HANNÆS

Folk og egn

HANNÆS

Folk og egn

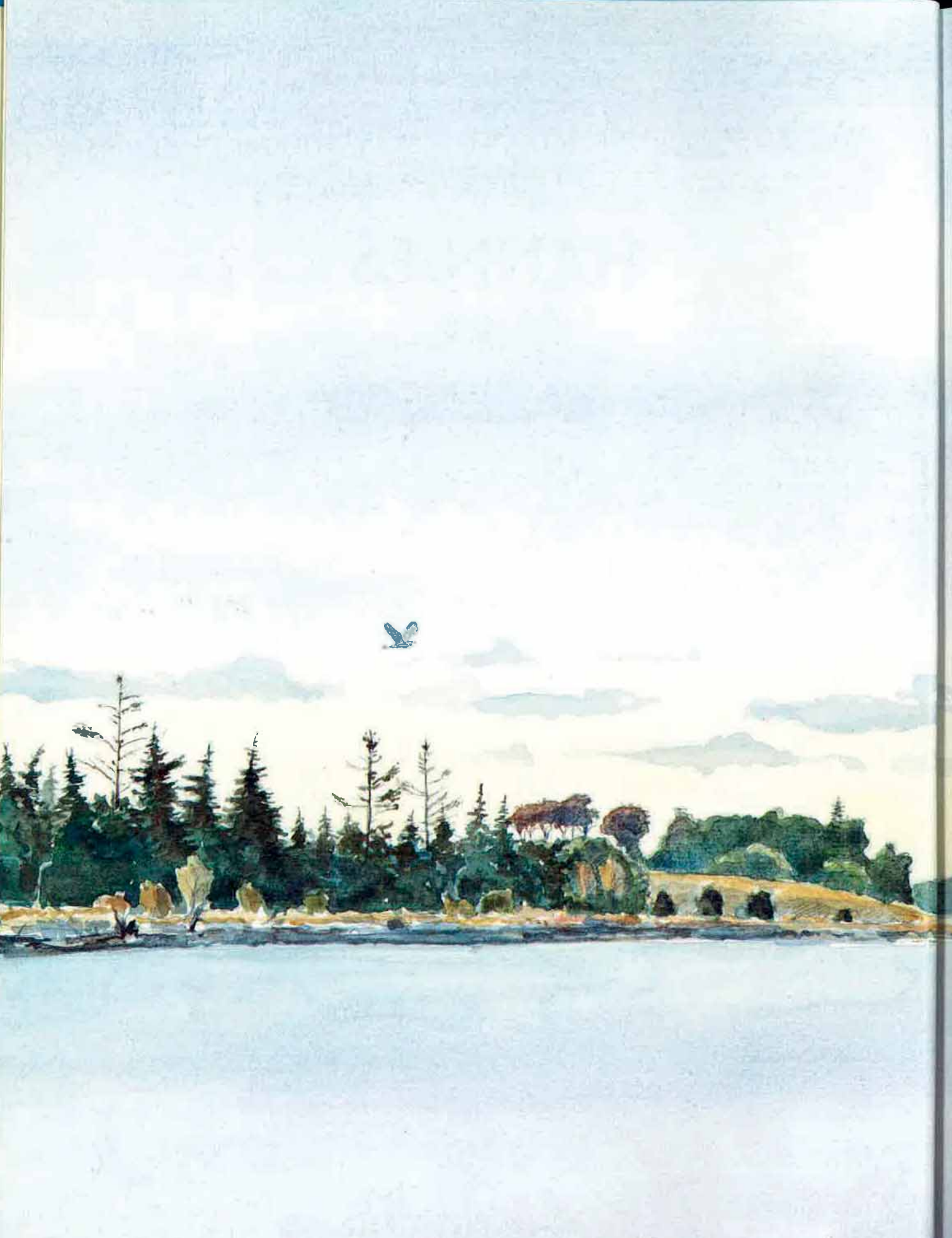

Ellen Amtoft Gregersen og Ingvard Jakobsen

HANNÆS

Folk og egn

Ellen Amtoft Gregersen & Ingvard Jakobsen

HANNÆS
Folk og egn

Udgivet 1995 af:
Lokalhistorisk forening for Sydhannæs &
Lokalhistorisk forening for Frøstrup & omegn

Omslagsfoto: Bendt Jørgensen
Luftfotos: Aage Bjerregård Pedersen, Wadmanns forlag, Thisted

Grafisk tilrettelægning: Henrik Bygholm

Titelblad og tegninger hvor ikke andet er angivet: Jens Frimer Andersen

Fotos hvor ikke andet er angivet:
Lokalhistorisk forening for Sydhannæs/Lokalhistorisk forening
for Frøstrup og Omegn

Sats og tryk: Fjerritslev Avis

ISBN: 87/985647/0/6.

1. oplag, 1995: 1.500 eks.
2. oplag, 1996: 500 eks.

Indhold

Forord 7
Af Aage Mikkelsen.

Hannæs i 50'erne 11
Af Bent Bech Christiansen.

Kapitel 1
Hannæs 19
Sognene på Hannæs. Øsløs marked. Den kommunale udvikling i Danmark 1803-1970. Sognefogeder.

Kapitel 2
Livet på landet i 100 år 31
Husholderens datter. Postvæsenet på Hannæs. Glæderne i Glæde. Arbejdslivet. Den daglige dont. Mejeribrug. Telefonens indmarch på Hannæs.

Kapitel 3
Fester og traditioner 61
Årets gang. Spillemænd. Bulbjergfesterne.

Kapitel 4
Krige og besættelser 83
1864. 1. verdenskrig. 2. verdenskrig.

Kapitel 5
Socialvæsenet 111
Alderdomshjem og ældrecenter. Sygehjælp. Jordemødre. Frøstruplejren.

Kapitel 6
Handel og erhverv i bysamfundene . . 145
Bjerget. Bjerget kro - Frøstrupkredsen. Øsløs. Vesløs. Thisted-Fjerritslevbanen. Frøstrup.

Kapitel 7
Skoler og skolegang 225
Skoler i Øsløs. Vesløs skole. Arup skole. Friskoler. Tømmerby skole. Lild skole. Kærup skole. Kæret skole. Glæde skole. Skolen i Lildstrand. Tømmerby friskole.

Kapitel 8
Livet ved fjord og hav 281
Amtoft og Øsløs. Feggesund færgeri. Lildstrand. Bulbjerg. Redningsvæsenet.

Kapitel 9
Gårde og slægter 317
Amtoftegård - Store Bisgård - Søndergård. Adelsslægten de Lasson. Selbjerggård og Roelsgård.

Kapitel 10
Møller og industri 339
Vind- og vandmøller. Teglværker og kalkbrænderi. Tørveproduktion.

Kapitel 11
Vesløsgård 351
Enevold Berregaard og Anne Søe. Nye folk. Slavekrigen. Fæstevæsen. Udstykningen.

Kapitel 12
Kirker og præster 369
Tømmerby kirke. Lild og Lildstrand kirker. Øsløs kirke. Vesløs kirke. Arup kirke. De kirkelige bevægelser.

Kapitel 13
Johan Skjoldborg 409
Hjemlængsel. Hæder og ære. Barndomshjemmet.

Tillæg
Kulturhistorisk leksikon 421

Litteraturliste 453

Foto: Bendt Jørgensen.

Forord

Boggruppen samlet på Lokalhistorisk arkiv, Frøstrup: Fra venstre Gert Gundersen, Gunner Kaspersen, Gudrun Kaspersen, Ellen A.Gregersen, Ejlif Bruun, Holger Bruun, Anne Elise Frandsen, Aage Mikkelsen, Peder Ottesen og Ingvard Jakobsen.

Hannæs har gennem tiderne været opdelt i to kommuner, men samarbejdet imellem dem har været praktiseret på mange felter lige fra mejeridrift for omkring 100 år siden til den fælles overbygning på skolerne og idrætsforeningernes samarbejde.

Den naturlige samhørighed blev ikke berørt af den kendsgerning, at Hannæs blev delt ved kommunesammenlægningen i 1970.

Syd- og Nordhannæs er fælles om at være omgivet af Vejlerne - Nordeuropas største naturområde.

I 1993 udgav vi en bog om Vejlerne og om alt det, der har været medvirkende årsag til, at området blev det, som det er i dag. I denne bog: »Hannæs - folk og egn« fortælles om den egn, der grænser til Vejlerne på Hannæs og om de mennesker, der har levet og virket her i generationer før os. Bogen omhandler de vilkår og muligheder de har haft, deres arbejde, levevis og skikke og deres omgang med hinanden.

Helt unge mennesker i dag kan have svært ved at forstå, at livet kunne leves under de forhold, som var tilfældet for et halvt århundrede siden.

Vi har været meget omhyggelige med at indsamle stof og finde de rigtige oplysninger frem, for at få det nedskrevet mens personer, der har oplevet vilkårene på egen krop, har kunnet fortælle derom.

Boggruppen har arbejdet med dette i lang tid, og vil gerne her takke alle, der på forskellig måde har hjulpet dermed. En væsentlig indsats er gjort af Else Svanborg med at renskrive manuskriptet og tilrettelægge stoffet, derfor tak til hende og til egnens folk og forhenværende hannæsboere for den positive og hjælpsomme imødekommenhed, vi har mødt. Vi har tydeligt mærket interesse og kærlighed til egnen, også hos dem som er født her, men som fik deres livsgerning andre steder i landet. Der er indsamlet en stor mængde stof, og begrænsningen af det har været vanskelig. Vi håber derfor, at vi har fået det rigtige med.

Tyngdepunktet for sognenes aktiviteter flyttede sig i årenes løb fra Bjerget til Frøstrup og fra Øsløs til Vesløs, da jernbanen kom, og i dag lever væsentligt færre af landbruget her end tilfældet var i »gamle dage«. Industrien er kommet til egnen, eller egnens folk søger til industrien uden for området med Hannæs som base.

Her skal bringes en tak til kulturudvalget i Thisted og Hanstholm kommuner, til Svend Sørensen og Thisted Museum samt til egnens pengeinstitutter: Egnsbank Han Herred, Sparekassen Thy og Klim Sparekasse for imødekommenhed og økonomisk støtte. Også tak til virksomhederne i Frøstrups industrikvarter for stor velvillighed i anledning af bogens udgivelse. Et bevis på at også de opfatter sig som en del af egnen og dens historie.

Aage Mikkelsen

VIGSØ BUGT
Lild Strand
Lild Klitplantage
Kæret
Hjardemål Klitplantage
Hjardemål Klit
Hjardemål Plantage
Vigsø
Bjerre
Skradekær
Kursø
Hjardemål
OSTERILD
KLITPLANTAGE
Tømmerby Fjord
Langvadbjerge Plantage
Langvad
Vesløs
Ballerum
Søhuse
Hunstrup
Klastrup
Gl Neergård
Kåstrup
Hillerslev
Østerild
Gl Vesløs
Arup Vejle
Østerild Fjord
Lønnerup Fjord
Hovsør Havn
Skovsted
Kjelstrup
Gl Ulleruppgård
Momtoft
Amtoft
Feggesund Nord
Feggeron
Arup Hoved
Krenborg

© Kort- og Matrikelstyrelsen (A 298-95)

Hannæs i 50'erne.

Industriområdet i Frøstrup, 1995.

Husket af Bent Bech Christiansen

Man har bedt mig skildre Hannæs i min barndom. En sådan udfordring sætter naturligvis noget i sving. Desværre var jeg ikke som syv-årig så forudseende, at jeg lavede notater til brug for mine erindringer, så min læser må lade sig nøje med en række erindringsbilleder plukket ud af alt det, som vælder frem, når man sætter sig hen og tænker på dengang...

Øsløs fra Søndergård til bager Basse - det var i min barndom i 50'erne omend ikke hele verden, så dog den absolut vigtigste del. Det var mellem disse to yderpunkter, det hele foregik.

Egentlig anede jeg vel næppe, hvad der var på den anden side af Søndergård, hvis der overhovedet var noget. Til den anden side gik der en usynlig grænse ved bager Basse. Kom jeg her forbi, var jeg på fremmed territorium - helt henne i Skårup.

Byen var anderledes den gang - før hovedvejen kom og skar idyllen i stykker. Det var den gang, man kunne vælge, om man ville købe Richs eller Danmarks, kunstkaffe og kunsthonning i Brugsen eller hos købmanden. Elastik, knapper, cykler og Familie Journalen kunne vi få hos Jakob Kær. Hos Kronborg hentede vi petroleum, som blev pumpet om med en håndpumpe. Det var også spændende at stikke ind hos smed Hans og smed Berthelsen for at se, hvad dér foregik.

En dag om ugen kom bager Vestergaard fra Vesløs med varme rugbrød, jødekager og franske vafler. Andre dage var det karetmager Kærup, som nu kørte med ost, og slagter Brix, som forsynede os med kød. De to sidste var mest spændende. De gav gerne en køretur. Vi havde ikke selv bil, så det var sjovt at få lov at køre med et stykke, selv om jeg skulle gå tilbage. Det gav af og til anledning til en lille visit hos Moster Linne, som boede lige over for forsamlingshuset. Her reddede jeg mig måske et stykke kage, så jeg havde noget at stå imod med på hjemturen.

I det hele taget var der ikke ret mange biler. Det var gennemgående mere fredsommelige transportmidler, men det skete dog, at der kom en løbsk hest med de sørgelige rester af en vogn slingrende bag sig. Heldigvis var det sjældent, nogen kom til skade. Man vidste godt, at det var klogest at give plads for den ekvipage.

Jeg husker dog et enkelt tilfælde, hvor det gik galt, men hvor det også kunne være blevet meget værre.

Det var op mod jul. Min far havde lånt en fladvogn og en lille hest og kørte rundt og solgte kranse og juledekorationer. Jeg var med, men om jeg holdt hesten, mens han var inde, husker jeg ikke. I hvert fald stod jeg ved siden af vognen et eller andet sted i Amtoft ved et hus med gavlen til vejen.

Da min far var på vej ind, kom der en cyklist med et par bagerposer. Det skræmte hesten, og den begyndte at løbe med vognen, væk fra vejen hen langs med huset i retning mod min far. Han blev opmærksom på, hvad der var ved at ske og kunne forudse, at vilddyret ville smutte mellem huset og et udhus, hvor der var en ganske smal passage. Der var under ingen omstændigheder plads til den lånte vogn med hans møjsommeligt fremstillede varelager. I stedet for at springe væk ind ad døren, valgte han at standse den vilde hest ved at springe hen foran åbningen mellem husene. Han slog sig temmelig voldsomt ved sammenstødet med hesten, men heldigvis ikke mere, end at vi kunne køre hjem, da dyret igen var blevet roligt.

De mere faste indslag i trafikbilledet var mælkevognen, som naturligvis også var hestetrukket og som bragte mælk i spande fra gårdene til mejeriet i Vesløs hver dag. Desuden passerede PC's rutebil fra Vesløs på vej til Thisted sidst på formiddagen og tilbage igen først på aftenen. Ville man med, stillede man sig bare ud og rakte en hånd ud, når den kom. Skulle man bare have bud med, kunne man nøjes med at stille en taburet ud, så kom PC ind for at høre, hvad man skulle have.

Om sommeren havde vi i sindigt tempo Koldsgårds lange kobbel af køer, som skulle ud på strandengene om morgenen og hjem til malkning om aftenen.

Om vinteren kom der ofte en kane, og det var helt fint, hvis vi kunne slippe af sted med at få kælken på slæb. Vi havde næsten altid et langt reb bundet i. Det slog vi om et eller andet bag på kanen. Så kunne vi blive ved med at holde fast i enden af rebet, indtil vi ikke gad køre med længere. Når vi gav slip, blev vi automatisk koblet fra.

Når vi ikke havde nogen til at trække kælken, måtte vi finde en bakke. Som regel var det bakken op til Søndre Skole, der blev brugt. Af hensyn til sikkerheden strøede lærer Vestergaard et bælte af aske nederst, så vi ikke kunne køre ud over vejen.

Når der rigtigt skulle fart på, måtte vi hen på Søndergård bakke. Dengang var der ingen vej mellem bakken og stranden, og når føret var ideelt, kunne de bedste kælke køre helt ud til midten af strandengen.

Faktisk kan man i dag stadig se, hvor kælkebanen var. Omtrent lige over for badebroen er der en bred fure, som går fra øverst til nederst på bakken. Den er slidt af de mange kælketure, vi tog dengang.

Der var også gang i skøjterne. Jeg var vist ikke mere end fire-fem år, da min onkel Peder fabrikerede det første par til mig af et stykke jern, et par træklodser og hælkappen af et par gamle fodboldstøvler. Onkel Peder var fisker, men han kunne lave alt muligt med sine hænder.

Før pumpestationen blev bygget, var der oftest masser af vand inde i strandengen om vinteren, og vi var tit en meget stor flok på Rørkær både om eftermiddagen og - hvis det var månelyst - også om aftenen. Når det var allerbedst, kunne vi faktisk løbe på skøjter fra Søndergård helt ud til Holme-leddet kun afbrudt af et hegn og en grøft her og der.

Et enkelt år husker jeg, vi løb meget på fjorden. Det har sikkert været i en periode med lavvande, for de største sten lå udfordrende som isdækkede toppe,

Skippergade i Øsløs.
Foto: Bendt Jørgensen.

og selvfølgelig skulle vi over dem med fuld fart og bruge dem som rampe til et gevaldigt længdespring. Det gav ret mange blå mærker!

Af og til kunne vi se en sort røgsøjle ude over fjorden. Den kom fra isbryderen Valdemar. Når den var på farten, blev radioen jævnligt drejet om på kortbølge. Her kunne vi et par gange om dagen høre en melding om, hvordan det gik med at slippe gennem ismasserne.

Kom der meget sne, blev der sendt en mindre hær af snekastere med skovle og lysestumper ud for at rydde vejene. Stearinlysene var i den forbindelse næsten uundværlige. Når skovlen blev gnedet godt med stearin, gled sneen let af, og det gjorde arbejdet knapt så tungt.

Ellers bestod vinterens underholdning vel mest i læsning i den varme krog ved kakkelovnen. Vi pløjede os igennem Klit Per, Peder Most, Kurs Kina og Historiebogen Børnenes Julebog - og så stak vi såler. - 10-15 lag stofrester klippet til i fodform blev syet sammen med små fine sting. Overstykket blev hæklet, og der kom gimpning om kanten, men ville man have nye hjemmesko, måtte man altså selv stikke sålerne.

Selvfølgelig var vore luffer, huer, halstørklæder, sokker og trøjer hjemmestrikkede, og jakken med elastik i taljen var som regel syet af en gammel frakke.

Når købmanden og Brugsen begyndte at lave juleudstilling, gik vi en spændende, men også travl tid i møde. Der blev gjort rent og bagt og kogt efter alle kunstens regler, og en dag, vist egentlig altid en søndag eftermiddag lige før jul, skulle vi til Vesløs, hvor Frede Thorning havde ryddet sin dagligstue og lavet juleudstilling. Her var der godt nok noget at se på.

Et år sneede det voldsomt, da vi skulle hjem, men vi var heldige at komme op at køre med Alfred Roer. Han havde en lille Lloyd varevogn. Der blev vi maset ind. Der var ikke meget plads, men det var under alle omstændigheder bedre end at gå.

Om sommeren var vi her og der og alle vegne. Undertiden fyldte vi lommerne med sten og gik på jagt i strandengene med vore stenslynger, som vi lavede af en Y-formet kvist, lidt snor og et par strimler af en gammel cykelslange, men det kunne vi nu ikke ernære os ved. Jeg kan faktisk ikke mindes at have ramt noget som helst.

Det var meget værre, da vi i skolen havde læst om stenalderdrengen Dan, som var god til skyde fisk med bue og pil. Det måtte vi naturligvis prøve, men da der desværre ikke var fisk i vandhullerne nede i Pøtter, måtte vi jo nøjes med det, der var - frøerne. De stakkels dyr havde ikke en chance, men så vidt jeg husker, blev vores jagtiver nu ikke særligt påskønnet det år.

Vi kunne nu godt fange fisk på mere normal vis. Med vore fiskestænger cyklede vi ud til Bygholm Vejle, men man kunne ikke bare fiske løs. Vi måtte først ind i den idylliske inspektørbolig og spørge inspektøren, om det gik an. Det gjorde det nu vist altid, og så kunne vi fange nogle aborrer og skaller, som vi tog med hjem og forærede til en sulten kat.

En enkelt gang var jeg med en kammerat på fisketur et eller andet sted i Arup Vejle. Hvem jeg var sammen med, hvordan vi fandt derud, og hvorfor vi i det hele taget skulle netop der ud, husker jeg ikke, men vi fangede ikke noget, og vi var meget langt hjemmefra. Jeg var måske nok lidt bange for, at vi aldrig skulle finde tilbage.

I det hele taget begyndte jeg at opdage, at der virkelig var noget på den anden side af Søndergård. En af de første gange, jeg var på de kanter, var, da min bedstefar tog mig med til tivoli i Amtoft - Bingers Tivoli.

Vi cyklede forbi Søndergård, hen over Søndergårds Mark, gennem skoven, ud langs stranden, og så var vi der.

Der var både luftgynger, spilleautomater og en som foldede papir sammen og rykkede det i stykker, men det var stadig helt, når han foldede det ud igen. Det var lidt mærkeligt, hvordan det lod sig gøre.

Vigtigst af alt var dog nok min gevinst. Jeg kom hjem som den lykkelige ejer af en rød kuglepen af plastic. Den klattede godt nok fælt, men det var dog en forunderlig erstatning for pen, penneskaft og blækhus. Det var noget helt nyt. Plastic havde vi forøvrigt heller ikke set meget til, men det begyndte dog så småt at dukke op og bredte sig hurtigt til vores legetøj.

Min farmor og farfar boede i Frøstrup. Når vi skulle besøge dem, cyklede vi over Øsløs Mark, Hybjerg og Langvad hen gennem Tømmerby. De boede i et stort gult hus lige over for stationen, så vi kunne sidde inde i stuen og se, når toget kom.

Jeg kan egentlig ikke huske, hvad jeg foretog mig under de besøg ud over at kigge i blade, som min farmor havde indbundet i tykke bind, og så fik vi æblekage, som vi spiste af tallerkener med en hullet bort i kanten.

Skulle vi overnatte, blev to store tunge lænestole sat sammen, og her blev der redt op til mig, så kunne jeg ligge og kigge op i loftet, hvor der var en bred hvid bort hele vejen rundt.

I skoven kom vi naturligvis også. Der blev udkæmpet mange drabelige pistolduel-ler, men vi var der også på arbejde, når der skulle samles kogler. - De har for-

Bulbjerg med Skarreklit, ældre foto.

mentlig været gode at tænde op med, for ellers var en af de faste sommeroplevelser, når der kom et læs tørv, som blev fyldt i kurve og hejset på loftet.

Forøvrigt vidste jeg godt, hvor tørvene kom fra. Jeg havde nemlig været med Gunnar Olsen i Kaas efter et læs. Gunnar var i det hele taget et fint bekendtskab. Jeg gik tit hos ham, når han gik og ordnede lastbilen eller sin Nimbus motorcykel, som senere blev skiftet ud med en stor flot Norton. Gunnar var altid venlig. Kun en enkelt gang har jeg oplevet, at han havde svært ved at finde den rigtige grimasse.

Den dag var han ved at lave et eller andet ved lastbilen, som holdt inde i garagen. Jeg husker ikke, hvad det var, men jeg havde flere gange fået lov til at starte, når han skulle afprøve et eller andet. På et tidspunkt var jeg lidt for hurtig. Jeg drejede nøglen, inden Gunnar var kommet ind. Motoren startede omgående, men til min store skræk begyndte bilen også at køre. Jeg anede intet om gear og kobling, men det gjorde Gunnar til gengæld. Han fløj ind på førersædet og nåede heldigvis at få stoppet, før jeg ramlede ind i muren.

Bag efter kunne jeg godt forstå, at Gunnar havde svært ved at se det geniale i min hjælpsomhed, så efterfølgende lod jeg ham selv om at finde ud af, hvornår bilen skulle startes.

Om aftenen var der tit en stor flok unge samlet hos Gunnar. Så kunne man sidde på ladet af lastbilen og holde øje med, når pigerne fik fri fra gymnastik i forsamlingshuset.

De ældste kom på Ariel, BSA, Royal Enfield, DKW og Triumph motorcykler, og knallerterne var også så småt ved at være populære. De almindeligste var Skylon og Wooler. Diesella'en med motoren monteret på bagagebæreren af en almindelig cykel - den såkaldte røvskubber - blev aldrig det helt store hit blandt de unge.

Amtoft bro.
Foto: Bendt Jørgensen.

Når lærer Vestergaards feriepiger fra København dukkede op, var der en tendens til, at samlingspunktet blev skolens legeplads, hvor der blev spillet fodbold eller leget prikprente, men selvfølgelig også kigget lidt på de nyankomne.

Sommeren igennem var der en række højdepunkter, som vi glædede os til. Årets første is blev altid indtaget i påsken, når Jakob Kær havde fået fryseren fyldt op. Selv om det kunne være bidende koldt og måske ikke det mest oplagte is-vejr, var der ingen, der skulle gå glip af den første firkantede med sølvpapir til 25 øre i helligdagene.

Grundlovsdag holdt Thames Bøns grundlovsfest på Snekkebjerg. Det var også en af de begivenheder, som trak mange mennesker, hvis vejret var godt. De fleste pakkede en madkurv og fik en lille udflugt ud af det, og bager Basse kom og solgte is, slik og wienerbrød.

Lars Olsens eng måtte lægge græs til, når gymnastikken i forsamlingshuset holdt sommerpause. Der blev altid sluttet af med en udendørs opvisning. Det var også en af de dage, vi så hen til.

Der blev hentet bænke og gymnastikredskaber ud fra forsamlingshuset, og det meste af byen kom for at se, hvad vi havde fået ud af denne gymnastiksæson. Det blev som regel en spændende dag - især hvis det holdt tørvejr - men vi var lidt nervøse, inden vi skulle ud på græsset mellem alle tilskuerne.

Af og til kom der plakater op hos byens handlende, når Thisted Amts Rejsebio kom til Vesløs. Der blev altid vist to film på kroen. Den ene var næsten altid forbudt for børn, men den anden skulle vi helst se. Det var stort set vores eneste mulighed for at komme i biografen. Ellers skulle vi cykle til Frøstrup, hvor der var fast biograf, men det var først, da vi blev ældre, der blev givet lov til det. Her var der til gengæld ingen, som kendte os, så undertiden lykkedes det at smutte

Kirsten Kjærs museum, Langvad.

ind til en Lemmy-film, som var forbudt for børn, og det var næsten vigtigere end filmens handling.

Faktisk var det også på den tid, vi begyndte at stifte bekendtskab med noget helt nyt og aldeles revolutionerende - fjernsynet. Jeg tror, det første fjernsyn i Øsløs var et, som lærer Vestergaard lejede hos Radio-Søren i Klim. Jeg kan ikke huske, om der var nogen speciel anledning, men det har formentlig været for at give folk lejlighed til at se, hvad det var for noget. Det var stillet op i skolestuen et stykke tid i sommerferien, og der sad vi så andægtigt og kiggede på grågrumsede billeder fra tenniskampe - og så en masse flimmer.

Senere fik Martin Pedersen og Ove Hansen fjernsyn, og der var jeg heldig at kunne kigge med. Mine bedsteforældre blev af og til inviteret til 6-dages-løb hos Martins, og af en eller anden grund havde jeg fået en aftale om, at jeg kunne komme og se Robin Hood hos Oves. Såvidt jeg husker, blev den sendt som serie en gang om ugen i en periode.

I det hele taget begyndte der at ske mange nye ting i folks huse. Nogle fik lavet centralvarme og toilet med træk og slip. I køkkenerne blev de gamle brændekomfurer og primusovne afløst af gasapparater til flaskegas, gasovne og vel også enkelte el-komfurer. De første køleskabe begyndte at gøre spisekammeret til et overflødigt rum, og en del fik endog maden frosset i frysehuset i Vesløs. Så kunne de hente pakkerne, efterhånden som de fik brug for dem.

Storvask foregik stadig med en brændefyret gruekedel og et vaskebræt, men efterhånden dukkede andelsvaskemaskinerne op. Selv om tøjet stadig skulle koges i gruekedlen, var det en stor lettelse at kunne vaske og centrifugere med maskinkraft.

Storkereden i Vesløs.

Det var selvfølgelig lidt besværligt at skulle trække rundt med maskinerne mellem de seks-otte familier, som skulle dele dem, og undertiden kunne det være svært at finde ud af, hvor man skulle hente dem. Der var godt nok fastlagt en fast rækkefølge, man skulle have dem i, men af og til var der nogen, som byttede, og så gik der kludder i det, og man måtte i gang med at finde ud af, hvem der sidst havde fået vasket.

Heldigvis var telefonen begyndt at blive almindelig - ganske vist ofte som partstelefon med fire på linien, så man skulle lige lytte efter, om der var nogen, som talte, inden man ringede op. Det betød også, at man skulle være lidt forsigtig med, hvad man sagde. Man kunne aldrig være helt sikker på, at der ikke var andre, som lige skulle lytte med.

Vores skoleforhold var helt forskellige fra nutidens. Vi var fordelt i Søndre Skole med lærer Vestergaard, friskolen med frk. Madsen og Nordre Skole, hvor man i en lang periode måtte klare sig med skiftende vikarer.

Vi var delt op i lille klasse og store klasse, uden at det i øvrigt havde noget med antallet af elever at gøre. I Søndre Skole var de små begge to. I sidste del af lille klasse var vi faktisk kun to. Den situation førte til, at skolen blev lukket. De fleste flyttede til friskolen, men vi, der sammen med lærer Vestergaard flyttede til Nordre Skole, fik en ny cykel for at flytte med. Det var nu ikke altid, vi cyklede. En overgang havde lærer Vestergaard nemlig dårligt ben og måtte have Børge Bertelsen til at køre sig frem og tilbage. Det var i en åben varevogn, så hvis vi ville køre med, måtte vi stå på ladet, men vi følte os alligevel lidt priviligerede, når vi kunne slippe for at cykle.

Var der nogen, som ville have mellemskoleeksamen eller realeksamen, måtte de med toget til Thisted eller Fjerritslev, men det var der nu ikke så mange, som benyttede sig af.

Da det efterhånden blev min tur, var der kommet en ny skolelov, som gjorde det muligt at oprette en realskole i Vesløs.

Starten var lidt spredt. Vi gik fortsat i Nordre Skole, men en del af timerne havde vi i konfirmandstuen hos pastor Hansen i Øsløs Præstegård. Han underviste, indtil der blev ansat flere lærere, og mens der blev lavet en tilbygning på skolen i Vesløs.

Når man ser på Øsløs i dag, er det såmænd ikke umiddelbart så meget, der er forandret. Hovedvejen ødelagde den smukke udsigt fra pladsen foran kirken og pløjede sig gennem billedet af idyl, når man en sommersøndag plaskede rundt ude på fjorden og nød udsigten ind mod husene med vajende flag og en af Danmarks smukkeste kirker højt hævet over det hele. Det er den synlige forandring, og den bryder jeg mig ikke om, men jeg må efterhånden erkende, at det faktisk er en helt anden by. Tidligere vidste jeg, hvem der boede i hvert eneste hus, hvad de lavede, og hvem der var i familie med hvem. Nu bor der andre mennesker i byen, for hvem jeg er en fremmed. Det er lidt vemodigt, men tegn på, at livet går videre - også på den egn, hvor en af mine kvindelige kolleger for nogle år siden var sendt ud for at lave et interview og kom hjem med følgende indtryk:

At komme til Hannæs er som at køre lige lukt ind i Middelalderen.

Kapitel 1

Hannæs

En egn kan betragtes ud fra flere synsvinkler og gennem forskellige brilleglas, det sete afhænger som bekendt af de øjne, der ser det. Hannæs omfatter to pastorater med fem kirkesogne ialt. De tre sydligste, Øsløs-Vesløs-Arup, er omkranset af Limfjorden og Bygholm, Arup og Vesløs Vejler, medens de to nordlige sogne, Tømmerby-Lild (herunder Frøstrup) grænser til Selbjerg Vejler, Tømmerby og Lund fjorde og Vesterhavet. Et område, der omfatter spændende, kuperet terræn og flade, åbne vidder, frodige marker og enge, løvskov og gran- og klitplantager og vidtstrakte rørskove i randen af Vejlerne, og som tillige omfatter det barske, øde landskab med klitter og marehalm langs havet. Hannæs er en del af landet mellem hav og fjord i det nordvestlige Jylland og har en sjælden afvekslende natur fra Feggesund i syd ved Limfjorden til Bulbjergknuden i nord ved Skagerrak. Her er højdedrag med frit udsyn og idylliske dalstrøg, høj himmel og masser af frisk luft og vestenvind. En kontrasternes egn med mange »naturperler« af forskelligt tilsnit, form og farve og en så mangeartet vegetation, at der er noget for enhver smag.

At der har boet og levet mennesker her i flere årtusinder, vidner vikingegravpladsen nær Tømmerby fjord og de mange gravhøje på egnen om. Også de gamle sognekirker, bygget af granitkvadre, taler deres tydelige sprog om svundne slægters liv og virke og byggekunst. Især Tømmerby kirke er et enestående bevis derpå.

Igennem århundreder var Hannæs en delvis isoleret enklave, et vanskeligt tilgængeligt område indkredset af vand omtrent. Denne naturskabte situation har bl.a. bevirket, at egnens folk taler deres egen dialekt, som stadig tildels anvendes i daglig tale, selvom det påvirkes af, at samfærdselsmulighederne til omverdenen er forbedret betydeligt.

De hyggelige småbyer er præget af fredelig sameksistens, og kystbyer og strande ved havet og fjorden byder på rige muligheder for sejlads og surfing, bade- og ferieliv m.m. Fugletårne, placeret i reservaterne omkring Vejlerne, er en oplagt chance for at se og opleve de mange fuglearter i deres eget territorium og rette element.

På Kirstens Kjærs museum i Langvad er der foruden kunstmalerens egne værker også separate udstillinger i sommerhalvåret af kunstnere fra ind- og udland, og i samme tidsrum arrangeres klassiske koncerter. Digteren Johan Skjoldborgs barndomshjem i Øsløs er indrettet til museum og står som et værdigt minde om husmændenes og hjemstavnens digter.

Hannæs er en spændende og meget smuk egn, beriget med dejlige »kulturperler«, og tillige har den en ligefrem og jævn befolkning med sans for humor. Egnen har sin helt egen interessante historie, skabt af naturen og de muligheder, den har budt på, og af de mennesker, der har levet og virket her gennem tiderne. En historie, der er værd at beskæftige sig med og fordybe sig i.

Sognene på Hannæs

Milesten i Tømmerby opsat på initiativ af amtmand Faye.

Navnet Hannæs stammer fra perioden, da området var en halvø - et næs - og da det var et næs, der gik ud fra Han Herred, var det naturligt at kalde det Hannæs.

Indtil 1970 bestod området af to sognekommuner, Øsløs-Vesløs-Arup (på Sydhannæs) og Tømmerby-Lild (på Nordhannæs). Efter den store kommunalreform tilsluttede Øsløs-Vesløs-Arup sig Thisted Kommune, mens Tømmerby-Lild kom under Hanstholm.

Tidligere havde der været planer fremme om at lave en Hannæskommune, men det kunne ikke finde tilslutning i befolkningen.

Som en helt naturlig følge af de geografiske forhold har de to selvstændige Hannæs-kommuner gennem tiderne haft en hel del samarbejde på tværs af kommunegrænsen, og beboerne har været fælles om flere ting.

Af de fælles faciliteter var bl. a. posthuset. Det første posthus i området menes oprettet på Bjerget i 1857 i forbindelse med postvognens indsættelse to gange ugentlig mellem Aalborg og Thisted. De gående sognebud på Hannæs hentede postsagerne på Bjerget og afleverede forsendelserne ét sted, hvor beboerne så kunne afhente det fremsendte.

Det var også på Bjerget kro, alle stemmeberettigede mænd fra Hannæs mødte på valgdagen for at afgive deres stemme sammen med andre tilrejsende folk fra Thisted 1. valgkreds.

Den første læge kom til egnen i 1878 og bosatte sig i Tømmerby. Siden da har hele Hannæs været det naturlige virkefelt for de skiftende læger med bopæl i Tømmerby. Også apoteket i Frøstrup har siden sin oprettelse i 1904 betjent hele området.

Gennem årene har der ved visse lejligheder været samarbejde mellem forskellige foreninger i de to kommuner, og især indenfor den sidste snes år har det manifesteret sig i forbindelse med bygningen af »Hannæs-hallen« ved Vesløs skole. Den blev opført i 1973 på initiativ fra beboere på Hannæs. Frøstrup-Hannæs idrætsforening og håndboldklubben »Viking« er et godt bevis på, at det foreningsmæssige samarbejde fungerer. Også gymnastikforeningerne på Nord- og Sydhannæs har et godt samarbejde. Endvidere har fem beboerforeninger på egnen i fællesskab lavet en turistbrochure for hele Hannæs.

I 1960'erne indgik Tømmerby-Lild og Øsløs-Vesløs-Arup kommuner en aftale om samkøring af skolernes overbygning, og undervisningen af folkeskolens ældste klasser foregår stadig på Vesløs skole for de skolesøgende unge på Hannæs.

Et samarbejde om hjemmesygeplejen ophørte derimod ved kommunesammenlægningen.

Da jernbaneføringen mellem Fjerritslev og Thisted blev fastlagt, og togene begyndte at køre på strækningen i 1904, vendte udviklingen på Hannæs. Den stagnerede fra da af på Bjerget og i Øsløs og foregik derefter omkring stationerne i Frøstrup og Vesløs, hvor byerne skød op i vældig fart.

Thisted-Fjerritslev Jernbane (T.F.J.) var ikke mindre end en revolution for egnen - en saltvandsindsprøjtning, der satte gang i handel og erhverv med mange tilflyttere til følge. Mange af dem var initiativrige mennesker, der satte deres

præg på udviklingen til gavn og glæde for egnen, så også det folkelige liv udfoldede sig.

T.F.J. var i drift i 65 år. Da den blev indstillet 31. marts 1969, havde den udtjent og var ikke rentabel mere. Bilismens tidsalder gjorde den overflødig, og hjulene ruller nu videre på landevejene i betydeligt højere tempo. Med banens lukning var en væsentlig epoke slut - også for sognene på Hannæs.

Men en ny indledtes for Øsløs og det sydlige Hannæs i 1967, da den nye linieføring af hovedvej A11 åbnede over Bygholm Vejler. Selv om den trafikerede vej deler både Øsløs og Vesløs byer i to, har den især påvirket udviklingen i gunstig retning i Øsløs, hvor nybyggeri har givet aktiviteter til følge. Bl.a. blev Bygholm camping etableret samtidig med hovedvejens åbning.

På Nordhannæs løb havneplanerne i Lildstrand ud i sandet omkring århundredskiftet, tildels som følge af jernbanens linieføring, og nogle år senere indstillede teglværkerne i Lild deres produktion p.g.a. mangel på råmateriale. Der gik mange år, før der kom gang i industrien på egnen igen. Det skete sidst i 1960'erne, da »Jydsk Auto Nyt« startede sin produktion i det vestlige Frøstrup. Siden er andre fabrikker kommet til, og i 1995 giver industrien i Frøstrup arbejde til mange hænder, og flere arbejdspladser forberedes i forbindelse med trappefabrikken »Dolle«s udvidelser.

Sognerådsformand Laurits Christensen, Vesløs, med familie.

Et sogn er et distrikt, hvis beboere søger - hører til - samme kirke. På Sydhannæs er det Øsløs, der er hovedsognet i pastoratet, og det var indtil begyndelsen af dette århundrede også det førende af de tre sogne.

At der har boet mennesker her i årtusinder, taler oldtidsminderne deres tavse, klare sprog om. Der findes flest af dem i Øsløs og Vesløs og flere er fredede. De vidner om en uafbrudt bebyggelse siden stenalderen. F.eks. findes der rester i Øsløs hedeplantage af mindst to køkkenmøddinger fra den ældre stenalder, og de syv gravhøje ved Skårup er fra bronzealderen. Også i Vesløs sogn er der mange gravhøje fra den tid, de har hovedsaglig ligget i sognets nordøstlige del - ca. 25 høje ialt - men de er enten sløjfet eller ødelagt.

I flere hundrede år var Vesløs sogn domineret af herregården »Vesløsgård« og voldstedet »Helledis«, der stammer fra middelalderen, har været en del af gården.

Derimod er der ikke mange oldtidsminder i Arup sogn. En halv snes høje er enten sløjfet eller ødelagt, dog er der ved Sønder Arup en anseelig gravhøj tilbage.

Igennem århundreder har landbruget været det altdominerende hovederhverv i alle tre sogne. Det fremgår tydeligt af en undersøgelse af befolkningens erhvervsfordeling i forbindelse med en folketælling i 1890. I Øsløs var en del dog beskæftiget ved handel og skibsfart og en ret stor part ved industri og immatrikulær virksomhed, d.v.s. præster og lærere, og dertil kom ingeniører og andre funktionærer, der også gik ind under denne katagori. Det er helt klart, at udtørringsarbejderne ved Vejlerne på dette tidspunkt var årsag til det høje antal. Kun få figurerer under denne kategori i Vesløs og Arup sogne. Der var det så til gengæld håndværk og fiskeri sammen med landbrug, der talte de fleste. Også ved industri var en del beskæftiget.

De to sogne - Tømmerby og Lild - der udgør Nordhannæs er arealmæssigt

den største del af Hannæs, men en stor part af Lild sogn ude langs med havet er ikke opdyrket. Tømmerby er hovedsognet, og selvom annekssognet er størst i udstrækning, og Bjerget by i mange år var et knudepunkt for hele Hannæs, har der altid boet flest mennesker i Tømmerby sogn.

I disse to sogne fortæller oldtidsminder også om liv og virke på stedet årtusinder tilbage i tiden. Der findes en del fredede gravhøje i Tømmerby sogn, og endnu flere er sløjfet eller ødelagt. I nærheden af Højstrup er en betydelig gravplads fra vikingetiden med en del skibssætninger og bautasten. På Lild kirkegård ligger en gravhøj, og flere høje har ligget nord for kirken. På en enkelt nær er de jævnet nu. Lidt syd for Bulbjergknuden på det såkaldte Troldsting er der spor efter en ikke ringe bosættelse fra sten- og bronzealderen. Der er tillige en samling af store sten - dels rejste og dels liggende.

Hovederhvervet i de to sogne har som på Sydhannæs været landbruget, og for Lild sogns vedkommende også fiskeri. Omkring 1900 var en del beskæftiget ved industri, og på det tidspunkt var der flere i Lild sogn end i Tømmerby, der kom ind under kategorien handel og immatrikulær virksomhed.

Fordelingen af erhverv har ændret sig i de sidste 100 år. I begyndelsen af 1960'erne slog industrialiseringen og moderniseringen af det danske samfund for alvor igennem, og flugten fra land til by begyndte. Egnens unge søgte andre græsgange, dels for at få en bedre uddannelse og dels for at få arbejde på de nye virksomheder. Antallet af landbrugsejendomme faldt drastisk over hele landet - også på Hannæs. Men nu vælger mange unge hannæsboere igen at bosætte sig på barndomsegnen.

Øsløs Marked

For 100-150 år siden var Bjerget og Øsløs de centre på Hannæs, hvor handelen blomstrede, og folk samledes - også på markedsdage.

Igennem krejlerne fik Øsløs et vist ry som handelsby, og da egnen bl.a. på grund af Vejlerne var ret isoleret, søgte beboerne i Øsløs-Vesløs-Arup og Tømmerby-Lild kongen om tilladelse til at holde marked på Holm tange ved Øsløs. I ansøgningen, der er dateret d. 2. oktober 1780, stod der bl.a.: »Måtte der allernådigst forundes et heste- kram- og trævaremarked d. 2. juli årlig på Øsløs udmark, Holmtang kaldet«, desuden påpegede ansøgerne, at det eneste marked i Hanherrederne var i Lerup i Østerhanherred, men det var ikke af så stor betydning, fordi det »indfalder almindelig midt i vores høst og er 4re á 5 miile herfra i meget onde veje«. Det nærmeste marked mod vest var i Thisted, hvor de fleste ikke havde »mindre vanskelige og lange og onde veje, især over fjorden, Wesløs-Veile kaldet«. I Thisted kunne beboerne ikke få trævarer »som vi behøve enten udvendig eller indvendig i en gård«. I ansøgningen fremhæves stedets gode beliggenhed for skibe og både, der let kan sejle dertil. Den 2den juli ville passe beboerne fint, for så var høbjærgningen til side, og beboerne kunne afsætte kreaturer og afgrøder til gengæld for redskaber, salt, tjære, hør og hamp. Den 21. maj blev ansøgningen støttet af stiftamtmand von Osten i Aalborg. Han havde forhørt sig hos den stedlige herremand til Vesløsgård Frederik Berregård, der ikke havde

Sidste sogneråd i Tømmerby-Lild, 1970:
Fra venstre Rudolf Frederiksen, Gunnar Oddershede, Marius Hansen, Gustav Kaspersen, Verner Gregersen (formand), Magnus Bjerg Andersen, Aksel Skaarup, Møller Østervig og Erling Pedersen.

noget imod, at markedet blev afholdt, blot han måtte bestemme hvor, og at han fik stadepenge af teltholderne m.m. Markedet blev endelig godkendt til afholdelse ved kgl. resolution 14. september 1781. Udover almindelig handel med varer var der diverse forlystelser og restaurationstelte på markedspladsen, og denne kombination førte ofte til kæmpeslagsmål blandt bønderkarlene. Øsløs marked blev efterhånden til stor gene for sognets beboere, og den 24. august 1844 skrev 15 mænd fra Øsløs til sogneforstanderskabet og klagede over, at »markedet medfører megen ulempe for beboerne, efterdi færdslen til og fra markedet ad de mange smalle markveje bevirker, at meget korn nedtrædes og beskadiges«, men endnu værre var det, at »beboerne derved påføres mange besøg, for hvilke de ikke vel kunne undslå dem, men som medfører tab, da de hverken for spisevarer eller græsning ere berettigede til, eller af deres bekendte kunne få dem til at forlange betaling«. De blev spist ud af huset. Beboerne bad derfor sogneforstanderskabet om at finde en anden plads eventuelt længere nord på Hannæs. Det høje råd foreslog, at markedet flyttedes til et andet sogn, og det var sogneforstanderskaberne i Tømmerby-Lild, Vust og Thorup-Klim enige i. De foreslog, at markedet flyttedes til en plads mellem Skadhauge og Rødbroe i Tømmerby sogn, og efter at herredsfoged Liljenskjold og Thisted Amtsråd havde godkendt forslaget, blev markedet flyttet til den omtalte plads 1846, men stadig under det kendte navn Øsløs marked. Dette navn levede også videre, da markedet i begyndelsen af dette århundrede blev flyttet til Frøstrup kro.

Adolf Gregersen (1899-1984) husker markedet på følgende måde: »Ude på Holm tange holdtes Øsløs marked, som så blev flyttet ud til landevejen nord for Frøstruplejren, men stadig kaldtes Øsløs marked. Det varede i 2 dage. Der har jeg været med som dreng. Der var mange telte, og vi kunne købe en masse ting f.eks dørbeslag og hængsler«.

Morten Jensen, Øsløs, til marked i Vesløs. Ca. 1930.

Niels Sunesen (f.1910), ligesom Adolf Gregersen født og opvokset i Øsløs fortæller følgende om markedsdagen: »En anden årlig begivenhed var Øsløs marked, der trods navnet blev holdt ved Frøstrup kro. Så tog hele familien Sunesen afsted i hestevogn med to islændere spændt for. På markedet var der kraftprøve og boder, hvor man bl.a. kunne købe en stor rød sodavand for 15 øre, og en masse andet spændende at se på. Samme dag besøgtes endvidere storesøsteren Johanne, der boede i Frøstrup og var gift med murermester Severin Munkholm«.

Poul Post (1860-1940), husmand og postbud i Øsløs-Vesløs fortæller følgende om sine markedsoplevelser: »Markedet var udvidet til at omfatte mange forskellige ting; der var f.eks. en masse drikkeboder, kramboder, bagerboder og galanteriboder. Der var mange vogne fra Vesterhavet med tørret fisk, karrusel, skuespillere, musikere og somme tider vilde dyr. Engang var der en mand, der kunne spise gloende kul. Så var der rebslagere, smede, lotterispil og så endelig Niels Johansen fra Nibe, som hvert efterår kom rundt til alle byer og handlede fåreskind, kalveskind, hunde- og katteskind, som han så tog med til Nibe og lavede til læder; han kom til Øsløs marked for at aflevere de behandlede skind til ejerne. Det var for resten morsomt at se folk trave rundt med et par barkede eller alunerede skind under armen og et stort knippe fisk i hver hånd og slæbe det hen til hver sin vogn. Når på den måde alle ærinder var besørgede, så gik turen ind til de forskellige værtshusholdere, og der var så gerne et forfærdeligt røre. Heste- og kohandlere var der altid mange af.

Jeg måtte komme til marked, og min moder havde fået lavet noget tøj til mig, nærmest noget gammelt tøj, der var syet om, men det værste var, at jeg havde jo ingen støvler, og komme til marked i træsko, det var for mig helt ulovligt. Endelig fik jeg lånt et par støvler af en nabo, men de var jo ikke så lidt for store og noget stive. Jeg fik dem smurt ind i fedt, for blanksværte var der ingen, der kendte, og jeg syntes iøvrigt, de blev helt pæne. En rigtig stor visk halm kom i hver støvle, og for at fylde foden ud måtte jeg have to par strømper på. Jeg skulle køre med min kære gamle farbroder fra Arup. Da vi kom til Langvad, kunne vi jo se hele herligheden. Så snart vi var på markedet, løb jeg fra det hele, imens de andre fik sat hestene på græs. Jeg fór markedet rundt og så på al den stads, og mens jeg gloede på så mange andre ting, opdagede jeg, at en bager havde nogle underlige tingester; det var kager i hjerteform, de var røde på overside, og så var der et lille billede på, som forestillede en and. Jeg fik en forfærdelig lyst til sådan en kage og spurgte om, hvad den kostede. Ja, det var to skilling. Så passede den altså ikke til mine penge. Bageren spurgte, om jeg ville have den, men jeg sagde, at jeg havde kun 1 skilling. Så viste han mig en mindre udgave, og før jeg vidste rigtig af det, var handelen gjort, og jeg måtte op med alle mine penge og fik så kagen. Men du lieber, hvor var den fin, spise den, nej det var den for pæn til, og jeg fik straks den tanke at gemme den med hjem«.

Øsløs marked blev afholdt for sidste gang 1924, men der var markeder i både Vesløs og Frøstrup 3-4 gange om året indtil kort efter 2. verdenskrig.

Allerede fra omkring 1870 blev der afholdt dyrskue ved Bjerget kro. Det var Hanherreds Landboforening, der var arrangør. Senere, da stationsbyerne skød op, blev der arrangeret dyrskue i Vesløs og Frøstrup på skift hvert andet år.

Markedspladsen i Frøstrup med kroen i baggrunden ca. 1910.

Den kommunale udvikling i Danmark 1803-1970

Det kommunale styre, som vi kender det i dag, har haft et par hundrede år at udvikle sig i. Oprettelsen af sognekommunerne i Danmark antages ofte at være sket med indførelsen af de såkaldte sogneforstanderskaber 1841, men reelt opstod sognekommunerne allerede ved reglement af 5/7 1803 om fattigvæsenet på landet, hvor det blev besluttet at nedsætte en fattigkommission, der skulle udøve deres virksomhed i det antal kirkesogne, der hørte under et pastorat. De herved oprettede fattigkommuner, udgjorde første led i dannelsen af sognekommunerne.

Under sogneforstanderskaberne, der blev nedsat fra 1841, henlagdes, foruden fattigvæsenet, skolevæsenet og til en vis grad vejvæsenet. Skolevæsenet havde siden folkeskoleloven af 1814 været under skolekommissionen, hvis virkeområde normalt, men ikke altid, udgjordes af de enkelte kirkesogne. De offentlige biveje var indtil 1841 blevet bestyret af sognefogederne, der skulle føre opsyn med vejarbejdet i hvert deres distrikt, dels føre regnskab herfor.

Ifølge anordningen af 1841 skulle sogneforstanderskabet bestå af et antal direkte medlemmer, nemlig sognepræsten og ejerne af mindst 32 tdr. hartkorn i sognekommunerne, det vil sige typisk besiddere af hovedgårde med tilhørende bortfæstet fæstegods, og fra 4 til 9 medlemmer, der valgtes for 6 år af - og blandt - de beboere i sognekommunerne, der ejede eller fæstede mindst 1 tdr. hartkorn. Valgret og valgbarhed tilkom altså ikke husmænd og landarbejdere, men kun gård- og boelsmænd. Herredsfogeden for det distrikt, hvor sognekommunen lå, var berettiget til at deltage i sogneforstandermøderne med stemmeret. 1855 ændredes valgreglerne; den lige, men begrænsede valgret, blev opgivet til fordel for et system af et ulige antal medlemmer til sogneforstanderskaberne, der deltes i en større og en mindre del. Valgretten til den mindste blev udstrakt til alle, der var valgbare til folketinget, og som havde betalt deres skatter og afgifter til

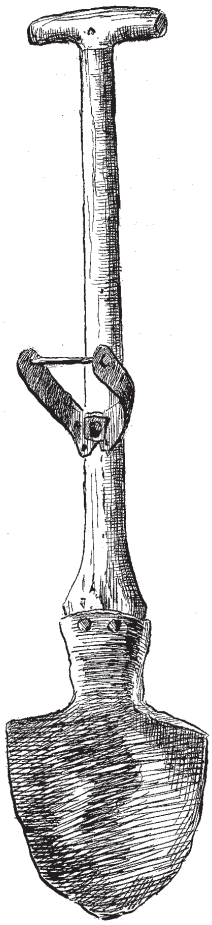

kommunen for året før. Der var altså tale om en betydelig udvidelse af valgretten. Den større del valgtes af den femtedel af vælgerne, som betalte mest i de, især efter hartkorn, pålignede skatter og afgifter. Valgbare var alle vælgere, som havde boet i kommunen et år.

En ny lov af 6/7 1867 medførte, at kommunalbestyrelsen herefter blev benævnt sogneråd. Med denne lov forsvandt også sognepræstens automatiske medlemskab af rådet, men valgreglerne forblev uændrede indtil 1908, da den priviligerede valgret ophævedes, og kvinderne opnåede stemmeret og valgbarhed. Enhver, der var over 25 år og ikke skyldte i skat og ikke havde modtaget fattigunderstøttelse, uden at den enten var tilbageholdt eller eftergivet, havde stemmeret. Væsentlige ændringer i sognekommunerne gennemførtes herefter først i 1933 i forbindelse med Kanslergadeforliget, hvor der skete store ændringer på det sociale og kulturelle område, ligesom valgretten blev udvidet. Sognerådets handlinger ledede af en sognerådsformand, der valgtes af rådet for et år ad gangen. Sognekommunernes indtægter bestod af skatter, lignet på ejendom, samt på indtægt og formue. Desuden kunne kommunen udskrive pligtarbejde i forbindelse med f.eks. vejarbejde. En del opgaver løstes også ved, at personer, der ikke nødvendigvis var medlemmer af sognerådet, valgtes til sognekommunale ombud, f.eks. voldgiftsmænd, vurderingsmænd m.m. Ved lov af 31/5 1968 om kommunernes styrelse blev, med virkning fra 1/4 1970, de hidtidige købstadskommuner og sognekommuner ophævet og afløst af oftest større økonomiske fællesskaber, de såkaldte storkommuner.

Fra arkiverne

Sognerådsmøderne i Tømmerby-Lild blev holdt på Fattiggården og senere på »De gamles hjem« (asylet). Sognerådet udpegede snefogeder, der i hver sit område havde ansvaret for, at kommunens veje blev ryddet for sne. Enhver ejendomsbesidder havde pligt til at møde med skovl og kaste sne, og der vankede ingen betaling derfor. Men de fædre, der havde fire børn og derover, måtte gå på hovedvejen og amtsvejen og skovle sne for betaling. Nogle var vældig stolte og beærede over at blive udpeget til snefoged, medens andre overhovedet ikke brød sig om det. Og for dem, der blev »bøjen« (budt) til arbejdet, var det en sur pligt, som de modstræbende og irriteret gav sig i lag med. En snefoged kunne slippe for hvervet efter en tid, hvis han ønskede det.

Også til forskellige andre opgaver udpegede sognerådet personer i kommunen, og de er gennem årene alle ført til protokols. Bl. a. var ligsynsmanden udpeget af det. Det var ofte barberen, der fik det hverv.

Sognefogeder

Sognefogedembedet blev indført i 1791, og sognefogeden blev en vigtig person i kommunen, såvel indenfor fattigvæsenet som indenfor egentlige politiopgaver

Skinnebus ved Kærup.

(anholdelser, efterforskning, m.m.). Sognefogederne, der blev udnævnt af amtmanden, blev fundet blandt sognets mænd. Ofte var det gård- eller større husmænd.

Sognefogeden stod under politimesteren og skulle fungere som lovens forlængede arm i landdistrikterne. Med beføjelsen fulgte synlige tegn som politiskilt og kasket. Skiltet kom sjældent af lommen, og kasketten blev i de sidste år, sognefogederne fungerede, så godt som aldrig taget i brug. Men ved markeder og auktioner o.l., hvor de skulle sikre ro og orden for år tilbage, var det et almindeligt og naturligt syn at se manden med kasketten i folkevrimlen. Den blev også båret ind imellem, når sognefogeden skulle ud med en stævning. Hans opgaver bestod nemlig også i at være »stik-i-rend-dreng« for sagførere.

Desuden var han den lokale lægdsmand og skulle kontrollere, at alle unge mænd blev indrulleret til tiden i lægdsrullen. Det var derfor også ham, der som lokal bisidder ved sessioner skulle be- eller afkræfte visse forhold, der evt. havde indflydelse på, om den unge mand kunne fritages for soldatertjeneste. Den indflydelse blev dog yderst sjældent taget i anvendelse. Af andre opgaver kan nævnes, at sognefogeden skulle føre »hundeprotokollen« og uddele hundetegn til samtlige registrerede hunde i sognet som bevis på, at ansvarsforsikringen var i orden. Hundene, der havde frit løb dengang, var ikke så sjældent årsag til, at tøjrede og indhegnede husdyr blev skambidt eller jaget ud af hegnet til fare for sig selv og trafikanter. Også de bortløbne kreaturer, får og heste havde sognefogeden pålæg om at finde rette ejermand til eller sørge for, at de kom i hus. Når det gjaldt lysningspapirer til vordende brudepar, var det sognefogeden, der udstedte dem, og ønskede de borgelig vielse, skulle han træde til som giftefoged.

I Øsløs nævnes den første sognefoged i forbindelse med folketællingen 1801. Det var da Christian Bojer, der havde dette hverv. Af senere sognefogeder i Øsløs kan nævnes Lars Jensen, husmand, den senere folketingsmand Hans Pedersen Badstue, ejeren af Øsløs Store Bisgård, Mads Thorup, storkøbmanden Thomas Christensen Dige, gårdmanden Niels Sørensen, der var sognefoged fra 1909 til 1934 og hans søn Edvard Sørensen, der afløste faderen og blev sognets sidste sognefoged. I nabosognet Vesløs var Poul Holst sognefoged 1845, endvidere den senere folketingsmand Jens Andersen Bach, gårdmand Johannes Jensen, Mathi-

as Bech, Laurits Christensen, Peder Kragholm, der havde hvervet i over 25 år og Tage Sørensen, der blev den sidste sognefoged i Vesløs. I Arup sogn var det gårdmændene Christen Jørgensen, Lars Chr. Kristensen Kold, Jørgen Kløv Thomsen, Chr. Oddershede og fiskeeksportør Regnar Kær. Han blev sognets sidste.

De sognefogeder, der virkede i Tømmerby og Lild sogne de sidste 50 år, dette hverv fungerede, var for Lilds vedkommende gårdejer Jens Bak Mouritsen, møller Jeppe Dalsgaard, Bjerget, Lars Chr. Stentoft, Kæret (senere Bjerget) og Niels Ingvardsen, Lund. I Tømmerby var det Poul Krogsgaard, Frøstrup, Martin Pedersen, Frøstrup, Kr. Møller, Tømmerby og Verner Gregersen, Langvad.

Sognefogedhvervet blev overflødigt og afskaffet pr. 1. april 1973 som en følge af den ændrede kommunale struktur.

Januar kvartal var en særlig travl tid for sognerådet. Da skulle selvangivelserne sendes ud, og der skulle »lignes«. Mange skatteydere oplevede tilkaldelse - såkaldte torskegilder - og resultatet af et sådant »møde« kunne enten koste dyrt eller give gevinst for den indkaldte. Gennem mange år udkom der en skattebog, hvori alle kommunens skatteydere figurerede med navns nævnelse og med oplysninger om, hvor mange eller få kroner den enkelte var sat til at yde til fællesskabet. Efter sigende var netop denne bog den mest læste i sognene hvert år. Alt dette bortfaldt ved kildeskattens indførelse.

De administrative, kommunale opgaver blev løst af sognerådsmedlemmerne, hvoraf især formanden og kassereren havde de fleste. Skatteopkrævningen og folkeregisteret var udliciteret, og kommunekassereren hentede penge hos skatteopkræveren før den månedlige uddeling af alders- og invaliderente på asylet. Registreringen af kommunens indbyggere, til- og fraflytning, fødsel og dødsfald m.m. var folkeregisterførerens ansvar og foregik i vedkommendes private hjem, hvor kartoteket var placeret. Især i besættelsesårene var der en del kontorarbejde forbundet dermed som følge af, at alle over 18 år skulle være udstyret med legitimationskort, der ikke blot skulle udstedes fra starten, men også fornyes af og til p.g.a. slitage eller tab. I disse år var befolkningstallet i Tømmerby-Lild sogne i perioder oppe i nærheden af 2.000, og det skyldtes tilstrømningen af mere eller mindre frivilligt udstationerede arbejdere fra alle egne af landet og især fra storbyerne. Det var Gerda Pedersen, der var folkeregisterfører i disse år og årene derefter. Hun overtog det efter sin afdøde mand sognefoged Martin Pedersen, og efter hende var det Kr. Møller, der passede jobbet, samtidig med at han var kommunekasserer. Han beholdt det, indtil det blev installeret på kommunekontoret på Trye og senere ved kommunalreformen i 1970 indgik i Hanstholm Kommunes administration.

I de sidste år, før kommunalreformen trådte i kraft, skete der store ændringer i den kommunale forvaltning. F. eks. indførelse af kildeskat og personnumre, overgang til den offentlige sygesikring og begyndende udbygning af socialvæsenet (husmoderafløsere m.v.). Alle de mange tal og numre, hver borger skulle udstyres med og registreres efter, forskrækkede mange og virkede frustrerende på de folkevalgte sognerådsmedlemmer, der skulle foretage det store arbejde dermed. Det er forståeligt, at et sognerådsmedlem under udførelse af dette job pludselig udbrød: »Efter alt dette her vil fremtidens dødsannoncer uden tvivl lyde i retning af, at »Herren har i dag udtrukket følgende numre«!

Yderst til venstre sognefoged Poul Krogsgaard foran Frøstrup kro.

Det var ikke kun på det administrative plan, der foregik meget i sidste halvdel af 1960'erne. Nogle kommuner gik i tænkeboks og indtog en afventende holdning forud for kommunalreformen, medens andre brugte kommunale kroner på f. eks. ekstra gadebelysning og asfaltering af kommuneveje. Sognerådet i Tømmerby-Lild valgte at investere i arealer til industri vest for Frøstrup, at fjerne krostalden og anlægge parkeringsplads der, at købe en landejendom midt i byen og udlægge jorden derfra og arealer fra et par andre til boligområde. Desuden blev der lavet lokalplan for sommerhusområder, og drikkevandsforsyningen sikret ved etablering af Ellidsbøl vandværk.

Tømmerby-Lild sognerådsmedlemmer i denne sidste periode 1966-70 var Verner Gregersen, formand, Gustav Kaspersen, næstformand, Magnus Bjerg Andersen, kasserer, og Marius Hansen, Aksel Skaarup, Erling Pedersen, Møller Østervig, Rudolf Frederiksen og Gunnar Oddershede.

Intentionen med kommunalreformen var, at dannelsen af storkommunerne skulle ske på frivillig basis, og derfor skulle den enkelte kommune selv vælge eller forhandle sig frem til, hvilken storkommune, de ville tilhøre. I Tømmerby-Lild sogneråd var der lange og grundige overvejelser, der resulterede i et flertal på syv, der stemte for Hanstholm i håb om, at flere af de nærmeste kommuner også blev en del af denne kommnue. Mindretallet på to gik ind for tilknytning til Thisted storkommune.

Da sognerådet ikke var enige i dette spørgsmål, blev der åbnet mulighed for en beboerafstemning, og den blev også begæret afholdt. Før afstemningen d. 15. februar 1969 havde tre lokale foreninger: Frøstrup håndværker- og borgerforening, Tømmerby-Lild venstrevælgerforening og D.A.S.F. indbudt sognerådet, repræsentanter for Thisted og Hanstholm kommuner samt et spørgepanel på syv til et orienteringsmøde på Frøstrup kro, og interessen var så stor, at krosalen var fyldt til bristepunktet med ca. 250 deltagere. Der blev ført en livlig og saglig debat, og her skal især nævnes, at skoleforbundet med Øsløs-Vesløs-Arup kommune blev grundigt drøftet. Fra Hanstholm kommunes side blev understreget,

at man var indstillet på at lade skoleforbundet køre, selv om de to Hannæs kommuner blev en del af hver sin storkommune. Ved mødets afslutning opfordrede Verner Gregersen alle til at deltage i afstemningen, uanset hvad man ville stemme for. Derved ville den få størst værdi.

Ved afstemningen få dage senere viste det sig, at denne henstilling blev fulgt, idet stemmeprocenten var på ca. 75. 472 stemte for at gå sammen med den nye havneby Hanstholm, medens 234 satte kryds ved Thisted.

Dermed var linien lagt for Tømmerby-Lild kommune som en del af Hanstholm storkommune efter 1970. Ingen beklagede mere end sognerådets medlemmer, at Øsløs-Vesløs-Arup valgte Thisted, men samarbejdet om skolerne fortsatte, som det var stillet i udsigt ved beboermødet.

Men det var en historisk skelsættende begivenhed, da de to Hannæs-kommuner blev delt i 1970, og mange beklager, at det skete. Den naturlige samhørighed geografisk, kulturelt og til dels sprogligt lader sig dog ikke løbe over ende af storkommunegrænsen, men vil uden tvivl fortsætte fremover som hidtil.

Amtoft havn.

Udover sognepræsterne, der var fødte formænd i fattigkommissionerne og i sogneforstanderskabernes første tid, har der været følgende formænd for de skiftende sogneråd i Øsløs-Vesløs-Arup: Proprietær Peder Lassen Kjærulff, ejer af Vesløsgård ca.1845, gårdejer Chr. Søndergaard, Vesløs 1882, gårdejer Niels Kjeldtoft, Arup 1885, lærer Chr. Kortegaard, Øsløs, der var formand i en lang årrække, husmand Laurits Christensen, Amtoft-Vesløs 1907, gårdejer Chr. Amtoft Bedsted, Amtoft 1935, landmand Karl Sørensen, Vesløs 1937, Aage Holm Thomsen, Vesløs 1965 og gårdejer Peter Vinther, Øsløs 1966.

Fra århundredskiftet og indtil kommunesammenlægningen har der været 10 sognerådsformænd i Tømmerby-Lild, som i kortere eller længere perioder har haft ansvaret for kommunens drift. Den, der holdt længst ud på posten med henved 20 år, var Kr. Kaspersen. I kronologisk orden er det Jens Bach Mouritsen 1898, P. Græsbøll 1901, Laurids Christensen 1907, P. Græsbøll igen 1913, Chr. J. Mortensen 1917, Anton Mortensen 1925, Kr. Kaspersen 1935, Jakob Jensen 1954, Jens Skovsted 1962 og Verner Gregersen 1966.

Kapitel 2

Livet på landet i 100 år

Forholdene og vilkårene ved landbruget har i lighed med andre erhverv ændret sig kolossalt igennem de sidste 150 år. De største forandringer er sket i årene 1945-1995, hvor mekaniseringen for alvor slog igennem og medførte rationalisering og effektivitet i en sådan grad, at hele livsmønstret på landet er ændret totalt. Nogle røster går så vidt som til at hævde, at den danske bondekultur er ved at forsvinde og med den noget meget værdifuldt. Bondelivet er en livsform, der omfatter alle døgnets timer og derfor vanskeligt kan sammenstilles med håndværk og industri. Udviklingen gennem de sidste 50 år har i høj grad ændret livsformen og den daglige rytme i landbruget - på både godt og ondt. En sammenligning med tidligere tiders bønder - gårdejere såvel som husmænd - tjenestepiger og karle - deres livsform og vilkår - med det, der opleves i dag, er ikke muligt, men vil nok alligevel være både sundt og tankevækkende at opholde sig ved og at drage visse paralleller. Konklusionen vil blive, at »de gode gamle dage nok var gamle, men ikke ubetinget gode«.

I et lille husmandssted på Kæret med nogle får og en ko opvoksede en dreng hos sine bedsteforældre. Han fortæller om hjemmets belysning, da han var barn.

Den gamle fisker og redningsmand Niels Kr. Stentofts barndom (f. 1859) faldt i tranlampernes tid. Man samlede lever sammen fra torsk og »skadfisk« og smeltede trannen af enten ved solens eller ildens hjælp. Så blev der en tyk vælling tilbage, man kaldte »levergrums«, og den var udmærket til vognsmørelse. På de små ejendomme ved Bulbjerg var der ingen heste, så jorden måtte drives uden dem. Skulle møddingen køres ud, hjalp de hinanden med deres »moogboor«, men skulle der pløjes, måtte de have bud efter en mand med heste.

Han spurgte så gerne, om de havde noget »levergrums«, og det fik han som vederlag for sit plovbed. Den afsmeltede tran gemtes til vinteren til lampen. Ofte var lampen en skål, hvori der var tre små blikrør med væge. Skulle det være flot, blev der lavet en stage eller fod dertil, udhugget af limsten. Trannen lugtede slemt, og lampen osede således, at den lave stues beboere kun utydeligt så hinanden gennem en tåge. Fra klitfårene havde man enkelte tællelys, som kun måtte benyttes fra jul til helligtrekongersdag eller ved enkelte højtidelige lejligheder. Det var et mægtigt fremskridt, da man i begyndelsen af 1870'erne fik anskaffet en fladbrænder til petroleum. Men mange ellers modige mænd var hundeangst for sådan en indretning. »Du kan gøre det, som du vil,« kunne det lyde, »men tænder du den, så vil a eet vær' herinde«!

En båndoptagelse fra 1956 giver et lille indblik i hverdagslivet på et husmandssted på Kæret og i Myrup. På båndet fortæller Sofie Juhl og Ane Marie Knudsen, der begge er født omkring 1880, hvordan de husker barndoms- og ungdomstiden på landet. I Sofies hjem var de ni børn. Det lille landbrug kunne ikke føde familien, så faderen »gik hen« og tjente en dagløn af og til ved tørvegravning og forskelligt arbejde på gårdene. Det gav 75 øre om dagen. Desuden

fiskede han en del på havet, han gik til Lildstrand med kurv på ryggen, og der stod fisk på menuen både til middag og aften i hjemmet. Mange forskellige slags fisk, så der var da afveksling. Børnene fik altid at vide: »ta' nøj fisk - og spå'år po brø' !« - Skulle der tørres fisk, foregik det i skorstenen, og der røgede de også fisk ved hjælp af lyngafbrænding.

Om morgenen spiste de øllebrød med spegesild, formiddagsmåltidet var byggrød kogt i 2-3 timer på »trebenet« i ildstedet. Den lange kogetid skyldtes de meget grove gryn med skaller. Grynene lavede de selv, men når faderen havde fået tærsket noget rug og byg, gik han til Bjerget mølle og fik malet mel. Det var mest rugmel, der blev brugt til at bage brød af, for det var det drøjeste. Bygmelet blev der sparet lidt mere på, men det blev altid brugt til pandekager.

Landpost Lars Smærup, Bjerget.

Moderen bagte som regel en halv snes store grovbrød på 12-16 pund stykket ad gangen i den store ovn og en del »fin'kager« (sigtebrød). Brødene blev hængt op på loftet i en snor bundet om en pind mellem bjælkerne, og et stykke tøj blev hængt over dem. Så var de nogenlunde i fred for musene. Når brødene efter en tid blev alt for grønne af mug, blev de taget ned, skrabet og dyppet i vand og så ind i ovnen igen. (Jo, dengang fik man også en art penicillin)! Når brødet blev bagt »første gang«, blev det smurt ovenpå med råmælk, der blev gemt i lang tid, efter at koen havde kælvet. Der blev rørt lidt salt i det for at hjælpe på holdbarheden, men det kunne da godt lugte lidt alligevel hen på tiden. Det gjorde ikke så meget, og brødet blev så pænt ovenpå af det! Surdej og gær blev opbevaret i en »rødgryde« (lerkrukke) og lidt vand eller tyndt øl hældt over. Væden ovenpå blev byttet nogle gange mellem bagningerne. Dejtrug og »selden« til mel blev kun skrabt efter brug, ikke vasket.

De tykke humpler brød blev til daglig smurt med »amerikansk fedt«, og i særlige tilfælde kom der også honning på. Bierne hørte med til husdyrene, men bistader kendtes ikke. Der blev lavet en slags halmpuppe, der så blev lukket og bundet forsvarligt for i vintertiden, så bierne ikke skulle fryse ihjel. Bierne havde ingen rapsmarker at samle honning på her omkring, men derimod masser af lyng og vilde blomster. Af frugttræer fandtes der så godt som ingen, og de bær, der var at få, var hyld, sortebær, blåbær og tranebær. Andre steder var der bærbuske. Men Sofie så hverken rosiner eller svesker som barn. Hvert år nytårsdag var en ganske særlig dag, for da gik familien på besøg hos en gammel kone et stykke vej borte, og hun havde gemt et æble til hver af børnene i sin dragkiste. Det var en himmerigsmundfuld for børnene, selvom skindet på æblet var rynket.

Der var det specielle ved tiden op til jul, at børnene fik lov til at bage pebernødder ved den sidste varme i bageovnen. Når de var bagt, fejede de nødderne ud med en fjedervinge, og var nødderne ikke just »pebret«, så var de sandede af den sandfyldte aske fra ovnen, men alt smagte børnene godt, de var ikke forvænte og næsten altid sultne. Dengang som nu: det bedste krydderi på maden er sulten!

Sofie fortæller videre om et par tildragelser i hjemmets nabolag. I alle senge og alkover var der halm i bunden som madras, og det blev ikke skiftet alt for tit på grund af hjemmets begrænsede beholdning deraf, og når der var lavet et godt leje i det, skulle det da heller ikke ødelægges for hurtigt.

En sommeraften, da nabofolkene var kommet i seng, begyndte manden at

brokke sig over uro underneden. Lidt irriteret erklærede konen, at han skulle tie stille med det snak og lægge sig til at sove, for hun havde haft sengeklæderne ude den dag, så der var ikke noget i vejen med dem. Men uroen fortsatte, og til sidst måtte de i gang med at undersøge forholdene nærmere. Det viste sig, at der i sengehalmen gemte sig en hel ilderfamilie - fire unger med forældre - så det var da ikke helt uden grund, at manden havde mærket uro.

Når vasketøj skulle tørres efter en omgang med soda og grøn sæbe eller en kogning i gruekedlen, blev det bredt ud på skråninger henover lyng og ris og lignende. Det var også sket hos de folk, som skal fortælles om nu. Ved aftenstide skulle de på besøg i nabolaget, og datteren blev bedt om at tage tøjet ind og lægge det på sengen, inden de gik. Efter at mand og kone senere på aftenen var kommet til ro, undrede konen sig over, at noget rørte ved hende, og da det gentog sig, ville hun værge fra med hånden og opdagede derved, at hun havde selskab af en hugorm.

Den var kommet med vasketøjet ind og havde fundet vej ned i sengehalmen, men blev så forstyrret af sengens indehaver. Den mistede livet ved sin indtrængen på privat territorium. Beretningen understreger, at disse mennesker levede i nær kontakt med naturen!

Centralbestyrer Elvine Pedersen, Bjerget.

De levede også af det, naturen kunne frembringe, både til føde og klæder. Ulden fik de fra fårene, og den bearbejdede de selv til garn, både til vævning og strikning. Væven fyldte meget i de små stuer, men den skulle være der, når der var noget på væven. I tilfælde af sygdom og dårligdom var der mange hjemmelavede husråd. Et universalmiddel til ydre skader og skrammer, sår og lignende var hyldesmørelse. Det blev fremstillet ved at koge bark af hyld, der så blev sat til side i en krukke, og det fedtlag, der dannede sig øverst, var hyldesmørelse. Når det gjaldt indvortes skavanker, blev der som regel anvendt »flydende« medicin. Brændevin var billig, og kamilleblomster og hyldeblade var lige uden for døren, tillige med andre urter, der havde helbredende virkning. Og så havde de altid hjemmebrygget øl og mjød, og selvfølgelig honning. Lidt kamferdråber eller hoffmannsdråber kunne gøre underværker mod både gigt og »kuld« - tandpine og sølle mave. Blev det rigeligt, man fik af dråberne, kunne vedkommende ligefrem blive »høj«, men det kunne ikke ske i dølgsmål, da kamferlugten ikke lod sig skjule.

Sofie blev gift med Jens Juhl Larsen fra Glæde i 1905 i maj måned og kom til at bo forskellige steder i Tømmerby sogn. Jens Juhl skaffede det daglige brød til huse ved at mure om sommeren og spille til bal og gilder om vinteren. Deres datter Maren Dalsgaard, Frøstrup, fortæller, at forældrene selv holdt deres bryllup, for hvem skulle ellers gøre det, Sofies forældre havde ikke råd til det. Bryllupsmiddagen bestod af flæskepandekage og rabarbergrød. Sofie havde fået lavet rigelig med grød til festen, og vejmandens overfor hjalp de unge med at spise resten. Nabokonen erklærede, at grøden smagte så godt, at hun tog det på sit brød, som om det var syltetøj. Så nød hun det mere, og det varede længere.

Selvom ordet kommunikation sikkert ikke var kendt af folk på Hannæs for 150 år siden, blev der dog kommunikeret. Man kom i høj grad hinanden ved, såvel i de nære familiemæssige cirkler, som i de større eller mindre samfundsen-

Ane Marie Knudsen.

heder, hvor man boede. Det foregik gennem det talte ord, og på den dialekt, som i generationer har været et særkende for befolkningen på Hannæs. Kun sjældent blev det skrevne ord taget i anvendelse lokalt.

Længe før telefonen blev opfundet, og indtil mange år efter den var kommet så langt mod nord i kongeriget som til landet her mellem hav og fjord, »telegraferede« folk til hinanden på deres egen praktiske måde ude i det åbne land. Især i klitegnene med de store vidder uden særligt mange træer og langt mellem naboerne var det ofte brugt at sætte en »ræ« op. Som regel en hvid klud på en »rywstag« sat i husets stråtag. Det kunne også være en »swott« klud hængt op på en hvidkalket gavl. Med disse enkle midler blev der sendt signal til de nærmestboende, at der var brug for hjælp f. eks. ved sygdom eller barsel - hos mennesker eller dyr. Det kunne også være besked til børn på besøg i nabolaget, at nu var det tiden, de skulle komme hjem. Det var trådløs kommunikation.

Husholderens datter

Som ganske lille pige kom Ane Marie Knudsen til Myrup sammen med sin mor, som skulle være husholder der. Hun fortæller, at der i stuehuset var både »stu'er'stow« og »dawelstow«, et par kamre og »gaang«, køkken med åbent ildsted og pikninger i bryggerset. Der var skibsdøre med runde vinduer ind til alkoverne/kamrene, og den gamle mand havde sengebånd, som han lå og fantaserede med, da han blev syg og var i vildelse. Han forestillede sig, det var hans kone. Et sengebånd var et stykke reb, der hang over sengen i gribehøjde. Det var fastgjort i en krog i loftsbjælken og fungerede som en »hjælpende hånd« for ældre mennesker, når de skulle vende sig i sengen eller rejse sig fra lejet. Sengebåndet var i brug på egnen til omkring midten af 1900-tallet, og det samme var tilfældet med »sengeheste«. En sådan blev sat ned ved sengekanten for både at hindre, at den tunge, hjemmevævede dyne og den person, der lå i sengen, skulle falde ud, det gjaldt især børn og gamle og syge mennesker. Sengehesten var fremstillet af trælister.

Stuehuset lå skilt fra udhusene, og Ane Marie husker en vinter, der var så meget sne, at stuehuset næsten var begravet af en kæmpedrive, der gik hen foran døren. En aften var hun lagt i seng, men vågnede op og kunne ikke finde nogen i huset. Da blev hun så bange, at hun i »næsten ingenting« forcerede snedriven barfodet for at finde sin mor. Hun var i stalden for at malke, men Ane Marie nåede at blive svalet af på turen derover og tilbage.

Ellers var de godt klædt på fra yderst til inderst dengang: livstykke, særk, strikket klok' (underkjole), hjemmevævet, fodsid kjole, kantet forneden, og så gik kvindfolk - store som små - i åbne bukser. Hun havde kun træsko til hverdag som barn, og iført dem og med et stort klæde slået om hoved og krop gik hun til skole i Glæde og til præst i Kærup. De hjemmestrikkede sorte strømper blev om sommeren afløst af »fædder-løs-huser«, der også var hjemmestrikkede. Hun husker, at hun til sommerbrug havde et par købte, der var rød og hvidstribet rundtom. Hun fortæller dog, at der var nogle, der var finere i tøjet, end hun var, nogle har jo altid været finere end andre - men til hendes konfirmation var hun

Brevsamlingsstedet i Øsløs (Vejlevejen 2) med brevsamler og skomager Thomas Skjoldborg og hustru Trine, 1908.

flot, for da havde hun fået et silkeklæde. Hun var ikke ret gammel, da hun skulle »genne« køerne i klitten om morgenen. Der gik de frit dagen igennem og kunne drikke vand i »straandkjær«, og så skulle hun hente dem hjem igen til aften. Hun måtte af og til hen på den højeste bakke i området for at få øje på kreaturerne, så hun kunne få dem samlet sammen.

Da hun var 15 år, blev sønnen i gården gift, og Ane Maries mor flyttede til Lund og blev husholder ved en enkemand, som hun senere blev gift med. Ane Marie kom ud at tjene og var bl.a. i Djernæsgård og Oddersbøll, og der var virkelig meget at bestille. Gulvene skulle skures, malkespande og ostekar ligeledes. Der blev kærnet smør og lavet ost, og det var også pigernes bestilling at slagte. Ane Marie blev temmelig rutineret i det med at slagte får, men så fik hun plads et sted, hvor konen forlangte, at hun også skulle slagte kalve, og det brød hun sig ikke om. Når det skulle ske, gik hun ud i stalden og gav manden kniven, og så forbarmede han sig over hende og slagtede kalven; men konen, der var noget striks, fulgte så med hende derud en dag, da hun havde mistanke om, at Ane Marie »snød«. Da kalven var blevet hængt op, gav hun Ane Marie kniven med ordene: »nu vil du vel ikke, den skal hænge der ret længe«? - og så gik pigen igang. Det var en direkte måde at lære det på, men den var effektiv, erklærede Ane Marie. Hun fortæller endvidere, at hun »flottede« sig som ung og købte »tøfler«. Det var franske træsko, men de var ny på markedet dengang, og hun måtte høre lidt for det moderne fodtøj. Hun gik dog turen fra Oddersbøll til Lund og tilbage igen samme dag i dem - uden hælkap - og det gik godt.

Ellers var der ikke megen »renden i by« af tjenestefolkene på landet dengang. Den sidste malkning om aftenen var kl. ni (21), og det var pigernes bestilling.

Sofie Juhl.

Ane Marie og en pige mere i Oddersbøll lagde sig i tøjet ovenpå sengen efter malketid en aften for at nyde det lidt og snakke, men de faldt i søvn og vågnede hen på natten halvkolde. De kom hurtigt af tøjet og krøb under den flere kilo tunge dyne, men nåede ikke at falde i søvn, før der blev kaldt op til morgenbestillingen. Det er forståeligt, at trætheden meldte sig efter en lang dags hårdt, fysisk arbejde.

Om sine egne børns påklædning helt fra spæde beretter hun: de fik hjemmestrikkede navlebind af tvist om livet, kom i særk/skjorte (knappet over skuldrene), hjemmestrikkede strømper, ble og i svøbestykke med en liste tvundet udenom. Så var der hold på dem! En sådan »liste« var ca. 10 cm bred og godt en meter lang. Den var enten strikket af bomuldsgarn eller lavet af flonelslignende bomuld, spidset til i den ene ende, hvor et stykke bændel var fastgjort. Listen skulle støtte barnets ryg. Det varede længe, før små børn fik rigtigt tøj på dengang. Hun havde tvillinger, men tvillingebarnevognen var ikke i dobbelt bredde, men dobbelt lang med kaleche i begge ender. Ane Marie og Knudsen, som hendes mand altid blev kaldt, købte en tid efter giftermålet i 1906 en ejendom i Lund, men vi var meget fattige, fortæller Ane Marie. »Ingen af os havde noget, da vi startede, men vi boede nabo til Otte Ottesen, og der kunne vi altid blive hjulpet, når det kneb, eller låne os frem. Det gjaldt også kontanter, og når vi spurgte om at låne f. eks. 100 kr. i en snæver vending, var svaret altid: »ja - ja da, - det er da lige møj' om a håå' dem eller do håå' dem«!

Et gammelt ord siger: »krage søger mage«, og i mange tilfælde kom der uden tvivl også noget fornuftigt og godt ud af et sådant makkerskab. Men ikke kun de ydre kårs jævnbyrdighed har betydning. Igennem tiderne er der mange eksempler på, at praktiske og nødvendige ægteskaber blev gode og velfungerende. Det hændte dog også af og til, at en gårdmandssøn giftede sig med tjenestepigen, der kom fra et af småkårshjemmene i sognet, og det var han som regel meget godt tjent med, så det var ikke kun pigen, der var heldig. Karle og piger fra de små hjem, hvor flid og nøjsomhed var en nødvendighed, var en eftertragtet arbejdskraft på gårdene, og ikke uden grund. De var opfostret efter bibelens ord: - »i dit ansigts sved skal du æde dit brød« - og før mekaniseringens tidsalder for alvor satte ind i landbruget, var det af stor betydning, at nogle kunne efterleve det.

På det følelsesmæssige plan er der igennem tiderne gjort nogle erfaringer af de unge mennesker, som måtte ofre kærligheden og lade fornuften tage over for at opnå forældrenes billigelse og samtykke. Sådan skete det for Marie Christensen - datter af Chr. Jacobsen, Tømmerby, hun blev senere gift med Jens Chr. Ottesen i Lund. Som ung kom hun en tid sammen med Jens Jensen Kastrup, en landmandssøn fra Tømmerby, der ville være degn. Hendes forældre modsatte sig forbindelsen, fordi en degn ikke var så agtet. Efter bruddet skrev den unge mand et digt og sendte til Marie på hendes bryllupsdag i 1865, og digtet bevarede hun som en hemmelighed til sine gamle dage. Der var i alt 17 vers à fire linier i dette digt, og første bogstav i hvert vers danner tilsammen den unge, vragede mands navn.

Marie og Jens Chr. Ottesen og deres hjem fik stor betydning i årtierne efter deres giftermål, idet de var nogle af de bærende kræfter i dannelsen af frimenigheden på Hannæs og friskolen i Tømmerby.

Niels Thoudahls hus, der var telefoncentral i Øsløs fra 1908 til 1941.

Hårdfør - livet igennem

Én af Sofie og Ane Maries samtidige var Chr. Rotbøll Smærup, der var født i »Smærup« ved Roelsgård. Han fortæller om, at han som 12-årig blev fæstet hen til Chr. Silkeborg i Tømmerby for sommeren og skulle have 10 kr. og et par træsko i sommerløn. Den 1. maj 1886 om middagen traskede han beklemt afsted med sin lille bylt under armen. Han var ikke stolt af situationen, da han kom ind i gården. Der var ingen mennesker at se. Først da han kom ind i stuen, kom en gammel kone ham i møde. Han fortalte hende, at han var den nye dreng, men hun svarede ham ikke, og det gjorde ham endnu mere beklemt. I stedet tog hun ham i armen, trak ham med ud i køkkenet, og stadig uden at mæle et ord tog hun til drengens forfærdelse en ildrager frem. Dog ikke for at slå ham. Den gamle kone stak ham ildrageren i hånden og gjorde med tegn og fagter ham forståeligt, at han skulle køre rundt i asken i fyret ved den åbne skorsten. Da han modstræbende havde gjort, som hun bød ham, fik hun munden på gled. Efter at hun havde budt velkommen, forklarede hun, at når han skulle røre rundt i asken, før der blev talt, så var det, for at han ikke skulle komme til at længes hjem. »Det gjorde jeg heller ikke, men det er da ikke sikkert, at det skyldes ceremonien med asken« - siger Chr. Rotbøll.

Han fortsatte som tjenestekarl på egnen indtil sit giftermål med Grethe i 1902, og kort tid derefter købte de en mindre ejendom vest for Bjerget bakke, hvor de boede til Chr. Rotbølls død, og da flyttede Grethe op til datteren Marie Jensen (gift med Jens Jensen) på Bjerget. De første tretten år efter giftermålet arbejdede han på Kvolsgård teglværk, og siden fiskede han fra Bulbjerg strand i en ganske almindelig robåd. Det fortsatte han med til 1940; han gik til havet med en hjulbør fyldt op med fiskeredskaber. Et hårdt og arbejdsomt liv, men det må have været et sundt liv, for Chr. Rotbøll søgte aldrig læge, og de tænder, han mistede lidt eftet lidt fik lov at »bulne« ud.

Grethe gav sit bidrag til hjemmets opretholdelse ved at sy for fremmede i hjemmet, og om sommeren samlede hun store mængder bær i klitten. Hårdføre

og viljestærke fortsatte de begge med at passe deres lille landbrug så længe, at gigten havde sat sig så fast i kroppen, at Grethe ikke kunne komme op igen ved egen hjælp, når hun kravlede og lugede gulerødder, og en aftenstund i ruskregn havde Chr. Rotbøll nær glemt hende p.g.a. avisen, så hun måtte vente med at komme op, til datteren og svigersønnen kom på besøg og fortalte Chr. Rotbøll, at det var blevet fugtigt vejr; så måtte han ud og hjælpe Grethe på højkant. Chr. Rotbøll leverede mælk til mejeriet til sin dødsdag. Han gik til vejen med sin spand på ryggen om morgenen, og inden middag var han død - 85 år gammel.

Den samme datter, Louise Christensen, husker iøvrigt tydeligt, hvornår hun for første gang i sit liv så et par gummistøvler. Hun var omkring konfirmationsalderen (ca. 1924), da en datter fra Djernæshus var hjemme fra Amerika og var i Lild kirke til gudstjeneste, og hun havde gummistøvler på. Alles øjne veg ikke fra støvlerne, og alle var både benovede og imponerede over sådant noget fodtøj.

Postvæsenet på Hannæs

De fem sogne på Hannæs havde p.g.a. den geografiske beliggenhed ikke megen forbindelse med verden udenfor området, men med postvæsenets indførelse på egnen ændrede det sig en del. Posthuset på Bjerget blev etableret, og inden landpostbudene trådte i funktion med omdeling til husstande, blev der oprettet brevsamlingssteder rundt omkring. Den daglige post blev så med hestevogn kørt fra Bjerget ud til disse steder, som også senere blev udgangspunkt for de gående postbude.

Man formoder, at det første brevsamlingssted i Tømmerby var i købmandsbutikken i vestenden af stuehuset i »Nedergård«, Tømmerbyvej 53, hvorfra det senere blev flyttet længere nordpå i »centralen«, Tømmerbyvej 18.

Det vides med sikkerhed, at brevsamlingsstederne i Gl. Vesløs og Øsløs blev oprettet i 1884. Foruden de forskellige brevsamlingssteder på Hannæs var der rundt omkring nogle såkaldte brevindleveringssteder i lighed med de røde postkasser, der nu om dage hænger forskellige steder i området, og som postbudene tømmer på deres rute.

Foruden brevsamlingsstedet ved købmand Dige og Søns afdeling ved Feggesund var der tilsvarende steder i Gl. Vesløs hos købmand Jørgen Christensen (nu Feggesundvej 61) og i Øsløs en kort tid hos lærer Kortegaard i »sønder skole«, derefter overtog P. A. Bundgaard hvervet og havde det indtil 1908, da han søgte sin afsked. I over tyve år tog han sig af alle forsendelser til og fra Øsløs i sit hus (bag brugsen), hvor Jens Kold senere boede en tid. Fra 1908 var brevsamlingsstedet i Øsløs hos Thomas Skjoldborg, Vejlevej 2.

Poul Post fra Vesløs begyndte ved postvæsenet i 1884, da brevsamlingsstedet i Øsløs var oprettet, og gik flere forskellige ruter ud derfra i tyve år. Bl. a. gik han en tid helt til Lynge. Fra 1904 og 26 år frem gik han ud fra Vesløs posthus. Ialt 46 år virkede Poul Post for postetaten og var nærmest en institution på sin egn. Lange strækninger i al slags vejr havde han tilbagelagt, da han 1. maj 1930 afleverede sin posttaske for sidste gang.

Postbude under Frøstrup postdistrikt 1909:
Bageste rk. fra venstre: Johannes Christensen, Vesløs, Chr. Smærup, Vesløs, Poul Christensen, Frøstrup og Poul (Post) Nielsen, Øsløs.
2. rk. Anders Thøgersen, Bjerget, Niels Chr. Christensen, Amtoft, Lars Smærup, Bjerget, Didrik Jensen, Vesløs og Lars Chr. Bertelsen, Bjerget.
Foran: Knudsen, Bjerget, Postmester Christensen og Jens Thøgersen, Frøstrup.

Landpostbud Lars Chr. Bertelsen, Bjerget, fejrede sit 25-års jubilæum i 1910 på ruten Bjerget-Myrup og Bjerget-Lildstrand. I de første tretten år var turen på otte timer, og de næste tolv år kun på syv timer! Hver time blev regnet for en halv mil, og når alt blev ganget ud, fandt avisen frem til, at Lars Chr. Bertelsen i de 25 år havde gået jorden rundt ved ækvator »omtrentlig 5½ gang, hidindtil rekorden som landpost på Hannæs«.

Landpost Lars Smærup, Bjerget, begyndte ved postvæsenet som 15 årig i 1895, idet han hjalp faderen, der kørte postvognen fra Bjerget posthus til brevsamlingsstederne på hele Hannæs. I Feggesund ventede de, til postbudet havde omdelt posten, og hestene havde hvilet og »bee'det«, og derpå gik turen tilbage til Bjerget.

I 1904 blev posthuset på Bjerget flyttet til Frøstrup, og Lars Smærup blev da kørende post fra Frøstrup til Bjerget brevsamlingssted, som da var blevet flyttet længere mod syd til købmand Lars Nielsen (Gl. Aalborgvej 66). Herfra skiftede han til apostlenes heste og gik sin daglige rute til Glæde, Lild Klit og dele af Kæret. Lars Smærups løn var dengang ca. 40 kr. om måneden og 25 kr. månedlig for at køre to gange daglig fra Bjerget til Frøstrup og for selv at holde både vogn og hest. Bjerget brevsamlingssted blev nedlagt i 1916, og så blev Frøstrup posthus udgangspunkt for landpostbudene.

Under 1. verdenskrig var Lars Smærup indkaldt til militærtjeneste flere gange, men så tog hans kone Trine posttasken på nakken og klarede den kilometerlange posttur til fods, fortæller ægteparret i et interview i anledning af deres guldbryllup 1953. Hun havde dog ingen uniform, som nutidige kvindelige postbude har det. Landpostbudene fik uniform kort før århundredskiftet, den i mange år brugte mørkeblå jakke og hue og med de blanke knapper med posthornet. De har ændret sig en del med årene, og nu er det ikke kun i byerne, vi møder de

røde postuniformer, som tilfældet var engang, også overalt i landdistrikterne ses de nu på cykel eller i bil.

Engang måtte postsagerne ikke ligge mere end en dag over, så postbudene holdt ikke fri to sammenhængende helligdage, og 1. juledag skulle posten i hvert fald bringes ud. Men et år, da 1. juledag faldt på en søndag, mente Lars Smærup nu, at det var oplagt at holde fri og så gå turen dagen efter i stedet for. Han gik derfor i Lild kirke sammen med Trine, men blev hentet der under gudstjenesten og måtte pænt gå hjem og skifte til uniform og i gang med at dele de sidstankomne julehilsener ud.

De første år, Søren Lynge var ansat ved postvæsenet, gik han ud fra Øsløs, derefter blev det med udgangspunkt fra Vesløs station. Da var cyklerne forlængst blevet en del af livet, og postbudene tog dem også i brug efterhånden.Søren Lynge gik post i ca. 45 år.

Som nævnt var det lange strækninger, de første landpostbude gik hver dag, men til gengæld var der betydeligt mindre post at bære på dengang. Man aner en anderledes ro over hverdagene i disse år, da tingene fik lov at tage den tid, de nu engang tager. På den tid var stress og frustrationer ukendte foreteelser blandt postbude og folk i al almindelighed - også på Hannæs.

I stationsbyerne Vesløs og Frøstrup var der, som i andre småbyer, daglig aftenombæring af breve og aviser gennem mange år, men den kundeservice er forlængst rationaliseret væk.

Det var ikke alle hjem, der fik besøg af posten hver dag dengang, men han kunne altid være sikker på at blive gæstfrit modtaget, når han kom. Et besøg udefra var en god afveksling i det daglige og bragte som regel nyheder til huse på flere måder. Dog ikke gennem aviser, for dem var der ikke mange hjem, der abonnerede på før århundredskiftet.

Postbudene var og er stadig en slags kulturformidlere - budbringere om, hvad der sker udenfor hjemmets fire vægge og sognets grænser. De har i mange år bragt aviserne ud som et friskt pust fra den store verden. Allerede i 1824 udkom den første avis i Thisted under navnet: »Den Nordcimbriske Tilskuer«, den blev senere til »Thisted Amts Avis« (konservativ) og udkom daglig indtil 1962. Venstre-pressens (De Bergske blade) »Thisted Amts Tidende« blandede sig med daglige nyheder fra 1882 og udkom under dette navn til 1970, da kommunalreformen trådte i kraft, og med den forsvandt Thisted Amt såvel som »Thisted Amts Tidende«. Siden har avisen under navnet »Thisted Dagblad« formidlet hverdagsnyheder fra nær og fjern til mange hjem på Hannæs. Også »Socialdemokraten« havde en hel del læsere gennem de år, den udkom i området. Det skete periodevis med kortere og længere ophold fra 1902 og frem til 1952. I 1899 begyndte »Fjerritslev Avis« som ugeavis og blev senere dagblad, og som en udløber fra den så »Hannæs Avis« i november 1943 dagens lys og har siden været en fast og uundværlig del af nyhedsformidling og information af lokalt stof i samtlige hjem på hele Hannæs.

De første postbude på Hannæs var: Poul »Post«, Øsløs, indtrådt 1884, Lars Chr. Bertelsen, Bjerget, indtrådt 1885. Dorthea Christensen husker også, at foruden Lars Chr. Bertelsen gik Knudsen og Thøgersen post fra Bjerget omkring århundredskiftet. Lars Smærup, Bjerget, indtrådt 1904 i Frøstrup, Poul Chr. Christensen, Frøstrup, indtrådt 1905 i Frøstrup, Søren Lynge, Vesløs, indtrådt

Mælkekuske ved Andelsmejeriet "Hannæs"' 25 års jubilæum d. 21. december 1936.

1910 i Frøstrup, Otto Skadhauge, Frøstrup, indtrådt 1914 i Frøstrup, Kr. Jensen Bertelsen, Frøstrup, indtrådt 1917 i Frøstrup, Johan M. Gundersen, startede som reservepostbud 1918, indtrådt 1919, Peter Vorup Bagger, Vesløs, indtrådt 1920 i Frøstrup, Martin Andersen, Frøstrup, startede som reservepostbud 1919, indtrådt 1920 i Frøstrup, Casper Marinus Thorhauge, Vesløs, indtrådt 1922 i Frøstrup.

I året 1995 er situationen sådan, at Frøstrup posthus er det eneste af slagsen i området, suppleret af et brev - og forsendelsessted i Vesløs brugsforening. Der er nu 1266 husstande at besørge for postbudene på Hannæs. Området er inddelt i seks ruter, der tilbagelægges af fire postbude i biler og to på cykler, og åbningstiden på posthuset er nu to-tre timer daglig på seks af ugens dage.

Glæderne i Glæde

I marts 1995 døde fhv. tømrermester Niels Mølbæk, Frøstrup, knap 89 år gammel. I efterårs- og vintermånederne før sin død fortalte han engageret og levende om sit barndomshjem i Glæde, om forældrene og hverdagslivet og vilkårene på en klitejendom. Hans forældre var Kristine Jensine (f. Larsen) og Jens Mølbæk, og hjemmet var »Bjålumgård«, som nu er helt fjernet. I 1960'erne blev stedet af en Aalborg-mand bygget om og indrettet til feriested, nærmest i pensionat-stil, men det blev kun i et begrænset åremål, det fungerede som sådant.

Niels Mølbæks mor (Jensine) var født i »Betlehem« - vest/nordvest for Glæde, og hun havde gået i skole i ejendommen Bjålumvej 31 i Glæde. Men hun havde da også været ude og se noget i den store verden. Foruden almindelig hverdagsgøremål havde hun lært skrædderiet, og på et tidspunkt var hun i England i huset hos sin bror, der var sømand, men var gået i land i England og havde giftet sig med en englænder. Der var ellers ikke mange af de børn, der var født og opvokset i det øde og barske område ud til Jammerbugten, der oplevede at komme til udlandet på den tid, da Jensine var ung.

Lugekoner i Langvad, Anna Kjær og Elvine Pedersen.

Der voksede syv børn op i hjemmet hos Jens og Jensine Mølbæk - seks drenge og en pige. Hjemmet var, i lighed med andre landejendomme først i 1900-tallet, selvforsynende med så godt som alt til hverdagslivet. De havde en besætning, der som regel bestod af to islænder-heste (den »su'et« - og den »bru'un«), tre køer og en kalv, en gris pr. år - fra forår til jul, 18-20 får og et gammelt får, nogle høns, hvert år blev et nyt hold kyllinger ruget ud af en »skrukhøne«. Desuden nogle ænder og gæs. Og så fiskede drengene i grøfterne (renderne) og åen, der løb fra søen i nærheden og fortsatte til Tømmerby fjord. Det var som regel gedder, aborrer og skaller, der gik i de hjemmelavede ruser, fremstillet af »små-pind« samlet op ved havet. Der var ikke råd til at købe net til at sætte i fangstredskabet, så rusen var lavet efter »tremme-princippet«.

Tre gange i sit drengeliv har Niels fanget en ål i en sådan ruse, og alle tre gange var ålene af en usædvanlig størrelse, nemlig to-tre kvartpund. De to af ålene blev endda fanget samme år, og den tredie vist året efter. De havde vokset sig så store, at de ikke kunne »mave sig ud« på den videre »vandring«. Niels Mølbæk havde aldrig set en ål, før han fangede den første.

Det var en sensation! Han fik lov af moderen til at løbe ud i marken for at vise den til faderen, der var i færd med at harve. Med en snor om halsen på den glatte og sprælske krabat nåede han forpustet og stolt hen til faderen og præsenterede den gevaldige fangst. Der blev lavet festmåltid i hjemmet på »kæmpen«. Den smagte sikkert »jordet«, kommenterede Niels - »men vi vidste det jo ikke«!

Fisk var et godt supplement om sommeren til flæsket fra saltkarret, og hele året rundt blev der spist »tar'ret to'sk« med sennepssovs. Også jagtudbytte af agerhøns, ænder og harer gav afveksling på middagsbordet, men Niels har hele sit liv - iflg. egen udtalelse - været betydelig bedre til at ramme præcist med hammer end med jagtgevær. Derimod tænker/husker han med beundring i stemmen, hvor »skrap« Chr. Vendelbo var til at skyde vildt. Han var meget rolig, fattet og sikker på hånden.

Børnene hjalp til overalt, bl.a. med at flytte fårene morgen og aften. De stod tøjrede rundt ved søerne. Drengene løb tværs over bakkerne i den friske vind, d.v.s. de var »næsten kørende« - med et hjemmelavet køretøj, fremstillet af et forhjul fra en fjedervogn, hvorpå var sat et stykke rundjern - bukket om navet som en styrestang, og så gik det der-ud-ad på brødbenzin. Fantasien havde fri udfoldelse! Herligt!

Selvfølgelig blev fårenes uld udnyttet. Moderen sørgede for, at fårene blev vasket og klippet, og at ulden blev kartet og spundet, hun »lænkede » tre lag sammen, så det passede i tykkelse til at »binde hoser«. Hun vævede selv og syede tøjet. Inden hun blev gift med Jens, havde hun været omvandrende sypige på egnen.

En vigtig indtægtskilde for familien var bærrene i klitten. Hver sommer samlede børnene og moderen kolossale mængder af blåbær og tranebær. Moderen vidste præcist, hvor de »gue' steder« var, (sig - kaldes de) f.eks. »mu'ers sig« - »waandhwols sig« - »aand' sig« (der havde de fundet en død vildand engang), og ellers blev dalstrøgene med bærrisene kaldt »ris'hwoller«. Børnene kravlede side om side i disse »rishwoller« helt systematisk: når de kom til den ene ende af området, vendte hele rækken, og de kravlede så tilbage igen - og så fremdeles. I den tid, bærsamlingen stod på, kørte faderen til købmanden (»til by«) hver tre-

Kornhøst med slåmaskine i Vesløs hos Adolf Gregersen.

die dag - eller ca. to gange ugentlig - med de indhøstede bær, der først var blevet »blæst« ved hjørnet af huset. Det foregik på den måde, at en spandfuld - eller sækfuld - bær langsomt blev hældt i en kurv, så vinden kunne fjerne diverse urenheder fra beholdningen. Bærrene indbragte så meget, at det dækkede købmandsregninger fra sommer til efter jul som regel - julehandelen iberegnet.

Mange af bærrisene - i særdeleshed tranebærrene - er nu groet til i lyng. Dengang holdt fårene det i ave. »Da var der naturpleje i klitten« - som Niels Mølbæk udtalte.

Mens bærplukningen stod på, tumlede faderen alene med høet på de lave steder, ja, endog »sø-hø« blev bjærget, det blev slået i vand med hølé som det andet hø og blev så båret op på tørt land til vejring omkring søer og pøtter. Det blev samlet i dynger, når det var tørt, men aldrig i rigtige stakke. Det havde en speciel, krydret, dejlig duft.

På de »høje steder« avlede de hovedsageligt rug, men også lidt byg - mest seksradet - og ved tærskningen, der foregik med plejl, blev det bedste af rughalmen taget fra til tækkebrug, og hvert år blev »en stump« af taget på ejendommen fornyet med det, og ellers blev der lappet i det, hvor det var nødvendigt. Af rodfrugter blev der kun avlet kartofler.

Området nord for Glæde ad Myrup til blev som nævnt kaldt Betlehem. Om navnet skyldtes de mange barnefødsler i de små og fattige hjem vides ikke. På det tidspunkt var der 40-50 småejendomme derude. Flere af beboerne var flyttet fra en tilværelse med hoveri og træhest, og selv om livet i klitten var fattigt, havde de det mere frit der.

Familierne levede af fårehold og fiskeri på havet og så det, den karrige jord kunne give af sig til både folk og fæ. Sommetider ejede en og anden en ko og/eller en gris, men velsignelsen i livet udmøntede sig tilsyneladende mest i familieforøgelserne - fattige folks eneste fornøjelse, som mundheldet sagde. Den fornøjelse var selvsagt ikke omkostningsfri, men det er utroligt at høre om, af hvor små midler og få muligheder mange af disse familier kunne leve - og overleve. Det var trange og kummerlige vilkår for mange, men lidt trøst var der måske at hente i, at de var mange om at leve under samme forhold.

Anne Marie Kaspersen, Tømmerby.

Én af beboerne i Betlehem - Jens Volsen - husker Niels Mølbæk især. Han var tømrer og lavede også stole af »pind fra strråånd«. Man tog da, hvad der sådan kom med havet! Ganske vist var der en tolder i området. Han boede på Kæret, og han skulle sørge for at »strrååningsgods« blev fortoldet. Han kørte af og til forbi Jens Mølbæks på vej til strandfogedgården i Hjardemål Klit, men ellers havde de ikke noget samkvem med ham. »Tolderens piger« (døtre) var livlige og festlige piger, der mere blandede sig med egnens beboere, især da med de jævnaldrende, føjer Niels til.

I det område, der blev kaldt Betlehem, er der ingen ejendomme tilbage mere. Kun Myrup ligger der med stuehus og lidt af udhusene, der nu anvendes til feriebolig.

Sådan som livet formede sig for disse familier i Betlehem, oplevede Niels Mølbæk det ikke i sit hjem, selvom der ikke var noget at »rutte med«! Til påske fik de da alle et halvt æg, husker han - og røget medister. Den blev røget i køkkenet i skorstenen. Men til jul havde de ingen juletræ i hjemmet, for det ville moderen ikke have. Derimod havde de altid et i mosterens hjem, og der var de altid på besøg 1. juledag. På træet hos dem hang der tændstikæsker med en stump appelsin i til børnene, og så var der også juletræsfest i skolen hvert år, og det var en stor begivenhed for alle beboerne i Glæde. Men fik de ikke juletræ derhjemme, så fik de i hvert fald »krøste kål« med flæsk og pølse om julen, og det var en spise, der var værd at sætte tænderne i.

Én af årets festlige begivenheder var, når der kom kørende fremmede til Bjålumgård om sommeren. Det var Niels i »Barmer« i Tømmerby, der lagde heste og »styw-uen«til udflugten. På de tværliggende fjælle i vognen sad de alle fra »sønderend« af Tømmerby; mejeribestyreren, banemester Pedersen, »Silkeborg«-mand og Jens Juhl (bror til Jensine Mølbæk) - alle med familie. Hvem der havde mest fornøjelse af samværet sådan en dag, er ikke nemt at vide, men Niels mente nu, de havde en vældig glæde af det allesammen - både værter og gæster.

Der var mange »små steder« i Glæde dengang og et godt sammenhold. Man hjalp hinanden i hverdag og fest - i sorg og i glæde - og var der fødselsdag eller andet lignende, samledes de alle. Ved Niels' mors fødselsdag 9. marts var det tit snevejr, mindes han, og da hjemmet lå »wejstes«, hentede bror Martin og Gregers Sekkelund samtlige personer i Glæde i kane. Så blev der festet omkring kaffebordet med en masse slags »hvedde'brø«, især huskes den livsalige mundfuld, et stykke af »livets fryd« var. Kagen med dette navn var en formkage skåret op på langs og sammenlagt med smørcreme og pyntet med »alverdens krymmel«. Der blev fortalt historier - både af lystigt og uhyggeligt tilsnit - og byttet nyheder og spillet kort. Jo, da svælgede man i de gratis glæder, hvortil også fællesskabet hørte, og man værdsatte og nød disse samvær tilfulde.

Ligesom slagtedagen ind under jul næsten var en højtidsdag, var det også en festdag for børnene den dag, der skulle laves lys - tællelys - til hjemmets forbrug. I en stor gryde sat over komfuret, blev der fyldt vand og talg, og fyret godt op under det. En stige blev båret ind i køkkenet og lagt på to stolerygge. Der skulle lysene hænge i nogle rammer og størkne imellem dypningerne. For at fremme processen løb drengene rundt om huset med en ramme lys, for var de kolde, sugede de mere talg til sig. Jo, der blev også gjort noget for »oplysningen« ude i de tyndt befolkede områder af sognene dengang!

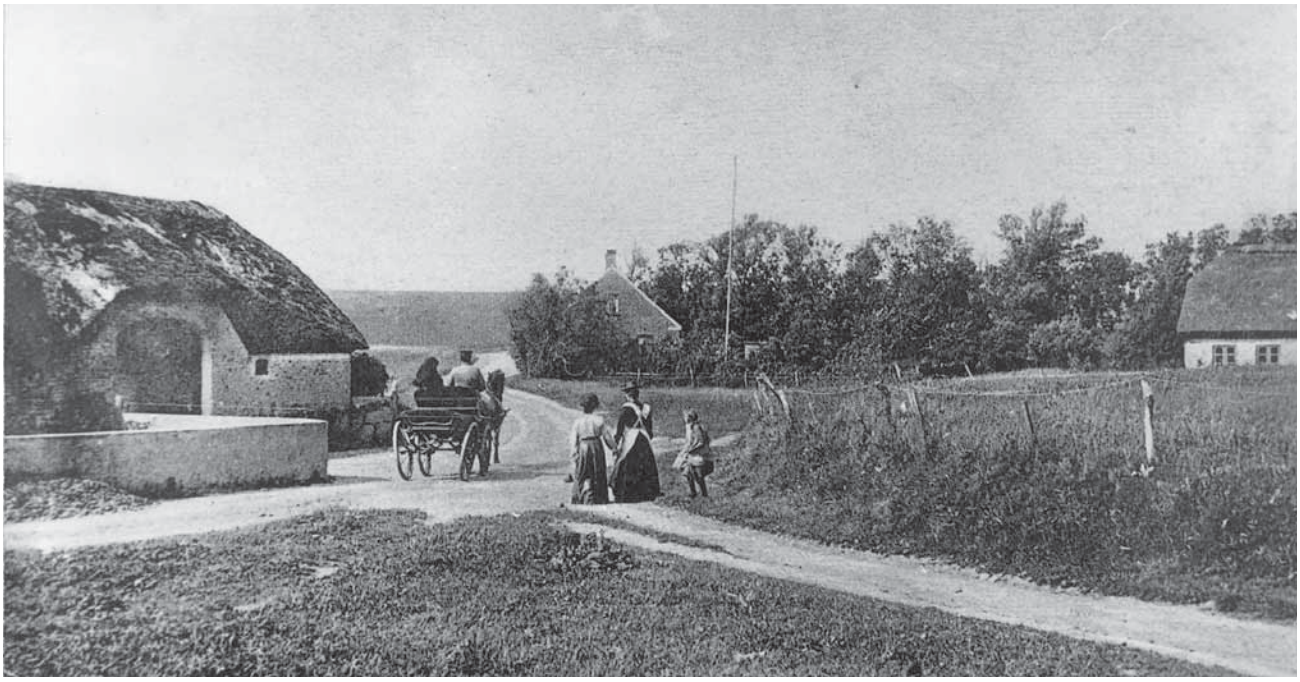

Parti fra Øsløs, nuværende Højstrupvej, ca. 1905. Til venstre 140, der af Johan Skjoldborg i romanen "Nye mænd", 1917, blev kaldt "Hyldgaard".

Barndomsminder

Hos Ane Marie og Axel de Lasson i Nørklit udgjorde børneflokken fem drenge. Den næstældste af flokken - Thomas - fortæller fra sin barndom:

Drengenes bedsteforældre (farfar og farmor) boede længere syd på Kæret ved Lildstrandvejen i et lille hvidkalket, stråtækt hus med »udsku'er«. En dag, børnene var i skole der i nærheden, opdagede degnen, at der væltede en voldsom røg ud fra bedsteforældrenes hus, og alle skolebørn og læreren løb tværs over til stedet, som ganske rigtigt brændte. Skorstenen var nemlig revnet, og ilden fik rig næring i stråtaget. Alt indbo blev båret ud af tililende, hjælpsomme mennesker. Også saltkarret skulle bjærges, men da det var tungt og uhåndterligt med den megen lage og flæsk, foreslog »redningsmanden« den gamle kone at hælde lagen af på køkkengulvet, hvortil hun svarede: -«åh nej-nej-nej, no håå a li' ferniseret«!

De samme bedsteforældre og Ane Maries far boede alle tre i hjemmet i Nørklit de sidste år, og alle tre døde der.

Det var ikke mange fold, jorden gav i Nørklit dengang, og Thomas husker, at når høsten blev kørt i hus, talte faderen negene, så han vidste, hvor mange neg, det gik an at tærske med plejlen daglig. Til Kjørmes (Kyndelmisse 2. februar) måtte halvdelen af foderet være brugt op.

Søskendeflokken i de små hjem legede som regel med hinanden der, og kun engang imellem løb de til nabobørnene. Der var de fleste steder også et stykke vej mellem naboer. Hos Thomas Justesens ved Bulbjerg var der en flok børn, og dem legede Axel de Lassons drenge med af og til. Om vinteren foregik legen inde i stuen, og i hjemmet ved Bulbjerg var der bilæggerovn, og børnene morede sig med, at ovnens stuedel var køretøj, og foran det var et par af børnene så spændt for som heste ved støttebenene. En dag, da det gik allerbedst, trak »hestene« så

hårdt til, at bilæggeren »gik i gulvet«! Det var faktisk skæbnesvangert, for den gik i stykker ved det, og selvom fyringsstedet var i køkkenet, stod det hele jo i tæt forbindelse med hinanden, og varme i huset var en nødvendighed om vinteren. Det, som kunne være blevet en katastrofe, blev dog afværget ved de voksnes hjælp. Bilæggerens plader blev skubbet på plads i falserne, selvom de var varme.

For Thomas de Lasson står det som en fantastisk søndagsoplevelse i barndommen, når familien fra Nørklit var på besøg hos skomagerens på Bjerget, og børnene så tumlede i bakkerne vesten for, mens de voksne snakkede m.m. Især står det i erindringen som noget helt særligt, når børnene i samlet flok gik ombord i tipvognen ved Kvolsgård teglværk (P. Odgaards) og med »lynets fart« drønede ned ad bakken! Ikke ufarligt bestemt, men eventyrligt spændende og sjovt for børnene.

Arbejdslivet

Det var barneårene. Livets alvor meldte sig for Thomas' vedkommende ved konfirmationsalderen. Selvfølgelig havde der været pligter før den tid, men med konfirmationen kom tiden, hvor han skulle ud at tjene. Forældrene havde søgt om, at han måtte gå »til præst« om vinteren, selvom han var ung og lille af vækst, netop med det for øje, at han så kunne komme ud at tjene om sommeren. Han var 13 år og nykonfirmeret, da han begyndte i sin plads på Tømmerby mark hos Carl Skaarup foråret 1927. Fra maj til november var han fæstet for 100 kr. Som nævnt var han ikke stor af sin alder og havde ikke mange kræfter eller erfaringer at tage i anvendelse ved det daglige arbejde, og dets omfang overvældede ham. Han var til tider meget forknyt ved situationen i det hele taget, også så meget, at det kunne knibe for ham at sove om natten, hvilket selvfølgelig gjorde ondt værre.

Mange steder var karlekammeret ved siden af hestestalden, men Thomas havde sit sovegemak oppe på loftet. Det var ikke videre tæt, idet brædderne, som skilte rummet fra, var »krympet«, så der var sprækker i. Kom der en regnbyge, eller det sneede og haglede, og vinden ruskede, fandt væden vej ind gennem sprækkerne. Ved efterårstide lå han i sin bedstefars overfrakke om natten, den lunede godt, når vinden strøg gennem karlekammeret. Her, som de fleste andre steder på gårdene, foregik den daglige afvaskning ved fyraften i et bulet vaskefad ved pumpen og i koldt vand, og aftørringen blev klaret med et håndklæde af sækkelærred.

En tjenestekarl begyndte som regel arbejdsdagen kl. 5, og hestene var de første, der skulle fodres, så de var klar til markarbejdet, når det øvrige staldarbejde var til side om morgenen. Hestene var også de sidste dyr, der blev røgtet inden sengetid, som regel ved 21-tiden, da skulle karlen (forkarlen) give dem hakkelse - helst med lidt korn til også, når det var i de travle perioder i året, forår, høst og efterår. Thomas de Lasson tjente hos enken efter Harald Kjær (Elna f. Fuglsang), der blev gift 2. gang med Jacob Jensen (Overgaard). Den første tid var han sammen med en bestyrer, og det er hans beretning om den daglige dont, der i store træk her gengives.

Damptærskeværk i Dalsgård, Frøstrup ca. 1910.

Karlen fik madpakke med i marken, og i middagspausen havde hestene deres muleposer at styrke sig på. Den daglige føde på gårdene var ikke luksusmad, men præget af egne råvarer: flæsk og kartofler - byggrød og tykke rugbrøds- og sigtebrødsmellemmadder til mælk, the og kaffe. Der var ingen malkemaskiner, og uanset hvornår på døgnet en so bestemte sig for at få grise, måtte der holdes vagt ved den.

Den gamle enkekone, der var på gården også, havde den aftale, at hun hver søndag skulle køres til Tømmerby kirke med det gamle øg, som hun satte særlig stor pris på, og det var så karlen eller bestyrerens bestilling. Frisøndagen begyndte, når morgenbestillingen i stalden var tilendebragt og gårdspladsen harvet. Et festligt indslag i hverdagen var, når Kirsten Kjær (kunstmaleren) kom på besøg. Hun var en søster til Elnas første mand. Der var en friskhed og ligefremhed i hele hendes væremåde og snak også overfor tjenestefolkene, og Thomas mindes, hun en aften hev en tikroneseddel op af lommen og gav ham den med påbud om at tage til Frøstrup og more sig ved den omrejsende gøglertrup, der havde slået sig ned nogle dage på markedspladsen over for kroen, hvor nu »Tatol« og slagter Iversens forretninger ligger. Ellers var sommeraftenerne sammen med andre tjenestefolk i Tømmerby små oaser i hverdagen. De samledes da i grøften vesten for Kræn Mortensens gård og hyggede sig gevaldigt i hinandens selskab.

Senere havde Thomas de Lasson pladser på gårde i hjemsognene og nabokommuner, og de sidste fire år før besættelsen var han på en gård ved Århus, hvor lønnen for det sidste år var 1300 kr. Han mindes, at hans madmor der tilskyndede ham til at få et sæt nyt tøj, og det blev til et sæt skræddersyet - uden vest - og prisen var 240,00 kr. Det var velhavende folk, der havde tanke for tjenestefolkenes ve og vel både i og udenfor arbejdstiden. De havde en stor personbil (vist en Buick), der dog til tider måtte trækkes i gang af heste. Der var

også badeværelse på gården, og det blev fyret op med en ovn hver lørdag, så alle kunne få det ugentlige bad.

Om en 13-14-årig tjenestepiges arbejde omkring 1930 fortæller Agnes Krogsgaard, at dagen startede med malkning. Hun passede grise, vaskede kalvespande og transportspande, fyrede i bageovnen og gruekedel, når det var bage- og vaskedag. Den månedlige storvask varede to dage, og hun skulle da trække vaskemaskinen og pumpe vand op med håndkraft. Hver uge blev der bagt ni sigtebrød, en julekage og en formkage på én gang. Til jul blev en transportspand fyldt op med »æg-kager« - en slags boller, og en anden transportspand med pebernødder. Finere ting som småkager blev bagt i komfurovnen. Foruden det daglige huslige arbejde hjalp hun også i marken, når det var påkrævet, og aftenmalkningen hørte med til de daglige gøremål. En aften om ugen fik hun lov til at gå til gymnastik i forsamlingshuset og skulle så hjem at malke bagefter og lave kaffe, sætte øllebrød i blød og lægge i komfuret, så der var klar til optænding næste morgen. Agnes Krogsgaard tjente der i tre år, hos sine senere svigerforældre Inger og Poul Krogsgaard, og den sidste vinter måtte hun, en aften om ugen mellem spisetid og malketid, sy for sig selv. Tjenestefolkene der fik altid lov til at gå med til møder og gymnastik, hvilket ikke var tilfældet alle steder.

En anden, Ingrid Nielsen, tidligere Modehuset i Thisted, fortæller om en episode fra sin tid som tjenestepige »på mark« hos Andrea og Erik Nielsen i trediverne. Hun ville på et tidspunkt så forfærdelig gerne til »be'en bal« i Frøstrup, men det kneb med at blive færdig så tidligt. Hun fandt dog på råd og flyttede klokken ti minutter frem med mellemrum dagen igennem, så den ved aftenstid var ca. en time foran. Hun kom tidligt nok til ballet, men måtte så liste sig gennem sovekammeret, da hun kom hjem, og have uret stillet rigtigt igen. Med forsigtighed blev det klaret, og næste dag var de »helt med tiden« igen på ejendommen.

Aftenhygge

Nogle steder var pladserne for de unge mennesker som et hjem for dem, og andre steder var tjenestefolkene bare den nødvendige arbejdskraft, der skulle udnyttes.

Mange steder på gårdene var der flere karle og en tjenestedreng og tillige et par piger, men her på egnen har der ikke været »folkestuer« på disse steder, som det kendes fra andre egne. Bortset fra folkestue på Selbjerggård foreligger der ingen oplysninger om sådanne i sognene.

Nogle steder holdt den gamle skik med at spise af samme fad sig længe, men tallerkenerne vandt efterhånden terræn også ude i de fjernest liggende gårde.

Den 1. maj og 1. november var flyttedag. Den, der skulle skifte plads, havde udtjent til middag og skulle møde i den nye plads inden sengetid. Den gård, tjenestepigen eller karlen flyttede fra, skulle sørge for fragten af kommode eller skab til den nye adresse, der som regel ikke var mange km væk, så transporten kunne foregå med hestevogn. Ellers måtte det bringes til stationen for videre forsendelse.

Gammel parallelgård i Vesløs, nuv. Gl. Feggesundvej 50. Den daværende ejer, handelsmand Jens Lynge, ses som nr. 2 fra højre. Ca. 1910.

Det var meget almindeligt, at aftenerne blev brugt til noget nyttigt, både de steder hvor der var folkehold, og der hvor familien klarede det hele ved fælles hjælp. Der blev snittet (tællet) pølse- og blomsterpinde, tænder til høriven, lavet ravelsko af en bestemt slags siv fra fjorden, der havde en særlig isolerende evne. Dem har Ingeman Madsen (Pallesen, Lund) lavet en del af i sit liv og han har også snoet mange simer. Der blev lavet halm- og riskurve og snoet simer, kartet, spundet og strikket af ulden m.m. I nogle hjem var mand og kone mere til husflid end andre steder, og det smittede af på de unge mennesker, der var i huset.

Også oplæsning blev brugt en del, og tit var det husfaderen, der tog sig af det, mens de øvrige brugte hænderne. I den forbindelse falder tanken på den gamle vise »De wa' skik i di' gue gammel tiæ« - den blev skrevet af en smed fra Salling, der også var landmand og foregangsmand og en stor idealist. Han hed Frederik Lindberg f. 1862. Omtalte vise er det mest kendte af det, han skrev, og den blev også sunget meget på Hannæs. Visen, der har egen melodi, var oprindelig på syv vers, men Andreas Ravn i Øsløs føjede et ottende vers til, og i det skriver han bl.a.: »I gammel daw snued' vor kåel siel vor simer, å van te de sam bløw vor dræng«. Disse simer var lavet af rughalm og blev bl.a. brugt til at »sy for tækker« som en forløber for tækkegarn. De anvendtes også i høst til at slå om de håndbundne neg tre og tre, der udgjorde en kærre, og når der var 60 af dem, var der et læs. Det formålstjenlige ved at binde negene i kærrer var, at de så kunne tages i et snuptag med forken, når kornet skulle køres i lade.

Hvorom alting er, var disse aftensysler, som både husbond og madmor og tjenestefolk deltog i, ikke blot nyttige, men også givende på en måde, som ikke lod sig måle og veje.

I årene 1905-10 blev der ud over hele landet dannet husmandsforeninger, sådan også på Hannæs. De blev, med de møder og kurser som foreningerne arrangerede, et vigtigt kulturelt og socialt indslag i landmandsfamiliernes liv og

Parti fra nuværende Sdr. Øsløsvej, med smed Holmstrøms hus, nuv. 14, i forgrunden. Ca. 1910.

virke. Gennem sendemandsmøder, hvor repræsentanter fra de lokale foreninger deltog, kom der informationer og initiativer, der inspirerede til nye tiltag i foreningerne, som derved blev en vigtig faktor i livet på landet.

Den daglige dont

På samme tid som teglværkerne eksisterede, var mange af landbrugsejendommene familiebrug, hvor mand og kone og børn hjalp hinanden med det hele, lige fra det daglige arbejde i stalden til at få jorden tilsået, rodfrugterne radrenset og luget, høet og kornet bjerget i hus og kartofler og roer kulet ned. Året rundt skulle der bruges hænder og ben til det hele. I de små stalde var der så godt som aldrig lavet fodergang, så fodringen foregik ved at gå op mellem dyrene og tømme det i »krøben«. Også på mange gårde foregik det på samme måde.

Udmugningen i stalden foregik med skovl og møgbør, men det var ikke den eneste gang, dyrenes affald gav varme i kroppen og sved på panden, idet møddingen skulle læsses siden hen med håndkraft, aflæsses i små dynger på agrene - også med håndkraft - og spredes med greb før nedpløjning. Det var et hårdt stykke arbejde.

Først i 1900-tallet begyndte ajlebeholderne at dukke op. Når ajletønden havde stået ubrugt en tid og ikke kunne fylde tøndebåndene ud (den var blevet »gisten«), var det nødvendigt at få den sat i blød indvendig eller udvendig (regnvejr), før den kunne holde ajle. Nogle steder flottede man sig og fik en daglejer til at hjælpe med udkørsel af møddingen, og på nogle gårde, hvor der kun var en karl, kunne det også ske. Forårs- og efterårssæsonen kunne være drøj for en daglejer, der dag efter dag og sted efter sted skulle stå og rykke i møget. Man tog da kun en daglejer, når der var noget særlig hårdt arbejde, der skulle udføres! Der fortælles om en ret velstående bondemand på Hannæs, som kun ved enkelte sådanne særlige lejligheder hyrede en mand til at hjælpe karlen. Han deltog ikke

Ivar Nielsens gård, Sdr. Øsløsvej 2. Ca. 1910.

selv i det fysisk hårde arbejde, men sov ikke ret meget natten før, daglejeren skulle komme, for han skulle have alt planlagt i mindste detalje for den kommende dag, så han fik så meget nytte af manden som overhovedet muligt for pengene.

Der blev malket tre gange daglig, og det arbejde var kvindernes, så det var sent, inden de fik fyraften.

Udstrøning af kunstgødning, da det dukkede op på markedet, foregik med håndskovl fra bagenden af vognen, mens konen eller en anden styrede hest og vogn. I begyndelsen var mange meget skeptiske og mente, det var en modesag, og troede ikke så lidt kunne gøre så meget, som der blev reklameret om. De første rodfrugter, der blev sået på egnen, var turnips, og nogle brugte en flaske med prop i, hvori var skåret en rille, så frøet kunne komme ud. Senere fulgte »såbør« og efter den radsåmaskinen, der kunne så to rækker på én gang - som en naturlig følge deraf kom radrenseren - den »enkelte« - efterfulgt af den »dobbelte«. Hø og korn blev slået med hølé og senere med slåmaskine, der med tiden fik påmonteret en »aflægger«, når der skulle høstes korn. Så var det nemmere for dem, der »bandt op«, når negenes størrelse var afmålt.

Høet blev vendt og revet sammen med håndriver med trætænder og stakket på marken. På et tidspunkt kom hesteriven til og rev det meste. Senere blev det mange steder almindeligt at bruge »ryttere« som skelet for høstakkene, så kunne der komme luft ind under, og det var især gavnligt for kløver- og lucernehø. Men de gammeldags høstakke var lunere for landevejens farende svende - der var nemlig ingen gennemtræk. Da roeavlen rigtigt kom i gang på Hannæs, var det mange steder almindeligt at »blokke« ud før udtyndingen, der så foregik kravlende, som regel af både børn og voksne, og mange landmandskoner har haft barnevognen med den yngste i med i marken til dette arbejde. På den tid af året var vejret da som regel også lunere for et mindre barn at opholde sig liggende eller siddende i en vogn i timevis end om efteråret, når kartoflerne skulle tages op. Både ved lugearbejdet og kartoffeloptagningen var der en del koner både fra Frøstrup og opland, der tog et nap forskellige steder og tjente en ekstra skilling. Ofte fulgtes de ad to og to og til tider flere, og samtidig med at fingrene flittigt

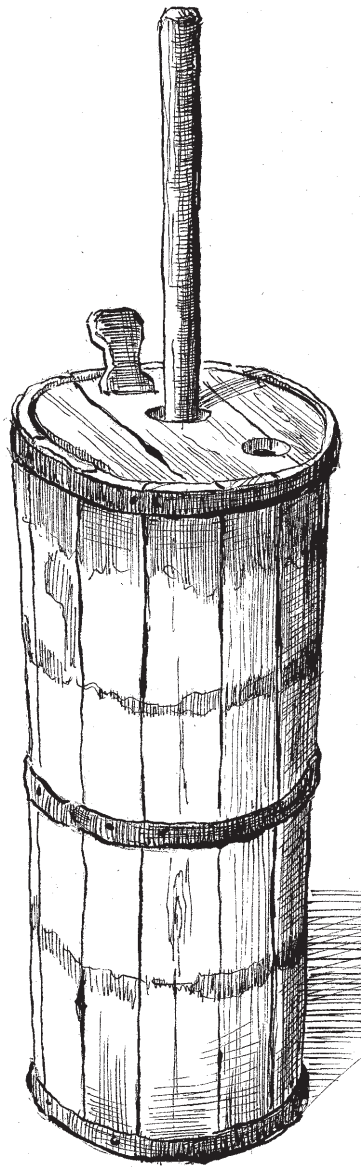

Smørkærne.

blev brugt, havde de det festligt i hinandens selskab. Det blev dog også brugt at tynde roerne med hakkejernet straks. Kålrabi voksede hurtigt og blev derfor tyndet før roerne; så fra udtyndingen begyndte, til 2. gangs hakning var overstået, kunne der godt gå nogle uger.

En del af husmændene havde kun en hest, og det kunne knibe at få alt markarbejdet klaret med den. Mange steder var man »plovfælle« med en nabo eller en gårdmand i nærheden. Hvis der på gården f.eks. var tre heste, var det praktisk for begge parter. Husmanden kunne låne en hest, så havde han et »spand«, og når det rigtig skulle gå løs på gården, kunne de ved hjælp af husmandens hest sende to »spand« i marken.

Men dem, der kørte med stude, kom da også med, som det gamle mundheld siger. De blev også anvendt som trækkraft på Hannæs, og der er endda fortalt om en mand, der klarede markarbejdet med en hest og ko som trækkraft.

De få maskiner og redskaber, der var i landbruget, var to-tre husmænd ofte fælles om, og det var der i almindelighed ikke problemer med at få til at fungere.

Den gamle måde at så korn på, med at såmanden strøede sæden ud med hånden fra en sæk, han bar om nakken og foran sig, holdt sig længe. Såbaljen med form efter kroppen og med en stoppe om nakken var afløser for sækken, og den blev brugt mange år efter såmaskinens indmarch, men nok mest, når der skulle såes frø i kornmarker. På mange ejendomme var det den samme såmaskine, der blev brugt til både korn og rodfrugt - antallet af »tude« blev bare ændret. Der skulle lettes »tude« ved såningen og hinkes op i harven, når »senegræsset« slæbte for meget. Dengang blev der gået mange km på markerne af både heste og folk.

Som allerede nævnt var det en stor lettelse, da der kunne høstes med slåmaskine og aflægger, men det var et større fremskridt og lidt af en sensation, da selvbinderen ankom til egnen og begyndte at køre på markerne. Det var selvfølgelig gårdene, der erhvervede denne vidundermaskine i første omgang. Der skulle tre heste til for at trække den. Efterhånden som man fik lært at køre med den, høstede flere og flere gårdmænd også for husmændene, men inden selvbinderhøsten gik igang, blev der omhyggeligt »høstet fra« med le.

I mange årtier foregik tærskningen med plejl. En gammel mand har fortalt, at kornet ikke måtte tærskes alt for rent, for det holdt sig bedre med nogle avner imellem. Men efterhånden dukkede tærskeværkerne op. I 1930 begyndte Martin Pedersen, Frøstrup, en maskinstation, der bestod af en Fordson petroleumstraktor på jernhjul, en plov, en harve, en tallerkenharve og så et tærskeværk med presser. Af børnene blev han kaldt »traktormanden«, fordi det var den eneste traktor, der var på egnen, og den virkede meget spændende og tillokkende for dem. Det pløje- og harvearbejde, han udførte for bønderne, bestod hovedsagelig i at »brække« (vende) arealer, der ikke havde været under plov før, og som de kødelige hestekræfter ikke magtede.

Tærskeværket var i arbejde fra sidst i august måned til februar-marts og flyttede fra sted til sted. Det var lidt af en festdag på den ejendom, hvor tærskningen fandt sted. En fast stab fulgte maskinen, her kan nævnes P. Lassen, Ajs August, Anton Sunesen m.fl., og så hjalp naboer ellers til, og alle blev bænket om hjemmets bord til et i dagens anledning godt måltid mad. Når tærskeværket

Thomas Christensens ejendom, nuv. Lildstrandvej, nedbrudt. Foran et studeforspand.

skulle flyttes til et nyt sted, og det skulle passere landevejen (asfalt), blev der sat jernring om traktorhjulene for at skåne vejen, men så døjede traktoren med at få fodfæste og trække både tærskemaskine og halmpresser.

Mejeribrug

Allerede sidst i 1800-tallet blev der oprettet private gårdmejerier på Hannæs. Således blev der i 1886 bygget et fællesmejeri i Frøstrup (Kirkevej 13) og H. P. Hansen, der var udlært mejerist og forpagter af mejeriet på »Selbjerggård«, blev antaget. Det var landmænd i Øsløs, Tømmerby og Lild, der stod bag oprettelsen af fællesmejeriet. Det fungerede i fem år, så blev maskinerne flyttet til »Selbjerggård« og mejeristen flyttede med. Efter lukningen af mejeriet i Frøstrup etablerede landmændene i Øsløs mejeriet i »Søndergård«, og mælkeproducenterne i Vesløs og Arup leverede mælken til en gårdmand i Arup. Der var også på det tidspunkt privatmejeri på »Kolkjærgård« i Glæde.

I 1896 blev andelsmejeriet »Kaphøj« bygget i Tømmerby. I modsætning til fællesmejeriet blev det bygget op på mere demokratiske principper, hvor eventuelt overskud tilfaldt leverandørerne. Den første mejeribestyrer var Jens Kragholm og efter hans pludselige død i 1910 blev Josva Jensen antaget i 1911 og fungerede som leder af »Kaphøj« til 1948. Mejeriet blev delt i 1911, idet andelsmejeriet »Hannæs« da blev oprettet med Jens Kragholms søn, Niels, som bestyrer. Han døde pludseligt i 1948, og hans afløser blev svigersønnen Gadegaard Sørensen, der blev på posten, til mejeriet lukkede 1. oktober 1969 p.g.a. uenighed om tankbiler.

Mejeriet »Kaphøj« flyttede i 1927 til Frøstrup i nyopførte bygninger og fungerede indtil lukningen i 1983. Fra 1947 og til driften indstillede, var Harald Nielsen, Anders Juul-Hansen og Erik Christensen mejeriets ledere.

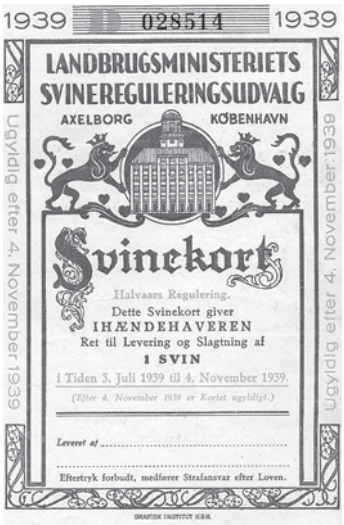
1939 028514 1939
LANDBRUGSMINISTERIETS
SVINEREGULERINGSUDVALG
AXELBORG KØBENHAVN
Svinekort
Halvaars Regulering.
Dette Svinekort giver
IHÆNDEHAVEREN
Ret til Levering og Slagtning af
1 SVIN
i Tiden 3. Juli 1939 til 4. November 1939.
(Efter 4. November 1939 er Kortet ugyldigt.)
Leveret af
Eftertryk forbudt, medfører Strafansvar efter Loven.
Ugyldig efter 4. November 1939
Ugyldig efter 4. November 1939

Svinekort.

1945/46 A 12 1945/46
Dette Mærke giver
efter Landbrugsmin. nærmere Bestemmelse
Ret til Køb af
fordøjeligt Renprotein
Landbrugsministeriet

Rationeringsmærke til kraftfoder.

Krisetider

1930'erne var en hård tid for landbruget, der var krise og meget små priser på alt, hvad bønderne skulle sælge, og tillige en meget stor arbejdsløshed i landet. Der var meget lave priser på slagtedyr, og det var ikke muligt at levere grise til slagteriet, uden at svinekort fulgte med. De skulle hentes (købes) ved sognerådsformanden, som fordelte dem efter et bestemt system. Der blev handlet med dem mand og mand imellem, sommetider til højere pris, end grisen kunne koste. Gunner Kaspersen mindes, at Knudsen fra Lund hentede to grise hos hans far i Tømmerby, Josva Kaspersen, og de vejede henved 70 pund stykket. Prisen var otte kr. pr. gris! Transporten til Lund af dem foregik i jumbe. Grisene kunne lige være mellem sæderne.

I 1935 var gennemsnitstimelønnen 1,42 kr., et kg smør kostede 2,06 kr. og et kg brød 71 øre, og skulle brødet skylles ned, så kostede en liter øl 60 øre.

I mange hjem kneb det med at have mad i huset i de år, også i de små landbohjem, men man hjalp hinanden, og opdagede en nabo, at der kom et par uventede gæster til huse, listede konen sommetider om med et par æg, så kunne der da altid laves lidt æbleskiver. På det tidspunkt var kvægtuberkulosen ikke helt udryddet, og mange steder blev mælken kogt før brug i hjemmene for at hindre smitten i at brede sig til mennesker. Det mest effektive var dog at slagte de køer, der ikke var »rene«, som man sagde, og nogle steder viste det sig tydeligt, at det hjalp på sundheden i hjemmet, når den gamle ko blev slagtet.

Der var næsten ingen penge i omløb blandt bønderne, og de havde derfor heller ikke mulighed for altid at betale f. eks. for at få avlen tærsket. Mange gange blev det i naturalier, de afdrog på gælden i form af lidt kartofler, en høne, lidt flæsk eller andet spiseligt. Det var ærlige, nøjsomme folk, der overlevede krisen i trediverne ved at »spare sig igennem« på en måde, vi slet ikke fatter i dag og heller ikke ville kunne gøre nu om stunder.

For nogle var en mælketur en stor hjælp, men der var rift om dem, så de blev budt ind til lave priser ved den årlige licitation. Det var ikke de store mælkemængder, men de skulle samles sammen fra mange steder hver dag i al slags vejr året rundt, og vi må sige, en mælkekusk fik rigelig daglig motion ved på- og aflæsning af spandene både langs vejene og på mejeriet. Foruden mælken fra bønderne til mejeriet og »futmælken« (skummet mælk) retur, fragtede de også en masse små spande fra de mange hjem på ruten, der ikke havde mulighed for selvforsyning. Spandene hang i kroge bag på vognen og på siderne og blev fyldt på efter forlangende på mejeriet og sendt med mælkevognen igen. Betalingen lå i spanden eller sad fastklemt - indpakket i papir - ved låget.

Der fortælles om en mælkekusk, der boede i »Ny Abildhauge«, at han var så ivrig og dygtig en landmand, at det kneb for ham at have tålmodighed til at køre turen, så derfor løb han frem og tilbage på mælkevognen, der var i forskudt plan (lavest på midten), men så var han selvfølgelig også varmet op til at arbejde, når han nåede hjem henad middag. En anden af de mælkekuske, der havde langt hjem, var Søren Mikkelsen ude fra Klitten. Han var altid meget opmærksom, når han nærmede sig endestationen - sit hjem - og mange gange blev hestene i hast bundet i gården straks, og han løb ind efter bøssen og om bag huset og skød blishøns eller ænder, som han havde iagttaget fra mælkevognen. Så var der red-

Andelsmejeriet »Kaphøj« i Tømmerby ved 10 års jubilæet 1906.

det et måltid mad eller to til den store familie. Jo, man forstod at indrette sig og udnytte mulighederne uden at drive rovdrift. Det gjaldt om at overleve. Følgende pudsige episode fandt sted på mejeriet Kaphøj lige efter besættelsesårene.

Når mælkekuskene ankom til mejeriet, skulle de køre hen til indvejningsrampen efter tur, hver vogn havde et nummer i rækken. Det var ikke altid nemt at nå frem til det fastsatte klokkeslæt, og nogle gange måtte kuskene vente på hinanden, men det skulle helst gå i tur og orden. En vinterdag med meget sne kom en mælkekusk nordfra til Frøstrup mejeri, men måtte vente, fordi vognen, der skulle ind før, ikke var nået frem, den kom fra syd. Det var sket nogle gange før, og selvom vognen fra syd var at se ude i periferien, kom den nordfra kommende kusk i drillehjørnet og kørte først ind, så blev det Tømmerby vognen, der måtte vente. Det var dog en konsekvent Tømmerby kusk, der uden videre snak tog »drillepinden« i kravetøjet og svang den lille, spinkle mand på hovedet i en stor snedrive med benene lige i vejret. Det var en let sag for en stor og bredskuldret mand. Kuren var effektiv, den lille mælkekusk ventede for eftertiden med at køre ind, til det var hans tur, og Tømmerby kusken blev vist også lidt mere præcis derefter. Det mente fyrbøderen Laurits Vandborg i alt fald, og han fulgte med i, hvad der skete. Han slæbte det ene knippe kvas efter det andet ind til fyret for at holde dampen oppe. Når sidste mælkekusk var kørt, kom det ene læs kartofler efter det andet, der skulle koges til foder til svinene. I årene efter besættelsestiden var kartoffelkogningen på mejeriet en daglig foreteelse.

Ekstrajob

En del andre små bierhverv gav tillige en kærkommen ekstra indtægt for nogle, f. eks. at cykle rundt i sognene og samle penge ind til elektricitet, sygekasse, skat, hesteforsikring, »julens glæde«, m.m. Også det årlige maskinsyn blev foretaget af

Dagligstuen i Bisgård, Øsløs, ca. 1900.

en mand fra sognene, som regel en smed eller mekaniker. Det var almindeligt med mange forskellige »landture«, for det meste i hestevogn. Der kørtes bestemte ruter på bestemte dage med petroleum, margarine, fisk, kød (slagteriaffald!), pottemagervarer, kaffe, øl i ankre eller store patentflasker, frugt og brød m.m., og uldkræmmeren dukkede op med mellemrum og faldbød sine »unævnelige« midt på køkken- eller stuegulv. Det var uanede mængder af tøj, hans store klæde kunne indeholde, hans besøg var et friskt pust med en god snak, spækket af nyheder fra fjern og nær. Når han havde lukket klædet forsvarligt med flere knuder og sagde farvel og tak, var både kræmmer og køber overbevist om, at de havde gjort en god handel. En kendt og reel af slagsen, der jævnligt kom, var Martin Larsen (Volsen), der var født i Lild sogn.

I de trange tider i trediverne var der dog plads til fremsyn og nye tiltag i landbruget. Et udslag af en ukuelig vilje til forbedringer og en tro og optimisme på fremtiden for erhvervet.

Det var således i disse år, at kontrolforeningen på Hannæs fik stor tilslutning. Midt i trediverne var Aage Thomsen ansat som kontrolassistent. Foreningen ekspanderede voldsomt, fra at det før var gårdene, der var med, kom nu også de små brug og ville have mælkens fedtprocent kontrolleret. Før var det mælkemængden, der talte, uanset hvor fed mælken var, men nu skulle der til at afregnes efter fedtindholdet, og så var det vigtigt at vide, hvordan det forholdt sig. Aage Thomsen foranledigede, at den ekstra mand, det blev nødvendigt at få til hjælp ved kontrollen på Hannæs, som omfattede både Syd- og Nordhannæs, blev skolekammeraten fra landbrugsskolen Aksel Skaarup, som på det tidspunkt var kontrolassistent på Lolland. Den 1. april 1937 blev de så to om arbejdet, men havde kun én centrifuge og ét sæt iøvrigt til at gerberere med. Hver tog fra 2-4 ejendomme pr. dag i nærheden af hinanden og gerbererede så på et af stederne. Der var da 95 besætninger med i området og koantallet var omkring 800 stk. Der var så godt som ingen malkemaskiner, og der, hvor de havde været prøvet, var de blevet sat til side igen som uduelige.

Nogle besætninger havde stalden delt op i to afdelinger: én med de »rene«

Gårdmand Christen Mortensen, Amtoft, med familie. Ca. 1915.

køer, og en anden med de smittede, - det var en sej proces at udrydde kvægtuberkulosen.

Det var faktisk også sejt og hårdt at være kontrolassistent på Hannæs dengang i sommeren 1937. De cyklede omkring, og ikke mange af vejene var asfalterede - fra Feggesund til Lund og Hjardemål Klit, og da sommeren var omme, besluttede de to at tage på landbrugsskole igen i stedet for at fortsætte her. Da de rejste, blev foreningen delt i en sydlig og en nordlig afdeling. Her på Hannæs var de fleste besætninger dengang af blandet race: rød - sortbroget - korthorns.

Både når mennesker og dyr blev syge, var det almindeligt for 100-200 år siden at søge hjælp hos »kloge« koner og mænd eller klare sig med forskellige gammelkendte husråd. Omkring 1800-tallet var der i Øsløs en mand ved navn Chr. Odgaard, der fungerede som selvlært dyrlæge på egnen. Men i 1886 kom der en rigtig dyrlæge til Hannæs, idet dyrlæge Hestbech bosatte sig i Tømmerby og virkede derfra indtil 1930. Ti år forinden havde han fået en konkurrent på Sydhannæs i dyrlæge Gade, Vesløs. Det var Borup Jensen, der afløste Hestbech og omkring 1950 tog Johs. Jørgensen over i det nordlige Hannæs. Også i den sydlige del kom der yngre kræfter til. Det skete i 1958, da dyrlæge Gade afhændede praksis til Niels Bertelsen, og han fik Chr. Sørensen som kompagnon i 1981. Umiddelbart før overtog Niels Bertelsen, p.g.a. Johs. Jørgensens sygdom og død, dennes praksis. I 1986 blev Nordthy Dyreklinik oprettet i Østerild og et tættere samarbejde mellem egnens dyrlæger indledt med bl.a. en deling af vagterne til følge. Dyrlæge Niels Bertelsen praktiserede indtil 1988.

Telefonens indmarch på Hannæs

I året 1995 er en telefon en helt naturlig del af vores hverdag, og det ville være helt utænkeligt at undvære denne kommunikationsmulighed. Det var i 1876, Graham Bell fik amerikansk patent på en telefon, og fire år senere, i 1880, holdt

telefonen sit indtog i Danmark. I løbet af 1880'erne blev anvendelsen af telefonen efterhånden accepteret - også lidt efter lidt på Hannæs.

I årene mellem 1. og 2. verdenskrig blev det meget almindeligt med parts-telefon ude på landet, hvor 3-4 abonnenter delte om en linie og fik så blot et bogstav føjet til nummeret, f. eks.: x, y, u - o.s.v. Det havde en økonomisk fordel og tillige den sidegevinst, at man indbyrdes på linien kunne tale sammen uden ekstra udgift, bare det var aftalt, hvornår det skulle foregå. Ofte var det efter telefonens lukketid kl. 20, at et par nabolandmænd fik sig en snak om dagens gøremål. Men det kunne også være både forstyrrende og ubehageligt, når en dæmpet pusten lød i røret under en samtale af privat karakter, da det jo afslørede, at der var »kontrol på«. Nu om dage, må vi sige, at telefonaflytning foregår mere diskret og avanceret.

Det var dengang, der langs alle veje stod telefonpæle side om side med de »elektriske«. Nu er de forsvundet, og landskabet ændrede udseende, da det skete. Men telefonerne virker da efter hensigten stadigvæk, selvom trådene er gået under jorden.

Der er sket store forandringer i de godt 100 år, telefonen har eksisteret, og meget mere vil ske herefter, for netop kommunikationsområdet er fortsat inde i en rivende udvikling.

I de små telefoncentralers tid viste centralbestyrerens lokale kendskab sig nyttig i mange forskellige situationer. På disse centraler var det meget brugt, at abonnenterne forlangte navnet i stedet for numret på den, man ønskede at komme i forbindelse med. Det fungerede til alles tilfredshed.

Der skulle være døgnvagt på centralerne, og selvom det var dyrere at ringe efter kl. 20, benyttede børn sig af det, når de var ene hjemme og af en eller anden grund ville have fat i mor eller far. En snak med centralbestyreren resulterede som regel i, at der blev fundet frem til forældrene, selvom børnene kun kendte fornavne på dem, de besøgte i området. Det kunne også ske, at børnene snakkede med »konen på centralen« om deres besværligheder med små søskende og så fik et godt råd af hende. Men ikke alt kan ordnes telefonisk, ofte må der en hjælpende hånd til, som tilfældet var, da et par større søskende ikke kunne styre lillebror, fordi han var kravlet ind i dynebetrækket, og de umuligt kunne få ham ud igen.

Et andet eksempel på, at man kom hinanden ved i de små samfund, kan nævnes. Da der udbrød brand på en gård i Kæret, og der var ringet efter brandvæsenet, ringede centralbestyreren straks til de familier, der boede nærmest brandstedet og satte dermed en hjælpeaktion i gang. Men havde nogen f. eks. set eller hørt at »syg'bilen var til kø'rende« og så spurgte på centralen, hvad den kørte efter, var der ingen oplysninger at få hos centralbestyreren.

Landbruget - i besættelsesårene og derefter

I besættelsesårene steg priserne på landbrugsvarer, idet Danmark også var en del af tyskernes spisekammer, der skulle forsyne tropperne rundt omkring i Europa. Men der var ingenting at købe for pengene, og det, der efterhånden kom på mar-

Postvognen Thisted-Fjerritslev før 1900.

kedet, var ingenting værd. Der var pligt til at producere både flæsk og smør, æg og kartofler, men alt var rationeret, når man selv skulle have noget. Rationeringen fortsatte tildels helt ind i 1950'erne, men efter besættelsen blev tiden en anden for landbruget, og det blev også synligt på Hannæs. I de sidste 50 år er der sket en rivende udvikling. Traktorer begyndte hurtigt efter krigen at dukke op i landskabet, og med dem fulgte maskinerne i en tæt strøm. Alle - både i by og på land - var opslugt af tanken om at forbedre den materielle side af tilværelsen på alle mulige måder. Vel nok en naturlig følge af oplevelserne i 30'erne og 40'erne. Og det lykkedes da også over al forventning. Men noget væsentligt blev tabt i »svinget« (opsvinget).

Stadigt større og mere avancerede maskiner blev en naturlig del af livet på landet. Mejetærskere, roeoptagere, kartoffeloptagere (samlere), grønthøstere og snittevogne, big-ballepressere o.m.m. rykkede frem. I begyndelsen, når en gård erhvervede sig en større maskine, var det typisk, at så »kørte de ud« med den en tid for at få lidt hjælp til at betale den. Senere dukkede mange små maskinstationer op, og mange landmænd på de mindre ejendomme lod dem klare markarbejdet og investerede ikke selv i nogen maskinpark.

I dag er landbrugene færre og større, idet mange ejendommes jord er sammenkøbt og lagt til gårdene, og maskinstationerne er blevet langt færre i tal, men

Dagligstue med alkove hos Helvine Andersen, Feggesund.

med en kolossal kapacitet. Hvor der først i 1900-tallet blev bygget ajlebeholdere som noget revolutionerende, anlægges i dag (lovbefalet) store gyllebeholdere ved gårdene, og hvor der før blev bygget en masse små siloer til hovedsaglig roetopensilage, er der i dag silohuse af anseeligt omfang og højsiloer eller mange og store ensilagestakke at se.

»Der står en ny tids bonde på sin toft« - hvordan mon han ser ud? Landbrugserhvervet er med i den omskiftelighed, som præger alle erhverv i disse år, og nutids-bonden må være indstillet på omstilling med jævne mellemrum.

Et åg.

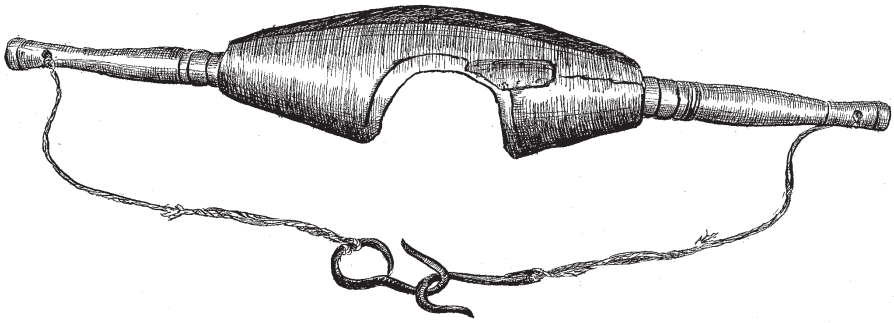

Kapitel 3

Fester og traditioner

Gennem de kirkelige handlinger: dåb, konfirmation, bryllup og begravelse kommer så godt som alle i kontakt med kirken. Sådan har det været gennem de mange århundreder, kirken og kristendommen har været en integreret del af livet i Danmark. Udover de faste kirkelige ritualer har hver egn uden tvivl sine skikke og traditioner, der knytter sig til disse højtidelige handlinger, og sådan også på Hannæs.

Da et spædbarn helst skulle døbes så hurtigt som muligt efter fødselen, blev mange nyfødte hjemmedøbt, med efterfølgende fremstilling i kirken. Det var ikke altid, at moderens almene tilstand var sådan, at hun kunne følge med til kirke. Det var iøvrigt heller ikke almindeligt, at hun selv holdt sit barn over dåben.

En yngre kvinde af slægten blev så udset til at være gudmor. At der kunne opstå problemer med barnet, når moderen ikke var med i kirke til dåben, fremgår af følgende episode i Lild kirke i 1890'erne: Barnet var meget uroligt inden dåbshandlingen, og da moderen ikke var til stede til at trøste, var gode råd dyre. Problemet blev løst ved, at en yngre kone fra Bjerget - Elvine Pedersen - der sad i kirken, blev kaldt ud i våbenhuset. Hun havde selv et spædbarn derhjemme, og var derfor i stand til at give det tørstige dåbsbarn en tår »in natura«, og det gjorde hun beredvilligt, hvorefter dåbshøjtideligheden blev afviklet i god ro og orden. Når barnet blev døbt, holdtes der nogle steder store barselsgilder i op til et par dage af dem, der havde råd til det. Og ellers kom folk med sending, så der var mad til alle.

Også på Hannæs var det mest almindeligt, at bedsteforældre blev »kaldt op«, men når børneflokken i et hjem oversteg de fire, hvilket jo ofte skete, blev andre i slægten hædret ved at blive »opkaldt«. At der tit af de bedsteforældre, der stadig var i live, blev gjort forskel på børnebørnene til fordel for dem, der bar deres navne, har der været mange eksempler på gennem tiderne.

Når konfirmationsalderen var nået, var det lidt af en hård tid, der forestod for de kommende konfirmander. Det halve år, forberedelsestiden varede, svarede helt til den gængse betegnelse at »gå til præst«. Især for de børn, der boede ude ved havet og i klitegnene, var der lang vej at tilbagelægge på »apostlenes heste«, og besværlighederne og anstrengelserne var særlig udtalte i vinterhalvåret.

Der var konfirmation forår og efterår og altid med overhøring på konfirmationsdagen, og kunne de unge ikke lektien, blev de ikke konfirmeret. Netop overhøringen var for mange af børnene et mareridt at skulle igennem. Mange af dem var fra småkårshjem og havde allerede da i flere år kendt til pligter og hårdt arbejde, og som følge deraf havde de ikke haft tid og overskud til lektier og udenads-læren.

I de små hjem var der ikke råd til fest i forbindelse med konfirmation, og hvis det nu ikke gik godt med overhøringen, var der jo ingen grund til at feste. Nogle blev op til 16 år, før de blev konfirmeret. Ofte var børnene ude at tjene på det tidspunkt, og det hændte ikke sjældent, at konfirmationsdagen blev forbigået omtrent i tavshed, bortset fra at barnet fik lov at gå i kirke.

Hvad konfirmationstøj angik i årene lige før år 1900, var det ikke kun småkårshjem, der anskaffede det med senere brug for øje. F. eks. fortælles om en pige fra en af egnens større gårde i Lund, at hun fik et par sko til at »vokse i«. De var 2-3 numre for store, og selvom der var klude i tærne af dem og en rem over foden, kneb det for hende at svinge dem. Pigen (Emilie Østergaard) oplyste selv som ældre kone, at hun aldrig fik så stor en »levefod«, at hun kunne fylde konfirmationsskoene ud.

Overhøring i forbindelse med konfirmation i folkekirken er ret sjælden nu, og i årene efter 2. verdenskrig er det efterhånden blevet en naturlig sag, at også børn er med ved nadverbordet.

I Frimenigheden blev 200-året for konfirmationens indførelse benyttet til at afskaffe den. Konfirmation og overhøring har forøvrigt aldrig været praktiseret i Frimenigheden. Børnene går til kristendomsundervisning et halvt år, og den første søndag efter et undervisningsforløb bliver der bedt en bøn for de unge, som har været med. Det var Frimenighedens daværende præst Gustav Anker-Møller, der i 1936 førte det ud i livet med den begrundelse, iflg. et interview med ham i 1953, at »- det har hjulpet til, at en del børn får deres ret, ikke alene ved dåben, men også ved nadverbordet - allerede som børn«.

Der skulle »lyses til ægteskab« tre gange fra prædikestolen, før brylluppet kunne finde sted. Senere blev det ændret til kun én lysning senest 14 dage før brylluppet, og den forordning bortfaldt først omkring 1970. I tilfælde af at »nogen skulle have noget lovligt at indvende mod denne forbindelse«, skulle der siges til inden 14 dage overfor den borgerlige myndighed, der var den stedlige sognefoged, som også var den, der udstedte lysningspapirerne.

Sognefogeden var tillige giftefoged på landet, og netop på Hannæs havde de en hel del at bestille, idet Frimenigheden ikke havde tilladelse til at kirkevie folk. Denne tilladelse kunne Frimenigheden godt have fået, men man ville ikke have den, da vielse var en borgerlig, verdslig handling. Efter at vielsen havde fundet sted i sognefogedens stue, var det altid skik, at de nygifte med forældrene (vidner) tog til gudstjeneste med altergang i Frimenighedskirken, hvortil bryllupsgæsterne var indbudt. Denne linie blev lagt af Rasmus Lund, da hans eneste datter, Marie, blev gift med Søren Anker-Møller i 1886. Rasmus Lund foranledigede, at parret blev viet hos borgmesteren i Nykøbing, og efter de få minutter, ceremonien der varede, kørte brudeparret til Ansgarkirken, hvor den kirkelige højtidelighed fandt sted. Og denne praksis blev fulgt siden. Senere, da Frimenigheden blev omdannet til valgmenighed, foretages vielserne der.

Også nu om dage, hvor de borgerlige vielser foregår på rådhuset, forekommer det ind imellem, at brudeparret på et senere tidspunkt fejrer brylluppet ved en kirkelig velsignelse med påfølgende fest.

Brudefolkene skulle betale præsten for bryllupstalen, og et smukt eksempel på en sådan findes i sin fulde ordlyd, sirligt prentet og sat i glas og ramme (lokalhistorisk arkiv, Frøstrup). Talen er holdt og sikkert også nedprentet af pastor F. J. Dall, sognepræst i Tømmerby-Lild. Det var ved et bryllup i Lild kirke 27. december 1867, da Johannes Christensen Smærup og Christiane Caroline Jensen blev viet. Det er en alvorlig evangelisk tale, mildt formanende og med et meget livsklogt og jordnært budskab om samliv og kærlighed i ægteskab og hjem. Den berører tillige personlige ting om brudeparrets familieforhold. De

Ringridning ved Øsløs forsamlingshus 1935. I forgrunden murermester Severin Munkholm, Frøstrup.

skulle bo i brudens hjem sammen med hendes far, der var enkemand, og hans ugifte datter.

Ved et bryllup på Hannæs i gamle dage var mange mennesker involveret, enten som gæster eller som hjælpere på forskellige måder. Det sidste var som regel ikke det mindst festlige. Der blev værnet om traditionerne omkring festerne. »Skik følge eller land fly« - var rettesnoren for de fleste, og den regel blev også efterlevet her.

Bondebryllupper

»En formiddag midt i marts måned kom vor gamle ven Mikael Thorhauge i stiveste puds og med en meget alvorlig mine på ind i butikken i Lild sogns brugsforening på Bjerget. Efter at have hilst spurgte han, om min kone var hjemme, og da jeg bejaede dette, hentede han hende ud i butikken, og nu fremkom han med sit ærinde: »Jeg skulle hilse fra Andreas Poulsen og hans kone i Frøstrup, om I vil komme at spise frokost hos dem den 1. april kl. 10, følge med til Højstrup og derfra til Øsløs kirke og overvære Pouls og hans kærestes brudevielse og følge med dem hjem og få noget til jeres unnen - o.s.v.«.

Denne invitation blev afleveret stående.

Dagen kom, og med den unge Oddershede fra Bjerget kro som kusk, ankom vi til brudgommens hjem i Frøstrup - som det sig hør og bør - en halv time efter den bestemte tid. Her modtages vi med musik og blev ført ind til frokostbordet efter dog først at have nydt et glas mjød i forstuen. Frokosten indtoges i hold, og kaffen nød vi i en anden stue.

Ved 12-tiden kørte vi med brudgommen og hans forældre i spidsen ud af gården. Da vi drejede ind på landevejen, kom to ryttere, som havde været gemt

Bryllupsbillede af Valborg og Kresten Møller, Tømmerby, 1923.

bag laden, og satte sig i spidsen for følget. Da vi var kommet ud for Tømmerby mejeri, kom tre ryttere, udsendt fra bryllupsgården, os i møde og med alle fem ryttere i spidsen holdt vi vort indtog i bryllupsgården i Højstrup. Ankommet hertil blev vi beværtet med mjød og småkager. Rytterne nød dette siddende på hestene. Her var et lignende antal gæster - nærmest brudens slægt og venner - forsamlet, så vi var nok over 150 ialt. Alle fik kaffe. Før vi kørte til kirke, blev der af skafferen råbt: »Alle, der er mageløse, kom med mig«, og langt om længe fik han de unge og gamle, som ingen mage havde med hjemmefra, stillet op i to geledder, herrerne i det ene, og damerne i det andet, og gående mellem begge geledder begyndte han fra fløjen at mage en af hvert køn sammen. De skulle så holde sig til hinanden resten af festen. De skulle sammen op at ofre i kirken, sammen til bords, og hun var hans dame til dansen om aftenen.

Kl. 15 kørte vi til Øsløs kirke. De fem ryttere foran brudeparret, som kørte i samme vogn, derefter kom den nærmeste slægt. Da vi var så nær kirken, at vi kunne se den, sprængte rytterne af sted til den så stærkt, som hestene kunne galoppere og tilbage igen. Således skulle de møde brudefølget tre gange, inden det nåede kirken.

I den tarvelige landsbykirke, der ikke var pyntet med så meget som en buket, gik brud og brudgom til hver sin side af midtergangen og satte sig. Under vielsen var brudgommens fader og brudens moder samt seks brudepiger med oppe ved alteret. Efter vielsen, og efter at der var sunget en salme, gik brudeparret op at ofre til præst og degn. Vi andre fulgte efter parvis. Når man lagde offeret, bukkede kavaleren, mens damen nejede. Dette tog sig godt ud, når de fulgtes ad, men som regel kom den ene bagefter, og da tog det sig pudsigt ud.

Da vi kom ud af kirken, varede det ikke længe at komme hjem. Her gentog det samme sig med forridderne. De skulle ride til bryllupsgården og møde følget tre gange, men vi kørte så stærkt til, at de kun mødte os to gange. Da vi kom hjem, mødte skafferen atter ude i gården med mjød og kager, som blev nydt på stående fod.

Ude i laden var middagsbordet dækket, og her var pyntet med grønt og flag på vægge og bjælker. Blomster og grønt lå strøet på bordene, så det hele tog sig rigtigt festligt ud. Over brudeparrets plads hang to store dannebrogsflag mellem hvilke stod skrevet: »Til lykke«!

Middagen bestod af oksekødsuppe, steg, budding, kransekage og lagkage. Da stegen kom, hviskede min kone til mig: »Du skal ikke tage mere end een gang af denne, for jeg mener at skønne af tallerknerne, at vi får en kødret til«. Dette kom der ikke, hvad der for mit vedkommende gik ud over buddingen. Da brudgommen var afholdsmand, fandtes ikke vin på bordet, men derimod drak man en skål, som læreren udbragte, i mjød.

Efter at der var spist, blev bordene fjernet og dansen begyndte. Den åbnedes af skafferen, der dansede med bruden. Derefter gav han bruden til brudgommens far, der også dansede en dans med hende, og så først blev hun overgivet til brudgommen til evig arv og eje. Medens dansen gik lystigt i laden, samledes de ikke dansende inde i stuerne, hvor der blev spillet kort og drukket kaffe hele natten. I et særligt værelse var brudegaverne placeret. Disse var mange, men ikke lige værdifulde allesammen. Der var nok gaver for henved 400 kr., dels i genstande, dels i klingende mønt. Da vi havde langt hjem, brød vi tidligt op og kom

»Kvejlæsset« (sidste læs) køres i hus, 1917. Siddende på læsset fra venstre: Mikael Kloster, Nielna Gundersen, Martha Mortensen, Jens Mortensen, drengen Gunnar Gundersen. Stående: Maren Mortensen

hjem kl. halvtre med en oplevelse rigere af en art, som vi vanskeligt vil få flere af i fremtiden«. *Carl Lunddahl*

Brudeparret, hvis bryllup her er fortalt om, var Poul Krogsgaard og Inger Mølbæk.

Omkring århundredskiftet var det som her fortalt almindeligt, at der foran brudeskaren red forriddere. Nogle mente dog, at der helst ikke skulle være alt for mange forriddere, for ligeså mange der var, ligeså mange børn skulle brudeparret få, så det var alligevel bedst at ramme måde. Alterlysene skulle helst brænde pænt, ellers betød det ulykke, og hvis et af dem gik ud, betød det, at en af brudefolkene snart skulle dø. Bruden måtte på ingen måde vende sig om og se sig tilbage, når hun gik op ad kirkegulvet, for deraf kunne der komme en hel del fortræd.

På turen hjem fra kirke var forridderne som nævnt igen foran hele selskabet - alt hvad hestene kunne strække ud, gik det til bryllupsgården, hvor det flere steder var skik, at rytterne slog en dram i halsen og så afsted igen. Det var almindeligt kendt, at hvis det blæste godt på bryllupsdagen, ville brudgommen »få kam til sit hår« - og regnede det, varslede det »guld i brudens skød«. Med udtrykket tænkte man især på materiel rigdom, men det kunne også hentyde til frugtbarhed i form af en stor børneflok.

Uden for indgangsdøren på bryllupsgården stod som regel to musikanter og blæste i klarinet, hver gang der kom gående eller kørende gæster til huse. Ofte var spillemændene også med i bryllupstoget og blæste både til og fra kirke, og tillige gerne med inde i kirken, hvor de spillede med ved salmesangen. Af spillemænd på Hannæs dengang kan bl. a. nævnes Peter Skjoldborg, Vesløs mark, og senere Lars Lynge og Peter Andreas Pedersen, Tømmerby og Peder Strandridder i Langvad. De leverede i en lang årrække god musik på fløjte og violin ved egnens gilder. En række andre navne indgår også i rækken af musikanter, der ved gilderne forhøjede feststemningen med deres musik, bl.a. Jens Juhl, Per Silkeborg, Per Thorning, Chr. Urmager (Christensen), Chr. Stentoft og Marius Bundgaard.

Musikinstrumenterne var violin, fløjte, klarinet og basun. De blev ikke kun benyttet til familiefester i »stuu stow« på gårdene, men også til baller i større sale.

Tømmerby-Lild husmandsforening på udflugt.

De almindeligste retter ved bryllupper o.l. var suppe, steg og fisk, som regel havtorsk med skrap sennepssovs, og som dessert tærte. Ved kaffebordet blev kaffen skænket af »gå-for-bord-kone«, medens en anden kom fløde i, sukker måtte man selv tage. Skafferen gik derpå rundt med klukflasken. Dansene, der evt. senere blev trådt ved festen, var som andre steder på den tid de stilfulde turdanse, og blev der spillet kort, var det mest Trekort, Polskpas og Styrwolt.

Dengang var det ikke så almindeligt at give brudegaver. Hvis der blev givet noget, var det næsten altid pengebeløb. Derimod var det almindeligt at komme med »sending« til gildet. Fra de hjem, som kunne forvente at komme med til festen, blev der sendt gode gaver i forvejen, f.eks. lys, forskellige fødevarer, fjerkræ o. l. Den, der kom med »sending«, blev altid beværtet, så de unge karle og piger var ikke så kede af at skulle bringe de velfyldte kurve til gildesgården. Forud for fester og begravelser blev folk indbudt af skafferen (be'mand), der gik fra sted til sted og efter et bestemt ritual fremsagde sit ærinde, begyndende med en hilsen fra dem, der indbød. Han var altid klædt »standsmæssigt« på, så ingen var i tvivl om, hvilken opgave, han var ude i.

Et bryllup dengang kunne undertiden vare fra fredag til mandag aften, men så var søndagen vist som regel fri, for da gik de nygifte i kirke, og mange fulgte med dem. Ellers var det almindeligt, at gildet varede to dage. Nogle var med hele tiden, men ellers var 2. del af festen forbeholdt hjælpere fra fredag og lørdag.

At ikke alle bryllupper gik helt som planlagt, understreger følgende skildring af et bryllup i Tømmerby kirke 20. august 1915:

Den daværende sognepræst C. B. Jepsen var taget på sommerferie og havde glemt at give besked til en afløser om at foretage vielsen. Det gik først op for brudefolkene Kirstine Marie Bundgaard Pedersen fra Kærup og Jens Chr. Larsen (Kold) fra Øsløs, da de sammen med brudefølget havde indtaget deres pladser på kirkebænkene. Først da organisten mødte op, lige før den højtidelige handling skulle begynde, gik det op for hende og hele selskabet, at der manglede en præst. Resolut cyklede organisten til Lund, hvor hun vidste, den unge teolog Chr. Ottesen var på ferie hos sin bror. Hun fandt ham i marken i færd med at hjælpe broderen Otte Ottesen med høsten. De forlod straks høstarbejdet begge

På vej til opvisning i anlægget vest for Frøstrup 1944.

to, og inden længe var der spændt for jumben, og så gik det i trav til Tømmerby kirke, hvor de ventende bryllupsfolk sad, dog beroliget af organisten, der nåede frem før præsten. På hans spørgsmål til brudeparret, om »de ville giftes i dag«, svarede de, at det ville de da gerne, hvis det var muligt - og det mente pastor Ottesen da nok lod sig gøre, hvorefter han trak i pastor Jepsens præstekjole, der ved hjælp af sikkerhedsnåle blev fæstet så meget op forneden, at Chr. Ottesen kunne bevæge sig nogenlunde ugeneret i den.

I skyndingen var kusken, Otte Ottesen, kommet afsted i sine træsko, men det hindrede ham da ikke i at overvære brylluppet. For fuldstændighedens skyld skal her bemærkes, at trods forvirringen og den knappe forberedelsestid for præsten, blev brylluppet gennemført, og at det blev gjort godt nok er bevist ved, at ægteskabet holdt i over et halvt århundrede. Marie og Jens Chr. Larsen (Kold), der havde deres hjem i Øsløs i alle årene, nåede at fejre guldbryllup, fortæller datteren, Erna Sekkelund, Frøstrup.

Ved et bryllup i Øsløs i august 1920 for Maria og Adolf Gregersen blev brudeparret kørt til kirke i lejet bil, og det vakte en del opsigt. - Efter at Peder Silkeborg i Frøstrup havde fået rutebil, blev han meget benyttet til at køre med bryllupsselskabet til og fra kirke, f. eks. ved Maren og Søren Dalsgaards bryllup i 1928.

Nu om dage er det ofte veteranbiler, der kører med brudeparrene eller hestetrukken landauer og karet. Romantikken lever i bedste velgående, og når der skal findes på noget nyt, bliver det som bekendt ofte noget gammelt.

Ved livets afslutning

Begravelsen foregik direkte fra hjemmet, hvor det indbudte følge blev godt trakteret før udsyngningen og køreturen til kirken. Det kunne hænde, hvor der kun var lidt plads i hjemmet, at kisten stod udækket i den ene side af stuen, medens begravelsesgæsterne sad til bords i stuens anden halvdel.

Poul Post (Nielsen) fra Øsløs, der var født 1880, fortæller om, hvordan han oplevede en begravelse på Hannæs som 10-årig: Be'manden, med høj hat og sort flor og iført lang frakke med knapper både for og bag og på ærmerne, stod ret i døren, indtil han fik sagt sit ærinde. Derefter tog han hatten af og satte sig ned, og så fik han en dram og en slurk øl af en kovs med to ører ved og med ordene: »Ja, så vil I stå mig buddet til - og så Fowal!« - gik han videre til de næste. Næste morgen blev Poul Post og en søster sendt til Vesløs med »sending«, som bestod af 1 and, 2 høns, 4 á 5 pund smør i en krukke, og der var sat et kors i smørret, for så kunne ingen forhekse det under vandringen, desuden 10-12 tællelys så tykke som en tøjrpæl omtrent, og så skulle de sige, at fløden kom de selv med på begravelsesdagen. Børnene blev beværtet med et stykke kage og et glas øl så sødt som sirup.

Ved frokosten på begravelsesdagen var bordet dækket med kødmadsfad, der bestod af fårelår, rullepølse, medisterpølse, et stort stykke kogt fisk, og desuden var der to halve oste og flere krus øl på bordet. Senere kom der kalvefrikassé.

Efter begravelsen, fortæller Poul Post videre, var der dækket op igen i tre stuer, og efter degnens bordbøn blev der spist kogt torsk, fersk suppe og steg med dramme til, og tilsidst tærte og et glas vin. Snakken gik livligt efter måltidet, og kortspillet kom igang. Ud på natten blev der serveret kaffe, og hen på morgenstunden blev der dækket op til spisning med kolde spiser og dramme. Efter lidt frisk luft og en bette søvn hos naboerne fortsatte nogle med vilbrok (blodsuppe) og lidt senere kaffe med tilbehør. Det var i Vesløs, en begravelse gik sådan for sig i 1890 i den gård, der er Martin Larsens gård »i dag!« Jo, det var en stor begravelse, gamle Else fik. Men sådan formede det sig ikke alle steder.

På den tid var det meget almindeligt, at der blev prentet ligvers over den afdøde. Nogle med meget personligt indhold som en hel levnedsbeskrivelse, både når det gjaldt børn og voksne i alle aldre. Andre var i mere generelle og almene vendinger om liv og død og himmerig. Nogle var skrevet, så de kunne synges på en salmemelodi, medens »efterskrift« i andre tilfælde var skrevet i prosa-form som en udførlig nekrolog. De blev i reglen prentet af degnen, mener man, og sat i glas og ramme (i lighed med føromtalte bryllupstale) og ophængt hos de efterladte. (Ligvers findes på historisk arkiv i Frøstrup).

Gamle Peder Strandridder i Langvad begyndte allerede som dreng at øve sig i den kunst at prente ligvers, som han selv satte i ramme. Han var flittig og snild på fingrene og fik snart god øvelse deri. Som ungt menneske var det især hans aftenbestilling om vinteren, for »a rend' et' ud, som så manne ajje ung'«. - Han fik 2-3 kr. for sådanne indrammede ligvers og kunne prente én på et par timer og tjente således en hel del ved dette fritidsarbejde.

Han havde nok luret kunsten lidt af hos lærer Jespersen i Vust, der lærte ham at spille som barn. Peder Strandridder gik til Vust fra Langvad til undervisning, og ikke sjældent blev han sat til at se efter børnene i skolestuen, medens degnen prentede ligvers. Degnen var en noget fordrukken herre, der tog sine to potter brændevin om dagen. Når han omsider var færdig med at prente versene, kom han ind i skolestuen med resultatet, og så skulle hans »stedfortræder« læse, hvad han havde skrevet: »Her kan du se! A' ska' sammen manneme klem 'æ vand å dem«! - Altså skulle han få begravelsesfølget til at græde - sagt med andre ord!

Konfirmandhold fra Øsløs 1914. Forrest til venstre Margrethe Pedersen (Skolemester).

I årene lige efter århundredskiftet var der på en gård i Langvad, som ikke findes mere, to ugifte mænd på aftægt. De var morbrødre til gårdmanden. De havde ikke noget særligt hjerteligt forhold til hinanden, heller ikke da de blev gamle og skrøbelige og tildels forkalkede og blev sengeliggende i hver sin alkove i samme rum. De lå faktisk og skændtes og spyttede efter hinanden.

Gården var meget hjemsøgt af rotter, og når pigerne sad og malkede, løb de firbenede små gnavere op ad spandens sider og labbede i sig af den mælk, der røg udenbords. En søndag aften, da en af tjenestepigerne nærmede sig gården efter et besøg i sit hjem i Tømmerby kær, blev hun mødt af en hel flok rotter, der var på vej væk fra gården. Hun blev meget forskrækket, for så meget vidste hun da, at det varslede død. Det var i december måned, og kort tid efter denne episode døde da også de to gamle mænd med et par dages mellemrum. De skulle så begraves begge to 2. juledag på Tømmerby kirkegård. Som skik og brug var på den tid, startede ligfølget med at indtage et solidt måltid før køreturen til kirken. Al den gode julemad, som huset formåede, blev godt og grundigt skyllet ned. Det tog sin tid, før man var klar til at begive sig afsted. En tjenestekarl kørte den forreste ligvogn, og en mand fra Tømmerby var kusk på den næste. Da det forreste køretøj nåede til amtsvejen i Tømmerby, drejede karlen, omtåget som han var, til højre mod Vesløs, men kusk nr. to var til alt held klar i tanken og hurtig i vendingen og fik den vildfarne på ret kurs igen - lige nord - ad Tømmerby kirke til, hvortil hele følget først nåede, da mørket var ved at falde på. Hvordan begravelsen iøvrigt blev afviklet, forlyder der intet om.

Selvom disse begravelsesskikke virker lidt ejendommelige og anstødelige nu henad 100 år efter, er der ingen grund til at tro, man dengang tog overfladisk på liv og død. Tværtimod. Man mødte døden som en naturlig del af livet og bøjede sig ydmygt og respektfuldt for det uafvendelige. Selvom ydre vilkår og tiden er en anden, er følelser tidløse.

Hvorom alting er, så har slægt efter slægt på de ret barske og i visse områder temmelig karrige lokaliteter, som Hannæs også udgør, kæmpet hårdt mod elementer og fattigdom for blot at overleve. For manges vedkommende var det ikke kun et liv i nøjsomhed, men også i gudsfrygt.

Nogle strofer af Jeppe Aakjærs digt fra 1910: »På kjære grave«, kunne være skrevet om slægterne på Hannæs før os.

Det første vers står på Jeppe Aakjærs forældres gravsten:

Så mangen Slægt lig knækket Rør
sank ned for denne Kirkedør.
Velsignet I, som segned her
i Læ for Sorgers Bygevejr.

men også det næste er rammende:

I ærlig Kamp, i ydmyg Tro
I stille stred for Børn og Bo,
slog Kornet fejl paa karrig Jord
I rejstes ved et Fadervor.

Årets gang

Nu til dags har kyndelmisse, d. 2. februar, ikke nogen særlig plads i folks bevisthed og ikke tilnærmelsesvis den betydning, som dagen havde omkring århundredskiftet.

Oprindelig var festen ved kyndelmisse en hedensk renselsesfest for de døde, og i de første kristne århundreder fejredes den som Mariæ renselsesfest (jvf. Maria og Jesu fremstilling i templet 40 dage efter fødselen). Festens navn blev nu lysmesse, fordi de bestemte lys til kirkelig brug blev indviede netop denne dag. Ordet kyndel kommer af kandel, jvf. kandelaber. I folkemunde blev det til kyndelmisse og i Thy og på Hannæs afkortet til »kjørmis«. Hvor stor en dag kyndelmisse var, understreges ved, at aftenen forud var festaften ligesom ved jul, nytår og helligtrekonger. I Thy og på Hannæs blev kjørmisaften brugt til en bestemt fest, og på Hannæs - nærmere betegnet i Højstrup området - bruges den endnu.

Ved udstykningen omkring 1800 blev der en del jord tilbage som fælleseje. Disse jordstykker var for det meste uden dyrkningsværdi, sumpet og fulde af store huller, men der kunne også være ler- og grusgrave o.l., hvor bymændene kunne hente ler og grus til eget behov.

I Højstrup omfattede fællesejet arealer ude i Bygholm Vejler lige i nærheden: »Helstensø«, »Revlen«, »Nørre Lerpøtter«, »Søndre Lerpøtter«, »Helstensø vig« og »Helstensø vej«.

Fejringen af kjørmisaften gik på omgang mellem alle gårdejere med mere end én td. hartkorn. Pengene fordeltes efter hartkorn, dog fik de, der havde under én td., også deres part. Lejerne fra forrige år mødte op med lejen - bagud - samt en »polak«, en blanding af brændevin og mjød, noget der slog fælt, og så holdtes der auktion over de fælles jordstykker. Prisen var altid foruden pengesummen den omtalte »polak«.

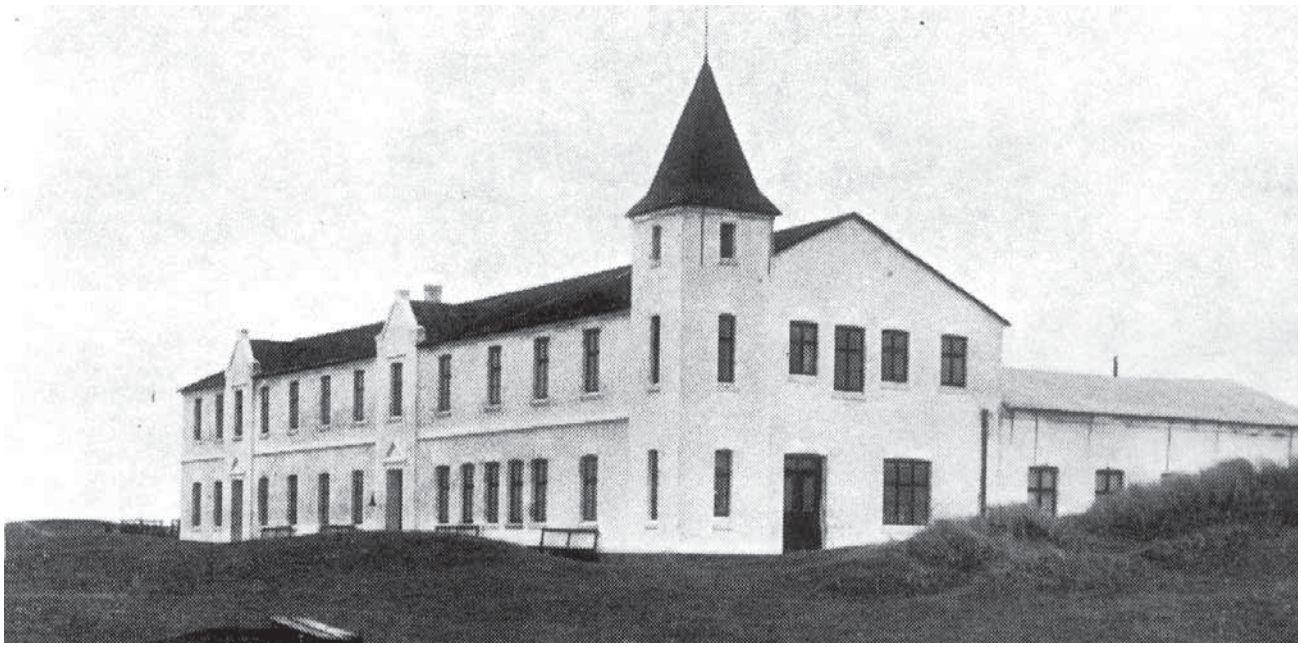

Bulbjerg badehotel, der blev bortsprængt af tyskerne 1943.

Efterhånden gik det sådan her, at kvinderne trængte ind, og »polakken« trængtes ud, og aftenen gik for mændene med kortspil og for kvinderne med kaffepassiar. Dengang samlede kjørmis-aften ofte over et halvt hundrede mennesker, så da kunne der være trængsel i stuerne. Den almindelige affolkning på landet har bevirket, at der nu samles omkring en snes mennesker i Højstrup kjørmis-aften. Stadigvæk går fejringen på skift mellem gårdene, og auktionen gennemføres, som den altid er blevet det, man byder over hinanden i al gemytlighed. Arealerne lejes nærmest for »sjovs skyld«, der er ingen græsning mere og ingen høslæt, da det næsten er umuligt at komme vejen frem til stykkerne. Det kan dog ind imellem ske, der græsser dyr i »Lerpøtter« og i »Revl«.

Af et stykke papir fremgår det, at der har været holdt kjørmis-aften og auktion fra 1880, og den nuværende protokol går tilbage til 1916. Lejeindtægten fordeles mellem alle i »fællesejet« - Højstrup fælled - efter hver enkelts jordtilliggende, som udregnes i »album«. 1 td. hartkorn er 8 skæpper, 1 skp. er 4 fjerdinger, 1 fjerding er 3 album. Der er ialt 1683 3/4 album at fordele lejen - minus ejendomsskatterne - på, og for 1994 blev der udbetalt 81 øre pr. album. Det beløb vil nok blive forhøjet lidt til næste kjørmis-aften (1996), da lejeindtægten for 1995 er på 1800 kr.

Kjørmis-aften har sit helt specielle præg og stemning. Man smådriller og »tværer« hinanden i al godmodighed, der drikkes kaffe to gange, og i stedet for kortspil synger forsamlingen sammen. Siden 1986 er der lavet referater af aftenens forløb. Igennem ca. et halvt århundrede var Niels Mølbæk formand for foretagendet og blev efterfulgt af svigersønnen Christian Vigsøe, der varetog pladsen indtil for få år siden, da Hans Vinther overtog hvervet.

For bare få årtier siden sagde ældre folk, der havde deres virke ved landbruget, at høsten var årets løn, og der var næsten højtid i stemmen, når det blev sagt. »Lønnen« kunne svinge fra år til år, men uanset om udbyttet var godt eller min-

dre godt, var grundholdningen til det, jorden frembar, at det var en gave, som blev vist respekt og ærefrygt. Det var næsten noget helligt, for det handlede om brød på bordet året rundt.

Gennem tiderne har der altid været knyttet ritualer til høsten. De kunne være forskellige fra egn til egn og fra familie til familie. I sognene på Hannæs har det gennem generationer været skik, at når der var ophøstet, skulle man samme dags aften have »opskywer«, og det bestod af æbleskiver i massevis og visse steder risengrød bagefter. Når alle var mætte, stod den på »snurregrød«, det foregik på den måde, at en tallerken blev lagt på bordet med bunden i vejret, og en person fyldte en ske med grød og snurrede rundt derpå. Den, skeen standsede ud for, skulle spise grøden og fylde en ny skefuld på og snurre rundt igen - og så fremdeles, indtil grødfadet var tømt. Det kunne være drøjt at få en eller flere store skefulde halvkold grød ned, når maven var fyldt op med æbleskiver og grød i forvejen, men der var prestige forbundet med at kunne blive ved at »tage fra«.

Når det sidste læs - kvejlæsset - var hjemme, løb høstfolkene til køkkenvinduet og bankede på, og så skulle der vanke småkager og drikkelse - måske en dram - til alle, ellers løb de i køkkenhaven - kålgården - og rykkede kålene op! Den aften blev der serveret kyllingesteg eller grisesteg og vafler i hjemmet, og senere på aftenen sunget flere høstsange, f. eks. Chr. Richardts: »Det lufter mildt i høst fra velsignelsernes hjem«. En glæde og taknemlighed over en veloverstået og velbjærget høst var det, der prægede en sådan aften. Nogle steder var det brugt, at nabokonen gerne måtte se sit snit til at gemme kaffekanden, så der ikke kunne laves kaffe inden sengetid, og lykkedes det for hende, skabte det ekstra morskab i huset. Skikken med at gemme de mest anvendte daglige ting som kedel og kaffekande, møgbør og malkeskammel hørte til i nabolag på »Stefansaften« (juledagsaften) og nytårsaften og var et udslag af, at »man kom hinanden ved«. Der var jo kun de løjer, som de selv lavede.

En regulær høstfest, hvor flere var indbudt fra familien og nabolaget, afholdtes lidt senere, og da var der som regel en spillemand til stede til at forhøje feststemningen og spille til dans. Ligeledes var det en helt naturlig og selvfølgelig ting, at alle hjem var repræsenteret ved høstgudstjenesten i sognekirken, hvor den gamle skik med høstoffer på alteret stadig bruges.

Ved bryllupper og sølvbryllupper på landet blev laden ofte taget i brug som gildesal i de måneder af året, det var muligt. Så blev der pyntet op med grene og blomster, og bjælkerne blev tvundet ind i crepepapir, gerne hvidt og rødt, og et stort dannebrogsflag dannede baggrund for hædersgæsterne. En skaffer - gerne en nabomand - stod for at invitere folk indenfor en overkommelig radius, og han skulle også tage sig af pyntningen ude og inde og af at få gildesalen gjort klar og borde og bænke stillet op og låne og hente porcelæn, glas og bestik rundt omkring ved naboerne. Foruden kogekonen skulle der være en »mu'er i hus«, og ofte var det skafferens kone. Hun var den, der gik kogekonen til hånde, når maden skulle fyldes på fade og i skåle, og så iøvrigt skulle hun holde øje med, at de unge »gå-for-borde-piger« klarede opgaven tilfredsstillende. Kun kogekonen, opvaskekonen og spillemændene skulle have betaling, alt det andet var nabo- og vennetjenester, som blev gengældt ved lejlighed.

Konfirmandhold fra Tømmerby-Lild 1947. Vakancepræst Haaning Andersen, Hjardemål.

Spillemænd

Året om havde egnens spillemænd mulighed for at tjene penge ved at levere musikken til »be'en baller«, »liegstow«, juletræ o. l. På Hannæs har der gennem tiderne været en lang række dygtige spillemænd, og selvom mange af dem ikke kunne læse noder, havde de musikaliteten i kroppen, så det var en medrivende oplevelse at høre dem spille og en fornøjelse at svinge sig i dansen til tonerne fra deres violiner, fløjter og kornetter. Disse landsbymusikanter var uundværlige ved egnens gilder og »liegstower«. Den gamle folkemusik havde dybe kilder i folkeætten, og når spillemændene stemte deres instrumenter i et hjørne af gildestuen, stod både unge og gamle i forventning, for de gamle melodier kunne nok gribe sindene, når musikanterne lagde deres sjæl i musikken.

To af de ældste spillemænd på Sydhannæs var Jens Lukassen i Amtoft og Niels Olsen i Arup. Sidstnævnte spillede som regel, når der om høsten blev tærsket raps på Vesløsgård. Rapsen blev tærsket med det samme, når den blev kørt hjem, og der var fire til otte tærskere i gang med plejlen ad gangen. Spillemanden skulle med sin musik sætte liv i arbejdet.

Fisker Jens Flyvholm i Feggesund spillede meget sammen med Peter Skjoldborg, der var tømrer i Feggesund. Sidstnævnte lavede en hel del ligkister også. Hans fulde navn var Christian Peter Hansen. Allerede da han som knægt tjente på Vesløsgård, skulle han spille for nogle fine damer og herrer, der var gæster. Han havde ingen støvler, men lånte så røgteren, Kræn Thoudals. De var godt nok alt for store og meget tunge, men de kunne da bruges. Da gæsterne længe-

Barber og spillemand Christian Christensen (Urmager), Frøstrup.

re ud på aftenen med hinanden i hænderne løb gennem stuerne, skulle spillemanden løbe foran og spille, men Kræn Thoudals støvler dundrede og ville ikke rigtig med, så Peter satte sig flovt ned igen. Men han tjente da alligevel en daler den aften.

Når de to musikere fra Feggesund spillede sammen, var det Jens Flyvholm, der spillede 1. violin og Peter Skjoldborg 2. violin, Peter Skjoldborg lavede selv basstemmen og mestrede også at spille klarinet og vist også horn. Hans musik var taktfast og god at danse efter, og han var meget brugt. Fælles for ham og mange spillemænd var, at de til tider spillede flere nætter i træk og mange gange skulle gå fra det ene sted til det næste, så de næsten til tider gik og sov på vejen eller faldt i søvn, mens de spillede. Peter Skjoldborg komponerede tillige bl.a. en vals, som var meget populær.

Forfatteren Johan Skjoldborg fortæller om sin farbror Peter, at engang han gik hjem fra et gilde i Arup tidligt om morgenen, kom han ind til en gårdmand og lagde sin violin fra sig på bordet i stuen og gik så ud for at snakke med manden i køkkenet. I det samme kom en ung mand ind i stuen. Han havde også været med til gildet og fået rigeligt med drammer og havde en masse mod i kroppen. Da han så kalveskindsposen med violinen, dængede han en knytnæve ned i posen, så det gav et ordentlig brag. Peter Skjoldborg blev helt ulykkelig, for hans kære violin havde fået slemme skrammer og halsen slået løs, og han skulle endda bruge den samme aften. I stedet for at få hvile måtte han så gå til Thisted, få fiolen gjort i stand og så endda se at nå tilbage i rette tid.

En anden meget brugt spillemand til gilder og liegstow på Hannæs var Peter Vigsø i Øsløs. Han spillede både violin og klarinet. Han var ude for, engang da han spillede til gilde i Øsløs, hvor der også var en hel del vejlekarle tilstede, som havde drukket rigeligt, at byens karle bad om en bestemt dans, og en af vejlekarlene forlangte en anden. Vejlekarlen blev rasende, da Peter Vigsø opfyldte Øsløs-karlens ønske først. Han fór hen og rev violinen fra spillemanden og knækkede den i to stykker over sit knæ. En anden vejlekarl gav urostifteren sådan en »gulvtur«, at han lå som død. Han blev båret ud og lagt på en snedrive, og lidt efter luskede han slukøret bort.

En af spillemændene på Nordhannæs var gårdmand Peder Andreas Pedersen i Tømmerby. Han spillede først og fremmest harmonika, da han ikke måtte få en violin for sin far, men omsider fik han da en sådan og spillede gennem årene til et utal af gilder og baller. Han kunne også spille klarinet. I en lang årrække spillede Peder Andreas Pedersen sammen med sin nabo, gårdmand Lars Lynge, der var dygtig til at spille tværfløjte, og de gik under navnet »Tømmerbymusik«. De var omtrent lige gamle, og allerede i skolen var de begyndt at spille sammen, hvor instrumenterne var et stykke papir og en redekam. Lars Lynge prøvede først med harmonika, men den tiltalte ham ikke rigtigt. Senere fik han skrabt 15 mark sammen til at købe en violin for, men det blev altså fløjten, der blev Lars Lynges instrument, og indtil han var omkring et halvt hundrede år, spillede han til et utal af gilder og baller på hele Hannæs og længere væk. Et år, da han blæste ni nætter i træk, gik der en sene løs i hans venstre håndled forårsaget af at holde på fløjten. Lars Lynge spillede mange gange med en kendt spillemand fra Hanherred, Søren Chr. Pedersen, det var især hos Jens Smed på Bjerget kro til ballerne der, de leverede musikken.

Ruth Tranbergs bryllup m/brudepigerne Else og Kirsten Saabye og Jytte Christensen.

Gårdmand Jens Mouritsen Bak, Bjerget, var en dygtig spillemand. Han var velbevandret i noderne og havde fået undervisning i både violin og kornet. Som ung havde han spillet i orkester i Thisted. Da han kom til Bjerget, spillede han tit sammen med Peder Andreas Pedersen og Lars Lynge, og det var et meget velklingende samspil, der kom ud af det: violin, tværfløjte og kornet (trompet).

Én af de mest ejendommelige landsbymusikanter heromkring og videre ud var dog sikkert Lars Christian Pedersen (Horn), født i Glæde. Hans kendingsnavn var Lars Horn. Han var ud af en meget musikalsk familie og havde fået ganske særlige evner i arv i den retning. Hans kone, som han fandt i København, da han som ung arbejdede på Kongens Bryghus, var også meget musikalsk og spillede klaver og harpe. De kom senere til at bo ved Lildstrand, og Lars Horn

Jens og Sofie Juhl.

blev landsbyspillemand. En søn, Harald, spillede godt på fløjte, og de to spillede smukt sammen. Lars Horn kunne tillige spille klarinet. Han komponerede enkelte danse, f.eks. en vals til sin datters bryllup, da hun blev gift med strandkontrollør Fr. Henneberg, Lildstrand.

Der var ingen - sagde de gamle - der kunne spille den gamle spillemand Christen Thorhaves vals så bedårende og smukt som Lars Horn, og den vals var meget yndet og efterspurgt. Lars Horn døde i 1897.

Den gamle spillemand, Christen Thorhave, var fra Thorhave i Lild sogn. Han boede i Glæde og var en særdeles dygtig musikant. Der var fattigdom i hans hjem, og der er fortalt, at når der ikke var brød i huset, og børnene græd, tog han sin violin og spillede for dem for at dulme sulten. Han frøs ihjel på Græsbøll hede en vinternat 1871.

Murer Jens Juul, Tømmerby, mestrede både fløjte og basun og spillede meget sammen med Chr. »Urmager« Christensen, der var barber i Frøstrup. Han strøg på violinen. En anden dygtig spillemand på violin var gårdmand P. Silkeborg, Tømmerby, og han og Jens Juul spillede også meget sammen. De var naboer og havde derfor nemt ved at rende sammen og øve en gang imellem. Det var aftalt til en sommeraften, men Jens Juul havde glemt det og var gået til fjorden (Tømmerby fjord). Da P. Silkeborg mødte frem, og makkeren ikke dukkede op, tog han resolut Jens Juuls basun og blæste for fuld tryk: »Herlig én sommernat, men så heller ikke mer«! - det hjalp. Jens Juul hørte stroferne og forstod signalet.

Jens Juuls datter, Maren Dalsgaard, fortæller, at hendes far og Chr. Urmager var ude for også at skulle spille ved ringridning, d.v.s. de skulle ride forrest og blæse. Jens Juul på basun og Chr. Urmager på kornet (trompet). Hestene må vel have været vant til den slags musik.

Af andre lokale spillemænd skal nævnes Chr. Stentoft, Bjerget, Peter Nikolaj Pedersen, Tømmerby og Marius Bundgaard, Kærup. De har spillet til mange gilder og baller gennem årene, og gjort starten på et sølv- eller guldbryllup ekstra festlig med deres musik fra morgenstunden.

Bulbjergfesterne

Bulbjerg har været centrum for andet end det hårde slid og de dramatiske og tragiske strandinger og forlis. Omkring 1840 begyndte man med folkefester ved Bulbjerg i lighed med dem, der samtidig fandt sted på Himmelbjerget, og som St. St. Blicher tog initiativ til. Da han fremsatte programmet for Himmelbjergfesten i 1841 i Randers avis, skrev han: »De Dannemænd, som på Bulbjerg i fjor have samlet sig, drevne af den gode ånd, og i år ville forny deres bestræbelser til folkelighedens kraftige fremme, hilses og lykønskes af Himmelbjergpræsten«. Hermed havde Blicher anerkendt festerne på Bulbjerg som led i den folkelige opvækkelse og givet dem sin anerkendelse. Den første Himmelbjergfest blev afholdt 1839, og ideen synes at have vundet udelt tilslutning her nord for Limfjorden, og det synes også, som om det er egnens præster, der er gået i spidsen. En del af dem optræder i alt fald ved festlighederne, ligesom pastor Obel, Øsløs, nævnes som en af lederne.

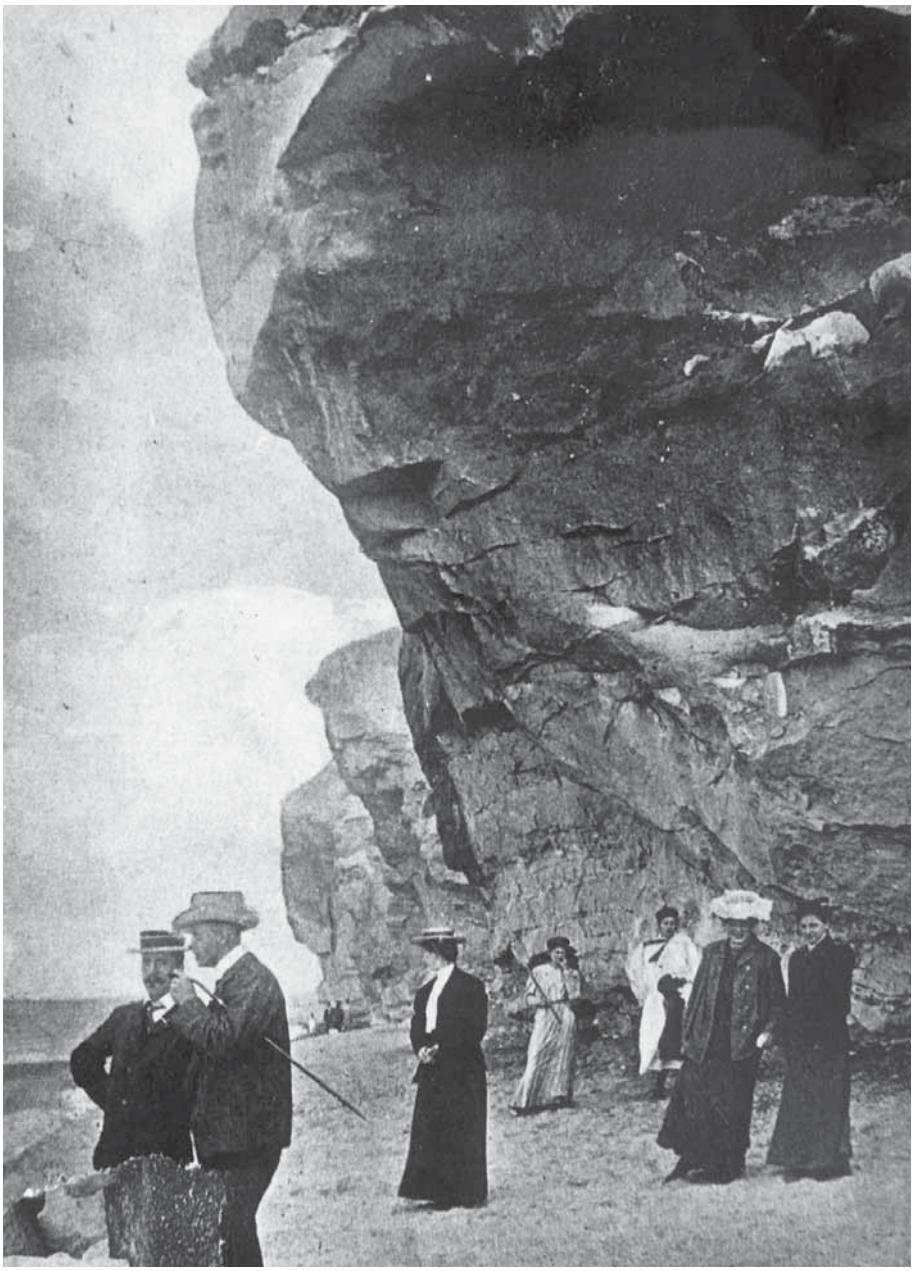

Turister ved Bulbjerg omkring århundredskiftet.

En unavngiven indsender til Thisted Amts Avis 30. maj 1840 skrev bl.a. om de påtænkte folkefester på Bulbjerg, at de skulle finde sted én gang årligt, såfremt forslaget måtte finde bifald, og at der i dette øjemed skulle opføres en bygning på stedet af omegnens beboere. Måske var det egnens gårdmænd og andre bedre bemidlede, der bekostede huset på toppen af Bulbjerg, men det var de fattige mænd fra egnen, der savede limstenene ud til byggeriet. Den gamle fisker og redningsmand Niels Kristian Stentoft fra Kæret, f. 1859, fortæller i et interview i anledning af sin 85 års fødselsdag, at sandsynligvis har hans bedstefar, Kræn Stentoft, savet limsten til huset. Han fik ca. 5 kr. for 100 store sten. Som dreng

havde Niels Kr. Stentoft hjulpet sin bedstefar med at save sten ud. Over husets dør oppe på Bulbjerg var der en særlig smukt tilhugget sten med kongens navn (Chr. VIII), idet den første fest oprindelig var bestemt til at skulle afholdes på denne konges kroningsdag den 28. juni 1840, »for at ære denne højtidelige begivenhed«, men den blev senere henlagt til den 1. juli.

Huset var uden tvivl opført med tanke på, at det skulle være et samlingssted og et beværtningssted for gæsterne, især dem langvejs fra, og N. K. Stentoft husker, at især folkene fra Vendsyssel »svært gerne ville have brændevin - og helst i store mængder«! Også mange gæster fra Himmerland fandt vej til Bulbjerg.

Kunstmaler Gustav Fengers flyvemaskine på markedspladsen i Frøstrup

Den første Bulbjergfest blev efter avisreferatet meget vellykket. Der kom over 300 mennesker. Højtideligheden indledtes med tale af pastor Obel, der foretog en slags indvielse af stedet som samlingspunkt for en fest en gang om året for omegnens befolkning. Derefter fulgte taler af flere præster, og der blev sunget tre sange forfattet til lejligheden. Der var foruden huset også rejst flere telte med spise- og drikkevarer, og om eftermiddagen begyndte dansen, hvori »damer og herrer - fruentimmer og mandfolk - af alle stænder og fra fjerntliggende egne af Jylland såes at danse i fredelig endrægtighed ved siden af hinanden«! Om aftenen var der fyrværkeri på Bulbjergbakken, selv om vejret var mindre gunstigt og lidt regnfuldt. Kl. 4 om morgenen sluttede festen, der havde åndet liv, munterhed og glæde.

Den gode begyndelse på Bulbjergfesterne har sikkert virket opmuntrende på arrangørerne, og året efter indbød de gennem annonce i avisen til fest d. 9. juli med lignende program som forrige år. Adgangen skulle koste 2 mark.

Vejrguderne lagde sig denne gang alvorlig på tværs af festlighederne, og efter referat i avisen 16. juli 1841 var tilslutningen ikke så stor som det første år. Der blev danset i salonen hele natten igennem, kun afbrudt af sange og mange taler af bl.a. de fra »forrige år hæderligen bekendte folketalere pastorerne la Cour og Feld. Det hele havde en folkelig karakter og tilkendegav den tidens ånd, der under en trofast kærlighed til kongen og fædrelandet behersker det rolige, besindige og selvstændige jyske folk«. Et fyrværkeri blev afbrændt, og festen sluttede først kl. 6 næste morgen.

Men i længden blev det vanskeligt at holde begejstringen for disse folkemøder på Bulbjerg oppe. Det havde været indbydernes tanke, at møderne skulle være et bidrag til den »folkelige opvækkelse«, men det kom hurtigt til at stå i skygge af forlystelserne, som sikkert har virket mest tiltrækkende for en stor part af deltagerne. De præster, der havde været særdeles virksomme ved de to første års møder, mødte slet ikke op det tredie år. Stedets afsides beliggenhed og den dårlige vej dertil har sikkert også været en hindring for fortsættelse.

For 1842 blev festen bestemt til den 12. august. I indbydelsen hedder det, efter at det er meddelt, at der bliver musik og dans, at »festen er berammet til denne dag for at højtideligholde kommunallovens udgivelse (af 13. august 1841), og at arrangørerne forventer, at enhver, der føler sig begejstret ved denne nyttige indretnings indstiftelse, vil forherlige festen med taler og sange«.

Men det blev småt med det denne gang, kun én sang og én tale af underretsprokurator Toft i Thisted. Derimod var vejret det bedste, der kunne tænkes. Antallet af deltagere angives noget svævende med, at det »var ligeså stort som forrige år nemlig fra 100 til 500 personer«. Deraf en del tilrejsende, som nok så

Gymnaster ved Lars Olesens eng, Øsløs 1941.

meget kom for at beundre den »mærkelige fritstående kalkstensklippe i Vesterhavet (Skarreklit) og for at nyde den skønne udsigt fra toppen af Bjerget«, som for at deltage i festen.

Denne gang gik dansen også til musikkens toner hele natten igennem, men uden afbrydelse af sang og taler overhovedet, og referatet slutter med en beklagelse over, at opfordringen til at stå frem som talere ikke var blevet fulgt - »thi en folkefest uden slig åndelig nydelse taber derved det interessanteste og går så let tilbage til at blive kuns et - bal«!

Med dette ender efterretningerne om Bulbjergfesterne, og kun de knappe meddelelser i Thisted Amts Avis er de eneste minder om disse sammenkomster, og nogen mundtlig overlevering blandt egnens befolkning har ikke været at finde.

Omkring århundredeskiftet dukkede festerne dog op igen, og ifølge avisreferater fra 1898 og 1900 benævnes de nu som »Afholds- og Folkefester på Bulbjerg«. Trods det ublide vejr i 1898 samlede festen over 700 mennesker fra hele Hannæs og Vester Hanherred. Gårdejer Jannum, Flarup og højskoleforstander Himmelstrup, Galtrup, talte begge »under forsamlingens udelte opmærksomhed«. Jannum talte om afholdssagens betydning for menneskeslægtens udvikling, og Himmelstrup om det gode humør, som bygget på kristelig grund kunne bære én frelst i havn. Til slut formanede gårdejer Andreas Ravn, Øsløs, de unge til at more sig på god måde. Efter talernes slutning tog de unge fat på dansen med liv og lyst, trods den forrygende blæst.

To år senere - i juni 1900 - var afholds- og folkefesten på Bulbjerg begunstiget af glimrende sommervejr og besøgt af over 1000 mennesker fra nær og fjern. De tre talere »fattede sig i priselig korthed«, og folk fik derved god lejlighed til at se sig om og nyde den enestående udsigt. Der var også lejlighed til at få en sejltur i robåd ud omkring Skarreklit, og adskillige benyttede sig deraf.

Niels Kr. Stentoft fortæller om, at han var en af dem, der tjente en god ekstra

skilling ved at sejle disse ture, 4 kr. for hver sejltur derud, men hvor mange, der var i båden hver gang, har han ikke fortalt.

Det var den stedlige afholdsforenings formand Niels Rohde Larsen, der bød velkommen, og formanden for Danmarks afholdsforeninger, Claus Johansen, Vårst, talte for afholdssagen. Efter ham var det højskolelærer Lars Nielsen, Åby, og til sidst pastor Thomsen, Øsløs. Sidstnævnte var meget optaget af fredssagen.

Efter den åndelige føde af forskellig substans gik man igang med madkurvene eller forsøgte at trænge gennem menneskemylderet ved beværtningsteltet, som dog langt fra kunne tilfredsstille den enorme søgning. Der var tillige dans til ud på aftenen og en sangforening fra Klim, bestående af både mænd og kvinder, afsang under stor tilslutning en del fædrelandssange. I 1902 d. 6. juli samlede afholds- og folkefesten i flot sommervejr omkring 1600 mennesker.

Med tanke på de store Bulbjergfester, der samlede store folkeskarer for 100-150 år siden, og den vigtige rolle, Bulbjerg havde under besættelsen, bør der også her nævnes, at stedet i høj grad var et samlingspunkt for flere tusinde mennesker d. 4. maj 1995, da 50-året for Danmarks befrielse blev fejret.

Fredsskulpturen - Linien-Lyset - virkede helt efter planen ved Bulbjerg, og mange tusind så det derude. Andre steder langs kysten var man ikke så heldig. Men det var i sig selv også en oplevelse at se de lange rækker af busser og private biler, der netop denne smukke forårsaften havde fundet vej til Bulbjerg. Som i gamle dage var det folk fra nær og fjern, men befordringsmulighederne var unægtelig anderledes.

Netop denne aften - 4. maj 1995 - blev 50-året for befrielsen markeret på værdig måde på Hannæs. I Øsløs var der en udstilling om besættelsesårene, og efter gudstjeneste i Øsløs kirke var der sammenkomst i forsamlingshuset - begge steder med stor tilslutning.

I Frøstrup begyndte arrangementet på »Trye« med fællessang (alsang) og korte indslag om oplevelsen af befrielsen. Derefter gik børn, unge og ældre - på gåben og til hest - med fakler og faner i spidsen i et stort optog til Tømmerby kirke, hvor Bjerget Efterskoles elever - også med fakler - kom fra Kærup. Alle samledes i kirken, der blev fyldt til bristepunktet. Efter en kort gudstjeneste holdt der busser og privatbiler klar til at køre de fleste deltagere til Bulbjerg. En højtidelig, meningsfyldt og dejlig fællesoplevelse fra først til sidst.

Grundlovsmøder - og andre traditioner

Siden grundlovens indførelse i 1849, har 5. juni været fejret overalt i landet med møder og folkelige sammenkomster - sådan også på Hannæs. Gennem generationer har der været tradition for at arrangere disse møder forskellige steder på egnen. Der har således været afholdt grundlovsmøder ved Højbjerggård, Søndergård, Bisgård og ved grundlovshøjen på Thorsbjerg og tillige i haven ved Bjerget kro og ved Lundtoftegård, i Frøstrup anlæg og i præstegårdshaverne i begge pastorater. Da vejret ikke altid er stabilt på en grundlovsdag, blev møderne ofte henlagt til f.eks forsamlingshusene. Tjenestefolkene havde fri fra middag og resten af dagen, og var vejret ikke indbydende til udendørs mødeaktivitet,

Frøstrup håndværker- og borgerforening på udflugt til Svinkløv ca. 1910.

kunne man se de unge piger komme cyklende med grene og blomster til udsmykning af salen, før mødet begyndte. Mange forskellige talere har ført ordet ved disse arrangementer, hvor emnerne har været af både politisk, folkeligt og kristeligt indhold, afhængigt af arrangørernes særlige interesser. Af talere her på egnen i første halvdel af 1900-tallet kan bl.a. nævnes folketingsmand Bach, redaktør Aaberg, Thisted Amts Tidende, Jens Damsgaard, Klim, lærerne Sodborg og Jacobsen og de herværende sognepræster. Møderne samlede mange mennesker gennem årene, og grundlovsdagen markeres stadig ud over landet, men nu på færre steder og med færre deltagere.

Gennem årene har forskellige foreninger holdt visse folkelige traditioner i hævd eller skabt nogle nye, som har levet i kortere eller længere tid. Her tænkes på f. eks. skyttefest, afholdsfest, høstfest, ringridning, gymnastikopvisning, sportsuge/fest, byfest og messer, Skt. Hansfest, adventsfest, optog gennem byerne både ved sommer og juletid.

I mange år har der lige før jul været arrangeret julestue i spejderhuset, hvor julepynt kan købes, og hvor trærødder pyntes op og sælges. Det er blevet en tradition, der samler mange mennesker.

Det har aldrig været skik at holde juletræsfest i Kærup og Tømmerby skoler for børn og forældre, som tilfældet var i de øvrige skoler, men da alle børn i sog-

nene blev samlet i én skole i 1975 - Tømmerby-Lild skole - blev traditionen indledt med, at børn og forældre samles i klasserne til julehygge den sidste aften før juleferien, og efter en god times tid sammen der følges man ad til Tømmerby kirke til en kort gudstjeneste, hvor julen synges ind af store og små. Alle kirkens siddepladser tages da i brug.

Kapitel 4

Krige og besættelser

Gennem de sidste tusind år har vort land været involveret i en lang række krige, der ofte er gået meget ud over civilbefolkningen. Den mest hyppige modstander er vort broderfolk svenskerne, og vore naboer mod syd, tyskerne, kommer ind på en sikker andenplads. Under de såkaldte svenskekrige, eller Carl Gustavskrige 1657-60, var hele Jylland besat, også Hannæs, og i den forbindelse skriver præsten i Øsløs-Vesløs-Arup, Peder Kjeldsen Nors i en indberetning fra 1660: »Havde jeg underskrevne udgifter fra anno 1657 den 12/7 og hidtil: Den svenske trop, som ankom fra Vestervig, givet dem 16 rigsdaler i rede penge, derforuden at de plyndre mit hus i nogle dage og spoleret min fattige formue, herforuden haver jeg udgivet i rede penge til adskillige partier af de svenske 30 rigsdaler og 2 slette mark«.

Allerede i 1627-29 havde Hannæs huset fremmede tropper i forbindelse med Trediveårskrigen, som Christian IV, vor mest krigsgale konge, havde lokket landet ud i med meget ringe held.

Mange unge mænd, såvel ungkarle som ægtemænd, deltog i Treårskrigen 1848-50, og bl.a. faldt hjælpelæreren fra Vesløs, Frederik Brønderslev, ved Fredericia. Fra hele Hannæs var der indkaldt over 60 mand, der mange år efter fik en medalje for deres indsats. Godt 10 år senere måtte flere af veteranerne igen i uniform, da den 2.slesvigske krig brød ud i 1864.

En ung mand - født i Dover i Sydthy - blev mærket for livet i den første slesvigske krig. Den 28. maj 1848 mistede han sin højre arm, der blev ramt af en fjendtlig kugle, hvorved albueledet blev knust, og armen måtte amputeres mellem skulder og albue. Den unge mand, Severin Mortensen, var da 23 år gammel. Temmelig modløs vendte han hjem som invalid, men tog så fat på at opøve sig i at bruge venstre hånd til alt, og især blev skrivning o.l. øvet flittigt og med godt resultat. Dette kom ham da også til gode, idet han allerede i foråret 1849 fik ansættelse som vejassistent for den nordlige og østlige del af Thisted amt og varetog dette hverv til omkring århundredskiftet.

Før han tog sin afsked fra vejvæsenet, blev han udnævnt til Dannebrogsmand. Jens Severin Mortensen, som var hans fulde navn, døde i 1904. Han boede med sin familie de sidste mange år i hovedparcellen fra Kvolsgård på Teglværksvej, og ejendommen blev overtaget af hans datter, Trine, og svigersønnen, snedker Jens Dideriksen. En anden af Severin Mortensens døtre var Elvine Pedersen, der var telefoncentralbestyrer på Bjerget gennem mange år.

1864

Bindesten i Frøstrup anvendt i krigen 1864.

Danmark havde efter treårskrigen lovet, at Slesvig ikke skulle knyttes nærmere til Danmark end Holsten blev det, men efter forskellige mislykkede forsøg på at få en fællesforfatning for alle rigets dele til at fungere, ændrede den danske regering politik og gennemførte novemberforfatningen i 1863. Preussen under Bismarcks ledelse krævede novemberforfatningen, der var en fællesforfatning for Danmark og Slesvig, ophævet, men det var af politiske grunde ikke muligt, og derefter udbrød krigen mellem de to tyske stormagter Preussen og Østrig på den ene side, og Danmark på den anden. Da Danmark ikke havde kunnet skaffe sig allierede blandt de øvrige stormagter, kunne der ikke være tvivl om det militære resultat, selvom der i den danske befolkning næredes overdrevne forestillinger om den danske hærs muligheder. Allerede en uge efter krigens udbrud måtte den danske hær rømme Dannevirke. Dette sørgelige budskab vakte overalt stor beklagelse. Hæren trak sig for den største dels vedkommende tilbage til Dybbøl og Als. Kun 4. division under ledelse af generalløjtnant Hegermann-Lindencrone, trak sig længere op i landet. Allerede den 13. marts stod hoveddelen af styrken ved Skive, færdig til at gå over Sallingsund til Mors. Alle disponible fartøjer blev beordret til Sallingsund, også Feggesundfærgen, der bl.a. fragtede proviant. Den 17. marts var hele 4. division, på nær et par strejfkorps i sikkerhed på Mors. En del af styrken blev hurtigt beordret til Als igen, men den 18. april faldt Dybbøl. Den danske hær blev trængt tilbage op gennem Jylland af en overlegen preussisk styrke. Den 1. maj blev en lang række bønder fra Hannæs og Nordmors beordret til Feggesund for at køre med proviant, munderingssager, ammunition, fordi styrken skulle føres ind i Vester Hanherred.

På Hannæs lå dele af 3. dragonregiment i kvarter. En stor del af mandskabet var sønderjyder, på gården Bundgård i Tømmerby sogn lå en vagtmester Kloppenborg. Enkelte af karlene var helt fra Holsten. Mange af soldaterne hjalp deres værter med markarbejdet, så det var ikke ualmindeligt at se 2-3 karle i lyseblå benklæder og skjorteærmer på møddingen i færd med at læsse gødning. Under våbenhvilen fra 12. maj til 25. juni, gjorde man styrken kampberedt. Navnlig rytterregimenterne var temmelig utrænede, idet mange heste var sendt utilredne i felten. Desuden har ældre folk i Tømmerby til lærer Jacobsen, Øsløs, berettet, at de har set en halv snes dragoner sidde overskrævs på rygningen af et hus i færd med at foretage vældige »rytterangreb«.

En af de dragoner, der høstede størst udbytte af opholdet på Hannæs, var nok chefen for 2. eskadron, premierløjtnant Allan Dahl, der lå i kvarter hos gårdejer Haubro i Tømmerby, for efter krigen stillede han sig som højres kandidat i Bjergetkredsen og blev valgt, særlig ved hjælp af fiskerne, der var vældig begejstrede for den kraftige rytterofficer.

Samme dag, som våbenhvilen udløb, blev styrken i Nordjylland kraftigt formindsket, idet en stor styrke blev overført til Fyn. Den 29. juni blev det besluttet at flytte så godt som hele styrken i Jylland til Fyn, og da Als faldt den 29. juni, skulle overgangen ske hurtigt. Sognefogederne i de sogne, hvor der var indkvarteret soldater, fik ordre til at skaffe så mange køretøjer som muligt. I reglen fulgtes et par naboer ad, bl.a. de gode venner Erik Bundgaard og Jens Silkeborg

Veteran fra 1864 sadelmager Jens Mørk Knudsen, Øsløs, med familie

fra Tømmerby, der kørte fra Hjørring og sydpå. Jens Silkeborg kørte bagerst og sov, Bundgaard kørte forrest og sov også. De blev vækket af nogle ublide tilråb: »kør tilside for helvede«. Da de blev klar over situationen, så de et batteri holdende på vejen foran sig. En mand fra Vesløs blev helt sindsforvirret. Han havde længe kørt ganske roligt bag efter sognefoged og senere rigsdagsmand Jens Bach, Vesløs, men pludselig piskede han på hestene for at køre om. »Hvor vil du hen Thomas«! råbte Bach, »Jeg vil ikke være her længere, jeg vil hjem«, var svaret. »Vi andre vil skam også hjem, så du kan godt give tid«, blev Bach ved. »Nej, jeg vil have mælk og grød, her får vi hverken mælk eller grød.« Det lykkedes dog Bach at forhindre den syge i at komme væk, og han fik ham efterhånden beroliget. Mange af de stakkels bønder var efter den lange kørsel så trætte, at de sovende kørte på må og få, og i andre tilfælde fandt hestene selv hjem. Men alle kom hjem i god behold.

Der blev en ny våbenhvile i juli måned, og i oktober blev der sluttet fred. Danmark måtte sige farvel til hertugdømmerne. Mange danskere kom under tysk herredømme til 1920, hvor en del af områderne stemte sig tilbage igen. Fra Hannæs deltog der mange mænd i krigen, men, så vidt vi ved, faldt ingen. Flere blev sårede og fik mén for livet. Krigen kostede hæren 14.269 mand og flåden 191. Der var ialt indkaldt ca. 73.000 mand.

Veteranerne

50 år efter krigens afslutning blev der holdt mindesammenkomster over hele landet, hvor man mindedes de døde og de overlevende, der havde gjort en indsats for fædrelandet. I Øsløs forsamlingshus blev der holdt en veteranfest, hvor der deltog 80-90 mennesker. Forsamlingen blev budt velkommen af lærer Kortegaard, Øsløs. Derefter holdt lærer Jacobsen, Øsløs, et foredrag om krigens gang. Herefter blev der serveret kaffe og chokolade, og ved bordet talte pastor Nielsen, Øsløs, Andreas Ravn, Øsløs og lærer Kortegaard. En af veteranerne, sadelmager Knudsen, takkede for den gode fest. I Øsløs-Vesløs-Arup var der 1913 tretten tilbage af veteranerne fra 1864, mens der levede 3 af dem, der deltog i Treårskrigen, heraf var de 9 fra Øsløs og de 4 fra Arup. De 9 fra Øsløs var: Husmand Niels Jensen Bro, der stadig var åndsfrisk på trods af sine 83 år, husmand Chr.Vigsø, 78 år, sadelmager Jens Knudsen, 76 år, aftægtsmand og urmager Johan Frederik Pedersen, 76 år - han deltog i kampene ved Dannevirke - husmand Jens Peder Jacobsen, 76 år, der gjorde tjeneste i en af kanonbådene, husmand Chr.Thøgersen, deltog ved Dybbøl, husmand Otto Pedersen, 73 år - skønt bøjet af alderen var han fortsat en dygtig arbejder, der hvert år stadig var at finde ved damptærskeren - Lars Chr.Vigsø, 73 år, fire andre af hans brødre deltog i krigen, hvilket var ret enestående og Lars Sunesen, 72 år, der deltog i kampene ved Dybbøl og Dannevirke.

Niels Jensen Bro, der som nævnt var den ældste af de overlevende veteraner, var også en god fortæller. Han fortæller følgende om sine oplevelser 1864: »Da krigen 1864 udbrød, var jeg allerede oppe i årene, og jeg tænkte som så, får vi krig, kommer du næppe med, da du hører til 11. årgang. Jeg lærte nemlig 1853 ved 7. bataljon under oberstløjtnant Vogt. Jeg gik som sagt og håbede, at jeg skulle blive fri for at deltage i krigen, da de yngre årgange for længst var indkaldt; men så den 14 januar fik jeg ordre til at møde i København, hvilket langt fra var kærkomment. De må jo vide, at jeg var gift og havde et barn på to år. Det var Jens, ham der er overlærer i Åkirkeby. Men afsted måtte vi. Vi var en 7-8 stykker her fra kommunen. De er nu allesammen døde, så nær som jeg. Vi lejede en mand til at køre os til Randers, derfra tog vi med toget til Århus, hvor der lå en damper ved navn »Hekla« og ventede på os, og med den sejlede vi til København.

I Aggersund, hvortil vort kompagni var overført fra Mors, traf jeg to af mine venner, kroejer Larsen, Fjerritslev og gårdejer Klemmensen, Vestermølle i Gøttrup. De gav spise og drikke i Aggersund gæstgivergård. Under måltidet siger Laursen, »Hør Niels Bro, vil du ikke med en tur til Fjerritslev«? Jeg sagde selvfølgelig ja, men kunne jeg få tilladelse? Vi gik alle tre hen til premierløjtnant Vilhemi, jeg gik ind, de to andre stod ude på gangen. Premierløjtnanten var ikke glad for at give orlov, men da de to andre kom til og bad for mig, sagde han: »Ja, ja, gå så, men De må være tilbage til i morgen klokken 8. Jeg takkede, og snart gik det til Fjerritslev. Her i kroen gav Larsen aftensmad, men pludselig siger han: »Vil du ikke grumme gerne til Øsløs«? »Jo, men det kan jo umuligt lade sig gøre. Jeg har fire mil til mit hjem«. »Anders«, råbte han ud i gården, »vil du spænde for og holde for døren om et øjeblik, vi skal til Øsløs«. Kort efter sad

vi på vognen. Kl.12 midnat var jeg hjemme, og det kan nok være, min hustru gjorde store øjne, da hun så mig. Længe kunne jeg jo ikke være hjemme, men vi tilbragte da nogle glade timer sammen. Jeg var også en tur omkring naboerne, der hjalp min hustru med at passe ejendommen, så det blev jo langt op på formiddagen næste dag, før jeg kom afsted, og jeg der ellers skulle være i Aggersund kl. 8 morgen. Men lige på slaget 8 om aftenen, meldte jeg mig tilbage. »Er det kl.8 morgen«? spurgte Vilhemi lidt spydigt. »Hr. premierløjtnanten må undskylde, jeg forstod det sådan, at jeg skulle møde kl. 8 aften«, svarede jeg lidt frimodigt. »Nå så det troede du«, gentog den godmodige officer og smålo i skægget. »Ja nu kan du træde af, men det vil vist vare en stund, før du får orlov igen«. Jeg fik ikke brug for orlov tiere, thi vistnok dagen efter afgik kompagniet til Als«.

Niels Jensen Bro døde 1919, og den sidste af de gamle veteraner fra 1864 var sadelmager Jens Mørk Knudsen, Skårup, Øsløs sogn, der døde 1929. Han var under hele krigen sadelmager og deltog ikke i egentlige kamphandlinger. Dog opholdt han sig i Dybbøl mølle, da den blev bombarderet. Han fortalte tit historien om, at da han blev indkaldt, var der lyst til ægteskab for ham for 3. gang, og så måtte der lyses tilbage igen. Efter krigen måtte der atter lyses 3 gange, før han kunne blive gift med sin fæstemø, Anne Kirstine Jensdatter fra Lund. Da veterangaven blev uddelt fra Thisted Amtsstue 1925, var der kun to fra Hannæs, nemlig Chr. Vigsø og Jens Peter Jacobsen, der modtog den.

Vedrørende krigen 1864 illustrerer en skrivelse fra krigsministeriet ved juletid 1863, at alle dele af landet på en eller anden måde var involveret i begivenhederne. Tømmerby-Lild sogne blev gennem amtet pålagt at stille to heste til mønstring ved rådhuset i Thisted d. 5. januar 1864 om formiddagen kl. 10. Amtet tilføjer, at i det mindste den ene af hestene må være stillet til krigsbrug.

Som følge heraf tog man den bestemmelse ved kirkestævne om lørdagen at opfordre de beboere - »der fornemmer, at deres heste egner sig til krigsbrug, til at møde med disse i Nørre Skadhauge mandag d. 28. december kl.1. Forstanderskabet vil da udvælge de fortrinligste efter bedste skøn, og derefter træffe formoden aftale med hestens ejer«. Til at præsentere hestene denne dag valgtes sogneforstander Jens Smed af Tømmerby og Niels Skaarup af Lund.

1. verdenskrig

Den første verdenskrig 1914-18 var en krig, der udpræget blev udkæmpet på slagmarken, hvor de kæmpende hære udkæmpede en udmattende skyttegravskrig, derfor mærkede den danske befolkning ikke meget til den. Der var indført rationering på en række varer, og adskillige familiefædre blev genindkaldt til den såkaldte sikringsstyrke, og det gav en del problemer på hjemmefronten.

Men mange hjem i Danmark mistede unge mandlige familiemedlemmer i disse krigsår. Et af disse hjem var Johanne og Lars Lynges hjem i Tømmerby. Deres søn, Niels P. L. Lynge, var under krigen emigreret til Amerika og blev som amerikansk soldat sendt til Frankrig, hvor han faldt ca. 1 måned før krigens

afslutning i Argonneskovene. Hans navn er at finde på mindetavlen, der er rejst i mindeparken i Århus.

Lars Lynges barnebarn, Peter Lynge Nielsen, fortæller om en familietur i 1930'erne. Turen gik til Lillebæltsbroen, som knapt var færdigbygget, og derfra til Århus til mindeparken. Turen var kommet i stand efter ønske fra bedstefaderen, der var blevet enkemand. Han ville gerne se det store brobygningsværk, og især ville han gerne i mindeparken og se sin søns navn på mindetavlen. P. Silkeborg var chauffør på den lange tur, og prisen var 10 kr. pr. person.

Under 1. verdenskrig var en hel del fra Hannæs indkaldt til sikringsstyrkerne, og da det var mange gifte mænd, fulgte der mange besværligheder dermed for kone og børn derhjemme. Der var så godt som ingen økonomisk hjælp at få for disse familier.

Også sognene her måtte levere folk til opgaven. Axel de Lasson, Nørklit, var blandt dem, der måtte rejse til København og forlade ejendom, kone og to mindreårige drenge. Lønnen ved sikringsstyrkerne var foruden fri uniform 35 øre pr. dag, samt et måltid varmt mad. Tørkosten (som sikkert var temmelig tør !) måtte soldaterne selv betale tillige med pudsecremen til uniformsknapperne m.m. Knapperne skulle pudses, og for at undgå at få pudsecreme på uniformen, satte soldaterne en gaffel under knappen og pudsede og gned ihærdigt. De længtes hjem efter familien og meningsfyldt arbejde derhjemme.

Veteran fra 1848-50 vejassistent Jens Severin Mortensen, Bjerget.

På ejendommen i Nørklit var der på det tidspunkt en ko, en gris og nogle høns. Axels kone måtte så alene tage sig af pasningen af dyr og jord og de to smådrenge, og der blev ikke ydet hjælp til hjemmet under mandens indkaldelse. Amtsrådsmedlem Niels Roed gjorde Ane Marie opmærksom på en såkaldt »hjælpekasse«, og han var hende behjælpelig med at søge om lidt bistand fra den. Det var apotekerens kone, fru Marschall, der stod for den, men det var meget små midler, den havde til rådighed. Ane Marie de Lasson blev bevilget 2 kr. - én gang for alle!

Medens hun og børnene var alene derhjemme, skete det tragiske, at deres ko gik på hovedet i en vandfyldt grøft på jagt efter saftigt græs, og da dens horn borede sig fast i græs og dynd, og den ikke kunne komme fri, druknede den. Ved naboers hjælp blev den slæbt op og hen i en lade i nærheden - blodet kom af dyret og skindet ligeså, og så blev der ellers delt ud af kødet til alle deromkring. At salte oksekød var ikke noget, de var vant til, så det meste skulle spises fersk. Det var jo før, henkogning og dybfrost kom på mode! Det er én af de to smådrenge, sønnen Thomas de Lasson, der fortæller om begivenheden. Han husker en mand fra området, der så gerne ville have hovedet af koen med horn og det hele som et trofæ. Han satte reb i koens næsebor, svang hovedet på nakken og gik stolt hjem med byttet - med blodet løbende ned ad ryggen!

Anden verdenskrig

Helt anderledes gik det under den anden verdenskrig, 1939-45, hvor landet den 9. april 1940 blev besat af tyske tropper. Pensioneret lærer Charles Sloth, var under krigen lærer ved Tømmerby skole og var aktiv i modstandsbevægelsen.

Danske soldater d. 9. april 1940.

Han har til denne bog skrevet følgende beretning:

Giv agt SÆRMELDING

Der gik kun en snes år fra afslutningen af 1. verdenskrig og til en ny storkrig var under udvikling. I slutningen af 1939 gav krigstrommerne genlyd helt op til vor egn, da tyske u-både torpederede et dansk og et hollandsk fragtskib ud for Hanstholm, og mange søfolk omkom og drev i land på vore hjemlige kyster. Endnu en tid følte Danmark og den danske regering sig trygge. Vi havde jo sluttet ikke-angrebspagt med Hitler-Tyskland og stolede på nabolandets ide og filosofi angående »Det tredie rige«. Vi måtte dog snarligt revidere vort syn på tyskerne.

Tidlig morgen den 9. april 1940 tromlede den tyske motoriserede krigsmaskine ind over grænsen ved Padborg og hastede pr. motorcykel nordpå til Hanherred, hvortil de nåede trætte og udkørte frem sidst på eftermiddagen.

Overalt, hvor de tyske tropper kom frem, beslaglagde de skoler, kroer, hoteller, forsamlingshuse, ja selv missionshuse. Her indkvarteredes tropperne midlertidigt, som det hed. De fleste havde næppe forestillet sig, at midlertidigt skulle stå for 5 år. At besættelsen af Danmark ikke var en spontan, men en med tysk grundighed velforberedt affære, forstod de fleste. Få dage efter indkvarteringen kunne man se større og mindre kolonner soldater drage ud på øvelse i området. Det fortælles, at en kolonne soldater en morgen marcherede op ad Østergade i Fjerritslev syngende »Wir fahren gegen Engeland«, da en lun Hanning råbte til de målbevidste soldater. »Ja, men så går I den forkerte vej.«

Kort tid efter besættelsen startede tyskerne byggeriet af et enormt fæstningsværk, centreret omkring Hanstholm og Bulbjerg, der senere døbtes »Nordens Gibraltar«. Her anlagdes betonveje, kanonstillinger og skyttegrave. Alt dette virkede som en magnet på arbejdere og entreprenører fra hele landet, samtidig med,

at det virkede skæmmende på vore smukke strande og kønne kyster. Selv om de fleste voksne her på egnen ignorerede værnemagtens militæropvisninger og paradeforestillinger, kunne det selvsagt ikke undgåes, at disse ting imponerede børnene og prægede deres leg f.eks. i skolegården. Således iagttog jeg en dag en 2. klasse, der i frikvarteret stillede op i række og geled, og en lille purk på 7-8 år trådte frem og kommanderede med pibende stemme: »Eins, zwei, drei - march«, men da klassens sangrepertoire ikke omfattede »Wir fahren gegen«, stemte han og hele flokken i med »Her kommer Jesus dine små«, mens de marcherede rundt i gården.

Bortset fra aktiviteten langs kysten, påbudt mørklægning, rationeringsmærker, periodevis spærretid med udgangsforbud og daglige overflyvninger af allierede fly, mærkede man her på egnen ikke meget til, at verden var i brand. Kun i ganske enkelte tilfælde blev vi i de første krigsår konfronteret direkte med krigens gru og dystre alvor. Således droppede et engelsk bombefly, der var forfulgt af en tysk jager, et par kraftige bomber i nærheden af Vesløs. Heldigvis skete der ikke andet, end at den lokale glarmester fik nogle meget travle dage. Under luftkamp i forbindelse med et engelsk angreb på Aalborg lufthavn, der var af stor betydning for værnemagten, styrtede et RAF-fly ned i Vust, og senere måtte et større bombefly lide samme skæbne i Løgstør bredning.

Selv om vi i de første besættelsesår materielt set havde det tåleligt, spirede og voksede der efterhånden en stærk vrede og modstand frem mod nazismen og tyskernes overfald af vort land. Langsomt, ja meget langsomt gik det op for danskerne, at herrefolket, som Hitler karakteriserede sit folk, ikke var betalende turister og ej heller inviterede gæster, der var på besøg, men kort og godt en brutal og grådig fjende, der havde overfaldet os og var i færd med at udsuge os og knægte vor frihed og selvstændighed. I denne forbindelse kan det nævnes, at det netop var fra denne egn, nærmere betegnet Aggersund, at Christmas Møller i 1942 startede sin illegale flugt til England for bl.a. at fortælle, at nu var den sovende Holger Danske begyndt at røre på sig. Harmen mod den mere og mere provokerende besættelsesmagt voksede nu stærkt, og i takt dermed blev det den danske befolkning bevidst, at frihed ikke blot er noget, man har som en selvfølgelighed, men derimod noget, man skal kæmpe for, og denne indstilling fik rigelig næring gennem et voksende antal illegale blade, der spredtes ud over landet som ringe i vandet. Egnen her mod nordvest havde endda sit eget illegale blad, der hed »Fem minutter i tolv«. Bladet havde kontor i Thisted og udkom lige til befrielsen.

Modstandskampen mod undertrykkerne blev dog først for alvor organiseret i 1943, med opløsningen af den danske hær, flåde samt regering 29. august 1943, og med afsættelsen af politiet 19. september 44 strammedes forholdet mellem befolkningen og undertrykkerne til bristepunktet. Flere militærpersoner og ca. 2000 politibetjente blev interneret og deporteret til de berygtede tyske koncentrationslejre, hvorfra mange aldrig vendte hjem, mens andre kom tilbage, men oftest med alvorlige psykiske eller fysiske mén. En hel del betjente og militærpersoner nåede imidlertid at gå »under jorden« inden tilfangetagelsen, og mange af disse folk kom under dæknavne til at danne kernen i modstandsbevægelsen, der accelererede stærkt i antal og effektiviet fra dette tidspunkt og frem til befrielsen.

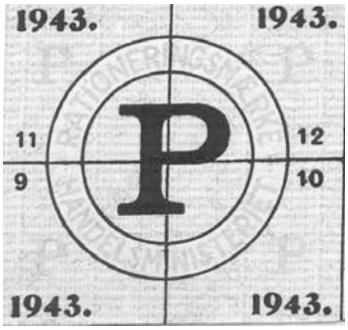

Rationeringsmærker.

Kørsel med tørv fra Vesløs station 1945. Adolf og Verner Gregersen, Vesløs.

Der organiseredes våbenmodtagelsesgrupper, sabotagegrupper, transport- og kampgrupper m.fl. Startsignalet til de enkelte gruppers aktioner kom pr. særmelding over BBC London i form af koder, der eksempelvis kunne lyde således: »Hilsen til Holger, Bent, Gerda og Tekla« eller »Æblet er modent«! Frihedskæmperne måtte således lytte til BBC hver eneste dag og være klar til udrykning, når der blev kaldt.

Det kunne være yderst problemfyldt for modstandsmanden at skulle forlade familie og evt. gæster kl. 11 om aftenen uden at kunne forklare, hvad og hvem, der kaldte ham på natarbejde. Hans næste problem var at liste uset hjemmefra og ud af byen til den nedkastningsplads, som den pågældende nat skulle modtage våben og/eller sprængstof fra allierede fly. Var det en kold vinternat, og de ventede fly af en eller anden grund var forsinket, kunne ventetiden være næsten uudholdelig. Til gengæld var det et betagende syn og en uforglemmelig oplevelse, når endelig de store mørke fly, sædvanligvis af typen Halifax, Sterling eller Liberator, kom sejlende ud af mørket og ned over de tændte signallamper på pladsen, hvor det anspændte og forventningsfulde pladsmandskab i næsten samme øjeblik kunne høre suset fra de 10-12 rød-hvide faldskærme med containere, som var på vej ned som en gave fra himlen. Straks måtte gruppen på jorden igang med at redde det tunge, værdifulde indhold og i hast få nedgravet eller »druknet« faldskærmene og de tømte containere, inden tyskerne erfarede, at der var foregået noget illegalt lige for næsen af dem. I tilfælde af manglende præcision hos flybesætningen, kunne det hænde, at godset blev spredt over et areal på omkring 1 kvadratkilometer, og da en container kunne veje op til 500 kg, forstår man, at det var et mandfolkejob at være nedkastningsmand. Næste fase var at få godset fjernet fra pladsen og skjult i en lade, på et loft eller under et gulv til senere fordeling til grupperne her eller andre steder i landet. Der var i denne for-

bindelse stort behov for fantasi og opfindsomhed - ja, lidt frækhed kunne heller ikke skade.

Efter hver nedkastning lurede spørgsmålet hos modtagerne: Så vidt, men har tyskerne mon observeret noget og er på vej? eller har beboerne omkring pladsen set, hvad der skete i nattens løb, og hvis ja, kan de så holde tæt? - Det hændte også her på egnen, at lederen eller et gruppemedlem måtte opsøge et tilfældigt øjenvidne og erindre om, at hukommelse normalt er en god ting, men at der kan være situationer, hvor det er bedst for alle parter at være frisk til at glemme, hvad man har set!

Ud over en nedkastningsplads på Øland var der en fast plads i Vester Hanherred. Denne plads, der arbejdede under navnet Jarl (senere ændret til Karla) var placeret i nærheden af en lille plantage på Klim Fjordholme. Pladsen, der bemandedes af modtagegrupperne fra Fjerritslev, Klim og Thorup, var ofte i beredskab og modtog store mængder våben, ammunition og sprængstof. Den 30. november 1944 modtog pladsen endda to sendinger containere. Sending nr. 2 var sikkert tiltænkt en nedkastningsplads på Himmerland, men ved en »signalfejl« - bevidst eller ubevidst - lokkede gutterne på Klim Fjordholme godset fra Halifax´en og kom således på overarbejde med udpakning af en ekstra, men kærkommen gave.

Hvem var de mennesker, der havde påtaget sig dette tunge, hemmelighedsfulde og risikofyldte natarbejde? Ja, det var såmænd ganske almindelige Hanherred-boere. Det var landmanden, arbejderen, håndværkeren, tjenestemanden og direktøren. Unge mennesker, der stolede på hinanden, unge, der kunne tie og som ville og turde kæmpe imod de tyske undertrykkere.

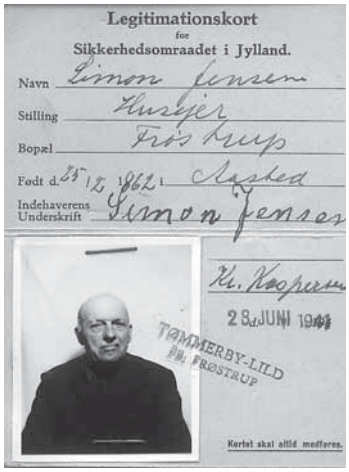
Legitimationskort
for
Sikkerhedsomraadet i Jylland.
Navn Simon Jensen
Stilling Gårdejer
Bopæl Frøstrup
Født d. 25/12 1862 i Aasted
Indehaverens Underskrift Simon Jensen
H. Koopsen
28 JUNI 1943
TØMMERBY-LILD PR. FRØSTRUP
Kortet skal altid medføres.

Legitimationskort for Simon Jensen, Frøstrup.

Pejlestation i Tømmerby kirke

Når de organiserede modstandsstyrker udover våbenmodtagelse og enkelte sabotager holdt en forholdsvis lav profil her på egnen, skyldtes det ikke manglende kampvilje hos mandskabet, men muligvis det, at man fra ledelsens side ikke ønskede at gøre tyskerne for meget opmærksom på den vestlige del af Hanherred, idet man efter ordre fra England havde placeret en af modstandskampens fire faste, illegale pejlestationer (Eurekaer) i området, nærmere betegnet i Tømmerby kirketårn. Denne station var særdeles vigtig for de allieredes indflyvning over Danmark til nedkastningspladserne og til bombemålene i Tyskland. Selve apparaturet var pr. faldskærm dalet ned over Pandrup og derfra videresendt i 2-3 store kufferter mærket »bøger« til Tømmerby, hvor »bøgerne« i nattens mulm og mørke og i håb om folks fortsatte tro på kirkegårdsspøgeri installeredes i kirketårnet. Kun et lille hul mellem tårnets tagsten samt en 5 meter lang antenne skudt op gennem hullet kunne udefra fortælle, at kirken havde forbindelsen opad i orden. Gennem koder i BBC´s særmeldinger til Danmark blev operatøren og hans medhjælper, en ung lærer og en ung gårdejer, med kort varsel kaldt til bemanding af pejlestationen. I perioder op til 14 dage i træk kunne stationen være i funktion hver nat fra kl. 23 - 4.30. Det var en hård tørn, og det var klatøjede og om vinteren stivfrosne folk, der mødte på arbejde efter en sådan nat.

Nedkastet engelsk faldskærm på Kristen Kolds eng, Amtoft hede, 1945. Nedgravet efter våbennedkastning 1944.

Stationen kunne pejles af de allierede bombefly indenfor et område med en radius på 150 - 200 km. Når et fly havde kontakt med stationen, lød der en høj summetone i apparatet, og operatørerne skulle så morse en bogstavkode til flyet. På denne måde kunne piloterne ganske nøjagtigt pejle sig ind til stationen for derefter at lægge kursen direkte mod nedkastningspladsen eller bombemålet i Tyskland. Hvad bogstavkoden indeholdt, interesserede ikke mandskabet i kirketårnet. I øvrigt ønskede modstandsfolk at vide så lidt som muligt om arbejdet og kolleger. Man var bekendt med, at Gestapo havde meget effektive midler til at få folk til at snakke, hvis man faldt i deres kløer. Som eksempel på forsigtighed kan nævnes to frihedskæmpere, der arbejdede endda meget tæt sammen i en sabotagegruppe i 1-2 år, men først efter befrielsen, betroede hinanden, hvad de hed, hvor de var hjemmehørende, og hvad de ellers lavede i det civile liv.

Af flere grunde måtte man senere flytte pejlestationen fra kirken og over i en nærliggende nedlagt skole. Man havde nemlig observeret, at apparaterne havde et betydeligt strømforbrug. Kirkens el-måler viste efterhånden så store tal, at operatørerne overvejede at skrifte for sognepræsten, inden det blev kendt fra anden side. Efter nye overvejelser fandt man det omend ikke rigtigst så dog klogest at tie. En anden grund, der talte for flytning, var vanskelighederne med at komme uset ind på kirkegården og op i tårnet om aftenen eller natten. Hvilke øjenvidner ville tro på, at et par unge mennesker gik på besøg ved familiegravstedet på denne tid af døgnet? Og endelig for det tredie: Skulle det lykkes for Gestapo at pejle sig frem til stationen i tårnet, sad de to unge mennesker, der betjente den, i en aldeles håbløs situation uden ringeste chancer for flugt.

Tyskerne måtte for enhver pris ikke få fat i pejleudstyret, idet en detaljeret undersøgelse af apparaterne ville give dem oplysninger, så de med lethed kunne pejle sig frem til øvrige livsvigtige stationer af lignende art herhjemme og i andre besatte lande. Derfor havde operatøren givet sit ord på, at anlægget ville blive tilintetgjort, inden tyskerne fik fat på det. Først derefter måtte han tænke på sig selv. Til brug i en sådan situation var der i selve hjertet af anlægget indlagt en kraftig sprængladning, som hurtigt kunne aktiveres af operatøren. Efterhånden som det i modstandskredse rygtedes, hvilke bestialske metoder og midler Gestapo benyttede sig af under forhør, blev det ret almindeligt, at modstandsfolk, der vidste lidt mere end andre om frihedskampens organisering, om grupper og adresser m.v., altid bar en giftpille på sig.

Som tidligere nævnt var det et mandfolkejob at deltage i våbenmodtagelse og transport, og det var tillige med sabotørens job m.m. et dødsensfarligt arbejde. I tilfælde af pågribelse kendte det tyske retsvæsen kun en straf, henrettelse, efter dog først at have pint så mange oplysninger som muligt ud af fangen. Det var vilkårene, og det vidste modstandsmanden.

Der har i mange år været tradition for, at man kritiserer og skyder på ungdommen. Det gjorde man også under 2. verdenskrig. Modstandskampen viste imidlertid klart, at det især var ungdommen, der var i besiddelse af den ånd og offervilje og det mod, der skulle til for at genvinde Danmarks frihed!

Efter befrielsen fra tyskernes åg hørte man ofte påstanden om, at det var romantikken og eventyrlysten, der var drivkraften hos modstandsfolkene, intet er mere usandt.

Jens var en brav og god kammerat, man altid kunne stole på. Han vil længe blive husket for sin indsats i de mørke år. En meget stor tak til Jens. Han var født den 7/6 1909 og døde den 7/12 1987. Æret være hans minde.

Prisen blev høj. Mindelunden i Ryvangen taler her sit tavse sprog. Jeg vil gerne slutte dette lille tilbageblik over de fem onde år i 1940-45 med at citere en af den danske modstandskamps kendteste skikkelser, Toldstrup, når han siger: »Krig er det næstfrygteligste der findes. Det frygteligste er at miste friheden«.

Den anden operatør i kirketårnet var, som antydet imellem linierne, Charles Sloth, som har skrevet ovenstående indlæg.

Besættelsestiden i Øsløs-Vesløs-Arup

Som ligeledes antydet af Charles Sloth, skete der ikke meget på Hannæs i de første år under den tyske besættelse, men der blev dog afholdt møder med nationale og især nordiske emner, og det var ungdomsforeningerne i Arup/Vesløs og Øsløs og Frøstrup gymnastikforening, der arrangerede dem. Da de tyske tropper den 9. april 1940 besatte vort land, skrev Øsløs ungdomsforenings daværende formand, Peder Kr. Pedersen, i protokollen: »Den 9. april om morgenen måtte man med sorg erfare, at tyske tropper var gået over den danske grænse, og at hele landet i løbet af ganske kort tid var besat. Dette skete for, som det hed, at værne Danmarks neutralitet«.

Nedkastet engelsk container, Amtoft hede. 1945.

Møderne blev holdt i forsamlingshusene i Arup og Øsløs, på voldstedet Helledis i Vesløs og på Vesløs kro. Udover møderne blev der arrangeret sangaftener, hvor den danske og nordiske sangskat blev genoplivet. Men den tyske besættelsesmagt blev mere og mere besværlig, og den 29. august sagde den danske regering stop, og det betød afslutningen på samarbejdspolitikken. Landet blev herefter styret af ministeriernes embedsmænd. Tyskerne reagerede ved at indføre undtagelsestilstand med bl.a. forbud mod møder tilfølge. I den forbindelse skrev Øsløs ungdomsforenings formand Chr. Søndergaard i protokollen: »Søndag den 29. august 1943 blev et mørkt punkt i ungdomsforeningens historie. Samme dag blev undtagelsestilstand indført over hele landet af den tyske værnemagt med forbud mod enhver sammenkomst, forhåbentlig er det kun af kort varighed, sådan at vi kan få begyndt vinterarbejdet.«

På Sydhannæs begyndte modstandsbevægelsen at virke i september 1944, da Georg Agesen, Vesløs, blev opfordret til at finde 6 mand for at danne en modtagergruppe. Den kom til at bestå af Georg Agesen, Holger Bruun, Øsløs, Holger Sunesen, Vesløs, Henry Larsen (Kold), Øsløs, Chr. Søe Lynge, Vesløs, Thorvald Pedersen, Skårup og Niels Thorning, Øsløs, der blev gruppens leder. Til gruppen var endvidere tilknyttet chaufførerne Kristoffer Kristensen, Øsløs, og Niels Christensen (Olsen), Øsløs, samt Kristian Kold, Amtoft. Gruppen, der holdt til hos Georg Agesen, havde desuden hjælp fra en gruppe politifolk, der holdt sig skjult hos Agesen, heriblandt Lars Alsted, der var født i Vesløs. Officielt arbejdede betjentene som karle, men det var ikke nemt at holde det hemmeligt, og hannæsboerne snakkede en del om betjentene, som de jo kendte fra Fjerritslev og Thisted, men hverken betjentene eller modstandsgruppens medlemmer blev taget af tyskerne.

Chr. Søe Lynge oplevede at blive tilbageholdt i nogle timer, fordi tyskerne havde fundet patroner i hans lillebil. Han slap med skrækken, da man løslod

ham, efter at det blev opklaret, at patronerne stammede fra nogle tyske soldater, han havde kørt med dagen før. Alligevel gik Søe Lynge under jorden, for han mente bestemt, at tyskerne havde hans hus under observation. Han fik Thorvald Pedersen, der var kommunekasserer, til at fremstille falske legitimationspapirer. Holger Bruun var med sine 23 år den yngste, og Agesen blev bebrejdet, at han tog en så ung mand med i gruppen, men han viste sig senere at være den, der var bedst til at holde mund. Selv på befrielsesaftenen fik hans forældre ikke noget at vide.

Gruppen fra Sydhannæs deltog i flere nedkastningsoperationer ved Vesløshuse, Østerild plantage og på Snekkebjerg ved Øsløs. En gang gruppen mødte op ved Østerild plantage, som man havde fået besked på via BBC, var overraskelsen stor, da de opdagede, at der også deltog grupper fra Østerild og Sennels.

I krigens sidste fase dukkede der flere og flere desertører op. De fleste af dem var russere, ukrainere, georgiere og andre østeuropæere, der var tvunget ind i tysk krigstjeneste. På Thorvald Pedersens loft i Skårup (Højstrupvej 78), skjultes der i en lang periode en russisk desertør, Alex Romow, der overlevede krigen. Romow, der i dag bor i Australien, har flere gange besøgt Pedersens efterkommere.

I skoven ved sin gård opdagede Georg Agesen i krigens sidste dage en gruppe soldater på ca. 10 i antal. De havde henvendt sig til ham for at købe cigaretter og mælk. Snart gik det op for ham, at det var georgiere, der var deserteret fra tysk krigstjeneste. Mange af dem frygtede nu for de følger, deres påtvungne landsforræderi kunne få, når de vendte hjem. De ville gerne overnatte på Agesens høloft, men det var han ikke meget for, for der var anbragt en ladning illegale geværer, som gruppen havde fået af modstandslederen i Nordthy, Jens Kirk, Brund.

Det kneb for Agesen at snakke med dem, så han fik fat i sognepræsten, Aksel Hansen, Øsløs, der lovede at fungere som tolk. Georgierne fortalte, at de havde dræbt deres tyske officer, stjålet 50.000 i 5-kronesedler, der skulle være brugt til lønninger, og at de i virkeligheden var på de allieredes side, fordi de havde kontakt til engelske faldskærmsfolk. Men den historie hoppede Hannæsfolkene naturligvis ikke på. Georgierne var iøvrigt meget skeptisk overfor pastor Hansen, idet de under hele samtalen truede ham med et gevær.

Så oprandt endelig befrielsen, men det betød blot øgede aktiviteter for modtagegruppen. Den 4. maj om aftenen blev den beordret til Rødbro for at stoppe en bil med hipo-folk fra Aalborg, der var på vej til Hanstholm. Godt nervøse fik man etableret en vejspærring, men heldigvis dukkede forræderne aldrig op. I månederne efter befrielsen fik gruppen vagttjeneste ved Vust, og med i vagtholdet var bl.a. uddeler Johannes Pedersen, Øsløs.

Øsløs ungdomsforenings formand, Karl Bruun, skrev i protokollen i anledning af befrielsen følgende linier, der udtrykker de flestes følelser på denne dag: »Endelig oprandt den dag, vi har ventet på i 5 lange år, Danmark er igen et frit land. Lørdag den 5. maj om morgenen kapitulerede de tyske styrker i Danmark, og alle Danmarks kirkeklokker ringede freden ind. Nu har vi igen lov at samles, hvor vi vil, og tale om, hvad vi vil, uden at være bange for stikkere og gestapomænd. Vi skal ikke mere mørklægge, og vi har lov til at holde vore friluftsmøder uden at skulle opgive emne og spørge om lov. Det var den bedste dag i vort liv. Karl Bruun«.

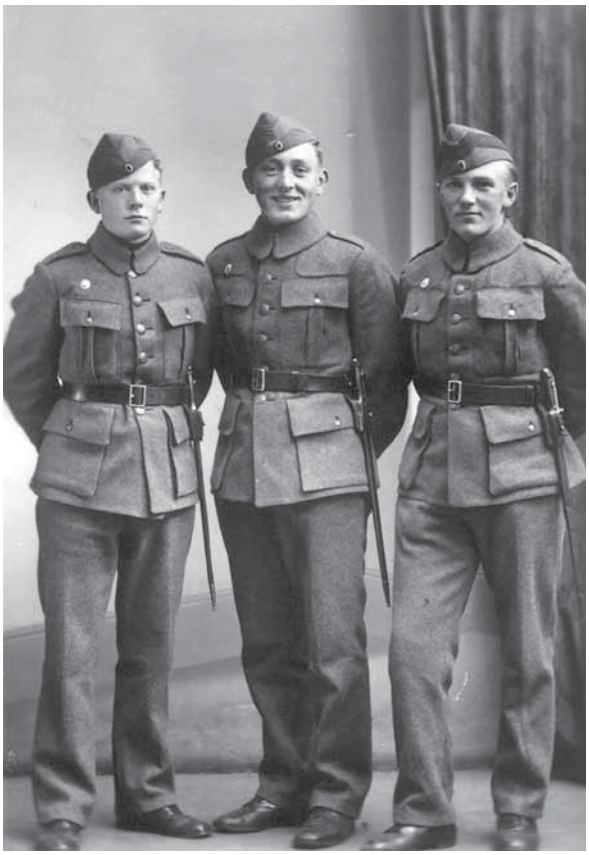

Soldater 1943. I midten Christian Pedersen, senere pedel ved Tømmerby skole. Han blev skudt i benet ved en træfning i Nyborg ved augusturolighederne 1943.

Men også børnene oplevede krigen. Ragnhild Hansen, Øsløs, tidligere lærer ved Øsløs/Vesløs skole, fortæller følgende om besættelsestiden: »Jeg var lige fyldt ni år, da tyskerne besatte Danmark. Da vi boede ret afsides, var det begrænset, hvad vi mærkede til selve besættelsen, men den 9. april skulle vi, så vidt jeg husker, til eksamen i »bette klas'«. Det var temmelig tåget, da vi gik til skole. Vi hørte brummen fra flyverne, men kunne ikke se noget. Vi var ikke særlig bange, for krigen var jo langt borte. Vi havde godt nok radio derhjemme, men ingen havde tid til at høre nyheder så tidligt om morgenen. Da vi kom i skole, stod lærer Jacobsen ved katederet i sit pæne mørke tøj. Han havde tårer i øjnene, da han fortalte os, at tyskerne havde besat Danmark. Jeg kan ikke huske, om der blev afholdt eksamen, men vi fik besked om at følges ad på hjemvejen, så ingen kom til at gå alene. Alvoren i hans stemme fik os til at holde sammen, for nu var vi blevet bange. Hver gang der kom en flyver, søgte vi i ly ved husene på vejen, og da vi nåede Snekkebjerg, søgte vi ind i skoven. Tågen var lettet lidt, og nu kunne vi se de mørke skygger, der gled ganske lavt gennem tågen. Ud på eftermiddagen kom Jacob Kær (manufaktur- og cykelhandler i Øsløs), der dengang var snefoged, med besked om mørklægning. Der blev fundet sække til stalden og tæpper til stuevinduerne. De tyske soldater så vi ikke meget til, først sidst på krigen, da der blev sat vagtposter på Bygholmdæmningen. Et par gange så vi en 6-8 stykker og nogen gange en to-tre stykker komme traskende, sikkert vagtafløsere, og jeg tænker, de skulle gå helt til Bulbjerg. Derimod holdt tyske flyve-

re tit øvelse ud over Thorsbjerg og Vejlerne. Pludselig kunne de dukke op over Lyngbjerg og dykke ned over os, så køerne stod helt op i krybberne af forskrækkelse, og nåede vi ikke indendørs, kunne lufttrykket sætte os i knæ. Disse oplevelser gav mig mareridt år fremover. Somme tider kom en spærreballon sejlende med lange liner hængende ned. Da englænderne begyndte at overflyve Danmark, kunne vi se lyskasterne søge rundt på himlen. Nogle gange så vi dem fange en flyver i strålen, og så kunne vi høre antiluftskytset hamre. Den mest uhyggelige oplevelse var en luftkamp over Vust, hvor en engelsk flyver blev skudt ned af tyske jagere. Hjemme hos os kunne vi høre kuglerne fløjte i luften. I april 1944 mærkede vi følgerne af sabotagen mod jernbanen. Vi havde besøgt familien på Thorup Holme og blev kørt til Vust st. til toget halv ti om aftenen. Men her kom vi til at vente. Til sidst sad og lå vi inde i stationsforstanderens private stue. Endelig ved to-tiden kom toget. Banelegemet var blevet sprængt ved Birkelse. Men ikke nok med det, da vi kom til Tømmerby st., var der sket et uheld. Her ventede karlen med jumben, men da toget kom, var både han og hesten faldet i søvn. Hesten var blevet så forskrækket, at den havde vendt rundt og derved knækket en jumbestang, så vi måtte gå hjem. Det var så småt ved at dages, da vi kom i seng. D-dagen den 6. juni 44 husker jeg også. Tilfældigvis gik radioen, selv om det var midt på formiddagen. Pludselig blev udsendelsen afbrudt, og det blev meddelt, at de allierede var gået i land i Frankrig. Da BBC begyndte at sende fra London, prøvede jo især de voksne at følge med trods de tyske støjsendere. Knud Madsen, der boede i den nordre ende af Thorsbjerg, kom tit for at høre med. Den 4. maj kom han også. Pludselig rettede han sig op, og vi andre med, og så lød budskabet om befrielsen. Først var vi helt stumme, men så kom der liv i os. På bare fødder styrtede jeg op i marken, hvor min far var ved at harve. Han gav sig ikke tid til at spænde rigtig fra, løsnede blot hamlerne, og så gik det i trav hjemover. Dagen sluttede nok med en kop »god« kaffe, halvt Richs og halvt »kunstkaffe«.«

I slutningen af maj 45 drev der en engelsk flyver i land ved Holm Tange. Han og hans kammerat var styrtet ned med deres fly. Begge de uheldige flyvere blev begravet i Fjerritslev. Beboerne på Hannæs rejste sammen med andre en mindesten for de to på kirkegården i Fjerritslev. Harold Owen Sherman, der blev fundet ved Bygholm af Holger Sunesen og Karl Pedersen, begge Øsløs, blev begravet af pastor Aksel Hansen, Øsløs, mens Michael Andrew Brogan, der blev fundet ved Gøttrup, blev begravet af pastor Thorlacius-Ussing, Fjerritslev. På stenen står der foruden de to flyveres navne: For Danmarks frihed. Rejst af danske i Hanherrederne og Hannæs.

Bulbjerg og tyskerne

Da de tyske besættelsestropper invaderede Danmark 9. april 1940, styrede afdelinger målbevidst mod de i forvejen udpegede, strategiske vigtige punkter. Det var steder langs hele den jyske vestkyst og ved broerne over Limfjorden, bl.a. Bulbjerg var et af målene, og beslaglæggelsen af badehotellet og afspærringen af hele området derude var en realitet straks.

Pejlestationen fra Tømmerby kirke vises frem maj 1945 af Jens Skovsted og Charles Sloth.

Dermed fulgte fem år, hvor kun den tyske værnemagt og dens soldater samt de talrige danske arbejdere, der skulle bygge fæstning og kanonstillinger i og på og omkring Bulbjerg, havde adgang til området. Landposten fik dog også adgang gennem vagten hver dag ved at vise »passér-seddel«. Det var Martin Andersen, Frøstrup, der som en del af sin rute besøgte stedet. En dag havde han glemt den og tog i stedet en kvittering for hesteforsikring op af lommen og viste frem, og den virkede lige så godt, så soldaterne fik også den dag deres breve.

Det var store projekter, tyskerne satte i gang langs vestkysten og dermed også ved Bulbjerg. Arbejdere var tvunget til at medvirke ved bygningen af bunkers, kanonstillinger og veje, og uanede mængder af beton blev især i de første år af besættelsen brugt til det. Tyskerne var overbevist om, at englænderne kunne komme fra søsiden, og derfor skulle »Atlanterhavsvolden« være uindtagelig. Ligeledes blev Skagerrak stærkt bevogtet bl. a. ved det store fæstningsanlæg i Hanstholm og et tilsvarende i Kristiansand i Sydnorge, hvor der begge steder var 4 meget langtrækkende kanoner placeret. Efter forlydende var der kun få km midtpå, kanonerne ikke kunne nå.

Til arbejdet ved Bulbjerg var mange arbejdere fra lokalområdet tvunget til at arbejde. Dertil kom arbejdere fra mange egne af landet - også fra Bornholm - og især fra de større byer, som var blevet beordret hertil, og til hvem kommunen var forpligtiget til at finde et opholdssted. Mange gårde husede i den tid flere arbejdere, og nogle steder fik de også deres forplejning. I Frøstrup opstod der små og større pensionater til bespisning af de mange sultne mænd, der for en kortere eller længere periode var her på egnen. Hver dag transporterede lastbiler med gasgenerator det ene læs arbejdere efter det andet til Bulbjerg. Først og fremmest fra Hannæs området, men også ind imellem helt fra Bonderup-Halvrimmen egnen. Bilerne havde startbesvær og døjede med at klare bakkerne, når ladet var fyldt op med arbejdere. Dertil kom, at det var meget dårlige dæk, bilerne var udstyret med. Var de af massivt gummi, var høj hastighed ikke sagen, og var de med slanger og luft i, var en punktering en jævnlig foreteelse. Thomas de Las-

son, der boede hos sine forældre i nærheden af Bulbjergvejen, og som foruden at hjælpe ved landbruget hjemme også havde arbejde ved Bulbjerg, fortæller, at han gik til vejen om morgenen og kørte med lastbilen og de øvrige arbejdere til arbejdspladsen, blev stemplet ind og tog så nogle gange sammen med flere andre tilbage med bilen igen.

De læs arbejdere, der kom længst henne fra, nåede først til Bulbjerg hen på dagen og kom ikke altid i arbejde, før de »stemplede ud igen«. Ingen gjorde noget ved det, og selvom tyskerne var klar over, hvordan det gik til, greb de ikke ind. De ønskede også, at arbejdet skulle vare længe, så de kunne blive i Danmark i stedet for evt. at blive sendt til fronten.

Der var en hel del russiske desertører på Bulbjerg. De var gået over til fjenden for at slippe for fangelejre. De mange navne, der er ridset ind i limstenen derude, taler tydeligt om flere nationaliteter på stedet i krigsårene. Det store og flotte, hvide badehotel blev ret hurtigt malet sort, så englænderne ikke så nemt kunne pejle sig frem til det og til andre mål ud derfra. Kort tid før kapitulationen blev det revet ned.

Der var mange arbejdere, husmænd og gårdfolk fra egnen, der tjente til det daglige, rationerede brød derude i krigsårene. Men de fleste af dem havde en helt speciel måde at gøre det på, så det skadede landet og naturen mindst muligt. De »snød« i allerhøjeste grad deres »arbejdsgivere« og diverse »formænd«. Thomas de Lasson var som regel placeret på stranden og skulle grave ral op. Det skulle harpes, men det sprang arbejderne over og øste gruset direkte op i lastbilen. I bunden af ladet lå der altid nogle reservedæk med en presenning over, og så var det hurtig gjort at fylde op med grus og køre afsted. D.v.s. man tog sig god tid og kørte ofte gennem »kontrollen« med det samme læs flere gange. Kontrollen dokumenterede, at der var 4 kubikmeter ral på bilen. Det samme gjorde manden ved den næste kontrolpost ved vejen, og det ral, der blev kørt til Ellidsbøl ved Vust, blev yderligere kontrolleret før aflæsningen der. Men når så støbningen skulle foregå, var der gang på gang for lidt ral, selvom papirerne viste, der skulle være nok. Støbningen foregik som regel om aftenen og natten, men når de begyndte ved 20-tiden og planen var, at der skulle støbes hele natten, gik det sådan de fleste gange, at materialet slap op inden midnat, og så var den gal! Så skulle der pludselig skaffes råstoffer til veje fra evt. lagre i nærheden, og planen måtte ændres. Der var ingen, hverken arbejdere eller soldater, der havde lyst eller interesse i disse beton-projekter, og det er som bekendt bedst, når lysten driver værket.

Der var også dengang forskel på folk, og selv om de fleste, der arbejdede for tyskerne, havde den indstilling, at arbejdet skulle trækkes i langdrag, var der også nogle, der var mere autoritetstro overfor arbejdsgiverne - besættelsesmagten. Det gjaldt både dem, der brugte skovl, og dem, der kørte med heste.

En del vognmænd og gårdejere havde nogle spand heste til at arbejde derude og havde så en mand eller flere til at køre med dem. De heste, der kom langvejs fra, var opstaldet i nærheden om natten. I en uge skulle Thomas de Lasson køre med et sådant spand, fordi kusken lå syg af influenza på en gård i nærheden. Han skulle køre store græstørv fra området øst for Bulbjerg. Tørvene blev brugt til at beklæde nogle volde af jord og til at camouflere bunkers med. Den samme fremgangsmåde med reservedæk i bunden af vognen og en presenning lagt over

blev brugt her. Det var to store belgier-heste, der var trækkraft, så Thomas tog nu kun to græstørv på vognen - én til hver hest. En befordring før ham havde fyldt vognen helt op, og hestene asede og masede afsted med læsset. Da vognen med de to græstørv kom frem til tyskeren, der tog imod, så han på læsset og dernæst lige ind i hovedet på kusken, klappede hestene og sagde, idet han pegede på dem » - gut - gut - for dem«! og ellers ingen kommentarer!

De tyske soldater var jo også mennesker af kød og blod og følelser, de var tvunget hertil i soldateruniform. De mærkede tydeligt danskernes forbehold og reserverede holdning over for dem og var meget taknemlige og modtagelige for en smule venlighed og medmenneskelighed, f. eks. i form af en kop kaffe, når de var ude på de små ejendomme i nærheden af Bulbjerg for at købe bl.a. æg. Det oplevede de ofte i Thomas de Lassons hjem, hvor små grupper på 4-5 soldater kom for at købe æg. Ikke ret mange ad gangen, for så havde de hurtigt ærinde igen. Anne Marie de Lasson bød dem jævnligt på en kop surrogatkaffe ved køkkenbordet, og det drak de meget gerne, ja, forventede det efterhånden.

En dag, da nogle stykker sad og drak kaffe, opdagede Anne Marie, at én af dem pludselig var gået ud. Da hun spurgte de tilbageværende, om han var blevet syg eller af hvilken grund, han var gået, fik hun bare svaret, at det vidste de intet om. Anne Marie bestemte sig for at kigge efter ham og fandt ham i stalden, hvor han stod med armene om halsen på en ko og græd. Han var en gift mand med kone og tre børn i Tyskland, og dem havde han været tvunget til at forlade tillige med sit lille landbrug. Han vidste ikke noget om deres skæbne. Da han kom ind i køkkenet igen, tog han et billede frem af dem og viste Axel og Anne Marie og kammeraterne det. Da der var flest arbejdere og hestespand ved Bulbjerg, var der omkring 4.000 mand og ca. 65 spand heste.

Blandt de husmænd på egnen, der med et par heste og en vogn tjente lidt ekstra ved Bulbjerg, var Ejnar Korsgaard i Langvad. Da han efter fyraften en dag i den mørke tid af året var på vej hjem ad hovedvej 11 og var nået til den røde bro over Tømmerby å syd for Glædevej, blev han påkørt af en tysk militærbil og dræbt. Både bilen og hestekøretøjet havde den lygteføring, mørklægningspåbudet foreskrev, men den havde ingen stor effekt i mørket. Det blev en mand fra det vestlige Langvad, der fik den tunge opgave at fortælle Ejnar Korsgaards kone om den tragiske ulykke. Efter budskabet sagde hun, at hun var klar over, der var sket noget alvorligt, for hestene var kommet alene hjem et stykke tid forinden. Ulykken skete indenfor det sidste år af krigen og forårsagede, at to små piger blev faderløse og en ung mor enke som en indirekte følge af krigen.

Fiskernes vilkår

Det var ikke kun i Bulbjerg-området, at tyskerne huserede og regerede, men langs hele kysten. I Lildstrand var soldaterne indkvarteret på Sandnæshus og i nogle få private sommerhuse. Der var udlagt miner både i havet og på landjorden, og det var meget farligt at være fisker i disse år. Minerne i havet var forankrede og lå ca. 4 m under havoverfladen, og derfor kunne fiskerbådene og de fleste fragtbåde sejle hen over dem. Men mange miner rev sig løs og drev

Pejlestationen fra Tømmerby kirke afleveres 1945 af Jens Skovsted og Charles Sloth.

omkring og var til stor fare for sejladsen. I dagtimerne var det muligt for årvågne folk at sejle uden om dem, men når mørket faldt på, var faren overhængende for at kollidere med en mine, og de kunne ligge tæt efter en storm. Fiskerne skulle gennem vagten ved stranden og have papirer underskrevet, før de fik tilladelse til at tage på havet. De måtte kun komme 3 sømil fra land, men de var nødt til at sejle længere ud for at få fangst, så de kunne eksistere. Det skete af og til, at de mange tyske forpostskibe langs kysten »holdt fiskerne op« på havet, men i den sidste tid af krigen var det meget nemt at klare frisag for fiskerne ved at give tyskerne nogle friskfangede fisk. På det tidspunkt kneb det mere med at få føden - også for dem.

En dag lå en fiskerbåd fra Lildstrand ud for Bulbjerg og fiskede, da den pludselig blev beskudt. Fiskerne sejlede straks hjem og klagede over episoden til tyskerne. Det viste sig at være deserterede russere og polakker, der havde affyret skuddene, og det resulterede i, at de i løbet af ganske kort tid blev sendt til fronten.

De løsrevne miner kunne også skylles helt op på stranden, og det skete ved Lildstrand en aften. Minen eksploderede med et øredøvende brag lige udenfor redningshuset og lavede voldsom ravage. Alle vinduer sprang i husene i byen, så folk omtrent vadede i glasskår. En gammel kone, der boede hos sin datter og svigersøn, Mitte og Andreas Guldhammer, var til alt held ikke nået at komme i seng inden eksplosionen, for et stort glasstykke havde boret sig ned i hendes hovedpude. Tyskerne blev mildest talt helt tovlige ved episoden og råbte og skreg og beordrede redningsbåden ud, da de troede, det var englænderne, der kom.

Under den tyske besættelse 1940-45 blev der i selve Lildstrand kun etableret enkelte mindre bunkers, da besættelsesmagten koncentrerede sig om befæstningsanlægget omkring Bulbjergknuden. Krigen gav ganske vist problemer for fiskeriet, men gav også arbejde til en stor del af stedets befolkning sammen med andre fra egnen og de mange tvangsudskrevne arbejdere fra andre steder i landet.

Modstandsfolk ved Bulbjerg 1945.

Tyskerne havde i alle krigsårene fast vagt ved samtalestationen på »Strandgården«, som havde stor strategisk betydning. Fiskerne skulle have tilladelse af tyskerne til at fiske, der var olierationering, minering af farvandet, og en række minefelter blev anlagt i og omkring fiskerlejet.

I en avisartikel i 1950 fortæller toldopsynsmand Aage Andersen: »Under krigen var det ikke så rart at bo her. Vi havde ofte omkring 80 tyskere - eller et antal svarende til halvdelen af Lildstands befolkning - rendende her i byen. De var ikke altid lette at omgås. Tyskerne havde jo kystvagten her. Når vi tændte for meget lys nede på landingspladsen om morgenen, var de der straks. Værre var det, da de fandt på, at vi skulle have fiskepas og stille med det til påtegning på kystvagten hver morgen, inden vi tog på havet. Det blev de nu hurtigt kede af. Vi nægtede at gå derhen, og så måtte de selv komme ned på landingspladsen, hvis de ville tale med os«.

I januar 1943 strandede en stor forpostbåd med soldater på Bragerne, og redningsbåden reddede lidt over 80 mennesker i land, medens 7 druknede. Kaptajn og styrmand ville ikke med i land, men sendte dog ret hurtigt derefter SOS. Vejret var da så hårdt, at det var umuligt for redningsfolkene at få båden ud, og først hen på morgenstunden mange timer senere tillod vejret nok en tur ud til det forulykkede skib, hvorfra man reddede flere forkomne i land. Skibet ligger stadig derude - eller resterne af det.

Jens Guldhammer, der døde omtrent 100 år gammel i 1994, var strandfoged ved Lildstrand i 56 år og havde alle krigsårene med. Mange miner drev i land, og der skulle sættes advarselsskilte op ved dem. En dag sprang én af dem kun 100 m fra Jens Guldhammer og hans hjælpere, og de reddede livet ved at kaste sig ned i sandet. Også forulykkede søfolk drev ind på stranden. Alt, hvad der ellers drev ind af strandingsgods, tog tyskerne rub og stub, bl. a. 600 l sherry, der kom ind på én gang. »Det smagte godt« - fortæller den gamle strandfoged. Han var da nødt til at skulle smage på sagerne, for at vide hvad det var! - Iøvrigt opda-

gede man efter krigen, at tyskerne på Bulbjerg havde lavet brændevin af kartofler i badehotellets køkken, så lidt stimulans fik de da.

En sommeraften under krigen løb nogle halvstore drenge og spillede fodbold på engdragene vest for vejen i Tømmerby. Pludselig dukkede nogle tyske flyvemaskiner op i nordøst med kurs i sydvestlig retning. Det syn var ikke sjældent, og alle vidste, at de kom fra Aalborg flyveplads og var på vej til England for at kaste bomber ned der. Det var først, da en af maskinerne fik vrøvl med motoren, drengene blev rigtig opmærksomme. Den pågældende maskine vendte om ude over Østerild plantage og satte kursen mod Aalborg igen, men da den omtrent havde passeret Tømmerby fjord, kastede den to bomber i vandet, så det sprøjtede mange meter op i luften, og de faldt ved kanalen lige syd for ejendommen Langvadvej 41. Bomberne var stadig forseglede og eksploderede derfor ikke, men efterlod to store huller ved kanalen. Flere end drengene havde observeret hændelsen, og der blev på foranledning af politiet sat vagter ud mod betaling natten over, ligesom også ejendommens beboere Gerthe og Martin Christensen (Haver) blev evakueret for natten og fik logi hos naboen mod nord, Chr. Strandridder. Bomberne ligger der stadig, dybt nede i dyndet.

En ung mand fra Glæde, Kristian Pedersen, blev indkaldt som soldat d. 2. november 1942 til dragonkasernen i Randers, og han fik krigen at føle på egen krop d. 29. august 1943. Kun 14 dage lå han i Randers og blev så overflyttet til Nyborg, fordi der af en eller anden grund ikke måtte være soldater i Jylland. I Nyborg blev Kristian Pedersen sammen med et par hundrede andre soldater indkvarteret på kurstedet Nyborg Strand. Den 29. august 1943 kl. 4 om morgenen angreb tyske tropper stedet fra alle sider. Kristian Pedersen stod på en sovesafa, da han blev ramt i låret af en »dum-dum«-kugle, der forårsagede voldsomme kvæstelser. Det lykkedes for en kammerat at transportere Kristian Pedersen til det tyske lazaret på en varecykel. »Det kan jeg huske den dag i dag«, fortæller Kristian Pedersen, »men det varede ikke længe, inden jeg mistede bevidstheden. Fra lazarettet blev jeg kørt til Nyborg sygehus, hvor jeg var på operationsbordet i 12 timer. Det var søndag morgen, jeg blev ramt. Først om tirsdagen kom jeg til mig selv. Jeg havde benet i gips i et halvt år og lå på sygehuset i næsten et år, inden jeg blev udskrevet«.

Mens Kristian Pedersen blev indlagt, blev kammeraterne interneret af tyskerne. En halv snes af dem blev såret og tre dræbt ved tyskernes aktion. En ung læge, der tog imod de sårede, Mogens Christiansen fra Glamsbjerg, fortalte ved gensynet på 40 års dagen for det skete, at han opererede tre døgn i træk dengang, og at der var et meget stort pres på lægerne. Tyskerne forlangte, at de skulle operere deres sårede, før de tog sig af danskerne, og det kunne lægerne ikke acceptere, så det var først, da tyskerne forlod sygehuset, lægerne kunne arbejde, som de ville, nemlig ud fra princippet om at operere dem først, der trængte mest.

Kristian Pedersen blev udskrevet fra sygehuset d. 12. august 1944 og vendte tilbage til sin hjemegn. Han blev gift med Ruth og fik fra 1946 ansættelse som pedel ved Tømmerby centralskole. På trods af, at det ene ben var blevet 4 cm kortere end det andet, klarede Kristian Pedersen sit job som pedel i 35 år. Han nyder nu sit otium i hjemmet på Torvevej i Frøstrup, men bliver mindet om begivenhederne 29. august 1943, når det gør ondt i benet.

Tankspærringer ved Vestkysten.

»Nød lærer nøgen kvinde at spinde«

Besættelsen startede som bekendt 9. april 1940, og selvom det var forår og sommer, der stod for, kan tiden før og efter denne dato betegnes som at gå fra lys til mørke. Netop mørklægningen i krigsårene hørte med til hverdagsbesværlighederne, selv om alle selvfølgelig anskaffede mørke rullegardiner. Der var ingen gadelys, og alle lygter på biler, cykler, hestekøretøjer og evt. lommelygter måtte kun vise lys i en lille stribe midt på lygteglasset. Rationeringsmærkerne indgik i høj grad i hverdagen, da der ikke kunne gøres indkøb i madvarebutikker af nogen art uden rationeringskort. Alt var rationeret, også beklædning og brændsel incl. petroleum.

Når der endelig kunne bjærges lidt undertøj og andre tekstiler til hverdagsbrug, var det af så dårlig kvalitet, at det ikke altid holdt til at blive vasket og da slet ikke til en kogevask, enten gik det helt i opløsning eller blev stift som et bræt - og sæben, der også var rationeret, duede ikke. Alle gemmer af aflagt tøj kom frem i lyset og blev syet om, men den tråd, det blev syet med, var meget dårlig og holdt kun kort tid.

Danskerne fik igen lært at udnytte fårenes uld, og pludselig var højeste mode råhvide trøjer og bluser, huer og knæstrømper med kvast, gerne i rød-blå-hvid farve lavet af optrevlet garn. Alle, der kunne karte og spinde, kom igang med det og lærte fra sig igen.

Men det var også tid for pelsværk. Kaninerne var storleverandører, og rundt omkring i småbyerne så man kaninbure, hvor der bare var et hjørne med græs. Tro mod deres natur formerede de sig kolossalt i alle farver, og efter et kort liv blev de smukke skind syet sammen til jakker, frakker, luffer, huer (pipalukker), og hjemmesko. En hel lille industri af tøfler var i gang i en loftslejlighed. Aflagt charmeuse (silkeundertøj) blev farvet, vatteret, pyntet med perler og pailletter og kantet med kaninskind og afsat i store portioner til forretninger i Thisted, Fjerritslev og Aalborg. Et andet bierhverv var at »opmaske strømper«. Så snart en maske »løb«, måtte den maskes op, da det næsten var umuligt for damerne at anskaffe sig nye strømper. Ligeledes fandt man ud af at »kunststoppe« uldne beklædningsgenstande, bukser, jakker, frakker o.l.

Nogle var heldige at få fat i de faldskærme, der var brugt ved nedkastning af våben, og af det lette og solide stof blev der syet bluser og almindelige kjoler, foruden brude- konfirmations- og dåbskjoler. Faldskærmsstoffet kunne farves, og så var det ikke så nemt at opdage ved første øjekast, hvor det var kommet fra.

Hvad fodtøj angik, var det besværligt at få noget, der kunne holde. Der blev fremstillet sko af fiskeskind (rødspætte) og af papir, der var lakeret. Sidstnævnte var ikke videre holdbart i regnvejr. Når gummistøvlerne var slidt op i sålerne, blev der sat træbunder under, og det samme skete af og til med sko af læder.

Opfindsomheden var stor, også når det gjaldt madlavningen. Der var ikke kun mangel på mel og gryn og deslige, men kvaliteten var dårlig, og det var meget vanskeligt at bage brød uden en klæg »væge« forneden. Til gengæld hævede skorpen gevaldigt med et stort »tomrum« til følge mellem brød og skorpe. Ris a'l'amande, der hører julen til især, blev fremstillet af byggryn kogt i mælk, men piskefløden var også rationeret, og selvom der kunne købes diverse hjælpedråber til at komme i fløden, så den kunne piskes stiv, lykkedes det ikke altid.

Ægte kaffebønner var det umuligt at få, men der var et udvalg hos købmanden og i brugsforeningen af efterligninger. Mange brændte selv bygkærner i stegegryden og malede det færdigbrændte korn til »kaffe«, og mangelen på kartoffelmel bevirkede, at en hel del selv fremstillede det. Det var en ret enkel proces at lave kartoffelmel. De vaskede kartofler blev kørt gennem en rasper, trukket med håndsving, og kartoffelmassen blev lagt i baljer og vand hældt på. Når man rørte rundt i baljen, kom alle urenheder op til overfladen og kunne hældes af. Dette blev gentaget nogle gange og nyt vand efterhånden hældt på. Kartoffelmelet sank til bunds, og når det var rent, blev det tørret i solen og var klar til brug. Der var ingen sydlandske frugter at få og heller ikke margarine. Der blev spist smør i de danske hjem dengang, men ofte var det ikke tilsat salt.

Hamstringen florerede. Så snart rygtet spredtes, at nu blev der mangel på et eller andet, hamstrede folk. En dag sagde en mælkekusk for sjov til én på sin rute, at han troede nok, der blev mangel på eddike. Da samme mælkekusk så dagen efter fik mælkevognen omtrent fyldt op med eddike hos købmanden til samtlige folk på ruten, blev han betænkelig selv, og tog for en sikkerheds skyld noget med hjem til konen. Hun spurgte meget forbavset om, hvad i al verden han da ville med al den eddike. Netop denne vare blev der forøvrigt ikke mangel på, forlyder det.

Der blev født en hel del børn i krigsårene, og de fleste af dem (eller deres mødre) blev tildelt en »fødselspakke« med det mest nødvendige i, så barnet kun-

ne blive taget ordentligt imod. Den indeholdt nogle små babytrøjer, navlebind og svøb, nogle par babybukser og 10-12 bleer af celluld. Også et enkelt lille tæppe var som regel i pakken. En sådan fødselspakke skulle der søges om at få bevilget, og det skulle være før barnets fødsel. Barnevogne var i handelen, men de nye var alle udstyret med trækaleche, hvilket dog ikke indvirkede negativt på barnets trivsel.

Pastor Aksel Hansen, Øsløs, der spillede en stor rolle for kulturlivet under den tyske besættelse.

Børnene var ikke ret gamle, før de lærte forskellige »tysker-fjendtlige« viser udenad. De blev sunget på kendte melodier og med mindre lødige tekster sat på. F. eks. :«Hitler vi hænger i en strop ved siden af von Ribbentrop« - på melodien Lili Marleen, eller: »Bremen, Hamburg og Berlin er en sønderskudt ruin - når man ser det hele sådan lidt fra oven«. Melodien til den var fra den svenske film »Landevejskroen«. Den film måtte godt vises, den var ikke forbudt af besættelsesmagten, som så meget andet var. Netop en så herlig folkekomedie var med til at give biografgængeren et gran af det frie livssyn, man savnede. En sund latter og mørket var ligesom ikke så mørkt mere.

De cykler, der var til rådighed i disse år, var få og i ret dårlig stand, især hvad dæk og slanger angik. Udflugterne i sommerhalvåret begrænsede sig derfor til den nærmeste omegn, men kunne dog godt gå til Amtoft og Øsløs, hvis der var en behjertet landmand, der stillede hest og vogn til rådighed. Udflugt til havet var udelukket. Når Frøstrup-børn skulle til slusen ved Søndermølle eller Lund fjord for at bade, var der ofte kun en cykel til hver anden. Men så cyklede én foran mellem to telefonpæle f. eks., satte cyklen og løb videre. Den næste cyklede så mellem de to næste pæle o.s.v., og alle morede sig og nød badeturen. Ofte var der massivgummi på cyklen, men generne ved det undgik cyklisten ved at stå op og træde pedalerne.

Under krigen blev slagterisvinene samlet i svinefoldene ved stationen, og Lars Justesen samlede grisene sammen i området og kørte dem dertil om aftenen. Næste morgen fortsatte transporten med toget til slagteriet.

Men da han en aften kom til svinefoldene med læsset, fik han at vide, at togene ikke kørte indtil videre. Toggangen var meget uregelmæssig i disse år. Han kørte så alle grisene hjem til sin ejendom i Langvad og lukkede dem samlet ud i laden i mørke og undgik derved slagsmål imellem dem. Klokken fire næste morgen kørte han selv med svinene til Thisted i hestevogn og nåede også frem med dem i rette tid til slagteriet, så slagtningen kunne finde sted til den fastsatte tid.

Selv om der var lidt af alting og regulær mangel på meget, indrettede man sig, og danskerne led ingen nød i forhold til vore brødre og søstre i Norge.

En norsk dame, der boede i Frøstrup i nogle år under krigen, fik via læge Saabye tilladelse til at sende insulin til sin mor i Kristiansand, da hun ikke i Norge kunne få det, hun havde behov for. Men tildelingen fra Danmark var ikke stor nok. Da tilladelsen ikke kunne udvides, blev der ved forenede kræfter smuglet mere over Skagerrak. Det skete på den måde, at læge og apoteker skaffede insulinen, der blev emballeret i små pakker og fragtet til en fisker i Hirtshals. Han gemte det i skaftet på sine støvler sammen med silkehårbånd til nogle småpiger i familien deroppe.

Da post blev censureret, kunne nordmændene ikke takke for det tilsendte, men efter en tid kom der brev med billede af moderen og de små piger med store sløjfer i håret, og dermed tilkendegivelse af, at forsendelsen var modtaget.

Befrielsestoget 5. maj 1945 ved Vesløs station.

Industrien kom til Frøstrup

Ved krigens begyndelse flyttede en cigarfabrik fra Østerild til Frøstrup. En ganske kort tid var den installeret i snedker Kristensens ligkistelager, men den flyttede ret hurtigt ind i det gamle apotek og overlod lokalerne hos snedkeren til Tatol. I 1942 flyttede fabrikken igen og denne gang ind i en nybygning, der var blevet opført på markedspladsen, og så blev der for alvor gang i produktionen af cigarer. P. M. Larsens cigarfabrik fremstillede i kassevis af cigarer i flere størrelser, udelukkende lavet af dansk tobak. Der blev avlet tobak mange steder i besættelsesårene, og med vekslende udbytte. Rygtet fortalte, at smagen var mindre god, men alligevel blev der røget meget af den. Fabrikken havde rivende travlt i besættelsesårene og i tiden lige efter. Navnet P. M. Larsen - der stod for Petra Maren Larsen - var kendt langt omkring, og flere var beskæftiget med at rulle cigarer i disse år.

Foto: Fjerritslev Avis.

Efter krigen

Under besættelsen voksede modstandsbevægelsen efterhånden frem som en »offentlig hemmelighed«. Selv om alle var klar over, at den var i virksomhed, vidste den brede befolkning ikke, hvem der var aktive, og hvor de opererede. Meget blev organiseret »bag kulisserne« i den sidste tid af besættelsen. Såden også her på egnen. Plantør Sand, Lild Klitplantage, var med i forreste række, og sammen med ham var seks mand klar til at træde i aktion, når befrielsen kom. Ingen vidste, hvad det ville medføre, så de involverede måtte være forberedt på hvad som helst. Foruden plantør Sand var det Peter Smærup, Lars Smærup, Børge Thorup, Charles Møller, Vilhelm Andersen og Emil Poulsen, der alle havde fået udleveret våben. Da krigen var slut, mødtes de med Charles Sloth og Jens Skovsted, som havde haft det hemmelige, farefulde hverv ved radioapparaterne i Tømmerby kirkes tårn i krigsårene.

Da kapitulationen var en realitet, fik de syv mand brug for deres våben som vagter ved våbenbeholdningerne på Bulbjerg. De trådte straks i funktion og gik vagt på skift derude, indtil andre med mere indsigt i tyske våben kunne tage over. Marie Smærup (gift med Peter Smærup) lavede kaffe til disse vagtfolk på Bulbjerg og havde lejlighed til at se det enorme våbenarsenal. Håndvåben var stablet op i kasser i lange rækker i gangene i de store bunkers. Det kunne have fået uoverskuelige følger, hvis det var kommet i ukyndiges hænder. Der forestod et større arbejde for minører med at rense landområder for miner i månederne efter befrielsen. Minørerne var tyske soldater, deres liv blev ikke sat så højt. Dertil kom fjernelse af pigtrådsspærringer og »jernryttere«, der havde været brugt som vejspærringer o.l.

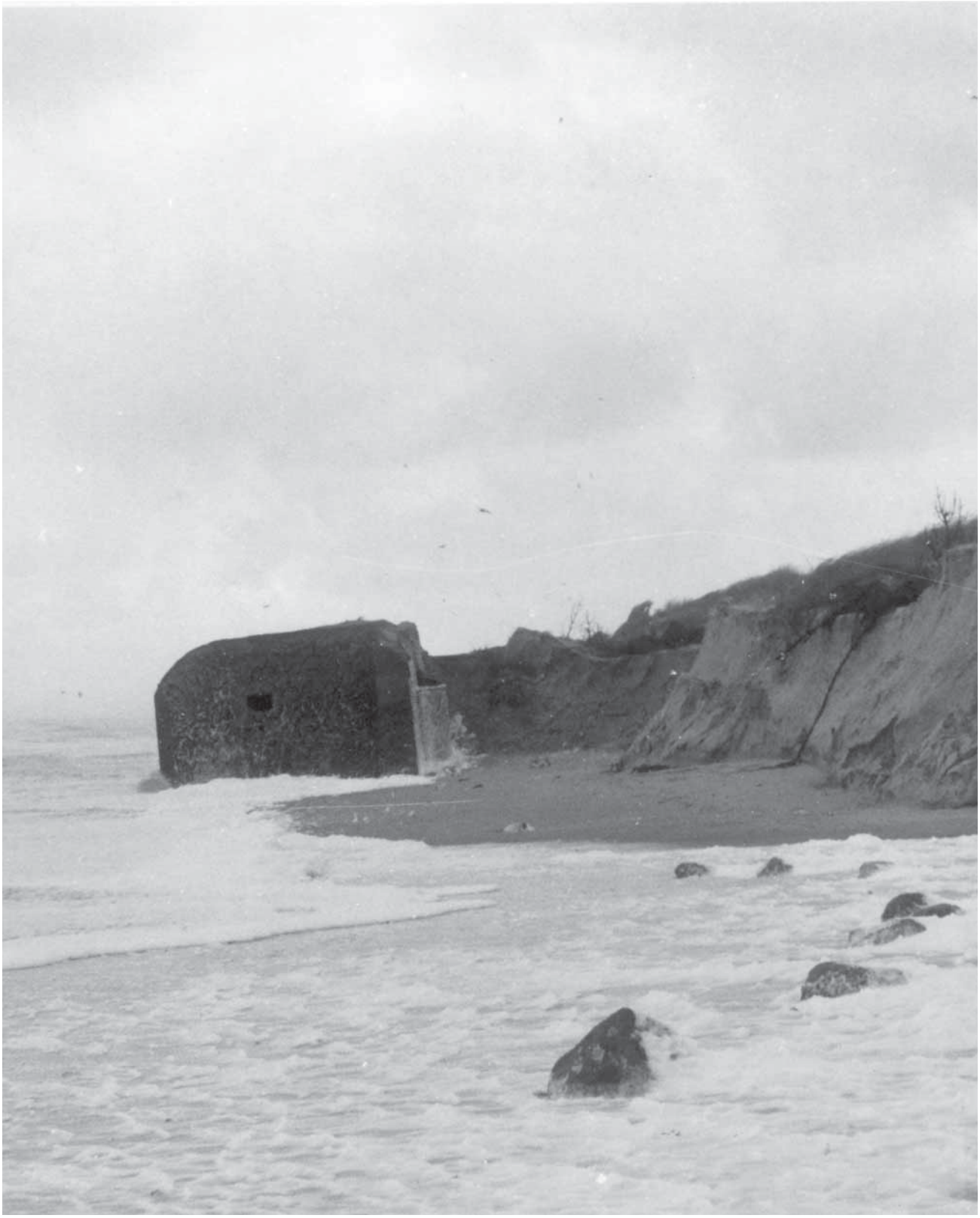

Kapitel 5

Socialvæsenet

En kommunes socialudvalg består af folkevalgte politikere, som har ansvaret for, at de sociale love fungerer efter hensigten, ved at de bevilger penge til opgaverne af de indkomne skattekroner. De sociale udgifter fylder meget på det samlede budget og omfatter vidtforgrenede funktioner blandt kommunens børn, sygdomsramte og ældre medborgere. Socialforvaltningen ordner det administrative og alt, hvad der falder ind under syge- og hjemmepleje, hjemmehjælp og plejehjemsopgaver, der fordeles og styres fra plejecentrene. Der er især efter kommunalreformen i 1970 sket meget indenfor socialsektoren.

Men også for 150-200 år siden var der mennesker, der trængte til hjælp, og som man forsøgte at hjælpe ud fra de muligheder, der forelå.

Efter udstedelse af et reglement af 5. juli 1803 om fattigvæsenet på landet, blev der i hvert pastorat nedsat en fattigkommission, der skulle formidle hjælp til de fattige i det antal kirkesogne, der hørte under et pastorat.

Fattigkommissionerne, der virkede fra 1803 til 1841, bestod af sognepræsten, der var født formand, sognefogeden og en blandt de største lodsejere. Desuden udpegede de allerede nævnte medlemmer 3-4 af fattigdistriktets beboere, som regel valgtes der gårdmænd.

Det første møde i fattigkommissionen for Øsløs-Vesløs-Arup blev holdt i Øsløs præstegård den 31. januar 1804:

»På hr. captajn og herredsfoged Hansens vegne var ved fuldmagt mødt sognefogeden i Øsløs, Christen Bojer, der boede sønder-i-by. Desuden var Morten Møller, ladefoged på Vesløsgård, mødt på sin husbond hr. Overgaards vegne. Disse foretog nu valg af kommissionsmedlemmer. Disse blev følgende: Bertel Jensen Sennils og Thomas Bundgaard, begge af Øsløs. Gårdmand Chr. Thomsen af Vesløs og gårdmand Niels Wittrup af Arup«.

Skomageren Jacob Eliasen af Øsløs havde begæret understøttelse i anledning af sin hustrus sørgelige helbred: «Commisionen kendte, at hvad Jakob Eliasens hustru, hendes forlangte understøttelse angår, da havde hendes mand Jacob Eliasen en god skomagerprofession i hænderne, hvorved han ej alene hidtil havde ernæret sig, men endog formodentlig ved samme bragt det så vidt, at hans datter, som var voxen og dygtig til at påtage sig arbejde og tjeneste både på ager og eng, og som altså let hos andre kunne få tjeneste og fornødent ophold, samt en god løn, dog har været hjemme hos forældrene uden at have nødig at begive sig ud i verden for selv at tjene sit brød, hvorfor Jacob Eliasen ikke kunne nyde understøttelse til sin hustru, førend commissionen så, at han dertil var trængende, og tillige lod sin voxne datter komme ud at tjene, da han under nærværende omstændigheder ikke behøver hendes tjeneste hjemme«.

Hver enkelt gård skulle betale et bestemt beløb til fattigforsørgelsen. Pastor Türck havde selv foreslået bidragene til hver gård, og kommissionen var enig i

præstens forslag. Dog ikke hvad angik Vesløsgård, der var ansat til 6 rdl. Kommissionen mente, det var for lavt, og efter lidt diskussion blev man enige om 8 rdl. Der blev afholdt møde hver 3. måned. Under mødet den 12/1 1805 »burde Thomas Eliasen af Øsløs, som aldrende vanfør og noget tumpet, ikke unddrages understøttelse«. Det betød dog ikke, at han skulle have penge eller korn, men at han måtte gå på omgang hos alle gårdmænd i hele distriktet (Øsløs-Vesløs-Arup) og ved arbejde hos hver enkelt fortjene kost og nattelogi. Denne vandring skulle tage sin begyndelse d. 28/1 i Søndergård i Øsløs. Protokollen fortsætter:

»Da når nu omgangen således i Øsløs, Vesløs og Arup er fuldendt, vil kommissionen atter bestemme for ham det fornødne«.

Man fristes til at sige stakkels mand. Det var dog ikke kun i forrige århundrede, at man traf den slags umenneskelige beslutninger. Der er lignende eksempler langt op i vort århundrede.

I 1816 behandledes en ubehagelig sag angående en mand ved navn Niels Gregersen også kaldet Niels Smed fra Arup, men som nu boede i Østerild. Hunstrup fattigforstanderskab ville have ham på Arup sogns fattigvæsen, da han engang havde ejet den største gård i Arup, Bakgården (Bakkegårdsvej 3). Han havde ved et vildt liv sat det hele overstyr, og han og hans familie levede nu i den yderste fattigdom: «Efter sædvanlige kiærlige omgang med fruentimmere (han havde to uægte børn), indyndede han sig som tjenestekarl ved Fægørsund i en familie i Bakgården i Arup. Denne gårds besidder og ejer var enken Anne Marie Nielsdatter, hun havde en datter, som Niels Gregersen ægtede. Svigermoderen havde fordelagtige tanker om ham, tog ham derfor i sit hus at bestyre gårdens drift og mulig efter en prøve ved retskaffent forhold afstå gården til ham. Ved hård medfart med enken og forsømmelighed i gårdbruget, mistede Niels Gregersen enkens godhed, da han ofte mod hendes vidende bortsolgte kreaturer, ja gården selv, og lod sæden om høsten ligge på ageren og forødes, og da sognet vilde hjælpe at hjemføre samme, forbød han sådant.

Ved denne proces og ved Niels Gregersens ilde medfart er enken i yderste fattigdom og efter anmodning til commissionen virkelig trængende til understøttelse, ligesom og husmand i Arup, Chr. Mogensen, givt med enkens syster, har hidindtil, for at holde enken med 3 børn i gården, brugt det lidet, han ejede. Tvende familier er altså sat i trængende omstændigheder. At de kan behøve understøttelse, og som Niels Gregersen alleene er årsag. Fattigcommissionen for Hunstrup sognedistrict fortæller, at Niels Gregersen er bleven trængende for sin hustrues skyld, og at hun, som er født i Arup sogn, derfor skulle og der forsørges. Det har altid været anset som rigtigt, at ingen burde givte sig, førend han kunne ernære sin kone, og da manden er hustruens hovede, bør manden sørge for hustruen som sit eget legeme. Ikkuns et år har Niels Gregersen været i Arup som tjenestekarl og mand. Det ville være besynderligt, om han således skulle med familie indskrives blandt de fattige her, da han er fød i Østerild og boer der.... På grund af foranførte mener commissionen for Øsløs-Vesløs-Arup sognedistrict, at Niels Gregersen med familie bør forsørges der, hvor han har sin hjemstavn, og hvor han opholder sig...«

Fattigkommissionsprotokollen er iøvrigt fuld af sager, hvor andre kommuner ønsker at få en eller flere fattige overført til Hannæs.

Ifølge fattigkommissionens protokol for Øsløs-Vesløs-Arup for 1817 beløb fattigvæsenets udgift sig dette år til ialt:

Rug: 6 tdr. 3 3/4 skp.
Byg: 23 tdr. 3 skp.
Brød: 72 lispund.
29 læs tørv og 1 læs lyng.
249 rdl. 13 skl.

Pastor Lund, Øsløs, formand for sogneforstanderskabet i Øsløs-Vesløs-Arup.

De fattige var delt i 3 klasser i hvert sogn, det var ikke meget, der bevilgedes dem, her skal anføres et par eksempler: »Kirsten Simonsdatter, Øsløs 1½ tdr. byg, 24 lpd. brød, 4 rdl., 8 læs tørv årligt. Grethe Kier, Vesløs, 2 tdr. byg, 24 lsp. brød, 5 rdl., 8 læs tørv.

Med hvert regnskab fulgte der en liste over, hvor meget hver enkelt af beboerne er påregnet af korn, gryn, brød, ost, penge, smør og brændsel. Fra mødet den 12/1 1826 er tilført protokollen følgende: »Ved denne lejlighed blev det for kommissionen anmeldt, at Karen Stærup, der med tvende børn havde sit ophold i fattighuset i Øsløs, var for nogen tid bortrejst uden at lade nogen vide hvorhen, og når hun agtede sig tilbage, og i huset efterladt sig disse tvende børn i en ussel tilstand. Kommissionen så ingen anden udvej end uopholdeligt at antage sig disse tvende børn, der er umyndige, der af hunger og kulde nær vare forsmægtede, og efter foregående accord hensætte det ene hos husmand Poul Tranum, og det andet hos Stefan Nielsen«.

»20.8.1841. Et ugift fruentimmer, Kirsten Marie Andersdatter, Amtoft, Arup sogn, 18 år, er under 1. juni dette år nedkommet med et drengebarn, der er døbt Anders Madsen, til hvilket barnefader er udlagt husmand Mads Schaarup i Vesløs 73 år, hos hvem pigen tjente, da hun blev besvangret af Mads Schaarup og på samme tid, han var gift med hans under 26. maj dette år afdøde hustru.

Hvorvidt Deres højvelbårenhed måtte finde anledning til at pålægge bemeldte Mads Schaarup bøder for hor, anser commissionen sig uberettiget til at afgøre, men derimod er det commissionen af vigtighed, at barnefaderen pålægges et tilstrækkeligt alimentationsbidrag til bemeldte fruentimmer, til barnets opdragelse og forplejning, da det ellers vil falde fattigvæsenet til byrde, fordi moderen intet ejer og hendes fader, husmand Anders Pedersen Rude i Amtoft beboer et jordløst hus og er meget fattig. Mads Schaarups formues omstændigheder er meget gode, da han ejer et hus på Vesløs mark af ca. 7 skp. hk., og han sidder for tiden i uskiftet bo efter sin afdøde hustru. Da commissionen ikke kjender, hvor meget eller lidet barnefaderen for tiden lader den stakkels moder tilflyde til barnet, og man nærer frygt for, at han skulle afhænde sin ejendom, inden alimentationsbidraget blev bestemt og sikret, så er det vor underdanige begjæring, at deres højvelbårenhed vilde gunstigen tage sagen under overvejelse, og derefter pålægge bemeldte husmand Mads Schaarup det højest mulige årlige bidrag til sit med fruentimmeret Marie Andersdatter avlede drengebarn, og at bidraget efter faderens død kunne af dennes eller arvingernes boe udrede indtil barnet bliver 14 år, hvortil hans formues omstændigheder godt kan tilsvare.«

Underskrevet af medlemmerne: Kjerulff, Anders Seldal, Niels Oddegaard,

Niels Nielsen, Hans Badstue. Anmodningen blev sendt til biskoppen over Aalborg stift.

I årene før sogneforstanderskabet blev indført og indtil 1842, blev møderne holdt i Øsløs præstegård, men herefter blev de afholdt i Øsløs Bisgård. For at afholde møderne skulle gårdens ejer sognefoged Mads Thorup, have 6 rdl. årligt. Af de forskellige emner, der var på kommissionens dagsorden i disse år, kan nævnes angående betleri, at det blev vedtaget, at løsgængere og betlere ville fremtidigt blive sendt til politimesteren. Senere blev det bestemt, at hvert sogn skulle lade en mand daglig gå rundt for at optage betlere, der skulle afleveres til sognefogederne.

I 1849 blev der formidlet forlig mellem Elias Koldsgaards kone og pigen Ane Christiane Nielsdatter, hvorefter Elias Koldsgaards kone, der havde beskyldt pigen for en tyv, måtte tage sit ord tilbage og bøde for sin mund 2 pd. uld til fattigvæsenet. Hvilken uld imidlertid sognepræsten »formente rettest burde skjænkes pigen«, der uden grund havde været beskyldt, som en slags æresopvisning.

Fattighuse, fattiggårde

I forbindelse med indførelsen af fattigkommissionerne 1803 blev det bestemt, at der oprettedes såkaldte fattighuse i alle sogne, hvor de såkaldte fattiglemmer kunne tage ophold. I Øsløs har der været flere fattighuse. Ved folketællingen 1834 og 1845 nævnes der to af slagsen (Vejlevejen 8 og Søndre Øsløsvej 3).

Det ene sted var der 6 voksne, en ung pige og et barn. To almisselemmer, den 79-årige Poul Preüss og Karen Marie Poulsdatter, der var 62 år. Desuden Maren Christensdatter på 51 år og hendes 17-årige datter, Mette Katrine, som begge »ernærer sig af sine hænders gerning«. Også Mette Boesdatter, 76 år, boede i fattighuset. Hun var gift med Søren Thomsen Lynge, der var arbejder i Øsløs præstegård. De sidste to var Karen Holm, en enke på 53 år, hun er benævnt som indsidder og havde hos sig sin 9-årige datter Maren Johnsdatter.

Ca. 12 år senere fremgår det af folketællingen, at nogle af fattighusets beboere fra Vejlevejen var flyttet til Søndre Øsløsvej. Mette Katrine og Maren Christensdatter benævnes her som almisselemmer, og det samme gælder Karen Marie Thomasdatter, 44 år. Hendes to sønner på 14 og 11 år og en 7-årig datter boede der også. Det tyder på iflg. tællingen, at daglejer Søren Thomsen Lynge var blevet enkemand og sammen med sin 31-årige datter havde bosat sig i fattighuset. Desuden boede Christen Nielsen Boesen på 51 år og hans kone - 46 år - der. Også de havde to sønner. De var 14 og 8 år, og deres lillesøster var 5 år. En gammel kone på 80 år, almisselem Maren Kirstine Boesdatter, nævnes også. Ialt 8 voksne og 6 børn.

I fattighuset i Vesløs (Gl. Feggesundvej 52) boede der i 1845 ialt 8 personer, deraf to børn.

Også i Arup var der et fattighus eller hospital, som det også blev kaldt, men det er af nyere dato.

I 1842 fremgår det, at Proprietær Kjerulff til Øsløs og Vesløs fattighuse skæn-

Jordemoderboligen i Vesløs.
Foto: Bendt Jørgensen.

kede to eksemplarer af Nye testamente. Nogle år senere, den 19/2 1853, står der at læse: »Med hensyn til locale til cholerasyge, bestemtes det at indrette skolestuerne dertil«.

Sognerådsformand Højer fra Tømmerby-Lild opfordrede i 1874 til fælles optræden for at fremkalde oprettelsen af et apotek på Hannæs. Der svares, at man erkender det ønskelige i sådant et apotek. En læge med ret til at uddele medicin anser man for nok så nødvendigt. Man er derfor villige til at træde i forbindelse med Tømmerby-Lild sogneråd, men forventer nøjere forslag derfra.

Fra Thisted Amtsråd meddeles det, i december 1883: Sagen angående det fra Øsløs sogneråd indkomne andragende om et bidrag til udgifterne ved Lars Kr. Kristensens ophold på Århus sindssygeanstalt eller midlertidige ophold i Thisted sygehus udredes af amtet. Efter kredsudvalgets forslag bevilgedes et bidrag af $^1/_3$ af udgiften på sindssygeanstalten.

Den 5/11 1917 kom Læge Schilder til stede for at forhandle med sognerådet om ændring af kørselstaksterne. Betydelige forhøjelser måtte indgåes. Urmager Jensen, Vesløs, foreslog at oprette et kommunalt arbejdsanvisningskontor, hvorfra såvel private arbejdsgivere som kommunen kunne erholde arbejdskraft. Misbrug af hjælpekassens midler bliver derved vanskeligere, idet ansøgere om hjælp på grund af arbejdsløshed først henvises til anvisningskontoret. Det vedtoges enstemmigt at oprette et sådant kontor i Vesløs med forstander Andersen som foreløbig leder.

I Øsløs var der to officielle fattighuse eller hospitaler. Det ene af fattighusene (Vejlevejen 8) overgik til privat eje 1849, hvor det blev købt af Karen Sørensdatter. Det andet fattighus sønder-i-by, forblev i kommunens eje til slutningen af 1950'erne, da det blev nedbrudt. Foruden fattighusene ejede kommunen andre huse, de havde overtaget til gengæld for udbetalt fattighjælp. Det sidste af disse huse overgik til privat eje i 1980'erne. I 1888 var der planer om at oprette

en fattiggård på Hannæs, og der blev diskuteret flittigt i Thisted Amts Tidendes spalter.

Den 25/10 stod der bl.a: «I Øsløs-Vesløs-Arup kommune, der trykkes af en temmelig stor fattigbyrde, for en del grundet på, at de store inddæmningsarbejder i Arup og Bygholms Vejler i halvfjerdserne og begyndelsen af 80'erne hidkaldte en mængde folk, hvoraf mange blev boende og stiftede familie, medens det lønnende arbejde, der havde draget dem hid, efterhånden ophørte, er fattiggårdsspørgsmålet særlig brændende. Sognet har en stor arbejderbefolkning, som mange gange har vanskeligt ved at finde lønnende erhverv, og dette har ganske naturligt haft til følge, at der stilles betydelige krav til fattigvæsenet. For at værge sig mod trykket rejses der fra mange skatteyderes side fordring om en fattiggård... Der skal endog være venstremænd, som ikke er utilbøjelige til at sætte højremænd i sognerådet, blot fordi de tror, at de herved kommer fattiggården nærmere. Vi vil, mens tid er, advare vælgerne i så henseende... Fattiggårdene er altid dyre at opføre, thi man har instrukser fra indenrigsministeriet at rette sig efter, som stiller store fordringer med hensyn til værelsernes højde og rummelighed og øvrige indretning. Skal fattiggården anvendes til alle fattige, bliver det næsten uundgåeligt en overordentlig inhuman institution, der gør de værdige fattige, dem der har kæmpet hele livet igennem for selv at tjene deres ophold, forfærdelig uret. Ikke at tale om, at det er rent uforsvarligt at beholde børnene på fattiggården, hvad man mange steder har gjort. Man har jo endog i enkelte sogne, også her i amtet, holdt skole på fattiggården. Tænk engang, hvad det vil sige, at gamle hæderlige ægtefolk, der har båret livets byrder i forening, til slutning på deres gamle dage, når de ikke længer er i stand til selv at tjene det nødvendige, skal skilles og anbringes i hver sin fattigafdeling. Manden i mandsafdelingen, konen i kvindeafdelingen, hvor det er dem forbudt at se hinanden.«

Jordemoder Astrid Bertelsen, Frøstrup.

Denne artikel blev imødegået af skolelæreren i Øsløs, Chr. Kortegaard, der opstillede til kommunevalget for Højre, den 8/11 1888: «Det stemmer fuldkomment, at Øsløs-Vesløs-Arup har en stor fattigbyrde, men denne er slet ikke fremkommet ved, at fremmed-arbejdere, under udtørringen af Bygholms og Tømmerby Vejler, har stiftet familie og bosat sig der; ved samtale med folk, der kjender forholdene nøje, har vi fået ud, at der kun er to, siger og skriver to fremmede, der nyder fattigunderstøttelse, og denne er, såvidt jeg ved, ikke gået op til mange hundrede kroner. Selve fattiggårdsspørgsmålet synes jeg ikke vedkommende indsendere er rigtig klar over... Der berettes, at kjønnene skal være strængt adskilte, så mand, hustru og børn ikke må være sammen; jeg må tilstå, jeg kender ikke, hvorledes almindelig regel i så henseende er på fattiggårdene, men bruges denne sondring af mand og hustru, kan jeg ikke se rettere, end det er lovstridigt, da et cirkulære af 9. feb. 1869 siger: »bygningerne må være indrettede på, at kjønnene strengt adskilles alene med undtagelse af ægtefolk og deres børn under 14 år«. Så jeg vil nødig tro den nævnte fremstilling svarer til virkeligheden.«

Den 17/11 1888 havde gårdejer Andreas Ravn, Øsløs, et indlæg, hvori han var modstander af fattiggårdene.

Ved sognerådsvalget få dage senere var der høj valgdeltagelse. Det skyldtes først og fremmest fattiggårdsspørgsmålet. Men de fire valgte, husmændene Jens

Nikolaj Jensen, Øsløs, Mads Chr. Thomsen, Øsløs, Jens Amtoft, Vesløs og Peder Lucassen, Arup, var alle modstandere af fattiggårdene. At der også var mange tilhængere, viste de forholdsvis høje stemmetal til højremanden Chr. Kortegaard. Alle de valgte var venstremænd. Der blev aldrig opført en fattiggård på Sydhannæs.

Skøde og aftægtskontrakt

I flere hundrede år blev der sørget for ældre mennesker ved hjælp af aftægtssystemet. Når der skete et generationsskifte på en gård eller i et hus, kom de gamle, oftest forældre eller svigerforældre af de nye ejere, på aftægt. Det vil sige, at der blev indrettet en stue eller måske et helt nyt hus til den ældre generation. Aftalen blev skrevet ned på en aftægtskontrakt. Her er et eksempel fra Øsløs:

»Undertegnede husmand, Jacob Andreas Albrectsen, af Øsløs sælger, skøder og overdrager herved til min svigersøn Kristen Kristensen Nielsen det mig ifølge adkomst, læst ottende december 1855 tilhørende hus i Øsløs by og sogn, for en købesum af 810 kroner og med en årlig ydelse af nedennævnte aftægt til mig nemlig:

Sålænge jeg lever, giver køberen eller fremtidige ejere af huset mig frit og forsvarligt husly, føde, klæder og pleje og opvartning og besørger ved min død min anstændige begravelse. Skulle jeg imidlertid ikke finde mig tilfreds med min således ydede underholdning, da er køberen pligtig til efter 1/2 års forløb foregående varsel ordentlig og forsvarligt at istandsætte til mig den allerede værende aftægtsbolig i den fra huset nordre ende udbyggede kvist. Til brug i denne aftægtsbolig er jeg berettiget til at udtage af husets boskab, hvad jeg måtte finde fornødent, og når jeg indflytter i aftægtsboligen, leverer mig årligen stedse terminsvis forud følgende præstationer in natura og i gode varer, nemlig 1 1/2 td. byg, 2 skp. kartofler om efteråret, 1 lp. smør med 1/4 i hver af årets kvartaler, 1/2 lp. ost to gange årligt, 1 lp. flæsk, 2 1/2 lp. fårekød, 1/2 skp. salt, 1 pund humle leveret efterår og 5 potter petroleum i pot i begyndelsen af hver af årets 5 vintermåneder. I penge betaler ejeren 16 kroner årlig med halvdelen i hver juni og december. Desuden leverer han mig daglig fra maj til november 1 pot nymalket mælk og den øvrige tid af året 1/2 pot. I rette ildbjergningstid leveres mig årligen 1 læs æltede skudtørv af 50 snese, 2 læs fladtørv af 20 snese samt 1/4 læs lyng. Køberen er pligtig til at brygge, bage og vaske for mig, besørge mit korn til og fra mølle samt i sygdomstilfælde skaffe mig fornøden pleje og opvartning. Når jeg ved døden afgår, da besørger køberen eller husets fremtidige ejere min anstændige begravelse efter egnens skik og brug og erholder som vederlag herfor samtlige mine efterladenskaber. For det stemplede papirs skyld ansættes aftægten til pengeværdi således:

1 lispund smør, 1 lp. flæsk, 1/2 lp. ost.	19 kr.	
1/2 skp. salt, 1 pd. humle, 2 skp. kartofler	2 -	
kornet	30 -	
2 1/2 lp. kød, 5 potter petroleum	14 -	50 øre.
Ildebrændsel 11 kr. 50 øre, pengene 16 kroner	27 -	50 -

Mælken 15 kroner, opvartning m.m. 2 kroner	17 kr.
Aftægtsboligens årlige vedligeholdelse	2 -
	112 kr.
Som 5 gange taget udgør	560 kr.
Aftægtsboligens istandsættelse	10 -
Begravelsen	20 -
	590 -
Hertil købesummen	810 -
	1400 kr.

Da nu køberen har berigtiget købesummen 810 kr. dels ved at indfri min gæld og dels på anden måde, samt overtaget sig punktligt at tilsvare den forannævnte aftægt, så skal det solgte tilhøre køberen med de samme rettigheder og forpligtelser, hvormed jeg selv har ejet det, og med fuldkommen ejendomsret fri for hver mands lovlige tiltale.

Til sikkerhed for samtlige foranførte ydelser pantsætter jeg med 1. prioritets panteret det mig idag tilskødede hus matr. nr. 52a i Øsløs by og sogn, skyldsat for hartkorn 2 skp. 1 fdk. 1 alb. med besætning, inventarium, avl og afgrøde, og bedes derfor dette skøde tillige læst som pantedokument. Til bekræftelse med vore hænders underskrifter i vidners nærværelse.

Øsløs d. 12. maj 1889

Til vitterlighed	Kristian Kristensen Nielsen	Jacob Albrectsen
Chr. Kortegård	som køber	som sælger
Peder Chr. Nielsen		

Det omtalte hus er nuværende Skippergade 4.

Alderdomshjem og ældrecenter

1919 blev der bygget et alderdomshjem i Frøstrup, men der skulle gå mange år, før der skete noget tilsvarende i Øsløs-Vesløs-Arup. 1950 fik amtsrådet forelagt tegninger på et alderdomshjem i Vesløs, der desuden skulle indeholde bibliotek og kommunens administration. Projektet var budgetteret til at skulle koste 230.000 kroner. Senere samme år antog sognerådet følgende til at opføre det nye alderdomshjem og kommunekontor: Murerarbejdet Henry Larsen (Kold), Vesløs, og Aage Frost, Østerild, tømrerarbejdet Krogsgård Poulsen, Snedsted, snedker og glarmester Dissing Olesen, Nors, blikkenslagerarbejdet N. Skaarup, Thisted, elektriker E. J. Larsen, Østerild, vand og sanitet N. A. Hornum, Fjerritslev, malerarbejdet J. Jensen, Vesløs, Bo Christensen, Øsløs og P. Bahnsen, Bjerget. På hjemmet, der var tegnet af A. Krogfelt, Fjerritslev, var der plads til 19 gamle og lejlighed til bestyrerinden og en sygeplejerske, mødelokale for sognerådet, kommunekontor og, som nævnt, bibliotek. Den 28. januar 1952 kunne der holdes indvielse på alderdomshjemmet, der fik navnet

Lægeboligen i Tømmerby 1890.

»Stenhøj«. Der blev holdt taler af amtmand Egedorf, amtslæge Leif Folke, arkitekt Krogfelt, af lærerne Vestergaard og Jacobsen og af sognerådsformand Karl Sørensen, Vesløs, der gjorde rede for tilblivelsen. Grunden til bygningen var skænket af afdøde husmand Laurits Pedersen, Vesløs, og selve bygningen kostede 265.000 kroner. »Stenhøj« er ombygget flere gange, senest i 1991, hvor plejehjemmets 30 stuer blev forvandlet til 17 lejligheder med bad, toilet og køkkenfaciliteter, men når gæsteboliger og beskyttede lejligheder i nærheden af plejehjemmet eller »Ældrecenter Stenhøj«, som det gamle plejehjem er blevet omdøbt til, tælles med, er antallet af pladser stort set uforandret.

»Stenhøj«s første bestyrer hed Gerda Pedersen. Af senere bestyrere kan nævnes Marinus Christensen og den nuværende centerleder Birgit Nielsen.

Sygekasse og sygeplejeforening

De første sygekasser i Danmark blev stiftet allerede i 1840'erne på privat initiativ, men først omkring 1880 begyndte kasserne at brede sig ud over det ganske land. Øsløs-Vesløs-Arup sygekasse dannedes ved et møde på Vesløs skole den 1. december 1882. Sygekassens første formand var Christian Kortegaard, Øsløs. Pengene fik man ind ved at tegne frivillige bidrag hos de bedrestillede. Af dem,

der særlig arbejdede for sagen, kan nævnes kapellanen i Øsløs, Søren Anker-Møller. Kassen blev statsanerkendt d. 1 juli 1894, hvilket betød, at kassen fik økonomisk tilskud fra det offentlige. Når medlemmerne af de statsanerkendte sygekasser blev indlagt på offentlige sygehuse, fritoges de helt eller delvis for betalingen for opholdet. Medlemmerne kunne endvidere få lægehjælp vederlagsfrit og støttedes med pengehjælp, mens sygdommen stod på. Nydende medlemmer kunne kun være ubemidlede arbejdere, husmænd, håndværkere og mindre næringsdrivende samt lavtlønnede offentligt ansatte. I forbindelse med socialreformen 1933 bestemtes, at alle mellem 21 og 60 år skulle være enten ydende eller nydende medlem af en sygekasse. Christian Kortegaard var formand for kassen fra 1882 til 1916, herefter var fisker Søren Kyndi, Amtoft, formand i en lang årrække. Af senere formænd kan nævnes bestyrer Marinus Christensen, Vesløs og mejerist Harry Larsen, Vesløs. 1895 havde kassen 181 medlemmer som betalte 532 kr. i kontingent. Sygehjælpen var 981 kroner og administrationsudgifterne kun 3 kr. og 60 øre. I 1928 havde kassen 909 ubemidlede medlemmer og 23 bemidlede. Sygekasserne forsvandt ved indførelsen af den offentlige sygesikring d. 1/4 1973. Sygekassen arbejdede endvidere sammen med sygeplejeforeningen, der på initiativ af menighedsrådene blev stiftet 1913, og kommunen om hjemmesygeplejen. Af hjemmesygeplejerskerne kan nævnes Marie Klitgård og Inger Koldsgaard. Af sygeplejeforeningens formænd kan nævnes skrædder Chr. Guldhammer og landpost Chr. Holmstrøm, begge Vesløs.

Jordemødre, læger og folkekirurger

En vigtig person i kommunen var jordemoderen. Helt tilbage i middelalderen var det almindeligt, at flere kvinder hjalp til ved fødsler, og efter reformationen 1536 begyndte en egentlig uddannelse af jordemødre. Ved reglement af 21. november 1810, blev landet inddelt i jordemoderdistrikter, hvor der fortrinsvis skulle ansættes eksaminerede jordemødre. I Øsløs-Vesløs-Arup havde jordemoderen indtil omkring århundredskiftet til huse i Øsløs (Højstrupvej 96). Den første, vi kender navnet på, finder vi i folketællingen fra 1834, hvor Mariane Larsen var ansat som »gjordemoder«. Hun var gift med snedker Frederik Chr. Hansen. 1845 var det vigtige hverv overgået til Bolette Pedersen, der var født i Nors år 1800. Jordemoderboligen blev senere flyttet til det gamle degneboel, der forlængst er nedbrudt. Det lå i nærheden af nuværende Højstrupvej 95. 1880 hed jordemoderen Ane Elisabeth Christensen, og hun var gift med skibsfører Ole Christian Christensen. Hun blev 1886 afløst af Karen Frandsen, der var født i Visby 1859. Samme dag som hun blev jordemoder, blev hun gift med tømrer Peder Frandsen. I 1894 flyttede hun til Vesløs, hvor hun afløste Katrine Marie Christiansen f. Olsen i Lild sogn 1834, som jordemoder der. Før 1880 nævnes der ingen i Vesløs. 1896 blev der bygget ny jordemoderbolig (Gl.Feggesundvej 39). Karen Frandsen virkede på Hannæs i over 45 år, og da hun gik på pension 1931 købte parret den gamle jordemoderbolig, og her boede hun til sin død 1949. Hver dag, de første 14 dage efter en fødsel, mødte hun tidligt om morgenen for at gøre barn og moder i stand. Klokken 5 om morgenen startede hun - sommer

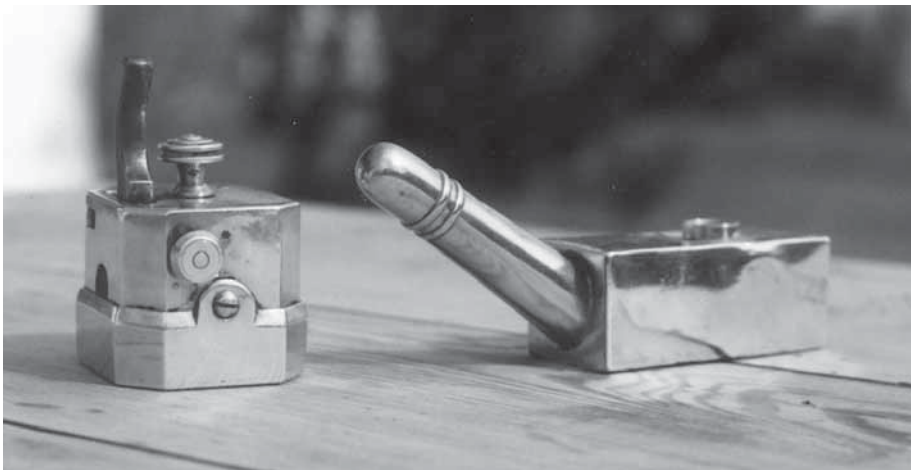

Jordemoderremedier.

og vinter - og indtil sit 50. år til fods, ofte mange kilometer. Først i denne alder fik hun en cykel. Hendes patienter fik en grundig pleje. I 1931 blev der opført en ny jordemoderbolig i Vesløs stationsby (Tømmerbyvej 189). Karen Frandsen blev afløst af Kristiane Jensen, der oprindelig var uddannet sygeplejerske. Hun arbejdede en tid på Thisted sygehus. Efter en kort periode som jordemoder i Østerild kom hun til Vesløs 1931. Hun nåede at virke i tyve år, før hun tog sin afsked. Sammen med sin mand flyttede hun til Feggesund, hvor hun døde 1958, 74 år gammel. Hun blev afløst af fru Hedegaard. Jordemoderembedet i Vesløs blev nedlagt i slutningen af 50'erne. Herefter blev jordemoderen i Frøstrup benyttet på hele Hannæs.

Indtil 1877, hvor der blev oprettet lægepraksis i Tømmerby-Lild, var den nærmeste læge i Kettrup, og det nærmeste apotek lå samme sted. Det var besværligt at komme til lægen, og skulle lægen på sygebesøg på Hannæs, blev han som regel hentet i hestevogn af en af sognets beboere. Ofte blev denne kørsel udlagt som ægtkørsel, det vil sige, at kommunen kunne udskrive en bestemt mand til at stille med hest og vogn. Men skulle der hentes medicin, blev der ofte sendt en dreng eller et ungt menneske afsted på gåben. Poul Post (1860-1940), der var husmand og landpost i Øsløs-Vesløs, har i sine erindringer, nedskrevet 1925, berettet om en apotekertur til Kettrup: »Det traf sig engang ved vintertide, et par dage efter helligtrekongersdag, at vor lærer og hans kone begge lå syge. Doktoren fra Kettrup havde været hos dem og givet dem ny medicin og sagt, at han absolut skulle høre fra dem, hvordan de havde det, når medicinen var opbrugt. De fik den sidste medicin om aftenen ved sengetid, og godt midnat var læreren vågnet og var forfærdelig dårlig. Ja, han var så dårlig, at ingen troede, at han kunne leve til dag. Lærerens ældste søn, som ellers var elev på Ranum Seminarium og havde fået sin juleferie forlænget på grund af forældrenes sygdom, kom så hen, hvor jeg tjente, og spurgte, om ikke Poul kunne løbe til Kettrup med et brev til doktor Vitusen om forældrenes befindende; han ville så skrive brevet, mens jeg blev klædt på. Fatter erklærede, at det kunne Poul jo godt, og der kom så ordre ud i kammeret, hvor jeg lå og sov som en stud, at jeg skulle op til Kettrup med et brev til doktoren. Jeg satte ud af sengen med et spring og kom i tøjet i en fart. Jeg fik mine gamle støvler på og meldte mig færdig inde hos fat-

ter. Der var 4 mil til Kettrup om ad landevejen. Jeg fik en vældig stor rundtenom i hånden og begav mig ud på rejsen. Først gik jeg op til skolen og fik brevet og fik samtidig ordre på at skynde mig, og det lovede jeg. Da jeg havde rundtenomen fortæret, kom jeg i tanker om, at jeg ikke var blevet vasket, men jeg trøstede mig med, at det var nat, og så kunne ingen se det. Jeg pilede så afsted som en vild, ud over marken ad Hanvejle til, for kunne isen bære, kunne jeg spare 1 mil, og det var jo ikke så lidt. Inden jeg nåede Vejlen, var månen gået ned, og det blev rimtåge. Inden jeg gik ud på fjorden, gik jeg hen til et hus, som lå lige ved, og råbte ved vinduet, om isen kunne bære over Vejlen. Manden i huset blev vågen og kom til døren i bar skjorte og spurgte, hvem jeg var, og hvor jeg skulle hen midt om natten. Jeg svarede ikke, men spurgte igen, og det mente han da, når jeg bare kunne se at gå uden om nogle åbne steder i isen. Jeg forsvandt ud over isen i tågen og nåede velbeholdent i land ved Vejlens østre side. Jeg kom nu igennem en lille by, heller ikke der mærkede jeg levende væsener uden en hund, der bjæffede lidt ad mig. Endelig langt om længe kom jeg til en gård, hvor der var tændt lys, og der var ildrøde gardiner for vinduerne. Gården lå lige ved vejen, og jeg trådte hen til vinduet og hilste god morgen. »Go'morgen«, sagde en gammel kone. Jeg spurgte, om hun ville sige mig, hvor jeg var, for jeg var kommen over fjorden og var ikke rigtig klar over, hvor jeg var, og jeg skulle til Kettrup efter medicin til vor degn. »Ja, bette faar, vejen gor lig sønderpo herfra, så kommer do jo lige til Gøttrup«. Jeg sagde tak og spurgte så om, hvor mange klokken var. Ja, den var lige ved 3... Jeg tænkte, bare degnen endda kunne leve, til jeg kom tilbage, nu var klokken jo tæt ved tre, og den var et, da jeg gik fra Tømmerby. Men nu skulle jeg jo også snart være der, nu havde jeg god vej, og nu kunne jeg løbe. Kl. 4 var jeg på Kettrup apotek, hvor doktoren boede, men alle sov, og hvor i alverden skulle jeg kalde? Jeg gik ude i gården og betænkte mig. Men så lige med et blev der lys i køkkenet og bryggerset. Nu blev der nok røre, tænkte jeg og bankede på bryggersdøren, og pigen kom og lukkede op for mig. Jeg spurgte, om hun troede, jeg kunne få talt med doktoren. »Nej, det kan du ikke«, sagde hun, »for doktoren kom først hjem kl. 3 fra julegilde, og klokken er ikke mere end 4½ endnu... Da klokken var 8, gik Else hen og bankede på og sagde, at her var en dreng fra Tømmerby med et brev til doktoren. Ja, doktoren bad ham vente lidt, så skulle han være der. Henad kl. 9 kom endelig hr. Vitusen og spurgte efter drengen. Han fik så brevet, og da han havde læst det, måtte apotekeren op at lave medicin, og først da kl. var nær 10, gik jeg fra Kettrup Apotek. Da jeg nåede til Gøttrup, var jeg så sulten, at det ikke var til at holde ud. Jeg gik så ind i en gård og spurgte, om ikke de ville give mig noget at spise, og det fik jeg... Da jeg kom et stykke ud over kæret, var der is, og jeg spændte skøjterne på og løb som en hare ud over kær og enge. Så kom jeg til et sted, hvor vandet var løbet bort under isen. Plump, dumpede jeg igennem. Da jeg endelig kom op igen, kunne jeg ikke sætte højre fod til, og jeg døjede forfærdelig meget med at nå over Vejlen til Tømmerby. Klokken var et, da jeg nåede hjem. Degnen var endnu i live, og det var jeg meget glad for. Da jeg havde afleveret medicinen, gik jeg hjem til fatter og blev ikke modtaget med søde ord; han troede, jeg havde været i Aalborg. Degnens søn gav mig 2 mk. (66 øre), og jeg spiste middag hos degnens for den tur«.

Den omtalte lærer var lærer Pedersen, Tømmerby skole. Dengang som nu

Det gamle jordemoderhus i Øsløs, nuv. Højstrupvej 96.

opsøgte folk i stor stil kloge koner og kloge mænd. I en periode var det meget udbredt at gå til Karen Haaning, der var klog kone i Himmerland, hun kunne hjælpe på al trolddom, troede man da. Havde folk brækket et ben eller fået et andet knoglebrud m.m. tog mange ophold hos Stine Kudsk i Nors, der var folkekirurg og benbrudsspecialist. I sin barndom måtte Poul Post behandles af hende to gange, og ifølge ham selv med godt resultat. Som nævnt kom der læge til Tømmerby 1877. Helmer Bech, Vesløs, husker følgende oplevelser fra sin barndom ca. 1910:

»Jeg var godt tre år. Far havde været i marken med den gule hest og radrenseren, da det ikke gik, som det skulle med renseren, kørte han hjem, og holdt for nordenden af stuehuset og makkede med radrenseren. Imidlertid var hesten blevet tissetrængende, og jeg løb ind under hesten for at se den tarm, hesten tissede ud af, og hesten blev bange og stødte til mig, så jeg tumlede mod cementbroen, og slog hul i hovedet. Der blev hurtigt sendt bud efter Dr. Schilder. Det må nok have været i mørkningen. For morbror Adolf skulle holde lampen, mens doktoren gjorde såret rent med en neglebørste. Men morbror Adolf kunne ikke tåle at se det, han var besvimelsen nær, så Lisbeth Kiib, som også var tilstede, kom til at holde lampen. Såret blev godt renset, og jeg blev godt forbundet. Det var heldigt, at vi havde så dygtig en læge som Schilder dengang, han var grundig og resolut. Bulen har jeg endnu 70 år efter, men jeg slap da med livet dengang. Senere blev det galt igen i 6-7 års alderen. Mor sad i dagligstuen med mig på sit skød, mens doktor Schilder undersøgte mig i halsen og sagde, at jeg havde difteritis. Jeg husker tydeligt, at mors knæ, som jeg sad på, gik levende under mig, hun rystede af skræk for den sygdom. Jeg blev også senere klar over, hvor alvorligt det var. Det var jo en farlig sygdom, så jeg skulle hurtigst muligt på nærmeste hospital i Fjerritslev, og på grund af smittefaren måtte jeg ikke komme med toget, og der var ingen biler dengang, så der var ikke anden udvej, end far måtte køre den lange vej med den gule hest for jumben. Det var en kold omgang. Det første, der skete på sygehuset, var en indsprøjtning i højre lår. Hele låret og benet blev så ømt, at jeg ikke kunne tåle at røre benet i flere dage. Der

kom en dreng ind på stuen til mig. Han døde få dage efter. Dette måtte jeg ligge at se på. Han var sort i hovedet, fordi det ville kvæle ham. Få dage senere gik det ligeledes med en anden dreng. Men senere fik jeg det mere hyggeligt, der kom ikke flere nye patienter. Der var en ældre hyggelig kone fra Thorup, hun hed Line Koger. Jeg mindes hende som et særdeles godt og kærligt menneske. Hun sad dag og nat, med et enkelt lille hvil indimellem og dampede mig i halsen fra en kogende kedel. Dampen blev ledet igennem et rør eller lampeglas ind imod mit ansigt. Hun havde en særlig forkærlighed for mig, så det er måske hende, jeg kan takke for, at jeg slap levende fra det«.

1918-19 blev landet ramt af en stor influenzaepidemi, »Den spanske syge«, der på landsplan kostede mange tusinde mennesker livet. Også på Hannæs døde adskillige af den farlige sygdom. Den første var Johannes Boesen fra Øsløs, der blev indkaldt som soldat den 1. oktober 1918. Allerede få dage efter var han smittet og døde den 17. oktober kun 20 år gammel. Han var søn af husmand Mads Boesen (Højstrupvej 81). Mange familier lå syge i flere uger, og modige mennesker passede dem. Skolerne blev holdt lukkede, mens epidemien var på sit højeste.

Fattigvæsenet i Tømmerby-Lild

Af en gammel protokol fremgår det, at fattigkommissionen på et møde d. 18. april 1804 på Selbjerggård gennemgik, hvad der var passeret i fattigvæsenet siden sidste samling, og hvad der i det følgende kvartal kunne være at ordne. Der blev på mødet oplyst, at sognets fattigliste talte 46 personer i Tømmerby-Lild. Kommissionen beklagede sig over det udbredte betleri i sognene og over, at en del af betlerne var fremmede. Det tilkendegives, at sognet har besværligheder nok med de mange fattige, der er at forsørge, og at der ingen penge er i fattigkassen. Det endte dog med, at der blev udstedt en liste, hvorefter en mand, der ikke havde opholdt sig i sognet i 30 år, daglig skulle tage sit ophold efter en bestemt omgang i sognet.

På samme møde forlangte ét af sognets fattiglemmer, der allerede havde fået udleveret sin ration for årets to første kvartaler, om yderligere et kvartals tildeling, da de ikke havde noget til deres ophold. Han havde desuden en søn, som var krøbling og derfor ikke kunne komme ud om sommeren og tjene noget. (For hele året var han »tilstået« 6 skp. rug, 6 skp. byg og 1 rigsdaler). Til den anmodning bemærkede provsten, at penge kunne ikke blive uddelt, da der ingen var i fattigkassen »førend nogle indkom for de fattiges efterladenskaber«! Provst Präem ville dog forstrække de mest trængende, når de meldte sig.

Der forelå også en regning på en kiste til en kone i sognet, kisten kostede 1 rd. 5 sk., og der skulle betales 20 sk. for at få graven kastet.

Ved fattigkommissionens næste møde et kvartal senere var der indløbet et utal af klager. De fleste fattiglemmer havde allerede brugt tildelingen til alle fire kvartaler og søgte nu om at få mere. Efter at kommissionen havde overvejet de mange andragender, blev en gammel enke i Højstrup bl.a. tildelt 2 mark, men et ældre ægtepar måtte nøjes med den meddelelse, at selv om kommissionen godt

Hjælpekassens bestyrelse i Tømmerby-Lild 1914-18. Fra venstre Niels P. Hegelund, Jens Sørensen, Astrid Marschall, Stine Roelsgaard og Poul Græsbøll.

vidste, at både Jens Grurup og hans kone var gamle og til dels skrøbelige folk, så troede de dog, at de endnu »kunne bjærge sig«. De havde en del bohave i huset, som nok kunne undværes for fattige folk, og det burde de sælge til hjælp til deres »underholdning«!

Christen Skrædder måtte også undvære hjælp denne gang, da han ind imellem havde god fortjeneste ved at gå bud eller »expresse« for én og anden. Heller ikke Niels Madsen blev bevilget mere for indeværende år, idet der henvistes til, at han fik 12 rdl. årlig af krigshospitalets kasse.

For året 1805 tegnede udsigterne sig ikke alt for lyse. »De fleste fattige er gamle og skrøbelige mennesker«, skriver provsten i protokollen. Dertil kom, at den så vigtige rugavl året før til dels var slået fejl, så sognets beboere havde meget lidt forråd af denne kornart at uddele. Dog havde bygavlen været noget bedre, men provsten og de andre kommissionsmedlemmer indså, at der var lidt nok at tillægge fattiglemmerne, når der skulle tages hensyn til de fleste af beboernes tilstand, som jo skulle udrede kornet. Kommissionen var klar over, at denne byrde ville trykke mange, da avlen havde været så mådelig. Men provsten bemærker fortrøstningsfuld, at da en del af dem, som var antaget til at få almisse, var gamle og skrøbelige, så kunne det også formodes, at nogle af dem efterhånden »bortdø'er«, hvorved der ville blive mere hjælp til de overlevende.

Kommissionen blev enig om at købe materiale for at skaffe de trængende arbejde med spinding af hør, hamp og uld. Længere hen på året viste det sig, at de trængende fandtes meget uvillige til at betjene sig af denne foranstaltning. Årsagen var, at de fattige hellere ville spinde for de mere formuende eller få hør krediteret hos de mange landprangere, som solgte hørren til en dyr pris og igen modtog de forarbejdede varer til lav pris. Kommissionen havde altså vist deres redebonhed til at virke til fattigvæsenets fornemste nytte, men denne gang var udfaldet ikke blevet efter forventning eller ønske.

Samme år sendte den handlekraftige og lovlydige amtmand Faye, Thisted, i

henhold til reglementet af 1803 om fattigvæsenet på landet, det forlangende til fattigkommissionen, at »betleriet ganske skal afskaffes«. Samtlige beboere i Tømmerby sogn, såvel husmænd som gårdmænd, samledes i Tømmerby skole efter indkaldelse fra prædikestolen i januar 1806. I fattigprotokollen blev indført, at de villigt ville antage en sognevedtægt om ikke at give nogen betler noget eller tillade ham at nyde husly for natten, men straks levere ham til sognefogeden, samt 1 rdl. mulkt til fattigkassen. Enkelte nægtede dog at underskrive sognevedtægten og forpligtelsen, der fulgte med.

Dagen efter mødtes beboerne i Lild sogn for at vedtage en lignende sognevedtægt, men her ville de ikke underskrive, uden at det kun skulle angå fremmede betlere. Hvad sognets egne fattige angik, da syntes de, at disse skulle have lov at gå i distriktet for på den måde at nyde en slags understøttelse, da det var sognets beboere umuligt at give så megen bestemt afgift til disse mange fattige, at de kunne underholdes dermed. Beboerne bad om hjælp fra andre distrikter, som havde god kornjord og kun få fattiglemmer, da både Lild og Tømmerby sognes beboere næsten alle måtte købe korn andet steds fra.

I 1822 var betleriet tilsyneladende stadig ikke afskaffet, idet den daværende præst, pastor Friis opstillede nogle anordninger, som antagelig blev vedtaget. Bl.a. fremgår det heraf, at ingen, selv af sognets trængende beboere, tillades at betle, uden at de har et bevis for deres trang med sig, og det skulle være forsynet med præstens segl og underskrift.

Nogle år senere står der at læse om et almisselem, der døde og blev begravet i en halmkiste, og en sådan halmkiste med endelåg til Jens Eriksen kostede 6 rdl., mens der for »fjæl til skoleholder Søndergårds ligkiste« måtte betales det dobbelte. Om almisselemmets efterladenskaber bemærker præsten: »Hans ringe efterladte klæder forbeholdt kommissionen sig uden auktion, da den anså det mere rigtigt for fattigkassen at beholde samme til uddeling blandt andre almisselemmer i stedet for at forskaffe nye klæder i disse dyre tider, da sligt er næsten ikke at få«.

Skoleholder Søndergaard kom altså herfra i en nogenlunde anstændig kiste. Hvordan tilværelsen var for ham i levende live, kan kun anes. Selvom der i skoleloven af 1814 stod at læse, at skoleholdere ikke skulle »æde deres brød sukkende«, var det for mange af dem et meget fattigt og nøjsomt liv, der blev dem til del, som følge af en dårlig og alt for lille skolelod.

Sognets beboere blev sammenkaldt om sommeren 1834 for at tage en bestemmelse om en sindssvag kvindes varetægt og forplejning. Valget stod imellem at indsætte hende i Thisted dårekiste, hvortil amtets tilladelse var erhvervet, eller at holde hende indespærret i sognet hos en pålidelig mand, eller i en i hendes hus oprettet dårekiste (aflukke).

Man valgte det sidste, som det mest lemfældige middel, og ifølge protokollen var forsamlingen tilsyneladende mere optaget af en billig løsning og af de praktiske ting i forbindelse med at få en dårekiste etableret - end hvad den stakkels syge kvinde havde af behov for at lette hendes fortvivlede situation og tilstand. Men en praktisk løsning skulle findes, det var vilkårene - og så blev hun da i hjemmet. De forsamlede var bl.a. gårdmændene Jacob Qvolsgaard af Lild sogn, Christen Bundgaard, Anders Silkeborg, af Tømmerby, husmændene Jens Skaa-

Jordemoderboligen på Bjerget.

rup og Niels C. Andersen af Kjærup, de tog i forening med kommissionens underskrevne medlemmer den bestemmelse, at hver af sognene skulle levere en »målsbord« (6 alen lang fjæl, der spænder over to fag) den efterfølgende dags eftermiddag. I Tømmerby sogn ved Jens Kolkjærs hus i Tømmerby og i Lild sogn hos sognefoged Thomas Smed i Lund, og de to skulle så besørge fremsendelsen til huset, hvor kommissionen ville møde og træffe fornøden akkord med en tømmermand til opførelsen af en dårekiste i loen eller et andet passende sted i huset. De samlede udgifter til en sådan dårekiste, beløb sig til 24 rdl.

I 1837 tiltrådte pastor Haven embedet i sognene, og han tog såvist ikke med fløjlshandsker på almisselemmerne. De fik ofte i stedet for forhøjelse af almissen en mere eller mindre alvorlig formaning med hjem, og den øvrige del af kommissionen har tilsyneladende været villig til at følge ham deri. Anne Skrædder forlangte således træsko, men blev dem nægtet af præsten på grund af, at hun »altid har drevet, og ej engang gider pille tranebær«! Året efter kan der dog læses i protokollen, at både Anne Skrædder og hendes datter fik træsko med kramper - de kostede 32 sk.

Anders Horns enke begærede i 1840 »noget til lysning« og korn til julen at bage af. Dernæst 6 tdr. korn og noget brændsel, i det mindst for næste år«!

»Korn til julen kunne ikke gives, da der ingen beholdning af rug var« - skriver præsten, og iøvrigt mener han, at begæringen er ublu af den, som holder ko og får, enten det så er på sit eget eller andres. Men de gav hende dog håb om lidt ildebrændsel og korn, hvorimod hun blev gjort opmærksom på, at hun skulle holde sine børn, når de var fri for skole, flittig til at strikke eller andet arbejde.

Maren Pedersdatter Møller begærede understøttelse til sig og sit uægte barn, men blev gjort opmærksom på, at et raskt kvindemenneske måtte kunne ernære sig selv og sit barn.

Da Peder Hoves kone forlangte understøttelse i form af korn og fik at vide, at hun ville blive ført til fattighuset i Tømmerby i stedet for, ville hun ingenting have.

Den førnævnte Anne Skrædder synes ikke at have haft bedre held med sig

under den næste sognepræst (Gottlib). Han tiltrådte i 1842, og året efter søgte hun om at få en særk, hvilket kommissionen afslog, men derimod tilstod man hende et læs lyng, som hun selv skulle slå hos Chr. Roelsgaard.

For omløbersken Lene Didriksdatters pleje i hendes barselseng måtte fattigkassen betale 3 mark pr. dag, og det beløb sig ialt til 7 rdl.

Jordemoder Asta Klit, Bjerget.

Til indtægt for fattigkassen var bl.a. indkommet fra herredsfogeden i Klim en mulkt, som en Peder Rotbøl ved en gæsteret i Thisted var idømt at betale, ialt 2 rdl., samt tavlepenge (muligvis ofre lagt på alteret) fra begge kirker, fra Tømmerby 25 rdl. 6 sk. og fra Lild 20 rdl., tilligemed renter af bundgarnsmulkter, ialt 24 rdl., 3 mark, 5 sk. Endvidere var der indkommet flere småbeløb ved handler og gårdkøb i sognene. (Bundgarnsmulkter formodes at skulle erlægges ved overtrædelser af visse beføjelser angående fiskerettigheder).

Det var ofte ret kuriøse indtægter og udgifter, som fattigkassen dengang kunne komme ud for, lige fra mulkt for udeblivelse ved vagthold (48 sk.) og nægtelse af at ledsage feltposten i snefog (1 rdl. 84 sk.) til modvillig forhaling i at gå med et omgangsbrev til Øsløs (2 rdl.) til pastor Friis, der måtte bøde 4 mark sølv for uefterrettelighed med skattebogen. Thomas Jensen i Tømmerby gav 1 rdl. for en lykkelig overfart »til Selland med skude«, og skipper Peder Chr. Andersen af Lild sogn lagde 5 rdl. i fattigkassen for en lykkelig hjemrejse fra Norge.

Lars Lund i Nørklit måtte for sin »studsige opførsel« ved matriculeringen d. 10. juni 1813 bøde med 20 rdl., og N. Pedersen og Chr. Smed i Tømmerby 6 rdl. for usømmelig adfærd imod P. Holme og Niels Christensen i Lund ved Bulbjerg vagt (muligvis strandvagt).

Skolelærer Jens Jensen Skadhauge gav 1 rdl. for redning af havsnød, og samme år måtte matros Jacob Jensen lægge 3 rdl. »for at ophæve sit attråede ægteskab efter sket tillysning med Anne Katrine Nielsdatter på Kjæret«.

Som modtræk til al den indtægt kan nævnes, at »som øjeblikkelig hjælp til Jens Thomsens kone og børn i disse dyre tider, da manden var udkommanderet - 1 rdl.«! - Og for at flytte Mads Vabesgaards seng fik Chr. Jensen 16 sk. Fattigkassen måtte betale en hel rdl. for at få Erik Danielsens grav kastet i hård frost i 1812.

Af frivillige gaver kan nævnes, at hr. Junker de Lassons (Selbjerggård) juleoffer til skolelærer Andersen i Tømmerby i 1842 blev skænket af skolelæreren til fattigkassen. Det drejede sig om 3 sk. Ejeren af karussel-gyngen på Øsløs marked gav også som frivillig gave 1 rdl. til foretagendet.

Nogle år forinden havde Just Christensen fået tildelt 6 skp. rug for i tre måneder to gange ugentlig at renholde en afsindig mand og skaffe ham frisk luft.

Niels Skrædder og Mads Vadsbæk anmodede i 1846 om hjælp til at få bukser, og førstnævnte blev bevilget penge til to skind, hvorimod forstander Hans Andersen (muligvis Tømmerby fattiggård - nu nedrevet) lovede at besørge købet af to barkede skind til et par bukser til Mads Vadsbæk.

Captain Phillip Christopher v. Holsteins legat af 1799 og Maren og Chresten Christensen legat indgik under fattigvæsenet i 1845.

De gamle protokoller fra fattigvæsenet fortæller meget bredt om de ubemidledes vilkår i første halvdel af 1800-tallet. Protokollerne fra omkring 1850 er tykke bøger med ulinieret, groft papir og inddelt i rubrikker og kolonner ved hjælp

af blyantstreger. De indeholder specifikation over, hvilke ydelser det enkelte fattiglem fik, f. eks. brændsel: lyng, flattørv, ældet eller skåret tørv, samt hvor mange tdr. og skp. rug og byg der var tildelt hver og hvor meget i rede penge, der var bevilget. I sidekolonnen anført om det var »efter ligning« eller »efter regning ydet«.

I 1884 fik f. eks. en enke efter ligning 1 læs lyng , 1 læs tørv (ingen flattørv), 1 tdr. 4 skp. rug og 1 tdr. 4 skp. byg samt 4 kr. Der blev også af kassen betalt doktor, medicin, brokbind m.m., og både ligtøj, kiste og gravkastning for de ubemidlede.

I samme protokol er ligningslister over »yderne« ført, og som et eksempel fra 1866 i Lild sogn kan nævnes, at Vabesgård var pålignet at yde 1 tdr. 3 skp. rug og 1 tdr. og 2 skp. byg samt 10 + 3 + 15 rdl., men intet brændsel.

En kørselsprotokol fra 1855-1883 viser i kolonner 1) hvem der kørte, 2) hvornår (dato og årstal), 3) hvem der forlangte kørsel, 4) hvor de skulle køres hen. Alle gårde i sognene, der havde et spand heste og vogn, var forpligtede til at køre med dem, der ingen befordring havde, og der var også anført, hvornår de skulle være til rådighed omtrent. Af praktiske grunde var det ikke hensigtsmæssig, at en gårdmand fra Tømmerby skulle køre en patient fra Lund f. eks. til doktoren i Tømmerby. Kørselen omfattede både ud- og hjemturen til lægen, til sygehus evt., og at hente og bringe jordemoderen, ligkørsel, tillige kørsel af tømmer og grus, og brændsel til skoler, kirker og fattiggården.

I en lille bog (nærmest notesbog) er der fra 1874-1884 ført kvartalslister over fattiglemmers tildeling af rug og byg og tilsvarende lister over dem, der skulle give naturalierne. Altså både nyder og yder og sidstnævnte skulle også transportere varene frem til rette vedkommende. Der var intet mellemled.

Én af de ting, der som et levn fra fattigvæsenet holdt sig helt frem til kommunalreformen, var kommunens forpligtigelse til at sørge for mad og husly og evt. en skilling til rejsen til de farende svende (landevejsridderne), når de henvendte sig på kommunekontoret. De skulle vise legitimation, og kommunen henvendte sig så til vedkommendes hjemkommune for at sikre sig, at udgifterne blev refunderet derfra. Den farende svend blev som regel budt på et måltid mad på alderdomshjemmet, og i krostalden var der et kammer ved siden af »Kro-Hans'« private regi, som blev kaldt »svende-kammer«, og hvor de vejfarende kunne logere. Så vidt vides, blev stedet kun yderst sjældent benyttet, da brugerne som regel foretrak lader og udhuse for natten eller lagde sig ude i Guds frie natur.

Fattiggård og alderdomshjem

Fattighuset i Tømmerby formodes at have ligget et sted mellem de to adresser Søndergade 80 og Tømmerbyvej 12, men det er forlængst nedrevet, uden nogen med sikkerhed kan sige, hvornår det skete. I 1879 oprettede Tømmerby-Lild kommune »Fattiggården« i Lund (Dalsager Fattiggård), hvor der var plads til 20 voksne og 20 børn, og efter alt at dømme var gården næsten fyldt op det meste af tiden. Den første bestyrer var Peder Christensen, født i Ræhr sogn, og han var

gift med Ane Katrine Eriksen. Ved folketællingen i 1890 havde parret fem børn, og der var da 13 almisselemmer og 7 børn.

Hvor længe Peder Christensen var bestyrer på Fattiggården, foreligger der ikke noget om, men det fremgår af nogle regninger til stedet i 1903 og 1904, at bestyrerens navn da var N. Andersen. Regningerne er fra skomager L. C. Christensen, Bjerget, der havde fået varer og ydelser betalt med 7,99 kr., og fra vogn- og exam. beslagsmed P. Kjelstrup, Bjerget, der havde leveret hængsler og kroge m.m. og repareret to skovle, en høtyv og en ildtang, samt leveret en ny af sidstnævnte tillige med seks par træskoplader, hvorved hele regningen beløb sig til 4,10 kr. Desuden havde Chr. Oddershede fra Bjerget kro skaffet Fattiggården 4 pakker humle fra Nørre Aaby på Fyn, og regningen lød på hele 16,00 kr. På Fattiggården var forbruget i 1901 på 44 tdr. 1 skp. rug og 39 tdr. 4 skp. byg.

Der var også ind imellem brug for ekstra hjælp på Fattiggården, og i høst 1899 blev Trine Madsen fæstet for 75 øre i dagløn.

Det formodes at være et par lokale fiskere, der leverede lidt afveksling i form af fisk til den daglige menu på Fattiggården. I september 1903 modtog Daniel Madsen således 7,00 kr. for 4 ol sild og en snes flyndere, og i januar 1904 blev der betalt 2,10 kr. til Ole Chr. Christensen for 35 pund kuller.

Også andre ydelser måtte der betales for, f. eks. fremgår det af en regning fra distriktsdyrlæge M. S. Hestbech, Tømmerby pr. Bjerget, at han i december 1903 havde været på Fattiggården og foretaget kreaturvask, og prisen derfor var 2 kr. I marts 1904 var han der igen, denne gang til en ko med lamhed efter fødsel, og det kostede 4 kr. Altså en samlet regning på 6 kr.

Hvordan hverdagslivet formede sig for Fattiggårdens beboere, er der ingen, der har fortalt om. Men børnene gik da i skole i nabolaget hos lærer Grønlund, hvis de ikke var sendt ud at tjene længere væk i sognene. Det daglige arbejde på stedet med dyr og mark og husholdningen skulle beboerne deltage i, og de, der kunne gøre nytte derudover, gik på arbejde i omegnen.

Tømmerby-Lild sogneråd antog i februar 1914 Chr. Lund Møller, Kæret, som bestyrer for Fattiggården, men hvor mange fattige mennesker, der havde deres hjem der på dette tidspunkt, foreligger der ikke noget om. Nogle regninger fra 1913 og 1914 fra egnens handlende og håndværkere fortæller dog om de daglige gøremål og behov, f. eks. leverede bager Christensen brød i april kvartal 1913 for 15,66 kr., købmand P. S. Pedersen kaffe og petroleum i samme kvartal for 1,48, mens A. Thorhauge i samme tidsrum leverede 4 alen lærred á 20 øre og 8 alen bånd á 12 øre, ialt 1,76 kr. til stedet. Desuden havde Fattiggården haft seletøj til reparation hos sadelmager J. P. Jensen, Frøstrup, og det kostede 12,90 kr. En regning fra smed Hans Badstue Kristensen på Bjerget, betalt i maj 1914, lyder på 45,30 kr., men så dækkede den også diverse smedeudgifter i fem kvartaler fra 1. januar 1913 til udgangen af marts 1914.

Leverancer af kolonial og isenkram - lige fra cikorie, kaffe, mel og farin, krydderier og skrå, sæbe og »blåt«, til hørfrøkager og bomuldsfrøkager, reb og søm ect. - har været delt mellem købmanden på Bjerget og brugsforeningen samme sted. Dog har andelstanken tilsyneladende tiltalt bestyreren på Fattiggården, da brugsen har leveret flest varer, til gengæld leverede bestyreren æg til købmand L. M. Nielsen, og for februar og marts måneder 1914 udgjorde det et beløb på ialt 3,04 kr., som så nedbragte udgiftssiden til 152,79 kr. for samme tidsrum. For

Fisker Søren Kyndi, Amtoft, og hustru Jakobine. Han var i mange år formand for sygekassen i Øsløs-Vesløs-Arup.

første halvdel af 1913 lød regningen fra Lild sogns brugsforening på 401,32 kr. De to regninger er skrevet med pen og blæk og udmærker sig iøvrigt ved, at der er skrevet på begge sider af papiret, der for begges vedkommende måler ca. 40 x 15 cm. Der blev ikke ødslet med papir.

I 1919 nedbrændte Fattiggården, og sognerådet købte en grund i Frøstrup af læge Schilder og byggede alderdomshjem der. Manufakturhandler A. J. Østergaard foreslog, at stedet skulle hedde »De gamles hjem«, og det blev vedtaget, men i mange årtier blev stedet i daglig tale alligevel kaldt asylet eller alderdomshjemmet. På Fattiggården var der familier med børn og dermed folk i alle aldre, også de ældre og svagelige, hvorimod »De gamles hjem« blev bygget til kun at huse de ældste medborgere.

Den almindelige skik var, at de gamle kom på aftægt hos børnene på gården eller på de mindre ejendomme, ofte som en del af aftalen ved handel. Nogle steder gik det godt, og generationerne havde glæde og gavn af hinanden. Andre steder kunne det blive et dagligt mareridt og formørke de sidste år for gamle mennesker, hvis de yngre i huset ikke var venligt stemt. Det modsatte kunne også ske, hvor de gamle ved urimeligheder og indblandinger i hverdagene ødelagde hjemlivet for de yngre.

For år tilbage var der en kategori af ældre mennesker, som blev benævnt som rentier eller particulier, det er fransk og betyder en person, der lever af renterne af sin formue. Disse mennesker kunne have en betryggende alderdom, så langt som penge kunne gøre det. Efter sigende kan penge dog også skabe uro ved tanken om at miste dem. Der fortælles om en rentier, der skulle have ordnet nogle papirer hos en sagfører, at da betalingstidspunktet kom, spurgte rentieren om, hvorfor dog sagførerblæk var så dyrt, hvortil sagføreren svarede: »Det skal jeg

sige Dem, det er fordi, det er lavet af rentier-sved, og det er næsten ikke til at opdrive«.

Der, hvor det var for stor en økonomisk belastning at have et eller to gamle mennesker i huset, blev der tildelt almisser eller senere aldersrente. Disse beløb gik også ind i alderdomshjemmets regnskab som betaling for de ældre folk, der boede der.

Gårdejer Peder Bak, Højstrup, der var formand for sygeplejeforeningen i Tømmerby-Lild fra 1914.

Den første bestyrerinde på »De gamles hjem« var Marie Bro, der var datter af vejmand Knud Christensen (Degn) i Tømmerby og enke efter Kræn Amstedbro. Marie Bro havde hjælp af en pige, der var fulgt med fra Fattiggården, hvor hun vist var opfødt. Det var Margrethe Olsen (Wolsen) fra Klit.

Der har muligvis været en bestyrerinde mellem Marie Bro og Louise Djernæs (Eriksen), som havde pladsen frem til 1928-29, da Kristine Nielsen (Brix) f. 1874 tog over. Kristine Nielsen var sygeplejerske og havde også gamle Margrethe som hjælper. Foruden hende tillige en ung pige, og den første var Agnes Krogsgaard (f. Andersen 1913). Hun blev efter to år afløst af søsteren Maren Krogsgaard, og Jenny Larsen (f. Førby) var den tredie pige fra egnen, der var i tjeneste på asylet, mens Kristine Nielsen var bestyrinde frem til 1938.

Om det daglige arbejde og forholdene i det hele taget på asylet omkring 1930 fortæller Agnes Krogsgaard: På det tidspunkt var der 13 beboere, når alle stuer var taget i brug. To og to boede de sammen på de små stuer, hvoraf der var fem i stueetagen og en overpå. Der var kun én en-mandsstue, og den var under trappen. Det var trange forhold, og rummene var meget spartansk indrettet, f. eks. havde to kvinder, der boede sammen, hver sin seng og en træstol og dertil en kommode til deling. Ingen skabe som regel, det tøj, de havde, som havde brug for skabsplads, blev hængt i skabe på loftet. Der var kakkelovne på alle stuer, og det kunne også hænde, at det »slog gnister« mellem stuens to beboere, så der blev »hedt« omkring dem, hvilket er forståeligt med de indsnævrede muligheder for privatliv.

En arbejdsdag på asylet dengang forløb som følger: Tjenestepigen og Margrethe mødte kl. 7, og da ventede bestyrerinden i køkkenet med kaffen klar til de to og sig selv. Efter morgenmaden læste Kristine et andagtsstykke, og arbejdet kunne begynde. Kaffe og the blev båret ind til de gamle og serveret på sengen, og mens de drak det, fyrede Agnes op i alle husets kakkelovne, så der kunne være lidt lunt, når beboerne skulle op og vaskes. Margrethe bar vaskefade og vand ind - og potter ud! Kristine sørgede for, at vask og påklædning blev klaret og plejede også selv de sengeliggende. De sanitære forhold indskrænkede sig til et vaskerum, hvori også tre tørklosetter var etableret med skillerum imellem. Der stod et bord, hvorpå beboernes vaskefade havde deres plads før og efter brug på stuerne. Der var ingen bademuligheder.

På de små stuer med lyserøde, limfarvede vægge og ferniserede gulve blev der vasket gulv to gange om ugen, men på gangene skete det dagligt. Margrethe bar kul ind og fyrede med hænderne, og hun hjalp iøvrigt ved alt forefaldende arbejde. På vaskedage hjalp hun bestyrerinden på gangene.

Der var formiddagskaffe til alle, der ville have det, og middagsmaden blev serveret kl. 12. Altid to retter mad, som Kristine, bistået af Agnes, lavede, og som

Margrethe bar ind på stuerne. Spisestuen blev kun brugt juleaften, til fødselsdage evt. og til begravelser.

Hver dag var der middagshvil både for de gamle og personalet, og kl. 14 blev der serveret kaffe. Når det var gjort, og indtil aftensmaden skulle fordeles, havde Agnes lov at sy for sig selv. De smurte mellemmadder blev sat til livs kl. 17, og aftenkaffen fulgte kl. 20. En time senere gik Kristine rundt og sagde godnat til alle og uddelte medicin/piller. Hvis én af beboerne var syge, vågede hun selv ved den pågældende om natten og tog så igen sin tørn næste dag som vanligt. Der var ingen telefon på »De gamles hjem«, og en nat måtte Kristine vække Agnes, så hun kunne hente lægen i Tømmerby til den syge. Om dagen ringede de efter ham og eventuelle andre fra mejeriet.

Om vinteren var der tit besvær med et kakkelovnsrør, der gik tværs over gangen. Det sodede til, og Viggo Bagger, der var murer i byen, rensede det jævnligt, ofte et par gange om ugen. Men når han var forhindret i at møde op og klare problemet, fik de gamle ingen varme på stuerne, og så gjorde Agnes det. Kristine spurgte på et tidspunkt sognerådet, om ikke Agnes kunne få en skilling for det beskidte skorstensfejerarbejde i lighed med det, mureren fik, når han klarede jobbet, men svaret var nej. Kristine kunne selv betale tjenestepigen ud af egen lomme, hvis hun skulle have noget!

Regnskabet for asylet i året 1930-31 viser, at udgifterne beløb sig til ialt 7.406,76 kr., og at indtægterne fuldt ud holdt mål med dem, idet de var på 8.785,43 kr. - plus en kassebeholdning fra året før på 684,93 kr.

Den månedlige storvaske-dag startede kl. 4.30 morgen med vask af privat tøj fra bestyrerinden og tjenestepigerne. Klokken 7 kom Kirstine Christoffersen (vejmandens kone i Tømmerby) og gik i gang med at vaske på bræt. Det var en lang og sej dag for både vaskekone og tjenestepigen, der gik hende til hånde.

Søgnedagene havde deres rytme og helligdagene deres. Søndag formiddag samlede bestyrerinden alle beboerne og læste en prædiken for dem. Når én af beboerne døde, blev der serveret kaffe for følget, før liget blev kørt til kirke i hestevogn. Ved dødsfald i byen blev asylets kapel ofte brugt til at sætte lig i indtil begravelsen.

I 1930erne blev der stadig af og til brugt sorte kister, og da en 12-14 årig pige, der sidst i 30erne var med sin mor til begravelse på en fjern slægtning fra Tømmerby kær, spurgte om, hvorfor kisten var sort, lød svaret: - »fordi han så helt og aldeles var på kommunen«! Fattigdommen skulle der altså stadig mindes om - selv i døden, hvor vi alle er lige for Vorherre.

Én af stuerne på asylet var sognerådets, og når de havde møde, fik de også deres forplejning, både eftermiddagskaffe, smurt mad til aften og senere aftenkaffe. Ved de mindre udvalgsmøder, der var i hver uge, blev der ligeledes serveret fra asylets køkken.

Når Kristine havde en fridag, og når hun en gang årligt var på en uges ferie i Århus, var Agnes alene om det hele. I ferien var hendes søster Maren dog hos hende om natten. I tilfælde af problemer, måtte mejeribestyrer Jensen spørges til råds. Han havde tilsynet med stedet.

Agnes betegner sin plads på asylet som en god tid med et godt arbejdsklima, og selvom der var nok at bestille, var der rimelige - ja gode - forhold for tjenestefolk efter datidens forhold.

Nogle af de gamle, som var på asylet dengang, husker stadig Agnes Krogsgaard, f.eks. Jette (Kresten Piesens mor) og Jens Steffensen (su'et Steffensen), der flyttede dertil fra en hytte ved Selbjerg. Han havde været fiskehandler med trillebør. Volle Kirk (far til Kr. Kirk på »Nesager«), Pi' Myrup, ungkarl fra Klit, Dorte Balsen fra Tømmerby kær, Ann-Mari og Hans' Stine, sidstnævnte var lidt forvirret og havde fået et ben amputeret og gik derfor med krykker. I stuen ovenpå boede Fut (navnet huskes ikke), han havde været kommis på Bjerget i mange år, og sammen med ham boede Anton Volsen, som var far til Olga Kold, Lildstrand. Han havde en meget dårlig ryg og havde en pind i ryggen, så han ved hjælp af den selv kunne tage jakken af. Han havde også en pind at åbne døre med. Hans faste, daglige rute var ned til stationen, når formiddags- og eftermiddags »slæberen« kom, hvor han tavs, men tilsyneladende meget interesseret fulgte rangeringerne med godsvognene syd for stationsbygningen.

Fra 1. november 1938 blev Kirstine Nielsen, Grynderup pr. Nørager ansat som bestyrerinde på »De gamles hjem«, og hun havde sin søster Nielsine med som en god hjælper og støtte i arbejdet. Desuden var der en ung pige ansat. Det blev til 18 års virke for de to søstre, og de blev efterfulgt af Karla Jensen i 1956. I sidste halvdel af 1950erne blev alderdomshjemmet restaureret og udbygget og genindviet sidst i oktober 1958. Prisen for ombygningen var 350.000 kr., men så var »Trye« som »De gamles hjem« nu hedder, også tidssvarende, og der var indrettet større kommunekontor med egen indgang. Amtmand Egedorf og frue, Thisted, var med til indvielsen. Karla Jensen havde den daglige ledelse af Trye til 1972 og blev afløst af Lena Balle, der var bestyrerinde til 1981. Efter hende fulgte Karin Bennike i to år, og Agnethe Smebak og Lise Hove virkede hver et år som leder af Trye. De tre sidstnævnte er alle sygeplejersker. I 1985 overtog sygeplejerske Kirsten Kitchen stillingen, og hun er fortsat leder af Trye, nu hedder det blot områdeleder for plejecenter Trye.

Sygehjælp

I sommeren 1880 tog den daværende sognepræst pastor Klausen initiativ til at oprette en »sygekasse« i sognene. Han indkaldte til et møde i Kærup præstegård d. 20. juni 1880, og ved den lejlighed blev »sygekassen« stiftet. Den blev dermed den første i Hanherrederne, og uden for Thisted amts grænser var der i forvejen kun stiftet en, nemlig i Nykøbing. I de fleste kommuner var det præsterne og lærerne, der gik i spidsen for dette arbejde. Pastor Klausen blev enstemmigt valgt til formand, og foreningens første revisorer var lærer Grønlund, Lild, og læge Warming, Tømmerby.

Sygekassen begyndte sin virksomhed d. 1. august 1880, og læge Warming gik ind på at behandle medlemmerne til nedsat pris. Ved årets slutning var der 29 bidragydende og 21 nydende medlemmer. Det første årsregnskab balancerede med 74 kr. Året efter fik sygekassen efter ansøgning bevilget 25 kr. af kommunekassen og ligeledes 25 kr. af Tømmerby-Lild sparekasse. Læge Warming flyttede fra egnen 1. januar 1881, og sygekassen fik en overenskomst med hans efterfølger, læge Niels Mortensen Schmidt Bjerrum, som lød på, at lægen for 1

Fra det gamle Øsløs, nuværende Sdr. Øsløsvej. I midten af billedet fattighuset eller hospitalet.

kr. årligt pr. nydende medlem skulle yde fri lægebehandling. I 1882 forlangte lægen dog denne overenskomst ændret således, at han gav 25 procent rabat.

Da Thisted amtsråd ved sit møde i december 1882 vedtog at yde fri behandling for smitsomme sygdomme, bestemtes det ved den årlige generalforsamling i Tømmerby-Lild, at sygekassens medlemmer skulle lade sig gratis behandle. Samtidig vedtoges det at betale for de medlemmer, som søgte den ansete og »kloge kone«, Stine Kudsk i Nors, og også for dem, der lod sig indlægge på hendes bopæl. Efter fire års forløb klagede læge Bjerrum, Tømmerby, imidlertid over denne bestemmelse, og sygekassen måtte slå hånden af Stine Kudsk. I de første 10 år af sygekassens virksomhed betalte denne også medicin og lignende, men ved generalforsamlingen i 1890 vedtoges det kun at betale halvdelen af medicin og helt at stryge betaling til vin, bajersk øl og sodavand.

Af et referat fra Tømmerby-Lild sygekasses generalforsamling i 1909 fremgår det, at der var blevet udbetalt sygepenge til medlemmer under sygdom i hjemmet og på sygehuset til et samlet beløb på 624 kr. 90 øre, betalt bind og bandager med 11 kr. 23 øre, sygehusregninger på ialt 36 kr. 86 øre, og betaling for læger beløb sig samlet til 1609 kr. 50 øre. Sygekassens formue udgjorde d. 31. december 1908 2.411 kr. 67 øre, og medlemstallet samme dato var 350.

I 1914 indkaldte menighedsrådet i Tømmerby-Lild til et møde i forsamlingshuset med det formål at oprette en sygeplejeforening. Apoteker Lassen fra Fjerritslev omtalte sygeplejesagen og fremhævede især, at den skulle være baseret på barmhjertighed mod de ubemidlede. Efter en længere forhandling blev der ud af de 30 fremmødte nedsat et udvalg til at arbejde videre med sagen, og fem uger senere blev der afholdt stiftende generalforsamling, hvor 60 medlemmer var til stede. Pastor Jepsen, Kærup, var udvalgets formand og kunne oplyse, at der havde tegnet sig 223 medlemmer til et bidrag af ialt 383 kr. 50 øre. Som formand

valgtes gårdejer P. Bak, Højstrup. De øvrige bestyrelsesmedlemmer var gdr. Anton Mortensen, Tømmerby, gdr. Chr. Overgaard, Tømmerby, pastor Jepsen, Kærup, gdr. Otte Ottesen, Lund, gdr. J. P. Roelsgaard, Bjerget og husejer Ludvig Nielsen, Skadhauge.

På et tidspunkt i trediverne er Johanne Christensen nævnt som sygeplejerske, men fra 1936 står der i sygekassens protokol, at Alma Ottesen (senere Frost) blev ansat som hjemmesygeplejerske. I foråret 1940 blev der skrevet kontrakt med sygeplejerske Ragnhild Dissing, der passede hvervet de fleste af besættelsesårene, og hun blev afløst af Alma Bjerg, der var på egnen i en kortere periode.

I 1946 blev Gerda Madsen (senere Jørgensen) ansat, og hun var hjemmesygeplejerske i sognene i 20 år. Hendes forgængere cyklede omkring til patienterne, men Gerda Madsen anskaffede sig en knallert, og i det allerværste snevejr lånte hun en hest til at forcere driverne, og det blev til en hel del ture på hesteryg til Lildstrand især. Inden længe blev der dog mulighed for anskaffelse af en bil til sygeplejersken i lighed med jordemødre. Da Gerda Jørgensen flyttede fra egnen i 1966, tog Inger Koldsgaard over, og hun havde så hele Hannæs området. Alma Frost afløste i alle årene disse to på fridage og i ferier. Efter kommunesammenlægningerne i 1970, da Øsløs-Vesløs-Arup og Tømmerby-Lild gik hver til sin side, ophørte sygeplejesamarbejdet. Det skete i 1972.

Der skete store ændringer i lovgivningen gennem de sidste år før kommunalreformen, også på det sociale område. En lov om husmoderafløsere skulle træde i kraft i 1968 f. eks.

I Tømmerby-Lild tyvstartede sognerådet og ansatte i 1967 Stinne Madsen som den første husmoderafløser. Hun var ene om arbejdet de næste 3-4 år. Først i 1970 blev Rigmor Bagger Christensen ansat og derefter tillige Ruth Sunesen og Else Christensen, og senere har udviklingen taget fart med flere hjemmehjælpere til følge.

Allerede i 1863 blev der af flere beboere i sognene ytret ønske om, at en eksamineret læge etablerede sig på Bjerget, imod at man betalte et vist beløb til ham årligt. Ved at stævne folk sammen til en slags beboermøde ville man forsøge at finde ud af »hvorvidt dette ønske er almindeligt«.

Der kom en læge til området, men det skete ikke før 1878, og han etablerede sig ikke på Bjerget, men i Tømmerby. Den første praktiserende læge var Henrik Chr. Warming, der startede 1. maj dette år. Han var præstesøn fra Ærøskøbing, men havde altså vovet sig langt mod nordvest i landet til et barskere klima end det, der plejer at præge det fynske øhav.

Allerede ved nytårstide 1881 havde læge Warming tilsyneladende fået nok af blæsten på Hannæs og foretrak at rykke teltpælene op og flytte til Nørre Lyndelse på Fyn. I de næste ni år var det læge Bjerrum, der ydede den lægelige bistand på Hannæs.

Den 1. april 1890 flyttede han til Fyn som sin forgænger. Inden læge Bjerrum flyttede fra egnen, var han en overgang medlem af Tømmerby-Lild sogneråd. En måned efter hans fraflytning begyndte læge Søren Sørensen fra Hobro at praktisere på egnen. Han virkede her til september 1900, og i en avis fra dengang er der referat af en afskedsfest i Bjerget kro for læge Sørensen, Tømmerby, og efter

Kr. Kristensen Nielsen, kaldet Kræn Husar og hustru Ane Katrine.
Se aftægtskontrakt fra Øsløs side 117.

det tyder det på, at han igen agtede sig til det østjyske. Festen havde vunden stor tilslutning både blandt mænd og kvinder, og den var meget vellykket, står der at læse. Der var fællesspisning i en smukt pyntet sal, og formanden for festkomiteen, proprietær H. Nørgaard, Selbjerggård, bød velkommen. Der var tale af pastor Hansen, Kjærup, og læge Sørensen takkede hjerteligt. Endvidere havde flere mænd både fra Hanherreds østlige og vestlige grænse ordet, og alle takkede meget for læge Sørensens virke på egnen. Efter at en afskedssang, skrevet til lejligheden, var sunget, og kaffen drukket, blev salen ryddet til dans, og det var først langt henad morgenstunden, festen sluttede.

Selvom der på dette tidspunkt havde været en læge i området i over 20 år, var der mange mennesker, der ikke søgte hjælp hos ham. En hel del fra egnen og folk fra Hjardemål, Hunstrup og deromkring fandt vej til Elena Larsdatter i Glæde. Hun boede som enkekone i ejendommen, der i dag har adressen Bjålumvej 10, og hun var født omkring 1810. Hun var »klog kone« og hjalp mange mennesker, og hun kunne læse, hvilket ikke var enhver beskåret. Derved havde hun tilegnet sig en hel del viden om forskellige ting, der vedrørte folks helbred og velbefindende, men hun gik også i fare for at blive »hængt ud« som heks. Der stod mystik og respekt om hendes person på grund af hendes evner og indsigt. Åreladning var en officiel behandling, og folk kunne også blive åreladt hos hende. Gennem årene gik mange lettede fra hendes hus efter tapning. Hun var rationel og tog helst flere på én gang, så kunne de snakke med hinanden, og det virkede beroligende. Patienterne blev sat med ryggen mod hinanden, og i det apparat, hun brugte, når hun »kobbed'«, var der små knive, vist fem stykker, mener Egon Chr. Pedersen, (Vendelbo) Storkevej 17, Frøstrup. Elena Larsdatter var hans oldemor. Hun levede, til hun var langt oppe i 90'erne. Sammen med den lille forretning med at årelade folk m.m. havde hun børn i pleje for betaling i kortere eller længere tid. Det blev gennem årene til omkring ti forskellige, bl.a. Ferdinand Nielsen, der købte hendes ejendom som voksen og drev landbrug der hele sit liv.

Efter at læge Sørensen var fulgt ordentligt til dørs med afskedsfest og det hele, overtog læge Jens Madsen Bernhard Schilder praksis, og han var læge på egnen i

De første beboere og personale fra alderdomshjemmet »Stenhøj«, Vesløs 1952. Bageste rk. fra venstre Marinus Kær, Jens Jensen, Betty Larsen, Niels Nielsen, ? Smærup, Dusine Frimer og Laurits Kristensen (Tækker). Forreste rk. fra venstre sygeplejerske Marie Klitgaard, Lisbeth Bruun, Jens Markussen, bestyrerinde Gerda Pedersen, Else Vad og Lene Tækker.

19 år. Læge Schilder var en praktisk og fremskridtsinteresseret mand, der hurtigt fandt ud af, at en automobil ville være en god og behagelig løsning på transportproblemet rundt i det vidtstrakte distrikt. Han anskaffede sig en trehjulet bil med styrestang, men måtte søge om tilladelse til at køre i den på kommunens veje. Det lykkedes ham i 1905 at få dispensation fra § 16 i lov om kørsel med automobiler med hensyn til at færdes med motorvogn på biveje i Tømmerby-Lild og Øsløs-Vesløs-Arup kummuner, men kun for et tidsrum af et år. Det var lidt af en sensation på egnen, og det kunne kalde folk af huse, når køretøjet viste sig på kommunens veje. De alt for hullede privatveje ville lægen dog ikke byde sin bil, men så gik han det sidste stykke. I 1906 blev dispensationen dog fornyet, så den gjaldt indtil videre, og den trehjulede automobil blev efterhånden en naturlig del i trafikbilledet på Hannæs.

Omkring århundredskiftet fik Sofie Juhl meningitis. På det tidspunkt var hun 19 år og tjente på Kæret. Hun blev kørt til Fjerritslev i stiv vogn med halm i bunden. Hun var afskrevet af lægen, der troede, hun var bevidstløs, og derfor talte frit med omgivelserne om patienten. Men Sofie hørte hvert ord - og kom sig, selv om det tog lang tid.

I 1916, da Maren Dalsgaard (Sofies datter) var 10 år, fik hun skarlagensfeber, og hun blev kørt til Thisted sygehus i fjedervogn. Hun lå isoleret på sygehuset i to måneder.

Det var ikke kun på kørselsområdet, at læge Schilder tænkte og handlede rationelt, det gjaldt også på det lægelige plan. En søskendeflok på 4-5 stykker var mødt op i venteværelset og skulle alle have fjernet polypper. Da bedøvelse både var en ekstra bekostning, og det tillige tog tid, inden virkningen indfandt sig, ordnede han indgrebene uden at bedøve børnene. Det første barn vidste ikke,

Ældrecenter »Stenhøj«.
Foto: Bendt Jørgensen.

hvad det gik ind til, men de efterfølgende kunne både på lyden, der trængte ud, og ved synet af den blodige tud på offeret ane, hvad der ventede dem. Det fortælles, at det sidste barn i rækken nærmest var besvimet, da det blev ført ind til lægen.

Under den spanske syge efter 1. verdenskrig var lægerne i funktion i døgndrift omtrent, og doktor Schilder var ingen undtagelse. Da der lå meget sne overalt, fik bilen af gode grunde lov til at stå hjemme i Tømmerby, og så foregik transporten rundt i begge kommuner i kane med Thomas Højstrup som kusk. Da de en dag havde været i Hjardemål Klit og på tilbagevejen skulle til Glæde, hvor samtlige beboere var syge, bad doktor Schilder om at blive sat af vest for vejen til Oddersbøll, og så løb han tværs over det hele med tasken i hånden og nåede at besøge nogle hjem i det vestlige Glæde, inden Thomas Højstup med hest og kane nåede frem. Han havde for hestenes skyld fulgt vejen i den østlige bue til Glæde.

Da læge Schilder ved en anden lejlighed var på sygebesøg i Glæde i sin bil, fortæller Niels Mølbæk, at han kom op at køre med lægen til apoteket i Frøstrup efter medicin, og han gik så tilbage med den til hjemmet.

Niels' bror Frands tjente som ganske ung knægt hos P. Silkeborg i Tømmerby, da han blev syg, og læge Schilder stillede diagnosen: blindtarmsbetændelse. Han ville have tjenestedrengen på sygehuset, men han kunne først komme af sted dagen efter med toget kl. 13. Der var meget langt mellem telefonerne dengang, og Niels Mølbæk husker, at det var i hans drengetid, der kom telefoner i Kolkjær og Oddersbøll. Naboen til P. Silkeborg var den syge Frands' morbror Jens Juul. Han cyklede om aftenen til Glæde og fortalte, at Frands skulle på sygehu-

Ingeborg Albæk, Vesløs. Thisted sygehus 1912

set i Thisted dagen efter, og næste morgen gik moderen fra Glæde til Tømmerby for at snakke med sin dreng, inden han skulle sendes med toget over middag. Frands måtte ligge i kupeen, der kun havde træsæder, og da han ankom til Thisted, var det ikke en læge fra sygehuset, der tog imod ham, for han var kaldt til Nykøbing til en operation, men derimod holdt doktor Buus fra Hundborg der og var klar til at transportere patienten i sin bil til lægeboligen i Hundborg, hvor Frands omsider blev befriet for sin betændte blindtarm. Niels havde en formodning om, at den var sprunget inden, hvilket forekommer meget sandsynligt, i alt fald husker han, at broderen var syg meget længe efter operationen.

Det var på den tid, at mændene tog huen af for præst og degn og doktoren. En dag, Marius Bundgaard var i færd med at muge ud i stalden, trængte det sig på for ham at få ordnet sin nødtørft, så af praktiske grunde hev han bukserne ned og satte sig på hug på møddingsplanken. I det samme kom læge Schilder kørende forbi. Marius Bundgaard lod sig ikke forstyrre i sit forehavende, men blev siddende i samme stilling - og tog huen af til hilsen!

Læge Schilder rejste fra egnen i 1919, og samme år til september begyndte læge Kresten Saabye sit mangeårige virke her. Han var fra Karby på Mors. Sin kone Gerda fandt han på Frøstrup apotek, hvor hun arbejdede som farmaceut. I de første år, Saabye var læge her, henviste han af og til nogle patienter, han syntes var »for gode« til at komme på sygehuset, til Karen Jepsen i Tømmerby (Tømmerbyvej 29), og hun tog sig så af at pleje dem. Det var også i hans lægetid, at hjemmesygeplejen blev lagt i faste rammer af sygekassen og sognerådet i fællesskab.

For en læge, der var ene om praksis på landet, var der meget lidt frihed, og han skulle være disponibel i alle døgnets timer. Det var ikke almindeligt at bestille tid hos lægen i konsultationen, så det kunne betyde flere timers venten i en fyldt ventesal for patienterne. Forøvrigt skulle der før besøg hos lægen hentes en sygeseddel hos sygekasseformanden formedelst 50 øre eller lidt mere.

Efter 33 års gerning som enelæge på Hannæs solgte læge Saabye praksis til læge Ole Middelboe pr. 1. august 1952 og flyttede til Avedøre.

Gennem 1960'erne havde læge Middelboe hjælpelæge i perioder, og han byggede lægehus lige i nærheden af lægeboligen. Læge Middelboe blev en sen nattetime kaldt ud til et brækket ben. Det var sket i et lystigt selskab, og da han ankom til stedet, viste det sig at være et stoleben. Lægen tog situationen roligt og meget seriøst, lagde skinner og forbinding på benet og forlangte et honorar, der stod i forhold til den lægelige indsats og døgnets tidspunkt. Men stolen var jo ikke medlem af sygekassen, som derfor ikke gav tilskud til behandlingen, så rygtet vil vide, at den slags natlige udkald ikke gentog sig. Fra 1975-1981 var læge Hans Jørgen Brørup hans kompagnon, og han købte praksis i 1981 og optog da læge Poul Mejlby Gjerding som sin kompagnon.

Alle lægerne i Tømmerby har boet i lægeboligen, Visdomsvej 17, til og med læge Ole Middelboe, som har haft den som privatbolig, siden lægehuset blev bygget.

Frøstrup Apotek opført 1917.
Foto: Bendt Jørgensen.

Jordemødre

En meget vigtig og respekteret person i sognene var jordemoderen, og allerede i 1857 vides det med sikkerhed, at der ankom en jordemoder til Bjerget. Det var Margrethe Nielsdatter, og hun var da knap 30 år. Hun efterfulgtes af jordemoder Martha Nielsen, enke efter en smedemester, og hun blev som regel benævnt som madam Nielsen.

Den næste jordemoder i området var Ane Elisabeth Christensen, hun blev altid kaldt Lisbeth. Hun har hjulpet mange børn til verden i sognene indtil først i 1920'erne. Som pensionist boede hun i Frøstrup på Kirkevej.

I de kommunale arkiver findes en protokol for Lild og Vust jordemoderdistrikt for årene 1837-1867, hvori indtægter og udgifter er anført, og tillige hvor jordemoderen havde været i funktion, men der er ikke anført nogen navne på »madammerne«. Folk skulle selv betale for hendes indsats og sørge for kørsel, og ordningen med betalingen var gældende til i 1930'erne.

En jordemoderuddannelse tog omkring århundredskiftet et år, og efter endt uddannelse var det et stort ansvar, hun mange gange stod alene med. Der var langt til telefoner og lægerne, transportmidlerne var hestekøretøj og om vinteren kane. Hvis der opstod krisesituationer under eller evt. efter en fødsel, var det meget besværligt at få hurtig lægehjælp. Lægen skulle heller ikke være tilstede for at give bedøvelse. Det blev ikke brugt ved fødsler dengang. Ikke desto mindre var det yderst sjældent med sygehusfødsler.

Amtet stillede fri jordemoderbolig til rådighed, og foruden en fast årlig løn fik jordemoderen 3 kr. for en fødsel, som patienten selv betalte.

Efter den overståede fødsel kom jordemoderen daglig i en uge for at tilse og pusle mor og barn. Kvinderne skulle blive i barselsengen i alle dagene, selvom det kneb for mange at overholde det, da der kunne være mange ting, der skulle

tages vare på og ordnes - især i småkårshjem. Til disse efterbesøg skulle jordemoderen selv sørge for transporten, og som regel gik hun omkring - altsammen for de samme 3 kr. Pengene var små dengang, og mange gange blev honoraret betalt i naturalier.

I mange år skulle brugerne som nævnt selv betale jordemoderen for ydelserne, og udgifterne kunne nok tynge et i forvejen trængt budget i nogle af de små hjem. Når dertil kom, at familieforøgelsen var en stadig tilbagevendende begivenhed, gav det helt naturligt de implicerede en vis rutine i at håndtere begivenheden. Det illustrerer følgende tildragelse. En fattig familie i Glæde var rig på børn og nåede ialt op på 15. Da det trak op til, at nummer 9 eller 10 skulle komme til verden, gav manden sin kone valget mellem at få jordemoder i huset eller at få et nyt kaffestel. Den fødende valgte kaffestellet, som familien uden tvivl trængte til, og det med en fødsel havde hun jo prøvet før og klarede det da også efter sigende med hjælp fra manden denne gang uden problemer. Begivenheden fandt sted først i 1900-tallet hos Kristian Bliksted, Glæde.

Da posthuset på Bjerget blev nedlagt i 1904, blev huset jordemoderbolig. Indtil da havde jordemoderen boet i et hus nord for Holegård.

Amtets jordemoderbolig på toppen af Bjerget bakke nedbrændte omkring 1927, og en ny blev bygget omtrent samme sted, men i en anden stil. »Lisbeth jordemoder«s efterfølger var Asta Klit, der med hestevogn og senere i udlejningsbil blev hentet og bragt hjem igen efter besøg i de mange hjem, der fik familieforøgelse. Hvis ikke børnene troede på »storken«, så var mange i alt fald overbeviste om, at jordemoderen kom med de små børn i sin store, karakteristiske jordemodertaske.

Det var under meget forskellige forhold, distrikstjordemødre måtte udføre deres hverv i hjemmene, og nogle gange var de nødt til at tage »tøjlerne i egen hånd« og håndfast og konsekvent udstede ordrer. Det var både ønskede og uønskede børn, hun måtte tage imod, og når et dødfødt barn blev bragt til verden, var hun den, der måtte trøste og opmuntre.

Når jordemoderen skulle hentes, og tiden var knap, skulle det helst være en rutineret kusk, der sad med tømmen, men efter veloverstået indsats kunne hjemturen med hende foregå i mere moderat tempo. At en jordemoder da også kunne tage tøjlerne i egen hånd viste sig, da Asta Klit skulle køres hjem af en 13-14-årig dreng. Det ville hun ikke udsætte sig selv for og tog resolut selv tømmen. Den vragede unge kusk blev iøvrigt senere hendes svigersøn.

Asta Klit flyttede sidst i 1940'erne til Fjerritslev, og hendes afløser var Astrid Bertelsen, der er født i Frøstrup og derfor godt kendt med egnen og befolkningen. På det tidspunkt blev det indført med konsultationer for de vordende mødre, og de foregik i distriktsjordemoderens private bolig i Frøstrup. Efterhånden blev jordemødrene udstyret med biler og klarede i de fleste tilfælde transporten til fødslerne selv. Astrid Bertelsen fungerede som jordemoder på egnen, indtil de fleste fødsler fandt sted på sygehusene, og hun fortsatte også sin gerning der i en årrække. Dog afbrudt nogle år før og efter 1960, da jordemoder Anna Rask havde stillingen.

Plejehjemmet Trye, Frøstrup.
Foto: Claus Madsen.

Frøstruplejren

Igennem årtier har den barske egn her mod nordvest tiltrukket mennesker fra de tættere beboede egne af landet, det gælder ikke mindst folk fra den østligste del og fra storbyerne. Her er god plads, store vidder, storslået natur mellem hav og fjord, nok af frisk luft og rimeligt med fred og ro.

I 1970 søgte »Det ny samfund«, som havde købt Leo Karis ejendom »Trægården«, nord for Rødbrogård, Hanstholm kommune om tilladelse til at afholde en musikfestival i juli måned på denne ejendoms jord. Tilladelsen blev givet, og en tusindtallig skare af hovedsageligt yngre mennesker fra de større byer indtog ejendommens arealer. Festivalen var en udløber af ungdomsoprøret i 1968, og »blomsterbørnene«, der for manges vedkommende var fra de bedre stillede hjem i storbyernes forstæder, blomstrede og udfoldede sig til den meget larmende musik. I høj grad en alternativ ferieform, som var absolut fremmed for egnens folk. Den vakte både forargelse og stor nysgerrighed og tiltrak i tusindvis af mennesker fra hele landet, som lagde vejen om ad lejren for at opleve lejrlivet ved selvsyn. Derimod var der ikke mange hannæsboere, der bevægede sig dertil, og de har heller ikke gjort det i årene derefter.

Den alternative livsform, der praktiseres i lejren, har ikke fået lov at præge egnens folk - unge som ældre. Med vanlig jysk besindighed tolereres lejrens tilstedeværelse i området. Men hvis lovens grænser - både de skrevne og uskrevne - overtrædes i forholdet til omgivelserne, vækker det irritation og giver samtalestof på egnen, hvor den almindelige indstilling er, at lov og orden skal overholdes.

Frøstruplejren.
Foto: Fjerritslev Avis.

Da juli-festivalen 1970 sluttede, blev der fra lejren givet frit lejde for alle - også kriminelle personer - der ønskede at tage ophold der, og forandringen i klientellets sammensætning var mærkbart på egnen. Sognefogeden fik endnu flere opgaver efter 1. august end dem, juli måned havde budt på. Det hele kulminerede sidst i august med besættelsen af Hjardemål kirke.

Det var aktivister fra lejren, der stod bag denne handling, og reaktionen fra egnens folk m.fl. viste med al tydelighed, at nordjydernes besindighed og tolerance har en grænse. De tog nemlig sagen i egen hånd i første omgang, men politiet tog hurtigt over og fik trådene redet ud. Så voldsomme konfrontationer har ikke siden fundet sted i de 25 år, Frøstruplejren indtil nu har eksisteret. Egnen er blevet kendt over hele landet p.g.a. lejren. Selvom den ofte kaldes Thylejren, er det altså på Hannæs, den ligger.

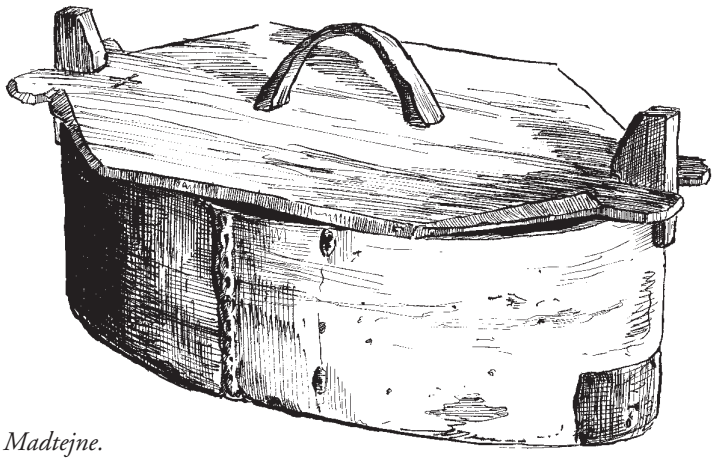

Madtejne.

Kapitel 6

Handel og erhverv i bysamfundene

Bjerget

Igennem mange generationer, muligvis 2-300 år tilbage, har der været et lille bysamfund på Bjerget. I hvert fald siden vejen blev lagt op over bakken omkring 1800, foranlediget af amtmand Faye. Han var en meget handlekraftig og myndig mand og gjorde på mange områder en fremsynet indsats i hele amtet. Det gjaldt på det landbrugsmæssige, hvad angik kultivering og dræning og udgrøftning af de mange engdrag, og på det sociale område gennem de nedsatte fattigkommissioner, og på skoleområdet, da det især blev ham, der kom til at gennemføre den nye skoleordning af 29. juli 1814. Amtmand Faye var også medstifter at et »Selskab til fremme af havesagen i Thisted amt« og »Landøkonomisk selskab for Thisted amt«.

Mens initiativerne på social- og skoleområdet udsprang af love, så var forbedringen af vejene i højere grad Fayes egen hjertesag, og med hensyn til vejanlæg i amtet, så var han ligefrem berømt i sin tid. Medens de andre amters veje nærmest var ufremkommelige, anlagdes ved Fayes energiske foranstaltninger vejen fra Oddesund til Hjørring amts grænse øst for Fjerritslev. Han fik skyld for at være meget selvrådig og ville f. eks. selv bestemme, hvor vejene skulle gå.

Vejen op over Bjerget har gennem årene givet mange mennesker en enestående oplevelse ved den fantastiske udsigt, der åbenbarer sig for den vejfarende på toppen. Det er en udsigt, der rummer det frodige, kuperede landbrugslandskab mod øst og syd med Lund fjord og dele af Vejlerne indbefattet, og de store øde vidder mod vest og nord, hvor Bulbjergknuden markerer, at her begynder havet. Klitplantagerne udgør nu en naturlig del af landskabet, og klitternes vandring længere ind i landet hæmmes af marehalmen. Netop kontrasten mellem det smilende og frodige - og det barske og øde landskab gør udsigten fra toppen af Bjerget til noget helt specielt storslået.

Men vejføringen har også været til meget besvær for mennesker og hestekøretøjer, især når de kom fra nordsiden. Også den motordrevne trafik har ved vintertide med meget sne og is til tider måttet opgive at »bestige Holebakke« og har i stedet måttet benytte vejen ud over Glæde.

Hvorom alting er, så var Bjerget gennem 1800-tallet og et godt stykke ind i 1900-tallet et centrum i Tømmerby og Lild sognes liv og et samlingspunkt for folk fra nær og fjern på valgdage m.m. Her skulle de stemmeberettigede (kun mænd) møde på Bjerget kro (afholdskro) og afgive deres stemme til rigsdagsvalget. De kom fra et område, det strakte sig fra Halvrimmen til V. Vandet. Også vælgermøder forud for valgdagene blev holdt på kroen. Dorthea Christensen (f. Thomsen), som er født på Bjerget og det meste af sit liv har levet og virket her, mindes valgdagene i sin barndom som festdage. Så havde børnene fri fra skole.

Med grundloven af 1849, da bl.a. enevælden forsvandt, blev den almindelige valgret til Rigsdagen (landsting og folketing) indført, men allerede tidligere

havde der været tiltag, der gik i demokratisk retning, bl.a. stænderforsamlingerne, lokalt var det den nørrejyske, der mødtes i årene 1836-48 i Viborg. Stemmeret og valgbarhed til disse rådgivende forsamlinger var afhængigt af, hvor meget jord man var i besiddelse af. Hannæs var i årene 1842-46 repræsenteret af proprietær M. C. Ravn fra Selbjerggård i Tømmerby sogn.

Niels Gottlob.

I forbindelse med valget til den grundlovgivende forsamling 1848, blev landet inddelt i valgkredse, og denne inddeling holdt sig til 1866. Hannæs kom ind under Bjerget kro kredsen, der bestod af sognekommunerne Fjerritslev (Kollerup), Hjortdal, Kettrup-Gøttrup, Thorup-Klim, Vust, Tømmerby-Lild, Øsløs-Vesløs-Arup, sognene Hunstrup, Østerild, Hillerslev, Kaastrup, Ræhr, Hansted og Vigsø, fra Thy, samt sognene Ejerslev, Sejerslev, Jørsby, Flade og Sønder Dråby på Mors. At det var Bjerget kro, der blev udset til valgsted, var ikke tilfældigt. Kroen lå midt i kredsen, og Bjerget var den største by i kredsens område. Til den grundlovgivende forsamling valgtes amtsforvalter Ulrik Aagaard, Thisted. Det første egentlige valg til Folketinget fandt sted den 4/12 1849. Selve valghandlingen foregik ved håndsoprækning. Forinden havde kandidaterne haft lejlighed til at give udtryk for deres synspunkter, og en række tilhørere fik ordet for at anbefale de enkelte kandidater. Den første folketingsmand, valgt i Bjerget kro kredsen, blev sognepræsten i Tømmerby-Lild, Niels Gottlob, der politisk hørte til det moderate højre. Niels Gottlob var født i Ærøskøbing 1810, og han opnåede ved valget 154 stemmer.

Hans Pedersen Badstue.

Hans modkandidat, en husmand fra Hillerslev, opnåede 97 stemmer. Gottlob beholdt sit mandat til 1851, da han ikke ønskede genvalg.

Den næste folketingsmand valgt i Bjerget kro kredsen var Hans Pedersen Badstue, der var vaskeægte hannæsbo. Han var født i Øsløs 1802, og han blev den 29/9 1851 valgt til Folketinget. At han ikke havde den store lyst til hvervet, fremgår af hans valgtale, der ifølge overleveringerne skal have lydt på følgende måde:

» Jeg anser mig ikke for betydelig nok til at tage på Rigsdagen og udrette noget, men når I nu ønsker det, kan jeg jo godt tage ind og stemme ja og nej«.

Peder Christensen Myrup.

Hans Pedersen Badstue opnåede ved valget 191 stemmer, mens hans modkandidat, proprietær Hasselbalch, Aalegaard, der ti år senere blev kredsens folketingsmand, opnåede 74 stemmer. I tinget talte Badstue en gang, nemlig under behandlingen af et lovforslag om redningsvæsenet, hvor han foreslog stationering af en redningsbåd ved Lildstrand. Hans Badstue, som han til daglig blev kaldt, var sognefoged i Øsløs fra 1833-36 og endvidere medlem af sogneforstanderskabet for Øsløs-Vesløs-Arup kommune. Han opstillede ikke ved det næste valg, der fandt sted august 1852. Han døde 1879 som aftægtsmand ved sin svigersøn Lars Kold, der var krejlerskipper.

Den næste mand på tinge var også en hannæsbo. Det var skolelæreren i Tømmerby, Peder Christensen Myrup, der var født 1816 i Hansted, og 1845 blev han lærer ved Tømmerby skole. Ved valget opnåede Myrup, der var højremand, 171 stemmer, mens hans modkandidat kammerråd C. A. H. Hansen fik 97 stemmer. Peder Myrup var efter sigende en dygtig mand. Han var i sin optræden jovial, og han forstod at få folk med, når han talte på møderne. Allerede d. 3. december 1852 var der igen valg på Bjerget. Her opnåede Myrup 128 stemmer, mens modkandidaten lærer Henriksen fra Flade på Mors fik 40 stemmer.

Bjerget Kro ca. 1900.

Ved valgene 1853 og 54 blev Myrup valgt ved kåring. Peder Myrup udtrådte af tinget d. 1/3 1856 efter skolelovens vedtagelse. Denne lov havde vakt en del modstand hos Myrups tilhængere, idet den blev anset for særlig betydningsfuld for lærerne, og ankerne måtte selvfølgelig særlig ramme ham, der selv var lærer. Ved suppleringsvalget d. 27/5 1856 valgtes gårdmand C. P. Lybye fra Hem. I de næste otte år var kredsen repræsenteret ved kandidater, der ikke var lokale, 1861 valgtes proprietær Hasselbalch, Aalegård ved Fjerritslev. Ved valget tre år senere valgtes Allan Dahl, der var ritmester.

J.A. Bach

Jens Andersen Bach.

I 1866 var der igen valg til Folketinget, og her skulle vælgerne bl.a. tage stilling til en ny grundlov, der også indebar, at Bjerget kro kredsen måtte sige farvel til vælgerne fra Mors, der istedet kom under Nykøbingkredsen.

Endnu engang valgtes proprietær Hasselbalch, der i tinget stemte for den nye grundlov, men ved det efterfølgende valg opstillede han ikke. Istedet valgtes en rigtig hannæsbo, gårdejer Jens Andersen Bach fra Vesløs, der var moderat højremand. Han kom de næste knap 30 år til at repræsentere Bjerget kro kredsen på tinge. Han var født i Vesløs 1823. Under treårskrigen 1848-51 var han soldat i 1. jægerkorps og deltog i alle dets træfninger. Efter sin hjemsendelse levede han af landhandel på Hannæs, og 1854 overtog han en gård i Vesløs. Han var medlem af sogneforstanderskabet for Øsløs-Vesløs-Arup kommune i et par omgange, samt af amtsrådet 1865-71. Desuden var han sognefoged i Vesløs 1863-86. Bach blev valgt ved kåring, og det samme gjorde han ved valget 1869. Da Bach blev valgt første gang, var han som nævnt moderat højremand, men nærmede sig

hurtigt det moderate Venstre, og fra valget 1872 repræsenterede han dette parti. Fire år senere blev han medlem af det forenede Venstre. Fra 1872 opstillede Højre den meget populære herredsfoged Kjeldsen som Bachs modkandidat, og ved to valg i 70'erne steg Højres stemmetal fra 276 til 430, men Bach holdt skansen med 530 stemmer. Så godt som alle vælgere i Øsløs-Vesløs-Arup støttede Bach, mens vælgerne i Tømmerby-Lild var mere delt. I 1879 skiftede Højre kandidat og opstillede proprietær Gregers Søndergård fra Gøttrup, men han samlede kun 272 stemmer. Ved valget 1881 stillede der i første omgang to højremænd op imod Bach, nemlig Kjeldsen og gårdejer Lars Jensen, Lunde, der tidligere havde været folketingsmedlem for Halvrimmenkredsen. Kjeldsen trak sig imidlertid inden valghandlingen, og kampen stod så imellem Bach og Lars Jensen. Ifølge et samtidigt avisreferat (Thisted Amts Avis), faldt Bachs ord stærke, og han ledte ikke efter dem. Pastor Klausen fra Tømmerby anbefalede i stærke og varme vendinger Lars Jensen, der takkede præsten for de gode ord, der ikke blot var talt med varme, men også havde gjort ham varm. Dette bevirkede, at den daværende kapellan i Øsløs-Vesløs-Arup, Søren Anker-Møller, bad om ordet. Der blev stille i den store forsamling, da den unge kapellan viste sig på valgtribunen og udtalte på en egen, skarp betonet måde:

»Manden fra Lunde udtalte, at pastor Klausen havde talt ham varm, mig talte han kold; thi kold bliver man, når der fra et politisk parti gøres forsøg på at drage fædrelandskærligheden over på sig og sines side. Hele Lars Jensens stilling gør jo, at han sejler lige i armene på Estrup«.

Proprietær Højer, Selbjerggård, der var mødeleder, påtalte ret skarpt den sidste bemærkning. Men Søren Anker-Møllers tale gav pote, og valghandlingen endte med, at Bach opnåede 660 stemmer, mens Lars Jensen kun opnåede 382. De gæve hannæsboere var stolte af deres unge kapellan, og når de senere på dagen blev spurgt om, hvem den unge mand var, svarede de med stolthed i stemmen: »Det er vor præst«.

Ved det følgende valg, der fandt sted to måneder senere, opstillede Højre pastor Klausen, Tømmerby, der havde mange tilhængere i kirkelige kredse, men også denne gang sejrede Bach ret så overbevisende.

På valgdagene samledes der jo mange mennesker på samme sted, og der findes da også flere sjove historier, der udspillede sig på en valgdag. Her blot en enkelt af slagsen, fortalt af lokalhistorikeren Bent Græsbøll:

«To naboer, Kresten og Tammes, henholdsvis højre- og venstremand, havde begge deltaget i rigsdagsvalg på Bjerget, og i kroens lokaler, hvor afstemningen havde fundet sted, var stemningen høj og larmende. Det var ikke udelukkende diplomatiske vendinger, som prægede den ophidsede meningsudveksling mellem de tilstedeværende politiske modstandere. Mens stemmeoptællingen foregik, og man sad og afventede resultatet, kom den drilske og rapmundede handelsmand Kresten og den lige så ordbegavede, men temmelig flabede Thammes i en voldsom ordstrid, der gav Thammes anledning til at tømme bundfaldet af sin politiske skarnspand ud over den forhadte højremand. Da valgets resultat omsider blev bekendtgjort, var man imidlertid ikke hinanden mildere stemt, og de to naboer, som nødvendigvis skulle samme vej for at finde hjem, kunne end ikke tænke sig muligheden af at følges ad. Thammes gik først ud i den mørke aften og begyndte hjemturen. Hvordan det nu gik eller ikke gik, så

Sognefoged og sognerådsformand Jens Mouridsen Bak og hustru Margrethe, Bjerget.

måtte Thammes ud over aftenens mange politiske anstødssten også være tørnet ind i en af vejvæsenets, for pludselig lå han på Bjerget bakke, så lang han var. Det gjorde djævelsk ondt i det højre ben; det måtte være brækket. Alt ondt kom dafanneme-også fra højre. At rejse sig over ende og komme på højkant igen kunne der slet ikke være tale om. Mens han nu lå og sundede sig på den mørke vej, nåede hans modstander omsider frem til stedet. Om Kresten, der nu nærmede sig i nattemørket kunne skimte, hvem han havde for sig, eller om han blev hidkaldt af den vedvarende indædte banden, skal være usagt, men da han begreb den nødstedtes situation, smeltede blidere følelser hans højreorienterede sind, og han tilbød sin hjælp. Venstremanden, der vel havde fået sin uforsonlige politiske uvilje mod naboen stimuleret ved et par kaffepunche, afviste med foragt tilbudet med den bidende bemærkning: »Næj, fannemæ næj! Go do din vej; a vil dæleme ett' ha' hjælp o en højremand.«

Som rigsdagsmand førte Bach en ret ubemærket tilværelse. Han tog sjældent ordet, og også hjemme i valgkredsen var han lidt magelig. Han holdt kun få vælgermøder og var sjældent oplagt til at give lang besked. Men når han var i dyst med en højremand, bl.a. kaptajn Jagd fra Thistedkredsen, så vågnede vikingenaturen i den gamle kæmpekarl, og han slog drøje hug både til den ene og den anden side. Højre hadede ham af et oprigtigt hjerte, fordi han havde fået kredsen over til venstre. Højremanden H. Wulff skriver i sin bog »Den danske rigsdag 1879-81« følgende, lidt ondskabsfuldt, om Bach:

«Bach hører til de bønder, der har drevet civilisationen til at dyrke l'hombre, endogså en god l'homre. I det selskabelige liv skal Bach i det hele have flere talenter og er der en søgt og en afholdt mand. Han er nu en mand højt op i halvtredserne, er middelhøj, ret kraftig og med et ansigt af den almindelige jyske type. Han er ganske velbegavet og kan tale, men rigtignok i et noget bredt og drævende foredrag. Han er afholdt af sine omgangsvenner og skildres af disse som en retsindig og hæderlig karakter, men nogen pryd for rigsdagen er han ikke«.

Ifølge flere iagttagere var Bach såvel personligt som politisk en meget stejl type. De stramme partibånd passede ham vist ikke, og med kredsens venstreor-

ganisation lå han ofte i strid. Indtil 1887 havde han nogenlunde loyalt støttet partiets leder Chr. Berg, men derefter begyndte han oftere og oftere at stemme sammen med den anden fløj i partiet, Bojsen og Hørup, og efterhånden blev flere venstrefolk i kredsen enige om, at det måske var tiden at se sig om efter en anden kandidat. Flere navne blev foreslået, men efterhånden var mange i organisationen stemt for at opstille lærer Pedersen, Kjelstrup, Thy. Efter en lang række forhandlinger de to kandidater imellem, hvor Bach viste sig som den garvede politiker, faldt en vælgerafstemning ud til fordel for Bach, og han forblev som kredsens folketingsmand frem til valget 1895, hvor han trak sig tilbage. Sommeren 1895 blev der afholdt en smuk fest på Bjerget kro, hvor kredsens venstreforening tog afsked med deres folketingsmand gennem næsten 30 år. Der blev holdt tale af Bachs efterfølger, Jens Peter Nørhave, Vust, af redaktør Aaberg, Thisted Amts Tidende og af Søren Anker-Møller, der nu var blevet frimenighedspræst i Klim. Selv om Bach nu trådte tilbage, fulgte han fortsat godt med i politik, og han var en god støtte for sin efterfølger, Jens Peter Nørhave, i de første år. 1905, da Venstre blev sprængt, gik Bach fra partiet, og meldte sig ind i det Radikale Venstre. Den gamle politiker, der startede som højremand, endte altså som radikal. Jens Andersen Bach, der gennem hele sit liv fulgte sin overbevisning, døde 1907 og ligger begravet på Vesløs kirkegård. Kredsens Venstre rejste samme år en mindesten, der endnu kan ses på Vesløs kirkegård.

Ved valget den 9/4 1895 opstillede Venstre Jens Peter Nørhave fra Vust, der blev valgt til tinget med 702 stemmer, mens Højres kandidat Povlsen Nørbjerg opnåede 562 stemmer. Jens Peter Nørhave var født i Vust 1854 og blev allerede som 25-årig sognerådsformand i sin fødeby. Han var ikke nogen stor taler, men nød stor anseelse i sin kreds. I tinget var han bl.a. medlem af finansudvalget og var meget aktiv i forbindelse med etableringen af Thisted-Fjerritslevbanen, der åbnede 1904. Ved etableringen af banen mistede Bjerget snart sin betydning og kredsen skiftede navn til Frøstrupkredsen 1905.

En valgdag i Frøstrup

Om det første valg i Frøstrup, der også foregik ved kroen, skriver forhenværende kommunekasserer og sognefoged i Tømmerby, Kristen Møller, i sine erindringer:

«Før holdtes rigsdagsvalgene på Bjerget, men nu var valghandlingen flyttet til Frøstrup, som var blevet egnens centrum takket være jernbanen. I den anledning ventede alle her omkring stort besøg af venner og bekendte. Også i mit hjem ventedes der en del fra Hjardemål Klit, Roer og Vullum. De forskellige kommuner havde afstemningssteder dels på kroen og dels i private hjem ude i byen. Om eftermiddagen blev der holdt taler af de ærede kandidater. Talerne blev holdt ude i det fri på pladsen foran kroen, den plads hvor gården »Trye« tidligere havde ligget. Efter en hårdt tiltrængt middagspause skulle der stemmes, og det hele skulle helst være afsluttet, så deltagerne kunne få resultatet, før de begav sig på hjemturen. Som ventet kom der da også tidligt på formiddagen et helt læs, vistnok 11 mand, kørende i en lang stiv vogn med lejtræ på, ene mandfolk.

Kunder i Lild sogns brugsforening. Bag disken nr. 2 og 3 fra venstre, uddelerparret Mette og Emil Christensen.

Konerne havde dengang ingen stemmeret og måtte pænt blive hjemme. Efter at de havde fået hestene spændt fra, kom de ind i dagligstuen og blev bænket rundt om det lange bord. Der skulle en mellemmad og en tår øl til før den store begivenhed. De havde hver deres madpakke i en madtejne. Øllet tror jeg nok gik til fælles - de havde i hvert fald to store dunke med øl i. Nu havde de jo været på farten i et par timer, og måske var dagen startet med en dram til morgenmaden, noget der var ret almindeligt den gang. Snakken undervejs sammen med udsigten til en sjælden fridag havde nok gjort sit til, at humøret var højt. Vel anbragt omkring det lange bord og efter et par ølkovse var bragt til veje og fyldt, så enhver kunne række til efter behag for at skylle de gode mellemmader ned, kom snakken rigtigt igang. Ja mellemmadderne var gode, godt belagt med hjemmelavet rullepølse m.m. Sådan en dag ville enhver husmoder nok vise, hvad huset formåede. Efter at den værste sult var stillet, gav mor kaffe. I dagens anledning var der bagt en hvedekage, der gik rundt til kaffen. Efter denne omgang var det tid til at gå op og høre talerne. Jeg tror nok, det var Københavns befæstning, der særlig var i forgrunden den gang. Talerne blev drøftet under den efterfølgende middag og kaffe, og herefter var selskabet klar til at deltage i afstemningen, der tog hele eftermiddagen. Ved aftenstid samledes de alle, og placeret omkring bordet med de sidste beholdninger af mad og øl diskuterede de dagens begivenheder. Efter at landets og rigets forskellige anliggender var grundigt gennemdrøftet, fik de hestene spændt for og drog ad hjemmet til«.

Jens Peter Nørhave beholdt sit folketingsmandat til 1920. Efter vedtagelsen af 1915-grundloven, skete der forud for folketingsvalget i 1918 en revision af valgkredsinddelingen, og indtil 1970 bestod Thisted Amt nu kun af tre kredse Thisted, Hurup og Nykøbing, og det lokale præg forsvandt. Hannæs kom under Thistedkredsen, og af de skiftende folketingsmedlemmer har ingen været lokale. Jens Peter Nørhave, der altså blev den sidste folketingsmand i Bjerget kro-Frøstrupkredsen, døde 1924.

Postknudepunkt

Postvæsenet i Danmark blev oprettet af Chr. IV. i 1624, men det var først, da en privatmand, Poul v. Klingenberg i 1653 for egen regning og risiko tog sig på at drive det, at der kom skred i udviklingen. I 1711 overtog staten igen postvæsenet og fik i 1794 personbefordringen under sig (ekstraposten). Der kom gående bud mellem Viborg og Thisted i 1694 - og fra 1760 blev posten sendt dertil med ridende post fra Viborg to gange om ugen. I 1798 blev der oprettet postruter fra Thisted til Vestervig og Fjerritslev, og dermed fik Hannæs-egnen den første ugentlige forbindelse til den store verden, idet ruten gik over Bjerget.

Det afgørende vendepunkt i postvæsenets historie kom med frimærkets indførelse i 1851, og frimærket har siden været en fast del af det danske postvæsen. De forskellige udformninger og utallige motiver, der gennem årene har været brugt på danske frimærker, har gjort dem til et samleobjekt for folk i alle aldre, noget man sikkert ikke havde forestillet sig, da de i sin tid blev sat i omløb.

Posthuset blev placeret på det højeste punkt på Bjerget lidt nord for Gl. Aalborgvej 88, hvor Athena Æventyrteatret nu har til huse, og hvor der før i tiden i en årrække var jordemoderbolig. På posthuset hentede og afleverede befolkningen på hele Hannæs deres post, d.v.s. det havde man sognebude til, og de var ansat privat. Disse gående bude havde også andre opgaver, de skulle klare i samme ombæring, nemlig småærinder hos købmanden og lignende.

Det formodes, at posthuset eller postekspeditionen på Bjerget har været i funktion siden 1. december 1857, da der blev oprettet en forbindelse mellem Aalborg og Thisted to gange ugentlig over Åbybro og Fjerritslev med postvogn. Turen foregik med lukket vogn og blev udvidet til fire ugentlige ture i september 1869, da banestrækningen Randers-Aalborg åbnedes. Fra maj 1872 yderligere til seks ture pr. uge, og fra juni 1873 gjorde diligencen en tur på alle ugens syv dage. Ruten blev væsentlig afkortet, da banen Aalborg - Fjerritslev blev åbnet i marts 1897.

Hver dag kom postdiligencen med kusk og post på bukken iført rød kappe og hat. Der blev blæst i posthornet, når den lukkede postvogn kørte over Bjerget, og det signal kunne i stille vejr høres langt omkring. Aalborg - Thisted diligencerute bekendtgjorde 2. juni 1884 i Thisted Amts Tidende, at fra 1. juni var afgangstiderne for diligencen som følger: »Fra Thisted kl. 4.45 efterm., fra Bjerget 8.20, fra Fjerritslev 11.05, fra Øster Svenstrup kl. 1, fra Aabybro 3.15, fra Nørresundby 5.20, i Aalborg 5.35«. Der er intet anført om tidspunkterne for turen til Thisted igen.

En postkusk fortæller (Historisk årbog 1969), at han sad sammen med en post på bukken af diligencen, som yderligere havde plads til fire passagerer. De kørte fra Fjerritslev kl. 9 om morgenen, og første holdested var Klim. Der blev truttet i posthornet, så man kunne komme ud og få taskerne ordnet. I Bjerget posthus skulle brevene stemples, og i Østerild blev der skiftet heste. Så fortsatte køretøjet mod Thisted, som det, kun afbrudt af et stop ved Skovsted, nåede kl. halvtre (14.30).

Tilbageturen til Fjerritslev begyndte kl. halvtolv, (23.30) med holdesteder

Lild sogns brugsforening, stiftet 1904.

som på udturen, og kl. fem om morgenen var de igen i Fjerritslev. Postdiligencen var den daglige nerve i nyhedsformidlingen på denne strækning frem til 1904, da banen mellem Fjerritslev og Thisted blev en realitet. Efter den tid og 65 år frem foregik postbesørgelsen på skinner.

Postmesteren havde sin private bolig i posthuset. Der var tre gående postbude, der gik ud derfra, husker Dorthea Christensen. Det var Knudsen, Thøgersen og Lars Bertelsen. De havde hver især meget lange ruter at tilbagelægge daglig, og Dortheas hjem (nuværende Møllevej 11) var sidst på den daglige rute. De oplevede ikke så sjældent, at posten først nåede dertil ved 20-21 tiden.

Postdiligencen var en lukket vogn med plads til nogle få passagerer, og en del benyttede sig af den mulighed, der var hurtigere og mindre anstrengende end at klare turen på apostlenes heste. Var der flere postsager og passagerer, end postdiligencen kunne rumme, skulle lærer Grønlunds tjenestekarl møde med heste og en ekstra vogn, men det var mindre behageligt for de folk, der skulle med den, da det var åben vogn.

Foruden postdiligencen kørte der også dagvogn ud fra Bjerget. I avisen 29. september 1883 meddeles det: »Bjergets dagvogn kører til Fjerritslev mandag d. 1. oktober og ikke til Thisted. Afgang fra Bjerget kl. 8. A. P. Christensen«.

Nogle år senere - først i 1900-tallet - kørte Martinus Ottesen dagvogn. Det var en lukket vogn, og der var plads til 6-8 personer.

Livet i byen og på egnen

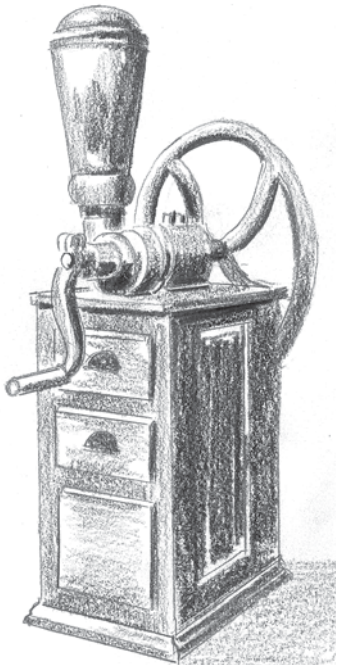

Gammel kaffemølle.
Tegning: Henrik Bygholm.

Dorthea Christensen, født 19. juli 1889, døde omtrent 99 år gammel 17. marts 1988, og som 95-årig fortalte hun, hvordan hun husker Bjerget og byen og egnens beboere fra sine barndoms- og ungdomsår.

Kroen var samlingssted for mange ting. Blandt andet leverede egnens landmænd deres slagterisvin der, og P. Smærup transporterede dem videre til slagteriet i Thisted i hestevogn. Det var ikke det store antal grise, der blev leveret fra egnens gårde og husmandssteder, men når de skulle leveres, var det en god lejlighed for bønderne til at mødes og få en snak om landbrug og priser og ellers høre nyt. Var der meget, der skulle drøftes, var der mulighed for at få et eller andet at styrke sig på og »klare halsen« i krostuen. Det var en afholdskro, så alt gik sømmeligt til. Alligevel var kroen pålagt en brændevinsafgift. For Bjerget kros vedkommende 80 kr. årligt i treåret 1880-82.

Omkring Dortheas barndomshjem var der plantet nogle træer, men ellers var der ingen beplantning på Bjerget overhovedet. Hun husker, at haven ved kroen blev plantet omkring århundredskiftet, og at der blev holdt grundlovsfest i krohaven. Der var så opstillet både baltelt og spisetelt derved for at rumme de mange mennesker, der deltog i festlighederne.

Når der ellers var bal på kroen, foregik det i salen, som var i »sønder end'« af kroen, og så blev musikken leveret af Jens Bak, Lars Lynge og P. Andreas Pedersen, og hun mindes også, at både Carl Skovsted og Marius Bundgaard og tillige Chr. Stentoft spillede. Der blev tillige afholdt grundlovsfest i Laurids Christensens have i Lund i nogle år.

Nogle af ejendommene på Bjerget, bl. a. Søren Thomsen, (Dortheas far) Peder Odgaard og Aksel Trinderup Andersen samt P. Bak på Kæret, skulle møde med heste, når redningsbåden skulle ud ved Lildstrand. De havde pligt til at komme uopholdeligt, uanset hvad de var i færd med. Ved at sammenligne nutidens kommunikationsmuligheder og den hurtige og effektive måde, enhver redningsaktion udføres på nu om dage, aner man, hvilken enorm udvikling der er sket i 1900-tallet på dette og utallige andre områder.

Iøvrigt indgik der meget strandingstømmer i byggeriet på egnen. F. eks. er laden ved Dortheas barndomshjem lavet af dette solide tømmer.

Der var nogle enkelte personer i sognene, man sagde De til. Det var foruden præsten og degnen også lægen og postmesteren. Når postmester Christensen ind imellem var blevet godt gennemblæst oppe på bakken, hvor posthuset lå, kom han hen til Dortheas hjem og spurgte, om han måtte gå en tur i haven. Gårdens have var kun nogle buske og træer, fortæller Dorthea, men det var altså der, postmesteren søgte hen, når han trængte til en »skovtur«.

Både postmester Christensen og Laurids Christensen fra Lund var meget begejstret for det øl, Dortheas mor bryggede. Om processen med at brygge øllet beretter Dorthea, at det krævede et meget stort kar. En stage med tværpinde (nærmest et kors) blev placeret i karret, og halm bredt ud derover. Humle og malt blev lagt på halmen, og der gik en halv tdr. malt til sådan en portion. Vandet blev kogt i gruekedlen, og gæren tilsat senere. I enhver husholdning på landet blev gæren

Bjerget smedie.

gemt fra gang til gang og opbevaret i en lerkrukke. Der blev hældt væde over, og det skulle skiftes af og til. Fik man for lidt gær et sted, lånte man af hinanden. Det var nærmest en hel revolution, da der kunne købes gær i butikkerne. De første mange år, efter at gæren var kommet i detailhandelen, kom den i større pakker til butikken og blev så vejet ud i små portioner efter ønske til forbrugerne.

Når malt og humle havde »trukket« længe nok, blev stagen taget op, og halmen, der havde fungeret som filter eller si, kunne så kasseres sammen med malt og humle. Det tog lang tid at lave godt øl, f. eks. skulle gammelt øl stå omtrent et halvt år. Når det var færdigt, blev det fyldt i tønder (ankre) og blev så tappet i kows (kander) til hverdagsbrug mange steder. Der var meget arbejde med det som med så mange andre ting dengang.

Livet gik sin jævne, rolige gang, der var nok at gøre for mange hænder både på landbrugsejendommene og i handels- og håndværkerhjemmene. Alt det, der var nødvendigt for at få hverdagen til at fungere, kunne klares lokalt. Der var butikker med de daglige fornødenheder og håndværkere til at afhjælpe behovet for faglig bistand, når det måtte opstå.

Den største koncentration af huse på Bjerget var i den sydlige ende af byen omkring århundredskiftet, sådan som tilfældet stadig er. Flere huse er kommet til, og nogle er revet ned gennem årene.

I Dorthea Christensens barndom var det smed Anton, der svang hammeren i smedien på vestsiden af hovedvejen, efter ham P. Kjelstrup, og senere var det Hans Badstue, der gennem mange år skoede hestene og reparerede hånd- og markredskaber m.m. for egnens bønder og andet godtfolk. Hans Badstue solgte smedeforretningen til Chr. Steffensen, der blev den sidste smed på Bjerget til dato. Over for smedien byggede en yngre skomager et hus og udførte sit håndværk der. Navnet husker Dorthea ikke, men derimod at han var søn af P. Thomsen i Bulbjerghuse (forfatterhuset). Efter ham var det L. C. Christensen, der tog sig af nyt og brugt fodtøj på stedet i de første år af 1900-tallet. Ejendommen overfor smedien blev senere solgt som landbrug og overtaget af Chr. Stentoft.

I det lille lavtliggende hus norden for boede maler Kristian Nikolaj Pedersen. Han og konen Elvine havde en kort tid boet i et lille hus syd for Roelsgård bak-

Partier fra Bjerget.

ke, hvor Feggesundvejen stødte ind i hovedvejen. Det var på det tidspunkt så langt nord på som ved »Bæk« (Vabesgård bæk). Huset er for længst fjernet. Før maleren boede en sadelmager der. Den unge maler døde ung, vistnok som følge af lungebetændelse, og Elvine måtte så alene forsørge de fem ukonfirmerede børn. Hun startede hjemmebageri, og der fortælles, at når de flattørv, hun skulle bruge til at fyre bageovnen op med, var for våde, bredte hun dem ud på stuegulvet, når børnene var lagt i seng. Et par timer senere stod hun op og »vendte« tørvene og sov igen 2-3 timer, før hun tændte op under ovnen og gik i gang med bagningen. I 1904 blev hun bestyrer af den første telefoncentral på Bjerget og beholdt denne bestilling til sin død i 1943, hvorefter hendes datter Kirstine, gift med Thomas Christensen, tog over. Centralen blev nedlagt 1. juli 1957, og 48 abonnenter blev indført under Frøstrup. Med tiden holdt Elvine op med hjemmebageriet og gik over til brødudsalg fra Frøstrup bageri.

Omkring 1905 skulle der udbringes et telegram fra telefoncentralen på Bjerget til en gård i Lund, og bestyrerens 11-12-årige tjenestepige og en søn af huset på samme alder blev sendt afsted med det og fik en flagermuslygte i hånden, da det var i skumringen. På gården i Lund blev de to børn beværtet efter alle kunstens regler, og da det var gode og sjældne spiser, som børnene ikke plejede at få til hverdag, tog de godt for sig. Det tog tid, og de var klar over, de skulle skynde sig hjem efter dette ophold. Men de var så forspiste, at de ikke orkede at løbe, så tiden trak ud for deres hjemkomst. De fik dog ingen bebrejdelser, da de endelig nåede tilbage. Bestyreren var lettet over at få dem hjem i god behold, og hun undte dem al den gode mad, de havde fået. Det var efterhånden langt ud på aftenen, og børnene kom i seng med det samme - mætte og trætte af aftenens oplevelser.

En lang, præsentabel bygning med kælder under lige nord for brødudsalget husede både farveri og maltgøreri og beboelse. Ifølge matrikelbogen var det P. Græsbøll, der i 1893 ejede huset. Det fremgår også deraf, at beboelsen var i kælderen, og at der til farveriet hørte 3 kedler, 2 kakkelovne, komfur, kyper, overskæremaskine, presser, og desuden var der maltgøreri med fast tilbehør. Huset var grundmuret og med stråtag.

En hel del forskellige farvere har virket der i kortere eller længere tid gennem 1800-tallet. I en snes år fra midten af 1860'erne var Laurits Vodstrup farver og gårdejer der. Efter ham fulgte Chr. Jensen, og iflg. avisen d. 6. marts 1902 hed farveren da M. P. Madsen. Det skyldes tragiske omstændigheder, at farverfamilien på Bjerget omtales i avisen, hvilket fremgår af følgende: »Farver M. P. Mad-

sen og hustru i Bjerget har i løbet af de sidste 14 dage fristet den tunge sorg at miste deres tre ældste børn, to piger og en dreng i 5½, 4½ og 3½ års alderen. Børnene er alle døde på sygehuset i Fjerritslev af en meget ondartet difteritis. Det ældste barn begravedes i søndags, og i disse dage ligger de to andre lig. De samme forældre mistede i eftersommeren deres mindste barn«.

En knugende angst og afmagtsfølelse må have fyldt farverfamilien og alle hjem på Bjerget disse tidlige forårsdage. En næsten ubærlig sorg der blev lagt på et par unge forældres skuldre.

I 1903 var det stadig P. Græsbøll, der ejede huset. En del år forinden byggede han købmandsforretning nord for farveriet og maltgøreriet lige over for kroen. Også denne forretning havde kælder under det hele. Mellem den nye købmandsbutik og maltgøreriet m.m. lå i Dortheas barndom et meget lille hus, hvor maler Gabels boede. Der må have været en eller anden form for handelsvirksomhed i det hus, idet Dorthea husker, at skolebørnene på eksamensdage altid skulle ind til mutter Gabel og »snolde« lidt, f. eks. kunne de købe »bismarcksklumper« hos hende. Det hus er forlængst borte.

Jordemoderbolig

Da posthuset på bakketoppen blev nedlagt, besluttede amtet, at huset skulle være jordemoderbolig. Indtil da boede hun i et lille hus nord for »Holegård«, hvor hovedvejen svingede. I 1906 står der at læse i avisen, at »distriktsjordemoder Ane Elisabeth Kristensen, Bjerget, anholder om, at der må blive opført et lille hus ved jordemoderboligen til svinesti og hønsehus«. Det kunne ikke bevilges, da boligen var uden jordlod.

Det ville uden tvivl have være et kærkommet supplement til en jordemoders indtjening. Hendes honorarer var afhængig af kundernes økonomiske formåen, og selvom der talmæssigt var mange fødsler, var lønnen ikke overvældende i dette distrikt. Hun var kaldt til Lund, da Ingeborg og Carl Skovsteds førstefødte skulle komme til verden. Som skik og brug var dengang, var barnefaderen nægtet adgang til at overvære fødselen. Det var en traumatisk oplevelse for Carl Skovsted at afvente begivenhedens gang i frastand, og han gik rastløs i pendulfart mellem køkkenet og stalden, hvor han i dyb alvor betroede sin tjenestedreng, at dette aldrig skulle ske mere - det ville han ikke udsætte Ingeborg for. For fuldstændighedens skyld skal nævnes, at Stinne blev den ældste af en søskendeflok på 15 ialt i Ingeborg og Carl Skovsteds hjem. Carl fortalte selv på sine ældre dage, at de havde syv par og en spillemand! (en søn var musiker).

Et lille område mellem Frøstrup og Bjerget, omfattende tre hjem, blev i nogle år kaldt »den gyldne trekant«. Tilsammen mønstrede disse hjem omtrent 40 børn, og selvom »Lisbeth jordemoder« ikke nåede at tage imod dem alle i sin embedstid, men overlod de sidste til sin efterfølger Asta Klit, var det et ret givende område for hende.

Ane Elisabeth Kristensen var iøvrigt Dortheas svigermor. I 1920'erne brændte jordemoderboligen på Bjerget, men den blev bygget op igen omtrent samme sted.

Græsbøll dynastiet

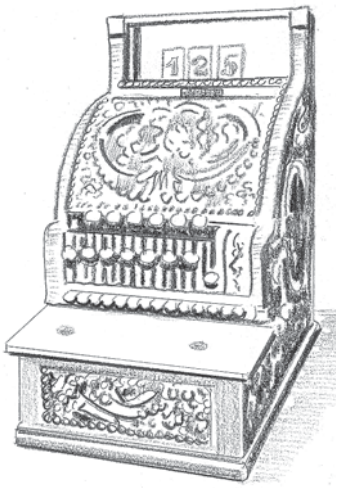

Kasseapparat.
Tegning af Henrik Bygholm.

Købmand Peder Græsbøll blev født i Græsbøllgård i Lild sogn i 1857 som søn af Hans Pedersen Græsbøll og Maren Poulsdatter Græsbøll. Faderen var invalid og havde træben, men det til trods drev han Græsbøllgård godt støttet af sin kone og havde også initiativ til for egen regning og risiko at sende sønnen Peder (P. Græsbøll) til uddannelse på justitsråd Møllers handelsinstitut i Aalborg 1871-72, efter at han havde lært handel hos købmand Poulsen, Bjerget.

Faderen startede på sønnens vegne under beskedne former en købmandshandel i Græsbøllgård i eget navn, indtil sønnen var myndig. Inden længe flyttede P. Græsbøll og købmandsbutikken dog til Bjerget, hvor han i den nye bygning handlede med kolonial og isenkram i én afdeling, og hvor døtrene Hanne og Olga tillige de sidste år P. Græsbøll var på Bjerget, havde en afdeling med manufakturvarer og desuden en modeforretning.

Handelen blomstrede og livet udfoldede sig på Bjerget i disse år. Her samledes trådene, og herfra var der forbindelse ud til omverdenen. På modsatte side af vejen over for P. Græsbølls butik lå afholdskroen, der var et centralt sted for hele omegnen. Syd for kroen havde »Tømmerby og Lild sognes Spare- og Lånekasse« til huse. Sparekassen, som den blev kaldt i daglig tale, var blevet stiftet 21. februar 1873 af lokale mænd med det formål »dels at fremkalde større lyst hos den mindre bemidlede del af sognets beboere, navnlig hos arbejdere og tjenestefolk, til at sammenspare og frugtbargøre små pengebeløb, dels at lette husmænd og mindre næringsdrivende og jordbrugere i sognene adgang til, imod antagelig selvskyldnerkaution eller mod »håndfast« pant af værdipapirer, at erholde mindre lån«.

Sparekassen blev ledet af en bestyrelse bestående af lokale mænd: Thomas Christensen, Lund, Isak Jensen, Jens Smed, N. Skaarup, Jakob Bak, Niels Chr. Nielsen og yderligere en mand, hvis navn er meget vanskeligt at tyde. Det var også lokale mænd, der passede den daglige drift af sparekassen, som i mange år var den eneste sparekasse på Hannæs. Fra huset over for maltgøreriet blev den flyttet længere nordpå i et hus mellem Gl. Aalborgvej 71 og 79, det lå tilbagetrukket fra vejen ude på kanten af bakken. Huset er forlængst revet ned. Tømmerby-Lild Sparekasse flyttede med tiden til Frøstrup i eget hus med tilhørende lejlighed (Søndergade 32).

Imellem Bjerget kro og huset, hvor sparekassen startede sin virksomhed, lå tilbagetrukket et savskæreri med vindmotor - en såkaldt vindrose. Det nedbrændte, husker Dorthea, og et almindeligt beboelseshus blev bygget på tomten. Det meste af jorden på Bjerget tilhørte kroen eller Jens Baks gård (Gl. Aalborgvej 53), men de blev efterhånden begge udstykket. På Gl. Aalborgvej 79 lige over for vejen til Lild kirke havde lærer Grønlund bygget en lade på jord købt fra kroen, og lige før han tog sin afsked fra skolen, byggede han stuehuset, men hans kone nåede ikke at flytte ind i det før sin død. På adressen Gl. Aalborgvej 71 boede i mange år en slagter. Han hed Valdemar Sørensen. Han slagtede dyrene hjemme ved sig selv og kørte ud og solgte kødet. Han var altid flot kørende og kørte meget hurtigt. Senere var der snedker-tømrerværksted i bygningen igen-

nem mange år, det blev drevet af snedker Sørensen. Trods samme efternavn er der så vidt vides intet slægtskab til slagteren. Andre boede i huset i mellemtiden.

Et stykke nord for P. Græsbølls købmandshandel lå den butik, hvor han havde lært handel hos købmand Poulsen som ganske ung. Senere hed købmanden dér Laurits Nielsen, og efter at Thisted - Fjerritslev banen blev anlagt, blev posthuset på toppen af Bjerget nedlagt og brevsamlingsstedet fik til huse hos købmand L. Nielsen, indtil også det nedlagdes, og alt postbesørgelse skete ud fra Frøstrup posthus. Købmand Laurits Nielsens datter og svigersøn overtog butikken efter ham, og de solgte den senere til købmand Rotbøll Pedersen. Forretningen brændte, og siden har der ikke været købmandshandel.

På hjørnet, hvor vejen drejer til Lild kirke, boede der i Dorthea Christensens barndom en smed - Mikkel smed - og han var vist selvlært, mente Dorthea, men nogle småtterier kunne han da lave. Efter ham boede skomager Jens Olsen der og udførte sit håndværk gennem mange år. Med tiden blev bygningen på modsatte hjørne ved vejen til kirken rejst. Forøvrigt af en skomager - P. Skolemester - der havde værksted en tid, før huset blev indrettet til købmandsbutik af købmand Kortegaard (søn af »petroleums-Jens«). Sidst i 1920'erne overtog Peter Badstue denne købmandshandel.

Overfor denne bygning på vestsiden af landevejen boede Poul Urmager, og navnet tilkendegiver hans håndværk. I samme hus havde sønnen Jens cykelforretning og en anden søn - Christian (Chr. Urmager - senere barber i Frøstrup) drev rebslageri i et træskur ved huset. Der var endnu en søn, der hed Villiam. Deres fars tilnavn - Urmager - fulgte dem alle som kendenavn livet igennem. Det var en meget musikalsk og festlig familie, der ofte kom i Dortheas hjem. Da de aflagde besøg en juledag, blev vejret så dårligt, at det var umenneskeligt at gå ud, og Søren Thomsen overtalte da også Poul Urmager og hans kone og sønnen Jens, der led af astma, til at overnatte. Men Christian ville hjem. Inden han nåede til Kirkedal, mødte han sit hus! Det træskur, hvori han fremstillede reb, var blæst ned og var nu på vej til kirke!

I Dortheas hjem samledes der altid mange unge, og om vinteren blev der danset. En stue blev ryddet, og gav det ikke plads nok til de unge at svinge sig på, blev der ryddet én mere. Dortheas mor sørgede for til disse lejligheder at have rigeligt med »hvedekag'« i huset, men slog det ikke til, måtte der bud ned til Elvine efter 2-øres kringler. Det var Chr. Urmager, der leverede musikken til disse sammenkomster, han mestrede violinen til fulde, men kunne også selv lide at danse, og når han fik lyst til en svingom, greb han til mundharpen, den kunne han betjene, alt imens han svang sig med en pige.

Af andre håndværkere på Bjerget husker Dorthea snedker Jens Didriksen, der boede under bakken ved Kvolsgård teglværk og Søren Snedker, der havde bopæl »søndest under bakken«.

Der skete meget i Tømmerby og Lild sogne i årene omkring århundredskiftet. Der blev snakket og diskuteret mand og mand imellem og afholdt møder her og der. Store beslutninger skulle tages af sognerådet og andre, som havde fået magt og myndighed betroet. Det hede emne var en eventuel havn ved Lildstrand, og linieføringen af den påtænkte jernbanelinie mellem Thisted og Fjerritslev, og alt hvad den ville medføre. Der blev ikke anlagt havn ved Lildstrand og jernbane-

sporene blev ikke lagt vest om Bjerget, men over Lund fjord og nord og vest om Grisbjerg ved Frøstrup. Det fik stor betydning for det lille bysamfund på Bjerget, ja, det blev faktisk vendepunktet i dets historie.

Dette kan kort illustreres ved en oplevelse, en flok drenge på 5-8 år fra Bjerget havde, da de en novemberdag i 1904 havde taget plads på bakken syd for Bjerget by (v. maler Bahnsen) for at se vidunderet - det meget omtalte tog - komme forbi. De var vant til, at al trafik skulle over Bjerget, og skuffelsen var stor, da det gik op for dem, at det længe ventede tog bevægede sig ovre ved Grisbjerg og dermed kørte udenom Bjerget.

Afvikling

Året før banen blev åbnet, flyttede købmand P. Græsbøll fra Bjerget til Frøstrup i en ny købmandsbutik, han havde ladet opføre der, og kromanden på Bjerget (Oddershede) byggede i 1904 kro i Frøstrup, hvor gården Trye havde ligget.

Initiativrige folk på Bjerget tog straks affære, og d. 27. januar 1904 blev Bjerget brugsforening stiftet ved et møde på Bjerget kro. Den fik til huse i den bygning, hvor købmand P. Græsbøll havde haft butik. Kort tid efter mødet på kroen var der tilmeldt 40 medlemmer. Den første bestyrelse bestod af: Jens Peter Roelsgaard, »Roelsgård«, Peder Odgaard, Bjerget, Ole Chr. Christensen, Lild, Chr. Badstue Larsen, Kæret, Otto Smærup, Kæret, Niels Rohde, Kæret og Andreas Bliksted, »Holegård«. Peder Odgaard blev valgt til formand. Niels Rohde havde gjort et stort stykke arbejde for at få brugsforeningen startet. Han udførte alt det skriftlige arbejde, udformede og skrev foreningens første love.

Det første års omsætning var på 22.000 kr. Ved 40 års jubilæet var den steget til 101.000 kr. Da omsætningen var på sit højeste, var den på 522.716 kr., og det var i 1968, tre år før foreningen blev opløst. I de 67 år, brugsforeningen bestod, havde 13 uddelere ansvaret for butikken.

Den, der var længst på posten, var Emil Christensen. Han kom til Bjerget brugsforening i 1924 og nåede at fejre 25 års jubilæum. Et tilsvarende jubilæum opnåede én af brugsens kasserere, nemlig fisker Anton Jensen (Nøhr). Foruden kassererposten havde han gennem årene mange andre tillidshverv, bl. a. som formand for Lildstrand fiskeriforening og medlem af sognerådet i flere perioder.

Som et kuriosum i Lild brugsforenings historie kan nævnes, at ved generalforsamlingen i 1954 blev det vedtaget at give damerne stemmeret.

I 1971 var omsætningen faldet, og der var et underskud på 15.000 kr., og generalforsamlingen tilrådede derfor med 35 stemmer mod 1 at likvidere foreningen. Det blev vedtaget på en ekstra generalforsamling 6. oktober 1971, og ti dage senere, d. 16. oktober lukkede butikken. Viggo Larsen var brugsforeningens sidste formand.

Men der skete dog også andre ting i byen. Ved et søndagsmøde på Kvolsbjerg Teglværk i 1907 vedtoges det at danne en forening under navnet »Lild sogns foredragsforening«. Til formand valgtes teglværksejer Mortensen, og den øvrige bestyrelse var Niels Rohde og Niels Chr. Stentoft fra Kæret, postbud Lars Ber-

Bjerget telefoncentral med bestyrer Elvine Pedersen.

telsen, Bjerget, og Marinus Sørensen, Djernæshus. Et par år senere fremgår det af avisen, at foredragsforeningen agtede at afholde en stor folkefest på Bulbjerg om sommeren. Som talere ville blive indbudt Jeppe Aakjær m.fl. Om det blev gennemført, foreligger der ingenting om.

Også en husflidsforening så i disse år dagens lys på Bjerget, og den holdt gennem flere år udstillinger og tombola på kroen. Ellers havde foreningen tilholdssted i Lild gamle skole, og i 1911 talte den 30 elever. I 1902 annonceres om en »husflidsudstilling 2. og 3. påskedag i bager Jensens sal, hvortil der er fri adgang.«

Folkeliv

Pensioneret lærer Vilhelm Jørgensen, Grindsted, levede sine barndomsår på Bjerget, fra han var 8 år. I 1916 flyttede han med søskende og forældre - Mariane og Jens Jørgensen - ind i maltgøreriet. Han ankom gående til Bjerget sammen med en lidt ældre dreng og en lille kone. De kom trækkende op ad Roelsgård bakke med to køer, som de havde bragt med fra den ejendom i Thy, de var flyttet fra. Alle var kommet med toget til Frøstrup og tog det sidste stykke vej til fods. Ved det første hus på højre hånd skulle de dreje ned, men trak forbi, og smeden, der boede til venstre, stod i døren og grinede ad dem, husker Vilhelm Jørgensen. Uddeler Fuglsang fra brugsforeningen kom dem løbende til undsætning og førte dem på rette vej.

Han husker også, at egnen virkede forblæst med de forkrøblede træer, og at der hang fisk til tørre hist og her. Jorden var mere mager end den, de kom fra, men huset var betydeligt bedre. Det gik op for ham efterhånden, at mange husmænd i de små ejendomme på Kæret kombinerede landbruget med fiskeri på havet.

De stejle bakker mod vest imponerede ham i første omgang, og senere oplevede han dem som dejlig tumleplads og glimrende kælkebakker, hvor børnene søgte hen efter skoletid og om søndagen. En ekstra spændende ting var at være til børnefødselsdag hos P. Odgaards dreng, for så var der mulighed for at få nogle gevaldige ture i tipvognen, der ellers blev anvendt til at hente ler ud fra bakken til teglværket.

En anden Bjerget-dreng, Peter Lynge Nielsen, fik som ca. 7-årig sin første biltur i 1920'erne og husker den stadig tydeligt. En ung mand fra Bjerget, der var blevet rejsende i manufaktur for F.D.B., var på besøg i sit hjem. Han var kørende i en varebil med åbent lad, hvor alle kufferterne kunne stå. Han tilbød børn og unge en tur på ladet, og Peter var heldig at komme med. Men han var rystende bange under hele turen til »røde bro« og tilbage igen. Alt gik dog godt. Turen var en oplevelse, han stadig husker.

Maltgøreriet fungerede i nogle år. Folk kom kørende med deres maltbyg og hentede den igen til tørring, før den blev sendt til mølleren og malet, så den var klar til at bruge, når der skulle brygges øl.

Over for maltgøreriet boede Trine og Lars Smærup og bag dem et ældre ægtepar, der hed Jensen. De solgte deres hus til tre mænd: smed H. Badstue, uddeler P. Fuglsang og husmand P. Smærup. Der blev dannet et aktieselskab, og huset blev lavet til forsamlingshus. Den første bestyrelse havde P. Fuglsang som formand og lærer Ægidius som kasserer, Niels Rohde og P. Smærup var også med. Ved lister blev der tegnet bidrag á 10 kr. Huset blev købt for 3500 kr., deraf 1500 kr. kontant og et lån på 2000 kr. i Husmandskreditforeningen.

Der var indvielsesfest af huset d. 16. oktober 1918, hvori 100 deltog. Pastor Rossen, Thorup, talte.

Huset blev udlejet til mange forskellige møder og sammenkomster, og mange foreninger brugte det til deres arrangementer. Prisen for leje af salen til foreninger var 4 kr. og for stuen 2 kr., ønskede man at tage hele huset i brug, kostede det 8 kr. Private måtte betale 10 kr. for det hele.

Tømrer Niels Mølbæk fortæller om, hvordan ungdommen samledes på Bjerget, efter at de havde været i rejsebiografen i Frøstrup. Det skete som regel hver 14. dag. Niels Mølbæk var i tømrerlære hos Gregers Gregersen i Frøstrup midt i 1920'erne. Når de unge mennesker blev samlet, fik de hurtigt fat i nøglen til forsamlingshuset hos Chr. Stentoft, og Niels måtte så hente sin violin og spille op til dans. Hatten gik rundt, og når leje af forsamlingshuset var betalt, var resten til Niels, og de 6-10 kr., det som regel blev, var kærkommen for en læredreng. Det hændte, at en bilfuld gæster eller to på vej fra Bulbjerg Badehotel holdt ind til forsamlingshuset, og så kom der mere i hatten.

Allerede i 1921 var der besvær med økonomien, og på en ekstra generalforsamling blev der stemt om, hvorvidt forsamlingshuset skulle fortsætte. 69 stemte for og 16 imod. Ekstra beløb skulle erlægges. Omkring et halvt hundrede tilkendegav sammenholdet om huset ved at skrive under derpå. Det var et bredt udsnit af sognets beboere.

Som en hjælp til økonomien blev der gennem årene holdt basarer og pakkefest og lavet dilettantforestillinger. Huset blev, så langt økonomien tillod det, holdt nogenlunde vedlige, og visse ændringer og forbedringer gennemførtes. Bl.a. blev jernkonstruktionen forandret, så Lild Ungdomsforening bedre kunne

Købmand Badstues butik.

dyrke gymnastik i salen. Der blev gennem mange år holdt høstfest med taler og oplæsning og dans bagefter og juletræsfest for unge og børn. Forsamlingshuset var også med i det samarbejde, en lang række foreninger havde om aftenhøjskole sidst i 1950'erne og først i 1960'erne.

Økonomien var ikke god, og i 1967 tilkendegav 11 aktionærer med deres underskrift, at de ønskede at udtræde af selskabet Lild forsamlingshus. Protokollen slutter i december 1967. Senere blev huset solgt til fabrikant Svend Pedersen, Jany, og brugt til lager. Det er nu i privat eje.

Vilhelm Jørgensen fortæller, at der blev holdt husflidsskole nogle år i forsamlingshuset. Først oppe på loftet, hvor der var meget koldt, tagstenene gnistrede af frost, og de unge mennesker sad med blåfrosne fingre og flettede kurve og bandt børster. Lærer Ægidius underviste, og ham brød eleverne fra Kæret sig ikke om. De arrangerede noget med et vaskefad, som skulle falde ned i hovedet på ham, når han gik ned ad trappen. Følelserne var dog gensidige, han brød sig heller ikke om »de røvere nede fra Kæret«, som han sagde.

Nogle gange blev der arrangeret ringridning ved forsamlingshuset eller på en ager lige vest for Lild kirke. Når selve ringridningen var afsluttet, red alle ryttere i flok rundt til de steder, hvorfra der var en hest eller mand med. »Klovnen« red foran og skulle med sine klovnerier ved af- og påstigning af hesten blandt andet holde stemningen oppe og gå ind i huset efter kagedåsen. En af stedets beboere bød alle ryttere på en »skænk«. Vilhelm Jørgensen husker en sådan rundtur, hvor han selv var rytter på Lars Smærups islænder-hest. Han var omkring konfirmationsalderen og absolut ikke en trænet rytter, men Lars Smærup havde insisteret på, at han skulle deltage i ringridningen med hans hest. Netop det år var Martin Pedersen klovnen, der førte an i flokken. Det varede imidlertid ikke længe, før Vilhelm Jørgensen sakkede bagud. Om det skyldtes den lille lavbenede hest eller den uerfarne rytter eller begge dele må stå ubesvaret, men det endte med, at Vilhelm kom så meget bagefter, at når flokken red af gårde, red han ind. Den festlige afslutning på ringridningen, som den oplevedes af de øvrige ryttere, blev for Vilhelm Jørgensen en traumatisk oplevelse, måske fordi han slet ikke havde ønsket at være med i det hele taget.

Ellers var der ikke mange fritidsaktiviteter, men folk kom hinanden mere ved i form af hjælpsomhed og medleven og tillige »bygang«. Man havde let ved at give en kop kaffe. Men de havde da også øje for folks særheder og skavanker, og øgenavne blev let hæftet ved en person, dog uden at det betød noget nedsættende som f. eks. Styv Frans, Valdemar Træben, Fuglsang Kristian, Kræn Kvot og

Lild ungdoms- og gymnastikforening på vej til opvisning i bakkerne.

Hopskrædderen - hans ene ben var for kort. Og kommisen ved købmand Nielsen hed aldrig andet end Fut på grund af sin gangart. Han var meget nidkær på forretningens vegne. Hvis en brugsforeningskunde kom efter en speciel eller udsolgt vare, lød svaret: »Vi sælger kun til vore faste kunder«!

Når Vilhelm Jørgensen i tankerne går en tur gennem Bjerget, som han husker stedet fra barndomsårene omkring 1920, hører han den hyggelige lyd fra smedien, når hammeren dansede på ambolten, og han ser landpost Lars Smærup - med den tændte pibe i munden - gøre klar til at begynde sin tur, og lidt længere henne går den gamle post Lars Bertelsen med stok og taske. Han vender sig en gang imellem og ser tilbage, han har ellers lang vej foran sig. I den ene ende af brugsforeningen boede skomager Jens Olsen. Ofte så man ham, med forklæde på, på vej til en kunde i nærheden med et par reparerede sko. Den største trafik af folk gik til brugsen og til brødudsalget og telefoncentralen ved Elvine Pedersen. Der hang en telefon i hendes forgang, som alle kunne benytte mod betaling, og det var jo kun få, der havde installeret en sådan i hjemmet. Om søndag formiddag, når karlene havde fået fri efter morgenbestillingen på gårdene, mødtes de ofte ved brødudsalget, hvor hver af dem købte sig en stang wienerbrød, som de fortærede i hinandens selskab i vejkanten udenfor butikken.

Var man på besøg hos Elvine, blev der ofte spillet bezique, som vist ikke kendes mere.

Personale ved Bjerget smedie 1902.

Da maltgøreriet hos Jens Jørgensen blev nedlagt, lejede Jakob Kold sig ind der og drev cykelforretning m.m. en del år, indtil han købte den forhenværende købmandsbutik nord for brugsforeningen og havde mekanikerværksted der gennem mange år. Over for brugsen lå den forlængst nedlagte Bjerget kro, men der stod stadig »Afholdskro« på den. Den var landbrugsejendom nu.

En person, der hørte med i bybilledet, var Otto Andersen med sit hestekøretøj, når han kom og solgte fisk. Han var kendt for sin rappe og bramfri omgangstone og sprog, uanset hvem han mødte eller handlede med. Hans ordveksling med konen på centralen huskes stadig, den lød højrøstet fra Otto som følger: »Vel do ha' torsk - din flynder«? - og svaret faldt prompte: »Nej, a vel ha' flynder - din torsk«!

Der var mange små landbrug i Lild sogn, hvor man kun havde til dagen og vejen, og Vilhelm Jørgensen oplevede, at man ikke gik af vejen for at give hinanden en håndsrækning. Således fik en lille husmand vesten for Bjerget hele sin ejendom tilsået på én dag ved aftale med naboer.

Det var en streng tid efter 1. verdenskrig med varemangel og rationeringsmærker på alt, og samtidig den spanske syge, som fik mange til at bukke under. Mange steder lå hele familier syge og kunne ikke få hjælp. Mærkeligt nok gik Jens Jørgensens husstand helt fri, og Jens gik ind og hjalp smedefamilien, der alle var sengeliggende. Den gamle landpost, Lars Bertelsen, som holdt avis med Jens

Jørgensen sagde: »Nej - Jens Jørgensen, vi kan ikke få spansk«. Kort efter måtte han gå til sengs, og da læge Schilder kom på sygebesøg, bemærkede han: »Var det ikke Dem, der ikke kunne blive syg«? - »Nej«, svarede Lars, »det var Jens Jørgensen«!

Selv om krigen ikke var på nærmeste hold her i det nordvestjyske, blev man ofte mindet om den. Mod vest kunne folkene på Bjerget f. eks. nogle gange se store cigarformede luftskibe - de tyske Zeppelinere - komme glidende langs kysten, og længe efter at krigen var forbi, kunne det høres, når minerne blev sprængt ved havet.

I årene efter 1. verdenskrig agiterede man for at få elektrisk lys og kraft indlagt, og der blev sagt, at hvis man ikke gik med, ville ens ejendom nærmest blive usælgelig. Men det var nær gået omvendt, idet det blev meget dyrt, både i installation og drift, og det var en hård belastning for en i forvejen svag økonomi.

Både brugsen og købmanden, smeden og skomageren, mekanikeren og snedkeren, brødudsalget og telefoncentralen fungerede på Bjerget under og lige efter 2. verdenskrig. En tid havde Marie Thomsen også manufaktur- og trikotageforretning nord for Teglværksvej, og i sine unge dage var Henrik Pedersen (Vendelbo) barber på Bjerget. Men da brugsen lukkede, flyttede købmand Dalgaard ind i de tomme lokaler og solgte bygningen ved vejen til kirken. Efter nogle år måtte han lukke sin forretning på grund af sygdom, og nu er bygningen udlejet til antikvitets - og genbrugsbutik, og det er det eneste handelssted, der er tilbage på Bjerget. Inger og Poul Bahnsen - kunstmalerægtepar - har udstilling og salg af malerier, men de opholder sig ikke på Bjerget hele året rundt, idet de har en ejendom i Norge.

Bjerget Efterskole er et aktiv for byen og egnen, og de ca. 70 kostskoleelever bringer i de 10 måneder af året, de opholder sig på skolen, lidt liv i det daglige bybillede.

Da udviklingen vendte, og beboerne på Bjerget måtte se i øjenene, at mange af de ting, der havde været nerven i det lille bysamfund, nu flyttede til Frøstrup, og at alt blomstrede op der, faldt følgende bemærkning fra en mand, der boede deroppe: »Ja, ja da - lad gå med det så, bare vi får lov at beholde udsigten«.

Det fik de lov til. En »herlighedsværdi« på stedet der sættes stor pris på!

Øsløs

Købmand
Thomas Christensen Dige,
Øsløs.

På samme tid, som Bjerget oplevede sin storhedstid, var der også et blomstrende handelsliv i Øsløs. Ikke mindst p.g.a. de beboere, krejlerne, der ernærede sig ved sejlads til købstæderne ved Limfjorden, hvor de medbragte produkter fra egnens bønder.

Efter at næringsfriheden blev indført i 1857, da købstæderne mistede deres handelsprivilegier, opstod der en række småhandlende høkere og købmænd - også i Øsløs.

En af de første større købmandsgårde, der blev oprettet på Hannæs, var Diges købmandshandel i Øsløs, der hurtigt blev en af de største udenfor Thisted. 1849 købte Dige på tvangsauktion en gammel gård i Øsløs by (Højstrupvej 120), der tidligere var fæstegård under Vesløsgård.

Thomas Christensen Dige var født i Vigsø 1824 og gift med Johanne Marie Jensen. Allerede kort tid efter sin ankomst til Øsløs begyndte han at købe ejendomme og jord overalt på Hannæs. Desuden rejste han land og rige rundt for at købe og sælge ejendomme. Ved folketællingen 1870 står han sammen med sin hustru og de to mindste børn opført på listen over personer, der i kortere eller længere tid var fraværende. Gårdens folkehold, der var hjemme for at passe hele bedriften, var på det tidspunkt foruden Diges tre halvvoksne børn fire tjenestekarle og en tjenestepige.

I 1880 var folkeholdet udvidet med en handelsbetjent udover købmandens egne sønner Christen Thomsen Dige og Jens Thomsen Dige, der også var med i den daglige drift. Thomas Chr. Dige havde, foruden købmandsgården i Øsløs, 2 skibe, der bl.a. sejlede til Norge, stort pakhus ved Søndergård strand og kro, købmandsgård, bageri og mølle ved Feggesund under navnet Dige & Søn.

Ifølge en brandtaksation omkrig 1900 bestod Diges købmandsgård i Øsløs af stuehus, stald og lade, hestestald, butik og to pakhuse, og en taksation få år senere af »Dige & Søn« ved Feggesund viser, at der var der stuehus med krostue, stald og lade, bryggerhus og bagerhus, gæstestald og vognhus og en hollandsk vindmølle.

I perioder blev forretningen i Øsløs drevet ved bestyrere, bl.a. var den senere kaffegrosserer N. L. Spangberg, Thisted, ansat som bestyrer i Øsløs fra 1881-84. Sønnen Christen Thomsen Dige, der allerede før 1880 var blevet enkemand, overtog efterhånden ledelsen af hele foretagendet. Ved folketællingen 1890 står han opført som købmand, broderen Jens var handelsbetjent, og den yngste bror Kristian var handelslærling. Firmaet nød stor tillid blandt egnens befolkning, og efterhånden blev Christen Dige betroet en lang række menneskers sparepenge, tit uden nogen egentlig kvittering. I løbet af få år stod det imidlertid klart for nogen, at Christen Dige i økonomiske og ledermæssige sammenhænge ikke havde samme format som faderen, og efterhånden begyndte det at gå tilbage for købmanden i Øsløs og hans foretagender. Det fortælles, at der en dag i butikken dukkede et par øsløsboere op, som ville have de penge, de havde stående hos Christen Dige. Han svarede, at det kunne de også få, og hentede sin velspækkede tegnebog for at udbetale pengene, men da de så dette, ville de ikke have dem

Diges købmandsgård.

alligevel. Hvis man kunne fremvise så mange penge, havde man da ikke økonomiske problemer. Der var fortsat mange ansatte i forretningen. Ved folketællingen 1906 var der to tjenestekarle, tre tjenestedrenge, to tjenestepiger og to handelsbetjente, den ene af dem var Kristian Nielsen Dybdahl.

I købmandsgården boede desuden den gamle Thomas Dige, der efterhånden var blevet 83 år, og købmand Christen Dige og hans to brødre Jens og Kristian Dige, endvidere Christen Diges søn, Peder, der var gårdbestyrer, og hans hustru Dorthea. Alt så godt nok ud på overfladen, og Christen Dige fik også en del gårdmænd til at skrive på veksler for ham. Men 1909 stod det klart for de fleste, at det måtte gå galt. Når folk kom i butikken efter varer, fik de oftere og oftere svaret: »Det er på lager i Aalborg«. Men den 16/9 1909 var det sket. Dagen efter stod der at læse i Thisted Amts Tidende:

Tegning: Henrik Bygholm

»En stor fallit er, efter hvad der er meddelt os fra Fjerritslev igår, indtrådt på Hannæs, idet firmaet T. C. Dige i Øsløs er erklæret fallit. Fallitten vil komme til at ramme mange af egnens beboere, som i tillid til det gamle firmas soliditet havde betroet det deres sparepenge. Ialt skal der på denne måde være betroet firmaet ca. 90.000 kroner, og da en foretagen statusopgørelse skal have givet til resultat, at der kun er aktiver for 10 pct. af gælden, må det desværre frygtes, at det kun bliver meget lidt, der bliver til kreditorerne. Men ikke nok dermed er der tillige en del hannæsboere, der har skrevet på veksler for firmaet, og selv om man vil gå ud fra, at de pågældende på den anden side står i gældsforpligtelser til firmaet, er deres stilling dog derved blevet yderligere forværret. Vi har hørt påstå, at mindst 30 landmænd ville komme til at gå fra deres ejendomme på grund af det indtrufne krak, men forhåbentlig vil det dog vise sig, at rygtet her har overdrevet. Slemt er det imidlertid, og når det hedder, at firmaets samlede gæld løber op til omkring en halv million, er dette vistnok ikke så meget overdrevet. Firmaet er som sagt meget gammelt. Indehaveren, kammerråd T. C. Dige, er nu en gammel mand på 86 år. Han har været for sin tid en meget dygtig mand, og det er hævet over enhver tvivl, at han i sin tid har været meget velstående, navnlig i de år, vejleudtørringen stod på, havde han en meget stor omsætning og tjente gode penge. Senere, efter at ledelsen var overtaget af sønnen Christen Dige, er det gået tilbage, og det indtrufne sammenbrud har allerede i et års tid af folk, som var inde i forholdene, været betragtet som uundgåeligt«.

Niels Chr. Bertelsen foran sin smedie - nuværende Sdr. Øsløsvej 16.

Ligesom i vore dage var der også dengang stor medieinteresse omkring fallitter og skandaler. De to førende aviser, Thisted Amts Tidende og Thisted Amts Avis, skrev jævnligt om den nyeste udvikling i sagen. Den 28/9 1909 stod der i Thisted Amts Tidende:

»Fallitten i Øsløs: Fra flere kreditorer er der til herredskontoret på Skerpinggård indgivet anmeldelse om bedrageriske forhold fra købmand Christen Diges side. Der er idag blevet afholdt forhør i sagen. Efter forhøret blev købmand Dige sat under anholdelse, sigtet for misbrug af betroede midler«.

I oktober måned samme år krakkede firmaet »Dige & Søn« i Feggesund. Hermed var Christen Dige personlig fallit. I dette firma fandtes ved slutningen kun varer for ca. 1000 kr.

Skandalen rullede videre. Den 25/10 skrev Thisted Amts Tidende, at der allerede for Hanherredernes skifteret af 125 kreditorer var anmeldt ca. 125.000 kroner. Til kurator i boet blev valgt sagfører Rønn, Fjerritslev, og kreditorudvalget bestod af konsul Brøgger, Thisted, grosserer Moldemar, Aalborg, og gårdejer Peder Jensen, Øsløs (Overmark 2). I konkursboet efter »Dige & Søn« var sagfører Lassen, Fjerritslev og købmand Buchholtz, Thisted, medlemmer af kreditudvalget.

Der blev afholdt tvangsauktion i firmaet »Dige & Søn« over lageret af isenkram, kolonial og manufakturvarer den 8/11 1909. I annoncen, der indkaldte til auktionen, fremhævedes 10.800 mursten, 700 brændsten, tømmer, planker, lægter, træsko samt et jernpengeskab.

De næste to dage blev der holdt en tilsvarende auktion i Øsløs. Her blev der fremhævet jern og jerngods, støbegods, drænrør, planker, hegnspæle, 2 decimalvægte, 2 diskvægte, 1 sækkevogn og 1 jernpengeskab.

Imens fortsatte forhørene over Christen Dige, og hans bogholder Kristen Nielsen Dybdahl blev anholdt for meddelagtighed i falsk. Han blev senere pure frifundet. »Dige & Søn« blev den 3/2 1910 med ejendomme, mølle og færgerirettigheder samt kroprivilegier solgt til Jacob Hagensen, ejer af Ny Ullerupgård, Hillerslev sogn, Thy, for 32.000 kroner.

Den 11/6 1910 købte Peder Dige, søn af Christen Dige, på auktion købmandsgården og Øsløs bageri (Højstrupvej 101), samt andre af boets ejendomme; disse blev senere solgt videre. Sagen endte for Christen Diges vedkom-

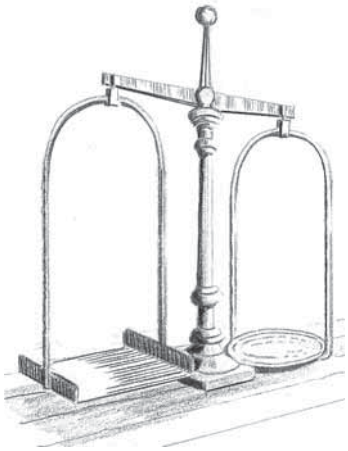

mende den 3/9 1910, hvor han blev idømt 3 måneders fængsel på sædvanlig fangekost for brug af betroede midler. Desuden skulle han i erstatning betale 5.627 kroner til forskellige, som han havde besveget.

I kølvandet på fallitten fulgte en lang række tvangsauktioner på Hannæs, bl.a. var Tømmerby kirke med i fallitboet. Der var mange nekrologer i de følgende år, der endte med at fortælle, at N. N. mistede sin formue på grund af Diges fallit. Her et eksempel hentet fra en nekrolog, skrevet over handelsmanden og krejlerskipperen Lars Kold (1835-1910), Øsløs (Thisted Amts Tidende d.10/5 1910):

»Mod slutningen af sit virksomme liv måtte den gamle mand opleve det, at hans formue gik tabt, den var betroet til den så sørgeligt kendte Christen Dige«.

Men hvad med den gamle købmand Thomas Christensen Dige, der i sine sidste leveår måtte se sit livsværk smuldre. Han døde den 24/3 1912. Dagen efter bragte Thisted Amts Tidende følgende nekrolog (uddrag):

»En af Hannæs' mest kendte mænd, kammerråd T. C. Dige, er igår død 88 år gammel. Den afdøde købte 1849 en gård i Øsløs, i hvilken han oprettede en købmandsforretning, som i årenes løb voksede stærkt.....

For den gamle Dige har sammenbruddet af den store købmandsforretning, om hvis fuldstændige soliditet han sikkert intet øjeblik har tvivlet, selvfølgelig været et frygteligt slag, og dette var vel næppe overvundet, da det gamle hjem fornylig blev solgt og overgik i fremmedes eje. T. C. Dige har i sin tid haft talrige tillidshverv, han var bl.a. mangeårigt medlem af repræsentantskabet i de to stedlige brandkasser. Han var fra alle steder kendt og anset som en hædersmand, hvis triste skæbne alle har været enige om at beklage«.

Udover det nævnte, var Dige sognefoged i Øsløs fra 1866 til 1909 og kirkeværge for Øsløs kirke.

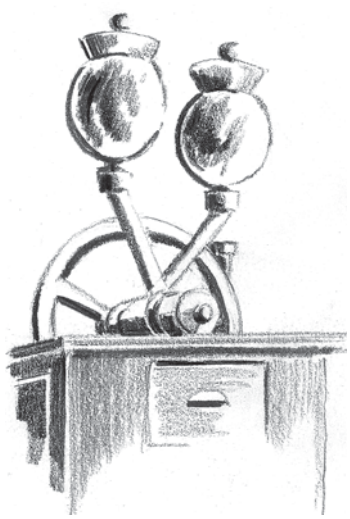

Tegninger: Henrik Bygholm.

Købmænd og brugsforening

En del af Diges købmandsgård fortsatte som Øsløs købmandshandel. Det var den tidligere bogholder i firmaet, Kristian Nielsen Dybdahl, der købte ejendommen. Han var født i Øsløs 1877. I 1906 var han handelsbetjent hos Dige, og senere blev han som sagt bogholder. Kræn Dyvdal, som beboerne kaldte ham, drev forretningen til 1944, da han solgte den og flyttede til Vesløs. Han døde 1964. I 1944 blev forretningen overtaget af Johan Sørensen, der også var født i Øsløs (1906). Johan Sørensen havde forretningen til 1953, da han blev inspektør ved Bygholm Vejler. Forretningen blev forpagtet ud til den tidligere uddeler i Øsløs brugsforening, Johannes Pedersen, der havde den i forpagtning til 1959. Johan Sørensen døde 1957.

I 1959 blev Øsløs købmandshandel købt af Ove Fihl, der sammen med sin kone, Gerda, drev den til september 1993, da den lukkede.

Diges fallit betød også starten på Øsløs brugsforening. I en af Diges pakhuse, der lå lige ved siden af købmandsforretningen, startede foreningen detailsalget 1912. Blandt initiativtagerne til brugsforeningen var lærerne Jacobsen og Kortegaard,

Øsløs brugsforening stiftet 1912.

gårdejerne Peder Agesen, Jens Koldsgaard og Jens Chr. Breum, fisker og husmand Knud Nielsen Bruun og gårdejer og sognefoged Niels Sørensen. Som den første uddeler blev Knud Bruuns svigersøn Niels Thorhauge antaget. Den første formand var Chr. Kortegaard, han blev afløst af Jens Chr. Breum, der var formand i en lang årrække. Øsløs brugsforening blev i det gamle pakhus til 1929, da der blev opført nye bygninger. Forretningen lukkede den 1. juli 1971. Den sidste uddeler var Bent Bach. Allerede før århundredskiftet har der åbenbart været en brugsforening på Sydhannæs. Det tyder en annonce i Thisted Amts Tidende fra 1900 ihvertfald på. Her indkaldes der nemlig til en auktion hos købmand N. C. Nielsen, Øsløs, hvor effekter, der havde tilhørt brugsforeningen, skulle sælges, men nogle sikre oplysninger om denne forening har vi dog ikke. Brugsforeningens bygninger fra 1929 bruges idag af Klim sparekasse, der har haft filial på stedet siden 1983.

Som allerede antydet, har der været flere købmænd i Øsløs. I Søndre Øsløs (Søndre Øsløsvej 1) blev der omkring 1875 etableret en forretning, der ejedes af Kristen Jensen. Denne forretning brændte 1885 og Kristen Jensen opgav efter branden at føre den videre. Ejendommen blev købt af købmand Dige, der dog hurtigt solgte den videre. 1889 blev der etableret en anden købmandsforretning i en nu nedbrudt ejendom i nærheden af Søndre Øsløsvej 1. Den blev drevet af Niels Christian Nielsen, der lukkede butikken 1916 og etablerede en ny i Vesløs stationsby. Den tidligere købmandsforretning blev i 1925 købt af vognmand Niels Christensen, kaldet Olsen, der drev sin forretning fra denne ejendom i en menneskealder. I den nordlige ende af Øsløs sogn, i Skårup, blev der af Jens Peter Sørensen opført en købmandsgård (Højstrupvej 77) i 1887. Jens Peter Sørensen og hustruen Juliane ejede Skårup købmandshandel til 1900, da de flyttede fra egnen. Forretningen blev købt af Christen Jensen Holmstrøm fra Øsløs. Købmandsgården i Skårup eksisterede til 1980, da den daværende ejer, Jens Lynge, der havde haft den siden 1934, drejede nøglen om.

Bagerier og møller

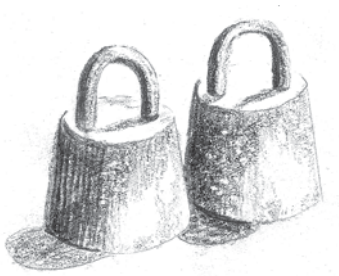

Thomas Christensen Dige købte mange ejendomme på Hannæs, heriblandt også gården, matr. nr. 12a, Øsløs by, af den daværende ejer Chresten Jensen. Gården nedbrød han, og istedet opførte han en mølle og et bageri, som han i perioden fra 1872 til 1909 forpagtede ud (Højstrupvej 101). Blandt de bagere, der i denne lange årrække beboede ejendommen, var Aksel Jakobsen den første fra 1872-74, og bageriets sidste forpagter var Martin Andersen Thorhauge, der 1913 købte bageriet. Han ejede endvidere en gård i Øsløs (Højstrupvej 109), der også var med i Diges fallitbo. Fra 1913 var bageriet og møllen forpagtet ud til Chresten Eriksen Christensen. Han købte det 1916, og sammen med sin hustru Inger Kathrine Jensen, drev han forretningen til 1928, da sygdom tvang ham til at sælge. I årene 1934 - 44 ejede Jens Peter Andersen bageriet, hvorefter det blev overtaget af Ferdinand Vinther, der stammede fra Øsløs. Den sidste bager, der drev bageri i Øsløs, var Aksel Basse Andersen. Han overtog det 1950 og drev det til 1967, da bageriet blev købt af bageren i Vesløs, Thomas Vestergård, der brugte det til brødudsalg indtil ca. 1970, da det blev lukket. Siden har bygningerne været brugt til almindelig beboelse. Igennem 50'erne og 60'erne var bageriet fast mødested for byens unge, der bl.a. konkurrerede i at spise flødeboller. I den nordlige del af sognet var der også bageri i en årrække.

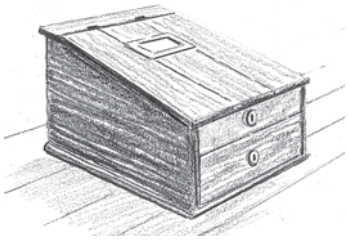

Tegninger: Henrik Bygholm.

I 1890 var der ansat en bagersvend, Jacob Pedersen, og en bagerlærling, Niels Larsen Nielsen, hvorefter mølle og bageri var forpagtet ud til bager Christensen, der i en menneskealder var bagermester i Frøstrup. Efter ham var Jens Anton Sørensen forpagter et par år, og i 1908 købte han Holm bageri, som det til daglig blev kaldt, men allerede 1910 blev han bager i stationsbyen Vesløs. Bageriet stoppede 1910. Møllen kørte videre til ca. 1930. Den blev nedbrudt 1936. Huset (Højstrupvej 70) har siden været brugt til beboelse.

Småhandlende og håndværkere

I Øsløs har der igennem de sidste godt hundrede år været en række småhandlende. Af disse kan nævnes cykel- manufaktur- og bladhandler Jacob Kjær, der fra »Damhus« drev en lille hyggelig forretning sammen med sin hustru Maren. Her kunne man foruden de nævnte varer også købe slik, is, sytråd m.m. Parret overtog huset 1936 og drev forretningen til ca. 1970. Tidligere havde der i samme ejendom været såvel murer- tømrer- som skrædderforretning. Mureren var Lars Chr. Badstue, der ejede huset 1834. 1845 havde tømrer Lars Chr. Larsen overtaget huset og i 1888 blev » Damhus« købt af skrædder Jens Chr. Guldhammer, der 1890 havde en skræddersvend med det lidt særprægede navn Anton August Aarestrup. 1906 var forretningen vokset betydeligt, idet der var ansat to skræddersvende, Bertel Pilgård og Frederik Jensen, og en skrædderlærling, Jens Lucassen Bach. Skrædder Jens Chr. Guldhammer solgte 1915 ejendommen i Øsløs og flyttede forretningen til Vesløs stationsby.

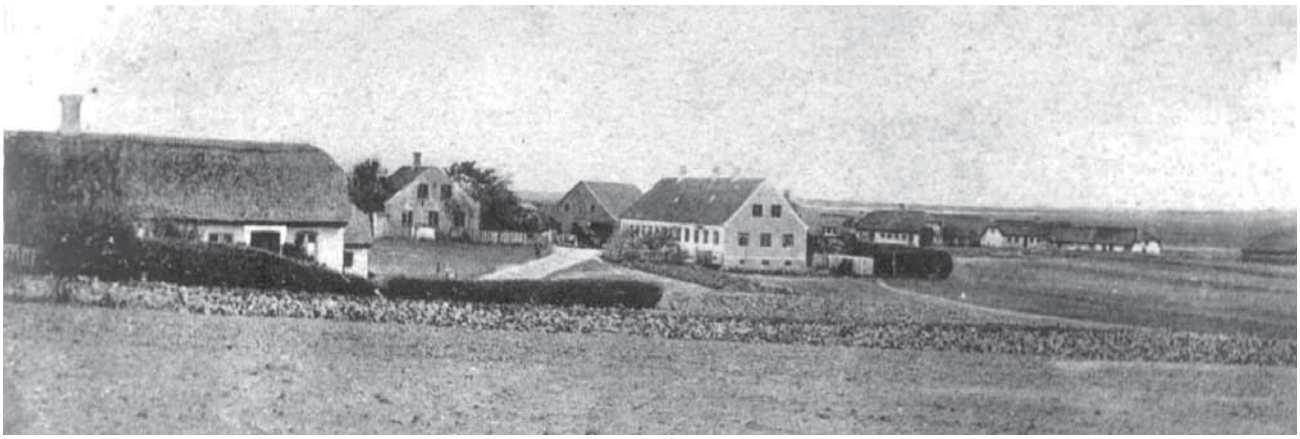

Skårup by, Øsløs sogn. I midten Skårup købmandshandel ca. 1910.

To år senere blev huset købt af tømrermester Aksel Bruun, der drev forretning her til 1936, da han byggede et nyt værksted på nuværende Højstrupvej 128. Aksel Bruun, der var født i Øsløs og gift med Dagmar, havde flere tillidshverv, bl.a. var han formand for Øsløs brugsforening og i bestyrelsen for husflidsforeningen, hvor han også virkede som lærer ved husflidsskolen. 1954 solgte han sin forretning til sønnen Holger Bruun, der drev tømrerforretning i en menneskealder. Ejendommen blev 1990 købt af det kristne, selvejende krisecenter »Perlen«. Denne institution afholder ofte loppemarked og mødeaftener med kristent indhold.

Af murere kan nævnes Gregers Nielsen, »Gregers Murer«, der 1862 overtog en ejendom (Højstrupvej 102) i den nordlige ende af sognet. Johan Skjoldborg omtaler ham i sine erindringer på følgende måde:

»Vi hjemstavnsdigtere har gået i en god skole. Som et lille eksempel på disse fortælleres måde, vil jeg anføre, hvorledes Gregers Murer fortalte om en dag, han og Mads Toudahl var ude for at fange ål. Jo, det var en stille sommerdag, da vandet var blik, et rigtigt glibevejr. Gregers holdt gliben, og Mads skubbede ålene ind med krøjen. Mads gjorde store øjne, og ingen mennesker kunne få så store øjne som han, når én går med glib, fortalte Gregers. Når Mads stirrede ned gennem vandet, kunne han opdage ål længe før, andre kunne få øje på dem. Og så hviskede han, »der kommer en kæmpekarl, det er en ordentlig pøler, gud bevares, sikken ål, er du klar Gregers....«. Ja, det blev så meget en heldig dag for os, for det vrimlede af ål. Der var ål fortil og bagtil, til den ene side og den anden side, og de snoede dem op om benene på os. Ja, vi kunne dævlen rive mig næsten ikke gå for ål. Og Mads' øjne blev større og større. Snart havde vi den store pose fuld. Mads var ved at vrænge kæberne af led, han spyttede ukristeligt og ivrigt en allerhelvedes stor kardusskrå rundt i munden. Han hviskede: »Idag kunne vi søreme tømme fjorden, Gregers, fra Vig til Feggesund«. Og han rev sig i håret af fortvivlelse over, at vi ikke havde fået mere med og ta' i, for også den lille pose var fyldt på et øjeblik. Og da vi så kommer i land og a ville hælde vandet af mine støvler, da var de dælen rive mig også fulde af ål, sluttede Gregers. Ved denne tilføjelse sætter han en krone over skildringen, så denne åledag i hans fremstilling bliver den mærkeligste dag, noget menneske ved Limfjorden har hørt om, siden glibe overhovedet er opfundet«.

En anden murer var Niels Thoudahl, der boede i et lille hus i nærheden af Øsløs præstegård (Højstrupvej 145). Hans kone Karoline, kaldet Line, havde et lille brødudsalg og passede telefoncentralen i Øsløs.

Line Toudal ledede Øsløs central fra 1908 og til sin død i november 1940, og 1. januar 1941 blev centralen nedlagt og 17 abonnenter fordelt på centralerne i Vesløs og Frøstrup.

Allerede i 1882 blev der etableret en linie fra Bjerget posthus til Øsløs præstegård, hvor pastor Thomsen fungerede som centralbestyrer en tid. Det var uden tvivl på grund af Bygholm Vejle og købmand Diges omfattende handelsvirksomhed, at denne linie blev oprettet.

Især i de første år, telefonen var taget i brug, blev der via den sendt en del telegrammer, som centralbestyreren skulle sørge for at nedskrive og bringe videre ud til rette vedkommende. Thomas Skjoldborgs kone Trine i Øsløs gik således under navnet »telegramkonen«, fordi hun gik turen til Bygholm mange gange med telegrammer.

Niels Thoudahl, der overtog huset ca. 1890, døde 1941. Jens Larsen (Kold) købte et hus i Øsløs midtby (Højstrupvej 119), hvorfra han drev en murerforretning i mange år. 1934 nedbrød han det gamle hus og opførte et nyt. Jens Kold arbejdede meget sammen med murermester Jens Thomsen fra Feggesund. Sammen har de bygget mange villaer og offentlige bygninger bl.a. Øsløs nordre skole. Jens Kold levede sine sidste år på Stenhøj i Vesløs.

Af smedjer har der været tre i Øsløs. I omtrent 150 år blev smedjen i Øsløs midtby ejet af samme slægt. Allerede 1818 købte Christian Nielsen Smed et hus i Øsløs by (Vejlevejen 19A). Han var født i Tømmerby sogn og drev forretningen til 1857, da han overdrog den til sin søn Niels Christian Christensen. Før 1874 købte hans søn, Hans Christensen, et stykke jord af sin fader og opførte en ny smedje (Vejlevejen 9), som han drev til 1905, da sønnen, Christian Christensen, overtog ambolten og essen. Han var gift med Nikoline. Han ejede smedjen til sin død 1953, da sønnen, Hans Christensen, drev familieforetagendet videre. Den nuværende ejer, Karl Andersen, udvidede virksomheden voldsomt, og idag er den gamle smedje omdannet til Øsløs maskinfabrik med ca. 20 ansatte. Hans Christensen, der altså blev den sidste af den gamle smedeslægt, der ejede firmaet, solgte i begyndelsen af 70'erne firmaet til Jens Jensen.

I den nordlige del af Øsløs etablerede Vilhelm Andersen en smedje i Skårup 1907. Han var fra Tovsig og gift med Marie. Hurtigt oparbejdede de en smedje i Øsløs, og Vilhelm Andersen blev kendt som en dygtig beslagsmed, navnlig forstod han at behandle heste med syge eller vanskelige hove, og han fik derfor stor søgning, også fra nabosogne. Vilhelm Andersen lukkede forretningen omkring 1950. I de første mange år boede parret i et nu nedbrudt hus i Skårup, men 1936 købte de et andet hus samme sted (Højstrupvej 73). Det gamle værksted benyttes idag til garage.

I Søndre Øsløs blev der af Niels Christian Berthelsen opført en smedje 1909 (Søndre Øsløsvej 16). Han var født i Øsløs 1885 og havde stået i lære hos Christian Christensen i Øsløs. I de første år havde han meget arbejde på Vejlerne, og da det nye andelsmejeri i Vesløs startede 1911, fik han arbejdet med vedligeholdelse af mælkevognene »for en sum stor 540 kroner årligt, gældende fra den 1.

Øsløs forsamlingshus opført 1909.

december 1913 til 1. december 1918, 60 kroner årligt for hver vogn«, men der var den betingelse, at »Berthelsen skal gøre arbejdet ordentligt, ellers fratages han arbejdet«, som der står i protokollen. Berthelsen må åbenbart have gjort arbejdet tilfredsstillende, idet han i 1918 fik kontrakten forlænget. Niels Berthelsen drev smedeforretningen til efter 1950, da sønnen Børge Berthelsen overtog den. Børge Berthelsen, gift med Hanne, måtte ca. 1970 af helbredsmæssige årsager sælge forretningen. Smedjen, der i midten af 70'erne blev flyttet til Vejlevejen 33, ejes idag af Erik Gregersen, der har 5 ansatte. Børge Berthelsen var i 1974 med til at stifte Lokalhistorisk forening for Sydhannæs, som han i de første år indsamlede en masse billeder til. Han døde 1980.

I 1886 etablerede Jens Andreas Andersen en maler og snedkerforretning og senere et savskæreri i Øsløs i den samme bygning, som tidligere havde tilhørt købmand Kristen Jensen (Søndre Øsløsvej 1). Jens Andreas Andersen var en oplyst mand og havde i årenes løb mange tillidshverv. Han sad i en periode i sognerådet for Øsløs-Vesløs-Arup kommune. Han var også formand for skytteforeningen og afholdsforeningen og arrangerede i en årrække de store folkemøder på Højbjerg i Vesløs sogn, der samlede 6-700 mennesker. Han var endvidere vurderingsmand i forsikringsselskabet »Thisted Amt«. 1926 var han så uheldig at forulykke på sin cykel, og det kostede ham livet. 1927 solgte Ane Søndergaard ejendommen til Jens Karl Kristiansen, der drev købmandsforretning i huset. Desuden var han forsikringsagent. Han havde tidligere ejet Vesløs Mølle nogle år. I 1939 blev købmandsforretningen købt af Kronborg Kristensen, der endvidere solgte frugt og kørte lillebil. Han havde forretningen til sin pludselige død 1958. Huset har siden været anvendt som udlejningsejendom. I folkemunde bliver det stadig kaldt »Kronborgs hus«.

Af andre malere i Øsløs kan nævnes Johannes Frimer, der drev forretning fra Skippergade 7 fra 1922. I en menneskealder fungerede han som underviser i husflidsskolen i Øsløs. Udover malerforretningen var han brøndgraver og fisker. Desuden virkede han som sminkør og scenograf ved de årlige amatørteaterfore-

Øsløs by øverst og Øsløs mølle og bageri nederst.

stillinger i bl.a. Øsløs ungdomsforening og Øsløs husmandsforening. I begyndelsen af 50'erne solgte han malerforretningen til Bo Christensen, der senere flyttede til Frøstrup. Johannes Frimer var også en udmærket landskabsmaler. 1920 etablerede Johannes Gabel en malerforretning i Øsløs midtby. (Højstrupvej 127 A-B). Sammen med malerfirmaet drev han et husmandssted og havde blandt andet malerarbejdet på Øsløs nordre skole. Malerfirmaet blev 1945-47 drevet videre af Viggo Gade, der derefter flyttede sin virksomhed til Amtoft.

Allerede i 1700-tallet var der skomagere i Øsløs, men den mest kendte af slagsen er uden sammenligning Johan Skjoldborgs fader, der levende skildres af sønnen i hans barndomserindringer »Min mindebog bd.1: barndommens dage« udgivet 1934. Niels Christian Hansen Skjoldborg startede sin skomagerforretning i Skippergade (6) i Øsløs 1856. Han var født i Øsløs 1827 og gift med Sidsel Kirstine Thomasdatter fra Tømmerby sogn. Udover sin skomagervirksomhed var Niels Skjoldborg også en dygtig husmand, der flere gange modtog præmier for veludført jorddyrkning fra Hanherredernes landboforening. Da vejleudtørringen var på sit højeste, og der til tider arbejdede op til 400 mand, høj og lav, ved dette foretagende, var der mange sko og støvler at reparere, og i en lang periode havde Niels Skjoldborg hele 5 svende på sit værksted. En af disse svende, Jens Andreas Jakobsen, søn af bådebygger Jacob Jensen, kaldet Himmelbo, besluttede på et tidspunkt at starte for sig selv i et andet, nu nedrevet hus i Skippergade. Det blev den gamle Skjoldborg vred over, og han anmeldte Dres Himmelbo, som den unge skomagersvend blev kaldt i folkemunde, til sognefogeden Thomas Christensen Dige. Han sendte sin sognebetjent Christian Huus hen til Jens Andreas for at se på forholdene. Han blev vel modtaget af skomagersvenden, der bød på brændevin og andre gode sager, og inden Christian Huus vaklede hjemad, havde han skrevet under på, at den gode Dres Himmelbo havde lov til at drive skomagerværksted fra huset. Han blev senere husmand på Vesløs mark. Niels Skjoldborg fortsatte som skomager i sin fødeby til ca.1890. Hans hustru døde 1892 efter at have været lænket til sengen i flere år. De sidste år holdt den gamle skomager husholder. Det var Ane Eriksen, der var uddannet sygeplejerske. Det fortælles, at når Niels Skjoldborg, der

Bagermester Chr. Eriksen Christensen med familie 1917.

til sidst blev lidt glad for brændevinsflasken, bad sin aftensbøn, lød det på følgende måde:

»Kære himmelske fader, så beder a dig beskærme og bevare min søn Johan. Digter og forfatter, medlem af oldnordisk museum, og så min søn Jens, lods i Løgstør, ja- og da osse Thames Skomager i Øsløs. Og så ber a dig kære Vorherre, om aa fri mæ for den satans kvind' An' Jeriksen, som a haar i min hus! Amen«.

Årsagen til det fromme ønske var, at den gode husholderske ville gemme brændevinsflasken for ham. Niels Skjoldborg døde 1899.

Sønnen, Thomas Nielsen Skjoldborg, fulgte i faderens fodspor og havde skomagerforretning sammen med sit job som brevsamler i Øsløs (Vejlevejen 2). En anden skomager var Kresten Kristensen Nielsen, der fra 1890 havde forretning i Skippergade (4). Han blev til daglig kaldt »Kræn Husar«.

Andre tider

I 60'erne begyndte campisterne for alvor at dukke op på de danske landeveje, og med etableringen af hovedvejen over Vejlerne i midten af 60'erne voksede behovet for en campingplads i området, og 1966 åbnede Feriecentret Bygholm portene op for sin første sæson. Det var entreprenør Børge Mogensen, der kom fra Thy, der opførte den, og i de kommende år blev campingpladsen udvidet, og der blev opført restaurant, diskotek, swimmingpool, minigolf, tennisbane, og selve campingpladsen med dagligvarebutik m.m. blev også udvidet. Feriecentret har senere skiftet navn til Bygholm Camping, og diskoteket er ombygget til hotel. På den modsatte side af vejen blev der opført et motel, der senere blev udstykket til ferielejligheder. Ved hovedvejen opførte Børge Mogensen i begyndelsen af 70'erne en servicestation, der idag er udvidet til også at indeholde grill-bar, dagligvarebutik m.m. Såvel campingpladsen som servicestationen har senere skiftet ejere flere gange. Bygholm Camping besøges hver sommer af mange turister fra ind- og udland.

Gymnaster fra Øsløs skyttekreds i forsamlingshuset 1910. Leder lærer Jacobsen.

Idag har Øsløs sogn kun en nærbutik, DK-Øsløs, hvor der endvidere er benzinsalg og grillbar. Den er etableret ca. 1970 og ombygget 1994 efter en brand. Byen har dog 2 specialforretninger, en blomsterhandler og en garn- og gavebutik. De er iøvrigt indrettet i to af sognets gamle gårde »Dalbøllgård« og »Koldsgård«.

Gennem de sidste 125 år har Øsløs oplevet både fremgang og stor aktivitet - stagnation og tilbagegang.

Omkring 1868 begyndte et engelsk foretagende at udtørre Bygholm Vejler. Ved dette arbejde var der i perioder ansat op til 400 mand, og sognet oplevede i de følgende år en rivende udvikling. I perioden 1859 til 1895 blev der i sognet oprettet ikke mindre end 46 nye husmandsbrug, bl.a. i Øsløs kær og på Thorsbjerg, hovedsagelig udstykket fra byens gårde.

Ved Bygholm og Vesløs Vejler I/S med driftslederbolig ved Bygholm Vejler, er der nu ansat 10 mand. I sognet er der fortsat en del gårde, der drives, ca. 10, mens flere af de øvrige er lagt under disse. Desuden er der en del deltidslandmænd. Sognets øvrige beboere har arbejde i bl. a. Thisted, Hanstholm og Fjerritslev, hvilket også er tilfældet for de øvrige sognes beboere. Ved etableringen af Thisted-Fjerritslevbanen 1904, mistede Øsløs sin status som hovedby i Øsløs-Vesløs-Arup kommune. Stationsbyen Vesløs overtog denne status. Men da hovedvejen over Bygholm Vejler blev etableret, kom Øsløs igen til at ligge ved en hovedfærdselsåre. Turisme blev en ny indtægtskilde. I 70'erne blev der i Øsløs by, på privat initiativ, udstykket mange byggegrunde, og sognet oplevede igen fremgang. Forsamlingshuset, opført 1909, gennemgik en omfattende restaurering og oplevede, efter en hensygnende tilværelse i 60'erne og 70'erne, en ny interesse for at holde møder og familiefester i traditionsrige omgivelser.

Elevhold i Øsløs husflidsskole ca. 1938. Bageste rk. fra venstre Erik Hansen, Knud Bruun, Kr. Sørensen, Jens Kortsen, Karl Bruun, Richard Pedersen Thoudahl, Kronorg Kristensen, lærer Johannes Frimer.
I midten Jens Thomsen, Vesløs mark, Bo Christensen, Tømmerby, Otto Gregersen og Alfred Andersen.
Forrest Poul Søndergaard, Hans Kristensen, ukendt, Flyvholm, Feggesund, Viggo Jørgensen, Amtoft, Niels Skolemester Pedersen, Niels Kristensen, Aage Vigsøe og Peter Olsen.

I sognet har der, blandt andet med udgangspunkt i forsamlingshuset, været et blomstrende foreningsliv. Og ikke at forglemme, så var det i Øsløs sogn, forfatteren Johan Skjoldborg fødtes i 1861. I hans barndomshjem i Skippergade blev der 1961 indrettet et museum, der fortsat fungerer og besøges af mange.

Den langstrakte Øsløs by, der glider sammen med Skårup i nord, er en sjælden bevaret landsbyidyl på denne egn. Den snoede vej gennem byen med gamle og nye huse, gårde og ejendomme i skøn blanding, de mange velplejede haver og hyggelige krogede sideveje i Skippergadekvarteret giver en atmosfære af godt landsbymiljø. De, som bor der, vil kunne bekræfte, at det ikke kun er på overfladen, det forholder sig sådan.

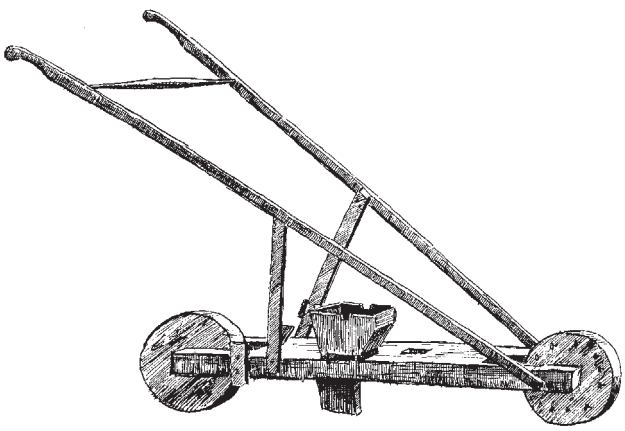

Såmaskine.

Vesløs og Thisted-Fjerritslevbanen

Togbillet Thisted-Fjerritslevbanen, udstedt i Frøstrup d. 31.3.1969.

Skinnebus ved Vesløs station d. 31.3.1969.

Allerede 1882 var der planer om at etablere en bane fra Nørresundby nord om Limfjorden gennem Hanherrederne til Thisted. I marts dette år blev der afholdt et møde i Fjerritslev, hvor L. Højer, Selbjerggård og befuldmægtiget i sagen for Tømmerby-Lild, slog stærkt til lyd for, at en eventuel banelinie fra Aalborg til Fjerritslev førtes videre til Thisted, »da en sådan bane ville få stor betydning, navnlig for det tørvefattige Hannæs og for en stærkt udvidet tørveproduktion i moserne omkring Thorup-Klim og ville berøre de store udtørrede vejlearealer og ikke mindst transporter med heste, kvæg, svin og smør«. I de følgende år blev debatten holdt i live, men der skete intet, og da Fjerritslev-Nørresundbybanen endelig blev anlagt 1897, og kun til Fjerritslev, faldt der bitre ord om det urimelige i, at banen stoppede op der og ikke gennemførtes til Thisted. Først da staten ved lov af 16. marts 1900 forhøjede sit tilskud til $^{3}/_{4}$ af den eventuelle anlægskapital, udfærdigedes eneretsbevilling af 12. juli 1901 for Thisted amtsråd og kommunerne under, hvorved banens anlæg var sikret. Det tilskud, egnen skulle yde, og som man anslog til $^{1}/_{2}$ mill. kroner, skulle fordeles på amts- by- og sognekommunerne, og når derfra gik de bidrag, som amtsfonden og Thisted by kunne påtage sig, skulle resten tilskydes af de interesserede kommuner, hvilket ikke ville blive nogen ganske lille ektraskat på disses hartkorn, da det jo måtte erindres, »at der på en længere strækning mellem Østerild og Bjerget næsten hverken findes mennesker eller hartkorn.«

I det følgende år blev der diskuteret heftigt, hvor banen skulle gå, og mange mere eller mindre konstruktive forslag var oppe at vende, men 1902 kunne arbejdet tage sin begyndelse. Da det var bestemt, hvor stationerne skulle ligge, begyndte spekulationerne i byggegrunde at tage fart. Hvor Frøstrup station skulle opføres, lå gården »Trye«, som juni 1902 solgtes til et interessentskab for 15.500 kroner. Iøvrigt var der utilfredshed med navnet Frøstrup. En indsender bemærkede i juni 1903:

»Hvorfor skal stationen hedde Frøstrup, når den vil komme til at ligge på Tømmerby bys jorder, matr. nr. 6a; når denne station engang er færdig, og der på brættet med stationens navn står Frøstrup, så påduttes man en af de værste berlinere, man nogensinde har hørt mellem Bulbjerg og Fæggesund«.

Det var en broget skare, der arbejdede ved anlæggelsen af banen. Mange af arbejderne havde i mange år beskæftiget sig med banebyggeri over hele landet, de såkaldte »jernbanebørster«, og det var nogle hårde negle, der ikke gik af vejen for druk, slagsmål og det, der var værre. Men der var også »pæne« arbejdere imellem. Ved Vesløs havde to af arbejderne indrettet sig på feltfod og bygget en tomandsbolig med en overskrift ved indgangen, hvorpå stod: »Al banden og sværgen frabedes«.

Den 27. juli anholdtes 5 arbejdere, hvoraf de 4 boede i Hunstrup, de havde fra søndag til tirsdag konsumeret 18 potter brændevin og mindst 36 halve bajere. Da de skulle transporteres til arresten i Thisted, måtte sognefogeden love dem brændevin med på vognen.

Dæmningsanlæget over Vesløs Vejle var lørdag den 19. september1903 sunket i betydeligt omfang, og man forstod nu, at de gamle rygter om vanskeligheder

Vesløs station og pakhus.
Foto: Ulf Holtrup.

på Vejlerne havde haft noget på sig, og det bemærkedes, »at man måske ikke skulle have gået til søs med banen«.

Den 18/11 1904 var banen klar til indvielse, og man kunne konstatere, at det var den bane, der på dette tidspunkt var bygget forholdsvis hurtigst, idet de 7 mil fuldførtes i tiden fra den 24. juni 1903 til 7. november 1904, da banen afleveredes. Der var stationer følgende steder: Thisted, Vandet, Nors, Hillerslev, Hunstrup, Østerild, Vesløs, Tømmerby, Frøstrup, Vust, Thorup, Klim og endestationen Fjerritslev. Af økonomiske årsager blev der ved de små stationer ansat kvinder som stationsbestyrere, hvorimod der i Nors, Østerild og Frøstrup blev ansat stationsmestre. Udover stationerne og holdepladserne var der trinbræt ved Tanggård, Tousig, Kjærup og Gøttrup.

Det må siges, at banen blev meget kundevenligt anlagt med mange trinbræt, holdepladser og regulære stationer. En stående vittighed om Thisted-Fjerritslevbanen var, at der var lighed mellem den og en slidt strømpe - de var begge fyldt med stoppesteder!

På Hannæs blev der altså etableret tre stationer i Vesløs, Tømmerby og Frøstrup, der på indvielsesdagen i Thisted Amts Tidende blev karakteriseret på følgende måde:

Vesløs: Er holdeplads og bestyres af en ekspeditrice. Afstand fra Thisted $4^1/_{10}$ mil, fra Tousig $^3/_5$ mil. For øvrigt hører den til de stationer, som man kunne vente sig noget af.

Tømmerby: Er ligeledes holdeplads og bestyres af en ekspeditrice. Afstand fra Thisted $4^1/_2$ mil, fra Vesløs $^2/_5$ mil. Der findes flere handlende. Egnen er stærkt bebygget, og denne plads må sikkert i endnu højere grad end Vesløs kunne give banen noget at bestille. Beboerne fra en stor del af Hannæs vil søge hertil.

Frøstrup: Afstand fra Thisted $4^9/_{10}$ og fra Tømmerby $^2/_5$ mil. Udmærker sig frem for de andre stationer langs banelinien derved, at bestyreren, postmester Christensen, bærer titel af stationsforstander. Selve stationsbygningen er også større end nogen af de andre, idet den tillige afgiver plads til postkontoret, som er flyttet hertil fra Bjerget. Ligeledes er Bjerget kro flyttet hertil. I denne tidligere ret ubetydelige landsby er der i anledning af baneanlægget skudt en mæng-

Vesløs station, kro og købmandsbutik 1906.

de nye forretninger op. Bl.a. har købmand Græsbøll flyttet sin forretning i Bjerget hertil efter i forvejen at have opført en ret anseelig købmandsgård. Mange turister, som agter sig til Bulbjerg, vil tage til denne station. I Frøstrup har Fjerritslev apotek en filial.

Åbningen af banen skete fredag d. 18 november 1904 på festlig vis. Et tog kørte fra Thisted til Fjerritslev om formiddagen og returnerede fra Fjerritslev til Thisted kl. 1 (13) med ankomst til Thisted kl. 3.20 (15.20). På tilbageturen til Thisted blev en delegeret fra hver af kommunerne på strækningen samlet op. De var indbudt til festmåltid på hotel Aalborg kl. 4 (16) og skulle køre fra Thisted med toget kl 9 (21). Den delegerede fra Tømmerby-Lild sogneråd var formanden, købmand P. Græsbøll. Indbydelseskortet skulle medtages som legitimation, og svar på indbydelsen sendes til amtmand Simony, Thisted.

Under rubrikken påklædning stod der »frakke«, og dermed mentes diplomatfrakke med tilhørende høj hat.

P. Græsbøll kunne nok trænge til lidt festlighed oven på den megen virvar, der var gået forud for banens oprettelse og placering. Der var gået voldsomme diskussioner og verbale kampe forud om linieføringen og om, hvor stationen skulle ligge. Det var ikke nemt at være sognerådsformand, mens det stod på. P. Græsbøll blev stationsbyen Frøstrups grundlægger, for det var ham, der holdt på Frøstrup som én stor station i stedet for to små i Kærup og Tømmerby, og han sejrede i kampen.

I Tømmerby og Lild sogne var der trinbræt på Kærup Holme og ved Langvadvej og holdeplads i Kærup. Disse steder var der intet billetsalg, det foregik i toget. Holdepladsernes læskure var mere komfortable end dem, der var opstillet ved et trinbræt. Disse steder skulle passagererne selv hejse signalet, når de ønskede at komme med toget. På stationerne var der billetsalg, og personale tog sig af signalhejsningen, som først skete, når toget var meldt afgået fra den foregående station. I Frøstrup var der også bomme over amtsvejen, der skulle hejses op og ned, når togene passerede. Det skete med håndsving og kabeltræk. På alle stati-

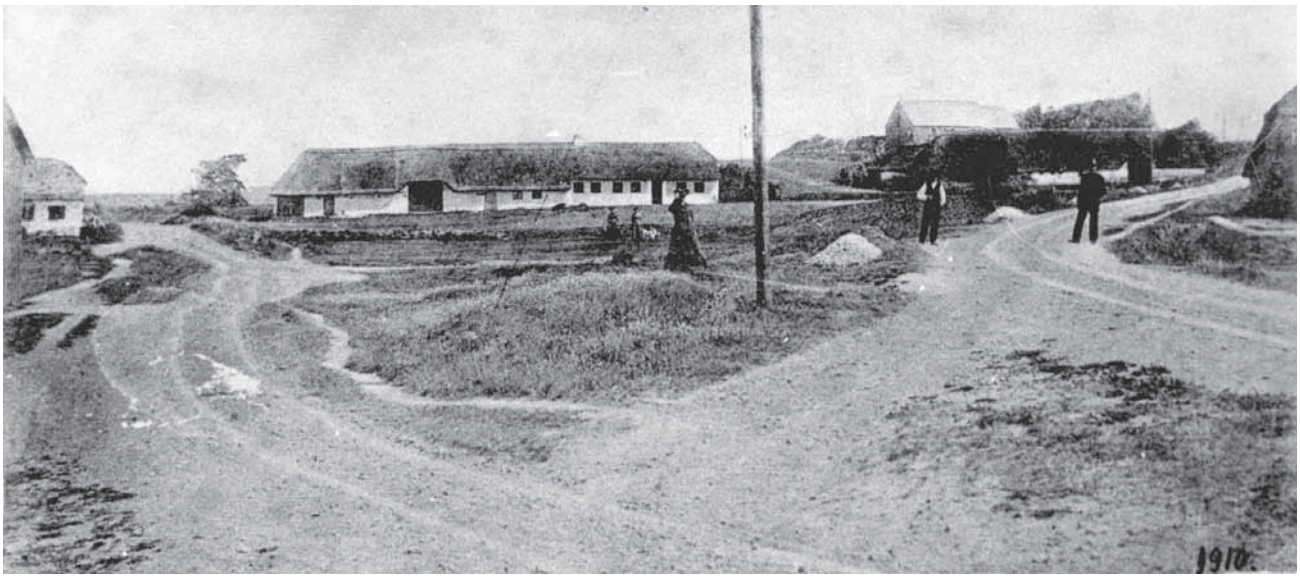

Gl. Vesløs 1910.

oner var der ekstra spor, så togene i hver sin retning kunne krydse hinanden, og i Frøstrup var der tillige ekstra spor til at rangere godsvogne ind på. Sådanne var på de fleste stationer på strækningen.

Alle stationsbygninger langs banen blev bygget efter samme tegning med undtagelse af Frøstrup station. Den har en anden udformning, er opført af røde mursten og er større end de øvrige.

Gammel Vesløs

I Vesløs blev der ca. 1860 etableret en købmandsgård af Jørgen Christensen. Han fik i 1868 kgl. bevilling til at sælge brændevin. Han var fra Øsløs. Før 1881 drev han sin forretning fra en nu nedbrudt ejendom, men dette år købte han en gård i Vesløs by (Gl. Feggesundvej 61). Efter Jørgen Christensens død 1898, drev enken forretningen videre med sønnen Jens Christensen som bestyrer. Den ophørte før 1910, da Jens Christensen startede en manufakturforretning i Vesløs stationsby. År 1900 etablerede Peder Badstue Poulsen Holst en købmandsforretning i Gl.Vesløs (Gl. Feggesundvej 42). Af forretningens senere ejere kan nævnes Gert Ingvard Sørensen og Ingvard Svenningsen Bach, der drev forretningen til den endelige lukning ca. 1977. Lars Chr. Sørensen startede 1914 en købmandsforretning i ejendommen Gl. Feggesundvej 54. Han sad bl.a. i bestyrelsen for sygekassen i en årrække og solgte 1950 forretningen til sin søn Ejnar Sørensen, der drejede nøglen om i slutningen af 80'erne.

Allerede i slutningen af 1700-tallet var der en smedje i Vesløs. Den hørte under Vesløsgård og var 1795 beboet af Jeppe Pedersen. I 1829 overgik smedjen til sønnen Kjeld Jeppesen, og han drev den til 1862, da hans søn, Jeppe Kjeldsen, købte forretningen. Han solgte i 1910 den gamle smedje til Lars Chr. Jensen, der nedbrød den. I 1897 etablerede Lars Chr. Alsted en smedje i Gl. Ves-

løs (Gl. Feggesundvej 63) og drev smedjen til sin død 1907, da sønnen Joseph Christensen overtog forretningen. 1933 købte Olav Lynge smedjen i Gammel Vesløs. Gennem 50 år drev han smedjen og var overalt anerkendt som en dygtig smed. Han var i en årrække formand for den lokale smedemesterforening. Smedjen lukkede 1983.

Stationsbyen

Rutebilen Vesløs-Feggesund-Nykøbing. Ejer P. C. Poulsen. Ca. 1935.

Allerede i banens allerførste år begyndte der at vokse en by op omkring stationen i Vesløs. En købmand, en kro og et snedkerværksted var de første bygninger, der lagde grunden til Vesløs stationsby. 1907-08 begyndte Vesløsgårds ejer, Carl Nørgaard, at sælge en del af hovedgårdsjorden fra, hvor flere nye husmandshjem blev bygget, og 1910 købte Hanherredernes udstykningsforening hele Vesløsgård med bygninger, besætning og jord for 155.000 kroner. Rigmor Prebensen f. Sørensen var datter af bageren i Vesløs, Jens Anton Sørensen. Hun fortæller følgende fra sin barndom i Vesløs: «Som mange andre har jeg fået lyst til at skrive om et afsnit af mit liv, nemlig min barndom, fra mit 7. til mit 13. år. Det var i den lille stationsby, Vesløs, i Han Herred, vi da boede. Jeg ved ikke, hvor mange indbyggere, der var dengang, men der var jernbanestationen, købmand, kro, to manufakturhandlere, snedker, smed, murer, skomager, bager og et lille mejeriudsalg. Mejeriet lå lidt udenfor byen, ligesom skolen og jordemoderboligen, så vi var ihvertfald selvforsynende der i byen. Dengang var det en begivenhed at komme til staden Thisted, men vi gjorde dog rejsen af og til, da meget af vor familie boede i Thy. Min far var bageren i byen, vi blev efterhånden 6 søskende og havde, synes jeg, et dejligt barndomsliv omend i beskedent omfang. Hvem der mest var vore legekammerater, var især baneformandens og stationsforstanderens børn, de var nærmestboende. Vi havde lidt indgroet respekt for stationsforstanderen. Måske fordi han var en noget fåmælt mand og i uniform, lidt striks, syntes vi også. Hans kone var sød, og hende kunne vi snakke med, jeg tror, hun var sådan lidt igangsætteren der i byen, når der skulle festes f.eks. spilles dilettant, laves karnevalsfester o.lign, som foregik på kroen. Kroejeren havde vi ikke så meget med at gøre, da de ikke havde børn på vor alder, de havde kun en lille dreng. Men vi havde den oplevelse at være til hans fødselsdag en gang, hvor vi foruden chokoladebordet fik en appelsin hver, det var ellers ikke almindeligt udover julen. De havde en serveringsdame på kroen, hun hed frk. Sommer, hun legede sanglege med os, og vi var meget imponerede af hende. Hun havde høje hæle og slangkrøller ved ørerne, og der blev sagt, at hun sminkede sig, noget helt uhørt dengang. Der var en anden dame i byen, vi også syntes var meget fin. Det var den ene manufakturhandlers kone, hun var københavner, røg cigarer og havde en hvidlakeret, tæppebelagt trappe op til privaten, det måtte være fornemme folk. I det hele taget tror jeg, folk i den lille stationsby var lidt snobbede dengang i forhold til nu. Konerne blev tiltalt med fru, og mange sagde De til hinanden. Lidt glans var der også over det hele, når der var jagtselskaber hos inspektøren over Vejlerne. Nogle af deltagerne kom i flotte biler, dengang et særsyn, og nogle gange kom både herrer og damer ridende til

Skomager og centralbestyrer Bertelsen.

byen, sidstnævnte med flotte hatte med fjer og slør. Nabo til os boede en fiskeinspektør og hans frue, de havde ingen børn, men det skete, vi var barnepige for et barn af deres familie, der var på besøg, det kunne vi godt lide, fruen var sød, og vi syntes, de boede så fint, sad hver dag i polstrede møbler og havde tæpper på gulvene. Hjemme var vi vant til en beskeden opholdsstue, og den såkaldt pæne stue blev kun brugt, når der var gæster.

Nå, men det sted, vi holdt mest af at komme, var hos baneformandens, hvis piger var på alder med min søster og jeg. Vi hyggede os rigtigt sammen. Engang den spanske syge rasede (1918-19) og hele familien der var syge, gik mor hver dag derop og hjalp. Sygdommen fik vi da også i vores hjem, kun min far og jeg undgik den. At min far ved den lejlighed hjalp mig med opvasken gjorde, at jeg tænkte, mor er nok alvorlig syg og dør måske, når far havde påtaget sig et så uhørt arbejde, det havde vi vist aldrig set før, men heldigvis blev da alle raske igen. Jeg må også nævne vor nabo til den anden side, det var skomagerens, de havde kun en datter, og hun var gerne med forældrene, hvis de var på besøg. Skomagerens havde telefoncentralen, hvad vi syntes var en meget interessant ting. Tit tog vi også ud på Helledis, byens festplads, her havde ligget en herregård, og voldgravene sås stadig på stedet. Der skulle vi f.eks. altid ud på eksamensdage og lege og nyde vore slikposer, som det var skik. Det var en rigtig festdag. Grundlovsfester blev også fejret der, da var der talere, og så vidt jeg husker kaffetelt. Vi var i vort fine tøj, jeg husker et år, hvor min søster og jeg havde fået nye støvler af sort lak, og vi hvert øjeblik havde lommetørklædet igang for at polere støvet af dem, vi var så stolte af det nye fodtøj. Der blev også holdt genforeningsfest på Helledis, det var sommeren 1920, der blev opført nogle små tableau'er med unge piger og små piger i hvide kjoler og med blomsterbuketter i hænderne, min lillesøster var en af de optrædende, mere husker jeg ikke af den fest, udover at der blev holdt taler i glæde over, at vi havde fået Sønderjylland tilbage«.

Rigmor Prebensen boede i Vesløs i perioden fra 1910 til 23. Som nævnt kom der flere og flere forretninger til, og også foreningslivet blomstrede. 1913 blev der dannet en håndværker- og borgerforening og i november 1916 afholdt denne

forening en stor udstilling på afholds- og stationskroen, hvor de handlende fik lejlighed til at præsentere sig selv og deres varer. Igennem mange år var kroen rammen om foreningsarrangementer, møder, generalforsamlinger og fester m.m. I forbindelse med udstillingen, blev der udsendt en avis »Hannæs-Posten«, hvor udstillerne kunne annoncere, og hvor der stod små kommentarer til tidens spørgsmål, bl.a. kvindernes valgret, der lige var indført, og byens fremtid, elektrisk lys m.m. Her skal blot medtages et par eksempler:

»Ønsker De et prima lommeuhr, kan dette altid fåes hos

A. Jensen, Vesløs«

»Det er rart at have en dejlig seng, næensti man skal sove. Sengeudstyr, bolster, nankin, dynesatin, lagenlærred og dowles, fjer og dun, uldtæpper, sengetæpper i stort udvalg.

Jens Christensen«.

M. Madsen, der ejede afholdshotellet havde denne festlige annonce med: »En dejlig varm sommerdag er det ej ilde, at ha' i sin nærhed en læskende kilde, derfor et hotel vi har i Vesløs, hvor knøsen kan komme med sin lille tøs og få sig en dobbeltøl, pilsner eller skattefri, for vi vil kun ha' noget der er alkoholfri, og føler man sig hungrig og vil ha' noget mad, da straks skal der være et dampende fad med kotelet og mørbrad, andesteg, ah, sikke dejlige retter, ja hvad skal vi ha'? Du kan også få smørrebrød med rullepølse på, et stykke med ål og et med lammelår, ostepind, kiks, the og marmelade, der er noget for enhver smag, noget for hver mave. Når vintren sig melder med sin kulde og frost, så trænger man ej at slukke ens tørst, kommer man med øllet, så siges der som så, »gå væk med det - nej lad os få en rigtig varm kaffetår. Ærbødigst.

M. Madsen, Vesløs afholdshotel«.

Avisen var redigeret af pseudonymet »Lyv La´s«, men man skal ikke læse ret mange linier for at kunne afsløre, at der bag dette navn gemmer sig sognets aktive skolelærer Niels Sodborg.

Udover udstillingen kunne publikum glæde sig over underholdning ved Vesløs dilettanter, der opførte Johan Skjoldborgs enakter »Sognerådet«. Der var udstilling af oldtidssager, fundet på Hannæs, udlånt af Thisted museum og en stor udstilling af udstoppede fugle, udlånt af Niels Sodborg.

Udstillingen blev en stor succes, og ved at undersøge bladet når vi frem til, at stationsbyen på dette tidspunkt havde følgende forretningsdrivende: Kr. K. Pedersen, smed - Knudsen, sadelmager - J. A. Sørensen, bager - M. Thorhauge, købmand - N. C. Nielsen, købmand - Jens Christensen, manufakturhandler - Alexandria & Carla Jensen, manufakturhandlere - A. Jensen, urmager - M. Madsen, afholdshotellet - Svend Pedersen, murermester - Bertel Møller, murermester - J. C. Guldhammer, skrædder - Chr.Pedersen, maler - P. Thorning, blandet landhandel (landbrugsmaskiner, markfrø, barber) - A. Gundersen, tømrer - og Lars J. Larsen, snedker.

Alt i alt afspejler listen et alsidigt og blomstrende forretningsliv. 1918 blev der i N. C. Nielsens købmandsbutik etableret en brugsforening. Den 18. juli blev der, på initiativ af en række vesløsborgere, afholdt et møde på afholdskroen i Vesløs, og det mundede ud i, at der blev nedsat et foreløbigt udvalg bestående af: Peder Frandsen (formand), Martin Andersen, Kristian Gasberg, Niels Sodborg, Mathias Bech, Nikolaus Grå Jacobsen og stationsforstander A. H. Andersen.

Ekspedient Theodor Gravesen i Vesløs købmandsbutik ca. 1929.

Dette udvalg indkaldte til en stiftende generalforsamling den 2. august på kroen. På dette møde besluttede man at købe N. C. Nielsens butik for 24.000 kr. Der blev tegnet 33 medlemmer, og bestyrelsen var den samme som udvalget, med undtagelse af Martin Andersen og Kristian Gasberg. Som foreningens første formand valgtes Mathias Bech, der også blev forretningsfører. Som kasserer ansattes Peder Frandsen. Den 24. august blev P. L. Fuglsang, der var uddeler på Bjerget, ansat som uddeler. Lønnen skulle udgøre 6% af omsætningen af butiks- og kolonialvarer, 3 % af frø, 2 % af grovvarer, 50 kroner til belysning og fri bolig. Der sikredes ham en mindsteløn på 3.000 kroner årligt. 1993 kunne Vesløs brugsforening holde 75 års jubilæumsfest i Hannæs Hallen, hvor medlemmerne kunne glæde sig over en moderne forretning i fremgang. Butikken blev senest udvidet i 1995.

Så tidligt som i 1896 blev der oprettet statstelefon i Vesløs og Vesløs by (Gl. Vesløs). Sidstnævnte blev nedlagt i 1934 samtidig med centralen i Feggesund Nord og i forbindelse med Amtoft centrals oprettelse. I 1923 havde Jydsk Telefon overtaget alle statstelefonstationer på Hannæs.

Vesløs centrals bestyrer fra 20. januar 1919 var skomager Jens Bjerg Bertelsen, og efter hans død i juli 1941 overtog hans enke, Kirstine Bertelsen, stillingen. Fra april 1953 blev den ledet af datteren Gerda Andersen indtil automatiseringen.

To betydelige bygninger blev rejst i Vesløs-området i 1911, nemlig Vesløs frimenighedskirke i stationsbyen og et nyt andelsmejeri, »Hannæs«, i nærheden af Vesløs kirkeby. Mejeriet havde leverandører fra hele Sydhannæs. Fem år senere blev missionshuset »Bethania« indviet i stationsbyen.

Igennem 20'erne og 30'erne og frem til krigen var byen i stadig vækst og Vesløs station var et af de absolut travleste ved Thisted-Fjerritslevbanen, hvad bl.a. fiskeriet ved Amtoft, frugtplantagen ved Øsløs Store Bisgård og Vejlerne var stærkt medvirkende til.

Efter krigen fortsatte udviklingen, men i slutningen af 50'erne og begyndelsen af 60'erne vendte udviklingen. De moderne tider kom til egnen, og industrialiseringen begyndte for alvor, og det stillede øgede krav til arbejdskraften om et højere uddannelsesniveau, og flugten fra land til by begyndte.

I 1950 var der beskæftiget 35 personer i Vesløs stationsby ved handel og omsætning, tallet var uforandret i 1955, men i 1960 og 65 var tallet faldet til henholdsvis 14 og 16. Butiksdøden var begyndt. Med Øsløs-Vesløs-Arups indlemmelse i Thisted storkommune 1970, fik Thisted endnu større betydning som handelscentrum og servicecenter for kommunens indbyggere. Dette forøgede butiksdøden for især de små specialforretninger i stationsbyerne, også Vesløs oplevede denne triste udvikling. Samtidig med dette mistede byen to af sine aktiver Andelsmejeriet »Hannæs« og Thisted-Fjerritslevbanen, der efter knapt 65 år »på banen«, lukkede henholdsvis oktober og marts 1969.

Stationen

Ved indvielsen af Thisted-Fjerritslevbanen november 1904 blev Vesløs station betjent af en ekspeditrice, men i løbet af få år steg omsætningen ved stationen så kraftigt, at man 1911 så sig nødsaget til at ansætte en stationsmester eller stationsforstander. Endvidere blev der ansat en baneformand. I begyndelsen af 20'erne havde stationen vokset sig til den største mellem endestationerne Thisted og Fjerritslev, hvad angår indtægt. Denne var i 1924 på 26.900 kroner og i Frøstrup var den kun på 20.300 kroner.

Stationsbygningen blev kraftigt udvidet 1919, og banelegemet blev udvidet med et læssespor med enderampe og et krydsningsspor overfor stationsbygningen. Personalet bestod i en lang årrække af stationsforstanderen, baneformanden og en assistent. I perioder var der endvidere beskæftigelse til en eller to banearbejdere. I hele banens levetid havde stationen kun to stationsforstandere. A. H. Andersen, der blev ansat den 1/11 1911 havde denne stilling til den 1/1 1941, da han blev afløst af Harry Kragh, der var stationsforstander til banens lukning i 1969.

Jacob Jensen blev den 1/11 1911 ansat som baneformand. Denne stilling havde han til 1942, da han blev afløst af M. H. Andersen, der 1945 blev afløst af Frederik Madsen. Han skulle blive den sidste baneformand ved stationen. Efter lukningen forblev stationen som posthus, indtil slutningen af 80'erne, da den, trods en del protester, blev nedbrudt for at give plads til en bankbygning og en ny postekspedition.

Maskinfabrikken og børstenbinderen

En af de virksomheder, der fortjener en nærmere omtale, er Hannæs maskinfabrik, der startede som en almindelig landsbysmedje i Vesløs stationsby. 1928 lejede Theodor Christensen, der kom fra Gøttrup, en smedje i Vesløs. De første

Vesløs smede- og maskinværksted, senere Hannæs maskinfabrik.

år med krise i landbruget m.m. Landmændene havde ingen penge, det var småt med reparationer, der var pludselig ikke rigtig noget at lave. Theodor Christensen fortæller videre:

«Jeg begyndte så at arbejde med en ny maskine, en roeskærer, og jeg fik lavet forskellige modeller, idet jeg udnyttede de praktiske erfaringer, som landmændene havde med den slags. Problemet var, at der tit var sten mellem roerne, som var bjærget med roeoptagere, og sten ødelægger skærene. Der måtte kunne findes noget der, og så fandt jeg en anordning, der kunne fjerne stenene, før roerne nåede den såkaldte raspebom. Efterhånden fik vi sat produktionen i system, og vi har hele tiden forbedret modellerne. Problemet var i begyndelsen, at vi helst skulle have maskinerne solgt så hurtigt, som vi lavede dem, men det gik da, og det gik fremad, da tiderne efterhånden blev bedre. I 1932 lavede vi 30 maskiner, og jeg havde regnet med noget tilsvarende i 1933, men da vi kom til august, tog afsætningen sådan fart, at jeg måtte have fat i et par mand til at hjælpe mig, og inden jul nåede vi at lave 135 maskiner. Det gik fremad hele tiden. Vi fik et godt renommé hos landmændene - efterhånden over hele landet. Nu (1968) er vi oppe på 4-500 enheder om året. I begyndelsen var det jo håndværk det hele, men nu, nu laves det hele på maskine. Vi klipper jern op til 100 maskiner ad gangen, og så svejses og samles de efterhånden. I begyndelsen bukkede vi jo jernet i ild, nu ordnes det koldt på maskiner. Siden vi i 1939 fik elektrisk svejseværk, går det hele meget lettere. I begyndelsen solgte jeg selv en del, men det var jo meget lokalt. Nu ordnes salget for det meste gennem grossister. Jeg kører stadig rundt en gang om året og snakker med dem om problemer, hvis der er nogle, og vi viser da også flaget på alle større dyrskuer«.

Vesløs stationsby med brugsforeningen i midten, før 1950.

1970 overtog sønnen Niels Peter Christensen virksomheden, og året efter flyttede den til Frøstrup på grund af en vejudvidelse i Vesløs. Theodor Christensen var i en årrække medlem af menighedsrådet, i bestyrelsen for smedemesterforeningen og formand for Vesløs tekniske skole.

En af dagligvarebutikkerne i Vesløs er Otto Christensens købmandsbutik; den har været i hans eje siden 1928. Han er født i 1901. Som 12-årig kom Otto ud at tjene. Som 20-årig flyttede han til Thisted, hvor han blev ansat på en kostefabrik, senere var han bl.a. murerarbejdsmand og havnearbejder. 1925 blev han gift med Marianne, og i 1928 var de ude og se på hus i Vesløs.

En købmand der var lige gået fallit. Otto Christensen havde en svoger, der var købmand, og han anbefalede ham at starte en købmandsforretning. Men i starten var der ingen penge, og parret begyndte med at sælge tobaksvarer. Det gik fint. Hans kone passede butikken, og Otto Christensen sad i »slyngelstuen«, som kontoret og opholdsstuen kaldtes, og lavede børster og koste, som han tog ud for at sælge et par gange om året. Han fik bil i 1929, og i de første år kørte han uden kørekort, men kørekort fik han dog senere for 21 kr. I 1966 døde hans hustru, og han klarede sig med hjælp af en husholder. I dag (1995) bor datteren Jenny hos ham og passer huset. Forretningen passer Otto Christensen selv. Før i tiden kom der dagligt handelsrejsende til hans forretning, og varerne blev leveret. I dag udebliver repræsentanterne, og varerne må han selv hente fra grossistlager i Thisted. Undtaget er kaffen, som han får sendt fra Aalborg. Han sælger mest øl, spiritus, tobak og kaffe. Det med gryn og mel er der ikke meget salg i.

Der verserer mange historier om Otto Chirstensen, bl.a. et om de sidste træsko, han havde. Dem solgte han til en mand, der tog dem med hjem for at prøve dem. Dagen efter kom manden tilbage til købmanden med træskoene og sagde, at de var for store, om han ikke kunne komme af med dem. Hertil svarede Otto Christensen: »Desværre sælger jeg ikke træsko mere«. Han er også berømt for de skilte, han sætter i vinduet. På et af dem står: »Kommer straks, henvendelse i Brugsen«. Det var da også Otto Christensen, der tog det første spadestik, da det nye fjernvarmeværk i byen skulle opføres i 1994.

Vesløs maskinsnedkeri opført 1904. Ejer snedker Larsen.

1952 opførte den daværende Øsløs-Vesløs-Arup kommune et nyt moderne alderdomshjem i stationsbyen, »Stenhøj«, hvor også kommunens administration fik til huse.

Efter banens lukning

Efter banens lukning bevarede Vesløs sin status som trafikknudepunkt for de nyetablerede buslinier mellem Thisted-Fjerritslev-Aalborg. Niels Sodborg omtaler i en artikel i Historisk årbog om Vesløs stationsby, at mange mennesker flyttede til stationsbyen for at tilbringe alderdommen der. Denne tendens er fortsat helt frem til idag. Udvidelser af alderdomshjemmet og etableringen af en række ældreboliger med tilknytning til hjemmet har kun været med til at forstærke tendensen. Idag indskrænker byens forretningsliv sig til to større dagligvarebutikker, Vesløs brugsforening og »Høkeren«, der for få år siden blev etableret i et nedlagt husmandsbrug fra Vesløsgårds udstykning. Desuden har byen smed, murer, tømrer og elektriker. Vesløs kro, der var lukket i over et år, blev genåbnet i 1995, men efter en brand er den for tiden lukket. Siden banens etablering har de lokale pengeinstitutter Sparekassen Thy og Hanherredernes Sparekasse, nu Egnsbank Han Herred, haft filialer i Vesløs, ligesom der i starten endvidere var filial af Thisted Bank og Tømmerby-Lild Sparekasse, der for mange år siden kom under Sparekassen Thy. De sidste specialforretninger, slagteren Viggo Bendtsen og Vesløs bageri, lukkede for få år siden. I 1973 kunne hannæsboerne indvi' deres egen hal, Hannæs Hallen, hvor der hver vinter foregår en lang række idræts- og andre kulturelle arrangementer. Den er et vigtigt aktiv for egnen. Postekspeditionen lukkede 1994 og blev flyttet til Vesløs brugsforening.

Der blev i 1989 åbnet en meget smuk cykelsti mellem Østerild og Tømmerby på den nedlagte banestrækning. Ved Vesløs viser et skilt fra stien ind til voldstedet »Helledis«, der er det sidste, der minder om Vesløsgård. Netop på dette

Vesløs Stationsvej 1995.
Foto: Bendt Jørgensen.

sted afholdtes for år tilbage en lang række politiske og åndelige møder med forfattere, politikere m.fl., arrangeret af egnens foreninger. Gennem årene har der også været afholdt gymnastikopvisninger der.

Ser vi på de enkelte sogne på Sydhannæs, så er Øsløs og Vesløs sandsynligvis de ældste, hvilket også oldtidsfundene tyder på. Tolkningen af navnene på de to sogne er vanskelig, men skal man sammenligne med »løse« navnene på øerne, betyder det formentlig øst og vestengen, men det er tvivlsomt, om der kan drages en egentlig parallel.

Navnene Arup, Skårup og Amtoft stammer fra vikingetiden og betyder udflyttergårde, Arup betyder sandsynligvis Aris udflyttergård.

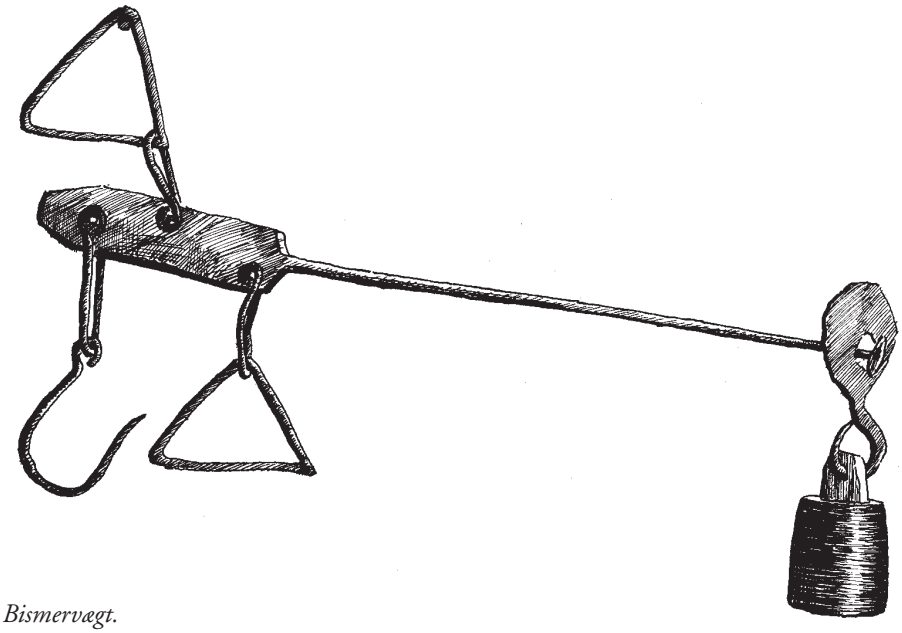

Bismervægt.

Frøstrup

I sidste halvdel af 1800-tallet omfattede det område af Tømmerby sogn, som hedder Frøstrup, kun enkelte gårde og smålandbrug samt et par jordløse huse og en mølle. Der var så godt som ingen beplantning, så der var frit udsyn i alle retninger. Af samme grund nåede sandflugten i sin tid også hertil og dæmpede frugtbarheden en del.

Frøstrup var dengang en lokalitet, som folk passerede på vejen til og fra Bjerget. Det var jo deroppe, tingene foregik. De fleste af folkene fra Arup, Vesløs og Tømmerby, der havde ærinde på Bjerget, kom i alt fald forbi Frøstrup, derimod tog folk fra Øsløs og Højstrupområdet sikkert ofte vejen længere øst på forbi Tømmerby kirke, hvis den da var rimelig farbar.

Selvom der var håndværkere på Bjerget, smed og sadelmager, tømrer og skomager m.fl., var det lang vej for dem, der boede længst mod syd i Tømmerby sogn, når noget skulle laves eller repareres. Der var da også forskellige håndværkere spredt rundt omkring i området, og for de flestes vedkommende var de selvlærte, og ofte drev de håndværket sammen med et mindre landbrug. At det kunne være svært at leve alene af sit håndværk, fremgår af en notits i avisen d. 22. december 1884, hvori det oplyses, at »bageren i Tømmerby er for ca. 14 dage siden sporløst forsvundet her fra egnen. Han efterlader sig hustru og et barn samt en del sørgende kreditorer. Formentlig gælder rejsen Amerika«.

En bager måtte nødvendigvis være hjemme og udføre sit håndværk, og det samme gjaldt smeden. Det vides med sikkerhed, at der var smedje i det sydlige Tømmerby (Højstrupvej 2) og i 1890'erne ligeledes smedje, hvor Tømmerby central senere kom (Tømmerbyvej 18). Smeden, der boede der, flyttede til Tømmerby kær. I 1872 kom en smedesvend fra Thy til egnen. Han slog sig ned i Langvad og udøvede sit hverv der en tid, hvorefter han flyttede til Kærup Holme. I 1876 blev han gift i Tømmerby kirke med en pige fra sognet. Han hed Niels Christensen, bedre kendt under navnet »smed Blink«, og han fik sit virke på egnen i over 60 år. De fleste år dog i Frøstrup, hvortil han og Ane flyttede i 1907 og slog sig ned i et ældre hus, der lå bag købmandsbutikken i Søndergade, men som for længst har måtte vige for butikkens baglokaler.

Om denne gamle hædersmand fortæller Per Sunesen, Jyllinge. Smed Niels Christensen var Per Sunesens oldefar, og beretningen om ham har han fået fortalt af sin far, afdøde lærer Chr. Sunesen, Arup.

Den gamle smed havde aldrig været alvorligt syg, men den sidste halve snes år af sit liv døjede han med iskias og nervegigt, noget som nok havde taget sin begyndelse, da han som yngre i mange år rejste rundt til alle store markeder i hele amtet. På disse markeder opslog han sin »kræmmerbod« og solgte hjemmelavede arbejder. Det var bismervægte, bordknive, hamre, økser og alle slags beslag, alt sammen godt og pænt håndværk. Han vendte ofte hjem med en god fortjeneste, men det var i begyndelsen ikke blot af lyst, eller fordi han mente, at der lå nogen guldgrube og ventede på en ejermand. Nej, årsagen til denne tradition var mere tragisk. Der var kommet smitsom sygdom til smedens hjem, og folk turde ikke komme i smedjen, selv da smitten var forbi. Smeden så, at det

var hans eksistens, det drejede sig om, og han tog en resolut beslutning. Kunne han ikke sælge noget derhjemme, så måtte han prøve på anden måde. Ville kunderne ikke komme til ham, så ville han komme til dem, og så var det, han bestemte sig for at rejse ud til markederne, og forretningen gik så godt, at han ikke holdt op, da kunderne efterhånden kom til ham i hans hjem igen. Lige fra sin ungdom havde han været usandsynligt præcis. Hans arbejdsdag var på 12-14 timer. Da han blev omkring de 80, måtte han dog nøjes med lidt mindre.

Den gamle smed havde først lært at cykle, da han var over 60 år gammel. Han så da allerede ud som en gammel mand med langt, hvidt hår og stort fuldskæg. Hørelsen var heller ikke for god, så det voldte undertiden lidt vanskeligheder, når der var biler i farvandet. Det har sikkert knebet lidt med styringen i begyndelsen, for engang tog cyklen magten fra ham, og han drejede brat til venstre side og ned i grøften. Til alt uheld sad der to ældre koner og hvilede sig på grøftekanten, og cyklen ville ned imellem dem. Konerne skældte ham frygteligt ud og kaldte ham »et fuldt svin« - vel forståeligt nok med den adfærd. Det var dog så sandelig langt fra, at smeden var fuld, han var nemlig en af de mest ivrige afholdsfolk, der har levet i Thy. Han oprettede den første afholdsforening i sit sogn i 1884 og var foreningens formand i mange år. Iøvrigt var han også med til at stifte Tømmerby-Lild sygekasse i 1877. Det med cykelsporten lagde smeden på hylden, da han var 83 år. Da turde han ikke længere sætte sig på cyklen, idet der kunne komme sådan »en sær svimmelhed« over ham uden varsel.

Den gamle smed havde den indstilling, at der ikke måtte smides noget bort af det, som lod sig anvende. Han var ikke snæversynet, han havde oven i købet en meget vid horisont og var interesseret i alle tekniske fremskridt, selv i sin høje alderdom. Han var nøjsom, men ikke gerrig, og var forøvrigt offervillig, når han så, at en sag var værd at støtte.

En ting er dog ganske sikker, han var en original. Han var et menneske med mange særheder, men tillige et menneske, man kunne lære meget af. Det sidste efterår, han levede (1932), havde han været selvstændig mester i 60 år, og »Håndværker- og Borgerforeningen« holdt da en fest til ære for den gamle hædersmand, som i flere år havde været æresmedlem at foreningen. Ved festen blev der holdt flere taler for at prise ham og hans trofaste kone.

Den gamle smed havde et religiøst sindelag; han gik ikke meget i kirke, da han ikke kunne høre prædikenen. Men hver søndag læste han evangeliet højt for sig selv og sin kone af en prædikenbog. Kom der fremmede i en sådan højtidelig stund, blev den fremmede med et hovednik gjort begribeligt, at han kunne tage en stol og sætte sig, indtil andagten var forbi. Smeden lod sig ikke forstyrre. Han var dog som regel i kirke en gang hver sommer, og det var, når der holdtes høstprædiken. Sit høstoffer ville han ikke snyde sig fra, og der blev sagt, at smeden altid gav en god skærv. Selv udtalte han sig ikke om den ting.

Af smedens særlige interesser bør nævnes, at han var ivrig talsmand for plantningssagen og meget optaget af biavl. Hans rejselyst var stor, og han var således til verdens- eller landsudstilling i Malmø lige efter århundredskiftet, og som 83-årig rejste han alene til ungskuet i Skanderborg.

Frøstrup 1907 set fra vest.

Da smed Christensen og Ane fejrede sølvbryllup i 1901, var de til alters hos pastor Hansen, og han sagde da halvt spøgende, at han nok skulle tage dem til alters på deres guldbryllupsdag. Pastor Hansen rejste imidlertid til Fyn, men han holdt sit løfte, og da guldbryllupsdagen kom, søndag d. 31 oktober 1926, var pastor Hansen på egnen. Han holdt gudstjeneste i Tømmerby kirke denne eftermiddag, og forud for den tog han guldbrudeparret og familien til alters.

I februar 1933 lå den gamle smed, Niels Christensen, for døden. Hans dødsskjorte, som havde været syet i ca. 50 år, var allerede fundet frem. Den var af godt, hjemmelavet lærred, lidt gulnet, men solid. Smeden talte selv om sin død: »Vorherre har lovet os en ko«, sagde han, »men han har ikke lovet os, at han selv vil komme med den.« Det var smedens religion, og den havde han levet efter. Vil menneskene have del i de goder, som Gud har tiltænkt dem, må de selv gøre et arbejde.

Han havde selv bestemt, hvor hans kiste skulle købes, de var nemlig ikke lige dyre ved en hvilken som helst snedker. Han havde også forordnet en så simpel begravelse som muligt. Han havde levet et beskedent liv, og han ønskede en beskeden begravelse. Alligevel var der et meget stort følge, da han blev begravet - op mod 200 mennesker. Han var en retlinet mand i al sin færd, og hans minde fortjener at leve på den egn, hvor han i 60 år drev sit håndværk.

Byen grundlægges

Året før banen blev åbnet - i 1903 - opførte P. Græsbøll, der i mange år havde været købmand på Bjerget, en købmandshandel i Frøstrup. En stor og rummelig rødstensbygning på nordsiden af amtsvejen, hvor denne svinger mod syd, og hvor vejen også går østpå til Tømmerby kirke.

Af de 2-3 gårde, der var i Frøstrup, blev den ene - Trye - udstykket til byen. I 1904 blev der, hvor gårdens bygninger havde ligget, bygget gæstgivergård, og det

Tømmerby station.
Foto: Ulf Holtrup.

var kromanden på Bjerget, Chr. Oddershede, der var bygherre der. Gæstgivergården blev indviet først i december 1904 på festlig vis med mange indbudte. Samme år om foråret blev der bygget et hjælpeapotek til Fjerritslev apotek (Søndergade 24), og apoteker Marschall ansat. Apoteket blev åbnet ved en lille højtidelighed d. 15. juli 1904, hvor de forskellige håndværkere var til stede sammen med apoteker Lassen fra Fjerritslev og den nyansatte apoteker Marschall og hans forlovede. De var meget spændte på, hvem der blev den første kunde, som skulle have et halvt pund chokolade. Det blev en gammel kone fra Højstrup, der var gået den lange vej for at få rød øjensalve for 5 æg - så meget hun nu kunne få. Hun fik øjensalven og det halve pund chokolade og gik tilfreds hjem. Hele apoteket kostede ca. 4000 kr. at bygge foruden grunden, men så var der også både privatbolig, apotekslokale og tilstødende materialkammer. Den unge apoteker og hans forlovede blev gift i oktober, men bryllupsrejsen fra Kolding og hertil var besværlig. Den varede fra kl. 11 (23) om aftenen til kl. 6 (18) næste aften, og de sidste tre mil foregik pr. hestevogn, da banen endnu ikke var åbnet. Det var også først, da det var sket, at apoteket fik telefon.

Der var ikke meget at bestille i apoteket den første tid, fortæller fru Marschall, men én af dem skulle være til stede. Der var kun én læge i oplandet, og det var læge Schilder i Tømmerby. Omsætningen var baseret på 6000 kr., og deraf skulle apotekerfamilien have de 1500 i løn plus 10 pct. af omsætningen over de 6000 kr., og da de allerede det første år fik godt 90 kr. ekstra, var de stolte. De første 10 år havde ægteparret ingen hjælp i apoteket, men dog en ung pige i huset.

Når en by skal bygges op fra grunden, giver det arbejde til mange håndværkere, og én af dem, der var med til at bygge de fleste huse i Frøstrup fra starten og mange år senere hen, var murer Andreas Christensen. Som nygifte lejede han og Kristine sig ind på Bjerget, og så tog han ellers fat med at bygge huse i Frøstrup, godt hjulpet af bl.a. Jens Juul, der var murersvend hos ham i mange år. Andreas Christensen byggede også et hus til sig selv og bosatte sig der (Søndergade 16).

Frøstrup station og posthus.
Foto: Ulf Holtrup.

Skomager Lars Skolemester på Bjerget flyttede ligeledes med familie og virksomhed til Frøstrup og indrettede skomagerværksted og butik i et hus, han lod opføre i 1904 (Søndergade 5).

Der skete meget i Frøstrup i den første tid, efter at jernbanen var anlagt. Året efter indvielsen, d. 28. december 1905, skrev Thisted Amts Tidende, at »indtil for et års tid siden var Frøstrup kun en ubetydelig landsby, men siden banen kom, er dette forandret. Nu har byen foruden jernbanestationen med tilhørende posthus en smuk gæstgivergård, et apotek, en sparekassebygning, et uldspinderi, flere købmænd, en skomager, en slagter og en bager - ja endog en fotograf«. Sidstnævnte havde atelier ovenpå i bygningen nord for stationen (Storkevej 19). De første to fotografer var Brandi og senere Augusta Hald. Bageren var kommet fra Holm bageri i Skårup og havde sammen med sin kone startet bageri i et ældre hus lige øst for banen på sydsiden af amtsvejen (Vestergade 3). Det var bager N. C. Christensen og Maren, og nogle få år senere - omkring 1908 - byggede de Frøstrup bageri, hvor det ligger i dag.

Det var på vejen op mod Tømmerby kirke, at uldspinderiet og dampfarveriet lå. Det havde Petrine og P. Jacobsen købt af uldspinder Hans Sørensen, som kun havde været ejer siden år 1900. Hvor slagteren havde slået sig ned, er lidt i det uvisse. Den første slagter i byen formodes at være Anton Thorhauge.

Da et år mere var gået, var der ifølge avisen kommet både karetmager (Søndergade 19) og en bygning, hvorfra der skulle sælges manufaktur, og til foråret var der planlagt rejsning af flere nye bygninger i byen.

Flere håndværkere og handlende slog sig fortsat ned i byen i disse år, også smed »Blink« fik en konkurrent, idet smed Strømgaard kom til byen og byggede smedje skråt overfor P. Græsbølls købmandshandel. Lige sønden for smed Strømgaard begyndte Gregers Gregersen sin tømrervirksomhed omtrent samtidig. Han var tømrer i byen til sin død i 1930'erne og var således med til at bygge mange af de huse, der stadig er i Frøstrup. Hans enke solgte tømrerforretningen til Leonard Hansen omkring 1938.

Jo, der skete noget i Frøstrup disse år, nybyggergejst og pionerånd prægede byen. Der begyndte lidt efter lidt at komme haver og andet beplantning ved husene, og med det nye liv fulgte også nye skikke. Nogle unge familier fik den idé at indbyde alle til »træ« på gæstgivergården til julen, og det skulle være gratis, og midlerne fik de ved at henvende sig til de mere velhavende rundt omkring i sognet. Det blev en stor succes og for mange en stor oplevelse, da de aldrig havde set et stort juletræ, ja, måske knapt nok et lille.

Fru Astrid Marschall skrev i 50-året for Frøstrups grundlæggelse om egnen, dens beboere og deres vilkår, da hun og hendes mand kom til egnen: »Det var et fattigt og øde landskab, og dog kunne man ikke andet end blive betaget af det storladne i naturen, når man f. eks. kom op på toppen af Bjerget og så ud over det vidtstrakte hede- og klitlandskab med havet og Bulbjerg i baggrunden, og til den anden side Lund fjord og synet ned over Hanherred med de mange hjem. Der var store hedestrækninger omkring Tømmerby og i Langvad med bogstaveligt talt ingen træer, og var der nogle, var det mest pil og poppel. De fleste folk på egnen var meget fattige og levede under små og uhygiejniske forhold. Selv på de mindre gårde var der kun den traditionelle stue med fast bænk og et stort bord foran, og dertil en stue med to alkover eller to dobbelte senge, og det var mest der, man opholdt sig. Polstrede møbler og gulvtæpper kendtes ikke. Der var megen sygdom og især tuberkulose. Men det var en god og trofast, slidsom befolkning med den gammeldags religiøse indstilling overfor kirken og livet«.

Efterhånden havde byen også fået flere huse sammen med de forskellige handlende og håndværkere, der var kommet til, og i 1908 blev »Frøstrup og omegns håndværker- og borgerforening« stiftet. Det skete d. 12. februar, da vedtægterne blev vedtaget. Apoteker Marschall blev formand for foreningen. Den virkede på forskellig måde og afholdt bl.a. en udflugt til Bulbjerg hver sommer med alle børnene på to høstvogne og forældrene i andre køretøjer og på cykel. Det var dejlige og festlige ture, man så hen til med glæde. Man medbragte primus, og alt hvad dertil hørte for at lave kaffe. Der blev spadseret rundt i området og langs stranden, man badede eller sejlede, indtil aftensmaden kom frem og blev nydt oppe mellem klitterne. Der blev leget med børnene, og til slut samledes alle på en klittop for at se solen synke i havet, mens hele forsamlingen sang »Der står et slot i Vesterled«. Disse udflugter fik mere og mere tilslutning efterhånden, ligesom det også var tilfældet med borgerforeningens udflugter, der gik længere væk. Byens indbyggere følte sig egentlig som en stor familie.

Hr. og fru apoteker Marschall var i disse år med til at lægge grunden til et godt, sundt og folkeligt fællesskab i den opvoksende by. De var hver for sig eller sammen med til at samle penge ind til køb af et orgel til Tømmerby kirke, til at danne en afdeling af »Kirkeligt Samfund«, de lavede basar til fordel for en bogsamling, og de bøger, der blev købt for det indkomne beløb, blev samlet på apoteket og udlånt derfra. I deres hjem samlede fru Marschall unge piger til håndarbejde og oplæsning, hun ledede pigegymnastik, og det var apoteker Marschall, der var administrator af byggeforetagendet, da det kom på tale at bygge forsamlingshuset. Ved et orienterende møde blev det vedtaget at tegne aktier á 10 kr. med 1 kr. pr. år i 10 år. Man kunne ikke binde folk for mere, men der blev tegnet så mange aktier, at man fik de ca. 4000 kr. ind, som huset blev an-

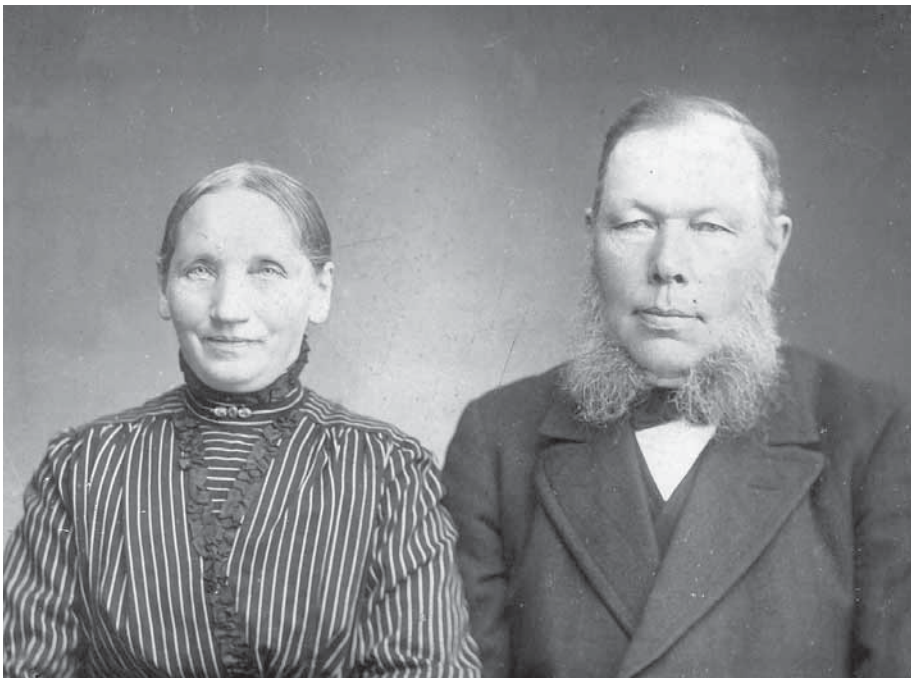

Købmand Peder Græsbøll og hustru Kristiane.

slået til at ville koste. Det gik dog ikke af uden modstand, da der var mange, der holdt på kroen og derfor gik imod, men om foråret blev arbejdet påbegyndt, og i oktober 1908 blev forsamlingshuset indviet med stor festlighed og 250 deltagere, der hver måtte betale 25 øre i entré. Men så blev der til gengæld også budt på taler af tre præster foruden forsamlingshusets formand, apoteker Marschall. Festen sluttede med, at den stedlige sognepræst William Hansen fremsagde trosbekendelsen, og forsamlingen sang »Dejlig er jorden«. Huset kaldtes dengang Tømmerby-Lild Forsamlingshus.

I januar 1910 blev Frøstrup missionshus indviet, og huset har siden været ramme om møder og søndagsskole.

Den selskabelige side af livet blev heller ikke forsømt, og sammenkomster i hjemmene om kaffebordene efter fyraften var meget brugt. Både når man var indbudt, og når man kom spontant, uden der forelå nogen indbydelse. Der var intet radio- eller fjernsynsprogram, der greb forstyrrende ind i disse sociale samvær.

Efter sigende var en årlig tilbagevendende begivenhed i byen nærmest en folkefest på den tid. Købmand P. Græsbøll indbød hvert år skriftligt sine kunder, venner og bekendte til koncert og efterfølgende dans i Frøstrup gæstgivergård. Det foregik en lørdag aften i september eller oktober måned, og festen begyndte kl. 8 (20). P. Græsbøll, med sin ældste datter Hanna som værtinde, tog imod alle indbudte gæster før koncerten begyndte.

De fleste nybyggere i Frøstrup og mange af de øvrige tilflyttere kendte P. Græsbøll ikke kun fra købmandsbutikken, men også fra den stedlige lokale sparekasse, når de skulle have hjælp til finansieringen af byggeri og lignende. P. Græsbøll var i mange år formand for Tømmerby-Lild sogns spare- og lånekasse, sammen med mange andre tillidshverv.

Olga og Martin Bagger i Tømmerby central.

Efter indvielsen af forsamlingshuset blev der begyndt med gymnastik for begge køn. I nogle år forinden havde skræddermester A. J. Østergaard ledet karlegymnastik i krosalen, og der fortælles, at da et håndtag i en dør på kroen gik i stykker, og gymnasterne derfor måtte benytte en anden dør, der førte dem gennem skænkestuen, var det med til at fremme opførelsen af forsamlingshuset. Man frygtede, at de unge mænd skulle få den vane at gå på kro om aftenen.

Gymnastikforeningen blev stiftet i 1906 på foranledning af A. J. Østergaard, og efter opførelsen af forsamlingshuset har det hus og gymnastikken hørt sammen.

Gymnastikforeningen var også skytteforening, og i de år, da der var mange tjenestefolk på landet, havde disse foreninger stor tilslutning. Gymnastikholdene var store for karle og piger - og børnene med efterhånden. Det meget fysiske arbejde, disse unge havde i hverdagen, indvirkede ikke negativt på energien til træningen om aftenen, og om vinteren, når forsamlingshuset ikke var opvarmet, var det også nødvendigt at hænge i for at holde varmen. I vinterhalvåret blev der ofte af foreningens medlemmer indøvet et dilettantstykke til stor fornøjelse for aktører og publikum og til gavn for pengekassen. Ved en sådan premiere under besættelsen var tilstrømningen meget stor, bl. a. fordi der var mange arbejdere udefra på egnen i disse år. Der kom 1700 kr. i kassen denne aften, hvilket var et meget stort beløb dengang, så kassereren, Aage Mikkkelsen, blev fulgt til dørs med pengekassen af Kr. Kaspersens to karle, Jens Nesager og Kristian Kloster, og de ventede udenfor, indtil de hørte »slåen« blive skudt for. Man viste jo aldrig, hvad der kunne ske!

I disse år var det p.g.a. omstændighederne i perioder kun muligt at holde bal for de unge kl. tre (15), da ingen måtte færdes ude efter mørkets frembrud. Så det med at følge pigerne hjem i ly af mørket var er umulighed.

Gymnastikopvisningerne var årets højdepunkter, både når det foregik i forsamlingshuset eller i det fri i anlægget eller på sportspladsen. Ved det årlige sommerstævne på Sjørringvold rejste gymnasterne med tog til Thisted og gik så i

Frøstrup torv 1910.

samlet flok derfra til Sjørring - med bagagen hængende på fanestangen! Efter besættelsesårene blev der indsat ekstratog fra Fjerritslev til Sjørring både ud og hjem, og den fælles transport var et festligt indslag for alle deltagere.

Det var lysten og idealismen, der drev værket - ikke mindst hos lederne. Hvis en gymnastikleder havde delingsføreruddannelse, havde vedkommende ofte fået den under et højskoleophold, og der forelå ingen løn i form af penge til lederen. Gymnastikforeningen har også haft både folkedans og badminton på programmet, og gennem årene har mange gymnaster fra egnen deltaget i de store landsstævner med mange tusinde deltagere. Det blev for dem alle en oplevelse for livet.

Gymnastik- og idrætsforeningen har betydet meget for egnens unge gennem tiden. At mødes og være fælles om sunde interesser har stor værdi.

Det var Frøstrup gymnastikforening, der tog initiativ til at arrangere fodbold for de unge, og det skete samme år, som gymnastikforeningen startede, og ikke kun byens drenge, men også de unge håndværkere og handlende var med på idéen. Således fortælles, at maler Johan Gundersen var målmand, og at J. A. Østergaard deltog aktivt i fodboldspillet. Sidstnævnte var også ivrig i skytteforeningen. Der blev de første mange år spillet forskellige steder, f. eks. i »Jepp' Dalsgaards kjar« og »Thorhauges mark« eller på Poul Jensens (tømrer) agre.

Idrætsforeningen (F.I.F.) blev stiftet i 1912, og de arealer, der blev spillet på rundt omkring, havde alle det tilfælles, at de ikke egnede sig særligt godt til fodboldspil. Det var først i 1938, foreningen købte jord mellem mejeriet og jernbanen og fik en fodboldbane etableret der. Den havde ganske vist en del »slagside« mod vest, men man var ikke forvænt i forvejen. Det var Vagn Hove Jensen, Gunnar Gundersen og Magnus Andersen (Trinderup), der på foreningens vegne købte jorden. Det var dengang, da spillerne cyklede rundt til nabobyerne og spillede kampe. Den første tid, der blev spillet håndbold, foregik det på fodboldbanen og med 11-mands hold. Senere blev der lavet håndboldbane ved

nordenden af banen. En dyb og ulækker grøft mellem banerne blev i 1951 dækket til, og det hele blev planeret. I 1963 foretog man igen en renovering, og klubhuset blev bygget. Omkring 1970 blev der købt jord af Svend Bertelsen vest for foderstofhuset, og et nyt stadion etableret med lysanlæg. Klubhuset blev i 1991 udvidet og moderniseret, så det fuldt ud er tidssvarende og forbrugervenligt. Også for idrætsforeningen gælder det, at det er den ulønnede, frivillige indsats gennem årene, der har været med til at bære foreningen og dens aktiviteter.

Omkring 1910 blev postmester Christensen afløst af Magnus K. Bruun Madsen. Han kom fra Aalborg med sin familie og blev ansat som postmester og stationsmester og var tillige kongelig vejer og måler. Postmesterens kone, Maren M. Madsen, bestyrede telefoncentralen, der blev oprettet samtidig med banen, og Martha Mortensen blev ansat til at assistere ved pasningen af postkontoret og centralen.

Statstelefonstationen i Tømmerby blev oprettet allerede i 1893 og fungerede til 1928, da den blev nedlagt, og de ni abonnenter blev delt mellem centralerne i Frøstrup og Øsløs. Den sidste centralbestyrer i Tømmerby var Chr. Oluf Jensen, og før ham var det Ane Bagger, enke efter førstelærer Bagger, der passede centralen, godt hjulpet af sin søn og svigerdatter, Olga og Martin Bagger, der boede hos hende (Tømmerbyvej 14).

Skræddersvend A. J. Østergaard slog sig ned i Frøstrup i 1905 og begyndte selvstændig skrædderforretning i lejede lokaler. Tre år efter byggede han hus (antagelig på Kirkevej), men i 1913 byttede han forretning med manufakturhandler Thorhauge og indrettede der sin skræddervirksomhed sammen med manufakturforretningen, kaldet »Messen«, (Vestergade 2, »Klaras butik«).

Hverdagens hårde vilkår

I årene omkring og under 1. verdenskrig stod byggeriet i Frøstrup omtrent stille. Dog skete der det, at apoteker Lassen i 1917 solgte apoteket i Fjerritslev, og dermed blev forholdet mellem det og hjælpeapoteket i Frøstrup ophævet. Frøstrup blev selvstændigt apotek, og Marschall ansat som apoteker, og da alt dette var på plads, gik man igang med at bygge et nyt og større apotek i byen. Også denne gang var det murermester Andreas Christensen, der stod for opførelsen af den smukke bygning, som stadig pynter i Frøstrups bybillede. Den 17. november 1917 åbnede apoteket i de nye lokaler, og mere personale blev knyttet dertil - både en kandidat og en discipel.

Krigsårene fra 1914-18 var vanskelige på mange måder, og fru Marschall fortæller om, hvor svært det var at være medlem af »Hjælpekassens« bestyrelse. Alle de indkaldtes hustruer kom og forlangte hjælp, enten de trængte eller ej, og de, der virkelig trængte, var for alvor i bekneb. Den store fejl ved loven var, at der ikke var noget fastsat, men alt måtte ordnes ud fra et skøn om, hvad folk trængte til. Og kommunen skulle selv afholde udgifterne, og den var jo nu engang ikke rig. Der var mange klager, og de resulterede i et stort demonstrationsmøde på kroen i 1915-16, hvor bølgerne gik højt, og hvorfra fru Marschall mindes mange sammenstød med utilfredse mennesker.

»Messen«, A. J. Østergaards manufakturhandel 1908 - »Klaras butik«.

I vinteren 1918-19, da den spanske syge hærgede egnen, var der ekstra travlt på apoteket. På det tidspunkt havde de ingen discipel, så ægteparret sled i det fra 7 morgen til 12-1 nat, men undgik heldigvis selv at få sygdommen. Det betød også, at den eneste læge i miles omkreds - Schilder - kørte i døgndrift i sin trehjulede bil, og en hjælpelæge var ikke at få.

Det havde han iøvrigt haft en tid forinden, men det faldt uheldigt ud. En ung, beleven fyr kom til byen og præsenterede sig som læge af russisk afstamning. Han logerede hos postmesteren, apotekeren og læge Schilder og var i alle måder en tiltalende ung mand, der ved sin intelligente væremåde skabte tillid omkring sig. Det blev ordnet sådan, at han skulle afløse læge Schilder, så han og hans familie kunne få en tiltrængt ferie en månedstid. Den unge mand viste sine logiværter fine smykker og duge, som han hævdede, stammede fra hans rige slægt i Rusland. Han solgte ud af tingene til absolut rimelig pris, og det var virkelig kvalitetsvarer, iøvrigt skaffede han mere, da efterspørgselen var ret stor. Men hele herligheden fik pludselig ende, idet civilklædte betjente dukkede op i byen og spurgte efter manden, der da var sporløst forsvundet. Han var nemlig hverken læge eller af russisk fyrsteslægt, men storforbryder og tyv, og alle kostbarhederne stammede fra disse »forretninger«, der især var gået ud over butikker og firmaer i Koldingområdet. Smykkerne og alt det andet, han havde solgt, tog politiet sig af tillige med manden, som de også opsporede. Der foreligger ingenting om, hvordan hans lægelige indsats var i den tid, han nåede at »praktisere«.

Partier fra Frøstrup 1908, øverst torvet fra vest, til venstre Storkevej med fotograf atelier, til højre Søndergade.

I mange af Frøstrup bys huse og lejligheder boede der familier med en meget lav indkomst i disse år. Hjemmene var spartansk udstyrede, og kun ved at leve meget nøjsomt og sparsommeligt kunne de svare enhver sit, hvad de fleste satte en ære i. Hvis en ægtefælle døde, var det næsten en umulig opgave for enken at holde sammen på hjemmet og økonomien. Men mange, der kom i den situation, tog alligevel kampen op og klarede sig igennem ved utroligt slid. Det var i de år - og i mange år derefter - at en slem lungebetændelse ofte medførte døden. Kun hvis patienten klarede det kritiske punkt omkring den ottende og niende dag, overlevede vedkommende. Mange kvinder og mænd i deres bedste alder klarede netop ikke krisen og bukkede under for sygdommen. Det var længe før, penicillinen var opfundet. Der var selvfølgelig også mange andre sygdomme, der var årsag til tidlige dødsfald. Tuberkulosen havde stadig et fast greb i befolkningen.

I 1918 døde uldspinder Jacobsen, og hans enke solgte uldspinderiet til uldspinder C. Jensen, fra Årup ved Snedsted. Petrine Jacobsen fandt sig en levevej som kogekone. Andre enkekoner sled sig til en beskeden dagløn ved at være vaskekone - på bræt - og tage sig af hovedrengøringen i de mere velstillede hjem. Atter andre syede for folk, enten som omvandrende syersker eller stationære derhjemme. I to huse på nuværende Kirkevej boede to svigerinder som naboer. De var enker begge to, den ene endda anden gang. Hun havde 4 ukonfirmerede børn, og svigerinden østen for havde 6 børn på nogenlunde samme alder at forsørge. Begge enker var skræddere, og hende med de 4 børn tog meget ud på gårdene og syede, medens den anden betjente kunderne fra sit hjem. Den sidste syede især herre- og drengetøj. De hed begge Johanne og havde meget støtte af hinanden - ligestillede som de var.

Partier fra Frøstrup 1908.

Et år, kort tid før jul omkring 1920, kom en gårdmand fra egnen ind til Johanne, der syede herretøj. Han havde et stykke nyt stof med og tiggede Johanne meget, om hun dog ville sy et sæt tøj til hans dreng til jul. Da Johanne var lidt nølende med at love det på grund af det meget arbejde, hun i forvejen havde at skulle nå inden jul for sine kunder, faldt bemærkningen fra gårdmanden: »Du kunne da ellers nok have brug for pengene« ! - og virkningen udeblev ikke, Johanne lovede at sy tøjet, og at det nok skulle være færdig dagen før jul. Da han var gået igen, snakkede Johanne med sine børn om, at hun ingen mulighed havde for at indfri sit løfte til gårdmanden, hvis ikke børnene efter bedste evne ville ordne de ting til jul i hjemmet, som hun havde håbet at få et par dage til selv at gøre. Men til gengæld kunne de så også se frem til, at for den ekstra skilling, hun tjente ved at sy drengetøjet, kunne de få ting til jul, som der ellers ikke ville være mulighed for at købe, f. eks. svesker og kandis, ekstra sirup og kød og risengryn m.m., og måske endda lidt julepynt.

Børnene - både drenge og piger - var straks indforstået med situationen, og der blev i dagene op til jul snakket meget om alt det, de havde i vente til juledagene. Tøjet blev syet færdigt til den aftalte tid, det blev presset og lagt sirligt sammen, klart til at blive afhentet. Dagen før juleaften kom tjenestepigen fra gården for at hente pakken, og så skulle hun sige fra gårdmanden, at han kom selv og betalte det - efter jul!

Der blev helt stille i den fattige stue. Moderen sagde ingenting, og alle seks børn turde ikke se på hende, men stod urørlige og så ned i gulvbrædderne. De ældste børn anede instinktivt, at det, denne episode havde gjort ved deres altopofrende og flittige mor, vejede tungere end børnenes bristede forventninger. Det

var ikke kun denne jul, der dermed blev kastet en skygge over, men oplevelsen prentede sig så dybt i børnenes sind, at de aldrig glemte den.

At der kunne komme lidt bitterhed i sindet hos meget fattige mennesker, når de mærkede sig udnyttet af de bedrestillede, er vel forståeligt, men det var generelt ikke det, der prægede dem. Det er jo ikke, hvordan man har det, men hvordan man ta'r det - der er udslagsgivende, og meget afhænger af sind og temperament. Men det var rammende og sande ord, præsten sagde ved Dorthe Bedsteds begravelse engang i 1930'erne: »I dag begraver vi sognets rigeste kone«. Dorthe havde levet et slidsomt, fattigt og nøjsomt liv sammen med Per Bedsted og børnene ude i Tømmerby kær, men hendes lyse og tilfredse sind havde aldrig givet plads for bitterhed og misundelse overfor andre, der havde mere af verdens goder. Hun havde sans for de glæder, der er gratis i livet.

Dagligdagen

I årene omkring 1920 skete der flere ting i Frøstrupområdet, som må med ind i mosaikken om byens udvikling. Det var i 1919, alderdomshjemmet blev bygget, og i 1920 Frøstrup fik sin brugsforening med L. C. Stentoft som uddeler. Poul Krogsgaard var brugsens første bestyrelsesformand og mejeribestyrer Jensen dens første kasserer. Det første års omsætning var på 105.800 kr., deraf 80.000 i kolonialvarer og resten i grovvarer. Nettooverskuddet var på 3.700 kr.

Lidt før 1920 kom elektriciteten til byen, og nye tider var for alvor på vej med de muligheder og behageligheder, der fulgte med dette fremskridt.

Under en storm i 1921 væltede den 19 alen høje skorsten på uldspinderiet, og den faldt ned på langs over spinderibygningen, hvorved tagspærene knækkede. Der skete heldigvis ikke nogen større skade på maskinerne, så spinderiet blev kun indstillet nogle få dage.

Håndværker- og borgerforeningen tumlede med flere planer for byen og omegnen. Efterhånden vandt interessen for plantningssagen frem. Apoteker Marschall havde allerede i 1914 købt 5 tdr. land hede ude i Langvadbjerge og tilplantet det hele og købte endnu mere til. Desuden tog Hedeselskabet fat med at plante derude, og efterhånden kom der flere haver omkring husene. Anders Høj, der i nogle år var gæstgiver i Frøstrup, købte et stykke hede lidt udenfor Frøstrup og tilplantede det. I 1921 købte Håndværker- og borgerforeningen det til anlæg for byens beboere. Det blev anlagt med gange, plæner og mødeplads og blev indviet ved et møde med stor tilslutning om sommeren, hvor det nye flag blev hejst på flagstangen for første gang. I årene derefter voksede anlægget godt til og blev omhyggeligt passet og tilset af manufakturhandler A. J. Østergaard. Der blev jævnligt holdt velbesøgte møder derude i sommerhalvåret.

Det var apoteker Marschall, der var formand for Håndværker- og borgerforeningen i disse år, og da foreningen havde ønske om at få gadelys i byen, blev der nedsat et udvalg til at arrangere en udstilling i gæstgivergårdens sal for derved at skaffe penge til projektet. Udstillingen blev afholdt i dagene 18., 19. og 20. marts 1921, og de fleste af byens handlende og håndværkere udstillede tillige med flere fra omegnen.

Skomager Lars Chr. Christensen (Skolemester), tidligere Bjerget, nuværende Søndergade 5.

Blandt andet husker Maren Dalsgaard en planche, der imponerede hende og mange andre. Planchen var lavet af lærer Ægidius, Lild skole, og den bestod af fantasifulde blomster lavet af lærerfamiliens hår. Desuden var der fra gårdene Oddersbøll og Kolkjær udstillet en masse fint kobbertøj, det meste brugsting, bl.a. flere forskellige varmebækkener til at lægge i sengen.

Karetmageren skulle egentlig have udstillet en jumbe, men han nåede ikke at få den færdig, så det blev kun til et hjul på udstillingen. Derimod var kjolerne, som syerske Marie Dige udstillede, både fikse og færdige, og det gjaldt både kjoler til børn og voksne. En meget flot rød kjole gjorde især indtryk på Maren. Foruden kroens lokaler var der også opstillet et stort telt i krohaven, og udstillingen fyldte det hele.

Martin Bagger, der sammen med sin kone Olga var flyttet til Frøstrup et par år forinden, havde lavet en revy, der gjorde stor lykke. Den var på 27 vers á seks linier, hvori omkring 40 af byens borgere var nævnt. De fik alle en godmodig, drilsk kommentar med på vejen, og at replikkerne deri var rammende, understreges af den kendsgerning, at personer, der oplevede revyen i deres pure ungdom, nu som 85 - 90 årige kan citere flere vers udenad. (Det gælder f. eks. Maren Dalsgaard, Frøstrup, og Vilhelm Jørgensen, Grindsted.)

For at hindre prisernes himmelflugt og sortbørshandel, var der maksimalpriser på alle varer, et prisloft der sikrede forbrugerne rimelige indkøbspriser.

At apoteker Marschalls administrative evner blev udnyttet af mange foreninger i sognet, er der flere beviser på. På et tidspunkt var husmandsforeningen, der var stiftet for Tømmerby sogn i 1909, ved at være hensygnende, og man valgte derfor apotekeren til formand. Det lykkedes ham at stabilisere den, så der hver vinter blev afholdt kurser og møder, og foreningen kom økonomisk på fode igen. I flere år var apotekeren også kasserer i sygekassen og referent til Thisted Amts Tidende og andre blade.

Med jævne mellemrum kom der dygtige, berømte teatertrupper til Frøstrup og optrådte på scenen i gæstgivergården. Der var altid mange sange lagt ind i forestillingerne dengang, så Jens Juul og Chr. Urmager fik hver gang overdraget opgaven at levere musikken dertil på henholdsvis fløjte og violin. Det var ikke kun sangene, de skulle akkompagnere, de skulle også levere underholdningsmusikken før forestillingen og i pauserne. Disse arrangementer havde stor søgning af alle aldersgrupper.

I 1931 var byens barber Chr. (Urmager) Christensen iøvrigt i København, hvor han gav prøve i musik i radiofoniens bygning. Han var en habil musiker, der var meget efterspurgt på Hannæs, og hans strålende humør og morsomme påfund satte ekstra kolorit på musikken. Trods et uheld under en jagttur, hvor han skød det yderste led af venstre hånds pegefinger, opøvede han sig ved ihærdigt arbejde til at betjene violinen mesterligt. Sin første barbersalon i Frøstrup havde han i bygningen Storkevej 8, men om det var Chr. Urmager, der byggede dette hus, er usikkert, derimod vides det med sikkerhed, at han byggede huset lige øst for og drev barberforretning der frem til sin død i 1943. Gartner Niels M. Sørensen blev derefter indehaver af huset og drev i en menneskealder handelsgartneri på stedet. Lige øst for slog murersvend Severin Munkholm sig ned som selvstændig murer efter 1. verdenskrig. Han var før krigen blevet oplært i faget hos murermester Andreas Christensen, og så godt som alle bygninger i Frøstrup og omegn, der blev bygget i disse år og flere årtier frem, har de været mestre for. I huset hos Severin Munkholm var der iøvrigt købmandsbutik en tid. Andreas Christensen solgte det hus, han byggede i 1904, til slagter Thomsen og flyttede i landejendommen øst for bageriet, hvor et rummeligt og præsentabelt stuehus blev opført. Der boede familien til 1925, men længe nok til at stedet af byens borgere i mange år efter blev benævnt som »murerens gård«. Fra 1925 og mange år frem drev Andreas Christensen sin murervirksomhed og cementstøberi fra ejendommen Elmevej 18.

Frøstrup bys grundlægger, købmand P. Græsbøll, måtte allerede i 1918 på grund af sygdom afstå forretningen til to af sine sønner, Hans og Ole. Ole Græsbøll overtog kolonialforretningen og Hans Græsbøll manufaktur og boghandel, der havde til huse i den østre ende af bygningen. En datter, Marie, hjalp også til i forretningerne. Der blev i 1922 bygget aftægtsbolig til Kristiane og P. Græsbøll lige overfor tømrer Gregers Gregersen. Den 2. maj 1926 døde P. Græsbøll, 69 år gammel. I nekrologen over ham betegnes han som én af Han Herreds mest kendte og ansete mænd, og videre står at læse ordret: »Nu en af dagene stedes han til hvile på Tømmerby kirkegård - bæres op til den kirke, som han holdt så meget af at komme i. Så længe han var rask, så man ham søndag efter søndag sidde der«. Allerede som 60-årig tvang sygdom ham ud af det aktive forretningsliv, men indtil da havde han nået at sætte meget i gang både på Bjerget og i Frøstrup, og gennem sit offentlige virke i høj grad været med til at præge udviklingen i kommunen.

Året efter P. Græsbølls død byggede sønnerne i 1927 i forlængelse af aftægtsboligen den store 2 etagers hjørneejendom, som stadig udgør en markant del af Frøstrups bymidte. Hans Græsbøll flyttede derover med manufaktur-, bog- og papirhandel og drev forretningen en årrække, hvorefter Anna Bjerregård Peter-

N. C. Christensens bageri ca. 1903, hvor slagter Jens Førby senere fik forretning.

sen forpagtede den, og i 1950 købte hun hele bygningen. Efter 10 års forløb var det igen én af P. Græsbølls efterkommere, der rykkede ind i forretningen, idet Kirsten og Peter Winther i 1960 overtog den. Kirsten Winther er barnebarn af P. Græsbøll, og ægteparret drev forretningen til i 1980'erne, da den ophørte. Købmand Ole Græsbøll solgte kolonialhandelen omkring 1930 til Casper Dommerby.

En anden af byens ansete mænd døde i 1924. Det var postmester Madsen, og hans efterfølger var postmester Larsen, som havde jobbet frem til 1932, da postmesterembedet blev nedlagt her og lagt ind under Fjerritslev postkontor. Postmester Larsen flyttede med til Fjerritslev, og det samme gjorde Martha Mortensen. Postmester Madsens enke byggede den gule villa overfor stationen og flyttede derover sammen med datteren Karen, og telefoncentralen blev installeret der. Karen Madsen blev senere gift med bager Christensens søn, Rudolf, og da de omkring 1940 overtog bageriet, blev telefoncentralen flyttet dertil, og den forblev der til automatiseringen 1972.

Sidst i 1960'erne overtog Edel og Peter Toldbod bageriet og drev det i over 25 år. Frøstrup bageri betjener stadig byen med brød fra bygningen opført i 1908, nu med navnet »Jensens bageri«.

Lige før århundredskiftet blev mejeriet Kaphøj bygget i Tømmerby, og Hans »Drejer« Mikkelsen, der boede lige i nærheden af mejeriet, lavede de dritler, der var brug for. Under krigen, da meget smør blev sendt til København med banen, blev dritlerne returneret og genbrugt, dog skulle der nye »bånd« om. Efter Hans Mikkelsen var det Chr. Kold Jensen, Frøstrup, der samlede dritlerne.

Frøstrup bageri opført af N. C. Christensen 1908, nuværende Søndergade 7.

En af de markante bygninger i Frøstrup by blev også opført i 1927, nemlig mejeriet Kaphøj, der da flyttede til byen.

Fisker Otto Andersen, Lildstrand, hørte med til Frøstrups bybillede dengang, når han falbød sine fisk fra hestevognen. Efter ham var det Martin Hansen, og omkring besættelsesårene og lige efter var det Volle Bak - på trillebør - der sørgede for friske fisk til byens middagsborde.

Når der engang imellem kom en skærslipper til byen, stimlede børnene sammen om ham og hans cykel med slibesten på. Det var spændende for dem hver gang at se ham slibe knive og sakse for deres mødre.

Én af dem, der kørte rundt med tungt læs, var Jens Sørensen Kortegaard (Petroleums-Jens). Han fyldte sine dunke og mindre tønder op ved Tømmerby station ved en petroleumstank, der var opstillet der. Beholdningen til den kom med banen og blev pumpet over, eller løb selv ned i den stationære tank, men det var i hvert fald med håndkraft, Jens pumpede petroleum over i de beholdere, han kørte ud til de handlende.

Det var også på den tid, at urmager Jørgensen åbnede sin urmager- og guldsmedeforretning over for apoteket (Storkevej). Det store ur på hjørnet af huset fortalte ikke blot de forbipasserende om tidspunktet på døgnet, men mindede dem tillige om, at her boede urmageren, der var til tjeneste med alt vedrørende ure. Senere flyttede han forretningen til Søndergade 20.

Omkring 1921-22 flyttede Olga og Martin Bagger ind i huset, hvor A.J. Østergaard havde haft skrædderværksted (Kirkevej 7). Martin Bagger var ved postvæsenet, og Olga syede hatte og havde modeforretning. Desuden havde Martin Bagger agentur for forsikringen »Nordisk liv- og ulykke« og tillige agentur for »White Star«, der formidlede rejser til Amerika via Cunard linien. Det var i disse år ret almindeligt at emigrere, og rejsemålet var for de flestes vedkommende Canada. Vendingen - »a ka' re'es te' Canada - det ved a da - det ka' a da« blev meget brugt dengang.

Den første Tatol i Frøstrup blev oprettet, hvor Olga Bagger havde haft modeforretning, og den første indehaver var Ina Andersen (Bisgaard). Hendes efterfølger var Jonna Christensen, der, hjulpet af Laurette Bagger, havde Tatol i en hel

Frøstrup Brugsforening, oprettet 1920.

del år. Den blev flyttet ned i snedker Christensens ligkistelager (Vestergade 4) på et tidspunkt, og der overtog Maren Dalsgaard forretningen. Det gamle apotek (Søndergade) blev senere ramme om Tatol, og samme sted havde Søren Dalsgaard cykelværksted. Den sidste rokering af Tatol til dato skete i 1960'erne, da den blev flyttet mod nord i byen til bygningen overfor bageriet. Anne Grete Hove har siden været indehaver indtil 1995, da forretningen ophørte.

I 1920'erne var der modeforretning i samme bygning, hvor ølhandler P. Silkeborg boede. Det var hans svigerinde, der var enke efter hans bror, Ane Marie Silkeborg, der havde den. Forretningen ophørte, da hun blev gift med Peter Nikolaj Pedersen, Tømmerby.

Ølhandler P. Silkeborg anskaffede sig i 1920'erne en bil med lad, som han brugte til flere ting. Først og fremmest når øl og sodavand skulle bringes ud til kunderne, og dernæst når pakker og andet gods, der kom med banen, skulle bringes ud til adressaten. Desuden brugte han bilen til at køre svin til slagteriet. Men oppe under taget i garagen havde han en stor kasse hængende, og når han skulle køre med passagerer, bakkede han bilen ind under »kassen« og sænkede den ned på ladet, så havde han i en håndevending en »rutebil«, og med denne kørte han mange ture til nær og fjern med egnens folk. Betalingen var lav, for som han selv sagde det: »A had' da osse så'n en fornywls o turen«!

P. Silkeborg købte sig senere en rigtig rutebil og startede som den første en rute fra Frøstrup over Hjardemål - Hillerslev til Thisted. Denne rute, som senere også gik over Lildstrand og Ballerum, blev opretholdt til sidst i 1970'erne.

Blandede landhandler og solidt håndværk

Det var ikke kun tøj og kolonial o.l., der blev handlet med i Frøstrups butikker. To slagtere falbød kødvarer både i butikken og ved at køre ud med varerne i omegnen. Slagter Thomsen havde forretning overfor ølhandleren gennem mange år. Den solgte han omkring 1929, da han af uldspinder Nielsen købte

Postmester Madsen.

uldspinderiet for at drive slagtervirksomhed der. Produktionen på uldspinderiet blev på det tidspunkt indstillet, fordi uldspinder Nielsen var blevet stærkt opfordret til at lede uldspinderiet i Thisted og havde taget imod denne udfordring. Han havde i 1927 købt uldspinderiet i Frøstrup af uldspinder Eskild Jensen, der flyttede til Nørresundby, så det blev kun til et par år i byen for uldspinder Nielsen.

I slagterbutikken overfor ølhandleren var det brødrene Martin og Viggo Kristensen (Slagter), der fortsatte, men kun til 1931, da Søren Iversen købte forretningen, og siden den tid har Iversen-navnet været knyttet til slagtererhvervet i Frøstrup. Forretningen blev senere flyttet til en nybygning, der blev opført på et stykke af markedspladsen, og der befinder den sig stadig. Svend Iversen fortæller, at i 1930'erne fik en slagter 3 kr. for at slagte en gris, og fars kostede på samme tid 35 - 45 øre pr. pund. Når der skulle sendes en vognladning kød til København, blev dyrene slagtet natten før og fyldt i godsvognen på stationen om formiddagen, hvorefter der var afgang kl. ca. 14. Der kunne lukkes frisk luft ind til kødet, men ellers var der ingen køleforanstaltninger.

I det ældre hus øst for jernbanebommene, hvor bager Christensen startede i 1904, flyttede Sine og Jens Førby ind nogle år senere og startede slagterforretning. Også Jens Førby kørte ud med kød i omegnen, mens Sine passede butikken og hjalp til i slagteriet. Ægteparret drev slagtervirksomhed der, indtil de i 1950'erne overdrog den til sønnen Kristian. Han videreførte den på bedste vis til sin pludselige død som 47-årig. Bygningerne blev gennem årene helt fornyet.

Overfor slagter Førbys butik havde sadelmager J. P. Jensen sit domæne, og det beholdt han til pensionsalderen. Han udførte sit håndværk med akkuratesse og en betryggende soliditet. I mange år var det også ham, der tændte og slukkede gadelyset i byen. Det skulle i alt fald ikke brænde om natten - det var for dyrt! I nogle år i 1920erne havde byen en elektriker - Marker - men han flyttede, og først i årene efter Besættelsen slog en installatør sig ned i Frøstrup igen. Det var N. C. Nielsen, der med tiden fik forretning i A. J. Østergaards hus.

Da karetmager Bertel Kanstrup begyndte omkring 1907, var det i et gammelt hus (Søndergade 14), men det var kun, så længe huset på modsatte side af vejen, med værksted i kælderen, blev bygget. Det blev til mange solide vogne, karetmager Kanstrup fremstillede gennem et langt liv. Mange af dem gjorde smed Niels Nielsen i Tømmerby færdige med ringe og beslag og trækværk, men selvfølgelig gik mange også om til smeden i Frøstrup. Den smed, der virkede længst her samtidig med karetmageren, var smed Rødbro. Hans efterfølger var Jens Erik Løgsted.

Det gamle hus, karetmageren først boede i, blev senere bygget op af Søren Christensen, der startede marskandiserforretningen på stedet. Der var gennem årene mange effekter på »gennemtræk« i denne butik, og engang imellem, når lokalerne blev for proppet af ting og sager, afholdt han auktion i krosalen. Auktionarius var sagfører Willumsen fra Fjerritslev, bistået af sognefogeden, der så vidt muligt skulle sige god for køberne. For nogle mennesker var disse auktioner en hel lidenskab, og det gjaldt f.eks. et ægtepar fra egnen, der indtil flere gange bød over hinanden fra hvert sit hjørne i salen.

På samme side af vejen syd for slagterbutikken boede Mads Andreas Pedersen. Gennem en årrække havde han mælkeudsalg, og når byens koner og børn kom

Smed Niels Chr. Christensens (Blink) værksted.

med deres kander og spande, målte han mælken op med et pot´mål og fyldte i bøtterne. Det nytter som bekendt ikke at græde over spildt mælk, og det var Mads Andreas´ faste indstilling, at der nødigt skulle spildes noget, så han tog håndfast om pot´målet med tommelfingeren godt nede i mælken, når han øste op. På et tidspunkt blev udsalget flyttet hen i mejeriets bygninger og forblev der indtil nogle år efter Besættelsen, da andre former og måder for mælkesalg dukkede frem. Mads Andreas Pedersen var også tørvegrosserer i 1930'erne, men han havde ikke selv telefon, så det var ikke sjældent, man så Mads Andreas i skjorteærmer og med en ternet klud om halsen og iført ravlsko på vej ind til Søren Iversen eller skråt over vejen til P. Silkeborg for at bestille tørv i Kaas til sine mange kunder. Tørvene kom med banen og blev derfra kørt rundt til husstandene med hest og vogn. Dernæst skulle tørvene hejses op på loftet i kurve eller bæres op ad trapper og stables sirligt, så de fyldte så lidt som muligt. Nogle var så heldige, at de kunne huse tørvene i »stueplan«. Men hvorom alting er, så gav tørvene varme mere end én gang.

Ved siden af Mads Andreas Pedersen startede Ejner Eriksen tømrervirksomhed, som han drev livet igennem til pensionsalderen. Han er også én af de Frøstrup håndværkere, der har været med til at bygge mange solide huse i og omkring byen.

Gennem årene har der været forskellige købmænd i de to kolonialforretninger. Foruden allerede nævnte har Starck-Lauersen, Stensgaard, Madsen, Hove og Kyndi drevet købmandshandel før Jørgen Kjær, der blev i butikken i det længste åremål, før Bo Sørensen tog over i 1992. I P. Græsbølls forretning fulgte Casper Dommerby som nævnt efter Ole Græsbøll, og Aage Pedersen havde dernæst butikken en tid, før købmand Th. Jensen tog over. Efter hans død solgte hans kone bygningerne til Hanstholm Kommune til nedrivning i 1980'erne.

Også i Tømmerby var der købmandshandel i mange år. De tre købmænd, der har drevet forretning der siden århundredskiftet, er Chr. Mortensen frem til omkring 1918 og dernæst Hestbech. I 1944 overtog Sigurd Vinther butikken og drev den til i 1970'erne, da den blev nedlagt.

En hel del har igennem byens historie virket som skomagere og skræddere der, og en af de sidste skomagere, der havde lært faget, var karetmager Kanstrups søn, Ejnar. Han havde i mange år værksted og butik ved siden af karetmageren. Af skræddere skal nævnes Dyreby Jacobsen (søn af uldspinder Jacobsen). Han byggede en toetagers bungalow vest for banelinien og havde værksted i kælderen og butik i stueetagen og havde i perioder flere medhjælpere på værkstedet.

Når det gjaldt kvindernes garderobe, var det gennem mange år især Ingeborg Keller, der tog sig af at sy den. Der var også en systue ved Anne Bjerregaard Petersens butik, hvor Elna Pedersen syede kjoler af stof, der var købt i forretningen.

En af de kvinder, der havde egen virksomhed i byen gennem mange år, var Martine Strygekone. Hendes efternavn var Christensen, og hun fik sit udkomme ved fransk vask og strygning.

Og så var der damefrisører og barberer. En del år var Stinne og Johs. Jensen alene om det, først i fælles salon, og senere havde de hver sin.

Efterhånden som bilerne og motorcyklerne dukkede frem, blev der brug for mekanikere, og bl.a. Poulsen og Richard Dalsgaard tog sig af det håndværk i nogle år på adressen Storkevej 19; Kristian Sekkelund efterfulgte sidstnævnte. Siden omkring 1950 har Hagbard Bisgaard haft cykelværksted og butik på adressen. Også Troelsgaard virkede i byen nogle år i den bygning, Jens Ottesen senere overtog og havde VVS forretning i. Kr. Sekkelund byggede senere værksted og privatbolig mellem bageriet og ølhandleren, og efter ham var det Carl Bislev, der trådte til. Sammen med sin kone Astrid driver han tillige kiosk i bygningen.

En af de første bygninger, der blev opført i Frøstrup efter banens åbning, var gæstgivergården. Efter nogle års forløb blev navnet forkortet i daglig tale til kroen. Der har gennem de godt 90 år, siden den blev bygget, været forskellige ejere, nogle af dem huskes navne på, andre ikke. Det var ejeren af Bjerget kro, der byggede gæstgivergården, han hed Oddershede, senere fulgte én ved navn Høj. Nogle husker en kromand i 1920'erne, der hed Kristensen og én ved navn Møller. I 1930'erne var det Sørensen og Rask Christensen. Dengang var der en stor krohave, hvor nogle af byens børn tit legede, anført af Rask Christensens børn. I nogle år hed kromanden Korsgaard Nielsen, og under Besættelsen og indtil 1946 var Alfred Jensen kroejer, og han solgte kroen til Helmer Oddershede. Han oprettede fast biograf i kroen med et par ugentlige forevisninger. Ellers havde det været Troelsgaards rejsebio, der med jævne mellemrum kom til byen og viste film. I 1958 overtog Karen og Gunnar Oddershede kroen og drev den til 1970, da de solgte den til Ilsebeth og Thomas Sørensen. I løbet af 1980'erne blev kroen solgt til Birger Grøne.

Desværre forsvandt kroens vartegn gennem mange år i 1970'erne, nemlig storkene i reden på taget af krosalen. Gennem en årrække var byens store attraktion storken Ludvig, der på grund af en ødelagt vinge ikke kunne flyve og derfor havde fået sit helårshjem hos foderstofuddeler Jens Søndergaard og Anna. Der blev skrevet en bog om Ludvig, og den fik stor udbredelse. Ludvig levede mange år en tryg tilværelse i deres have og baghus, og for at gøre tilværelsen så naturtro som muligt for den, var der bygget en storkerede i haven. Den var hævet lidt i vejret, og en trappe sat til den, så Ludvig kunne spadsere op i reden og tage sig et hvil. Men af og til fik den besøg af andre storke, og et år viste det

Smed Blinks hus, nu nedbrudt, bag Søndergade 5.

sig pludselig, at Ludvig var en dame, og der kom unger i reden. Dette gentog sig nogle gange, og Ludvig måtte hver gang lide den tort at se ungerne flyve fra reden og sydover om efteråret, uden at den kunne følge dem. Til gengæld blev »familiefaderen« hos Ludvig i udhuset. En sommernat blev ungerne stjålet, og ugerningen var inden aften fortalt for hele Danmarks befolkning. Sorgen og harmen var stor i Frøstrup og bestemt berettiget og forståelig. Nu er der kun »Storkevej«, der minder om storkeeventyret i byen engang.

En af dem, der hørte til bybilledet og til kroen gennem mange år, var Kro-Hans (Høyer). Han tog sig af mange praktiske gøremål der, og i de år, det var almindeligt, at udefra kommende hestekøretøjer spændte fra ved kroen og opstaldede hestene der, var Hans behjælpelig med det hele. En del landboere brugte også i eftermiddags- og aftentimerne at spænde fra ved mejeriet. Forårsmånederne var en travl tid for Kro-Hans. Så kørte han milevidt omkring med hingsten spændt for jumben, og så fik de mange forårskåde hopper besøg.

Da krostalden ikke mere blev anvendt til sit egentlige formål, blev der sat udstillingsvinduer ind i østsiden, og bl.a. Chr. P. Larsen - Krudt-Peter - udstillede sine varer der.

Barn i 1920'erne og -30'erne

»Frøstrup var et dejligt sted at være barn« - sådan konkluderer flere af dem, der tilbragte barndomsårene i byen i disse par årtier. Sådan vil ældre mennesker vel altid let komme til at se på disse år, når de er kommet på så lang afstand. Årene lægger et formildende skær over det hele, så tingene fremtræder mere rosenrødt, end de i virkeligheden var. Men med i billedet hører mange ting.

F. eks. på en vinterdag efter skoletid at samles oppe ved møllen og binde kælkene sammen i en lang række, og med 2-3 stykker på hver kælk at blive trukket

af de største drenge hele vejen ned gennem byen - og ned over banen og længere vestpå. Den lange kæde af slæder slingrede ud og ind, og alle ungerne hujede og hvinede. Hele vejbanen kunne uforstyrret bruges, der var ingen generende trafik. De mange kaner, der en vinterdag kom til byen ude fra omegnen for at hente varer til husholdningen og kraftfoder til dyrene, var spændende at slå trækrebet på slæderne om ved bagsmækken, og så få en rask tur ud af byen til bjældeklang. Når børnene ville have slæden fri, slap de trækrebet, og så gik det i løb tilbage igen. Bakkerne ved Grisbjerg var også en yndet tumleplads vinter og sommer. Det samme gjaldt »kolbøtte-stangen« overfor slagter Førby. Den var bedre at svinge rundt på end de to på vestsiden af banen. Det var nu heller ikke nemt at lade være med at grine ad Valdemar Træben, når han højt snakkende med sig selv kom svingende med sit bordben, hvor buksebenet daskede bagpå. Der blev sagt, at kommunen i hans yngre dage havde købt en lirekasse til ham, så han kunne tjene lidt med den på markeder og lignende steder, men den havde ingen nu set ham håndtere i Frøstrup.

Når der var marked i Frøstrup, var det meget spændende at færdes på markedspladsen lige nord for kroen, og efterårsmarkedet var især sjovt at være til stede ved, for da var der så mange dyr og mennesker, at det lave areal mellem bageren og ølhandleren (hvor brugsen ligger nu) også blev taget i brug. Og langs med østmuren af krostalden var der en masse handelsfolk, der falbød al verdens spændende ting foruden blommer, æbler og pærer - ja endda tomater.

Det var meget spændende, når der kom et omrejsende tivoli til byen med bl.a. karrusel og luftgynge. De slog sig ned på markedspladsen med deres beboelsesvogne og blev i kortere eller længere tid.

En sommerdag at plukke engblommer i Jepp' Dalsgaards eng eller vilde stedmoder på Maren og Jens Mortensens agre var nu også en god oplevelse, men drengene ville hellere spille fodbold, hvis de kunne få fat på en bold. Et helt kapløb kunne arrangeres, når nogle havde fået fat i et cykelhjul uden dæk og slange og med en pind kunne trille afsted med det på den støvede grusvej. Mange timer kunne gå med at spille »sekssten« og rundbold - »gi' vink« og »hop i mand«.

Når der var familie-komsammen i hjemmene en sommeraften eller -dag, spillede alle langbold ude på vejen, eller alle var med til at spille »Antonius« over huset. Ved børnefødselsdage var drengene hos drengene og pigerne hos pigerne, og hvis det begyndte at skumre, inden børnene skulle hjem til Frøstrup oppe fra mark eller nede fra Kærup, turde de ikke gå uden voksen ledsagelse gennem Kirkedal, for der var jo en hovedløs hest - blev der sagt!

Lød der pludselig skud midt på dagen nede fra stationen, vidste alle i byen, at stationsmester Jensen var i færd med at skyde rotter. Han stod vest for Karen og Rudolf Christensens gule hus og skød på rotterne lige så rask, som de dukkede frem af kloakken, der kom gennem rør oppe fra byen og havnede i en grøft. Nogle gange havde han godt jagtheld.

Nede ved svinefoldene gik Alfred Ravn og gjorde sig nyttig. Han skulle tage imod de dyr, der blev leveret til videre forsendelse med banen. Han tømte forresten også wc-spandene på de offentlige toiletter på stationen. Det skulle jo gøres!

Det kunne ske, når børnene blev sendt i butikken, og det var en stor pakke varer, der skulle bæres hjem eller hen til et gammelt menneske, at købmanden

Interiør fra smed Blinks stue. Fotograf Augusta Hald på besøg.

lavede et kræmmerhus af brunt papir og tog den høje, slanke dåse med de blandede bolsjer frem og fyldte i kræmmerhuset. Så var man heldig. Købmandsbutikken var ellers et spændende sted at gå rundt i. Der hang mange forskellige ting i kroge ned fra loftet. Alt blev fyldt i poser fra skuffer i disken og vejet op hver for sig, det gjaldt både mel, gryn, sukker og salt m.m, og sirup blev fra en dunk hældt op i den bredhalsede flaske, der var medbragt hjemmefra. Også petroleum og sprit blev fyldt i små dunke eller flasker, men så blev der brugt en tragt for ikke at spilde. Hos bageren kunne der købes både otte og tolv punds rugbrød.

Skulle der løbes ærinder for gamle folk til manufakturbutik eller apotek, vankede der jo intet kræmmerhus med bolsjer, men så kunne det hænde, at der faldt en 2-øre af for ulejligheden, når pakken blev afleveret.

Det var dejligt, når børnene løb og legede en sommeraften i godt vejr, for dem at høre sang eller harmonikaspil fra et åbentstående vindue i gavlværelset hos A. J. Østergaard, hvor skræddersvend Frederik Nielsen ofte sad i vindueskarmen og på denne måde gav udtryk for sin livsglæde og musikalitet. Han, den haltende skrædder, der svingende med sin stok og venligt snakkende med alle, han mødte, var en fast del af bybilledet i mange årtier. Han nåede at passere de 90 år, før han døde på »De gamles Hjem«.

Igennem mange år hørte det med til bybilledet, at Søren Dahls kone Stine kom gående til byen med sin kurv på armen, og samtidig strikkede hun på en strømpe. Også Dorthea Østervig mestrede at strikke, mens hun gik på indkøb med kurven på armen, og det imponerede børnene.

Efter 1945

Frøstrup vågnede langsomt op efter besættelsesårene. Noget af det, der »kørte« mest upåvirket videre både under og efter krigsårene, var mælkekuskene. De gav

lidt liv og trafik i byen. I 1927 skrev avisen, at Frøstrup havde vokset sig til at være den største stationsby mellem Thisted og Fjerritslev, og siden dengang var der kommet flere huse til. Togene kørte efterhånden mere konstant og stationsmester Jensen passede sin dont sammen med personalet. Han fik også tid til at handle med dyr ind imellem.

Inden 1950 havde mejeriet fået en ny bestyrer, det var Harald Nielsen, og brugsen ansatte Jørgen Salling som uddeler efter Lars Chr. Stentoft. Marskandiserens butik blev lavet til møbelhandel, og det betød altså, at den blev mere specialiseret derefter. Efter mejeribestyrer Nielsen kom Juul Hansen nogle år, og Kaphøjs sidste bestyrer var Erik Christensen. Jørgen Salling, der fik langt de fleste år som uddeler i brugsen i de nye bygninger, blev i 1981 afløst af Bent Jensen.

Hans Højer (kro-Hans).

Da midten af 1950'erne var nået, blev der bygget ny brugsforening over for den gamle og et par år efter tillige ny bolig til uddelerfamilien. Det var også i disse år, at Frøstrup vandværk blev kasseret, så vandværkshuset ved missionshuset blev fjernet og et nyt opført øst for banelinien ved bommene. Vandkvaliteten var ikke den bedste. Et lille, men meget tidssvarende hus blev bygget nær forsamlingshuset. Det var frysehuset, som især landmandsfamilierne havde købt andel i for at opbevare slagtevarer der. Gennem de første mange år tog naboen, Anna Vullum, sig omhyggeligt af ind- og udlevering af pakker. Jo, nye tider var på vej. Netop i disse år skød der en masse kyllinge- og hønsehuse op i det nordlige Frøstrup. Det var Lars Dommerby, der havde startet med et halvt hundrede hvide italienere nogle år forinden. Bestanden voksede efterhånden til flere tusinde og blev til avlscenter for de hvide italienere. I 1957 blev det nr. 1 af de 64 avlscentre, der var i landet for forskellige hønseracer. Der blev i disse efterkrigsår satset meget på fjerkræ, og foruden Lars Dommerbys hønseri og rugeri, var der i sognet også avlscenter hos Aage Mikkelsen med leveringer til ind- og udland.

Allerede i 1947 etablerede Han Herreders Sparekasse en filial i Frøstrup. Året før var et tilsvarende åbnet i Vesløs, og begge steder var det i et hjørne af en krostue. Gunnar Kirk og Kort Kortsen tog sig af forretningerne.

Efter et par flytninger rundt i byen fik Han Herreders Sparekasse sin plads i det hus, der engang rummede marskandiserbutikken, og efter en del ombygning fremstod huset i den skikkelse, vi kender nu. Navnet er ændret til Egnsbank Han Herred, det skete i 1992, da Han Herreders Sparekasse og Fjerritslev Bank fusionerede.

Den gamle lokale Spare- og lånekasse i Frøstrup klarede sig godt, men tiderne skifter og kravene ændres, og d. 1. april 1952 overtog Sparekassen Thy den lille sparekasse. Efter i nogle år at have holdt til i mindre lokaler med åbningstider 2-3 dage ugentlig, byggede Sparekassen Thy sit eget hus i byen i 1986 i forbindelse med ændringerne midt i byen, da den gamle købmandsgård blev nedrevet, og Frøstrup fik sit torv.

Senere har Klim Sparekasse også oprettet en filial på Hannæs. Det skete i 1982 i Øsløs, så kunderne på Hannæs fik kortere vej at køre for at ordne pengesager.

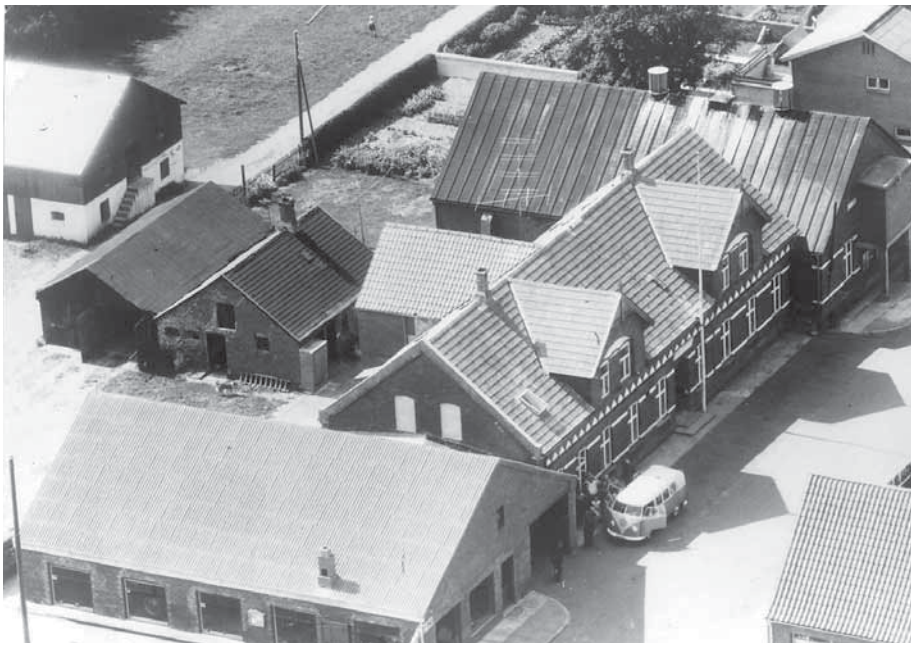

Frøstrup kro med biograf og rejsestald ca. 1965.

I de senere år har tendensen været, at pengeinstitutterne blev samlet i større og større koncentrationer, ja, i landsdækkende enheder, og i disse EDB-tider kan kunderne nemt få følelsen af kun at være et nummer mellem tusinde andre. Kunderne i de filialer, der er på Hannæs, har selvfølgelig også numre på deres mellemværender med pengeinstitutterne, men de ansatte, hvoraf mange har været der i en hel del år, kender personerne bag numrene, og det fremmer mange gange ekspeditionerne og forståelsen i de enkelte sager. Det værdsætter egnens folk og forventer, det fortsætter. I udviklingen gennem årtierne efter besættelsesårene har der været god brug for dette kendskab og for pengeinstitutternes hjælp, rådgivning og velvilje på egnen, hvorved de har været en væsentlig faktor i det, der er foregået og stadig foregår især på industriens område.

Igennem 1960'erne stod det efterhånden klart for mange, at Thisted-Fjerritslevbanens dage var talte. Den 31. marts 1969 kørte det sidste tog på strækningen, og en væsentlig epoke i Frøstrups historie var slut. Banen har haft en afgørende betydning for byens liv og udvikling gennem de 65 år, den hørte til i det daglige bybillede. Det berørte mange ældre mennesker meget, at den blev nedlagt.

Men tiden står ikke stille, og nye tider var allerede på vej. Frøstrup posthus flyttede ved banens lukning fra stationsbygningen og ind i et nyopført hus på Rønnebærvej. Rudolf Frederiksen, der afløste stationsmester Jensen, fortsatte som leder af posthuset i det hus, han selv havde opført. Svinefoldene var forsvundet, og store lagerbygninger og tilhørende silo til foderstoffer var skudt op syd for stationen. En ny, stor sportsplads blev først i 70'erne anlagt vest for banen og foderstofbygningerne, og i sidste halvdel af 1960 købte kommunen »snedkerens jord« vest for Frøstrup til industriområde. Lige forinden havde sognerådet købt krostalden og lavet parkeringsplads på stedet og tillige erhvervet sig »murerens gård« i byen med henblik på at lave industri der.

Optrædende i forbindelse med genforeningen 1920. Yderst til højre instruktøren Astrid Marschall.

I sommerferien 1966 var Ruth og Svend Pedersen på besøg på egnen, hvorfra de begge stammer, og de tog da en samtale med daværende sognerådsformand Verner Gregersen på hans bopæl. Ægteparret havde startet en systue i nærheden af Århus, hvor der blev fremstillet autobetræk, og de overvejede at flytte den til Frøstrup. Svend Pedersen fandt pladsen i og omkring »murerens gård« for indeklemt til industri og ville gerne have sin virksomhed placeret i det vestlige Frøstrup nær hovedvej 11. Derfor blev »snedkerens jord« købt, og Svend Pedersen og kommunen byggede en fabriksbygning helt ude ved vejen. Den stod klar til indflytning i påsken 1967. Omtrent samtidig startede også et autolakereri derude. Svend Pedersens fabrik »Jany« fik ret hurtigt pladsmangel og byggede større fabriksbygninger længere mod øst i nærheden af autolakereriet. I det område var desuden blevet opført et industrihus af lektor Køster i Thisted, og der var indrettet rejepilleri deri. Virksomheden gik senere over til Hanstholm Fiskeindustri, og i en periode blev huset anvendt til filetskæring.

I 1971 blev Janys første fabriksbygning taget i brug til at væve stoffer i, til bl.a. autobetræk med Hans Dall som leder. Virksomheden »Nylnit« var dermed startet.

Efterhånden udvidede Jany sine bygninger så meget, at de blev bygget sammen med både rejepilleriet og autolakereriet, og de bygninger indgik i Janys samlede areal som kantine og kontorer. I midten af 80'erne fik fabrikken afdelinger i Hurup og Hjardemål, og da antallet af ansatte var på sit højeste, var der 130.

Politiske beslutninger - rentefradragsretten og kartoffelkuren - hvorved folk fik færre penge mellem hænderne, resulterede i, at situationen vendte, og den hidtidige produktion blev opgivet. I 1990 blev Jany Scandinavia Autotextiles 1990 A/S dannet. Firmaet fremstiller nu sæder til minibusser, handicapkøretøjer og andre specialopgaver og beskæftiger i dag 18 medarbejdere. Fabrikken har en omsætning på 9 millioner og har 6000 kvadratmeter under tag i Vestergade.

P. Silkeborgs rutebil Frøstrup - Hjardemål - Hillerslev - Thisted, med ejeren, kone og datter foran.

I de senere år har firmaet »Suntop«, der laver solfangere, haft til huse i en del af Janys bygninger.

En afdeling af maskinfabrikken Hydrema blev sidst i 70'erne startet i området, og gennem årene har flere af byens håndværkere bygget værksteder og lagerbygninger på industriarealet. Også Frøstrup brandvæsen og Hanstholm kommunes losse- og genbrugsplads samt materielplads er placeret der, og i 1991 blev byens flisfyrede varmeværk bygget.

Lige øst for fjernvarmeværket ligger trappefabrikken »Dolle«. Der, hvor fabrikkens kontorbygninger nu ligger, lå igennem mange år et gammelt beskedent hus, som ejedes af Valdemar Pedersen. Han var arbejdsmand og blev tidligt enkemand med 9 børn. Det var selvsagt meget små og fattige kår for denne familie, men med god hjælp af husbestyrerinden Emma klarede de sig igennem. Huset blev solgt til entreprenør Chr. Ørebro nogle år efter krigen, og i 1969 blev det af ham solgt til Else og Gerhard Svanborg, der omdannede det til tømrervirksomhed. Den blev grundstammen i firmaet »Hanbohuse«, der sammen med andre håndværkere i de følgende år opførte en række typehuse både på egnen og længere væk. Efter nogle år blev virksomheden ændret til »Bo-Let«, som særlig fremstillede lette møbler. De blev især solgt i Tyskland, og på salgsturneen med dem dernede tog man nogle loftstrapper med og solgte omkring 300 stk. af dem. Det blev begyndelsen til trappeeventyret. På det tidspunkt var Erik Torrild forlængst kommet med i foretagendet. Det skete allerede i 1972, hvor han hjalp Gerhard Svanborg med tegning af huse og med administrationen. Han flyttede til egnen i 1985 fra Århus.

Fabrikken »Bo-Let« blev nu til trappefabrik under navnet »DHW Træindustri«, og en tysk trappefabrikant kom ind i billedet som medindehaver. For et par år siden antog fabrikken helt naturligt hans firmanavn »Dolle« og markedsfører sig under dette navn både i Tyskland og Danmark og nu også i Japan. Omsætningen er på omkring 70 millioner, hvoraf 95-96 % går til eksport. Fabrikken

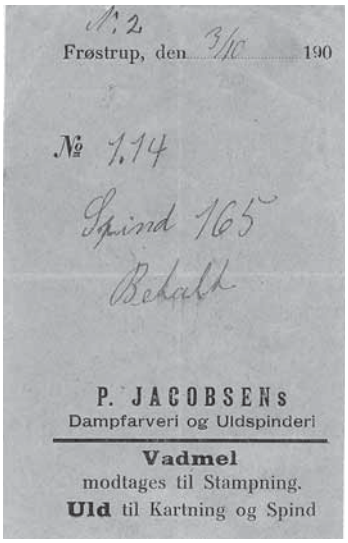
N. 2
Frøstrup, den 3/10 190

№ 7.14

Spind 165

Behold

P. JACOBSENs
Dampfarveri og Uldspinderi

Vadmel
modtages til Stampning.
Uld til Kartning og Spind

Afhentningsseddel fra Frøstrup uldspinderi.

har i 1995 100 ansatte, og et stort byggeri er desuden planlagt og forventes påbegyndt dette år. En udvidelse der, når den er tilendebragt, vil øge antallet af ansatte til 150 mand i en højteknologisk fabriksvirksomhed. Med nybyggeriet fordobles fabriksarealet omtrent, og nye arealer er yderligere købt syd for fabrikken.

Som direktør for Dolle har Erik Torrild tillige overtaget ledelsen af møbelfabrikken Licentia i Nors, som firmaet blev indehaver af i efteråret 1993. Fabrikken havde på dette tidspunkt 34 ansatte, og i 1995 er 100 personer beskæftiget der med at fremstille møbler af fyrretræ i byggesæt.

Disse industrivirksomheder har afgørende betydning for Frøstrup og omegn som arbejdspladser og dermed eksistensgrundlag for mange familiers liv og trivsel.

En del yngre familier med børn har i de senere år bosat sig i landdistrikterne og dermed ændret billedet fra at være ferieområder, hvor ejendommene kun beboes i ny og næ - til helårsbeboelse med liv og aktiviteter året rundt.

Efter udstykningen af »murerens gård« lige før 1970 er et nyt boligkvarter skudt frem der. Hovedparcellen blev en tid smedje, og senere flyttede maskinfabrikken »Hannæs« ind i lokalerne. I dag er det privatbolig. Foruden på jorden fra »murerens gård« er der bygget huse på arealer fra et par ejendomme mere, men i de sidste år har der ikke været meget boligbyggeri i byen. Dog er der på købmandsgårdens jord ved Grisbjerg en del ny bebyggelse.

I forbindelse med udstykning og byggemodning af grunde blev der etableret fortove og kloaksystem, og tillige blev både byen og begge sogne sikret god vandtilførsel ved etablering af Ellidsbøl vandværk.

I 1978 nedbrændte forsamlingshuset, og på grunden blev der senere bygget beskyttede boliger til pensionister. Efter megen diskussion blev der bygget et nyt og betydeligt større forsamlingshus ved Tømmerby-Lild skole. Kommunen overtog det i løbet af 1980'erne, og det fungerer nu både som egnens forsamlingshus og skolens gymnastiksal.

På det tidspunkt, da Frøstrup i lighed med andre småbyer skulle have gadenavne, blev skolebørnene inddraget i overvejelserne om navne, og de stillede forslag. Det var deres idé, at vejen op til skolen og lægeboligen kom til at hedde Visdomsvej.

I marts 1981 skete der en dramatisk begivenhed i Frøstrup, nemlig et væbnet røveri på apoteket. Det var, mens Axel Ansø var apoteker. Det skete i den helt store gangsterstil, hvor to pistolbevæbnede mænd, med nylonstrømper trukket ned over hovedet, forlangte pengekassen udleveret. Den blev udleveret, men reddet igen samme dag, idet røverne blev fundet og anholdt. Der var tre yngre mænd om aktionen, men pistolen var dog kun til legetøjsbrug. Frøstrup apotek var på det tidspunkt igen blevet en filial af Fjerritslev apotek, som da det startede i 1904.

I 1995 er der i Frøstrup en brugsforening og en købmand, bager og kiosk, apotek, Tatol og en cykelforretning, endvidere er der murer- og tømrervirksomheder i byen, en elinstallatør, en tandlæge og en mekaniker, samt barber og damefrisører.

Sidst i 1980'erne blev torvet i Frøstrup indviet og et nyt posthus taget i brug. Ved torvet blev i 1987 afsløret » Det spirende frø«, en granitskulptur skænket og

opsat af borgerforeningen som vartegn og symbol for byen. Navnet Frøstrup menes udledt af Freja, navnet på frugtbarhedens gudinde. Om det skyldes stednavnet er vel tvivlsomt, men der har været vækst i og omkring byen på flere felter gennem 1900-tallet og især i de sidste 30 år. At væksten har været svingende her som alle andre steder er en kendsgerning, men noget væsentligt er sat igang, og der er grund til at forvente, at gode vækstbetingelser vil være tilstede fremover.

Ved afsløringen af skulpturen i 1987 blev sangen om »Det spirende frø« sunget for første gang på melodien: »Blæsten går frisk«. Den var på bestilling af borgerforeningen skrevet til anledningen af Ellen A. Gregersen.

Livet har skrevne og uskrevne love,
dem er vi alle underlagt, -
den vinder intet, som intet vil vove,
indsats og vækst går helt i takt.
Et »spirende frø« er beviset på,
naturen har love, - vi ligeså!

Vi er ej heller historieløse,
det vi med stolthed sige må,
og vil af mytologien vi øse,
opmærksomhed henledes på:
det »spirende frø« er symbolsk til gavn,
thi Freja i fortid gav Frøstrup navn!

Slægt efter slægt her på stedet har levet, -
generationer præg har sat,
fortid og fremtid er klart sammenvævet,
her nye slægtled vil ta' fat.
et »spirende frø« er der fremtid i, -
symbol på gå-på-mod og energi.

Der i et frø er uanede kræfter,
med muligheder gemt i sig, -
formet i sten står det, - siger herefter:
hvor der er vilje, er der vej!
Det »spirende frø« tages som et tegn
på grøde og fremgang for by og egn.

Det var også på initiativ af borgerforeningen, at der i 1991 blev rejst en sten i Ingvard Krogsgaards anlæg øst for byen til minde om ham og den indsats, han gjorde for at samle sten fra svundne tider på dette sted og anlægge et smukt fristed, hvori de indgår. »Ingvards skov« er åben for alle. Foruden møllesten, bindesten og svalekar arrangeret med omhu og respekt for historien bag dem, er der også en stenkiste fra ældre bronzealder, fundet i en overpløjet gravhøj mellem stedet og Tømmerby kirke. Den blev flyttet hertil i 1985. Ingvard Krogsgaard tog sammen med Gunner Kaspersen tillige initiativ til at starte Lokalhistorisk forening og samling i Frøstrup. Foreningen har lokaler på plejecenter Trye.

I 1981 åbnede Kirsten Kjærs museum i Langvad - 3 km fra Frøstrup - på privat initiativ. Museet er indrettet i et nedlagt husmandsbrug og er gennem årene udbygget betydeligt, så bygningerne i dag danner en smuk og spændende ramme om kunstmalerens egne værker og de separate udstillinger og klassiske koncerter, der afholdes i sommerhalvåret. Kirsten Kjær var født i V. Thorup og døde i maj 1985 - 91 år gammel. Museet med den skønne beliggenhed i dejlige omgivelser ved skoven og med udsigt over Tømmerby fjord er helt berettiget en kulturmagnet, der årligt tiltrækker 10-12.000 mennesker.

Også i Langvad har keramikeren Claus Jørgensen sit værksted med salg fra egen butik.

Et af de åndehuller, der blev skabt i Frøstrups første år, er stadig at finde og nyde. Det er anlægget, der som følge af borgerforeningens indsats er meget velholdt og indbydende for alle aldersgrupper.

I 1990 startede et kulturcenter i Tømmerby-Lild skole på foranledning af forskellige foreninger. Folkeskolens udviklingsråd bevilgede 50.000 kr til starten og et lignende beløb to år senere. Efter den tid har kulturcentret fået kommunal støtte. I de måneder af året, kulturcentret er i funktion, deltager ca. 80 personer i gennemsnit i de forskellige aktiviteter, hvor børn og voksne kan deltage sammen. Derudover er der enkelte arrangementer, f. eks. en musical-dag, hvori også musikskolen deltager, og hvor dagen rundes af med fællesspisning.

Frøstrup har udråbt sig selv til kulturlandsby i 1996 som en parallel til kulturbyen København. Et meget bredt udsnit af byens og omegnens foreninger slutter op om ideen og er medarrangør af de mange forskellige planlagte programmer, der forventes afholdt i årets løb.

Flere kendte navne fra hele landet har givet tilsagn om at komme til byen og medvirke ved arrangementerne.

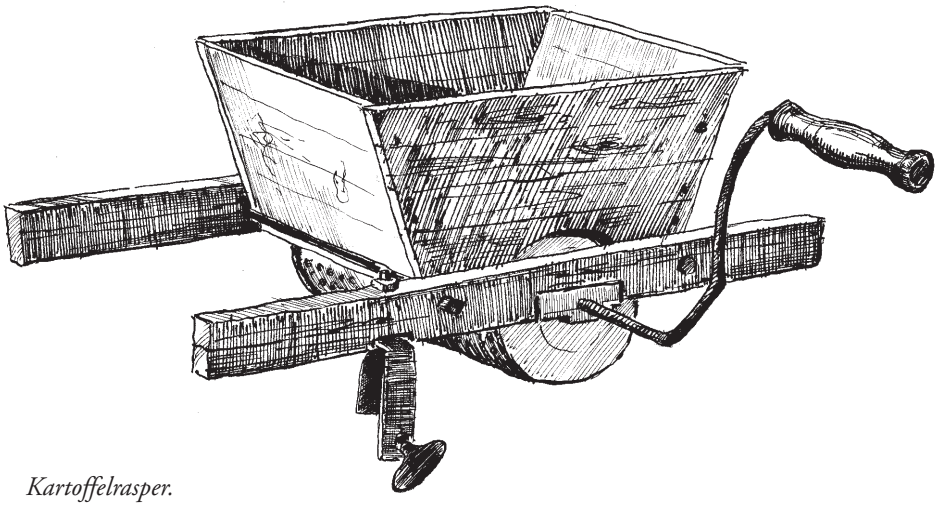

Kartoffelrasper.

Kapitel 7

Skoler og skolegang

Efter reformationens indførelse, 1536, blev kirkeordinansen af 1537 grundloven for det danske skolesystem helt frem til 1814, hvor den første egentlige folkeskolelov blev gennemført. Ifølge kirkeordinansen skulle børn på landet undervises en gang om ugen, om søndagen efter gudstjenesten, i katekismus og ikke andet. Det var sognedegnens opgave. Det var ikke altid degnen, der underviste børnene i Luthers lære. Mange steder blev der ansat en skoleholder.

Undervisningen foregik som regel i præstegården, men en del sogne fik efterhånden skolehuse. Blandt andet havde man et i Vesløs 1735, skænket af herremanden på Vesløsgård, Zacharias von Kahlen. 1742 var der endvidere indrettet skolehuse i Arup og Øsløs sogne.

Skoleholderne var som regel almindelige folk uden egentlig uddannelse. I mange sogne gjorde man ikke meget ud af undervisningen, men med indførelsen af konfirmationen 1736 (indført af Christian VI), blev kravene strammet. Ingen kunne blive konfirmeret, før man ved undervisning havde lært den nødvendigste katekismus, og var man ikke konfirmeret, kunne man ikke fæste en gård eller blive gift. Chr. VI pålagde godsejerne og de store gårdmænd at skaffe penge til skolebyggeri, men måtte trække sit krav tilbage, på grund af nedgangstider for landbruget. Istedet besluttedes det så, at godsejerne og storbønderne selv måtte afgøre, hvor mange skoler der var brug for og lærerlønnens størrelse. Dette gav et meget forskelligartet undervisningsniveau landet over. Først med folkeskoleloven af 1814 fik landet et nogenlunde ens undervisningssystem.

Med skolelovene blev undervisningspligten reelt indført. Den gjaldt fra 7 år til konfirmationsalderen. Landet blev inddelt i skoledistrikter, og intet barn måtte have længere end en 1/4 mil fra hjem til skole. I de sogne, hvor der var meget spredt bebyggelse, kunne undervisningen ske i såkaldte omgangsskoler, hvor den samme lærer betjente flere skoler (skolemestre). På landet blev skolerne toklassede »stuer klas' og bette klas'«, med normal skolegang hver anden dag, dog med fritagelse for større børn i landbrugets travle perioder forår og høst. For ulovlige forsømmelser skulle idømmes mulkt. Fagene var religion, skrivning, regning og læsning med vejledning i sang, og hvor det var muligt - også i gymnastik. I købstæderne gjaldt stort set de samme bestemmelser, dog gik man her i skole hver dag. De lokale myndigheder, d.v.s skolekommisioner, sogneforstanderskaber m.m., skulle ifølge loven udarbejde skoleplaner for de enkelte sogne (skoledistrikter, bygninger, børnetal, lærerantal, timetal og lærerlønninger), men på grund af krise i samfundet, træghed m.m. var disse planer mange steder ikke udarbejdet så sent som i 1840. Det gjaldt dog ikke på Hannæs. Den gamle skolelov fra 1814 blev forbedret med skoleloven af 1899, men betød i realiteten kun små ændringer. Skoleordningen af 1814 ændredes først principielt med folkeskoleloven af 1937, der revideredes grundigt i 1958. En ny reform kom i 1975 og er senere ændret i både 80'erne og 90'erne. I 50'erne og 60'erne nedlagdes på

landet en lang række mindre skoler, og undervisningen foregik herefter på større skoler, de såkaldte centralskoler.

Lærer Himmelstrup.

Øsløs søndre skole

Som allerede nævnt, var de første undervisere eller lærere sognedegnene eller skoleholderne. I Øsløs har der gennem tiderne været en del skoleholdere og den første sognedegn, vi kender navnet på der, hed Jens Jensen. Han indgav 1690 indberetning om degneembedets indtægter, der efter hans mening ikke var imponerende. Efter ham var der seks skoleholdere/sognedegne frem til folkeskolelovens indførelse i 1814.

I året 1739, da der skulle ansættes en skoleholder, skrev præsten i Øsløs, Ole Jørgensen Obel:

»Som degnen til disse tre sogne, Peter Tholdorph, ikke tilforn har holdt skole her udi Øsløs, som er hovedsognet, og skriver meget slet, så haver jeg for menigheden tilspurgt ham, om han ifølge kgl. forordning mente forsvarlig at kunne holde skole i hovedsognet og have den stadighed, som dertil udkræves, hvorpå han haver givet til svar, at han håbede at skulle præstere det. Ligeledes har jeg tilspurgt menigheden om, at de synes, at kunne være tjent med ham til deres undervisning, hvorpå de svarede, når han kunne regne, skrive og undervise deres børn, som behov gjordes, var de gerne fornøjede med ham, hvorpå det nok vil komme an på et forsøg«.

Peter Andreas Tholdorph var sognedegn til sin død 1752.

Biskoppen Bror Brorson skriver 1755 om Johannes Pahl, som blev sognedegn efter Tholdorph:

»Havde sin magel både i det legemlige og åndelige. Han håbede at skulle blive til større nytte i menigheden end han er. Hans timelige trange kår trykker ham meget. Hans levned er uden forargelse«.

Andreas Christopher Heidicke blev sognedegn 1809, men ved den nye folkeskolelovs indførelse 1814, da sognedegneembedet forsvandt, blev han sognets første skolelærer. Den nye skolebygning var ikke spor ny, men tværtimod herrnhutternes gamle forsamlingshus (nuv. adresse: Højstrupvej 143), der allerede i 1801 husede en skoleholder, der hed Søren Olesen.

Otto Jensen Himmelstrup var lærer i Øsløs fra 1835-40, og derefter fra 1843-78. I den mellemliggende periode var han lærer i Grurup, Thy. Himmelstrup underviste i den gamle skole til 1850, da der blev opført en ny skolebygning. Johan Skjoldborg omtaler Otto Himmelstrup i sine erindringer på følgende måde:

»Vi boede ved siden af skolen, og jeg fik lov til at gå derind over et år før den skolepligtige alder. Min første lærer var en gammel mand, der havde været lærer for min far og hele den ældre slægt. Han var sikkert en dygtig mand for sin tid og virkelig interesseret i at oplyse børnene efter datidens forhold. Men han var af den gamle skole fra pryglestraffens tid, remseriets og den indbyrdes undervisningsperiode. Den egentlige betydning han havde - og endnu har for mig - var hans store livseksempel. Jeg har nemlig aldrig truffet en mand, der stod højere

Øsløs skole 1814-1859, nuværende Højstrupvej 143, opført 1773 som herrnhutermenighedens samlingshus.

end ham, med hensyn til flid, nøjsomhed og arbejdsomhed. I så henseende var han et mønster. Op om morgenen kl. 3-4 for at passe sit lille landbrug, skolelodden, der dengang var en væsentlig del af en landsbylærers løn. Efter davren ind i skolen på klokkeslet, for med nidkærhed at dyrke sin gerning. Såsnart børnene gik hjem, var han atter ved sit landbrugsarbejde, og om aftenen forberedte han sig omhyggeligt til skolen næste dag. Regning var dengang, næst efter religionen, det mest ansete fag, og han måtte selv om aftenen finde løsningen på de vanskeligste opgaver for at klare sig næste dag, for der var adskillige elever, der var langt fremme i regnekunsten. Men det allerbedste i den gamle skole var »det bette kammer«, et rum mellem lærerens lejlighed og skolestuen. Dette kammer var fuld af bøger, som den gamle lærer havde tigget sammen og tillige havde fået distriktets beboere til at købe, imod at de så kunne låne dem, et slags begyndende sognebibliotek..... Den gamle lærer var en stor samler af alt, der kunne bruges i skolens tjeneste. Eksempelvis havde han en stor samling af kasserede dokumenter, skrivelser og forretningsbreve, som han havde fået af præsten og købmanden, et udmærket skriftlæsningsapparat, som vi benyttede meget i skolen, i alt fald en time eller mere hver lørdag. Religionen var naturligvis nummer et, den tog hver dag den første time, når vi blev hørt på vore lektier, og læreren katekiserede med os. Balles lærebog og Birchs bibelhistorie var grundbøger, og dem tærpede og tærskede vi igennem fra a til ø. Spild af tid, en ret betydningsløs undervisning, der kun havde med hukommelsen at gøre, men lod tanke og følelse upåvirket.«

I 1868 søgte Himmelstrup sognerådet om at få en hjælpelærer, og han fik også hjælp, men naturligvis ikke en uddannet seminarist, derimod en af egnens dygtige karle. Blandt hans medhjælpere kan nævnes Markus Kortsen og Johan Skjoldborg. Da Himmelstrups helbred begyndte at svigte, blev der 1869 oprettet et andenlærerembede. Blandt andenlærerne kan nævnes Jacob Nissen Schmidt, der senere blev lærer på Mors, og Christian Kortegaard.

Himmelstrup tog sin afsked 1878 og købte den tidligere Øsløs skole, der lå i umiddelbar nærhed af skolen. Her boede han til sin død. Af Otto Jensen Himmelstrups børn kan nævnes højskoleforstander Georg Himmelstrup, der i en årrække var forstander på Galtrup højskole på Mors. Han var fader til folke-

Lærer Christian Kortegaard.

Mariane Kortegaard, gift med lærer Kortegaard.

tingsmand Otto Himmelstrup, der i 1920 var kandidat i Thistedkredsen. Himmelstrups efterfølger, Peder Nielsen Rottbøl Roelsgaard, beholdt kun embedet i to år.

Christian Kortegaard var fra 1874 til 76 andenlærer i Øsløs. 1880 fik han embedet som lærer ved Øsløs søndre skole. Christian Kortegaard kom hurtigt ind i sognets kulturelle og politiske liv. I en lang årrække sad han i sognerådet for Øsløs-Vesløs-Arup kommune, heraf adskillige år som formand. Han var mangeårig formand for Øsløs-Vesløs-Arup sygekasse, og blandt initiativtagerne til opførelsen af Øsløs forsamlingshus og oprettelsen af Øsløs brugsforening, hvor han på den stiftende generalforsamling blev valgt som formand. Som lærer betegnes han af mange gamle elever som streng, men retfærdig. En anden gammel elev, Anders Vullum, der døde i Gudhjem på Bornholm 1986, 101 år gammel, har i nogle nedskrevne erindringer beskrevet sin skolegang og lærer Kortegaard på følgende måde:

»Jeg begyndte min skolegang i Øsløs, da jeg var 6 år gammel - i 1891. Skolen, der lå nær ved Johan Skjoldborgs fødehjem, havde kun 1 klasseværelse og 1 lærer. Han underviste på skift de forskellige klasser, så vi gik derfor kun i skole 4 dage om ugen og heller ikke så mange timer ad gangen. Vi havde diktat, retskrivning, regning, bibelhistorie, salmevers og danmarkshistorie. Læreren hed Kortegaard, da jeg gik i skole. Han var meget streng, han brugte en tamp - en stok med et reb bundet i den ene ende - som afstrafningsmiddel, og desuden uddelte han øretæver med ødsel hånd, både når vi ikke kunne lektien, og når vi ikke hørte efter. Vi måtte også ofte sidde efter og læse på det, vi ikke havde kunnet, og bagefter blev vi så hørt. Engang jeg havde siddet efter og stadig ikke kunne det, jeg havde siddet og læst, sagde han til mig: »Du er den mest ligegyldige person, der er til i verden«.

Kortegaard var lærer i Øsløs til 1919, da han søgte sin afsked. Han døde hos en datter i Nørresundby 1922.

Simon Thomas Vestergaard begyndte sin gerning den 1/11 1919 i den gamle skole i Skippergade, men allerede fire år efter kunne den unge lærer begynde i nye omgivelser. Den 3/12 blev der nemlig holdt indvielsesfest på den nye Øsløs søndre skole. Der blev holdt taler af sognerådsformand Laurits Christensen, Vesløs. Han kunne oplyse, at den nye skole havde kostet ca. 26 tusind kroner. Desuden blev der talt af provst Bech, Kollerup og af sognepræsten Peder Hansen. Skolen var tegnet af tømrer Gundersen, Vesløs, tømrerarbejdet blev udført af Niels Kjær, Amtoft, der havde hele opførelsen i entreprise. Murerarbejdet stod Jens Kold, Øsløs, og Jens Thomsen, Feggesund, for. Det var altså lutter hannæsboere, der stod bag opførelsen. Lærer Vestergaard var meget afholdt og ifølge en omtale ved 40 års jubilæet 1959, god til at tage børnene ved hånden og dermed forældrene om hjertet. Vestergaard havde mange interesser. 1926 var han med til at stifte Øsløs ungdomsforening, og han blev den første formand. Han var også formand for »De unges grænseværn« på Hannæs m.m.

Igennem årene skrev han adskillige skuespil og historier. Af skuespillene kan nævnes »Nr. 13«, der handler om overtro. Det blev bl.a. opført i forbindelse med Øsløs ungdomsforenings 50 års jubilæum i Øsløs skole. Søndre skole blev lukket 1963. Simon Th. Vestergaard stoppede sin mangeårige lærergerning 1964. Det sidste år var han vikar ved den nye skole i Øsløs. Han døde 1966. Lærer

Det stråtækte, lange hus er Øsløs søndre skole (1859 - 1919). Til højre Øsløs forsamlingshus, nederst til venstre Johan Skjoldborgs fødehjem.

Vestergaard var gift 2 gange, hans første kone, Emma, døde 1933. Hans holdning til børnene og lærergerningen kan bedst karakteriseres med en udtalelse fra ham selv:

»Det har altid været min lyst at tage børnene med det gode, og jeg betragter det som noget af en falliterklæring, når der skal bruges magt«.

Øsløs nordre skole

Øsløs sogn oplevede en rivende udvikling i 1870'erne, da udtørringsarbejderne på Vejlerne stod på sit højeste. Befolkningstallet voksede, og det blev derfor besluttet at opføre en ny skole i den nordlige ende af sognet, og Øsløs nordre skole startede 1879. Den blev bygget i Øsløs kær, og at det måske ikke var det allermest spændende sted på jorden, viser den korte tid, de første 4 lærere fik i embedet.

Niels Peter Nielsen blev i embedet til 1883, S. Rokkjær var der kun et år, og Christian Jacobsen i tre år til 1887. Han var formand for Hanherredernes biavlerforening og aktiv i afholdsbevægelsen. Carl Christensen var lærer der i fem år indtil 1892.

Til gengæld satte de næste to lærere ved skolen sig uudslettelige spor, idet de igennem deres skribentvirksomhed og hele fremfærd prægede kulturlivet på Hannæs i over 50 år. Niels Sodborg var lærer ved Øsløs nordre skole fra 1892 til 1903, hvorefter han blev lærer og kirkesanger i Vesløs. Niels Sodborg omtales nærmere senere i kapitlet.

Jacob Christian Jacobsen kom i 1902 til Hannæs, hvor han blev 2. lærer ved Tømmerby skole. Ansættelsen foregik, ifølge Jacobsen selv, på følgende måde:

»Jeg blev antaget ved et sognerådsmøde på Fattiggården på Bjerget, og jeg husker, at da jeg stod på »Bjergets top« og så ud over det store øde og triste land, tænkte jeg ved mig selv, »her bliver du ikke længe«.

Øsløs søndre skole 1915.

Forøvrigt havde jeg en lille pudsig oplevelse, da jeg søgte pladsen. Jeg skulle have foretræde for sognerådet. Formanden var købmand Græsbøll, og jeg fandt på at præsentere mig som en omstrejfer, der gerne ville anbringes på Fattiggården. Man fik fat på bestyreren, og jeg fik at vide, at jeg kunne flytte ind en bestemt dag. Nå, så gav jeg mig til kende, og jeg blev altså antaget som lærer i stedet for«.

Allerede året efter fik han embedet ved Øsløs nordre skole, hvor han afløste lærer Sodborg. Det var en meget øde egn, den unge lærer kom til, haver kendtes næsten ikke, undtagen ved Vesløsgård, Søndergård i Øsløs og ved Øsløs præstegård. Befolkningen levede isoleret, og familierne var stærkt indgiftet i hinanden. Lærer Jacobsen fandt selv sin hustru i Øsløs. Han blev gift med Kristine f. Andersen, datter af husmand og dagvognskusk, Jens Peter Andersen, der havde en lille ejendom i Skårup. Lærer Jacobsen var en fantastisk fortæller og var altid vældig grebet af det, han fortalte om. I skolen kunne han tit glemme både tid og sted, og ofte måtte Kristine Jacobsen ind og fortælle, at nu kunne han godt sende børnene hjem, fordi den almindelige skoletid var langt overskredet. Øsløs nordre skole var langtfra nogen flot skole, der var kun to små stuer og et lillebitte køkken, men intet bryggers eller udhus. 1901, altså i Sodborgs tid, blev der opført en tilbygning, så lærerboligen blev større og mere bekvem, og der blev en særskilt forstue til børnene. Blandt Jacobsens gamle elever er ægteparret Niels og Sofie Sunesen, Øsløs, der fortæller følgende om skoletiden:

Noget af det, de husker bedst, er eksamenstiden, da præsten og skolekommissionen kom på besøg og overværede undervisningen. Niels' yndlingsfag var regning, og det vidste lærer Jacobsen, så da sognepræsten, pastor Peder Hansen, skrev et stykke op på tavlen, kaldte han Niels op for at regne det. Men ak... han blev nervøs over de fremmedes tilstedeværelse og fik lampefeber og kunne slet ikke regne stykket. På eksamensdagen fik Niels og hans søskende 25 øre hver af bedstefaderen, Niels Skolemester Pedersen, til at købe slik for, når der skulle leges efter en veloverstået eksamen. Lærer Jacobsen gav eleverne en hel krone at

Øsløs nye søndre skole 1930.

købe slik for. Det blev altid hentet hos købmand Dybdahl i Øsløs by. For en krone kunne der købes et kæmpestort kræmmerhus fyldt med bolsjer og lakrids. På skolevejen passerede Niels og hans søskende den gamle Gertrud Dybdahls hus i Skårup. Niels' søster Susanne fik en dag på hjemvejen nogle mudderklumper under træskoene og forsøgte derfor at slå dem af, men træskoen røg af foden og smadrede et vindue hos Gertrud Dybdahl. Sagen endte med, at børnenes far, Søren Sunesen, satte en ny rude i hos den gamle kone. Skoleudflugterne gik som regel til Søndergård i Øsløs, Lildstrand og Bulbjerg. Sofie kan dog huske en enkelt udflugt til Zoologisk have i Aalborg. Der blev også arrangeret ture til København for de ældste klasser.

Fra 1903 til 1935 underviste Jacobsen i den gamle skole ude i Øsløs kær, men i begyndelsen af 30'erne måtte sognerådet erkende, at bygningerne var blevet for små og utidssvarende. 1935 kunne man så holde indvielse på den nye nordre skole, der blev opført i Skårup by (Højstrupvej 90). Ved indvielsen var der repræsentanter fra stat, amt og kommune. Den nye skole kostede 22.000 kroner. Skolen var tegnet af arkitekt Krogfeldt og opført af murermestrene Jens Thomsen, Amtoft og Jens Larsen (Kold), Øsløs. Tømrer- og snedkerarbejdet var udført af henholdsvis Niels Kjær, Amtoft, og Lars J. Larsen, Vesløs; sidstnævnte havde også udført glarmesterarbejdet. Malerarbejdet var foretaget af maler Gabel, Øsløs, mens de elektriske installationer var klaret af Larsen, Østerild. Ved indvielsesfesten sagde lærer Jacobsen bl.a:

«Et gammelt ord siger, at det gælder om at have en sund sjæl i et sundt legeme. Vi ved, at hvor de to faktorer findes, er der betingelser for en sund livsudvikling. Men vi ved også, at den vigtigste af dem er sjælen. Legemet er kun det timelige. Sjælen er det evige. Derfor er det også, at vi lærere må føle, at vi står med en betydelig og vigtig opgave i samfundet. Skolen har både et ydre og indre liv. Vi har ca.10.000 lærere i Danmark, men ikke to af dem er ens. Hver har sine ejendommeligheder og sine evner. Det vi yder, bliver derfor heller ikke ens. Men det skulle da heller ikke gerne være sådan, at vi skulle arbejde efter en lineal.

Gennemgående er den danske folkeskole en slags friskole, gennemsyret af grundtvigske friskoletanker. Lærerens personlighed er ikke blevet bundet og bastet.«

1903 startede han sit virke i Øsløs, og allerede samme år var han med til at starte Historisk samfund for Thisted amt. Senere kom han i bestyrelsen for Thisted museum. Lærer Jacobsen interesserede sig stærkt for historie, og især lokalhistorie stod hans hjerte nær. I Historisk årbog for Thisted amt, der fra 1906 blev udgivet af Historisk samfund, har Jacobsen i årenes løb leveret adskillige artikler. Blandt andet har han skrevet om de store herregårde »Kølbygård« og »Ågård«, beskrevet krigene 1848 og 64 og beskrevet udsigten fra Skårup høje i »Et rundskue«. Han kom hurtigt ind i lokalt foreningsarbejde. Han var aktiv i skyttekredsen (blandt andet som gymnastikleder), afholdsforeningen, foredragsforeningen m.m. 1909 var han med til at stifte Øsløs forsamlingshus, og på den første ordinære generalforsamling blev han valgt til formand. Han blev revisor i det nystartede andelsmejeri »Hannæs« i Vesløs og var blandt den kreds af Øsløsboere, der tog initiativ til at starte Øsløs brugsforening.

Lærer Vestergaard.

Politisk var Jacobsen radikal. Ved de to grundlovsvalg i 1920 var han partiets folketingskandidat i Thistedkredsen. Han opnåede henholdsvis 312 og 423 stemmer, men blev dog ikke valgt. Han var også med til at stifte Øsløs ungdomsforening, der stadig eksisterer i bedste velgående. Lærer Jacobsen har holdt adskillige foredrag i denne og andre foreninger om mange forskellige emner. Han fortsatte som lærer ved den nye skole til 1946, da han søgte og fik sin afsked. Det pensionerede lærerpar flyttede til et nybygget hus i Vesløs, men på grund af lærermangel måtte Jacobsen genoptage sin gerning. Så hver morgen måtte den over 70-årige vikar spadsere til Øsløs, en tur der ud/hjem var på ca. 7 kilometer. Denne bestilling havde han til efter 1950, da der blev ansat en ny lærer. J. C. Jacobsen, der var ridder af Dannebrog, døde 1954.

I en lang periode i 40'erne og 50'erne blev der undervist af en lang række vikarer, ja, flere elever mindes, at de er blevet undervist af over tyve forskellige lærere. En af de lærere, der var her længst i denne periode, var Kaj Jensen, der var ansat fra ca. 1953 til 55. Han var bl.a. medlem af bestyrelsen i Øsløs ungdomsforening.

Ny skole

1958 kom der en ny lærer til nordre skole, Magnus Vistesen. Med sig til Øsløs havde han sin kone Anny. Magnus Vistesen har til bladet »Øjestenen«, der udgives af ældrekomiteen på Sydhannæs, fortalt følgende om sit første møde med Hannæs:

»Da jeg vidste, at jeg kunne forvente at afslutte min lærereksamen i juni 1958, havde jeg i løbet af vinteren og foråret set på adskillige skoler, og naturligvis havde jeg Anny med til at vurdere; for det drejede sig jo ikke blot om min arbejdsplads, men også om vort fremtidige, fælles hjem. Vi var især interesserede i at se efter små skoler, og dem var der på det tidspunkt endnu mange af; men ingen af dem, vi havde set på, tiltalte os særligt. Så prøvede vi på en anden måde. Vi fandt

Øsløs nordre skole 1879-1935.

ud af, at vi egentlig allerhelst kunne tænke os at komme nordenfjords. Jeg skrev derfor til amtsskolekonsulent Mejlgaard i Thisted. Han svarede med at sende mig en lang liste over små skoler i amtet, som manglede lærere, og han opfordrede mig til at ta' kontakt med nogle af dem og desuden at ta' op og se på forholdene - og så føjede han til: »Tag endelig en kammerat med, der er ligeså tosset«!

Så stod vi da en søndag eftermiddag af Chr. Søe's rutebil udenfor Øsløs brugs. Det havde været en besværlig rejse: Først med bus til Skive, så med tog til Glyngøre. Der stod vi af og gik ombord på færgen, der førte os til Nykøbing. Derfra med bus til Thisted, hvor vi skiftede til Søe's Hannæsbus. Da vi nu stod der udenfor brugsen, måtte vi have rede på, hvordan vi skulle finde nordre skole. Et par drenge stod og iagttog os med en vis opmærksomhed; men da vi spurgte dem om vej til skolen, svarede de os da naturligvis på ægte hannæsbomål, og det smuttede for os begge. Så opgav de at forklare os nogetsomhelst. I stedet pegede de nordud: »Den vej«. Sådan kom vi første gang til nordre skole. Der stod nogle af skolekommissionens medlemmer for at ta' imod os, og vi var lige med det samme på bølgelængde. Det var en god følelse, og var der en smule koldt i skolestuen og den tomme lejlighed, var der til gengæld lunt hos Ketty og Tage Frandsen, hvor vi samledes til eftermiddagskaffe. Vores første dag på Hannæs var en god dag, som de mange der siden fulgte. Dog skylder jeg at fortælle, at vi kom derfra med betydelig større fart, end vi kom dertil. Vi spiste aftensmad hos pastor Aksel Hansen, der var formand for skolekommissionen. Derefter ville han køre os til Nykøbing til færgen, og det lød behageligt. Samtidig ville han vise os lidt af egnen. Det gik rask afsted, må jeg sige. Et hvinende sus, så røg vi igennem en gårdport og ud af en anden: »Det var så Søndergård«, fortalte præsten. Det var som sagt forår, og der var sol over landskabet, som vi ved den lejlighed fik små lynklare glimt af. Men vi nåede færgen.

Jeg begyndte min gerning den 15. juni i Øsløs nordre skole. På det tidspunkt var man allerede i gang med overvejelser over en mulig sammenslutning med friskolen for på den måde at få en skole for hele sognet, en sogneskole. Dette arbej-

de fortsattes med øget tempo eftersommeren igennem med lærer Vestergaard som primus motor sammen med de lokale medlemmer af sognerådet samt lærerne, og det lykkedes. Men naturligvis var det kun en begyndelse, for vi manglede jo selve skolebygningen, som først blev indviet i september 1963. På en måde var vore forhold, da vi i praksis startede Øsløs skole, fortvivlende primitive. Eleverne cyklede fra skolebygning til skolebygning, men havde dog minimum to timer hvert sted. Men opbakningen fra forældresiden og entusiasmen fra lærerne var i top, og det føltes levende og varmt at være med. Eleverne var fulde af virkelyst. Hele sognet følte, tror jeg, at Øsløs skole var ved at blive en realitet. I 1961 gik Vestergaard på pension, og jeg blev hans efterfølger som skoleleder.

Lærer Nielsen.

Da Øsløs skole blev indviet i september 1963 var det i virkeligheden en næsten ufattelig sejr, sognet havde vundet, og en række pragtfulde arbejdsår fulgte med fest, glæder og spænding. Vi gennemførte således i disse år adskillige spændende emnearbejder, f.eks. husker jeg et om jernalderen (1969). Pladsen omme vest for skolen lignede i den tid en regulær byggeplads. Mange små jernalderhuse og et stort blev opført. Vi havde besluttet, at taget på det store hus skulle bestå af græstørv, og en hel lørdag gravede vi gode, seje græstørv ude i nærheden af Skårupodde. Da var Møgelmose vikar hos os, og han var ikke for ingenting landmandssøn, han havde lånt en traktor og vogn til transporten af de godt 600 græstørv. Slid og slæb, muntre pauser, fest og spænding. Sådan bør en skole ha' det det meste af tiden. Spænding var der også over den første skoledag. Ikke mindst for de små, som skulle begynde. En del af de nærmest boende havde dog ofte stiftet et naturligt forhåndskendskab. Jeg husker, at købmandens Henrik, eller var det Thomas, yndede at være med til en del af timerne. Når jeg havde bibelhistorie, fulgte han tilsyneladende levende med i min fortælling. Engang vovede jeg derfor at stille den femårige et spørgsmål, da jeg havde fortalt om Moses og hans folk. »Kan du huske, Henrik, hvad det folk hed, som Moses førte ud af Ægypten«? Henrik sad lidt, så kom det nølende: »Ja, a trower, war et æ skrasselitter de kaldtes«.

Lærer Rokkjær.

Men for mange var den første skoledag virkelig den første. Og nogle af børnene havde jo nok i forvejen gjort sig sine forestillinger om skolens liv og hele indretning. Sådan gik en dreng søgende omkring nede ved toiletbygningerne, også på den første skoledag. Der var jo to døre, en på hvilken der var anbragt et P for piger og på døren ved siden af et D for drenge. Det forvirrede ham åbenbart, så han henvendte sig sindigt til Anny, der gik i haven: »Sej mæ, hvor er det for herrer«, spurgte han. Drengen har siden moret sig over situationen, ved jeg, og vi kunne vel heller ikke lade være, men spørgsmålet afslører, at skolen aldrig kan anstrenge sig nok for at lette overgangen fra hjem til skole. Alle i skolekredsen glædede sig til den årlige skoleudflugt, som var en virkelig festdag, idet alle, både elever og forældre, var med. Transporten var enestående derved, at folk efterhånden kørte selv, så derfor kunne det ses, når Øsløs skole var på udflugt. Der kunne være en meget lang kortege af biler, som ofte både skabte forundring og irritation hos andre vejfarende. Udflugtsmålene var sjældent fjernt beliggende lokaliteter. Det kunne f.eks. være Salgerhøj på Mors, Slettestrand og Fosdalen. Samværet var det vigtigste. Også dette, at børn og forældre havde en festdag sammen, var betydningsfuldt. Og morsomt kunne det blive, når voksne var med i legen. Børnene var henrykte, når f.eks. Anders Boesen ville være med til at tum-

Øsløs nordre skole: Fra venstre lærer Jacobsen, hustruen Kristine Jacobsen og hendes søster Elna.

le med dem på Sjørring Volde, eller det år, hvor vi spillede fodbold ved Dolleruplejren ved Limfjorden, og næsten alle de voksne mænd var med. Skolenævnets formand, uddeler Bent Bach, lagde alle kræfterne i, da han sparkede til den runde, ustyrlige læderkugle. Den holdt til det; men det gjorde Bents buksebag ikke. Det tjener dog Bent Bach til ros, at han næsten med det samme var i stand til at more sig sammen med børnene«.

Magnus Vistesen forlod Øsløs skole 1971 for at blive skoleleder i Mogenstrup ved Skive, der er hans hjemegn. Som nævnt blev den nye Øsløs skole indviet i september 1963, og som antydet i Vistesens beretning begyndte man på emneundervisning lang tid før, det blev almindeligt på andre skoler. 1968 anskaffede skolen sig et 8 mm smalfilmkamera, og det blev der en række spændende film ud af: »Øsløs et Limfjordssogn« (1969), »Landsbyliv« (1970), der var en historisk spillefilm, og »Avernakø« (1971). Senere er der blevet produceret flere film på den lille skole.

En af de lærere, der kom til Øsløs samtidig med, at skolen blev taget i brug, er Niels Peter Steensvig, der i et lille skrift »Nordenom« fortæller lidt om sine oplevelser som lærer ved Øsløs skole:

»En ny skole var blevet bygget i Øsløs, og her skulle alle børnene gå i skole. Det var en ny gulstensbygning. En ting, der glædede mig, var, at stenene var fra Højslev teglværk, min hjemegn, og at de var kørt herop af en af mine gamle klassekammerater. Første skoledag. Sommerferien slut. Denne dag er altid spændende, men da allermest, når det er første skoledag både på et nyt sted og i en ny skole. På vejen fik jeg følgeskab af et par lyshårede drenge. Vi snakkede hyggeligt sammen. Det var Hans Larsens Steen og Johan. 91 elever skulle gå i den nye skole. Den faste lærerstab var skolens leder Vistesen, Bigum, der egentlig hedder Niels Johansen, Ragnhild Hansen (der i det daglige kun blev kaldt Ragnhild og derved var forud for sin tid, når vi tænker på vor fornavnetid), og så var der undertegnede. Desuden havde vi en fast vikar. Det første år var det den gamle lærer Vestergaard. Før morgensang kom han og hilste på mig og sagde til mig: »Enten bliver du her et år, eller også bliver du her i 40 år«. I år er det 30 år siden, jeg begyndte i Øsløs skole.

Efter morgenandagten, hvor vi stod i en kreds i forhallen, blev jeg fulgt ind i klasseværelset af Peter Vinther, der spøgende blev kaldt skolepatron. I frikvarte-

Øsløs nordre skole 1928.

ret hilste jeg på et andet medlem af sognerådet, Albert Sunesen: »Det er mine alle de rødhårede«, betroede han mig. Selvom det ikke var den fulde sandhed, var der alligevel noget om snakken. Albert mødte op på skolen på de såkaldte eksamensdage, og han delte altid bolsjer ud til børnene. Det var før gulerods-missionærerne kom til magten...

Jeg har af og til fået at vide, at der er forskel på folk sønder-i-by og folk nord-i-by. Et af de første år, jeg var her, fik jeg dette grundigt bekræftet. Jeg havde taget en flok skolebørn med til stranden, som vi fulgte mod syd. På tilbagevejen gik vi over engene, og derefter gik vi gennem den søndre del af Øsløs på vej tilbage til skolen. Som ny var jeg interesseret i at få at vide, hvem der boede i de forskellige huse. »Hvem bor der«?, spurgte jeg. Det fik jeg at vide, og drengen, der svarede mig, føjede til: »Men de er forresten lidt til en side«.Ved et andet hus spurgte jeg igen, og jeg fik et svar med samme tilføjelse, at de folk, der boede der, også var lidt til en side. Et stykke længere henne spurgte jeg igen, og igen lød det, at folkene var lidt til en side. »Og« tilføjede drengen lunt: »Det er de forresten åll sammen her i den her end' af byen«. Ja, som nogen måske har gættet, drengen var fra den anden ende af byen, og jeg forstod, at jeg havde grund til at prise mig lykkelig for, at det var her, jeg var kommet til at bo.

Var børnene ikke så hurtige i replikken, som de fynske børn, så havde nogen af dem til gengæld en pragtfuld humor. I en voldsom regnbyge på vej til skole indhentede jeg på cykel en dreng fra Skårup. »Tror du, det vil regne i dag«? spurgte jeg. »Tjae«, svarede drengen, »det er da ihvertfald begyndt å drepp'«.«

1971 blev Magnus Vistesen afløst som skoleleder af Jens Christian Møgelmose, der stammede fra Næsborg på Himmerland. Han havde allerede i et års tid fungeret som vikar på skolen, da Magnus Vistesen var på årskursus. Møgelmose brugte utraditionelle metoder i undervisningen, og det var bl.a. ham, der sammen med den daværende 6. klasse i 1970 indspillede filmen »Landsbyliv«, der fortalte om Danmark i perioden fra 1864 til 1900. Så godt som alle historie- og dansktimerne blev i en periode brugt til udarbejdelse af manuskript, prøver og

Lærere og elever ved Øsløs skole 1965. Lærerne i bageste række fra venstre: Magnus Vistisen, Anny Vistisen, Niels Peter Johansen (Bigum), Ragnhild Hansen, praktikant Bente Mommer og Niels Peter Stensvig.

indspilning. Selve filmen varede godt en halv time, og mange af scenerne blev »skudt« i Skjoldborgs hus, der passede godt til perioden. Filmen blev bl.a. omtalt i flere skoleblade, og i et af radioens børneprogrammer blev et par af skuespillerne interview'et om filmen. 1975 søgte Jens Chr. Møgelmose nye udfordringer, og han blev en kort periode afløst af Ragnhild Hansen, der blev konstitueret skoleleder, men hun ønskede ikke at fortsætte og blev afløst af Poul Bachmann, der 1977 var med til at starte et indskolingsforsøg, der senere skulle blive kendt som »Øsløsordningen » eller »Øsløsprojektet«. Forsøget, der kom igang i samarbejde med folkeskolens forsøgsråd og fortsatte helt til 1982, omfattede legestue, børnehaveklasse og 1. klasse og senere tillige samlæsning med de større klasser og en udvidelse af den emneorienterede undervisning. Projektet vakte stor interesse, og Øsløs skole fik ofte besøg af lærere og kulturelle udvalg fra hele landet. Poul Bachman, og senere Berno Jacobsen, der overtog ledelsen af skolen i 1980, rejste ofte ud og fortalte om projektet. Berno Jacobsen, der stammer fra Himmerland, førte skolen videre i Poul Bachmanns ånd.

Men på grund af det faldende børnetal vedtog byrådet i 1982 at gøre Øsløs skole til en filial af centralskolen i Vesløs. De to skoler skulle dele årgangene imellem sig, således at Øsløs fik børnehave, børnehaveklasse og 1., 2., 3. klasse, mens alle elever på Sydhannæs fra og med 4. klasse samledes i Vesløs. Der rejste sig en voldsom protestbølge i Øsløs. Utilfredsheden skyldtes ikke, at Øsløs skulle have underskolen, den ide havde skolenævnet i Øsløs fremlagt allerede i 70'erne. Man havde heller ikke noget imod at samarbejde med Vesløs, utilfredsheden gik på, at Øsløs ikke længere skulle være en selvstændig skole med selvstændig ledelse. Byrådet sad imidlertid protesterne overhørig. Berno Jacobsen sagde op og blev leder af den nye friskole i Øsløs, der blev dannet i utilfredshed med sammenlægningen. 1988 kunne Øsløs skole fejre 25 års jubilæum, og i den forbindelse blev der bl.a. afsløret en telefon-klatre-skulptur, udført af Bent Hagedorn Olsen, Løgstør. Desuden blev jubilæet markeret på skolen med en festaften, hvor såvel lærere, gamle ledere og elever havde ordet. Senere blev de 25

år markeret med en festlig aften i Hannæs hallen, hvor 400 gamle elever med påhæng, lærere og skoleledere spiste, dansede og snakkede om gamle dage til langt ud på natten. 1989 trak der igen mørke skyer hen over den hårdt prøvede skole. Da blev den igen truet af lukning, men bl.a. ved en ihærdig indsats fra skolenævn, lokalpolitikere m.m. besluttede byrådet, at skolen skulle fortsætte. Siden har der været ro om skolen, der 1985 kunne tage den nye børnehave »Mariehønen« og senere skolefritidsordningen »Spiloppen« i brug.

Vesløs skole

Allerede i slutningen af 1600-tallet fik Vesløs sogn sit første skolehus, skænket af Vesløsgårds daværende ejer, Zacharias von Kahlen. Det var fortsat den gamle skolebygning fra omkring 1700, der blev brugt 1815, da den første egentlige skolelærer blev ansat. Han hed Ubbe Madsen og blev tillige ansat som kirkesanger i Vesløs. Før ham havde der været flere skoleholdere i sognet. Det var i hans embedstid, der opstod uoverensstemmelser mellem sognepræsten Hans E. Saabye Meyer og herremanden på Vesløsgård.

I 1826 blev Hans E. Saabye Meyer præst i Øsløs. Han kom ikke særlig godt ud af det med herremanden på Vesløsgård, Casper Svinth. Denne havde søgt om fritagelse for at være skolepatron for Øsløs og Vesløs skoler. Da dette blev ham bevilget, mødte han i Vesløs skole ved næste skolekommissionsmøde og fremlagde skolernes regnskab, som han forlangte revideret øjeblikkeligt. Da præstens tid ikke tillod det, og denne bad om at måtte tage det med hjem til gennemsyn, nægtede Svinth ham dette, men endelig enedes de om, at Svinth skulle sende præsten regnskabet mandag morgen, når så denne ville tilbagesende det senest tirsdag aften. Senere forelå der et andragende fra Svinth om, at hans egen tjenestedreng, Hans Mikkelsen, måtte fritages for sommerskolegang på de vilkår, at proprietæren selv tog sig af hans undervisning og læste med ham. Drengen var meget mådelig til at læse. Præsten har så med kommissionens billigelse indført følgende i skolekommissionsprotokollen: »Når hr. Svinth give kommissionen den forpligtelse skriftelig til indlemmelse i forhandlingsprotokollen, hvorved kommissionen betrygges for ansvar, indrømmer de gerne hr. Svinths begæring, selv at læse for sin dreng, der meget hårdt behøver skolegang eller undervisning, i modsat fald vil han blive pligtig at søge skole tre gange ugentlig«.

Hr. Svinth har dog ikke følt sig foranlediget til at afgive en sådan erklæring.

Efter ham kom Johannes Holm til sognet fra et embede i Vust. Da Holm var lærer i Vust holdt han en del gudelige møder, hvor der også var mange tilhørere fra Hannæs. Da han kom til Vesløs, blev han kendt som en god landmand. Han dyrkede bl.a. kålrabi til foderbrug, og folk, der ikke havde set det før, gjorde nar af ham og mente, at manden måtte være gal. Han led tit af religiøse anfægtelser. Når han under disse gik i sin stald eller lade, kunne han gå og synge salmer, så det hørtes langt ude på vejen. I Historisk årbog 1906 og 1941 skrev Niels Sodborg et par artikler om Holm, og det er igennem dem, vi har en forholdsvis stor viden om ham.

Vesløs skole ca. 1905. Bagest med hat og skæg, lærer Sodborg.

Om Holms lærergerning siger en del af hans gamle elever, at han var en dygtig lærer, men også i skolen trådte det religiøse meget stærkt frem. Om morgenen, før undervisningen begyndte, holdt han bøn og sang en salme med børnene, og når det blev middag, og børnene skulle hjem, sang han igen et par salmevers. Før eftermiddagsundervisningen begyndte, blev der igen sunget et par vers, og dagens arbejde sluttede han med en bøn og sang. De hårde religiøse anfægtelser tog til, og det medførte, at han oftere og oftere måtte holde hjælpelærer. Den første hed Frederik Brønderslev, med mellemnavnet Floranius. Han blev 1848 indkaldt til militæret og faldt 1849 i slaget ved Fredericia. Modstanden mod Holm voksede, og 1850 blev han af sogneforstanderskabet tvunget til at tage sin afsked. Herefter flyttede Holm med sin familie til Nibe, men kort tid efter vendte de dog tilbage til Vesløs, hvor de bl.a. boede i fattighuset. I en kort tid underviste han børnene fra Vesløshuse, men da han døde den 3. september 1868, blev han af mange regnet for en særling. Niels Sodborg slutter begge sine artikler med ordene:

»Der gror græs på hans grav, men hans minde lever«.

Omtrent samtidig med, at Holm blev afskediget, blev der i Vesløs opført en ny skole (Pilgårdsvej 2), der afløste den gamle bygning fra ca.1700. Holms afløser blev Jørgensen. Eftertiden, ja selv Sodborg, har glemt hans fornavn. Han var fra Als i Sønderjylland og var formentlig lærer til 1857. Hans efterfølger var Lars Kristian Kristensen, og han blev hurtigt en anerkendt mand på egnen og opkøbte efterhånden en del ejendomme i sognet. Han var flere gange taler ved skytte- og folkefesterne på Højbjerg ved Vesløs og var endvidere involveret i Bjergetkredsens Venstreforening. 1901 repræsenterede han Øsløs-Vesløs-Arup i takketoget til kong Chr. IX i anledning af systemskiftet. Lærer Kristensen virkede som lærer til 1903 og flyttede herefter til Thisted, hvor han døde 1916. Han blev begravet på Vesløs kirkegård. En søn af ham, Parmo Karl Kristensen, der overtog faderens ejendomme, sad i bestyrelsen for Hanherredernes udstykningsforening, der 1910 købte Vesløsgård.

Lærer Sodborg.

Niels Sodborg tog i 1890 lærereksamen fra Gedved frilærerseminarium, og samme år blev han hjælpelærer ved Kornum skole på Himmerland, hvor han dumpede ned lige midt i en strid mellem førstelæreren, Kristensen, og sognepræsten, Holm, der begge var stridbare naturer. At Sodborg gerne ville væk fra disse forhold, er der vel ikke noget at sige til, og den 5. januar 1892 blev han kaldet til enelærer ved Øsløs nordre skole. Hurtigt efter sin ankomst til Øsløs blev Sodborg involveret i det lokale foreningsarbejde. Han blev bl.a. formand for den nystiftede husflidsforening, han startede et sangkor og sammen med andre historisk interesserede begyndte han at arbejde for oprettelsen af et museum i Thisted. 1894 blev han gift med Ane Nielsen fra Thy. Det var iøvrigt Sodborg, der indførte skikken med juletræ på skolen, og siden fulgte resten af befolkningen med. Den 1. juni 1903 blev Niels Sodborg kaldet til lærer og kirkesanger i Vesløs. Skolestuen der var ikke ret stor. Til skolen hørte en lille jordlod, som han bortlejede en del af, dog beholdt lærerparret så meget jord, at de kunne holde en ko. I årene efter Sodborgs ankomst til Vesløs, oplevede sognet en enorm udvikling, der medførte en kraftig stigning i befolkningstallet, og ikke mindst børnetallet gik kraftigt i vejret. Den gamle skole blev for lille, og 1914 kunne lærer Sodborg tage en ny og mere tidssvarende skolebygning i brug. Ved indvielsen d. 1. november blev der talt af bl.a. sognerådsformand Laurits Kristensen, der oplyste, at opførelsen havde kostet ca. 9000 kr., og at byggegrunden kostede 1200 kr. Den egentlige indvielsestale holdt pastor Nielsen, der dvælede ved skolens opgave, der både gik ud på at opdrage og meddele kundskab. Lærer Sodborg takkede for den nye skole. Han bad forældrene følge med i skolegerningen og at vise den samme interesse for skolen, som de hidtil havde gjort. Skolen var opført i gule sten. Murerarbejdet var udført af Svend Pedersen, Vesløs, tømrerarbejdet af tømrer Gundersen, Vesløs, malerarbejdet af maler Pedersen, Vesløs, og taget var lagt af Ingvard Ingvardsen, Amtoft. Allerede 1919 måtte skolen have en tilbygning. Også her var murerarbejdet udført af Svend Pedersen, mens malerarbejdet denne gang var udført af Johannes Frimer, Øsløs. Ved indvielsen af tilbygningen blev der talt af bl.a. provst Bech, Kollerup og af pastor Peder Hansen, Øsløs. Samme år blev der ansat en lærerinde, så nu kunne Sodborg kalde sig førstelærer. Niels Sodborg var ingen streng lærer, hvilket fremgår af disse elevberetninger. Rigmor Sørensen, senere Prebensen, var datter af bageren i Vesløs. Hun fortæller følgende om Sodborg:

»Vi havde en dejlig skole at gå i. Vores lærer var den kendte Niels Sodborg, en virkelig god pædagog, som forstod at fortælle, så vi lyttede, der var ikke meget terperi, men vi skulle dog kunne vore lektier. Vi sang meget, endog flerstemmigt, og Sodborg spillede til på violin. Vi brugte meget sangbogen »Syng dig glad«, den var vist ret ny dengang. Lærer Sodborg var meget arkæologisk interesseret, og det blev vi også. Jeg husker vore små ture, hvor vi i nogle bakker rodede og gravede i jorden og troede, hvis vi fandt en mærkelig sten eller benstump, at det nok var levn fra oldtiden. Jeg synes endnu, jeg kan mærke stemningen, når det var op mod jul, og vi sang: »Velsignede jul, du har roser i hår« - og andre julesange. Vi fik læst julehistorier og udleveret julebøger, som vi havde bestilt gennem læreren, og som vi ikke kunne dy os for at kigge i på hjemvejen, selv om de egentligt først måtte åbnes i julen. Da jeg var 13 år flyttede vi til Thy, og så synes jeg egentlig, legetiden var forbi. Jeg kom også i ny skole og fik mere lektie-

Vesløs centralskole opført 1958.

læsning. Jeg var vant til næsten at lege mig til lærdommen hos min gamle, kære lærer og også de to flinke lærerinder, jeg havde haft«.

Lars Kristian Steffensen (f. 1911) var født i Vesløs. Som voksen var han i mange år smed på Bjerget. Han fortæller følgende om Sodborg:

«Jeg kom ud at tjene, da jeg var ni år. Jeg skal aldrig glemme, da jeg til november kom hjem med en halvtredser.Vi gik i skole hver onsdag og lørdag om sommeren, hvis vi tjente. Vi var bare i skole halve dage om ugen, og det var fra kl. 7 til 12. Jeg var oppe kl. 4.30, så det var sommetider, at de andre drenge sagde til lærer Sodborg, »nu sover Lars Kristian«. »Ja, lad ham sove et stykke tid, han har været oppe siden klokken 5«. Vi havde geografi og bibelhistorie. Vi skulle vælge et emne at skrive stil over. En regnebog havde vi også. Det var ikke altid så nemt. Lærer Sodborg hjalp os. Han var en forfærdelig skøn lærer«.

I Vesløs blev Sodborg formand for menighedsrådet, for Kirkeligt samfund og leder af byens sangkor og sangforeningen. Politisk var Niels Sodborg venstremand. I næsten 40 år var han formand for den lokale vælgerforening. Han var en ivrig jæger og skrev adskillige artikler til diverse jagtblade. På sine gamle dage blev han ridder af Dannebrog som en påskønnelse for sin store indsats som lærer. Men hans helt store interesse var lokalhistorie. 1903 var han med til at stifte Historisk samfund for Thisted amt. Samme år var han med til at oprette Thisted museum. 1906 begyndte samfundet at udsende Historisk årbog, som udkommer endnu. Niels Sodborg leverede i de næste mange år adskillige bidrag til den. Her skal blot nævnes »Vesløsgård«, »Præsterne i Øsløs-Vesløs-Arup« , »Krejlerliv« og to artikler om Vejlerne.

Udover forskningen og skriveriet var han en efterspurgt foredragsholder, og hans emneregister spændte vidt. »Trældom som menneskehedens største skamplet« - »Under Dannebrog« - »De gudelige forsamlingers historie på Mors« - og »Johan Skjoldborg og hans digtning« - er blot nogle få af titlerne på hans foredrag. Igennem årene skaffede han mange genstande til museet i Thisted, og ofte modtog han ting fra folk, hvilket dette brev fra Sodborg viser:

Vesløs skole 1935. Yderst til venstre lærer Sodborg, yderst til højre i anden række frk. Jenny Jensen.

»Det krumme stenredskab, som jo er sjældent, er fundet på Amtoft hede. Jeg har fået det af fisker Anders Bundgaard, Øsløs. Jeg har givet hans børn lidt for det, men vi burde måske også give manden, der er fattig, lidt mere for det. Det kan vi siden tales ved om«.

1938 gik han på pension, og byens beboere holdt en stor afskedsfest for ham på Vesløs kro. Der blev talt af bl.a. lærer Jacobsen, Øsløs, der fortalte om lærermøderne på Bjerget kro i århundredets begyndelse, da han og Sodborg tog mangen drøj tørn med de gamle konservative lærere, desuden talte mejeribestyrer Kragholm, Vesløs, der priste den hjertelige måde, hvorpå lærer Sodborg kunne fortælle bibelhistorie og fædrelandshistorie, samt Laurits Pedersen, Vesløs, lærer Vestergaard, Øsløs, m.fl. Også lærer Sodborg selv tog ordet. Han fortalte bl.a. om en af de første dage, han var lærer i Øsløs:

»Jeg kom da forbi et hus, hvor en af eleverne boede, og gik ind for at hilse på familien. Drengen sad og græd over sin lektie. Det var bibelhistorie, der skulle læres udenad. Det gjorde et så stærkt indtryk på mig, at jeg den dag besluttede: - Nej, børnene skal ikke pines til at lære Vorherre at kende. Det løfte har jeg holdt, og måske af den grund er timerne i bibelhistorie blevet de skønneste, jeg har haft«.

Niels Sodborg virkede altså som lærer på Hannæs i over 45 år. Han fortsatte sin foredragsvirksomhed og historiske forskning. 1943 blev han det første æresmedlem i Historisk samfund for Thisted amt. 14 dage senere blev han syg og døde, 73 år gammel.

Som allerede nævnt, blev der 1919 oprettet en lærerindestilling ved Vesløs skole. Den første var Marie Andersen. Hun blev senere lærerinde på Mors. Hun blev afløst af Jenny Jensen, der stammede fra Ikast og fik eksamen fra Winthers seminarium i Silkeborg. Herefter havde hun arbejde ved Brande realskole og havde seriøse planer om at rejse til Argentina. Istedet blev hun 1921 ansat ved Vesløs skole. Ifølge tidligere forældre og elever groede der et sjældent tillidsforhold op mellem hende og forældre og elever. Hun var hele livet igennem præget

Arup skole 1957, lærer Chr. Sunesen.

af en usædvanlig beskedenhed, derfor ved vi ikke særlig meget om hendes liv og færden. At hun kunne lide egnen og skolen, er der imidlertid ikke nogen tvivl om, idet hun blev i Vesløs i 43 år, indtil 1964, da hun søgte og fik sin pension. I den forbindelse blev der holdt en stor afskedsfest på Vesløs kro, hvor der blev holdt taler af formanden for skolekommissionen, købmand Viggo Kanstrup, Vesløs, lærer Hansen, Vesløs, der påpegede, at frk. Jensen, som hun normalt blev kaldt, aldrig ønskede virak om sin person, og at hun havde en stor kærlighed til børn. Desuden blev der talt af sognerådsformand Karl Sørensen, Vesløs, Otto Holst, Vesløs, Magnus Kortsen, Vesløs, m.fl. Frk. Jensen levede sine sidste år på sin fødeegn.

Lærer Sloth afløste 1938 Niels Sodborg som førstelærer ved Vesløs skole, og blev ligesom sin forgænger hurtigt involveret i forskelligt foreningsarbejde.1947 tog han et års orlov for at tage på et årskursus, men senere sagde han sin stilling op og blev lærer i København. Han bliver af sine elever betegnet som en god, forstående og tålmodig lærer. Efter ham fulgte Jens Abildskov Hansen. Han var fra egnen omkring Silkeborg og blev 1939 lærer fra Silkeborg seminarium. Efter at have virket som lærer i bl.a. Horsens, kom han 1947 til Vesløs. Han var gift med Anna Hansen. I de næste 10 år fortsatte Vesløs skole som hidtil med to lærerkræfter, men allerede i slutningen af 30'erne var der planer fremme om en ændret skolestruktur i Øsløs-Vesløs-Arup. På grund af Besættelsen og efterfølgende lavkonjunktur blev planerne først for alvor taget frem igen i begyndelsen af 50'erne. I 1956 købte kommunen en grund ved den daværende Vesløs skole for 9.800 kroner, og byggeriet startede allerede november samme år. Den 29/8 1959 kunne man så holde indvielse på den nye firfløjede bygning, der var tegnet af arkitekterne Jens Foged og Poul Hansen, Thisted, og den samlede pris blev på ca. 1 mio. kroner. Murerarbejdet var udført af Aage Frost, Østerild, Henry Larsen Kold, Vesløs, og Karl Sand, Vesløs. Tømrerarbejdet af Holger Bruun, Øsløs, og Tage Jensen, Vesløs. Smedearbejdet af Børge Bertelsen, Øsløs, snedkerarbejdet af Martin Ingvardsen, Amtoft, og Odgaard Nielsen, Hurup, vand og

sanitet af Theodor Kristensen, Vesløs, og varmen af Olav Lynge, Vesløs, og Hans Christensen, Øsløs, mens de elektriske installationer var klaret af A. P. Jørgensen, Østerild, og N. C. Nielsen, Frøstrup.

Den nye realskoles elever skulle hentes fra Øsløs-Vesløs-Arup, og desuden var der lavet aftale med Tømmerby-Lild kommune.

1968 blev lærer Hansen udnævnt til skoleinspektør, og han fortsatte i sin stilling til juni 1978, da han blev afløst af den nuværende skoleinspektør Henning Christensen. Lærer Hansen, der som sine forgængere var en meget benyttet foredragsholder, flyttede efter sin afsked til sin fødeegn, hvor han døde 1993. I slutningen af 70'erne begyndte eleverne fra Hunstrup-Østerild at tage 8.-10. skoleår i Vesløs. Aftalen med Tømmerby-Lild, senere Hanstholm kommune, fungerer stadig. 1983 blev Øsløs skole lagt ind under Vesløs. Undervisningen er tilrettelagt således, at alle elever i skoledistriktet fra børnehaveklasse til og med 3. klasse går i Øsløs, og fra 4. til 10. klasse i Vesløs. Vesløs skole er siden 1959 om- og udbygget flere gange.

Arup skole

Lærer Leegaard.

I 1735 indberettede sognepræsten Oluf Obel, at der intet skolehus fandtes i Arup, men allerede 1746 omtales det, at Peder Morsing i Arup forestod skolen der upåklageligt, og at der nu ikke var en degn i Vesløs, men at man skulle have en til Mikkelsdag. I 1750 omtales Anders Momtoft som en ulastelig skoleholder i Arup. I 1755 får degnen Niels Pedersen i Arup et vidnesbyrd, som fortæller om flid og fin livsførelse. I 1759 taler man om Jakob Wust i Arup, og 1763 anføres det, at Peder Kjærsgård fra Arup Skole er bedre end sine kolleger i Øsløs og Vesløs. De ovenstående oplysninger stammer alle fra præsternes visitatsindberetninger.

Den første lærer efter folkeskoleloven 1814, vi kender navnet på, er Mads Christian Isacksen, der fik embedet før 1834. I 1845 hed læreren Niels Christian Christensen.

Det er ikke meget, der er bevaret om lærer Christensen, men ældre folk fortalte omkring århundredeskiftet (til lærer Sodborg), at han skråede meget tobak og spyttede på gulvet i skolen, så det gav nogle meget store klask. Han havde meget store hænder, så det kunne mærkes, når han langede en ud. Niels Chr. Christensen blev i embedet til 1866, da han afløstes af Peder Wad. Lærer Wad var altså 22 år, da han startede sin gerning i det lille sogn. Allerede i 1870'erne begyndte han at holde aftenskole for egnens unge. Lærer Wad var, ifølge folkemunde, en begavet og populær lærer. Han blev i embedet til 1902. Han afløstes af Lars Jensen Kjeldstrup.

I november måned 1908 nedbrændte Arup sogns gamle skole, og allerede i juni 1909 kunne man holde indvielse på den nye skolebygning. Inden branden var det allerede besluttet, at sognet skulle have ny skole indenfor en nær fremtid, så den på papiret ulykkelige hændelse fremmede blot disse planer. Ved indvielsesfesten talte bl.a. sognerådsformand Christian Kortegaard, Øsløs, der takkede håndværkerne for det solide og smukke arbejde og sluttede med et håb om, at lærer Kjeldstrup og familie måtte befinde sig vel i den nye bygning. Næste

Øsløs friskole 1912, lærerinde Trine Støvring.

taler var pastor Nielsen, Øsløs, der smukt og hjerteligt beskrev skolens betydning og arbejde. Lærer Kjeldstrup takkede alle, der havde medvirket ved skolens opførelse, og for alle de gode ord og ønsker, der var blevet udtalt på denne dag. 1913 fik lærer Kjeldstrup embede på Sjælland, og i november måned samme år holdt sognets beboere en afskedsfest for ham og hans familie. Der blev bl.a. talt af lærerne Sodborg, Kortegaard og Jacobsen og festen sluttede, meget passende, med afsyngelsen af salmen »Så vil vi nu sige hverandre farvel«. Kjeldstrup afløstes i en kort periode af lærer Sundtoft, som allerede 1915 blev afløst af lærer Leegaard, der af mange betegnes som en skøn og en behagelig lærer. Han blev ramt af sygdom og virkede kun ved Arup skole til 1933.

Christian Sunesen, som var født i Øsløs, virkede fra 1932 som vikar ved Arup skole. 1933 blev han ansat som lærer ved samme skole, og samme år blev han gift med Asta Bentine Nesager, kaldet Tine, fra Hjardemål. Christian Sunesen havde udover sin lærerstilling adskillige andre gøremål. Han var i en lang årrække menighedsrådsformand i Arup og kirkesanger i Øsløs-Vesløs-Arup. Allerede før 1960 lukkede Arup Skole, og Christian Sunesen arbejdede indtil 1973 som lærer ved friskolen i Arup. Udover at være aktiv i hjemmeværnet skrev han i sin fritid også en del digte, som sønnen Per Sunesen i 1978 udsendte i bogform. Christian Sunesen døde 1979.

Efter nedlæggelsen af Arup skole, blev bygningen i midten af 60'erne indrettet til møbelfabrik.

Friskoler

På Sydhannæs blev der i slutningen af forrige århundrede oprettet friskoler i både Øsløs og Arup.

Der blev i 1880'erne oprettet en frimenighed på Hannæs. Også stedets sognepræst Villiam Thomsen gik stærkt ind for de grundtvigske tanker. En kreds af tidligere højskoleelever ønskede at oprette en friskole i sognet, og 1883 startede man under primitive former i Øsløs præstegård. Men kredsen voksede, og 1892 blev der dannet en egentlig friskolekreds med fisker Knud Bruun, Øsløs, som formand. Samme år blev der opført en rigtig friskole midt i Øsløs by (Højstrupvej 111) med Julius Jensen som lærer. Han blev endvidere formand for den nydannede Øsløs husflidsforening, der havde til huse i friskolen. Julius Jensen blev kun et par år i Øsløs og blev afløst af Ane Stensgaard fra Fjends Herred. Hun virkede indtil 1899, da hun blev gift med tømrer og lærer ved husflidsskolen, Lars Christian Pedersen Thoudahl, Øsløs. Trine Støvring blev den næste i rækken af dygtige lærerinder. Hun var enke efter friskolelærer Poul Støvring, Thisted, og var i mange år plaget af sygdom. Hun trak sig tilbage ca. 1914 og flyttede derefter til Vesløs. Her fungerede hun en kort tid som lærer i sit eget hjem på grund af skolens pladsmangel. Kristiane Bastholm virkede derefter som lærerinde ved skolen i nogle år, men blev 1923 præstekone i Vendsyssel. Hun blev afløst af Karoline Jakobsen.

I en kort periode var Karoline Jakobsen på Thorsted friskole og derefter på Tømmerby friskole, men 1923 kom hun til Øsløs, hvor hun fik sin egentlige livsstilling. Udover sin gerning ved friskolen virkede hun i mange år som lærerinde ved Øsløs husflidsskole, hvor hun især underviste i håndarbejde. 1926 var hun med til at stifte Øsløs ungdomsforening, hvor hun i en lang årrække var kasserer. Karoline Jakobsen blev af mange betegnet som en dygtig lærerinde og en levende, dygtig pædagog, der evnede at give eleverne mere end netop kundskaberne. Hun havde igennem de mange år, hun virkede i Øsløs, levende kontakt med hjemmene og bevarede kontakten med sine elever, når de forlod skolen. 1950 trak hun sig tilbage, hvorefter hun lejede et hus i Øsløs, men siden boede hun til leje hos Kristine Jacobsen i Vesløs, der var enke efter lærer Jacobsen. Sine sidste måneder levede Karoline Jakobsen på »Stenhøj« i Vesløs. Hun døde 1963 og blev under stor deltagelse begravet på Vesløs frimenighedskirkegård.

Ellen Madsen blev den sidste lærer ved Øsløs friskole. Hurtigt kom hun ind i egnens foreningsliv. Bl.a. deltog hun flere gange i den årlige dilettantforestilling i Øsløs ungdomsforening. Senere blev hun den første kvindelige formand i samme forening. 1952 kunne skolen fejre sit 60 års jubilæum, og i den anledning blev der holdt en mindefest i friskolen. Her blev der bl.a. holdt tale af skolens formand, uddeler Johannes Pedersen, Øsløs, sognepræsten Aksel Hansen, Øsløs, friskolelærer Jens Rolighed, Klim, Thomas Thomsen (Bøns), Øsløs, og hovedtalen blev holdt af friskolelærer Sigurd Bak, Vust, der om friskolen bl.a. sagde:

»Friskolen begyndte som en lille kilde i det lave, og man skulle være lydhør for at opdage dens rislen. Den er dog vokset til en stor strøm, påskønnet også af vor rigsdag. Den danske folkeskole, med sine fintbyggede paladser, prøver på at byde den gamle friskole velkommen nu og siger, at folkeskolen har lært at fortælle af friskolen. I friskolen er det, der hører danmarkshistorien og bibelhistorien til, en hjertesag og ikke en lektiesag«.

1958 indledte friskolen et samarbejde med de to folkeskoler i sognet, hvorefter eleverne modtog undervisning på alle tre skoler. Friskolen bevarede dog sin egen bestyrelse. 1960 ønskede Ellen Madsen at forlade egnen, og hun arbejdede

Øsløs friskole 1937, lærerinde Karoline Jakobsen.

en kort periode på en ungdomsskole, men 1961 døde hun af en kræftsygdom. Også hun ligger begravet på Vesløs frimenighedskirkegård.

Friskolen lukkede 1963, da den nye skole i Øsløs blev indviet. Bygningerne blev kort tid efter solgt til privatbolig.

Blandt friskolens formænd kan nævnes Knud Bruun, Jens Koldsgaard, Johannes Bruun, Johannes Pedersen og Ejvind Frimer, alle Øsløs.

1983 besluttede kommunalbestyrelsen i Thisted kommune, at Øsløs skole skulle stoppe som selvstændig skole og være en filialskole under Vesløs. Som en protest mod denne beslutning dannede en kreds af forældre en ny friskole i Øsløs, med den tidligere skoleleder i Øsløs, Berno Jacobsen, som leder. Skolen, der startede den 8/8 1983, havde det første halvandet års tid til huse i en lejet villa på Højstrupvej 79, men januar 1985 kunne skolen rykke ind i egne bygninger i en nedlagt landbrugsejendom på Højstrupvej 97. Bygningerne blev i starten suppleret med en pavillon, og senere er flere bygget til. Skolen startede med 30 elever, men idag går der ca. 60 elever fra legestuen til og med 8. klasse. Skolen har til stadighed haft 3-4 lærere foruden en legestueleder. Berno Jacobsen blev i 1988 skoleinspektør i Tømmerby og blev afløst af Kurt Thinggaard fra Mors. Den nuværende leder er Vibeke Schølhammer.

Skolens første formand var Arne Jensen, Øsløs. Af senere formænd kan nævnes Bente Røge og Pia Skoglund, begge Øsløs. I den daglige undervisning bliver der arbejdet med mange emner. Bl.a. skrives og opføres der hvert år en musical, og de ældste klasser er på ture rundt omkring i verden. Eleverne kommer fra hele Hannæs og Nordthy.

Friskolen i Arup blev dannet i 1885 af en lille flok forældre, fortrinsvis gamle højskoleelever, der ikke ønskede at få deres børn undervist i kommuneskolen. Karoline Kjeldtoft, gift med gårdejer Niels Kjeldtoft, der tidligere havde under-

vist, påtog sig arbejdet med at undervise børnene. Den foregik i dagligstuen på Niels Kjeldtofts gård (nuv. adresse: Arupvej 39). Senere underviste Theodora Jensen børnene i en kort årrække. Hun var gift med gårdmand Nikolaj Jensen. Efter at skolen havde fungeret på denne lidt primitive måde i en halv snes år, blev der i 1895 opført en egentlig skolebygning (Gl. Feggesundvej 142). Grunden var skænket af gårdmand Jens Jensen. Der har været mange lærere tilknyttet friskolen i Arup. En af de første var Maren Nardal, der stammede fra Horsens-egnen. En af de gamle elever fra denne periode, fiskeeksportør Karl Kyndi, Amtoft, fortæller i sine erindringer følgende om skolen og skolegangen:

Marie Kaspersen.

»Det var nok den 1. november 1899, jeg begyndte min skolegang i den lille stråtækte friskole, der lå kun få minutters gang fra mit hjem. Fra gangen, hvor vi satte vores træsko, førte en dør til højre ind i skolestuen. En dør til venstre førte til lærerindens lejlighed, to små stuer og et meget lille køkken. Skolestuen optog hele husets bredde, jeg tænker 10 alen. Der var vinduer både mod øst, vest og nord, seks ialt. Inventaret var fire langborde og dertil otte skamler med plads til tre på hver, så der kunne ialt være 24, hvis alle pladser var optaget, hvad de dog sjældent var, men gennem mange år var der 30-40 elever, delt i to klasser, »stuer klaes« og »bette klaes«. Ældste klasse, de store børn fra 10-14 år, gik i skole fire hele dage om ugen om vinteren, men kun to halve dage om sommeren. Man måtte jo regne med, at de fleste af drengene fra 10 år og opefter havde plads som hyrdedrenge om sommeren hos egnens gårdmænd. Sådan nogle »kløer« skulle skam gøre gavn for føden, ikke gå hjemme og drive og måske finde på utyskestreger. Der var jo også gode penge at tjene. Foruden føden fik sådan en klør at begynde med 10 kroner om sommeren, sommetider et par træsko og i enkelte tilfælde, hvis han havde været meget dygtig, et par pund uld. Det var vel nok sager at komme hjem med til november. Ja, i 12-13 års alderen steg sommerlønnen skam til 25-30 kroner. Yngste klasse gik i skole fire hele dage om sommeren og to om vinteren. Min første lærerinde hed Maren Naldahl. Hun rejste, så vidt jeg husker, til maj 1900. Så kom fra omtrent samme egn Mariane Jensen, en lille værkbruden dame, men dygtig og streng. Der var ikke langt imellem flade øretæver, selv de store drenge, der var større og stærkere end hun, blev små, når hun rullede sig ud. Og det var ikke alene for skarnsstreger, der faldt lussinger, nej, hvis en sølle synder løb sur i tabellen, fik fejl i regnestykkerne eller læste forkert, så én på siden af hovedet. Det var altid de mest tungnemme, det gik ud over. Hendes tålmodighed var ringe, men det må siges, at de mest lærenemme fik noget ud af undervisningen. Første time hver morgen var religion. Det var en drøj omgang, sej at komme igennem, og jeg husker intet fra den tid, som gjorde noget indtryk på mig. Lærerindens løn lå om ved 200-225 kroner om året på egen kost, men det traf jo, at børnene kom med en flaske mælk, et sigtebrød, lidt sul eller en fisk. Jeg husker, at lærerinden en overgang fik middagsmad i mit hjem mod at betale 25 øre. Jeg var altid meget glad for at gå i skole og i modsætning til mange af mine kammerater ked af det, da de syv år var gået. Vi fik en god undervisning i regning, dansk og skønskrift. Fag som matematik, fysik, fremmede sprog o.s.v. anede vi intet om. Et lyspunkt var der i sommerferien. Den årlige udflugt. Så mødte friskolekredsens landmænd med deres hestekøretøjer, »styv uen med havfjæller«, de som anvendtes, når kornet skulle køres hjem, og så blev alle, både børn og voksne, anbragt i vognene tillige med mad og drik-

Arup friskole ca. 1920, opført 1895, lærerinde (vikar) Karen Bligaard.

ke til hele dagen, og så gik det i luntetrav hen ad de grusede landeveje. Jeg husker, vi et år var helt ude ved Bulbjerg og så Skarreklit og det vilde Skagerrak. På de steder, vi kom, var der ingen restaurationer, så det kostede ingen penge, hvad heller ikke var meningen hjemmefra«.

Af senere lærere ved skolen kan nævnes Marie Kaspersen, der senere blev cand. mag. og leder af Christianshavns døtreskole i en årrække. Hun var født i Tømmerby, og 1910 kom hun så til Arup friskole, hvor hun var i 4 år. 1955 vendte Marie Kaspersen tilbage til sin fødeegn som pensionist. Allerede i 20'erne købte hun et lille stråtækt hus, »Tuenhus«, hvor eleverne fra døtreskolen i mange år, helt frem til 1974, kom på lejrskole. I 30'erne blev der under et sådant ophold optaget en film på Hannæs, ovenikøbet i farver, der bl.a. indeholder scener fra Vejlerne, Feggesund færgeri og Tømmerby kirke. Filmen bevares idag af de to lokalhistoriske foreninger på Hannæs. »Tuenhus« solgte Marie Kaspersen 1974 og købte istedet »Ny Tuenhus«. Marie Kaspersen blev afløst af bl.a. Johannes Vestergaard, fra Tilsted. Han var, ifølge Jens Rolighed, en mand med et lyst livssyn og tro på det gode hos mennesket. Han blev ramt af tuberkulose og døde 1925. Efter ham var det Elna Kristensen, der var født i Frøstrup, som underviste. Fra 1929 til 1951 var Anna Nymark lærerinde på skolen. Hun ledede skolen med stor dygtighed. Anna Nymark led hele livet af en hofteskade. Det sidste lærerpar ved den gamle friskole var Herluf og Gundhild Nedergaard.

Allerede 1953 besluttede sognerådet i Øsløs-Vesløs-Arup, at der skulle opføres en ny skole i Arup, og stemningen i sognet var helt klart for en ny kommuneskole. I 1959 fungerede friskolen som folkeskole, mens man ventede på nye bygninger. Imidlertid besluttede sognerådet at nedlægge kommuneskolen. Denne beslutning skabte stor røre i sognet, og man startede en ny friskolekreds. Den nye friskole stod færdig til indvielse den 12.8.1962. Den kostede 170.000 kroner at opføre. Murerarbejdet var udført af Ejvind Frimer, Øsløs, der iøvrigt tidligere havde været formand for Øsløs friskole, tømrerarbejdet var udført af Chr.

Poul Post og hustru Ane Marie.

Gundersen og Tage Jensen, Vesløs, snedker Martin Ingvardsen, Amtoft, varmen og saniteten blev udført af Olav Lynge, Vesløs, og Valdemar Poulsen, Amtoft. Malerarbejdet var udført af Gade, Amtoft. Inventaret til den nye skole var skænket af kommunen.

Den gamle kommunelærer Christian Sunesen fortsatte i den nye friskole, og leder af skolen blev Karl Johannes Bønnelykke, der var præstesøn fra Engom ved Vejle. Som lærer blev endvidere ansat hans kone Kirsten Bønnelykke. Ved indvielsen af den nye, flotte skole talte skolens formand gårdejer Frode Bedsted, Amtoft, der oplyste, at der var indmeldt 44 børn i skolen. Desuden blev der holdt tale af formanden for de jyske friskoler, Jarne Pedersen, Bjergby, Mors, friskolelærer Hans Mortensen, Vust, der talte på vegne af Hanherredernes friskolekreds, sagfører Madsen, Fjerritslev, Tage Frandsen, Øsløs og friskolelærer Jens Rolighed, Klim. 1970 fik skolen ny leder, Tyge Heilsby, der kort tid efter sin ansættelse havde den triste oplevelse, at skolen nedbrændte. Undervisningen fortsatte i sognets gamle forsamlingshus, og den genopførte skole stod færdig til skoleåret 1971-72. Tyge Heilsby blev i slutningen af 70'erne afløst af Hanne Kromann.

Elevtallet faldt støt igennem 70'erne. Da skolen 1980 igen skiftede leder, var der 25 børn tilbage på skolen. Den nye leder var Aage Husum, der tidligere havde undervist på Thylands ungdomsskole. Som ny lærer blev ansat hans kone Alis Husum. Begge havde lærereksamen fra Ollerup frie lærerseminarium. Aage Husum blev hurtigt involveret i det lokale foreningsliv, blandt andet fik han sat liv i den hendøende Arup-Vesløs ungdomsforening. 1985 fik Aage Husum tilbud om en stilling som forstander på Himmerlandscentrets idrætsefterskole, og skolen måtte igen se sig om efter en ny leder. Det blev Jørgen Andreasen. Elevtallet blev stadig mindre, og sommeren 1993 måtte skolen lukke på grund af elevmangel. Arup sogns beboerforening startede samme år en husstandsindsamling, og med de indsamlede midler i hånden kunne de overtage skolen, der blev omdannet til beboerhus. Dermed fik friskolens historie alligevel en lykkelig afslutning. Det nye beboerhus bruges flittigt af sognets beboere og foreninger, der bl.a. arrangerer præmiewhist og folkedans, ligesom der hvert år spilles amatørteater.

Tømmerby skole

I Tømmerby sogn blev der omkring 1742 oprettet en skole imellem de tre byer Tømmerby, Højstrup og Langvad, nærmere betegnet i et beskedent hus på vestsiden af vejen gennem Tømmerby, hvor vejen fra »Overgård« munder ud i samme. En vej gik dengang sønden og vesten om skolen ud til »Sønder Mølle«.

Da skoleloven af 1814 skulle virkeliggøres i sognet, resulterede det i en ny skole i 1850 allernordligst i Tømmerby, et par hundrede meter øst for vejen gennem Tømmerby (nu Selbjergvej 6).

Af sogneforstanderskabets kopiprotokol fra 1849 - 1861 fremgår det angående byggeri af denne skole, at det ifølge en godkendt skoleplan 26. juni 1845 er bestemt, at Kærup skole med jord skal sælges (når skoleholder C. Uttrup From dør), og »for den derved indbragte sum en ny skole i Tømmerby bygges«.

Tømmerby gamle skole.

Skolelærer og kirkesanger From døde 2. september 1849, og degneboligen med jord i Kærup, som ved Froms tiltræden i 1809 var blevet til Kjærup skole, blev solgt på auktion 10. december 1849 for 1100 rigsdaler. Det var den vestlige ende af stuehuset i ejendommen Kærupvej 59, der dannede ramme om den første skole i Kærup. Den 28. december 1849 blev det besluttet endeligt, at skolen skulle flyttes, og en ny bygning opføres på den vestre ende af det stykke jord på Tømmerby mark, man påtænkte at købe for 950 rigsdaler. Den »vestre ende« nåede »på en kort agerlængde nær ind til byen«, og dermed mentes den centralt beliggende.

Det gamle skolehus med en kærlod, der lå sydligst i Tømmerby, blev solgt for ca. 400 rigsdaler, og skolens marklod blev for 500 rigsdaler solgt til lærer Myrup, der fulgte med som lærer over i den nye skole. Disse salg indbragte altså 2.000 rigsdaler, og da købesummen af jordstykket til skolens byggegrund var 950 rigsdaler, blev der også lidt at bygge for. Men nogle højstrupmænd klagede over, at en flytning af skolen til en ny plads ville give længere vej til skole for børnene i Højstrup. De forlangte i så fald en ny skole bygget også i Højstrup. Klagen blev afvist som ugrundet af skolekommissionen, der ikke mente, at ønsket om en ny skole i Højstrup skulle tages alvorligt, »da de sikkert vil vige tilbage for udgifterne«. Fik børnene lidt længere vej, så var det netop ad den »gode Feggesundvej« gennem Tømmerby.

Daværende sognepræst N. Gottlob sendte på sogneforstanderskabets vegne en plan over den nye skole med overslag og licitationsbetingelser til skoledirektionen under forudsætning af, at skolen blev flyttet til den jordlod, man agtede at købe. Skulle den blive på den gamle plads, måtte der »opfyldning« til. Det ville underforstået fordyre projektet. Jo, også dengang var der procedurer at følge og økonomi at tage hensyn til for de ansvarlige i sognet, der havde til opgave at få skolevæsenet til at fungere bedst muligt. At den påtænkte flytning også var i lærerens interesse, kunne der ikke herske nogen tvivl om. Han ville komme til at bo på en større skolelod og tillige få kortere vej til kirke.

Sogneforstanderskabets grunde til dette køb var: 1) »Man erholder derved en større samlet skolelod, som er tilstrækkelig til at føde to køer og seks får både

Tømmerby gamle skole 1902, lærer Bagger.

sommer og vinter, hvad den gamle skolelod ikke kunne, og sognets folk slipper derved for at bringe vinterfoder til degnens husdyr«! - 2) Alle beboere i Langvad mod vest og Frøstrup mod nord får derved kortere vej til skole. - 3) »Skolelæreren kommer til at bo på sin jord til fordel - og bekvemmelighed for ham«. Læreren skulle finde sig i, at en lille del af lodden blev lagt ud til gymnastikplads - det skulle alle følgende lærere også!

Det blev altså lærer Peder Christensen Myrup, der fik den ære og fornøjelse at starte skolelivet op i de nye bygninger i 1850. Året før havde han overtaget hvervet som kirkesanger i Tømmerby kirke efter skolelærer og kirkesanger C. Uttrup From i Kærup. Denne lærer Myrup var en travl og meget udadvendt mand, der foruden sine gøremål som lærer og kirkesanger med alt, hvad det indebar, også havde unge vordende lærere boende i hjemmet og gav sig af med at forberede dem til seminariet. Han var meget politisk interesseret, og som folketingsmand repræsenterede han Thisted amts 4. valgkreds. I sommeren1858 blev han kaldet til at være skolelærer og kirkesanger i Skinnerup, og dermed forlod familien Tømmerby.

Hans efterfølger blev Peder Pedersen, som var født i Glæde, og som før sin seminarietid havde virket som omgangsskolelærer ved Kjæret og Glæde skoler. Han var kun 15-16 år, da han begyndte med at undervise der og fortsatte frem til 1837, og først efter yderligere tre års virke i Hjardemål og Hjardemål Klit som omgangslærer kom han på seminariet i Snedsted. En læreruddannelse varede dengang to år, og i 1842 vendte Peder Pedersen tilbage til Kjæret og Glæde og underviste der i fem år. At fødeegnen tiltrak ham, tyder alt på, idet han blev ansat ved Tømmerby skole i 1858. I de mellemliggende år virkede han i Skræm og Hjortdal.

Tømmerby gamle skole ca. 1940, lærer Tranberg og lærer Brix.

Med hvervet som skolelærer og kirkesanger fulgte som regel også opgaven at forestå folketællingen i sognene hvert 5. år, og det gjaldt også for »degnene« i Tømmerby og Lild sogne.

Det var lovfæstet indtil 1860, at det var deres opgave i landsognene. Fra 1870 hvilede ansvaret herfor på sognerådene, som så udpegede personer til at klare tællingerne, og i mange tilfælde var det lærere eller sognefogeder, der blev det betroet.

Peder Pedersen var enelærer i Tømmerby skole i alle de år, han var der frem til 1886, og passede også i disse år jobbet som kirkesanger i Tømmerby kirke.

Poul Nielsen (Post), født i 1860 på Vesløs mark og landpost på Sydhannæs i en menneskealder, fortæller om sine oplevelser ved mødet med lærer Peder Pedersen i Tømmerby skole. Poul var forældreløs og tjente hos en gårdmand i Tømmerby, fra han var 9-10 år og til efter sin konfirmation. Der, hvor han havde været før, hos en gårdmand i Frøstrup, havde manden ikke givet ham lov til at gå i skole - det var ikke det, de holdt tjenestedreng til ! Poul fik dog lov til at komme én formiddag i Tømmerby skole, nemlig den dag der var bispevisitats. Han var meget beklemt ved situationen, da han ikke havde lært hverken at læse eller skrive, og da han fik en tavle udleveret og skulle skrive de få ord ned, biskoppen sagde, kom han til at græde. Han kunne ikke gøre det. Han fortæller så, at en ældre mand (lærer Pedersen) kom hen til ham og spurgte, hvorfor han græd - og om hvis dreng han var. Da Poul havde svaret på spørgsmålene, tog manden om drengens hånd, og mens Poul holdt griflen, skrev han på tavlen drengens navn. Læreren tog tavlen og gik til biskoppen med den og sagde: »Her sidder en fattig dreng, som ikke kan skrive det, men nu har han da fået skrevet sit navn«, og biskoppen svarede, at det var jo meget godt. Det er forståeligt, at

Poul blev så glad for den mand, at han altid siden kendte ham som sin største velgører.

Da drengen senere kom til at gå i skole hos Peder Pedersen i fire år, fremgår det tydeligt af Pouls egne beretninger, at den fortrolighed og tillid, der var opstået mellem elev og lærer på visitatsdagen, i høj grad var en spore for drengen til at hænge i med lektierne, mens han gik i skole der. Om sommeren efter høbjærgningen, når han passede fårene og ungkreaturerne ude i Tømmerby kær, langt vest for Langvadbjerge, læste han bibelhistorie. Fra maj til november gik han kun i skole en dag om ugen, så der var hele seks dage ugentlig til at være på heden. Til Pouls store overraskelse, glæde og stolthed fik han ved eksamen overrakt præmien af præsten: Det Nye Testamente - med den formaning: »Gør dig flid til evig tid!« Foran i bogen stod med min kære lærers tydelige skrift: »Denne bog er givet Poul Nielsen af det Holsteinske Legat som opmuntring ved eksamen i Tømmerby skole d. 21. oktober 1873«.

Lærer Peder Pedersen.

Lærer Peder Pedersen havde for skik den sidste eftermiddag, konfirmanderne var i skole, at gå hen til hver af dem og tage dem ved hånden og give dem en rigtig god formaning med ud af skolen. Og han forstod at tage hvert barn på dets ømme sted, så barnet ikke så let glemte denne lille afsked. »Det havde vi jo hørt og set mange gange«, fortæller Poul Post, »og det endte for det meste med gråd fra barnets side, og sommetider også fra lærerens, for det var ham meget om at gøre, at hans skolebørn artede sig godt, når de kom ud af skolen«. Når konfirmanderne gik hjem efter undervisningen hos præsten, snakkede de om mange ting, også om den forestående afsked i skolen, og alle var hårde i filten og forsikrede hinanden, at de bestemt ikke skulle lade sig »bevæge« af degnens ord. Men ingen holdt stand, heller ikke Poul, da lærer Pedersen med sit håndtryk og gode ord, der hentydede til drengens situation, sendte ham videre ud i »livets skole«. Han vidste jo, at Poul allerede havde fået mange hårde lektioner i den, og at der ventede flere.

Det fremgår i øvrigt tydeligt af Poul Posts erindringer, at den daværende sognepræst Riis-Lowson, der var politiker, absolut også havde pædagogiske ever. At han tillige havde sind og vilje til at støtte den enkelte, oplevede den forældreløse dreng også, og han glemte aldrig præsten for det.

Efter lærer P. Pedersen kom lærer Lars K. J. Bagger og overtog både lærergerningen og kirkesanger-hvervet efter sin forgænger.

I protokollen fra 1842 - 1870 nævnes der noget om pogelærere og huse til dem at undervise i. Man søgte efter dem både i Tømmerby- og Frøstrupområdet. Loven gav nemlig ret til at lade børn under ni år undervise af ueksaminerede personer, og sådanne egnede var altid at finde. Uden tvivl har de mindste børn været undervist flere steder i sognene. Det havde flere fordele, nemlig at de yngste ikke havde så lang skolevej, og at der i skolestuen på den rigtige skole så var bedre plads og indlæringsmulighed for de ældste børn. Fra 1888 var pogeskolen placeret ved Tømmerby skole. Det understreges ved, at der ved folketællingen 1890 boede en lærerinde, Nikoline Roelsgaard, hos lærer Baggers. Hun var pogeskolelærerinde fra 1888 - 1896. Indtil andenlærer-skolen blev bygget i 1892, formoder man, at hun har haft en skolestue til de yngste, indrettet i lærerens udhus, der lå øst for skolen. Hun blev efterfulgt af Karen Roelsgaard, der havde bestillingen til 1902. De to er de eneste nævnte pogelærerinder.

Elever i Tømmerby skole ca. 1944-45.

Andenlærer-skolen i Tømmerby blev bygget som en fritliggende vinkel på skolen fra 1850, og fra 1902 var bygningen hjem og skole for de skiftende 2. lærere. Den første i stillingen var den senere lærer Jacobsen i Øsløs, som blev en institution der på egnen gennem sin gerning en hel menneskealder. Kun 2. lærerskolen står nu tilbage og er privatbolig for en familie. Lærer Bagger, der ved ansættelsen af en lærer mere ved skolen fik titel af førstelærer, døde allerede i efteråret 1907.

I en omtale af førstelærer Bagger i anledning af hans 25 års jubilæum som lærer i januar 1903 omtales han som en meget dygtig lærer, der ved sin venlighed og elskværdighed, der blev både små og store til del, havde vundet sig mange venner på egnen. Lærer Bagger brugte ikke korporlig afstraffelse, når eleverne gik »over stregen« for det tilladelige. Et af hans børnebørn, Kissy Hove, fortæller følgende om en sådan episode i Tømmerby skole: en af drengene var faldet for fristelsen til at holde grin med pigerne og havde tisset i et par træsko i pigehylden ude i gangen. Han blev afsløret, og lærer Bagger påbød ham at gå fra pige til pige og sige »pas på dine træsko«. Det tog hårdt på ham med denne advarselsrunde, så hårdt at også tårekanalerne hos ham lækkede. Men virkningen udeblev ikke. Hverken den pågældende dreng eller andre i klassen lavede det nummer mere.

Året efter lærer Baggers død hed Tømmerby skoles førstelærer C. Tranberg Christensen. Men efter at kirkesangerhvervet ved Tømmerby kirke i næsten 60 år havde været passet af læreren i Tømmerby, gik bestillingen igen tilbage til Kærup-degnen, da lærer Tranberg ikke havde sang som fagområde. Henrik Fromholt Hansen var tiltrådt som lærer der i 1905, og efter lærer Baggers død og indtil 1944 var han tillige kirkesanger og kirkebylærer, d.v.s. han førte kontra-ministerialbogen (kirkebogen), som skik var og er for degnen.

Med små afvigelser i klokkeslæt var tidspunkterne for skolegang ens ved alle skoler i sognene. Det foregik efter den vestjyske ordning, hvor »bette klasse« gik i skole fire dage i ugen om sommeren og to dage om vinteren, og »stu' klasse«

mødte to gange ugentlig i sommerhalvåret, som regel onsdag og lørdag fra kl. syv morgen til middag, og fire dage om vinteren fra kl. ni til seksten med en times middag. Så kunne læreren nå at få en lille middagslur også. Det var kun de nærmestboende børn, der kunne nå hjem og spise om middagen, da transporten til og fra skole foregik på gå-ben. Da der var blevet bygget andenlærerskole i Tømmerby, blev klasserne opdelt i fire. De forannævnte skoletider var gældende i Tømmerby sogn, indtil centralskolen blev taget i brug.

Som nævnt tiltrådte C. Tranberg Christensen førstelærerembedet ved Tømmerby skole i 1908 og var indtil 1942 den faste del af lærerstaben der. Gennem årene var der en række skiftende lærere i 2. lærerjobbet, alle mandlige. Den ældste bygning var altid Tranbergs skole, og den i 1892 opførte bygning var 2. lærerens domæne. Til middag skiftede børnene bygning. Lærerne blev, hvor de var, men til morgensang og fadervor var alle elever og begge lærere samlet i Tranbergs skole. I den var der to rækker tremandsborde, og en gammel elev fortæller, at den, der sad nærmest nordvæggen, kunne nå den og under højtlæsningen samle så meget rim, at det kunne formes til en lille »snebold«. Og havde man først sådan et godt kasteskyts i hånden, skulle det også bruges. Det var mest pigerne, det gik ud over, og en »træffer« affødte ofte et mindre hvin til lidt afveksling. De gotiske bogstaver skulle også læres så godt, at børnene kunne læse op af de bageste afsnit i læsebogen, som var skrevet med disse snørklede skrifttegn. Dog slap man for at skrive det.

Tømmerby skole, senere Tømmerby-Lild skole, indviet 1946.

I »den anden skole« (2. lærerskolen) var der tre rækker tomandsborde i skolestuen, den midterste række var den korteste. Når de store drenge satte sig ved de øverste 2-3 borde, kunne de skubbe hele midterrækken ved at stemme fødderne i gulvet, og en dag i middagspausen, fortæller en dreng fra Frøstrup, Aksel Førby, kom drengene så godt i gang med det, at de, på trods af at pigerne skreg op og advarede dem, fortsatte lige ned mod kakkelovnen, som væltede. Ved fælles hjælp blev den dog stablet op igen, inden undervisningen begyndte, men nogle knægte havde fået vabler på håndflader og fingre, for kakkelovnen var varm, og tiden var knap. Det var dog meget vanskeligt at få soden vasket af. Der var jo kun en pumpe med koldt vand til rådighed.

En vinter var vejen fra doktor Saabye's hus til skolen føget fuld af sne med driver i mandshøjde til følge. Træerne i østsiden af vejen gav godt læ derfor. En del af børnene tog skovle med i skole og gravede dybe huler ind i sneen, og når de var derinde, kunne de ikke høre, når der blev kaldt ind til time. Det foregik ved, at læreren pikkede med sin ringfinger på ruden, så det varede lidt for længe, før børnene dukkede op. Der stod sangtime på skemaet i timen efter hulegraveriet, og da flokken endelig kom farende ind ad døren, fik alle én af spidsen af violinbuen oven i hovedet. En af drengene dukkede sig, så han blev ramt af midten af buen, og den knækkede. Så stod den på øretæver til resten! Det var ellers ikke hverdagskost. Det var lærer Brix, der havde sangundervisning dengang. I sangtimerne skulle eleverne foreslå de fleste af sangene, der skulle synges, men enkelte nye danske sange lærte læreren dem, bl.a. »Der rider en konge i sol og blæst« samt »Der er et land, som dårligt kan bli' meget mindre«, begge affødte af Besættelsen.

I 1942 blev lærer Brix førstelærer, da lærer Tranberg gik på pension efter 44 års lærergerning i Tømmerby. Med ham var et stykke skolehistorie forbi. Han

Elever og lærere ved indvielsen af Tømmerby skole i 1946. Lærerne midt i billedet er fra venstre: Charles Sloth, Bertel Bach, C. Brix og Marie Mortensen.

var en grundig og dygtig lærer, der krævede noget af sine elever, og som nok kunne give en kontant og håndfast afregning for forseelser og forsømmelser, men som tillige var både agtet og respekteret i skolen og sognet. En elev fra omkring 1920 fortæller, at hun endnu kan »høre og se ham« for sig, når han tog et skolebarn i »kravetøjet« og med en finger holdt dennes hage op med ordene: »Jeg skal sandelig lære dig«. Ikke så nær altid fulgte der en lussing med, men episoden virkede på hele klassen. Han forstod at sætte sig i respekt.

En af de meget kolde vinterdage først i 40'erne, kort før Tranberg gik på pension, indtraf en episode, som mange af skolebørnene husker. En fast del af Tømmerby skole i mange år var Stine Hegelund. Når børnene gik hjem, gik Stine til skole for at gøre rent. Om vinteren stod der altid en spand med vand ved kakkelovnen, så det kunne tempereres, til Stine skulle bruge det. Netop denne fredag var en fattig dreng uheldig at vælte spanden og fik af Tranberg ordre til at tørre vandet op, men drengen fik ingen gulvklud. Med hjælp fra en bror og de andre børns tavleklude blev vandet fjernet, men brødrene, der ikke havde »indesko«, gik på strømpefødder og fik uundgåeligt våde sokker, som de måtte gå hjem i bagefter i de hårde kuldegrader. De andre børn var forargede på læreren og fortalte om det hjemme.

Dagen efter var det lørdag, og lige før klassen forlod Tranbergs skole, væltede de store drenge vandspanden med vilje. Det blev først opdaget senere, og da var alle børn langt væk. Da det blev mandag, var den »store klasse« i 2. lærerskolen om formiddagen, men da de skulle begynde sprogtimen over middag hos Tranberg, kom han ind med et mindre stykke reb rinket op om skulderen og erklærede, at han havde tiltænkt »synderne« en korporlig afstraffelse, men frafaldt det. Han forhørte og skældte ud, men en af drengene svarede da, at »far så'å, vi måât't godt«! - Afstraffelsen for forseelsen blev, at de implicerede drenge skulle

Lærer Grønlund.

stå på et ben i hver sit hjørne af skolestuen hele timen, og der blev holdt nøje øje med, at det kun var det ene ben, der blev benyttet. - Der er ingen tvivl om, at lærer Tranberg ville have ro og orden i skolen og ville, at eleverne skulle lære noget - og indordne sig efter reglerne. Han havde sin egen specielle måde at gøre det på.

I mange år foregik Tømmerby skoles udflugt i hestevogn, og turen gik da ofte til Bygholm eller Hjardemål Klit. Engang blev deltagerne overrasket af en ordentlig tordenbyge, og alle søgte ly under fjedervognene, men de var ikke vandtætte, så det blev en våd fornøjelse.

Større klasser fik en tur med tog til Aalborg, og det var en festlig køretur, idet Øsløs og Vesløs skoler også var med. Ved besøg på bryggeriet fik alle en sodavand foræret, og så gik alle forventningsfulde i Zoologisk have. Det var en stor oplevelse for børnene fra Hannæs. De var vant til at omgås dyr, men ikke løver, giraffer og abekatte. En dreng var så benovet over det hele, at han ikke fulgte trop på vej til banegården. Han fik en ordentlig overhaling af Tranberg, men alle kom med hjem igen - uden ekstra abekatte. Man klarede sig vist også nemt med dem, der var i forvejen!

Lærer Brix satte botanik på skoleskemaet, og børnene skulle på skift tage blomster og planter med for at analysere dem - også brændenælder! En dreng tog en sådan med en dag - uden rod! Havde han håbet på, at læreren skulle brænde fingrene, blev han skuffet. Drengen fik nemlig selv lov at bære den i hånden til møddingen, der var jo ingen rod at holde ved.

Den nye andenlærer var Charles Sloth (senere skoleinspektør på Ørebroskolen i Kettrup-Gøttrup), og sammen med lærer Brix indledte han en ny epoke i skolens hverdagsliv. Tavlerne røg ud, og hefter blev taget i brug til både dansk og regning. Den gamle undervisningsform, hvor kun læreren talte, blev afløst af et friere forhold, så børnene måtte spørge, så meget de ville, og endda få lov at ytre ønske om, hvad de gerne ville. »Det var som om, der blev mere luft til os elever«, fortæller Frøstrup-drengen, Aksel Førby (nu bosat i Fjerritslev), og giver følgende eksempel:

»Det store verdenskort havde som noget nyt fået lov at hænge nede i frikvarteret, så vi kunne studere det, hvis vi ville. Og vi var virkelig interesserede og stod en stor flok og kikkede. Det resulterede i uro og skubben, og uheldet var ude, da én satte sin bagdel imod det gamle mørnede kort, og den nederste rundstok knækkede. Vi forventede en lussing til den mere eller mindre skyldige. Men i stedet fik vi besked om selv at anskaffe en ny rundstok, save den til en passende længde og selv reparere kortet. Det var anderledes end vanligt og en sej og træls opgave, som pigerne hoverede over med billige bemærkninger, mens den stod på, men den blev gennemført, og kortet fik lov at hænge i fred siden. Forandringen i undervisning og omgangsform var mærkbar, og trods krig og ufred blev skolegangen i disse år en god og givende oplevelse.«

Efter indvielsen af Tømmerby centralskole i 1946 blev den »gamle stråtækte« del af skolen jævnet med jorden. Centralskolen blev bygget under krigen, men færdiggørelsen trak ud. Dels på grund af materialemangel og dels, fordi en ufærdig skole ikke blev beslaglagt af besættelsesmagten til militær indkvartering. Lærer Brix fortsatte som skoleleder i den nye skole. Andenlæreren ligeså og yderligere to ansat. I 1958 blev skolen 7-klasset, med seks lærere tilknyttet. Lærer

Lild skole opført 1908.

Brix flyttede i 1961 til Mors. Efter ham blev skolen ledet af Schamburg-Møller i fire år, dernæst ligeledes i fire år af K. Chr. Ingvardsen, hvorefter Jørgen Rasmussen fra 1969 var skolens leder. Han blev afløst af Berno Jacobsen i 1988.

Lild skole

Selvom degneboligen i Kærup blev solgt i 1849, formodes det, at der har været holdt skole der for børnene i området fra Vabesgård i nord til Tømmerby kirke i syd og tillige for børnene fra Kærup holme. Ifølge de ældste notater har der været en skole på et ikke nærmere bestemt sted mellem Bjerget og Kæret, indtil der blev indrettet skole i ejendommen lige øst for Lild kirke, nu Kærupvej 21. Lærer Grønlund virkede som lærer og kirkesanger i Lild fra 1868-1906, og da Kjæret skole blev opført i 1876, er det sandsynligt, at det var ved samme tid, skolen på Bjerget blev oprettet øst for kirken. Det var en landbrugsejendom med dertil hørende redskaber og besætning, og der som andre steder var lærerlønnen baseret på indtægter fra landbruget. Chr. Grønlund fik heller ingen fast løn udover, hvad skolelodden gav. Han havde som andre skolelærere på landet en tjenestekarl til at passe jord og dyr. Til skolen på Bjerget var der tilknyttet en pligt til at opstalde to heste som reserve-heste for postvognen, der kørte mellem Aalborg og Thisted, og desuden skulle der være en karl, der kunne træde til som kusk på en reserve-postvogn, om det blev nødvendigt.

Om lærer Chr. Grønlund står der i en nekrolog i Thisted Amts Tidende i september 1914, at han i 40 år røgtede sin gerning som lærer og kirkesanger med stor trofasthed og samvittighedsfuldhed, og at denne store, kraftige, gamle mand med det milde blik og venlige ord længe vil blive mindet i såvel skolekredsen på Bjerget som af Vester Hanherreds lærerkreds. Lærer Grønlund var hædret med Dannebrogsordenen.

Før ham var det Poul Christensen, der i over 30 år fungerede som lærer og kirkesanger på Bjerget.

Lærer Bagger ned familie 1896.

I samme tidsrum som de to pogeskolelærerinder virkede i Tømmerby, var der en kone i Lund, som hed Mariane Bliksted, der lærte de yngste børn at læse, skrive og regne, så de nogenlunde kunne det, når de skulle i skole hos lærer Grønlund i skolen lige øst for Lild kirke. Søskendeparret Jens og Dorthea, der voksede op på gården Møllevej 11 på Bjerget, gik ned til pogelærerinden i Lund før skolegangen i den ejendom, hvor Dorthea senere i livet kom til at bo som Niels Christensens kone, har hun selv fortalt. I Dorthea og Jens' skoletid var der mange børn i Lild skole, og alene fra Fattiggården var der som regel en halv snes stykker. I skolen var der kun en lille stue til at undervise i, og den gik børnene ind i med træskoene på både sommer og vinter. Det blev om vinteren til et slemt ælte, da drengene slæbte sne ind og holdt det på kakkelovnen, så det kunne sprutte og hvæse. Der blev kun gjort rent én gang om ugen, nemlig lørdag aften. Grønlund var god til at lære fra sig, vi kunne det, vi skulle med hensyn til salmevers, katekismus og bibelhistorie, og dansk og regning blev grundigt indlært - og så havde vi jo Balles lærebog - fortalte Dorthea.

I 1908 blev den skolebygning rejst sydøst for Lild kirke, som indtil 1959 gik under benævnelsen: Lild skole. I dette årstal gik skolen over i privateje som følge af Lild centralskoles oprettelse i nye bygninger lidt længere mod nordvest, og som en helt naturlig ting har skolebygningen fra 1908, placeret på bakken med den vide udsigt, siden båret navnet »Lild gamle skole«.

I de første seksten år efter, at denne skole var bygget, var der foruden enkelte vikarer tre lærere på stedet: Theodor Rosholm, Valdemar Bangsgaard og Aage Ægidius.

Vilhelm Jørgensen (pensioneret lærer i Grindsted) havde lærer Ægidius i de sidste fem år af sin skoletid, og i den tid fik læreren indført noget nyt, idet han tog en strimmel jord fra legepladsen og delte i små parceller til de børn, der var haveinteresserede. Børnene dyrkede karse og radiser, som de lagde på skolemaden og nød det, da det var egen avl. Havejorden blev gødet med efterladenskaber fra lærerens julegris.

Lild skole 1929, lærer Lynge.

Lærer Ægidius var hidsig af temperament, og en ubehagelig begivenhed, der vidner derom, husker Vilhelm Jørgensen tydeligt. En dreng på 8-9 år havde brugt et bandeord, som Ægidius desværre hørte, og han greb den arme dreng i øret og slæbte ham rundt i klassen, medens han slog ham i hovedet. De øvrige børn sad rædselsslagne. Det blødte ved drengens øre. Begivenheden gav et eftersmæk til Ægidius. Han fortalte Vilhelm Jørgensen mange år efter, at han havde søgt et andet embede, hvor en mand bemærkede, at han havde fire børn, som han nødigt ville have ørerne revet af.

Den første dag, Ægidius begyndte som lærer i skolen, indprentede han børnene, at de skulle sige De til ham, og at de skulle tage huen af, når de mødte ham udenfor skolen. Han kunne f. eks. sige: »Jeg var i byen i går, og der var nogle, der hilste pænt på mig«! Vilhelm Jørgensen, der selv var lærer i 45 år, mener, at lærer Ægidius og hans samtidige kollegaer tog sig selv for højtideligt.

Lærer Ægidius indførte den skik at låse døren til skolestuen indefra den første time, så de børn, der kom for sent, skulle vente udenfor til timen var forbi. Men nogle forældre havde sagt til deres børn, at hvis de kom til en låst dør, måtte de gå hjem igen. Det skete for to drenge en dag - Vilhelm Jørgensen og Chr. (Væver) Andersen, og de gjorde, som deres forældre havde sagt - og gik hjem. Næste dag spurgte Ægidius om, hvorfor de ikke havde været i skole, og svaret lød: » Det var vi også, men døren var låst«. Efter dette låste læreren aldrig døren til skolestuen.

Men som tilfældet var det for Kærup skoles vedkommende, var det også for Lild skole, at det er en bestemt lærer, der er knyttet til skolen i det billede, der lever i erindringen hos befolkningen om Lild og Kærup skoler. En helt naturlig følge af de mange år, de virkede på stedet. Lærer Søren Lynge virkede i Lild skole i 35 år fra 1924-59 og boede der fortsat sammen med sin kone til sin død.

Et par stykker af lærer Lynges gamle elever, Peter Lynge Nielsen og Søren Christensen, fortæller om skolegangen i sidste halvdel af 1920'erne og de første år af 1930'erne: Lærer Lynge var en god og retfærdig lærer, der nok kunne give

Lild centralskole ved indvielsen 1960.

en lussing, men sjældent gjorde det. Når det skete, faldt det enkelte slag hurtigt uden forudgående bemærkninger, og den overrumplende facon havde absolut præventiv virkning i klassen.

Mange gange udmøntede afstraffelsen sig i, at børnene skulle »sidde efter«. Det skete f. eks. for nogle børn, der løb hjem i middagspausen. Læreren havde nemlig set, at de smuttede ind ad den østlige låge til kirkegården og ud ad den vestre for at spare et lille stykke vej. Det blev ikke tolereret. Heller ikke at et par drenge kom omtrent en time for sent i skole efter middagspausen, fordi de var blevet meget optaget af ildebrand i et hus på Bjerget. De havde da ellers hjulpet til med at bære møbler ud og følte sig som helte. At den ene dreng havde en indbydelse med til lærerparret hjemmefra til aftenkaffe, formildede heller ikke læreren. Men før skoledagen var slut, spurgte han drengene ud om, hvad de havde lavet ved branden, og da han blev klar over, de ikke »kun« havde været nysgerrige, slap de for at skulle sidde efter.

Hvert år helligtrekongers aften arrangerede Mette og Søren Lynge juletræsfest i skolen for egen regning, og så godt som alle familier i skoledistriktet deltog. Hele huset var i brug, og lærerparrets familie hjalp til. Det var en begivenhed, alle så frem til. Om sommeren var der udflugt med hestevogn til de nærmeste udflugtsmål: Bulbjerg, Øsløs - ja endda til Hansted, men det skete også, at Jens Thomsen fra Lildstrand kørte med deltagerne i sin lastbil påsat bænke, f. eks. til Eshøj og Hou Dås.

I 1960 blev Lild centralskole indviet, og dens første leder var Erik Rishøj. Efter ca. 3 år blev han afløst af Carlslund-Madsen, og 1. december 1964 overtog Thorleif Andersen førstelærerembedet. I 1975 blev skolen nedlagt, og børnene flyttet til Tømmerby skole.

Kærup skole

Kærup skole blev bygget i 1902. Skoledistriktet, der hørte til den, var hele Kærup til Vabesgård bæk, hele Kærup holme og Kærup mark til Selbjergvej og den østlige og nordlige del af Frøstrup, nærmere betegnet de, der boede øst og nord for amtsvejen gennem byen. Resten af Frøstrup og det øvrige Tømmerby sogn var Tømmerby skoles distrikt.

Den første lærer ved skolen hed Jens Peter Poulsen, men han var der kun i et par år. Derefter var Christian Roelsgaard fra Bjerget vikar, indtil lærer Fromholt blev ansat og begyndte sin mangeårige gerning der i 1905. Christian Roelsgaard var student og læste senere til læge.

Der var beboelse i den østlige ende af skolebygningen og skolestue og gang i den vestlige del. Det gjaldt for både Lild og Kærup skoler. I sidstnævnte var der også de sidste år en »legestue«, der fremkom ved, at der blev sat en træväg op tværs over skolestuen øst for det vestlige vindue. Derinde blev plint, buk og madrasser m.m. opbevaret, og i dårligt vejr havde børnene også mulighed for at være der i frikvarterne, deraf navnet. Skolestuen havde store vinduer mod syd, kateder med den sorte trætavle bagved var placeret ved den vestlige endevæg, og en stor, rund kakkelovn havde sin plads midt på den østlige væg. I det nordøstlige hjørne stod et skab med glasdøre, fyldt med udstoppede fugle og mindre dyr, og enkelte af de mest langhalsede var anbragt ovenpå skabet. I modsatte hjørne ved vinduet stod en hylde med bøger og andet materiale, bl.a. også en blikskål med vand til at dyppe tavleklude i. Der blev regnet og skrevet en hel del på tavle, og derfor skulle hver elev have sine tavleklude. Nogle af pigerne havde også tit vandet med selv til at fugte kludene, og i 1920'erne var det på mode at farve det ved at putte kulørt silkepapir i. Af »uld« fra strikketrøjerne blev der lavet bogmærker - gerne flere farver blandet, så det changerede. Til diktat og genfortælling o.l. samt skønskrift anvendtes hefter, og i dem blev der skrevet med pen og penneskaft. Blækhuset sad forsænket i midten af tomandsbordene. Pennene kunne købes i skolen, og prisen var 2 øre for »elastikpenne« og 3 øre for en »kontorpen«.

I store træk så den daglige timeplan sådan ud i 1920'erne og 30'erne: Morgensang og fadervor - bibelhistorie, salmevers og katekismus. Derefter dansk under en eller anden form: læsning, stavning, skønskrift, diktat, genfortælling og en gang imellem stil for de ældste og så sproglære (analysering). Derpå fulgte en regnetime, hvori også hovedregning indgik. Fag som danmarkshistorie, lidt verdens- og kirkehistorie, geografi, lidt biologi om sommeren, f. eks. botanik, fugleliv o.l. samt højtlæsning og sang var altid placeret i dagens sidste skoletimer. Hvad gymnastik angik, blev der kun dyrket lidt i sommerhalvåret, når vejret tillod det. Der var ikke mulighed for det andre steder end under åben himmel, og bomme og ribber var anbragt i skolegården eller legepladsen, som den blev kaldt. Plint og buk blev båret ud, når der stod spring på programmet. Fritstående øvelser, rundbold, langbold og håndbold hørte tillige med. Skoledagen sluttede altid med en sang, til tider dog kun et enkelt vers, som blev sunget stående. Der var pumpe i gården, hvor skolebørnene kunne vaske hænder og tæer og slukke tørsten, i mange år af et fælles krus, senere blev der råd til to krus, et rødt til pigerne og et grønt til drengene! Der var også to lokummer, de var at finde i

Kærup skole, opført 1902.

udhuset langt væk fra skolestuen, og det kunne da have sine fordele, men indebar også nogle ulemper. Hvert halve år var der eksamen, som blev overværet af skolekommissionen, som regel tre personer, hvoraf præsten var den ene. Eksamen varede en halv dag, og når den var afviklet, var det i nogle år en skik, at de ældste børn skrev på tavlen - én efter én - hver et bogstav indtil der stod: må vi godt få eksamensbal? Og det fik de så lov til. Det foregik i forsamlingshuset, og Jeppe Dalsgaard fra »Dalsgård« spillede til. Det var årets højdepunkt for skolebørnene.

Omtrent hver sommer, når varmen var på sit højeste, gik skolebørnene med Fromholt og hans voksne datter Esther til Lund fjord for at bade. Af- og påklædningen foregik på hver sin side af jernbanen: Fromholt og drengene på den ene og Esther og pigerne på den anden side. Alt gik sømmeligt og ærbart til! Om sommeren blev der arrangeret udflugter med forældre og børn, det kunne foregå med hestevogn i omegnen f.eks. Bulbjerg, Lildstrand, Amtoft eller Søndergård i Øsløs. Også toget blev benyttet en enkelt gang til Aalborg, og selv en tur til Svinkløv i Per Silkeborgs rutebil mindes nogle med glæde.

Lærer Fromholt havde fødselsdag i januar, og hvert år samlede børnene ind til en gave til ham - højst 25 øre fra hver. Et år fik han en kulkasse med skovl. Hvert år blev alle børnene budt ind i privaten, hvor fruen serverede chokolade og kage til hele flokken. Selvom invitationen først forelå på selve dagen, var børnene i deres stiveste puds fra morgenstunden af, og sådan en dag blev der selvfølgelig ikke lavet numre.

Unoderne kunne forekomme til andre tider. En dag, kort tid før Fromholt blev pensioneret, skete der mystiske ting i skolestuen. Et par stykker af de store fugle på skabet begyndte at nikke til børnene, og pludselig svævede lærerens penneskaft frit i luften lige for næsen af ham. Det var helt umuligt for børnene at sidde stille og lade være med at fnise, selv om læreren blev meget forvirret, og både Ingemann, Wessel, Tordenskjold, Grundtvig, Hans Egede og et par aldrende danske konger så bebrejdende på dem fra deres rammer på væggen. Var det hele forhekset mon? Nej, der var styr på det hele, opdagede læreren, da han kom til klassens midterrække og fandt »styrepulten«! Tynde tråde gik derfra op til

Kærup skole 1916, lærer Henrik Fromholt.

lampekroge i loftet, videre derfra til fuglene i det ene hjørne af skolestuen og til krogen over katederet. »Snoretrækket« var manuelt styret, men »operatøren« fik kontant afregning på stedet for sin indsats og blev sat fra bestillingen straks. Selvom skoledrengen havde vist sine evner til at tænke konstruktivt og handle derefter, havde Fromholt tilsyneladende ikke tiltro til hans evner til at »hive sig selv op med hårene«, han hjalp ham - Richardt fra Kærup holme - i alt fald håndfast med det uden tøven. Der blev pinlig ro i klassen bagefter, og det var vist det sidste nævneværdige »nummer« i Kærup skole, medens lærer Fromholt virkede der.

Nogle af Fromholts gamle - nu afdøde - elever (Sofus Graversen, Niels Husby, Nelius Nielsen og Gerda Pedersen) fortalte fra deres skoletid i årene 1910 - 1920, at der hørte jord til skolen, og en tid havde Fromholt en ko. Den græssede om sommeren på modsatte side af vejen, og i frikvartererne løb den lille og adrætte mand i fuld fart med bare tæer over vejen og flyttede den. I sine yngre år brugte Fromholt iøvrigt også at gå med bare tæer i skolestuen, medens han underviste. Familien holdt desuden geder en tid, og om vinteren, når de ikke malkede, var de i pleje hos Bertel Graversen på Kærup holme.

I februar 1916 var Kærup skole lukket en tid på grund af skarlagensfeber. På det tidspunkt var seks børn smittet og indlagt på Fjerritslev sygehus.
Der var stor respekt og ærefrygt om lærerens person dengang. Han blev tiltalt med »De«, og hans kone blev benævnt med »fru«. Mødte eleverne læreren udenfor skoletiden, forventedes det, at de »hilste«, d.v.s. at drengene tog huen af og bukkede, og pigerne nejede.

Nogle af dem, der har bidraget med erindringer fra deres skoletid, følte, at der blev gjort forskel på børnene. De bedst udrustede med evner og mest lovlydige og flittige børn havde store fortrin og muligheder. For retfærdighedens skyld skal så her tilføjes, at den slags elever kunne komme fra såvel fattige som velstående hjem, så på den måde var der ingen forskel at mærke, men de børn, hvis forældre »kom sammen« med lærerens privat, kunne have store fordele af »bekendtskabet«, uanset børnenes opførsel og flid iøvrigt - mener de!

De »gamle elevers« vurdering af læreren er enslydende: En både dygtig, grundig og samvittigsfuld lærer, der også var konsekvent, når det gjaldt evt. afstraffelse en gang imellem. De temmeligt store klassekvotienter og den store

aldersspredning i »stu' klass'« var selvsagt en vanskelig opgave for en lærer at håndtere, og den tilladte korporlige afstraffelse forekom som en naturlig ting. Det kunne ske ved, at læreren rykkede i de små hår ved tindingen eller med pegepinden gav et dask over skulderen på en elev. De hårdere slag faldt som regel på den del af legemet, man i almindelighed sidder på. Dette skete for en stor dreng, som havde provokeret læreren temmelig meget en dag, da han blev nægtet at »gå ud« i timen, og som så tog sagen i egen hånd og »ladede sit vand« i træpennalhuset. Det blev »dråben«, der fik lærerens tålmodighed til at løbe over, og slagene faldt prompte. De satte deres tydelige blå spor, og da faderen om aftenen blev klar over, hvad der var sket, klagede han i et brev til læreren over drengens hårde medfart, som han mente var mere, end han selv kunne finde på at give sin hund. Han fik senere en underskriftsindsamling i gang for at få læreren afsat, men da den nåede sognerådet, foreslog et af medlemmerne, at det hele blev puttet i kakkelovnen, og derved blev det. Blev der ikke mere ud af den sag, så mente man dog, at nogle rygter havde nået lærerens øre, for der var tegn på, at afstraffelserne blev modereret.

Lærer Ægidius, Lild skole.

En nu afdød elev, Dyreby Jacobsen, hvis mor var enke, følte altid, han blev sat til at læse højt i læsetimen om sørgelige tildragelser, f. eks. om en enlig mor, der sled og slæbte for føden, eller om en fattig familie, hvis eneste gris døde - som regel lige op til jul! Det var en pine for ham, der var en meget følsom dreng, og det resulterede tit i, at han kom til at græde, og når det skete, var det en pinlig ydmygelse for ham i klassen, og han følte sig til grin. Han havde selv i sit hjem små og trange kår, så han kendte tingene indefra.

Uden at man kan vide det, er der grund til at antage, at læreren har villet hjælpe drengen over det, at følelserne løb af med ham, og så i stedet give ham styrke til at se livets realiteter i øjnene. Men drengen opfattede det anderledes.

Tiden og vilkårene var meget forskellige fra forholdene nu. Men situationen i en skolestue vil altid opfattes forskelligt fra elevens og lærerens plads, og der er ingen tvivl om, at den gamle lærer ville drengen det godt. Elevernes ve og vel lå ham meget på sinde, det foreligger der mange tilkendegivelser om fra hans livslange lærergerning. En dygtig, elsket og respekteret lærer. Og når det forholdt sig sådan, var den ene lærer i et skoledistrikt et stort gode for egnens børn, ligesom det modsat var temmelig uheldigt de steder, hvor læreren ikke magtede opgaven. Eleverne fra »den stråtækte« - uanset hvilken skole - er enige om, at det er en fordel i nutidens skolevæsen, at der er flere lærerkræfter knyttet til hver skole til at supplere hinanden fagligt og pædagogisk.

De lange skoleveje, børnene måtte tilbagelægge til fods i al slags vejr, var en drøj oplevelse for mange. Af praktiske grunde skulle børnene, der boede længst væk, ofte have »bud« med hjem fra købmanden. F. eks. fra købmanden i Kærup, der havde butik, hvor præstegårdsforpagteren senere boede (Kærupvej 70). Der var især to ting, børnene blev sat til at bære hjem, når nu de gik vejen alligevel. Den ene ting var petroleum, som regel to liter i en stor flaske. Der kan fortælles om mange forliste flasker og spildte liter petroleum på hjemvejen fra skole, hvilket er ret forståeligt, eftersom der ingen hank var på disse flasker. De var uhåndterlige og glatte at gå med foruden rygsækken, og var fingrene så i tilgift kolde, og vejen stenet og ujævn, kunne uheldet nemt indtræffe. Fodtøjet om vinteren, når

der var sne, bestod af hjemmestrikkede sokker trukket uden over træskoene for om muligt at holde sneen og fugtigheden og dermed kulden lidt på afstand og forhindre, at sneen »kroppede« under de tunge træsko.

Når børnene mange gange også skulle have en »8 punds grovkag'« med hjem fra købmanden, blev det meget brugt, når »budet« blev træt af den tunge og besværlige byrde, at vedkommende satte sig nogle gange på hjemturen i vejkanten på »kagen« for at samle lidt kræfter til næste etape.

Lærerinde Maren Kirstine Juul, Glæde skole.

Hvad mon et sådant barn tænkte? Kredsede tankerne om de pligter, der uden tvivl ventede efter hjemkomsten - om fremtiden og hvad den eventuelt kunne bringe - eller fik fantasien frit løb i drømme om leg og oplevelser, som måske nok var uopnåelige, men som kastede glans over en træls skolevej her og nu? Vi ved det ikke, og det er ikke meget, de har ladet sive ud derom til eftertiden. Men det var nok mere den slags tanker, der fyldte barnesindet, frem for salmevers, kongerække og den lille tabel, som jo helst skulle kunnes på remse. Det kan afføde den tanke i dag, at disse børn ikke fik lov til at »være børn«, mens de var det, men en kendsgerning er det, at langt de fleste af dem klarede sig godt i livet i betragtning af de muligheder, der var til stede.

Igennem tiderne har vejen hjem fra skole altid givet børnene nogle oplevelser af både positiv og negativ art. Der har været fredelig sameksistens i flokken og fælles eksperimenter med hemmelighedens kildrende spænding i maven, når der f. eks. skulle prøves at ryge tobak. Der har været slagsmål, som kunne være affødt af gammelt had eller af en uoverensstemmelse i løbet af skoledagen. Også mobning har været kendt altid, og de børn, det gik ud over, har oplevet vejen hjem fra skole som et mareridt, de forsøgte at flygte fra eller gemme sig for. Børn har til alle tider været umiddelbare og spontane overfor hinanden, men også tillige ubarmhjertige og nådeløse.

En vurdering af skolegangen 75 - 100 år tilbage munder af daværende elever ud i, at »det blev lovlig lidt, vi fik lært«. Det gjaldt især mange af dem, der blev rokeret rundt fra den ene skole til den anden som følge af, at de tjente forskellige steder i sognene, ofte et halvt år ad gangen. En dreng fra Lild skole kunne dog fortsætte i denne skole, da han som 13-årig tjente i »Vabesgård« en sommer. Lønnen var 115 kr. for sommeren, af dem havde han 90 kr. i behold til at tære på, da tjenestetiden var udstået. De 25 kr. var brugt til et par brugte gummistøvler, der kostede 15 kr., og en slags vindjakke til 7 kr. Han havde brugt de resterende tre kroner den dag, han var med skolen på udflugt. Og de var i høj grad med til at kaste glans over dagen.

Kjæret skole

Det vides ikke med sikkerhed, hvor den ældgamle skole på Kjæret har ligget, men i præsteembedets kopiprotokol står der at læse for året 1851: »Kjæret skole flyttet og ombygget i år«. Så der har altså været en skole et eller andet sted på Kæret før den tid. Ud af kirkebogen kan der læses, at Jens Jensen Skadhauge i hvert fald var skoleholder i Kjæret og Glæde indtil 1834. Han havde bopæl i Kjæret skole og gik til Glæde hveranden dag for at undervise, og undervisningen

Kjæret skole opført 1876

har uden tvivl fundet sted i et lejet skolerum eller på skift i hjemmene. I 1834 attesterer han for folketællingens rigtighed for Lild sogns nordre distrikt - 328 personer!

Jens Jensen Skadhauges afløser som skoleholder i distriktet var den meget unge Peder Pedersen fra Glæde, som varetog omgangsskolelærer-jobbet med bopæl i Kjæret skole til 1837. Han vendte tilbage til stedet i 1842 efter tre års virke i Hjardemål og Hjardemål Klit efterfulgt af to år på Snedsted seminarium. Hvem, der har taget sig af undervisningen fra 1847, da Peder Pedersen flyttede til Skræm, og frem til omkring 1867, da Jens Hoxer Pedersen trådte til, er uklart. Men muligvis har Skadhauge været der i alle årene, og Peder Pedersen har så i de anførte perioder været vikar eller hjælpelærer. Ifølge den kirkehistoriske tavle er Kjæret skole opført på sin nuværende plads i 1876, og i 1910 betegnes skolebygningen som dårlig, men først i 1926 blev der opført en ny skole samme sted. Skoleholder Jens Hoxer Pedersen, Kjæret, døde i 1882 af tæring, og efter ham og frem til 1920 hed skolelæreren Niels Peter Nielen. Der blev bygget skole i Glæde i 1883, men i nogle år derefter havde de fortsat lærer fælles med Kæret. Lærer Kristian Larsen overtog ledelsen af Kæret skole i 1921, men flyttede igen fire år senere, hvorefter C.N. Andersen fik undervisningsjobbet der. Skolen blev drænet for en del elever i 1925, da der blev oprettet privatskole i Lildstrand, og som følge deraf gled fiskerlejet ud af Kæret skoledistrikt. Det var dog stadig vidtstrakt, og børnene fra Nørklit og Bulbjerg havde en lang og sej vej at gå til skole, og det samme gjaldt børnene fra den vestlige del af Kæret. De børn, der havde længst vej til og fra skole, skulle ofte ind om Kræn Badstues brødudsalg og have et 8 punds rugbrød med hjem. Det var en drøj transport for børnene, men der skulle jo helst brød på bordet hver dag i de små hjem, hvor der som regel var mange sultne munde at mætte.

Lærer Andersen havde sin egen måde at drive skole på, og en af hans gamle elever, Chr. Pedersen, fortæller, at frikvartererne ofte var lange. Om vinteren fik de tit lov at løbe på isen i de lave, oversvømmede områder i nærheden. Der blev

Kjæret skole ca. 1930, lærer Andersen.

dog også lært både salmevers og tabel udenad og læst i bøger med almindelige bogstaver såvel som med gotiske. Også diktat og sproglære, geografi og historie fik de lektioner i, samt regningens svære kunst. Skolebørnene nød godt af, at lærer Andersen selv læste en hel del forskellig litteratur om, hvad der skete ude i den store verden fjernt fra de små hjem på Kæret. Han var en god fortæller, og der blev lyttet godt. Læreren var vegetar og havde selv drivhus, og han drak heller ikke kaffe, men serverede pulverkaffe (Nescafe) for gæsterne, og alt det syntes Kæret-folket var lidt ejendommeligt. At han havde kunstigt ben var en anden sag, og iøvrigt var han god til at bruge det. Han cyklede med én pedal, og som organist ved Lild kirke trådte han begge pedaler der på én gang med det ene ben, og det kunne blæseværket ikke holde til i længden. Andersen fik tidligt anskaffet sig en radio, der var den absolut første af slagsen på Kæret. Aflytningen foregik via høretelefoner, og børnene fik lov at prøve, flere på én gang endda, idet hver kun fik én »telefon«. Det var meget spændende! Og så fik han også bil, og en tid, før man ventede familieforøgelse i skolehjemmet, holdt han jævnlige øvelser i, hvor hurtigt han kunne klare at komme ud i bilen, starte, vende - og køre afsted efter jordemoderen. Lærer Andersen var en omgængelig mand, men kunne godt uddele et par lussinger, om det blev nødvendigt, det skete dog meget sjældent. Der blev i hans tid og senere også arrangeret udflugt om sommeren for hele skoledistriktets beboere, enten i hestevogn eller i Jens Thomsens lastbil eller måske i Per Silkeborgs rutebil. Først en del år senere under de skiftende vikarer blev der afholdt juletræsfest i skolen. Efter lærer Andersen var lærer Malta Emil Ficher den, der var underviser i længst tid ved Kjæret skole. Som nævnt var der en del vikarer. Lærer Ficher virkede ved skolen fra 1942-1948 - H.C.H. Falksøe fra 1952-1957 - også ægteparret Jonassen kan nævnes samt Børge Poulsen, der købte skolebygningerne ved skolens nedlæggelse i 1960.

Glæde skole opført 1883.

Glæde skole

I præsteembedets kopiprotokol står der i 1849 anført noget om Glæde skoles opførelse, men stedet, hvor den blev opført, står der intet om. Der er ikke mindre end tre steder i Glæde, hvor man gør fordring på at bo i gamle skoler. Før skolen blev bygget i 1849, blev der som allerede nævnt sikkert undervist i et lejet skolerum, og læreren kom hveranden dag gående fra Kæret, hvor omgangsskolelæreren for Glæde og Kæret boede.

Glæde skoledistrikt var stort rent geografisk set og talte mange husstande med mange folk hvert sted. Børnene fra Djernæshus og de tre Fuglsanggårde og Oddersbølgård gik til Glæde skole sammen med børnene fra to huse på Frøstrup hede og de tre vestligste huse på Kæret. Omkring et halvhundrede små ejendomme og huse nord for Glæde forsvandt i de godt 40 år, landpost Lars Smærup gik derud og i de nærmeste år efter, at han var blevet pensioneret i 1946.

I 1883, medens Glæde og Kæret var fælles om lærer, blev Glæde skole bygget uden beboelse, der først blev bygget til omkring 1900, da Glæde fik egen lærer. Der var på det tidspunkt en hel del uro og utilfredshed omkring skole - og lærerforholdet i området, og i protest blev der oprettet en privatskole med Maren Kirstine Kristensen (Juul) som lærer. Skolen havde til huse i ejendommen Bjålumvej 31, Glæde, og da stedet i 1908 blev solgt, blev skolestuen lavet om til stald. Gipsloftet er der vist stadig. Maren Kirstin' var meget populær, og hun havde elever fra både Hjardemål Klit og Glæde. Den officielle skole og den private protestskole kappedes om at få eleverne, men det var den sidstnævnte, der løb af med sejren. På et tidspunkt var der kun én pige, der gik i skole hos lærer Bauer, og som en anerkendelse for det, skulle hun vaske op for ham! Der var stort gennemtræk af lærere i skolen i disse år, og det endte med, at Maren Kirstin' med alle sine elever flyttede ind i skolebygningen på Klitvejen.

Til gavn og glæde for skolebørnene underviste hun der til omkring 1913, men så fulgte en meget urolig tid med en lang række skiftende vikarer ind imellem de

Glæde skole 1935, lærer Nielsen.

mere faste lærere, der virkede i korte åremål der. At det var en forvirret tid for skolebørnene i årene omkring 1920, understreges ved, at en elev fra disse år i sine syv skoleår blev undervist af ikke færre end tretten forskellige lærere. Fra 1925-30 var en af kommunens egne, nemlig Vilhelm Christensen fra Lund, lærer i Glæde.

Fra 1930 var det lærer Niels Kristian Nielsen, der sad bag katederet, men da der sidst i trediverne fremstod planer om nedlæggelse af skolen, reagerede beboerne voldsomt derimod, og planerne blev skrinlagt. Det medførte dog, at lærer Nielsen valgte at flytte, og lærer Helleberg overtog jobbet. Han blev efterfulgt af lærer Poul Chr. Thomsen en periode i besættelsesårene, og da han i 1943 - 44 flyttede til Rakkeby på Mors, havde han fundet en pige på egnen her, og hun blev senere hans kone (Karen Skovsted, Lund).

En af eleverne, Egon Chr. Pedersen, der oplevede lærerne Nielsen, Helleberg og Thomsen, fortæller, at i lærer Nielsens timer var der meget stille i skolestuen. Han styrede undervisningen med sit faste blik, men selv om det nok var »håndfast«, betød det ikke hårdhændet afstraffelse. Det fandt aldrig sted. De store sydvendte vinduer i skolestuen blev malet på de nederste ruder for at hindre børnene i at blive distraherede af mælkekusken og rutebilen, der et par gange om dagen kørte forbi på vejen lige udenfor.

Der blev lidt mere liv i klassen i Hellebergs tid, men da lærer Thomsen kom, skete der noget. Han bevægede sig rundt i skolestuen i timerne og hjalp den enkelte elev, hvor børnene før var vant til selv at skulle spørge om hjælp. Det var i særdeleshed i dansk og regning, det havde sin virkning, og det blev demonstreret ved eksamen, da børnene skulle vise deres formåen i hovedregning for skolekommissionen. Lærer Thomsen havde lært børnene nogle tips om, hvordan de hurtigt kunne gange store tal med hinanden og komme til et nøjagtigt facit, og det imponerede skolekommission så meget, at de lidt aldrende medlemmer satte sig til at regne efter, da børnene fik frikvarter.

Men det voldte dem besvær, og de var ikke færdige med udregningerne, da frikvarteret var forbi, til stor fornøjelse for både børn og lærer.

Lildstrand skole 1937, lærer Tinge.

Den sidste lærer ved Glæde skole hed Peter G. Gregersen, og han virkede der, til skolen blev nedlagt 1. april 1946, og da blev eleverne overført til Kæret skole.

Skolen i Lildstrand

De lange afstande til skole i Lild sogn var en væsentlig grund til, at en privatskole i Lildstrand blev oprettet. Dertil kom, at en handicappet dreng ikke havde mulighed for at komme i skole på Kæret. Beboerne ved fiskerlejet søgte kommunen om tilladelse til at holde skole og om økonomisk støtte til husleje og lærerløn og fik det bevilget. Der blev lejet lokaler hos Anders Græsbøll (Strandvejen 94), og skolen startede som vinterskole 1. november 1924 med Johs P. L. Tinge som lærer og med 12-14 elever. Da vinteren var omme, søgte forældrene om at forsætte sommeren over, og det blev bevilget, men da de i efteråret 1925 søgte for et år frem, ville kommunen ikke påtage sig alle udgifter, så forældrene skulle derefter betale tre kroner pr. barn om måneden til huslejen. Senere blev huset købt af kommunen (i 1927), og skolen havde i de år, den fungerede, denne adresse. Børnene gik i skole hveranden dag året rundt, tre dage om ugen til hver af de to klasser. Antallet af børn i skolen lå de første mange år på omkring en snes.

Det første barn, der blev født ved Lildstrand, var Hanne Græsbøll. Det skete 10. december 1886, og om hendes skolegang i Kæret skole og præstegang i Kærup præstegård fortælles: Hun måtte trave alene den lange vej, og for at undgå de mange vandpytter i den dårlige vej, gik hun ind over heden, så når hun nåede til skolen, var både strømper og træsko våde. Da var det godt, at hun som regel havde et par ekstra hjemmestrikkede strømper i tasken. Efterhånden blev der flere børn, hun kunne følges med til og fra skole, og af dem var der især en dreng, der drillede fælt på hjemvejen. Hanne og en pige mere ventede tit i skolen et stykke tid, før de begav sig på vej hjemad, for at slippe for drillerierne, men

drengen gemte sig i vejkanten, til pigerne kom. En gammel mand, der boede på ruten, havde set, hvad der gik for sig, og sagde en dag til pigerne, at de næste dag skulle komme ind til ham, så ville han have noget til dem. Det var en »tamp« til at banke knægten med. Pigerne var ikke særlig modige, men fik da tampen puttet ind under forklædet og gik videre. Da drengen dukkede op, gik den ene af pigerne hen for »at snakke godt med ham«, men greb ham i stedet om hovedet og holdt ham, medens den anden bankede løs med tampen. Efter den episode kunne pigerne gå fra skole uden at blive generet.

Da Hanne skulle gå til præst, fik hun en cykel, hvilket var ret usædvanligt dengang. Men hun ville ikke vise sig med den for de andre præstebørn, så hun satte den ved et hus i Kærup og gik det sidste stykke til præstegården. Engang hun var på vej og var nået til Kæret og iført sin lange »blegrød'« kjole trådte godt i pedalerne, gik skørterne fast i kæden, som ikke var beskyttet af nogen skærm. Kjolen sad så fast, at det var hende umuligt at få den fri, men til alt held kom en fisker forbi, og han havde sin skarpe lommekniv med og kunne hurtigt skære både hende og kjolen fri.

Lærer Tinge nåede at fejre 25 års jubilæum ved skolen, og kort tid derefter rejste han fra Lildstrand. I alle årene fungerede skolen tilfredsstillende under hans ledelse. Han blev efterfulgt af lærer Hviid, der virkede i nogle år, og efter ham fulgte forskellige vikarer. Den sidste, der underviste i Lildstrand privatskole, var lærerinde frk. Poulsen. Skolen blev nedlagt i 1960 i forbindelse med Lild centralskoles indvielse, og de 23 børn fortsatte deres skolegang der. Den lange skolevej, de dermed fik, tilbagelægges nu med skolebus.

Tømmerby friskole

Med skoleloven af 1814 blev undervisningspligten indført ved lov i Danmark, men det kneb mange steder med at få den ført ud i livet i starten. Det betød generelt »skolepligt« for børnene i Tømmerby og Lild sogne, da de mange små hjem ikke havde andre muligheder for at få deres børn undervist. Hjemmeundervisning foregik yderst sjældent, og i sognene her var det vist kun præstens børn, der i nogle tilfælde blev undervist hjemme. Den officielle skole blev kaldt statsskolen, og selvom det var et stort fremskridt, at alle børn fik lært at læse, skrive og regne og lært bibel- og danmarkshistorie, var det også hårdt for mange med den udenadslæren og det terperi, der fulgte med. Grundtvig og Kr. Kolds skoletanker bredte sig efterhånden ud over landet og vandt gehør mange steder. De ønskede at få indført en mere fri undervisningsmåde, den der blev benævnt som fortællemåden, så undervisningen blev mere levende og lettere at opfatte for børnene.

Også her på egnen var der stor diskussion om sagen, og det skyldtes ikke mindst daværende præst i Tømmerby-Lild K. J. Klausen, som i sin studietid i København var med i flokken af unge vordende præster, der jævnligt hørte Grundtvig i Vartov kirke og var blevet påvirket af ham.

Pastor Klausen var en frisindet, kyndig og meget respekteret mand, og han lod afholde nogle møder om sagen. Han var præst i sognene i de gudelige væk-

kelsers tid. I Tømmerby-Lild var der i 1880 tre mænd, der var inde på, at de ville have en friskole i gang. Det var Peder Chr. Kaspersen i Tømmerby, Peder Møller i Tømmerby og Andreas Poulsen i Frøstrup. De fik lærer Abel Poulsen i Vust til at skrive til Peter Mouridsen om sagen. Han var denne vinter på Stenum højskole for anden gang. Peter Mouridsen, der var fra Thorup Strand, blev antaget og skulle komme, når han var færdig på højskolen og begynde skolearbejdet i Peder Møllers storstue. Han skulle have kost og logi i dette hjem og 150 kr. årligt i løn. Imidlertid flyttede en mand, som hed P. Søndermølle, fra Kærup til Frøstrup, hvor han havde bygget et hus, som hans bror skulle have haft til en købmandsforretning, men det blev ikke til noget. Da P. Søndermølle gerne ville være med i friskolen, tilbød han, at man kunne få dette hus at holde skole i.

Friskolen begyndte så der den 8. april 1881 med seks elever, og trods stærk modstand fra flere sider var der ved årets slutning 19 elever. Det var først tre dage efter skolens start, børnene kunne indskrives, idet læreren i statsskolen ikke ville udlevere nogen følgeseddel, før han skulle nødes til det, og da gjorde han det grædende.

P. Mouridsen fortæller selv om startvanskelighederne ved friskolens 50-års jubilæum i 1931 følgende: »Det var ikke let at få begyndt. Abel Poulsen havde givet mig en bibelhistorie, en danmarkshistorie og en geografi, selv købte jeg tre læsebøger. Det var først den tredie dag, jeg vovede at begynde at fortælle bibelhistorie. Jeg har ikke brugt at høre børn i, hvad jeg fortalte. Til eksamen ville jeg heller ikke have nogen overhøring. Præsten var ikke altid med på dette, men talte jeg så om at henvende mig til præsten i Øsløs for at komme om ved det, så var der ikke noget i vejen længere. - Vi mødte megen modstand udefra. Jeg blev således stævnet for at have gået ad en sti, som alle andre gik på, men som jeg ikke måtte benytte, fordi jeg var friskolelærer. Ejeren truede mig derfra med en greb. Jeg gik ind på at lade være at gå der en måned, hvis ejeren i den tid kunne få andre til at lade være at gå der. Det lykkedes ham ikke at få færdselen forbudt, skønt han somme tider listede om i »jenne underbukser« for at fange syndere. Og jeg blev ved at gå min gang.«

En af skolepigerne fik ikke lov til at blive ved at gå i friskolen, da moderen på grund af sygdom måtte forsørges af kommunen, så tog man straks pigen fra lærer Mouridsen og sendte hende i statsskolen. Således mødte man meget uvilje og modstand udefra, men sammenholdet var godt i den lille kreds, der var omkring friskolen.

Det første år holdt P. Mouridsen skole i Frøstrup fire dage om ugen og gik til Lund to dage ugentlig, hvor han underviste et par af Jens Ottesens piger, der ikke var så raske, at de kunne holde ud at gå den lange vej. Senere kom bagerens børn på Bjerget med. De boede allerlængst mod nord oppe på bakken i en ejendom, der er nedbrudt nu. Der blev så holdt skole deroppe tre dage om ugen og de andre tre dage i Frøstrup.

I sommeren 1883 blev der bygget et skolehus i Skadhauge med lidt landbrug til. Huset lå på det nordvestlige hjørne af »Thorhauge's« jord, »norden for hvor Feggesundvejen går ind i den gamle hovedvej 11«. Der blev så holdt skole der tre dage om ugen og tre dage hos Peder Chr. Kaspersen i Tømmerby. Men i 1886 flyttede P. Mouridsen, da lønnen ikke kunne strække til, efter at han var blevet

Lildstrand privatskole 1928, lærer Tinge.

gift og familieforsørger. Skolen fortsatte på samme måde med lærer Højbjerg i to år, og i 1888 afløstes han af lærer Kristiansen. Da han ikke ønskede landbrug, solgtes huset i Skadhauge, og skolen blev flyttet til Peder Møllers mark i Tømmerby. Af en velbevaret lejekontrakt fremgår det, at det er sket i 1891. For jordstykket på 2500 kvadratalen, beliggende ved og øst for landevejen, er lejesummen 10 kr. årligt og lejetiden 49 år fra 1. maj 1891 at regne. Lejen erlægges forud for et år ad gangen. Kontrakten er d. 28. februar 1891 underskrevet af ejeren Peder Møller Pedersen og på aktieselskabets vegne af Andreas Poulsen, Frøstrup, Jens Mølbæk, Højstrup, Andreas Torhave, Lild, Jens Ottesen, Lund, Anton Pedersen, Kjærup, Kristen Kold Jensen, Langvad.

Den 26. maj 1923 tiltrædes lejekontrakten af Otto Skadhauge, Poul Krogsgaard, Anders S. Andersen, Jacob Nesager, Otte Ottesen, Peder Mikkelsen og Martinus Ottesen.

I den bygning, der blev rejst på det lejede jordstykke i Tømmerby, havde friskolen til huse fra 1891 - til den blev nedlagt i 1943. Da var der 7 elever.

Den længste virketid ved skolen havde Agnes Thomsen, Galten, der i 1941 døde efter 15 års gerning ved friskolen. Den sidste lærer var Maja Mortensen, der underviste, til friskolen blev nedlagt. I de år, friskolen fungerede, var der ialt 18 lærere. En af lærerne, Jens Osvald Nielsen, var også kunstmaler og malede mange landskabsmotiver fra egnen. Han flyttede til Bornholm. En del år senere udstillede han på Charlottenborg, men gik over til at lave moderne spartelmaleri.

Alle disse relevante oplysninger er nedskrevet af afdøde sognefoged Kristen Møller, og han fortæller videre om skolebygningen og brugen af den: Foruden bolig til lærer eller lærerinde med opholdsstue og soveværelse, et lille køkken, forgang, baggang, var der en ret anselig skolestue. I den var der både ribber og bom, så der kunne øves en beskeden form for gymnastik. I alle årene var der

juletræsfest for både børn og forældre, men så måtte lejligheden godt nok også tages i brug ved kaffedrikningen. På loftet var anbragt små høvlebænke, og der blev holdt husflidsskole, hvis der var en lærer, der kunne undervise. Ligeledes blev der undervist i håndgerning, såfremt der var en lærerinde. Tømmerby skytteforening holdt sin årlige fest i friskolen, og et par vintre blev der holdt aftenkurser, arrangeret af husmandsforeningen.

De hygiejniske forhold tåler ingen sammenligning med det, der fordres og findes nu om dage, konkluderer Kr. Møller. Man kan bare tænke på, hvor svært det var at få alt støvet fjernet, når der havde været danset nogle timer om aftenen, og læreren eller lærerinden så skulle have skolestuen nogenlunde i orden, til børnene kom i skole dagen efter. I en lang årrække, før frimenighedskirken i Vesløs blev bygget, blev skolestuen også brugt til at holde gudstjeneste med altergang i. Den blev forrettet af frimenighedspræsten i Klim, Søren Anker-Møller.

Videre skriver Kr. Møller: »Noget af det, der var årsagen til, at friskolen mødte så megen modvind, var vel nok for en del den, at lærerne og lærerinderne blev betragtet som ukvalificerede til at undervise, da ikke ret mange havde den dertil forlangte eksamen. Jeg er ikke sikker på, at nogle af de lærerkræfter, der var i Tømmerby friskole, kunne betegnes som værende kvalificerede, men de havde alle lært at fortælle, så børnene kunne huske, og det var for os hovedsagen - og så havde de børnenes tillid«.

En gammel, nu afdød elev, Kr. Kold, der gik i friskolen hele sin skoletid, fortæller om sin skolegang, at han var glad for at gå i skole - de havde det dejligt, især i frikvartererne, der til tider var ekstra lange, da de ældste knægte kunne finde på at nægte at komme ind, når der blev kaldt. »Vi havde et vældig godt kammeratskab, men jeg lærte for lidt«.

Forældrene måtte selv betale skolepenge og alle materialer og bøger, der blev brugt. Hans far var murer, og han holdt skolen ved lige, hvad murerarbejde angik, og det gik så ind som skolepenge for hans fem børn. Der gik børn fra både Tømmerby og Lild sogne i friskolen, til de samme tider sommer og vinter som i folkeskolen, og børnene var også delt op i »bette klass' » og »stu' klass' ». Mens han gik der, var der henad 25 børn i den ældste klasse og knap så mange i den yngste. Man var frit stillet med hensyn til, hvornår børnene begyndte skolegangen, om det var i 5-6-års alderen, eller de ventede, til de var 8 år. Men dér som i statsskolen skulle alle børn være vaccineret imod »kopper«. Det var amtslægen, der foretog den vaccination ude i sognene hvert år, og han kom selv og »synede« dem, før der blev udstedt koppe-attest.

I friskolen var børnene altid »dus« og på fornavn med læreren. Der var fast timeplan som i folkeskolen, men i friskolen blev der sunget meget, nærmest en sang i hver time. Der var ingen udenads-læren, børnene skulle lytte sig til en stor del af deres viden, »fortælle-formen« blev anvendt, og der var så godt som ingen lektier for hjemme. Det kunne børnene fra folkeskolen godt misunde friskolebørnene en del. Også i friskolen blev tavler og grifler anvendt meget. I skolestuen var der ét langt bord, og børnene sad på skamler rundt om det. Lærerinden eller læreren havde sin plads ved bordet midt imellem eleverne. Selvfølgelig kunne der forekomme disciplinære problemer, men korporlig afstraffelse var der så godt som ikke noget af. Blev de store knægte for næsvise

Tømmerby friskole 1910 - nuværende Frøstrup møbelsnedkeri.

overfor lærerinden, hændte det, at hun spyttede efter dem, men så spyttede de igen! ! - iflg. Kr. Kold.

Mange andre tidligere elever er af den faste overbevisning, at de lærte lige så meget i friskolen som i kommuneskolen. Det afsløredes, når de senere i livet kom på højskole, hvor de uden besvær kunne klare sig mellem de øvrige elever, hvad skolekundskaber angik. Lærerne Jens Rolighed og Agnes Thomsen huskes især som dygtige lærere.

Medens Maren Krogsgaard gik i friskolen, var det en tid lærer Lidemark, der forestod undervisningen. Han tillagde sig den vane at benytte pigernes wc, og det var pigerne bestemt ikke tilfredse med, så de satte en seddel på døren, hvorpå der stod: Kun for damer! Men det blev læreren sur over.

For mange af børnene, der gik i Tømmerby friskole, var skolevejen meget lang. Også for de skolebørn gjaldt det, at forældrene sendte »bud« med dem til købmand og smeden f. eks., når nu de gik vejen alligevel. En skolepige, Inger Mølbæk fra Højstrup, har således fortalt, at hun om morgenen fik plovskær med hjemmefra i en snor over armen, og dem skulle hun indlevere hos smeden i syd Tømmerby (Højstrupvej 2). Han »tyndede« dem så i løbet af dagen, så hun kunne få dem »over armen« igen på hjemvejen samme dag. For øvrigt havde smeden der en søn, der ikke havde så godt et helbred. Han boede i et kammer ved siden af smedjen og havde en lille forretning med at sælge en »opstrammer« eller flere til faderens kunder, mens de ventede på, at småreparationer blev udført. Forretningen var vist rimeligt god for sønnen, men skolepigen fra Højstrup og hendes lige støttede selvsagt ikke foretagendet.

Da lærerindens løn var lille, gav gode venner af friskolen hende middagsmad de fleste dage, og når hun var afsted for at nyde den, havde børnene frit spil til at lave løjer, hvad de også tit benyttede sig af.

På legepladsen var der ingen »rangforskel«, der var det mest kræfterne, der talte, men i timerne var det mærkbart, at de børn fra hjemmene, hvor lærerinden

spiste, havde fortrin ved undervisningen. Det var ikke godt med den store aldersspredning i klasserne. De ældste børn skulle hjælpe de yngste, hvilket jo i sig selv var en smuk og nyttig tanke, men det var ingen god ide i undervisningsøjemed. F. eks. regnede de ældste bare stykkerne for de yngre og forklarede aldrig, hvordan facit blev opnået.

Kr. Kold Jensen har også fortalt, at han gik til præst i Klim hos Søren Anker-Møller, men kun én sæson (en sommer). En billet til Klim kostede ca. 35 øre, mens et sommerkort kunne fås for 12 kr. Der var kun råd til at gå én sommer, han skulle jo ud at tjene. Han havde for øvrigt sin første plads som 9-årig, og han fik 10 kr. for en sommer, plus et pund »tow« og et par træsko. Næste sommer var lønnen 35 kr. og året efter helt oppe på 40 kr. Det var i årene 1905-07. Der har såvidt vides ikke været betalt mulkt i friskolen, når børnene udeblev fra undervisningen af andre grunde end sygdom. Dette skete derimod i statsskolen, og der er mange eksempler på, at de børn, der var ude at tjene, blev snydt for undervisning, fordi de skulle arbejde. Husbond betalte med fordel mulkten.

Under samme tag

Gennem de sidste 150-200 år har der været holdt skole mange forskellige steder rundt i sognene, og da skolelokalerne var mindst, var børnetallet størst. Omkring 1900 var der seks skoler med 39 børn i Glæde skole og 43 børn i Kæret. På det tidspunkt var der 79 børn i Lild skole og i Kærup 53 skolebørn. I Tømmerby skole var der 67 børn, der fik undervisning, og friskolen havde indskrevet 28 elever. I 1930 var Lildstrand privatskole kommet til, og da var børnetallet der på 19, Glæde skole havde 14 børn og i Kæret gik 30 børn i skole. For Lild skoles vedkommende var tallet 36 og i Kærup 52. Tømmerby skoles flok talte 82, og der gik 20 børn i friskolen. I 1960 var skolerne reduceret til to med 114 børn i Lild og 153 i Tømmerby. Udviklingen i sognene i 1960'erne lignede for Lild sogns vedkommende mere afvikling, og det skete i udviklingens navn. Det glædelige for hele egnen og videre ud var, at Hanstholm havn blev bygget og indviet i 1967, men det bevirkede også, at mange folk fra Lildstrand flyttede til havnebyen. I 1969, da Jørgen Rasmussen blev skoleleder i Tømmerby, var der 164 elever der, og samtidig talte flokken i Lild skole 84. Seks år senere, da de to skoler blev sammenlagt, og alle børn flyttede til Tømmerby, var tallet 164. Ikke kun fraflytning, men også p-pillen, der blev lanceret i tresserne havde uden tvivl indflydelse på det dalende børnetal. I 1995 er der i Tømmerby-Lild skole indskrevet 146 elever i otte årgange, idet børnehaveklassen er en del af folkeskolen.

Den første skole, der blev nedlagt i området, var friskolen, det skete i 1943. Glæde og Kærup skole fulgte efter i 1946. I 1958 blev Kæret skole forskole indtil 1960, da Lild centralskole blev indviet, og da det skete, nedlagdes Kæret og Lild gl. skole samt den private skole i Lildstrand. I femten år fungerede Lild centralskole frem til 1975, men bygningerne fortsatte to år senere til skoleformål, idet de nu er ramme om Bjerget efterskole. Efterskolen blev indviet i 1977 med Kirsten og Carl Erik Vase som forstanderpar. Gennem årene er der bygget om

Tømmerby friskole 1920, lærer Jens Rolighed.

og bygget til, så der nu er plads til omkring 70 kostskoleelever. Bag denne skoles tilblivelse står K.F.U.M. og K., Indre Mission samt de dertil knyttede organisationer. Den første bestyrelsesformand var Verner Gregersen, Langvad. Der er i høj grad stadig liv i centralskolens rammer.

De øvrige nedlagte skolebygninger i sognene er blevet privatboliger for Glæde, Lildstrand og Lild gamle skoles vedkommende, og Kærup skole er som nævnt præstebolig. Friskolen er møbelsnedkeri, og Kæret skole har bevaret institutionspræget og er i dag kendt under navnet Bulbjerghjemmet. Den sidstansatte skolelærer, Børge Poulsen, købte bygningerne ved skolens nedlæggelse. Han arrangerede bl.a. økumeniske (internationale, tværkirkelige) arbejds- og kursuslejre. En tid var der overvejelser om at lave efterskole på stedet, men i 1972 overtog D.G.I.'s landsforening den gamle skole som kursuscenter. I 1983 blev Bulbjerghjemmet en selvejende institution, hvis medlemskreds er foreninger i D.G.I. og lokale foreninger. Stedet er meget benyttet året rundt. Sundhedscenter Kæret lejer sig ind i lokalerne, der også lejes ud til kurser og lejrskoler af kortere eller længere varighed, f. eks. familielejre i D.G.I. om sommeren, konfirmandweekender forår og efterår, spejderlejre, og lejre for fritidshjem og børnehaver. De frie og naturskønne omgivelser er velegnede til samtlige formål. Dertil kommer, at mange private fester også holdes der.

Efter sammenlægningen af Lild og Tømmerby skoler i 1975 er der sket en del udvidelser ved bygningerne i Tømmerby, som nu også huser børnehaven »Græshoppen« og fritidsordningen. Det nye Tømmerby-Lild forsamlingshus, der ligger i umiddelbar nærhed af skolen, fungerer som gymnastikssal og er ramme om den daglige morgensamling.

Kapitel 8:

Livet ved fjord og hav

I det nordvestlige Jylland - landet mellem hav og fjord - har både havet og fjorden haft stor betydning for egnen og befolkningen igennem tiderne, enten det drejede sig om indtjening til det daglige brød eller forbindelsen til omverdenen. Sådan også for beboerne på Hannæs i både syd og nord.

Der har uden tvivl været drevet fiskeri på fjorden og i havet, lige så længe der har boet mennesker her. Og længe før der blev anlagt veje af betydning i området, har vandvejene været benyttet til at transportere mennesker og gods fra ét sted til et andet. Ikke mindst Limfjorden har været en meget benyttet færdselsåre gennem tiderne, men også skudehandelen med Norge fortæller om trafikken over havet fra Jyllands nordvendte kyster.

Selvom det var Thisted, der af Frederik I i 1524 fik købstadsrettighederne og dermed ret til al handel, sejlads og købmandskab, foregik der også ude på landet en livlig handel og ikke mindst fra Limfjordskysten, hvor de såkaldte krejlere sejlede rundt i små fladbundede kåge og handlede med en masse for befolkningen betydningsfulde varer som landbrugsvarer, fisk, lervarer og trævarer. Disse krejlere havde bl.a. hjemsted i Øsløs, og omkring 1800 var der knap 20, der delvist levede af sejlads i Limfjorden. Mange af krejlerne boede i Skippergade, hvor flere af husene stadig står. Den typiske krejler havde som regel et lille husmandssted med en ko eller to, måske en gris og en lille jordlod, som konen så passede, mens manden passede sejladsen på fjorden.

Krejlernes virksomhed betød en stor lettelse for indbyggerne i de små havne og landingssteder, som kågene anløb, idet ofte lange afstande til købstæderne besværliggjorde megen handel. Udover at anløbe de små steder sejlede kågen også til Thisted, Nibe og Aalborg. Her købte krejlerne bl.a. kolonialvarer og tobak. Efter 1800 begyndte det at gå tilbage for de sejlende handelsmænd fra Øsløs, og ved folketællingen 1834 var der kun 6, der levede af sejladsen i fjorden, som der stod i tællingslisterne. Af disse boede fire i Skippergade, Jens Thomasen (Skippergade 3), Gregers Thomasen (Skippergade 6), Lars Thomasen Bach (Skippergade 5) og Peder Ibsen. Desuden var der Niels Chr.Thomasen og Boe Christensen, der boede nord-i-by. At det ikke altid var helt ufarligt at færdes på fjorden fremgår af denne beretning om krejlerskipperen Niels Ræhgaard, der fra 1842 til 1878 ejede et hus i Skippergade (nr. 20).

»Engang havde Niels Ræhgaard sin 12-årige datter med til Aalborg. De var ganske alene i kågen. Da han sejlede fra Løgstør var der storm og modvind. I renden mellem Løgstør og Aggersund mødte han en skude. I forbifarten luffede den fremmede skude for lidt, så dens bovspryd ramte Niels Ræhgaard, der sad ved roret. Slaget var så voldsomt, at han halvt bevidstløs blev slynget ud over rælingen. Heldigvis fik hans store træskonæser fat i lugekarmen, og således hang han med kroppen udenbords, men træskonæserne holdt. Den lille pige, som sad midtskibs i den lille kahyt, skreg højt af angst, men kunne ikke komme sin far til hjælp, da kågen krængede så voldsomt. Niels Ræhgård var en stærk og modig

mand, og efter en kort, men hård kamp, fik han fat i rælingen og fik sig hevet indenbords. Men den lille pige glemte aldrig i sit liv dette øjeblik«.

De sidste aktive krejlere i Øsløs var Lars Kold (Højstrupvej 98) og Christen Boesen (Højstrupvej 81). Lars Kold blev ved sit mangeårige virke en velhavende mand, men ved hans død 1910 var hele formuen sat over styr i forbindelse med købmand Diges fallit året før. Christen Boesen, der i en årrække sejlede sammen med sin søn, Søren Boesen, døde 1915. Sejladsen på Limfjorden mistede sin betydning, efterhånden som der dukkede købmandsgårde og andre handelsmuligheder op i de små limfjordsbyer.

Fiskeri i Amtoft og Øsløs

Indtil 1899 foregik fiskeriet fra Amtoft og Feggesund fra kysten, men dette år blev der opført en anløbsbro ved Amtoft. Forud for broens etablering havde der været en til tider hård debat, om broen skulle ligge ved Øsløs, Feggesund eller Amtoft, bl.a. deltog sognepræsten William Thomsen ivrigt i diskussionen. Han var fortaler for, at broen kom til Øsløs, idet han mente, at det var mest naturligt, at kommunens største by fik den. Men det blev altså Amtoft, der løb af med sejren.

I sidste halvdel af forrige århundrede ankom mange fremmede fiskere til Hannæs og bosatte sig der for at drive fiskeri på Limfjorden. Det var især fra egnen mellem Thyborøn og Nissum fjord, denne indvandring fandt sted; men der kom også fiskere fra egnen ved Jammerbugten. Til at begynde med tog disse fremmede ikke fast bopæl på Hannæs, men opholdt sig der i sommertiden. De lejede sig ind hos egnens beboere, med hvem de snart kom til at stå i et venskabeligt forhold. Når vinteren nærmede sig, vendte de tilbage til hjemegnen. Men det hændte, at flere af de fremmede fiskere under sommeropholdet på Hannæs blev forlovede og gift med kvinder fra egnen, og så fulgte det næsten af sig selv, at de tog fast bopæl i disses hjemegn. Som regel købte en typisk fiskerfamilie en ejendom til 2-3 køer. Så havde konen lidt at sysle med, når manden var på fjorden, og det var også nødvendigt med en ekstra indtægt, hvis fiskeriet skulle svigte.

En af de første pionerer var Lars Larsen Kyndi, der 1864 ankom med hele sin familie til Hannæs og bosatte sig i Amtoft. Lars Kyndi var en ægte type på en vesterhavsfisker, rolig og sindig, solid, flittig og tillidsvækkende. Lars Kyndi døde 1904, 75 år gammel. Hans tre sønner Lars, Bertel og Søren, drev alle fiskeri på fjorden. Lars Kyndi var i en årrække formand for fiskeriforeningen og i sognerådet for Øsløs-Vesløs-Arup kommune. Søren Kyndi var i flere år formand for fiskeriforeningen, medlem af sognerådet og i 30 år formand for Øsløs-Vesløs-Arup sygekasse.

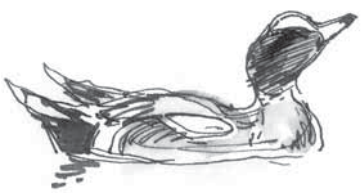

Af andre amtoftfiskere, der stammer fra Harboøre, kan nævnes de tre brødre Andreas Christensen (Justesen), Ole Peiter Christensen og Lars Christensen, der altid gik under navnet Harbo-Lars, samt Niels Ellermand. Andreas Justesen fiskede i mange år sammen med sønnen Christan Amtoft Justesen. Sidstnævnte

Krejler Christen Boesen og hustru Bente Marie, Øsløs.

tog også meget del i det offentlige liv. Han var således i mange år medlem af skolekommissionen, han var medstifter af Hannæs fiskeriforening og medlem af dens første bestyrelse, ligesom han også var medlem af bestyrelsen for frimenigheden på Hannæs. Han døde 1936. Ole Peiter Christensen, der var aktiv fisker, var i en længere periode medlem af sognerådet. Han døde 1905, 71 år gammel. Jens Flyvholm kom ligeledes fra Harboøre og var gift, da han kom til Hannæs. Hans sønner Even og Harbo Flyvholm blev begge fiskere som faderen.

Men det var ikke bare til Amtoft og Feggesund, der skete en indvandring af fiskere - også til Øsløs kom der tilflyttere.

Knud Nielsen Bruun, der var bror til Jens Flyvholm, var ugift, da han lejede sig ind hos gårdejer Jørgen Ravn (Højstrupvej 131), i Øsløs. Han blev gift med datteren på gården og bosatte sig i Øsløs og fiskede i mange år i fjorden, ligesom han forpagtede noget af fiskeriet i Vejlerne. Bruun tog livligt del i offentlig virksomhed. Han var i mange år medlem af sognerådet, formand for friskolen, i bestyrelsen for husmandsforeningen, forsamlingshuset og brugsforeningen.

Anders Pedersen Hav kom 1890 sejlende med familie og ejendele til Øsløs og købte et hus i Skippergade (5), hvorfra han og sønnen Josef Hav drev fiskeri på fjorden. Han døde 1912, 76 år gammel. Anders Pedersen Hav var en ældre mand, da han kom til Hannæs. 1863 var han med til at redde besætningen på det russiske krigsskib »Arctic«, der var løbet på revlerne. Denne dåd lønnedes med den russiske redningsmedalje. En af Anders Havs sønner druknede i 1893, da redningsbåden fra Lilleøre kæntrede under et redningsforsøg, og hele dens besætning omkom.

Der var særlig to årsager til, at harboørefiskerne søgte til Hannæs, nemlig indtægtsmulighederne og sikkerheden. Landingsforholdene var dengang meget dårlige mellem Thyborøn og Nissum fjord, og når havet i løbet af kort tid rejste sig, kneb det ofte svært for bådene at lande. Dertil kom, at de små fiskerbåde med årer og sejl ikke kunne nå ret langt ud på havet og derfor fik for ringe del i dets fiskerigdom. I Limfjorden var forholdene anderledes; landingsforholdene var,

Træskostøvle.

særlig på Hannæskysten, ret gunstige. Ved Feggesund kunne man ligge i læ ved en lang mole, der førte ud til færgens landingsbro, og ved Amtoft kom så senere anløbsbroen, som Limfjords-damperne kunne forankre ved.

Ifølge en erhvervsundersøgelse, foretaget 1890, levede 59 personer af fiskeri i Arup sogn. Medregnet i dette tal er fiskernes familier. Da Hannæs fiskeriforening blev dannet år 1900, blev der tegnet 36 medlemmer fra Øsløs og Arup, og der var 12 både, der fiskede fra de to steder. Økonomisk var fiskernes tilværelse ikke altid en dans på roser. 1890 blev der på Hannæs foretaget en indsamling til fordel for de fattige fiskerfamilier, som boede i Feggesund, og som på grund af det ringe udbytte på Limfjorden denne sommer var kommet i en sådan nød, at de ikke ved egen hjælp kunne skaffe sig brødet.

Også for godt hundrede år siden gav man lovgivningen skylden for det ringe udbytte. I 1912 var der 12 både, der fiskede fra Amtoft, og man brugte endnu sejl og årer som drivkraft. Man sejlede med en såkaldt sjægt. Garnene, man brugte, var ålevod, der blev anvendt fra forårets begyndelse til november. Fra oktober til jul fiskede man med torskevod. I 1913 dukkede den første motor op i Amtoft, og i løbet af kort tid var de fleste af bådene motoriseret. Men så kom 1. verdenskrig, og på grund af brændstofmangel måtte fiskerne igen anvende sjægten i en årrække.

Umiddelbart efter 1. verdenskrig var priserne på sild helt i top, 32 øre pundet, men amtoftfiskerne havde ikke redskaber til at fange sild med. I 1918 var der forøvrigt ingen sild ved Amtoft, men året efter var der til gengæld så mange af slagsen, at tre både fra Glyngøre og 2 både fra Dråby og Nykøbing fangede sild for 175.000 kroner, og det var mange penge dengang. I 1923 fik amtoftfiskerne også fat i de nye redskaber, bundgarnene, der kunne fange mange flere fisk. Der blev anskaffet sildegarn og ålegarn. Fiskene blev solgt til Thisted, Glyngøre og Løgstør, men efterhånden fik byen sin egen fiskeeksportør. I starten var brødrene Laurits og Karl Kyndi, sønner af Bertel Kyndi, fælles om forretningen, men Laurits havde mest lyst til fiskeriet, så Karl blev ene om foretagendet. Karl Kyndi (f.1893), har nedskrevet sine barndomserindringer. Her er lidt fra hans hånd:

»Vi blev opdraget i nøjsomhed med respekt for det daglige brød. Der var altid nok at spise, men der blev aldrig spurgt, om vi kunne lide det eller det. Var der noget, vi ikke ville have, kunne vi lade det stå, vi fik ikke noget andet i stedet, heller ikke mellem de tre måltider. Men i bordskuffen stod der en tallerken med rugbrød, hvis vi blev sultne. Broder Laurits trak jævnligt skuffen ud. Ved det at far var fisker, bestod middagsmaden jo mest af fisk, om sommeren ålekvabber og skrubber, hen på efteråret og vinteren fik vi kogt torsk, fersk eller saltet. Mor var meget sparsommelig; hvad der ikke blev spist til middag, blev stuvet til aften: torsk, kartofler og sennepssovs. Vi kaldte det »opsopning«.Vi drenge var efterhånden ikke så begejstrede for de kogte torsk, og min bror har senere fortalt mig, at han en dag stod ved østgavlen af huset og bad så mindelig til Vorherre, om vi ikke måtte blive fri for »opsopning« den aften. Det er den eneste gang, sagde han, jeg direkte er blevet bønhørt, for da jeg kom ind, havde mor bestemt, at vi i stedet for torsk skulle have flæsketerninger til kartoflerne.

Jeg mindes 2. juledag 1909. Der var fuldt i kirken. Lige under prædikestolen var der en lille stol med plads til to. Der sad vor gamle sognefoged og jeg. Da

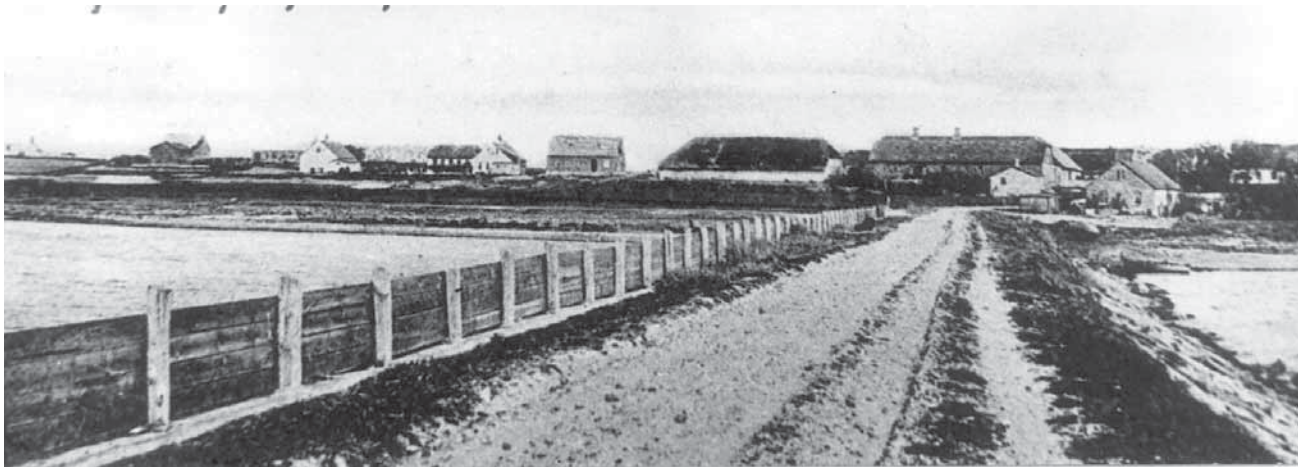

Amtoft bro anlagt 1899.

præsten gik til prædikestolen, sov sognefogeden. En times tid efter vågnede jeg ved, at præsten gik ned igen, men Jørn Thamsen sov stadig.

Skulle vi til Thisted, var det jo så let nu med toget, men om sommeren kunne vi gå på den grønne dæmning over fjorden til Østerild station og tage med derfra. Det var måske lidt længere, men vi sparede 15 øre på billetten. Efterhånden var der flere af de unge mænd, der anskaffede sig en cykel, men det var endnu et særsyn at se et kvindemenneske på sådan et monstrum. En kone fra Amtoft var den første her på egnen, der fik cykel, og hvad skete? Hun fik trillinger. De gamle koner rystede på hovedet og sukkede: »Der ka jen si, hva sånte nøj djævelskab ka før mæ sæ«.

Hvornår kunne et barn begynde at gøre nytte for føden, ja det var jo forskelligt alt efter hjemmets status. I mit hjem var det jo med at knytte garn til fiskeriet. Om vinteren sad far i hver ledig stund og bandt ålevod, og vi drenge måtte tidligt lære det. Jeg husker ikke, hvor gammel jeg var, men det var vist før, jeg kom i skole. Når det kneb med at få voddet færdigt til forårssæsonen, måtte vi hænge særligt i. En vintermorgen ved femtiden var det ikke sjældent, at far sad og bandt garn ved petroleumlampens skær. Vi børn fik dog altid lov til at sove, til dag brød frem. Der fandtes netfabrikker den gang, men lidt kunne der da tjenes ved selv at knytte garnet«.

Karl Kyndi, der døde 1978, havde mange tillidshverv. Han var formand for Hannæs fiskeriforening, medlem af sognerådet, valgt for Socialdemokratiet, kommunekasserer, og i en lang årrække sad han i Hanherred Sparekasses filial i Vesløs.

I slutningen af tyverne ønskede fiskerne at få repareret broen i Amtoft, men sognerådet ville ikke betale sin del af reparationen, og igennem flere år foregik der et tovtrækkeri imellem kommunen og diverse myndigheder. Men til sidst skete der noget, og i begyndelsen af 50'erne blev broen udvidet med en læmole. Igennem 30'erne, 40'erne og 50'erne blomstrede fiskeriet i fuldt flor, og på et tidspunkt var der 15 både, der levede udelukkende af fiskeri. Om vinteren tog mange af fiskerne til Thisted og fiskede fra havnen der. Så tog man toget til Vesløs om lørdagen og tilbage til Thisted om søndagen. Om aftenen hyggede amtoftfiskerne sig med at gå i biografen, et spil kort m.m.

Motorfærgen »Maja« ved Feggesund. Pee Kræsten, Feggesund Kro, er færgemand, 1934.

I 1959 blev der opført en fiskemelsfabrik i Amtoft, der producerede mel af søstjerner, senere blev der også produceret fiskeolie og fiskemel af skidtfisk. Fabrikken, der i begyndelsen beskæftigede ca. 12 mand, måtte efter et ejerskifte 1964 gå ned til en arbejdsstyrke på 4 mand. Amtoft fiskemelsfabrik lukkede 1979.

Igennem 70'erne og 80'erne blev fiskeriet på fjorden ringere og ringere, især på grund af forurening, og her i 1995 lever ingen fuldtids af fiskeri fra Amtoft. Det betyder dog ikke, at den gamle havneby, der opstod ved en udstykning af Amtoftegård i begyndelsen af forrige århundrede, ligger stille, tværtimod. I begyndelsen af 70'erne blev der udstykket et stort område til sommerhusgrunde på Amtoft hede, og hvert år lejer mange turister et af disse mange sommerhuse i en kortere eller længere periode. 1980 blev der etableret en lystbådehavn, der benyttes i stor stil af såvel sejlende turister som af de lokale, der hver uge i foråret og sommeren arrangerer kapsejlads. Det gjorde Hannæs fiskeriforening iøvrigt også i en lang årrække i begyndelsen af dette århundrede, hvor der deltog mange både fra Amtoft, Øsløs, Mors, Thisted m.m.

Alligevel stod byen i 1993 pludselig uden købmandsforretning, som byen havde haft siden begyndelsen af dette århundrede, men 1994 etablerede fiskehandler Benny Gade og hans kone Lene en ny købmandsbutik på havnen. Den blev kraftigt udvidet 1995.

I Amtoft bor der stadig en del af de gamle fiskere og deres efterkommere. Vi har allerede nævnt slægten Kyndi, men også navne som Kjeldsen, Poulsen, Kristoffersen og Kjær er tæt forbundet med fiskeriet og livet på havnen.

Kjeldsenslægten stammer oprindeligt fra Vesløs, hvor forfædrene var smede i flere generationer. Men en søn af den sidste smed, Jeppe Kjeldsen, Kjeld Kjeldsen, flyttede til Amtoft og blev fisker i begyndelsen af 1900-tallet. Senere fulgte flere af hans sønner, August, Karl og Jens Kjeldsen, i faderens fodspor. Den sid-

»Dige og Søn« ved Feggesund.

ste tog i sin ungdom ud for at opleve verden som sømand og soldat i amerikansk tjeneste i bl.a. Kina. Karl Kjeldsens sønner Niels, Erik og Kjeld var også fiskere i en lang årrække, før de gik over i andre erhverv. Regner Kjær, søn af tømrermester Niels Kjær, begyndte at arbejde hos fiskeeksportør Karl Kyndi allerede i begyndelsen af 30'erne, og senere overtog han forretningen, som han drev i en lang årrække. Han var endvidere den sidste sognefoged i Arup sogn. Forretningen blev senere overtaget af Benny Gade, der fortsat sælger fisk på havnen i tilknytning til sin købmandsbutik. Fiskene kommer bl.a. fra Hanstholm og fra andre lokaliteter i Limfjorden.

I Amtoft har der foruden fiskeriet også været en del håndværkere og småhandlende, som nu alle er forsvundet. Indtil for få år siden havde byen endvidere to købmandsforretninger. Den ene blev i en menneskealder drevet af Karl Købmand, døbt Jensen. I hans butik var der en bænk, hvor folk i ro og mag kunne drøfte fiskeriet og tidens problemer, men Karl Købmand der endvidere var spillemand, drejede nøglen om for en del år siden på grund af alderdom.

Den anden købmandsforretning i Amtoft blev etableret i begyndelsen af dette århundrede og var i en lang årrække ejet af Bertel Jensen, der endvidere var cementstøber og vognmand. Senere blev butikken drevet af bl.a. Andreas Agesen og Jens Kronborg. Forretningen lukkede 1993. Ellen og Martin Ingvardsen har i en menneskealder haft en stor møbelforretning, Amtoft boligmontering, der har kunder fra hele Thy, Hannæs og Hanherred.

Byens smedeforrretning blev i mange år drevet af Ingvard Poulsen og senere af sønnen Valdemar Poulsen, men den er nu også lukket. Til gengæld har byen et autoværksted med servicestation og antikhandel.

Da Arup skole, som lå i Nørre-Arup, blev lukket sidst i 1950'erne, blev den få år senere indrettet til møbelfabrik, en fabrikation der stoppede i 80'erne.

Arup forsamlingshus, der blev opført i 1906, blev solgt til privat eje i 1971.

Feggesund færgeri

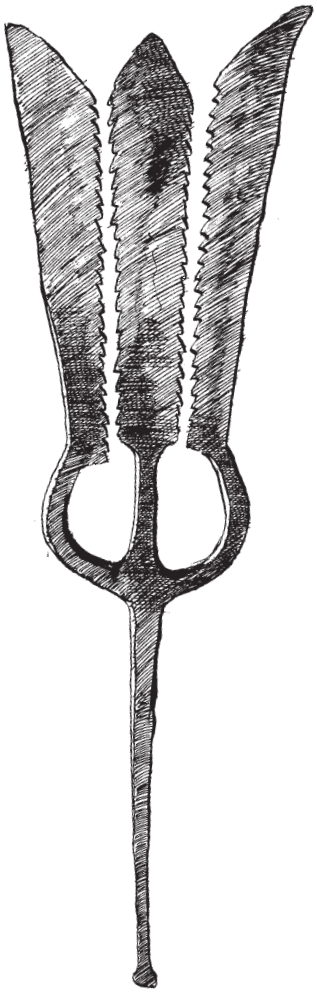

Ålejern.

På Hannæs er der og har der, så vidt vi ved, kun været et færgested, nemlig Feggesund, i Arup sogn på Sydhannæs. Allerede på dronning Margrethe I's tid i 1300-1400-tallet omtales Feggesund færgested, og i flere hundrede år hørte det under kronen. Den første færgemand, man kender navnet på, er Anders Simonsen, han omtales i Aalborghus Lens jordebøger 1604-10. Af færgeriet skulle han i årlig afgift svare tre mark i penge, samt en tønde heltfisk.

Den næste, der nævnes, er Peder Mouridsen, der havde færgeriet til 1664. Han svarede samme afgift som forgængeren. I hans tid skete der en alvorlig hændelse på færgen. Den 11. juli 1624 skrev Chr. IV til Otto Skeel til Hammelmose og befalingsmand på Dueholm kloster i Nykøbing Mors, om at forfølge en drabssag. To mænd, Morten Poulsen og Thomas Michelsen, kom op at skændes på færgen. Morten Poulsen beklagede sig over, at Thomas Michelsen havde slået ham, og de, der havde været med på færgen, havde bevidnet, at Thomas Michelsen selv sprang ud fra færgen, og at de ikke vidste, om han kom levende i land. Hvordan sagen endte, ved vi desværre ikke.

Laurits Christensen beboede færgestedet i 1664. I matriklen samme år betegnes han som så forarmet, at han intet kunne yde i afgift. Stedet var ansat til 2 tdr. hartkorn, og i landgilde eller afgift svaredes fortsat 3 mark og en tønde helt. I 1675 skænkede kongen, Chr. V, færgestedet til Johan Banniermann, som erstatning for en skade, han havde lidt på en vandmølle, som tilhørte ham. Den lå ved Vesterport i København. Ved matriklen 1688 beboedes færgegården af Niels Pedersen og ejedes af assessor Thøger Lassen til Rødslet, men Niels Pedersen drev formodentlig ikke færgeri, for allerede i 1670'erne blev færgefarten bortfæstet til Christian Laursen og Michael Laursen, der sikkert var brødre. De skulle svare 4 rdl. i stedsmålspenge.

Ved kopskattemandtallet i 1704 skrev sognepræsten for Øsløs-Vesløs-Arup, Michel Vogelius, om færgemændene:

»Hvad færgemændene angår, som skal svare kopskat, Christen Laursen med sin hustru Anne Andersdatter og Michel Lausen med sin hustru Kirsten Nielsdatter, så er de så fattige, at de ikke kan betale skatter, idet der ved færgestedet er få overførelser og lidt i fortjeneste, hvilket jeg kan bevidne«.

Færgestedet hørte da under Ørndrup på Mors, der i 1699 solgtes til Anders Kjerulf til Bjørnsholm (Vitskøl kloster). Han stævnede 1719 ved Hanherrednes ret begge færgemænd for restancer, så økonomien var åbenbart ikke blevet bedre siden 1704. Christen Laursen døde 1727, 77 år gammel.

Derefter fulgte en række år, hvor det er lidt uklart, hvem der ejede og drev færgeriet, men i 1780'erne blev det overtaget af Christen Jensen. Han havde færgegården i fæste til 1803, da han købte den af Niels Eriksen, der ejede Amtoftegård. Ved folketællingen 1787 var der to færgemænd, Chresten Jensen, husmand og færgemand, og færgemand Jens Pedersen, der også var husmand. Jens Pedersen var sandsynligvis Christen Jensens fader. Han har formodentlig drevet færgeriet før Christen Jensen.

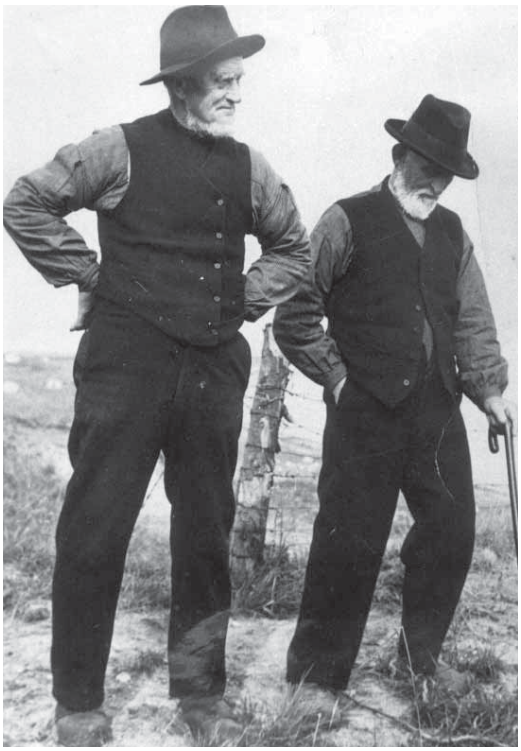

To gamle fiskere fra Amtoft: Kristen Andersen Nielsen og Kjeld Kjeldsen (Gammel Kjeld) 1934.

Ved folketællingen 1801 blev Niels Eriksen betegnet som færgemand. De private færger, der indtil 1807 havde hørt under danske kancelli, blev den 24. marts samme år overført til generalpostamtet, som i de følgende år startede en undersøgelse af færgerierne i Limfjorden og deres tilstand. I 1810 besigtigede Poul de Løvenørn, der senere blev skaberen af det danske fyrvæsen, på generalpostdirektørens vegne færgeriet ved Feggesund. I sin rapport skrev han bl.a.

»Færgeriet har hidtil været af meget ringe betydning, dog er heste- og kvægtransporten forøget meget efter Englandskrigene i 1807. En mangel er det, at der ingen folk findes på Mors-siden, så når nogen vil herfra til Hannæs, må de vifte med en stage eller et klæde, da det er for langt at råbe, men det kan godt tage flere timer, før man fra færgehuset observerer det, og i mørkt og tåget vejr kan det slet ikke ses«.

Løvenørn mente endvidere, at det mindste, der skulle gøres, hvis der skulle være tale om et færgested, var at bygge et hus til en af færgekarlene, som stedse dag og nat må være på Mors og der have en båd, der kunne hente færgen til overførsel af vogne og kreaturer, thi at holde en færge på begge sider måtte anses at være for bekostelig i forhold til stedets betydning. På forespørgsel fra amtmand Gerhardt Faye i Thisted, foreslog byfoged Møller i Nykøbing 1811, at der snarest muligt burde skaffes en færge, der kunne overføre heste, samt at der opførtes færgehus og anløbsbro. Huset anslog han ville koste 1250 rigsdaler. En skibsbro og en færgehavn sat af hugne sten blev sat til 500 rigsdaler, og en færgebro på Mors til 50 rigsdaler. Endelig mente han, at en færge med bekvem indretning til heste ville koste 300 rigsdaler.

Fisker Anders Bundgaard, Øsløs, 1934.

Midt under alle disse overvejelser døde færgemanden, Chr. Jensen, og enken Sidsel Arentsdatter fik ved skiftet 1811 fri rådighed over ejendommen. Få måneder senere blev hun gift med Christen Jacobsen, der overtog færgeriet. Han var født i Arup sogn 1789.

I en skrivelse til amtmand Faye erklærede han, at det var ham umuligt at forvente en så stor anlægskapital, som han anslog ville beløbe sig til ca. 3.000 rdl., hvorfor han henstillede, at færgehuset blev som det var, og at der blot blev anskaffet en ny færge, der kunne medføre rejsende med heste og vogne. Sagen kørte rundt i en lang periode, men blev skrinlagt på grund af statsbankerotten 1813. Da fik det offentlige andet at tænke på end Feggesund færgeri.

Forholdene vedblev med at være ret så primitive. Herremanden Casper Svinth, Vesløsgård, klagede i en skrivelse af 3. oktober 1812 til amtmanden over forholdene. Blandt andet var færgemanden flere gange ikke til stede, andre gange måtte kreaturer og heste svømme over, endda i september måned, da vandet var alt for koldt.

Christen Jacobsen reagerede på klagen ved at undre sig over denne og kaldte Svinths beskyldninger for at være »af den misundelige slægt«. Klagen kom der ikke noget ud af, idet den henlagdes ubesvaret. Christen Jacobsen solgte færgeriet og færgegården den 20. august 1830. Samme år købte han Øsløs Store Bisgård, som han ejede en del år. Han døde 1849. Færgeriet solgte han til Peder Andersen, Amtoft. Han ejede kun færgeriet i en kort tid, idet han allerede den 22. december 1832 skødede det videre til Thomas Christensen Rødbroe. Inden købet var helt i orden, skrev han et andragende til kongen, Frederik VI. Han skrev bl. a.:

»Efter at jeg har tilkøbt mig Feggesund færgested i Arup sogn, Thisted amt, erfarer jeg, at dette færgested er upriviligeret. Da andre mueligen skulle kunne få i sinde at søge et sådant privilegium, uagtet rettighederne har lagt til mit sted, i mands minde, så da jeg have haft betydelige bekostninger på fartøjernes reparation og med opofrelse fået færgeriet i orden, så at det af rejsende med tryghed kan passeres, og jeg desuden agter at bygge en ganske ny færge, så ansøger jeg allerunderdanigst om privilegium på færgestedet over Feggesund. Dette færgested er det eneste, som forener Hanherred med Morsø, idet Vildsund omtrent 3 mil og Aggersund 33 mil fraligger og disse tvende er de nærmeste Feggesund henliggende«.

Rødbroe ansøgte endvidere om at indføre de samme takster ved Feggesund som ved Vildsund. Andragendet er dateret den 23. juni 1832.

Inden amtmanden sendte ansøgningen videre, blev der afholdt synsforretning af sognefoged Lars Christian Andersen og gårdmand Ingvar Andersen, der fandt, at færgen med tilbehør af årer, stager, anker og tove var i brugbar stand. Færgen kunne medtage en vogn og to heste. I færgegården var der plads til to personer af bondestanden og til to personer udenfor bondestanden, ligesom der fandtes staldplads til fire heste. Færgeriet blev bestridt af færgemanden selv og en karl. Et halvt år efter indsendelsen fik Rødbroe sit færgeprivilegium og tilladelse til at indføre samme takst som i Vildsund, på den betingelse, at han anskaffede en ny færge af den ønskede størrelse, at han lod opføre et nyt signal på Mors eller

»Niels Juel« af Amtoft, ejere Marinus og Håkon Christensen.

udstationerede en mand med en båd derovre, samt at han betalte en årlig afgift på to daler sølv. Disse betingelser gik Rødbroe ind på og lovede at have dem opfyldt ved slutningen af juni 1833. En synsforretning den 10. juli 1833 bekræftede, at han havde opfyldt betingelserne.

I 1836 indtraf der en ulykke. Den 8. juli om formiddagen sendte Rødbroe båden til Mors for at hente tre personer. Båden var bemandet med møllerkarlen, Peder Jensen, og karlene Lars Chr. Jensen og Jens Chr. Nielsen. Da de kom til Mors, var der ankommet yderligere fire personer med fem heste. Passagererne blev taget over i båden, der kunne bære 16 mand (hestene svømmede over). Under sejladsen sprang gårdmand Lars Hansen fra Ejerslev overbord, af frygt for at båden skulle synke, og druknede. Der var ingen, der blev draget til ansvar efter den retslige undersøgelse. Thomas Vils blev den næste færgemand. Han overtog færgeriet, gården, møllen m.m. den 11. november 1839. I 1839-41 blev der arbejdet på at få anlagt en færgebro. Arbejdet blev udført af Christen Jørgensen, Arup, der jo på mange måder var en foregangsmand. Brobyggeriet blev finansieret af amtets reparationsfond.

På trods af forbedringerne indkom der stadig klager over færgens manglende effektivitet. Især blev der klaget over den lange ventetid. Det var iøvrigt ikke nogen guldgrube at drive færgeriet. Regnskaberne for 1839 viste en indtægt på 175 rdl. og 8 skl. Udgifterne var til folkehold, vedligeholdelse, skatter og afgifter, isning m.m. på 164 rdl. Der var altså kun 11 rigsdaler og 8 skilling i nettofortjeneste på et helt år. Derfor udlejedes færgen ofte til andre formål, og det kunne medføre den lange ventetid.

1844 indtraf den største ulykke i færgeriets historie. Denne gang sank færgen og syv mennesker druknede. Kun tre reddedes. De druknede var seks kvinder, der

havde været til begravelse på Feggeklitgården. Desuden druknede færgekarlen Christen Christensen Smed. Heller ikke denne gang kunne man drage færgefolkene til ansvar for ulykken, der formodentlig skyldtes stærk strøm og heftige vindstød. Årsagen til, at så mange kvinder druknede, var sandsynligvis de meget tunge klæder, de bar.

Året efter lejede Thomas Vils færgeriet ud til Mads Møller. Han havde det i leje i to år, hvorefter Thomas Vils solgte det til Jens Peter Kirk, og i hans ejertid skete der en takstforhøjelse:

En person med håndbagage kostede 4 rigsbankdaler om sommeren og seks om vinteren. Håndværkere, matroser, bønder, tjenere, soldater og nødlidende personer skulle give tre rigsbankdaler om sommeren og fire om vinteren. En holstensk vogn eller lignende med tilhørende rejsetøj kostede 24 rigsbankdaler om sommeren og 32 om vinteren. Sommertiden regnedes fra 1. april til 30. september.

Jens Peter Kirk solgte færgeriet allerede i 1852 til Niels Jensen Gade, der fik skøde på færgeriet og hele ejendommen bestående af Feggesund vejrmølle og Feggesund færgegård af hartkorn ialt en tønde, fem skæpper, to fjerdingkar og $2^1/_2$ album. Disse tal svarer til en mindre gård.

Færgerettighederne blev ansat til fire skæpper. Ialt skulle Gade for det hele betale 6.200 rigsdaler sølv. Amtet opførte en bro på Mors-siden, den stod færdig i 1857. Færgeriet steg støt i disse år. Det efterfølgende år blev der overført 1123 personer, 23 vogne, 153 heste og 200 tønder gods.

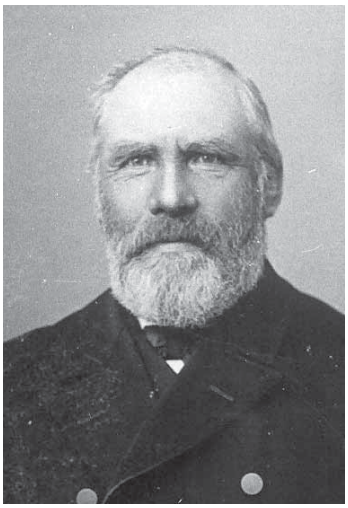

Fisker Jens Flyvholm, Feggesund.

Jens Flyvholms hustru Edel Kirstine.

Gade solgte 1861 færgeriet til Jesper Larsen, der drev færgeriet i 15 år, hvorefter det i en kort periode var ejet af Palle Chr. Jørgensen. Han solgte det allerede året efter til storkøbmanden fra Øsløs, Thomas Christensen Dige. Han startede hurtigt en omfattende virksomhed ved den gamle færgegård med mølleri. Under navnet »Dige & Søn«, oprettede han købmandshandel, kro og bageri og fik endvidere bevilling til at drive færgeri fra Mors-siden, der siden 1857 havde været på andre hænder, bl.a. hos H. C. Jespersen, ejeren af Feggeklit, der endvidere drev kro på Mors-siden.

Udover disse forretninger havde Dige to skibe, der hovedsageligt sejlede til Norge med varer og havde bl.a. træ med tilbage. Det ene af disse skibe forliste iøvrigt under sejlads til Nibe, hvor skibsdrengen Jeppe Kjeldsen, der var fra Amtoft, druknede. Det andet skib hed »Wilhelmine« og havde i mange år Johan Kjær fra Øsløs som skipper.

Dette foretagende blev drevet frem til 1909, da alle købmand Diges foretagender bl.a. i Øsløs og Feggesund gik fallit.

Allerede i 1893 blev der etableret statstelefon i Feggesund Nord. Statstelefonstationerne blev efterhånden overtaget af Jydsk Telefon, sådan også på Hannæs i 1923.

Det var handelsmand Martin Chr. M. Gasberg, der bestyrede centralen i Feggesund Nord fra 1. august 1922 og indtil den nye central i Amtoft blev oprettet 1. oktober 1934 med 17 abonnenter. Derefter blev han leder af denne. Efter hans død i 1948 overtog hans enke, Anna Gasberg, bestillingen, og da hun døde i 1959 blev datteren, Agda Jensen, centralbestyrer indtil nedlæggelsen 3. maj 1972, da 74 abonnenter blev indført under Vesløs central samtidig med automatiseringen af denne.

Deltagere i kapsejlads ved Feggesund færgekro 1903. Deltagerne kom fra Øsløs, Amtoft, Feggesund og Mors.

På Mors-siden blev kroen ejet af Søren Sørensen, der senere overtog Østvildsund kro. 1910 blev den drevet af den tidligere færgekarl hos »Dige & Søn«, Peder Kresten Pedersen, kaldet »Pæ Kresten«. Kroen på Hannæssiden blev lukket før 1920 og blev almindelig landbrugsejendom.

»Pæ Kresten« købte 1918 motorfærgen »Maja«, og samme år fik post- og telegrafvæsenet koncession på ruten, og »Maja« fungerede derfor også som postrute. »Maja« kunne medtage en personbil, og i forhold til de tidligere færger ved Feggesund, var den en ren luksusfærge. Der blev i mange år sejlet to ordinære ture om dagen og ellers ekstrature, når der var brug for det. I begyndelsen af »Majas« funktionstid var der forbindelse en gang om dagen med charabanc fra Nykøbing, og indtil Vildsundbroen blev til virkelighed, gik posten til hele Hannæs over Feggesund. Da bilerne kom frem, blev charabanc'en afløst af en rutebil, der kom til Feggesund hver formiddag. I 1952 forlangte skibstilsynet nogle større reparationer på »Maja«, og i første omgang blev den afløst af en mindre færge »Vita«, der kun kunne medtage passagerer. Efterhånden som bilismen vandt mere indpas, blev der mindre brug for færgeriet. Postvæsenet ønskede ikke at fortsætte driften, og efter flere års diskussioner og folkeafstemninger, der iøvrigt klart gik ind for færgeriets fortsættelse, stoppede driften helt den 1. oktober 1955. I de næste mange år blev der diskuteret frem og tilbage, om man helt skulle opgive tanken om et færgeri ved Feggesund eller arbejde hen imod en mere tidssvarende løsning for driften. I 50'erne og 60'erne blev vejnettet i Thy og på Hannæs væsentligt forbedret, og flere og flere bilende turister fandt til disse afsides egne.

Mange af dem fandt til Feggesund i den tro, at der fortsat blev drevet færgeri på stedet. Dette fik sognerådene i Øsløs-Vesløs-Arup og Ejerslev-Sejerslev-Jørsby til at indlede forhandlinger med amtet for at genåbne færgeriet, og i 1964 forelå det færdige projekt til opførelse af et moderne færgerianlæg. Projektet ville koste ca. 1,3 million kroner, og der skulle bygges to nye færgelejer og en tilkørselsmole på Hannæs-siden.

Den 3. juni 1967, med en lille forsinkelse, kunne de nye færgelejer ved Feggesund indvies med repræsentanter fra staten, amtet og de implicerede kommu-

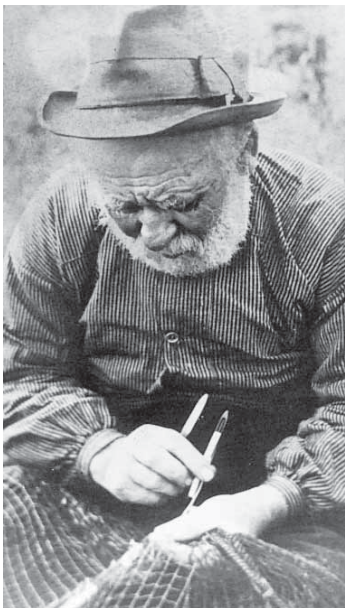

Fisker Bertel Kyndi, 1934.

ner. Med på den første sejlads med færgen »Gammelør«, var blandt andet sognerådet fra Ejerslev-Sejerslev-Jørsby og amtmand Florian Martensen-Larsen. Færgen sejlede til Hannæs-siden, hvor sognerådet fra Øsløs-Vesløs-Arup, med sognerådsformand Peter Vinther i spidsen, bød selskabet velkommen til Hannæs. Der blev bl.a. holdt tale af amtmand Florian Martensen-Larsen og formanden for færgeselskabet M. P. Madsen, samt de to sognerådsformænd fra Mors og Hannæs. Arbejdet blev udført af aalborgfirmaet Andersen & Cordes. En specialarbejder fik i 1966-67 7,50 kroner i timen for at udføre dette anlægsarbejde. Dog var noget af arbejdet på akkord, og så kunne timelønnen komme helt op på over 20 kroner. Allerede kort tid efter indvielsen kunne dagspressen berette om knap 19.000 rejsende, og i hele juli måned var der over 25.000, der benyttede færgen. I dag er det ikke nødvendigt at vente hele og halve dage på at komme over på den anden side, som da Anders Simonsen, Peder Mouridsen og Christian Jacobsen stod for sejladsen. Der er overfart hver hele og halve time.

Lildstrand

Fiskerlejet Lildstrand kunne i 1983 fejre 100 års jubilæum, og det er i sig selv ganske enestående for et lokalsamfund, at man både kender navnet på den første nybygger og tidspunktet for hans bosætning. I 1883 flyttede en ung mand ved navn Poul Christian Hansen Græsbøll fra Græsbøllgård mellem Myrupgård og Rotbølgård inde bag klitlandet ud til kysten. Han var da 23 år. Kort tid forinden var han hjemsendt fra marinen, og nu søgte han arbejde og et sted at bo. Han valgte fiskeriet og flyttede i første omgang ind i et eksisterende pakhus et stykke fra Sandnæshage. Pakhuset var blevet opført i forbindelse med skudefarten og handelen på Norge, som Poul Græsbølls bror, Anders, tidligere havde dre-

Modstående side til højre: Fisker Anders Hav, Øsløs, nuværende Skippergade 5, ca. 1910.

Fisker og redningsmand Poul Græsbøll med familie ved Strandgården, det første hus ved Lildstrand ca. 1900.

vet fra stedet. En anden bror til Poul Græsbøll var Peder Græsbøll, og han var købmand på Bjerget.

Med pakhuset som midlertidig bopæl og en hund som eneste selskab begyndte Poul Chr. Græsbøll helårsfiskeri fra stedet. Kort tid efter påbegyndte han opførelsen af »Strandgården« og dermed begyndelsen til fiskerlejet Lildstrand (Lill-hav) eller »Nahrend«, som det også blev kaldt. Flere bosætninger ved stranden fulgte efter, og i 1885 blev Poul Græsbøll gift med Petra Bolette Christensen fra Kæret. Den 10 december 1886 fik de deres første barn, Hanne, som blev den første egentlig indfødte lildstrandbo. I januar 1890 blev datteren Martha født. En tredie datter døde som to-årig.

Selv om de endnu ikke var mange, der boede ved stranden, så dannede de dog i 1885 »Fiskeriforeningen for Lildstrand«, der til en begyndelse talte 27 medlemmer. I 1886 skænkede »Foreningen til Fiskeriernes Fremme« 250 kr. til opførelse af et ishus ved strandkanten til nedisning af den friskfangede fisk.

Nytten af ishuset viste sig allerede, da en rigelig rødspættefangst begyndte, hvorved det blev muligt for fiskerne at »erholde bedre priser for deres fisk end forhen, idet ispakningen bøder en del på den lange transport til vogns, inden varerne når til jernbanelinjen«. Den omtalte jernbanelinie var Thy-banen, indviet i 1882 med Thisted som endestation.

Isen blev hver vinter skåret i Strandkær-søen og opbevaret i ishuset, til den skulle bruges. Det første år gik det ikke så godt, fordi man var kommet noget sent igang. Men hver vinter siden da og indtil årene efter 2. verdenskrig er der blevet skåret is i søen til brug for fiskeriet. Da blev det forbudt at bruge naturis til konsumfisk.

Det første ishus fra 1886 efterfulgtes af nye. Ishusene var bygget i tilknytning til pakhusene, og de var opført med dobbeltmur, hvor isoleringsmaterialet

bestod af tætpakket lyng på alle sider - også over loftet. I 1916 og 1918 opførtes nye pakhuse ved landingspladsen. De var opført af cementsten - et meget almindeligt byggemateriale på denne egn. Det var en vinterbeskæftigelse for mange mænd at støbe cementmursten, som de selv eller andre skulle bruge til byggearbejder. I det yngste ishus fra omkring 1935 bestod isoleringsmaterialet af tørvesmuld.

Det halve af ishuset var gravet ned i jorden, og gulv og vægge var isoleret med tørvestrøelse, og med den isolering var det muligt at opbevare is i huset til et års forbrug. De sidste år blev isen kørt fra Strandkær til ishuset i lastbil.

Rygkurv fra Lildstrand.

Gennem 1880 - 90'erne flyttede såvel både som folk til Lildstrand, og huse blev bygget. Mange kom fra lokaliteterne »Bethlehem«, »Glæde« og »Sønderend« vest for Lildstrand. De gode landingsforhold bag stengrunden »Bragerne« var en medvirkende årsag hertil.

I ugebladet »Fiskeritidende« nr. 12 1890 stod der at læse: »I Lild stranddistrikt fiskes med 30 både af 85 mand. Udbyttet i 1889: 3700 stk. hummer (4300 kr.), 500 snese flynder (100 kr.), 2500 snese kuller (3500 kr.), 700 stk. skader (350 kr.) og 1000 stk. torsk (600 kr.), ialt 10.050 kr.«.

Det var også i disse år, der blev oprettet statstelefon i Lildstrand. Det skete i 1886, muligvis i tilknytning til redningsvæsenet. Også her blev statstelefonen senere overtaget af Jydsk Telefon. Den første bestyrer i Lildstrand var strandfoged Poul Chr. Græsbøll, og det hverv havde han til sin død i januar 1949, derefter var det datteren Martha Thomsen indtil 1. maj 1949, da centralen blev nedlagt, og ni abonnenter overført til Bjerget.

I de sidste år før århundredskiftet arbejdede en kommission med planer for havnebyggeri ved vestkysten, og en opgørelse over aktiviteterne i Lildstrand, som kommisionen foretog i 1897, viser, at 62 fiskere fiskede fra 7 åbne havbåde og 57 mindre både og pramme fra denne plads. Disse fiskere boede dog ikke alle ved stranden, ligesom de næppe alle havde fiskeriet som eneste erhverv. Fangsten bestod dengang hovedsageligt af torsk, kuller og hummer og androg i 1897 en værdi af 14.872 kr., medens bådenes værdi sammenlagt udgjorde 5.900 kr.

Planerne om en havn ved Lildstrand (Sandnæshage) var langt fremme i årene før 1890'erne, og amtsrådsmedlem Niels Rohde var i København for at tale for sagen. Linien for en kommende jernbane var lagt. Den skulle gå vest om Bjerget bakke ud omkring, hvor plantørboligen nu ligger, men sådan blev det ikke. Først i 1960 påbegyndtes den længe ventede havn på denne del af vestkysten, og valget faldt på Helshage på Hanstholmen. Byggeriet af denne havn blev allerede påbegyndt i 1920 - og 1930'erne, men blev sat helt i stå under den tyske besættelse. Havnebyggeriet i disse år påvirkede ikke aktiviteterne ved Lildstrand, hvad derimod byggeriet, der begyndtes i 1960, i høj grad gjorde.

I 1901 fik Lildstrand den første motorbåd på stranden. Den var på 2,65 brt. og havde navnet T 75 »Alpha«, og med den indledtes en ny tid for fiskeriet, idet motorbådene havde en meget større aktionsradius end de gamle sejl- og robåde. Motorkraften betød en større sikkerhed for fiskerne, fordi de hurtigere kunne

Redningsbåd og redningshus.

søge land i dårligt vejr, men især betød det, at de i højere grad kunne opsøge andre og flere fiskepladser længere fra land, og dermed øgedes mulighederne for indtjening.

T 75 »Alpha« ejedes af Otto Smærup (1865 - 1941), der stammede fra »Smærupgård« ved Roelsgårdbakken. Han havde været i USA en tid, men vendte tilbage og slog sig ned på en ejendom i Kæret. Han var en meget aktiv og initiativrig fisker, og hans køb af motorbåd som den første på stranden vidner også derom. Båden havde en 4 á 5 HK motor af mærket »Gideon« fra firmaet Rud. Kramper og Jørgensen i Horsens.

Siden er kystbådene til stadighed blevet større. Dengang landede eller satte man bådene ud ved hjælp af ruller under kølen. Eftersom bådene blev større, var det nødvendigt for mandskabet at sætte ryggen mod skibets side for at flytte og støtte det. Det var hårdt og meget usundt for mændenes rygge, og det betød derfor en stor forbedring, da der blev indført gangspil, og siden 1930'erne kom håndspil til at lette ophalingen af de 5 - 8 brt. store fartøjer. I 1939 opfandt Claus Sørensen, Esbjerg, det motordrevne ophalingsspil, og det første blev opstillet i Nr. Vorupør. Krigen standsede imidlertid spredningen af denne epokegørende opfindelse, og først i 1952 fik Lildstrand sit første spilhus med motordrevet spil.

Den første spilpasser var Carl Rohde, og han blev i 1963 afløst af Lars Smærup, der havde bestillingen, til det hele gik i havet i 1970. Efter at Hanstholm havn var indviet i 1967, forlod de fleste fiskere Lildstrand. Der var efterhånden kun 3 - 4 både tilbage, og i den tid blev spillet passet af Henrik Pedersen. En anden grund til, at fiskerne forlod Lildstrand i den periode, var den kystnedbrydning, der i disse år fandt sted. Havet skar meget kraftigt i kysten omkring landingspladsen og truede herværende bygninger og installationer. De store mængder ral, der i 1960'erne blev skrabt på forstranden, var nok ikke uden skyld deri. Et stort sorteringsanlæg var opbygget ved Sandnæshage, og vest for byen blev etableret en stor raloplagsplads. Ved en voldsom storm i oktober 1970 blev det redningshus, der var opført i 1928, samt størstedelen af det såkaldte fiskehus tillige med et redskabshus taget af havet. Hele forstranden var væk og

dermed også muligheden for ophaling af bådene. Oktoberstormen stoppede definitivt fiskeriet fra Lildstrand.

De sidste fire kystbåde blev alle flyttet til Hanstholm, og såvel spilhus som wiretræk blev demonteret. Tilbage var kun enkelte joller, som benyttedes af fritidsfiskerne. Efter stormfloden i 1970 voksede den lokale modstand stærkt mod ralskrabningen, som blev beskyldt for at være en medvirkende årsag til den fortsatte kystnedbrydning, ligesom beboerne også efterhånden følte sig stærkt generet af støj fra sortérværket og af den meget tunge trafik gennem byen med ral dagligt. Det resulterede i et totalt forbud mod fortsat ralskrabning. Sortéranlægget blev afmonteret, og stedet indrettet til parkeringsplads.

Efterhånden mindskedes nedbrydningen af kysten, og enkelte redskabshuse blev genetableret i forbindelse med det tiltagende jollefiskeri, og sidst i 1970'erne begyndte en ny generation at bosætte sig i Lildstrand. De var født og opvokset der i de gode tider i 1950'erne. De unge ville ikke stiltiende acceptere fiskerlejets uddøen og stedets overgang til udelukkende ferie- og fritidsformål, og der blev nu satset meget på en forandring. På grund af den store lokale interesse for fiskeri fra stranden blev der i juni 1981 afholdt en stiftende generalforsamling med det formål at genoprette Lildstrand Fiske- og Spilhusforening. Man ønskede at indkøbe et nyt spil og genetablere wiretræk m.v., så erhvervsfiskeriet kunne genoptages med anvendelse af de eksisterende bygninger og anlæg. Ønskerne blev ført ud i livet, og 7. november 1981 kunne det nye spil indvies. Ni både var tilmeldt foreningen. En ny storm - af orkanstyrke - 24. og 25. november 1981 forårsagede pány betydelige ødelæggelser omkring landingspladsen, og havet tog en del af det nyistandsatte spilhus, ødelagde fiskehuset og et par kystbåde. Humøret var på nulpunktet, men viljen til genopbygning ikke kuet. Der blev igen lagt planer, og de blev hurtigt omsat i handling. Et nyt spilhus med bedre sikring af fundamentet blev opført 25 m bag det oprindelige fra 1952, fiskehuset repareret, og 17. januar 1982 gik første båd på fiskeri med assistance fra det nye spilhus.

Den næste spilpasser var Alfred Christensen og efter ham Ove Dam i en hel del år. Han blev til sidst hjulpet af Poul Andersen. Det er nu Leif Abildgaard, der via spillet assisterer de 12 små og store både gennem havstokken.

Ved folketællingen 1901 var der 11 husstande i Lildstrand, og på de 18 år, der var gået siden Poul Chr. Græsbøll slog sig ned på stedet som ene mand, var der nu dannet et lille samfund, hvor alle familier levede af fiskeri. Poul Chr. Græsbøll var desuden strandfoged og opsynsmand. Foruden ham var de 10 andre husstandes indehavere Mads Chr. Sørensen Guldhammer, Lars P. Horns enke, Chr. P. Christensen, Otto Andersen, Kr. Poulsen Klit, Peder Olesen, Andreas Christensen, Poul Harald Emil Pedersen, Chr. Peter Jensen, Johan Karlsen Nielsen.

Netop i 1901 kom maleren Emil Nolde til Lildstrand for at arbejde her. Han søgte til denne kyst, som andre malere på samme tid søgte til Skagen, på grund af det specielle lys, der findes her ved havet. Han lejede sig ind i et værelse på »Strandgården« hos Poul Græsbøll og hans kone Bolette. Besøget blev imidlertid af kortere varighed, da Nolde fandt stedet alt for ensomt, ligesom inspirationen til at male forsvandt for en tid. Han flyttede samme år tilbage til København, men enkelte billeder fra Lildstrand er senere blevet kendt og vidner om hans ophold her.

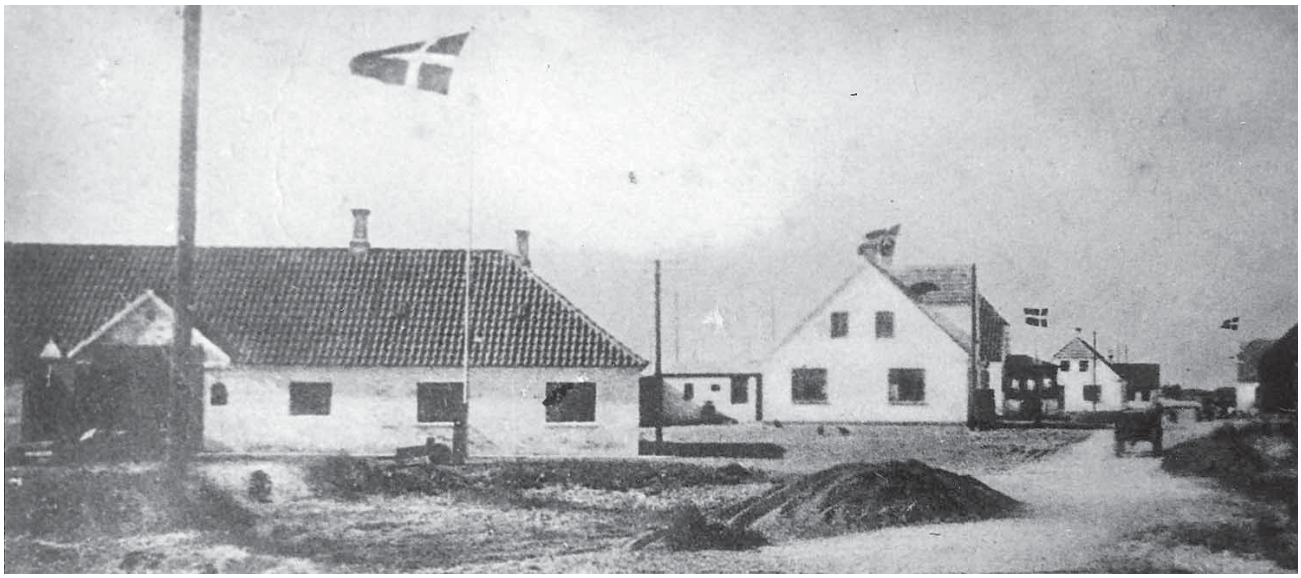

Lildstrand med Strandgården i forgrunden ca. 1945.

Ti år senere - i 1911 - var antallet af husstande steget til 16, og væksten i fiskerlejets befolkning fortsatte støt og roligt og medførte, at der i 1924 blev etableret en skole i lejede lokaler. Ved starten havde den 9 elever og 1 lærer. Skolen blev startet 1. november 1924 som privatskole, idet et barnebarn af Poul Græsbøll havde engelsk syge og derfor ikke kunne gå de ca. 4 km til Kæret skole.

I 1927 købte Tømmerby-Lild kommune bygningen for 4000 kr., og herefter fungerede skolen som almindelig kommuneskole. Som lærer blev ansat Johs. P. Larsen Tinge, der ved siden af lærergerningen fungerede som korrespondent til forskellige aviser og tidsskrifter både i hovedstaden og provinsen.

Midt i 1930'erne talte den lille bys indbyggere 75 personer. Der var tidligere blevet etableret et bageri, og i 1930-31 blev der opført en købmandshandel. Den 30. november 1931 tændtes det elektriske lys for første gang i Lildstrand.

Fiskeriet var i disse år i høj grad et familieforetagende. Fiskerkonerne skulle bede kroge, og garnene skulle »klååres«. Også de større børn hjalp til, hvor de kunne. En af fiskerkonerne, Amalie Sand, gift med fisker Jens Sand, fortæller om, hvor dårligt hun havde det i begyndelsen, da hun skulle sætte orm på kroge. Hun kunne bestemt ikke lide at røre ved dem og havde vanter på til arbejdet den første tid. Vanen er det halve liv, og det ændrede sig derhen, at hun med tiden sparede vanterne.

En anden fiskerkone, Marie Smærup, (kaldet Malitta - et kælenavn, hendes far havde givet hende) hjalp selvfølgelig også manden, Peter Smærup, med at klare garnene og bede krogene. 2400 kroge skulle daglig bedes med muslinger. Garnene blev »klååret« i stuen, og det efterlod stort griseri, men så nød hun det ekstra, når hun hen på de små timer var færdig med dette arbejde og fik gulvet vasket. Så kunne hun næsten ikke nænne at forlade stuen og gå i seng, men lidt søvn måtte hun og de andre fiskerkoner have. Til tider blev det kun 3-4 timer pr. nat, hvis det var fiskevejr. Der var to timers sejlads til fiskepladserne, så mændene skulle tidligt afsted og have proviant med.

Inden fiskehuset blev bygget, sad man på stranden og rensede fisk. I alle fiskerfamiliers daglige husholdning indgik fisk helt naturligt - forskellige slags serveret på forskellige måder, men alligevel for nogle børn ensformig mad. Der var ikke råd til meget kød dengang for folk ved havet.

Told og handel

I mange år boede den stedlige tolder på Kæret i nærheden af Rotbølgård i et hus ved Lildstrandvejen. Senere flyttede toldassistenten til Lildstrand, bl.a. Frederik Henneberg, født på Kæret og i 1871 gift med Thora Pedersen. Han var i redningsvæsenets tjeneste fra 1895, toldopsynsmand fra 1921 og tillige opsynsmand ved redningsstationen fra 1929. Han var med til at redde mange menneskeliv fra druknedøden i Jammerbugten. Frederik Henneberg var fætter til Niels Kr. Stentoft, fisker og redningsmand.

Af toldopsynsmændene var der én ved navn Mummesen. Han, som senere blev embedsmand, boede på Kæret og var gerne kørende omkring på sin vidtstrakte rute. Mange af disse tjenestemænd var jævne mennesker, der stod i et godt forhold til egnens folk. Ofte så de, ligesom strandfogederne, gennem fingrene med, når én, som der blev sagt, »høj rejet sæ en pind, for helsen høj haw taa´n den«!

En af de første toldembedsmænd i Bjerget by hed Haugaard. Hos ham skete det, at der til tider var gæster, der tog sig en tår over tørsten. Engang blev de så opstemte, at lampen gik sig en tur, så glasstumperne fløj rundt i stuen, og enkelte af dem satte sig fast i en af gæsternes bagdel. Lægen, der var med i laget, ville straks fjerne splinterne, så manden blev lagt på et bord med enden i vejret. Da lægen tog fat på behandlingen med at pille glasstumper ud, erklærede han: »Nu må De sandelig love mig at holde vejret, mens jeg ordner dette her«!

En senere tolder i Bjerget hed Stilling. Ham søgte man at undgå at fornærme. I hvert fald har én fortalt, at da han som dreng tjente ham, skulle han gå til den gamle Otte i Lund for at få en perpendikel gjort i stand, for Otte kunne foruden at være gårdmand tage sig af næsten al slags håndværk og var også urmager. Da perpendiklen var istandsat, og drengen havde betalt 8 skilling for det, ville han skyde genvej hjem og satte tværs over render og grøfter, men ved et forfejlet spring faldt han så uheldigt, at det gik ud over perpendiklen. Han vovede ikke at komme med den i den forfatning til tolder Stilling og gik så tilbage til Otte og klagede sin nød. - »Ja - ja - bitte fåå'r«, sagde Otte, »hår do en toskilling, så skal a sætt' den i stand ijen«! Således kom drengen lykkelig ud af den »klemhærke« (vanskelige situation).

En mere lun herre var toldkontrollør Jensen. Han kunne godt sige til en mand, han traf i en af Bjergets butikker: »Vil De gerne have en cigar? - Ja, for så har jeg da en tændstik«!

Engang fik han Jens Roed til at køre sig til Lildstrand, hvor han traf fisker Otto Andersen, der var med i redningsvæsenet. For sjov spurgte Jensen ham: »Ja, De er vel kaptajn«? »Ja - ja -«, svarede Otto Andersen, idet han tog om sin kone og dansede rundt med hende, - »og her er skuden, som a fører«!

Den samme Otto Andersen sørgede for, at der var frisk fisk at sætte på middagsbordet i hjemmene, idet han kørte rundt i sognene med hest og vogn og solgte fisk. Han havde sin helt egen bramfri facon at omgås folk på, hvor han kom frem, og den var ens overfor alle - høj eller lav - ung som gammel.

Det klassiske billede af handel med fisk i ældre tid viser enten bønder, der køber hele vognlæs fulde direkte ved bådene med henblik på at salte og tørre dem til senere brug, eller folk fra fiskerens familie, der drager ind i land med rygkurven toplæsset. Men i 1904 blev afsætningsforholdene i Lildstrand lettet, idet Thisted - Fjerritslevbanen blev etableret med nærmeste station i Frøstrup. Fra Fjerritslev var der desuden forbindelse videre til Aalborg. Et raskt spand heste kunne på relativt kort tid køre de friskfangede fisk til Frøstrup, og med den nye fragtmåde med jernbanen, der var hurtigere og bedre end nogensinde før, kunne der opnås bedre priser for fiskene.

Den indfangede fisk blev også afsat på anden måde. Ifølge avisen blev der eksporteret fisk fra Lildstrand til Norge i 1926. Transporten klarede fiskerne selv, idet avisen refererer, at fisker Martin Guldhammer netop var vendt hjem fra Kristiansand, hvor han havde afsat de 5000 pund rensede torsk, han var sejlet derop med. Turen var gået ganske udmærket. Overfarten havde taget ca. 10 timer hver vej, og det økonomiske udbytte havde også været ganske godt om end ikke helt tilfredsstillende. Det fremgår af avisnotitsen, at man regnede med at fortsætte denne salgsmåde, som man forventede kunne blive fordelagtig for fiskerne. Men såvidt det er oplyst, blev denne eksportmulighed ikke benyttet meget sidenhen.

Den første fiskemodtager ved Lildstrand var Niels Rohde, og efter ham havde Otto Smærup hvervet. Dernæst var det Jens Thomsen, gift med Poul Græsbølls datter Martha. Jens Thomsen fik sin første bil i 1922, en lille ladvogn, der kunne køre 30 km i timen. Han kørte ofte de friskfangede fisk til Thisted. En nat i januar måned 1925 var han ude for et slemt biluheld på hjemvejen fra Thisted. Der gik brud på styregrejerne, netop som bilen befandt sig på »Røde bro« syd for Glædevej. Da styretøjet svigtede, tabte Jens Thomsen herredømmet over vognen, som tørnede mod broens rækværk. Dette holdt dog heldigvis. Var bilen styrtet i åen, ville de tre mænd, der var med i den - foruden chaufføren hans bror Martin Thomsen og Alfred Rohde - nemt kunne have mistet livet, beretter et avisreferat om uheldet. Bilen var læsset med 90 tomme fiskekasser. Dens forparti blev delvist ødelagt, og broens rækværk blev en del beskadiget, men ingen af de tre mænd tog nogen skade.

Der blev fragtet mange fisk med samme bil derefter og med andre og større biler senere hen. Det var Karl Nielsen, der afløste Jens Thomsen som fiskemodtager, og hans tid på jobbet faldt sammen med de gode og travle år for fiskeriet ved Lildstrand i 50'erne og det meste af 60'erne. Situationen vendte få år senere, og i de år, stilstanden prægede fiskerlejet, var det Henrik Pedersen, der formidlede videresalg af den indfangede fiskemængde. Efter opblomstringen af evhvervsfiskeriet igen er det Kurt Østervig, der bestrider jobbet som fiskemodtager.

En af de fiskere, der levede og virkede gennem et langt liv ved Lildstrand, var Jens Guldhammer. Han døde i sommeren 1994 omtrent 100 år gammel. Han

fortæller om dengang, han kunne få 2 øre for pundet af rødspætter og tilføjer: »Dengang skulle der arbejdes mere for at få fisken i land og brød på bordet.« Selvom bestanden af fiskesorter svinger i perioder, var der altid fisk nok. Der blev ikke drevet rovdrift med de forhåndenværende redskaber.

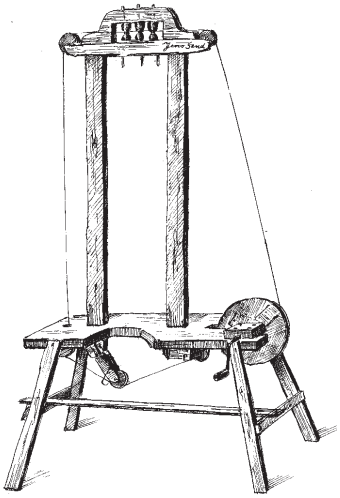

Rangle (tjavsmaskine).

Men Jens Guldhammers fiskerbåd blev også brugt til andet end fiskeri. Den 4. august 1924 sejlede han med den til Norge. Det gjaldt et sygebesøg i Kristiansand. En ung mand fra Bjerget, Niels Odgaard (søn af. P. Odgaard), der arbejdede ved landbruget i Norge, lå alvorligt syg på sygehuset der efter en nyreoperation. Turen fra Lildstrand til Kristiansand blev foranlediget af, at en bror til den syge, Jesper Odgaard, ville aflægge ham et besøg, og den hurtigste og mest direkte måde at komme frem på var at sejle på denne måde. Jens Guldhammer fortæller, at han med i båden havde Poul Græsbølls bror, Anders Græsbøll, der var kaptajn, og som havde sejlet på Norge og derfor kunne sætte kursen nøjagtigt, så de uden besvær nåede bestemmelsesstedet i løbet af ca. 9 timer. De var ialt 4 - 5 mand i båden på turen. Opholdet i Norge varede ca. tre dage, idet hjemturen blev udsat et døgns tid p.g.a. storm. - Niels Odgaard blev først udskrevet fra sygehuset i Kristiansand året efter i maj måned og vendte så hjem til Bjerget. Han havde da været indlagt i over et år.

Jens Guldhammer var strandfoged i 56 år til i 1980'erne i det distrikt, der hedder Lildstrand Vest. Han overtog hvervet efter Svenning Myrup, og Jens Guldhammers efterfølger er A. K. Nielsen, der gennem mange år var købmand i Lildstrand. Jens Guldhammer oplevede meget i sin lange periode som strandfoged og betegner jobbet som meget interessant i området fra »nar'end« til »sønder'end«. Han investerede ikke selv i trækkraft, men lejede hest og vogn og senere traktor til at samle de ilanddrevne effekter sammen. Han blev især i de sidste år hjulpet af en hjemmeboende søn. I distriktet Lildstrand Øst mod Bulbjerg var Poul Chr. Græsbøll gennem mange år, frem til udgangen af 1944, strandfoged, og i dag er det hans barnebarn Poul Græsbøll Thomsen, der passer samme strækning. Imellem dem var det Jens Roed Andersen, der havde ansvaret for denne strand. Den årligt tilbagevendende strandauktion har på disse steder, som tilfældet også er langs hele vestkysten, mange gange karakter af en hel folkefest, når der er meget af forskellig slags at handle om.

Det var også lidt af et tilløbsstykke i Lildstrand, da der i marts 1936 indtraf en enestående begivenhed. Et halvt hundrede grindehvaler drev i land vest for Lildstrand. Folk strømmede til fra det meste af Jylland for at se det usædvanlige syn. Daværende bagerkone i byen, Anna Neesgaard, fortalte til avisen, at hendes mand måtte bage brød både dag og nat til de mange valfartende. Man antog, at over 5000 mennesker gæstede stranden for at se hvalerne, der lå på en strækning på et par hundrede meter. Hvalerne blev skudt på stranden, og fiskerne solgte dem direkte til en destruktionsanstalt på Sjælland. De fik 12 øre pr. kg, og hvalerne vejede i gennemsnit 200 - 300 kg.

Efter besættelsesårene kom der igen gang i fiskeriet, og livet i Lildstrand fik en ny opblomstring. Herefter var der nogenlunde konstant 12 kystbåde, der fiskede herfra, og ved landingspladsen blev der opført et stort fiske- og ishus, og motorspillet blev etableret. De nye, større kystbåde havde, i modsætning til de gamle, lukket styrehus, og de fleste fik efterhånden radioanlæg ombord.

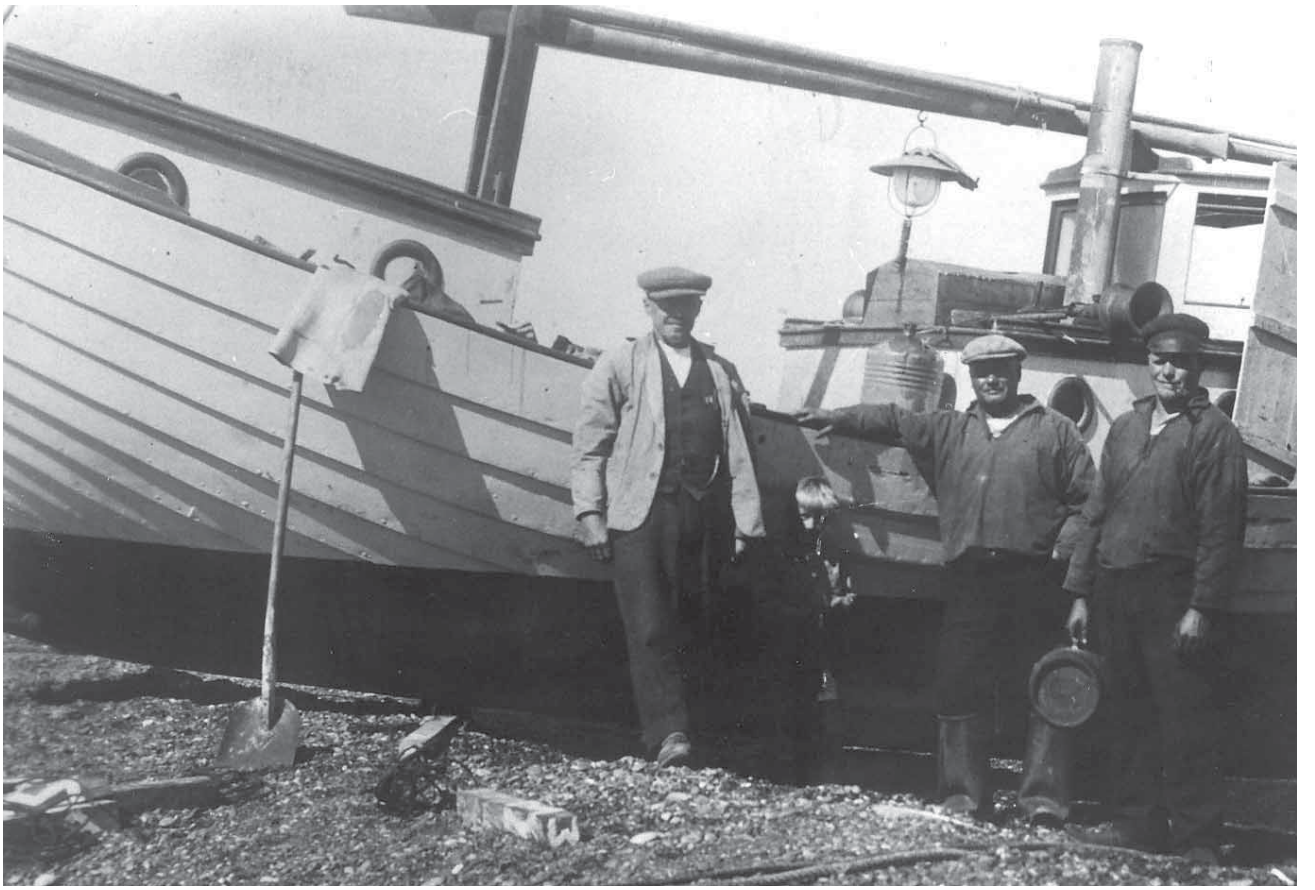

Fiskertyper. Fra venstre købmand Kronborg og søn, Martin og Strøm Guldhammer.

Grundlæggeren af Lildstrand - Poul Chr. Græsbøll - oplevede ikke de nye tider ved fiskerlejet. Han døde i 1949 - 89 år gammel. En ny generation var ved at vokse frem, og i 1952 var der 32 børn i Lildstrand skole. Skolen blev dog nedlagt i 1960, da den nye Lild centralskole på Bjerget blev taget i brug, og børnene fra Lildstrand skulle undervises der. Ved Bjerget skoles nedlæggelse i 1974 blev Lildstrand børnene overflyttet til Tømmerby skole.

I 1947 fik Lildstrand sit forsamlingshus, og i 1950 blev stedets egen kirke indviet.

Storhedstiden for fiskeriet ved Lildstrand strakte sig fra 1950'erne og til sidst i 1960'erne. Befolkningstallet toppede i 1967, da antallet af indbyggere i fiskerlejet nåede helt op på 180, og på det tidspunkt var der 17 kystbåde på stedet.

Efter stormfloden i oktober 1970 indtraf en periode med stilstand og faldende indbyggertal. Mange af de tidligere helårshuse blev nu kun anvendt som fritidsboliger, og meget tydede på, at fiskerlejets eksistens som helårsbosted var truet, da grundlaget for opretholdelsen af servicefunktionerne som købmand, kirke, forsamlingshus m.v. var stærkt svækket efter befolkningsafvandringen i starten af 1970'erne.

Men tendensen vendte, og flere yngre mennesker bosatte sig gennem 1970'erne, nye helårshuse begyndte at skyde frem, og efter vedtagelsen i Hanstholm kom-

mune i 1975 af en byplan for fiskerlejets muligheder for opførelse af en del nye sommerhuse kom nye perspektiver ind i billedet. Den orkanagtige storm sidst i november 1981 var en barsk oplevelse for det lille samfund, men den formåede ikke at knække optimismen og troen på fremtiden for Lildstrand.

Da fiskerlejet kunne fejre sit 100 års jubilæum i 1983, var der 9 kystbåde, der fiskede fra Lildstrand, den fastboende befolkning var steget til 100, og omkring 30 sommerhuse var blevet bygget.

Bortset fra en del kiosksalg er der ingen forretninger i Lildstrand i 1995. Der er ca. 50 helårshuse, hvoraf nogle er solgt til fritidshuse. Omkring en halv snes af helårshusene er bygget inden for de sidste 20 år, og omtrent 150 sommerhuse fylder godt op i klitområderne omkring byen. En hel del af jorden, der er udlagt til det formål, er endnu ikke udstykket.

Bulbjerg

Den tiltagende bilisme i 1920'erne var medvirkende til, at der kom en øget interesse for både Bulbjerg og Lildstrand, bl.a. som udflugtsmål. I Lildstrand blev der i 1927 indrettet pensionat til feriegæster hos fisker Martin Guldhammer. Værelserne til de ferierende blev lejet rundt om i husene i fiskerlejet.

Ved Sandnæshage i Lildstrand blev der desuden i 1933 opført et bygningskompleks kaldet »Sandnæshus«. Det skulle være hotel. På grund af nogle økonomiske vanskeligheder blev bygningen i starten ikke anvendt til dette formål, men nogle år før krigen blev den købt af Københavns kommunelærerforening som feriekoloni for københavnske skolebørn. I besættelsesårene tog tyske soldater den i besiddelse, men der var ingen kakkelovne i huset, så det begrænsede opholdet der en del. Efter krigen blev Sandnæshus igen taget i anvendelse til feriekoloni for københavnerbørn, og det fortsatte til sidst i 1960'erne. I 1972 blev Sandnæshus solgt til hotelformål og ombygget. Ægteparret Kvist fra Aars drev det nogle år, og forpagtede det derefter til Ove Pedersen. Senere havde Mie og Lasse Christensen det og drev hotelvirksomhed. Efter at Sandnæshus i nogle år stod ubeboet, er det nu i privateje og bruges af flere familier til fritidshus.

De første egentlige sommerhuse i Lildstrand blev opført i starten af 1930'erne. Det var, inden kystlinien blev fredet for bebyggelser, og de fleste af disse sommerhuse lå temmelig nær ved havet.

I de år, da fiskeriet blomstrede, og der boede flest mennesker ved Lildstrand, var det meget almindeligt, at de fastboende i sommertiden lejede deres private bolig ud til feriegæster/badegæster. Beboerne flyttede så selv i baghuset eller på loftet, eller som Anna og Chr. Sørensen i et redskabshus ved landingspladsen. For badegæsterne betød det meget, at der var liv og aktivitet ved havet og landingspladsen, og det sørgede de mange kystbåde for. Også ophalingsspillet var og er tiltrækkende, men ikke ufarligt for ukyndige og nysgerrige. Denne form for indkvartering af badegæster i private hjem praktiseres ikke mere ved Lildstrand.

I de godt 100 år, Lildstrand har eksisteret, har befolkningen, der bor der, altid haft et godt sammenhold, der bl.a. viser sig ved festlige lejligheder, hvor alle inviteres med, og ved begravelser er så godt som alle hjem repræsenteret.

Bulbjerg ca. 1910.

En specialitet af stor seværdighed på egnen er Bulbjergknuden med limstensskrænterne og Skarreklit, og stedet har altid haft en dragende magt over mennesker fra nær og fjern. Af dem, som boede nærmest, var det oftest nød og trang, der drev dem til Bulbjerg, hvad enten det nu gjaldt fiskeri fra kysten eller arbejdet med at save limsten ud af klinten. Det var især det sidste, der blev hentydet til, når der om en mand fra de barske og karrige egne her blev sagt, at »han gik til Bulbjerg«. At der tillige kunne være værdifulde gevinster at hente på stranden for disse fattige og stræbsomme mennesker, skal også nævnes.

I disse år omkring århundredskiftet var det mondænt at rejse til havet, og byernes bedre borgerskab søgte ud til naturen og de såkaldt »naturlige mennesker«. Modebølgen nåede også denne del af vestkysten, og et af de synlige resultater blev opførelsen af et stort badehotel på toppen af Bulbjerg. Nogle år forinden var Bulbjerg draget ind i overvejelser og spekulationer på grund af det dengang påtænkte anlæg af en havn ved Sandnæshage. Efter en tid med stilhed om dette emne stod det at læse i Thisted Amts Tidende i 1905, at »bjerget« af ejeren hr. Chr. Lund, Nørklit, er solgt for 5000 kr. til et badehotel. Opførelsen af badehotellet skete allerede i 1907, og bygherrerne var sagfører Mikkelsen og tømrermester K. Nielsen, Thisted. Det var vanskeligt at få materialet ført derud ad de dårlige veje, og opførelsen kom til at koste ca. 70.000 kr. Men så var det også indrettet efter nutidens bedste mønstre. Ejerne af hotellet havde i nogle år en kelner til at ordne beværtningen, men senere fik frk. Mejlby, Århus, det i forpagtning. På et tidspunkt købte hun det og var værtinde med succes frem til 1938. Da blev hotellet afhændet til en hr. Iversen og fru Jensen, der allerede i 1940 måtte acceptere, at tyskerne tog hotellet i besiddelse ved ganske simpelt at beslaglægge det.

Kunstmaleren Gustav Fenger, hvis far en tid var læge i Thisted, udsmykkede hotellets sal nogle år efter opførelsen. En juli-søndag 1913 blev den nye, smukke sal indviet i overværelse af en del af egnens beboere og mange thistedborgere, der med glæde og beundring beså de smukke billeder og dekorationer, der slyngede sig salen rundt. Ifølge avisreferat var det største og smukkeste billede det, som dannede salens baggrund. På billedet så man toppen af Skarreklit med en ørnerede, som i gamle dage skal have ligget deroppe. Nedenunder lå havet i magsvejr. Ved siden af dette billede var et andet, hvor himmelen var overtrukket med mørke skyer og havet i heftigt oprør. Også et klitparti i billedrækken fremhæves. Det var malet på den forreste væg og var en meget naturtro afbildning af klitten. Som en afrunding af avisreferatet oplyses det, at Bulbjerg badehotel netop på dette tidspunkt havde så mange badegæster, som hotellet på nogen måde kunne rumme. Hvert eneste værelse var taget i brug. Og det tilføjes, at der da også kun få steder langs vore kyster findes en natur så smuk og ejendommelig som denne og måske intet sted, hvor badegæsterne kunne færdes så ugenert som herude på denne afsides strand.

Otto Andersen »vor fåår« Lildstrand.

Tilstrømningen af ferierende badegæster fra hele landet og enkelt-dags-gæster fortsatte i årene derefter - også i krigsårene 1914-18. Af flere annoncer fremgår det, at der er radiokoncerter på hotellet om eftermiddage og bal om aftener. Ifølge en annonce holdt forfatteren Thit Jensen Fenger i 1917 en søndag eftermiddag kl. 16.30 et foredrag om »Forstandigt ægteskab«.

Kunstmaleren Gustav Fenger var i disse år gift med fru Thit Jensen, og parret opholdt sig en hel del somre på hotellet. Mange gange fløj de til og fra Bulbjerg i en lille flyvemaskine med Gustav Fenger selv som pilot. En sommerdag i 1919, da Thit Jensen skulle have en flyvetur, skete der et mindre uheld med maskinen ved starten, og det resulterede i, at den lille spinkle maskine gik ned i bølgerne ved Bulbjerg, lige efter at den var startet, og Thit Jensen stod i vand til armhulerne på revlen. En beredvillig fisker, der opholdt sig på stranden, bar hende ind på det tørre, men nogle mener, at hendes had til mænd blev styrket ved denne episode, og kort tid derefter skrev hun bogen »Den erotiske hamster«. Flyvemaskinen blev bjærget i land og fragtet til Frøstrup markedsplads, hvor den stod, indtil den kunne blive fragtet videre med jernbanen. Fru Thit Jensen var dog ikke blevet mere forskrækket af uheldet, end at hun sidst i august bestilte en sergent Bjarkov til at hente sig i fly på Bulbjerg og flyve sig til Hurup, hvor hun skulle på besøg. I oktober samme år beretter avisen, at Thit Jensen har bestemt sig for selv at lære at flyve.

Befordringen af gæster til badehotellet foregik dog i disse år med hestevogn og efterhånden med de få udlejningsbiler, der dukkede op i omegnen. Men der blev også sejlet til Bulbjerg. Katrine Mouritsen, født omkring århundredskiftet, fortæller om, at hun sammen med andre unge sejlede fra Hansted til Bulbjerg for at deltage i baller der. Der var altid galante unge mænd til at hjælpe pigerne i land, da båden jo ikke kunne komme helt op på stranden. Det var ved et sådant bal, at hun traf sin senere mand, Peder Mouritsen. Han var fisker fra Lildstrand, og der boede og virkede de.

Ikke så langt fra badehotellet, nærmere betegnet nede i det mere flade »jordnære« terræn, var der samtidig også et pensionat. De ydre rammer og kapacite-

Redningsmand Niels Chr. Stentoft med familie, nuværende Bulbjergvej.

ten kunne ikke stå mål med badehotellet, men gennem årene nød mange byboere ferien der i fulde drag. Trine Madsen, der var pensionatets indehaver og værtinde, tog sig godt af sine gæster. Hun flyttede selv ud i stalden og sov i båsen ved siden af koen, når husets få og små rum var fyldt op med pensionærer. Trine var ualmindelig god til at lave mad af den solide, gammeldags slags. Hun bagte brød om natten, så der var friskt brød til morgenkaffen og de blødkogte æg, og til middag serverede hun to retter, hvoraf hovedretten for det meste var fisk. Det fortælles, at engang da nogle gæster hos Trine havde fået fisk i en uge i træk, bad de hende, om de ikke kunne få serveret steg til en forandring. »Jo-jo« sagde Trine, »men I skal si'el gjø' gryden ræn«! Den havde sin plads under køkkenbordet, og Trines lille hund betragtede stegegryden som sin natlige soveplads. Efterretten i Trines pensionat var bl. a. tykmælk eller grød lavet af de bær, hun selv plukkede i klit og hede. Om eftermiddagen gik Trine med sine gæster til havet i nærheden, hvor alle, som havde lyst, kunne bade. Den medbragte kaffe og kage blev fortæret i klitterne eller på stranden. Badningen foregik dengang sådan, at mændene måtte gå så langt mod Lildstrand, at pigerne tabte dem af syne.

Trine havde som regel 5-6 personer boende ad gangen, og de lå overalt i huset. Pensionærerne blev hentet i charabanc ved hovedvejen, når rutebilen havde fragtet dem dertil. Det var for det meste Trines søstersøn, Axel de Lasson, der hentede gæsterne og fragtede dem til bestemmelsesstedet. Feriegæsterne var hovedsageligt kontorpiger fra Århus og mandlige teologistuderende, men også hele familier fandt vej hertil. Alle hjalp Trine med de daglige gøremål. De vaskede op og gik bud efter varer på Bjerget, og så godt som alle prøvede også at malke geden. Når gæsterne spildte på dugen, hørte det til husets skik, at de skulle dække pletten med mønter. Prisen for et ophold med fuld forplejning beløb sig dengang til 5,00 kr. pr. dag.

Selvom det nok var en torn i øjet på frk. Mejlby på badehotellet, at Trine drev sommerpensionat i nærheden, behøvede hun nu ikke at frygte konkurren-

ce fra den side. Det var vidt forskelligt klientel, der søgte stederne. Frk. Mejlby kiggede dog også af og til ind til Trine og fik en tår kaffe med hjemmebagt julekage til. Også forfatterne Thit Jensen, Inger Benzon og Esper Andersen m. fl. besøgte Trine. Hvem der har været på stedet, kan læses i Trines »Fremmedbog«, som findes i familiens eje.

Da Trine var et retskaffent og religiøst menneske, var mange præster i årenes løb gæster på stedet. De gik eksempelvis på jagt med greven, som også indtog jagtfrokosten hos Trine. Snapsen manglede ikke, de medbragte den selv. Derimod havde Trine ingen snapseglas, så der blev skænket op i æggebægre - uden om Trines forståelse og velvilje. I »Fremmedbogen« skrev grev Schülin: »Til Trine vi kom, vi gæve jægere, og vi drak vand af æggebægre«!

Toldassistent og redningsmand Frederik Henneberg, Lildstrand.

I den tid af året, Trine ikke havde pensionærer, fodrede hun sine dyr for hele dagen, når hun gik til Lild kirke. Efter kirkegangen var hun i Roelsgård resten af dagen. Fra sin tid som husbestyrerinde i »Smærup« kendte hun den ældre generation i Roelsgård særdeles godt, og da den gamle Roelsgårdmand (Jens P. Roelsgaard) med sønnen Niels kom ud til Trine for at købe hendes kalv, traf sønnen for første gang sin senere ægtefælle (Grethe), som var pensionær hos Trine. Om aftenen efter disse søndagsbesøg blev hun mange gange kørt i jumbe til teglværket på Bulbjergvej eller helt hjem. Men ofte gik hun dog de lange ture medbringende to flagermuslygter. Hun skulle hjem i tide, før de fulde folk fra badehotellet kom på vejen. Den lange vej til Frøstrup missionshus, hvor Trine gerne deltog i møder, tilbagelagde hun som regel også til fods.

Mange fra egnen besøgte Trine i det beskedne hus ved Bulbjerg, der ofte var ramme om festligt og fornøjeligt samvær. Men juleaften ville Trine være alene i sit hus med alle sine tilsendte breve, kort og pakker fra familie, venner og pensionærer. Så kogte hun en høne, som hun spiste halsen af denne aften, og så havde hun da også mad i huset, hvis hun skulle få besøg i juledagene. Senere på aftenen lavede hun en tår kaffe og »hent' wusten ind«!

Nogen tid inden sin død solgte Trine huset til apoteker Thornøe i Frøstrup med den klausul, at hun kunne bo der til sine dages ende. Kathrine Madsen - som var hendes navn - døde uden nævneværdig forudgående sygdom i 1944 i huset ved Bulbjerg, 86 år gammel. Hun ligger begravet på Lild kirkegård, hvor en sten fra familie og venner endnu kan ses i »Mindelunden«.

Vejforholdene ud til Bulbjerg badehotel var ikke gode. Vejstrækningen fra daværende hovedvej 11 og til Bulbjerg var den såkaldte Prinsensvej, men var altså ikke af den grund videre farbar. I 1926 klagede hotelejer frk. Mejlby til kommunen over dens dårlige tilstand og anmodede om, at den snarest måtte blive udbedret. Det overlodes til vejudvalget at lade vejen istandsætte, hvilket sikkert skete, da badehotellet var et aktiv for kommunen.

I de sidste år, frk Mejlby ejede hotellet, boede hun også derude i vinterhalvåret. Men hun turde dog ikke sove alene om natten i det store hus og havde derfor en aftale med ugifte Andrea Badstue fra Kæret om, at hun skulle gå til hotellet og sove hver nat. Var vejret meget dårligt, blev hun der om dagen, men ellers var det en ordentlig motionstur morgen og aften for Andrea. For at være helgarderede om natten hængte de to enlige kvinder en herrehat og stok på kna-

Trine Madsen ved sit pensionat ved Bulbjerg.

gen i hotellets forgang, så evt. ubudne mandlige gæster kunne få indtryk af, at der var mandfolk i huset også!

Sommeren 1934 købte forfatterforeningen en ejendom i Bulbjerghuse med ca. 40 tdr. land, hovedsageligt bestående af lyng og klitter med marehalm, mose og al den dejlige vegetation, der hører den slags til, f. eks. blåbær, tranebær og sortebær. Hensigten med købet var, at forfatterforeningens medlemmer her skulle have et fristed til at tænke og skrive. Huset stilles gratis til rådighed med møbler og nødvendigt husgeråd fra midt i maj til sent på efteråret efter nærmere aftaler. Det var fru Thit Jensen, der tog sig af indretningen og istandsættelsen efter købet, og den første, der tog huset i besiddelse i sommeren 1935, var den dramatiske forfatter Soya. På det tidspunkt udtalte Thit Jensen til avisen sin store begejstring for Bulbjergegnen, som hun var særdeles godt kendt med fra de mange ophold på badehotellet. Hun overvejede selv at bygge et hus på forfatterforeningens grund, som påtænktes udstykket til forfattere, men nølede på grund af de mange rejser, hun foretog i forskellige udlande i disse år.

Udstykningen af grundene blev aldrig til noget. De sommerhuse, der blev bygget ved Bulbjerg efter krigen, måtte senere fjernes, hvis ikke der forelå en dispensation. Altsammen et resultat af lokalplanen og fredningen af Bulbjergknuden.

Selvom der var mange kræfter i gang for at rejse et hotel på Bulbjerg efter krigen, blev det aldrig til virkelighed. Fredningen satte en endelig stopper derfor. Men stedet besøges årligt af et stort antal turister. Vejen er asfalteret derop, og der er lavet parkeringsplads på toppen og indrettet toiletter i en af tyskernes efterladte bunkers. I 1978 - i september på en valgdag - brækkede Skarreklit, og den øverste del styrtede i havet, men stedet er stadig meget tiltrækkende for folk af alle nationaliteter. Før holdt skarven til på Skarreklit, nu har riderne i tusindvis invaderet Bulbjergs stejle skrænter, som dermed er blevet Danmarks eneste fuglefjeld.

Redningsvæsenet

Det er ikke uden grund, at den del af Skagerrak, der ruller ind mod kysterne ved Bulbjerg og Lildstrand - m. fl. steder - har fået navnet Jammerbugten. Igennem århundreder er et utal af skibe forlist netop her, og et stort, ukendt antal vrag ligger spredt på havbunden (100 skibe gik ned på 80 år). En stor del af det, som ikke gik til bunds i bølgerne, blev skyllet ind på stranden og gjorde nytte på flere måder. En lille mil nord for Lildstrand fiskerleje ligger der ude i havet nogle banker, som kaldes Bragerne. De er farlige for sejladsen, og de har været skyld i mange forlis gennem tiderne.

Redningsstationen Lildstrand blev oprettet, da redningsvæsenet blev organiseret i 1852, men allerede året før ankom et fra England indforskrevet raketapparat. I 1854 blev stationen udvidet til bådstation, og der ankom en redningsbåd, der var bygget i København, ligesom der blev opført et bådhus. I 1886 opførtes et nyt bådehus (den nuværende kirke), og det ældre hus blev indrettet til at kunne benyttes som stald for transporthestene, der i givet fald måtte rekvireres langvejs fra, da ingen fandtes på stedet.

Blandt andet på grund af de forholdsvis lange ture ud til stenrevet »Bragerne«, som redningsbåden i Lildstrand måtte foretage i strandingstilfælde, kom der i 1908 en ny og betydeligt større roredningsbåd til stationen. Den var 35 fod lang, altså 5 fod længere end de ældre både, desuden var den forsynet med 2 sænkekøle og en ballasttank. På grund af denne bådes størrelse måtte opbevaringshuset udvides og ombygges. Den gamle båd blev overført til bistationen »Madsbøl«, der lå omtrent midtvejs mellem Lildstrand og Hanstholm og var blevet oprettet i 1895. I dette år kom der en ældre redningsbåd fra Anholt til stedet, og der blev opført et hus til dens opbevarelse. Båden betjentes af Lildstrands redningsmandskab.

I 1908, da bistationen fik tildelt den båd, der tidligere havde været stationeret ved Lildstrand, blev den gamle kasseret og solgt, men fire år efter blev bistationen nedlagt og redningsbåden overført til Sæby. Bådhuset blev brudt ned, og af de derved indvundne materialer blev der ved Lildstrand opført et særligt opbevaringshus til det derværende raketmateriel.

Da det efterhånden skønnedes påkrævet at anbringe en motorredningsbåd ved stationen, blev en motorredningsbåd, der tidligere var stationeret ved Klitmøller, i 1928 overført til Lildstrand. Til opbevaring af denne båd byggedes et bådehus nær stranden, og en betonbane fra huset ned mod havet blev støbt.

To år senere blev den 35 fods roredningsbåd, der havde stået som reserve for motorbåden, solgt til Grønlandske Handel, og en robåd, der før havde været ved Skiveren, blev stationeret som reservebåd i stedet. I 1938 blev der på orlogsværftet bygget en ny motorredningsbåd, forsynet med en 32 HK »Fordson« motor til stationen. Da denne båd var kommet til Lildstrand, blev den gamle motorbåd overført til redningsvæsenets depot på orlogsværftet som reservebåd.

Den nye motorredningsbåd var af den såkaldte »keptmotorbådtype«, d.v.s. motorredningsbåde til udsætning fra åben strand, en type som havde vundet megen anerkendelse, og som fungerede til fuldeste tilfredshed. Motorrednings-

Lildstrand forsamlingshus opført 1947.

båden var 10,3 m lang, 3 m bred og med et dybgående af 0,3 m for og 0,7 m agter. Båden var forsynet med en 4 cyl. 32 HK »Fordson« traktormotor, der ved 1075 omdrejninger kunne give den en fart af ca. 6-7 knob. Benzinbeholdningen var ca. 145 l og forbruget ca. 10 l i timen. Båden var bygget af eg, var selvlænsende og synkefri ved hjælp af et system af luftkasser. Den var forsynet med elektrisk lys til lanterner og projektør samt udstyret med sænkekøl og mast med storsejl og stagfok. Endvidere var der et linekastegevær med. Båden kostede ca. 51.000 kr. Besætningen bestod af 1 bådfører, 2 motorpassere og 8 bådmænd.

Året efter, at denne motorredningsbåd kom til Lildstrand, blev robåden herfra overført til Hvide Sande. Samtidig blev raketmateriellet overført til motorbådshuset og robådshuset solgt.

I tiden fra 1851 til 1941 blev der ved stationen Lildstrands foranstaltning reddet ialt 281 skibbrudne, heraf 39 med raketapparater, resten med redningsbåd. Endvidere blev der ydet assistance til et stort antal fiskerbåde under vanskelige forhold.

Stationens første opsynsmand var H. N. Stilling. Af de efterfølgende kan nævnes bl.a. bådmand Poul Chr. Græsbøll. Han blev afskediget på grund af alder i 1929 og efterfulgt af bådmand Frederik Henneberg. Fra nytår 1941 var Søren Martin Sørensen Guldhammer bådformand, og den sidste var Jens Edmund Guldhammer.

En lang række djærve og modige mænd har været ansat ved redningsstationen i Lildstrand siden dens oprettelse. De har med livet som indsats vist mod og handlekraft i de mange farlige og dramatiske situationer på havet ud for den kyst, de var betroet opsynet med. Det gjaldt ikke mindst i robådenes tid. Det er ikke uden grund, at de blev hædret med Dannebrogskors og fortjenstmedaljer. De 8 ældste, der blev hædret med disse hæderstegn for deres virke og udholdenhed ved betjeningen af roredningsbådene, var Anders Ottesen (22 års tjeneste), Lars Bertelsen (35 års tjeneste), Mads Christian Christensen (38 års tjeneste), Niels

Hansen Kollerup (41 års tjeneste), Poul Christian Græsbøll (43 års tjeneste), Otto Andersen (40 års tjeneste), Niels Chr. Stentoft (40 års tjeneste) og Jakob Sørensen (24 års tjeneste). Flere af dem, der fulgte efter i tjenesten, fik velbegrundet ligeledes disse hædersbeviser overrakt, også efter at motorredningsbåden var taget i brug. De tog deres tørn, når der blev kaldt på dem, og reddede derved mange skibbrudne fra druknedøden.

En af de gamle fiskere og redningsmænd, Dannebrogsmand Niels Kr. Stentoft, fortæller i anledning af sin 85 års fødselsdag i januar 1944 til Thisted Amts Tidende om sin barndom ved Bulbjerg og sine år som redningsmand. Han blev opfødt hos sine bedsteforældre i et lille hus ved Bulbjerg. Bedstefaderen var med i redningsvæsenet og fik 6 mark om måneden for at være med i tjenesten. Da Niels Kr. Stentoft som ung fisker blev ansat ved redningsvæsenet, fik han 3 kr. pr. måned, men inden han holdt op på grund af alder i 1922, var det steget til 30 kr. månedligt. De første redningsbåde, man havde, var meget primitive og fyldtes let med vand ved revlerne, fortæller Niels Kr. Stentoft, og i den første tid måtte de kun tage ud til strandede skibe med redningsbåden. Den måtte ikke bruges til at komme nødstedte fiskere til hjælp.

Skarreklit.

Niels Kr. Stentoft var med til at levere en redningsbåd i Speirbak, og da udførte han det kunststykke at foretage tilbageturen til fods langs stranden fra Skagen til Lildstrand.

Den første stranding, han som ung redningsmand var med til, var skibet »Salama« af Gl. Karleby i Finland. Der blev bjærget 12 mand. En gang var han fra et forlis ved Bragerne med til at redde 21 mand fra en dansk damper, »Pallesen« af Århus. Den hårdeste tur, Niels Kr. Stentoft var med på, var, da en svensk brig var i drift fra vest og kom helt hen til Valbjerg øst for Bulbjerg. 6 spand heste kørte redningsbåden den lange vej, og turen blev ekstra besværlig af, at ruten måtte lægges op over Bulbjergkunden, da det ikke lod sig gøre at køre langs stranden, fordi havet slog op mod den høje skrænt.

Meldingen om det ildestedte skib, der drev i stormen med rigningen blæst overbord, kom om morgenen kl. 5.30 d. 1. september 1898, og det var først muligt at sætte redningsbåden i havet kl. 16 samme dag, fordi vinden da gik mere i vestlig retning. Men brådsøen var stadig lige høj. Med stor anstrengelse lykkedes det redningsmandskabet at ro ud i nærheden af skibet, hvor man fik fat i et stykke træ, som i en line var firet ud fra skibet. Mandskabet var da så overanstrengt, at det ikke formåede at ro mere, og redningsbåden blev halet op til agterenden af skibet, og derfra måtte besætningen, ialt 8 mand, én for én, med en line om livet, springe i søen og blev så halet ind i båden. Med stort besvær blev turen ind til land gennem svær brådsø gennemført, og redningsbåden nåede ind kl. 19 ca. en kvart mil øst for udgangsstedet. Besværlighederne var ikke endt dermed, idet det var umuligt at transportere materiellet tilbage til stationen den samme vej, man var kommet, og vejen måtte derfor lægges om ad Thorupstrand og derfra hjem ad landevejen, og først en halv time over midnat kom det udasede mandskab hjem. Det strandede skib var skonnerten »Augusta« af Bergqvara, på rejse fra hjemstedet til Hull med trælast.

Den samme meget farlige og anstrengende redningsaktion fortæller redningsmand Niels Chr. Olsen også om i et interview i anledning af sin 80 års fødselsdag, omtrent samtidig med Niels Kr. Stentofts beretning.

Klokkestabelen ved Lildstrand kirke med Henrik Vendelbo Pedersen.

Niels Kr. Stentoft var med til at redde 193 mennesker i havsnød og Niels Chr. Olsen 163 søfolk fra døden. Deriblandt hans egen far sammen med flere andre fiskere. Også en kæntring med redningsbåden under øvelse oplevede han, men det skete heldigvis i havstokken, og alle slap fra det uden større uheld.

Under en strandvagt fandt Niels Chr. Olsen sammen med en kammerat den eneste overlevende fra den norske damper »Staley«, der var strandet helt nede ved Bovbjerg. Besætningen var drevet nordpå forbi Hanstholm, og først var en mindre redningsbåd kæntret, og ud for Madsbøl strand kæntrede den anden. Niels Chr. Olsen fandt båden, og ved nærmere eftersøgning fandt man en mand, der havde så svære forfrysninger i benene, at han ikke kunne gå. Niels Chr. Olsen og kammeraten bar manden, der vejede 100 kg, til det nærmeste hus, der var flere kilometer borte. Han var den eneste overlevende fra den 24 mands store besætning.

I 1905 skete der en sørgelig drukneulykke ud for Lildstrand, hvor redningsbåden ingen mulighed fik for at hjælpe de nødstedte. Kæntringsulykken formodes at være sket så hurtigt, at ingen redning var mulig, og er sandsynligvis sket ved, at et anker, der var fastgjort i båden, ved kæntringen hagede sig fast i havbunden og holdt båden nede med de to fiskere under sig. De forulykkede fiskere var Martin Myrup Pedersen og Casper Nielsen fra Lildstrand, og ligene af dem drev nogle dage senere i land to mil længere vest på.

Fisker og redningsmand Poul Græsbøll og hustru Bolette.

At en stranding også direkte kunne give billig mad på bordet i nogle hjem ved Jammerbugten (Vigsøbugt), fortæller en kort notits i avisen d. 20. marts 1890. Der står at læse, at »1600 friskplukkede høns, der i frossen tilstand var afsendt fra Libau med det ved Bulbjerg strandede dampskib »H. J. Pallisen«, er under besætningens arbejde for at bringe skibet flot ved Bragerne bleven kastet overbord og dreven i land på Febbersted strand. De skal i morgen eftermiddag sælges ved auktion i Hotel Royals gård«.

Det fremgår et par dage senere af avisens omtale af denne auktion, at hønsene fandt rivende afsætning i større og mindre partier til priser fra 30 til 50 øre pr. stk.

I dårligt vejr, det være sig stærk storm eller tæt tåge, er der gennem tiderne blevet patruljeret langs strandene. Strandvagterne gik ene på ruten mange nætter, men når vejret var hårdest, gik de to og to. Vagterne var fra kl. 19 til 01 og fra kl. 01 til 7 morgen.

Malittas mand, Peter Smærup, var motorpasser ved redningsbåden i mange år og skulle sørge for, at motoren var ren og pudset og klar til brug igen straks efter en redningsaktion. Hun fortæller, at mandskabet fik 20 kr. for en øvelse med båden og 30 kr. månedlig for at være i redningsvæsenet. Desuden fik strandvagterne 1,25 kr. i timen for at holde udkig i dårligt vejr. Da mandskabet ved Lildstrand reddede de tyske soldater under krigen fra det forliste forpostskib ved Bragerne, fik redningsmandskabet en påskønnelse for indsatsen på 40 kr.

En vigtig funktion havde signalmændene. De holdt døgnet rundt øje med vejret, og var der dårligt vejr under opsejling, blev der hejst en ballon op i ballonmasten. Når nr. to ballon blev hejst op, var det en melding til fiskerne på havet om at komme i land hurtigt, men nåede de ikke det, før vejret blev endnu mere faretruende, blev den tredie ballon sat til vejrs i masten, og det betød, at nu blev redningsbåden sat ud.

Den første signalmand ved Lildstrand var Jens Olsen, og efter ham var det Anders Græsbøll. Han blev efterfulgt af Kræn Lund, og den sidste var Carl Rohde.

Da stationen blev ændret fra båd- til raketstation pr. 30. juni 1972, var mandskabet følgende: opsynsmand Kristen Strøm Guldhammer, bådformand Jens Edmund Guldhammer, bådmænd Alfred Henry Abildgaard, Leif Abildgaard, Gunnar Bliksted Larsen, Per Lars Vendelbo Pedersen og Poul Græsbøll Thomsen.

Mandskabet ved stationens nedlæggelse pr. 30. september 1975 var: stationsleder Kristen Strøm Guldhammer og betjeningsmændene var Leif Abildgaard, Jens Edmund Guldhammer, Gunnar Bliksted Larsen og Poul Græsbøll Thomsen.

Efter denne dato var redningsvæsenets epoke ved Lildstrand forbi, og opgaverne flyttet til stationen ved Thorupstrand.

Rider på Bulbjerg.

Kapitel 9:

Gårde og slægter

Den alt dominerende gård på egnen var igennem flere århundreder Vesløsgård. Men også andre gårde af betydelig størrelse har eksisteret her og har hver sin historie. Flere af dem findes stadig om end i ændret form. Også mange mindre gårde og ejendomme har gennem generationer dannet en god og sund ramme om familielandbrug. Selv om jordens beskaffenhed er varierende på det sydlige Hannæs, er det generelt god landbrugsjord med mange veldrevne brug.

På Sydhannæs er der ikke mange gårde, hvis historie kan føres helt tilbage til 1400-tallet. Amtoftegård kan føres tilbage til kong Valdemar Sejr, der døde 1241. I hans jordebog fremgår det, at kronen ejede meget jordegods på Hannæs. Amtoftegård kan hverken betegnes som herregård eller hovedgård, men kun som en stor bondegård. Efter matriklen 1664 havde gården 29 tdr. hartkorn, men allerede 1688 var den nedsat til 16 tdr., hvilket svarer fint til arealet, der var på 155 tdr. land. Det gjorde den til den største gård på Hannæs.

Selv om gården tilhørte kronen, var den i lange perioder pantsat til stormænd, der havde lånt penge ud til kongen. Først 1716 sælger kronen Amtoftegård. Det var til stiftamtmanden i Aalborg, Rudolf von Gersdorff. Han døde 1729 og hans enke, der var den rige bryggerenke Karen Solgaard, solgte gården til skudehandler Christen Christensen Klim. Disse skudehandlere fra Hanherred var meget velhavende og Christen Klim, som han i daglig tale blev kaldt, var ingen undtagelse. Han ejede mange ejendomme på Hannæs og desuden Arup og Vust kirker, og var iøvrigt gift med en datter af sognepræsten i Øsløs Ole Obel, Dorthea Kirstine Obel. Før Christen Klims tid begyndte der en mindre udstykning af gården, og da hans arvinger solgte den i 1782, var det ikke en gård, men en mindre landsby, køberen, skudehandler Anders Ingvardsen, overtog. De udstykkede lodder var fæstet ud, men Anders Ingvardsen begyndte at sælge dem og flere nye udstykninger til selveje. Den første, der fik skøde på sin gård, var Erik Christensen Amtoft. Det skete 1790. Han var den fjerde i rækken af samme slægt på gården. Siden 1670 har denne gård været beboet af samme slægt i ubrudt linie fra far til søn, hvilket må siges at være lidt af en sjældenhed. Idag, 1995, ejes gården (Gl.Feggesundvej 77) af Egon Larsen. I de næste 25-30 år blev der solgt ialt 14 lodder, og Amtoft by var hermed en kendsgerning. Hovedparcellen, som Anders Ingvardsen selv beholdt, var den største (Gl.Feggesundvej 118). Den ejes idag af Alfred Mortensen.

I Arup sogn ligger der flere gårde, der har været i samme slægts eje i flere generationer. Af disse kan nævnes »Bakkegården« (Bakkegårdsvej 4) og slægten Kjeldtofts gård (Arupvej 39), der begge ligger i Nørre Arup.

I 1912 var der nogle foregangsmænd i Sønder Arup, der tog initiativ til at danne et elektricitetsværk. Det var meget tidligt i forhold til andre landdistrikter, og det viste sig, at installationerne var mangelfulde, og at de indenfor et kort åremål forårsagede, at 4-5 gårde nedbrændte. Det resulterede i, at værket blev indstillet i nogle år. - Af skade bliver man klog - sjældent rig!

Alfred Mortensens gård, hovedparcellen fra Amtoftegård.

En anden gård, der kan føres helt tilbage til 1400-tallet, er Store Bisgård i Øsløs (Øsløs Kirkevej 6). Den var oprindelig ejet af biskoppen i Viborg, der sandsynligvis har fået gården og godset som gave. Den første ejer, der nævnes, er Jess Sonss, der betegnes som ejer af Øsløs Bisgård i et dokument fra 1494. Til Bisgård hørte der endvidere en del fæstegods i Øsløs og Tømmerby, der blev solgt til selveje i første halvdel af 1800-tallet.

1834 blev Store Bisgård købt af Mads Thorup, og hermed kom gården i samme slægts eje i over hundrede år. Mads Thorup tog hurtigt del i sognets liv, og i løbet af få år var han valgt til sognefoged og medlem af sogneforstanderskabet for Øsløs-Vesløs-Arup kommune. Forstanderskabets møder blev i denne periode afholdt i Bisgård mod en betaling af 6 rigsdaler årligt. 1857 overdrog Mads Thorup gården til sin søn Peder Christian Madsen, men den gamle Thorup blev boende på gården til sin død 1874.

Peder Madsen begyndte at anlægge en smuk have ved gården, men han døde allerede 1881. Enken Sørine drev gården videre, indtil sønnen Jacob Madsen Bisgaard, overtog gården 1894. På mange måder var Jacob Bisgaard en foregangsmand, og især på plantningens område høstede han store resultater. I 1901 var han en af initiativtagerne til oprettelsen af Øsløs plantage/skov, i den østlige ende af sognet. Han udvidede haven, plantede læbælter m.m. Han var gift med Karen Bisgaard, der var lærerdatter fra Vust. I 1917 kom der en unge pige til Bisgaard. Det var Else Mouridsen, svigerdatter af tidligere friskolelærer i Tømmerby, Peder Mouridsen. Hun har i nogle nedskrevne erindringer skrevet følgende om livet i Bisgård:

»Gården var Jacob Bisgaards fødehjem. Hans mor, der var enke og gik under navnet »Bedste«, havde en lille lejlighed i den østre ende af gården. Der var to børn, en søn der var på alder med mig, han hed Per, og en datter, Ine, ca. 4 år yngre end jeg. Fruen i huset hed Karen og var min kusine. Så var der to karle, Niels Odgaard, der kom til november, den yngste Peter, 16 år, passede kreaturerne. Det var hele husstanden. Jeg fik mit værelse inde i Bedstes gæsteværelse. Jeg skulle således ind gennem hendes køkken, soveværelse, dagligstue og gang,

Familien i Amtoftegård, daværende ejer Lars Eriksen ses som nr. 2 fra venstre. Nr. 5 fra venstre den senere ejer Kr. Larsen.

og så ind i værelset, som var i østgavlen med vindue ud til haven. Bedste var gammel, snart firs år, og hun var jo i seng både aften og morgen, når jeg gik til og fra mit værelse. Hun kunne være lidt trist i humøret, hvilket hendes ansigt bar præg af. Det var jo gården, hvor hun havde sin regeringstid, hvor hun havde levet sit liv med mand og børn. Nu havde hun så måttet vige pladsen for en ung, som måske ikke rigtig forstod, hvordan det føltes at blive sat fra tronen.

Noget af det første, jeg blev klar over, da jeg var kommet, var, at en god dag begynder om morgenen. Nu om dage, hvor man opdeler mennesker i A og B, eftersom de er indrettet med hensyn til at være mest vågne først på dagen, eller de arbejder bedst efter middag, ville de i Bisgård absolut være at regne for A-mennesker. Alt, hvad vi havde for hånden af ekstra arbejde som brygning, bagning, slagtning og vask, var tilendebragt i løbet af formiddagen. Jeg husker tydeligt en sommerdag, da jeg bar vaskemaskinen på loftet klokken tyve minutter over 10. Vi var da færdige, og Karen og Ine hængte tøjet til tørre omme øst for gården, hvor det var den rene idyl at gå ved dette arbejde. Det var så min bestilling at ordne i bryggerset, skure kobbergruekedlen og låget, som derefter blev stillet på højkant, vaske døre og borde, ja og bære vaskemaskinen på loftet. Første gang, jeg skulle gøre denne kraftanstrengelse, så jeg mig lidt hjælpeløs over for opgaven. Det var jo et stort skrummelt kar på fire ben med låg og vaskeremediet indeni samt et stort jernhjul med håndtag.

Andre dage, hvor der ikke var noget at gøre ud over det daglige med rengøring og madlavning, var Karen gerne inde ved sit håndarbejde allerede om formiddagen, og for mit vedkommende har jeg aldrig haft så megen tid til mit håndarbejde som der, til trods for at jeg både malkede (ca. 8 køer), gav kalve, gjorde spande rene, kogte kartofler til grisene og passede fjerkræ, høns, ænder og gæs, indbefattet rengøring ved disse. Dette foregik hver fredag. Da måtte jeg have mit gamle kluns på og hente møgbøren på møddingen, og siden, når den var fuld, prøve at manøvrere den op ad møddingsfjælen uden at vælte med dens indhold, inden jeg var vel oppe på møddingen.

Karen havde et stort problem disse krigsår, og det var at få rationeringskorte-

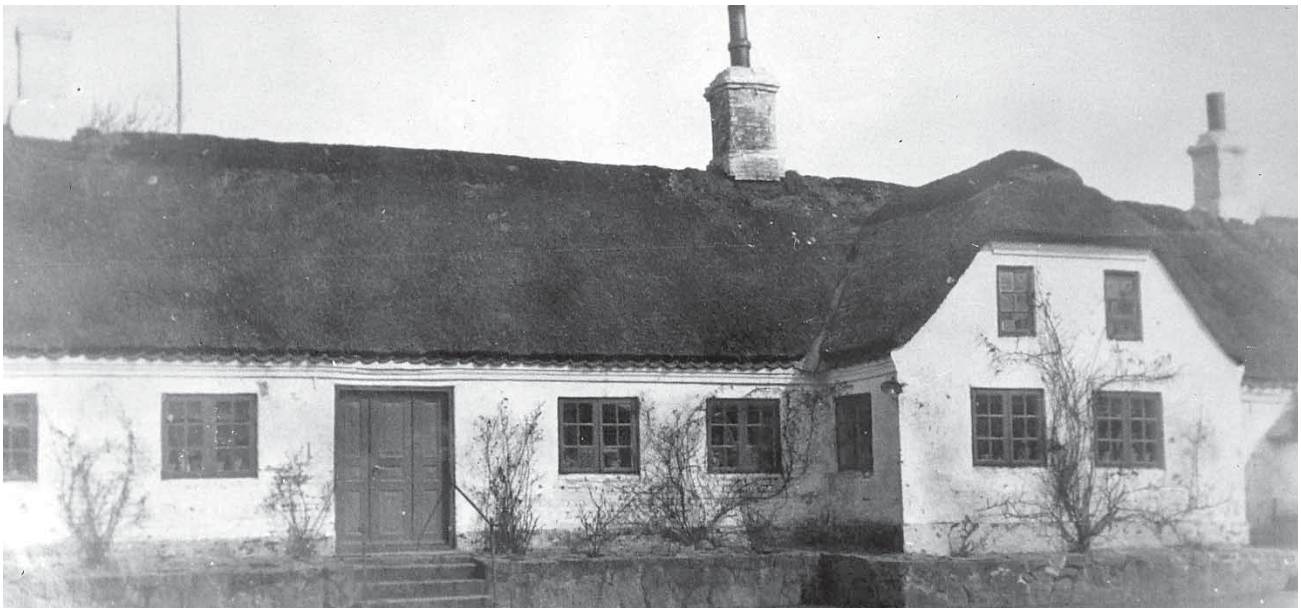

Store Bisgaard.

ne til at strække til. Det var særlig galt med sukker og hvedemel. Man ville jo så nødig give afkald på de traditionelle kaffegilder, og når det så kneb, gik det gerne ud over den daglige madlavning, især karlenes øllebrød om morgenen. Det var min bestilling at lave og servere den, og jeg fik bestandig påmindelse om at spare på sukkeret, ja det traf, at jeg helt skulle undlade at komme sukker i. Så kunne jeg nok se, at karlene ikke var tilfredse. De mente jo, at de fik deres sukkerrationeringsmærker lige så vel som vi andre, og kage fik de ikke meget af. Krigen sluttede i november 1918. Samme efterår og vinter indtraf der noget, som for vort vedkommende mærkedes hårdt. Det var jo den spanske syge. Den optrådte flere vintre, og denne var den første. Den angreb særligt unge mennesker, og alene i min omgangskreds døde tre unge mænd. Også i Bisgård fik vi dens besøg. Per og Ine havde det samtidigt, og jeg lå syg omkring nytår. Det var virkelig strengt for Karen, ikke alene at skulle undvære os til arbejdet, men også have os i sengen at passe. Selvfølgelig kom jeg op det allerførste jeg kunne, men kræfter havde jeg ingen af. Jeg husker, at da jeg ville tage mejerispandene ind, kunne jeg ikke løfte dem. Jeg blev dog allerede samme dag sendt om til naboens med mad og for at fyre i deres kakkelovn. Det var et par unge folk med tre børn, som lige havde købt og overtaget en lille gård, og nu var de syge allesammen. Manden, de havde købt den af, gik og passede dyrene.

Doktoren var hos dem klokken to om natten. Han kørte vist rundt hele døgnet. Den spanske syge fik omsider ende, og så fulgte et par rolige måneder. Den tid mellem nytår og foråret var en meget rolig tid i gårdene, både ude og inde. Vi havde om efteråret slagtet en del. Får, fjerkræ, en gris m.m. Så fik vi en dag 100 pund torsk, som blev renset og saltet«.

1935 solgte Jacob Bisgaard gården til sin søn Per eller Peder Bisgaard, der var uddannet som gartner. Allerede omkring 1920 havde han plantet en lille frugtplantage, og det blev startskuddet til Bisgård frugtplantage, der i årene 1935-ca. 1960 leverede frugt til hele landet. I perioder var der ansat over tyve mand i

Arbejdere i Store Bisgård frugtplantage. Øverst til venstre Jakob Bisgaard, ca. 1935.

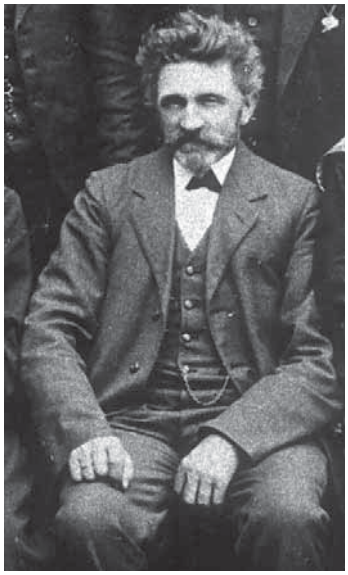

Niels Kjeldtoft.

plantagen, og Per Bisgaard rejste rundt i hele landet og fortalte om frugtavl. Ca. 1950 solgte Per Bisgaard gården og rejste til Sjælland. Bisgårds smukke have var igennem mange år, især i Jacob Bisgaards ejertid, rammen om en lang række møder, amatørteater, grundlovsmøder m.m. Idag ejes Bisgård af Ove Henriksen, der har haft den siden slutningen af 60'erne. Frugtplantagen blev nedlagt ca. 1960. På Hannæs bor der stadig en del medlemmer af Bisgårdslægten. Den gamle Jacob Bisgaard døde 1959, 93 år gammel.

Den største gård i Øsløs sogn var imidlertid Søndergård (Amtoftvej 14), den nævnes første gang 1569. Da var den ejet af Jesper Nielsen Basse. I de næste godt hundrede år var gården i selveje, men efter 1700 blev den købt af ejeren af Vesløsgård og Kølbygård, Enevold Nielsen Berregaard. Han købte den af Niels Poulsen Holst, der formodentlig har været i økonomiske vanskeligheder. I ca. 100 år var den altså fæstegård under Vesløsgård. Den sidste fæster var Jens Nielsen Søndergaard, der købte gården af Vesløsgårds daværende ejer, Frederik Berregaard ca. 1800. Søndergård var derefter i hans slægts eje i de næste 100 år. Jens Nielsens oldebarn, Jeppe Søndergaard, overtog gården 1862. Han var gift med Kirsten Sørensdatter, fra Hjortholm Mølle (Højstrupvej 68), der også var en af de største gårde i Øsløs sogn. Jeppe Søndergaard døde allerede 1875, kun 43 år gammel. Kirsten Søndergaard stod herefter alene med en flok små børn og en stor gård, men hun gik til opgaven med stor iver og dygtighed. Hun opførte nye bygninger og begyndte at drive mejeri. Sønnen Anders Christian Andersen Søndergaard var uddannet som mejerist, og efter at fællesmejeriet i Frøstrup ophørte, begyndte beboerne i Øsløs sogn at levere mælk til Søndergård. På gården var der et stort folkehold. 1880 var der foruden familien 4 tjenestekarle, 1 tjenestedreng, 1 mejerske og 2 tjenestepiger. Anders Søndergaard overtog gården 1893. Kirsten Sørensdatter Søndergaard døde 1900. I værket Danmarks større gårde fra 1908, står der bl.a:

»Sidste års kommuneskat ca. 3.000 kroner. Det samlede areal udgør 238 tdr.

Kirsten Søndergaard.

Øverst til højre: Søndergård.

land. Besætningen består af 38 køer, 10 ungkvæg og kalve, 2 tyre, 8 heste, 6 plage og føl samt ca. 60 får. 1907 solgtes 20 fedekreaturer og ca. 150 månedsgrise. Det normale folkehold er: 2 fodermestre, 1 forkarl, 3 karle, 3 piger og en daglejer. Gårdens faste maskiner drives delvist ved vindmotor«.

I 1910 kom Anders Søndergaard i økonomiske vanskeligheder, og ved en tvangsauktion blev gården solgt til advokat Anders Bojer, der drev den ved forpagter. Seks år senere blev gården solgt til et konsortium, der straks udstykkede en del af den, og herved opstod en del af ejendommene på Søndergårds mark. Alle parcellerne blev solgt i 1917. De udstykkede ejendomme var nuværende Søndergårdsmark 11, 12, 14, 15, 16, 17 og 18. I 1924 blev der udstykket endnu en ejendom. Det var nuværende Frimervej 10. Anders Søndergaard blev senere hotelejer i Løkken og døde 1956.

Søndergård, der stadig var en anseelig gård, blev solgt til Poul Holst Kjeldsen, der var født i Vesløs. Han ville oprindelig have købt Selbjergård i Tømmerby sogn, men ejerne turde ikke sælge den til ham, da han gik i lidt for daglige klæder. Den næste ejer var Karl Thorhauge, der stammede fra Aggersund. I hans ejertid var gården næsten solgt til Hanherredernes udstykningsforening, men på grund af uenighed om prisen gik den handel i vasken.

Fra 1933-88 var Søndergård ejet af Hartvig Græsbøll, der var læge i Nors. Gården blev forpagtet ud. I mange år var det en fætter til ejeren, Kjærgård Græsbøll, der var søn af købmand Peder Græsbøll, Bjerget, senere Frøstrup, der havde gården. Han var bl.a. i en lang årrække formand for andelsmejeriet »Hannæs». Hans efterfølger, Lambert Winther, der var født i Vesløs, havde forpagtningen fra 1961 til 1984. Gårdens nuværende ejer er Hans Lund, der endvidere ejer en gård i Vesløshuse.

Af andre større gårde på Sydhannæs kan nævnes Koldsgård, Bundgård og Lille Bisgård i Øsløs og Aldershvile, Højbjerggård og Mommergård i Vesløs sogn. De to sidstnævnte stammer fra henholdsvis 1880 og 1910 (hovedparcel fra Vesløsgårds udstykning).

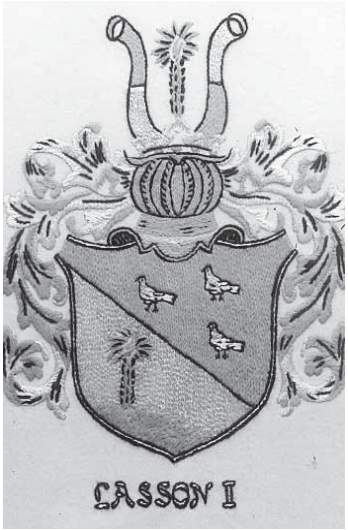

Våbenskjold for slægten Rosenkrantz de Lasson, broderet af Mary de Lasson.

Adelsslægten de Lasson

Der har i Tømmerby-Lild altid været mange bønder og landbrug, og i det hele taget har agerbrug og fiskeri været det væsentlige grundlag for, at mennesker har kunnet levet her i det område af Hannæs, der grænser til Limfjorden og Skagerrak.

Jordens bonitet er meget forskellig, med den gode landbrugsjord i den sydlige og østlige del af sognene. Men også på de lettere jorder og ude i de meget karrige og sandflugtshærgede områder nærmest havet i vest og nord har der været drevet landbrug i århundreder. Vilkårene og udbyttet på disse ejendomme har været hårde og dårlige; og netop i disse egne blev landbruget suppleret med fiskeri.

En hel del gårde er nævnt ved navn flere hundrede år tilbage, men der har aldrig været en herregård i sognene. Derimod har mange bønder været fæstere under Vesløsgård, Kjølbygård, Oddersbøll og desuden under Ågård, Kokkedal og Lundbæk.

Den største gård er Selbjerggård, der ligger ud til Vejlerne øst for Tømmerby. Gården menes at være oprettet i slutningen af det 18. århundrede. I 1807 tilskødede daværende sognepræst ved Skt. Hans kirke i Odense Edvard Røring Präem, Selbjerggård (13 tdr. hartkorn) for 6.020 rdl. til Peder Rosenørn de Lasson. Han var født på Astrup i 1777 som søn af Axel Rosenkrantz og Margrethe v. Gersdorff. Faderen ejede ved sin død i 1813 et betydeligt antal ejendomme i Skive by, og han var desuden etatsråd.

Denne slægts stamfar var krigskommissær Thøger Lasson til Rødslet. Sønnen Peder Thøgersen blev adlet af kong Christian VI i 1731 med navnet de Lasson. Han blev en meget rig mand og ejede bl.a. godserne Rødslet, Bjørnsholm, Vosborg og Rugballegård. Udover adelsrangen fik han titel af kancelliråd. Hans søn, etatsråd Axel Rosenkrantz de Lasson, var det fædrene ophav til Peder Rosenørn de Lasson, der rykkede ind på Selbjerggård i 1807. Ved ham blev dermed slægtens forbindelse til Hanherred og Tømmerby-Lild sogne i særdeleshed etableret. Men han er også hovedpersonen i slægtens sociale nedtur.

Da han havde købt Selbjerggård, menes den at have et jordtilliggende på 260 tønder land, og der hørte et teglværk og et kalkbrænderi med til gården dengang, men sammenlignet med faderen var han en fattig mand, selv om han benævnes proprietær. Han skulle nu ikke leve af gården alene, idet han var kystbefalingsmand over Hanherred. Men fattig var han, og fattigdommen blev ikke mindre af, at han sammen med hustruen Jacobine fik mange børn - 9 ialt - og det netop i en tid, hvor der var krise indenfor det danske landbrug. Det endte med, at han måtte sælge Selbjerggård i 1826, og han flyttede sammen med familien til Jacobines slægtninge i Tømmerby. De var jævne bønder, og hos dem voksede børnene op for selv senere at blive husmænd eller for døtrenes vedkommende at blive gift med lokale gårdejere. Dermed var slægten socialt blevet en bondeslægt i løbet af én generation, og dette er fortællingen om, hvorledes en af det 17. og 18. århundredes jordrigeste jyske adelsslægter ved skæbnens ugunst endte i denne barske egn og blev en jævn bondeslægt.

Som nævnt har de dårlige tider for landbruget og de mange børn sikkert en god del af skylden for nedturen, men en anden væsentlig faktor skal ikke undervurderes. Peder Rosenørn de Lasson var den første i fire generationer, som havde giftet sig under sin stand, d.v.s. ikke-adeligt. Forfaderen havde gjort det gode parti at gifte sig med en Rosenkrantz fra Spøttrup, og moderen var en Rosenørn.

Selv havde han giftet sig med Jacobine i 1805, hendes døbenavn var Jacobi Marie Juul. Trods efternavnet var hun ikke spor adelig. Hendes far var købmand, vejer og måler og fhv. fuldmægtig på amtstuen i Skive, Laurs Andersen Juul og moderen Henriette Torning. Agtværdige og samfundsnyttige borgere, men ikke adelige. Dette ægteskab kan være årsag til, at ingen af de rige slægter, familien var indgift i, ville hjælpe dem. Det var der tradition for indenfor den danske adel. Derfor kan slægtens skæbne sikkert for en vis del tillægges Peder Rosenørn de Lassons valg af hustru.

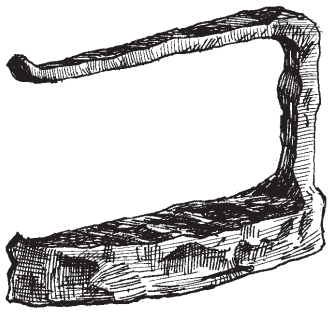

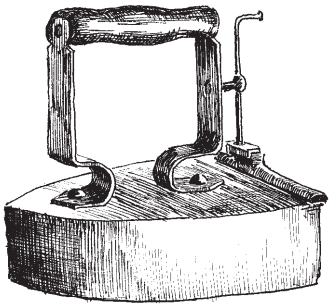

Strygejern.

I sine erindringer »Skyggespil« fra 1953 skildrer forfatteren Hans Kirk bl.a. træk af sin barndom hos moderens vidtspredte slægt i Hanherred og egnene deromkring. Under skildringen af et besøg hos mormoderen på Kjølbygård skriver han: »Det skinner blankt af ral, og inde i alleernes mørke går Rosenkrantz de Lasson og skuffer i den milde sommerregn. Han er en venlig gammel mand, som passer mormors park efter bedste evne, og han er meget fint klædt: i lang diplomatfrakke. Han har kindskæg, og jeg nærer stor ærbødighed for ham i min unge alder. For jeg har da aldrig set en havemand med en sådan værdighed. Rosenkrantz de Lasson er en mand af ganske særligt format. Her i vort thybosogn, hvor vi ellers er på fornavn, er der ingen, der kalder ham ved andet end efternavn, for han er Thy's sidste adelsmand. Hans tykke kone Kristiane siger: »Her går Rosenkrantz de Lasson og skuffer gange i haven til den gård, som burde være hans. For han er jo endemål af adel«! Og det er han. Den gamle Rosenkrantz de Lasson er en adelsmand omgivet af bønder. Og han går i den diplomatfrakke, som han har arvet efter min morfar, eller i flere diplomatfrakker, en til hellig og en til søgn. Han slider den borgerlige diplomatfrakke så tåleligt, og en skønne dag tog mormor mig med hen til Rosenkrantz de Lasson i hans gamle, stråtækte hus, og der ligger han i alkoven, syg og døende af benedder. Og Kristiane jamrede: »Aa - Jesu Krist, no ska' Rosenkrantz de Lasson herfræ«. Rosenkrantz de Lasson prøver at sige noget til mormor, men har ikke kræfter til det, og mormor tager hans brunskjoldede hånd, som ikke ligner en adelsmands, men en gammel forslidt daglejers, og ønsker ham så inderlig god bedring. Men i ordene ligger der et sørgmodigt farvel«.

Hvem var han egentlig denne mand, der i sin fattigdom trods alt havde bevaret en vis værdighed, et træk som Hans Kirk skildrer så indlevende? Hans Kirk var født i 1898, så det må have foregået i de nærmeste år efter århundredskiftet. Det placerer Rosenkrantz de Lasson som en af den søskendeflok på 11 med dette efternavn, der fra 1838 til 1855 fødtes i egnen omkring Tømmerby-Lild. Forældrene til den store børneflok var boelsmand og strandfoged Axel Rosenkrantz de Lasson og Christiane Larsdatter. Af disse 11 børn må de Lasson være det næstyngste barn, Jørgen Christian Godt de Lasson, der var født 22. juli 1851 i Nørklit.

At det må være ham, kan sluttes af flere omstændigheder. Dels var han den eneste af brødrene, der boede i egnen omkring Kjølbygård, og dels var han den

Ane Marie og Axel de Lassson med deres 5 sønner.

eneste, der havde en kone, der hed Kristiane. Han var nemlig gift 2. gang med Kristiane Nielsen, der var født i Øsløs i 1848, hun var datter af husmand og bådfører Niels Christensen Broe. Hun døde i Hunstrup i 1917. Jørgen de Lasson efterlod sig ingen børn.

Et andet forhold er, at Jørgen de Lasson var den eneste af denne børneflok, som døde på et så tidligt tidspunkt, at han kunne optræde i Hans Kirks barndomserindringer fra Hanherred. Jørgen de Lasson døde den 18. juni 1914 i Hunstrup, så Hans Kirk var altså 16 år gammel, da han besøgte den døende mand sammen med sin mormor. Jørgen de Lasson var ikke Thy's sidste adelsmand, som Kirk skrev, for gennem hans søskende fortsatte slægten, og der er stadig efterkommere på egnen.

En lidt ældre bror til Jørgen de Lasson, Karl Hansen de Lasson, (f. 1846 i Nørklit) og gift med Vilhelmine Christine Madsen (f. 1856 i Nørklit), er bedsteforældre (farfar og farmor) til Thomas Rosenkrantz de Lasson (f. 1913 i Kæret), Vestergade 15 i Frøstrup. Thomas de Lasson er næstældste søn af Axel Kristian de Lasson (f. 1879 i Kæret) og Ane Marie Tomsen Rotbøl (f. 1884 i Kæret). I ægteskabet var der fem sønner.

At Axel Kristian de Lasson ikke fik Rosenkrantz-navnet med, har sin egen lille historie. Hans forældre, Karl Hansen de Lasson og Vilhelmine, tjente sammen i Oddersbøll og fandt der ud af, at de ville dele livet med hinanden. Da de blev gift og bosatte sig på Kæret, lånte de 800 kr. af manden i Oddersbøll til at etablere sig for, og det var efter datidens forhold et stort beløb. Da sønnen Axel skulle døbes, var det aftalt mellem forældre og præst, at drengen skulle have Rosenkrantz med i navnet, men da dåbsdagen oprandt i Lild kirke og Vilhelmine så Oddersbøll-folkene sidde på kirkebænken, turde hun ikke nævne det fine adelige navn for præst og menighed. Tanken om familiens gæld til manden i Oddersbøll gjorde hende ydmyg, og gav hende følelsen af, at de ikke som fattige husmandsfolk var værdige til at give deres søn det fine navn. Og derfor mål-

te Axel Kristian de Lasson gå ud i livet uden navnet Rosenkrantz. Det med rang og stand og at kende sin plads på rangstigen var dybt rodfæstet i hende og folk i almindelighed, også længe før jantelovens ordlyd var opfundet og almindelig kendt, ja, måske i særlig høj grad da. Men drengen var ikke mindre adelig af den grund, og da han blev voksen og giftede sig med Ane Marie, talte ikke mindst hun for, at hele det adelige navn skulle videregives til deres fem sønner, og sådan blev det.

I en jysk topografisk udgivelse fra 1871 fremgår det, at slægten er blevet slettet af både Hof- og Statskalenderen og Adelskalenderen, idet man faktisk troede, at slægtens mandlige linie var døet ud. Men det var langt fra tilfældet. Den levede trøstigt videre, og en dag blev arkivar A. Thiset, Rigsarkivet, af en ven gjort opmærksom på, at der i de magre klitegne i V. Hanherred, nærmere betegnet i egnen ved Bulbjerg, levede nogle fiskere og husmænd med mærkeligt flot klingende adelsnavne. En undersøgelse, arkivaren satte i gang, afslørede, at det drejede sig om den, man forlængst troede afdøde Rosenkrantz de Lasson familie.

En af familien, der var husmand og smed i Frøstrup, Peder Rosenkrantz de Lasson, rejste engang i 1880'erne til København med det fine adelspatent pakket ind i sit ternede lommetørklæde. Det var forsynet med fremhævede guldbogstaver, Christian VI's vokssegl i sølvfoderaler og forsynet med sølvsnore. Han vandrede rundt til en række stormænd i København og besøgte også kongen, da han mente, at når det nu kunne bevises, at de var af adel, skulle der kunne gøres noget for dem trods det uheldige fejltrin med den borgerlige pige knap hundrede år forinden. Der var dog ikke noget at stille op. Heller ikke de indgiftede adelige sidegrene mente, de kunne gøre noget ved sagen, så »Peder Smed« måtte rejse hjem til sin lille hytte med uforrettet sag, og slægten fortsætte som fiskere og husmænd, hvad de dog heller ikke tog så tungt.

Efter 2. verdenskrig blev slægten genoptaget i Adelskalenderen, og en af Axel og Ane Marie de Lassons sønner, advokat Børge Rosenkrantz de Lasson, indvalgtes i adelsforbundets bestyrelse.

I en del af de år, Axel og Ane Marie de Lasson boede i Nørklit, var to af Axels fætre også bosat i området. De hed også Axel begge to, så for nemheds skyld kaldte folk dem »Bette Axel«, »Stu'er Axel« og »Pæne Axel«. Sidstnævnte var Ane Maries mand. »Bette Axel« var den sidste, der havde ejet noget fra slægtens storhedstid. Det var nogle sølvblinkere til herskabsseletøj. Den brugte han før 1. verdenskrig, da han var kusk for Bulbjeg badehotel, men de er borte nu.

»Bette Axel« var bl.a. kusk for en professor, der ferierede på badehotellet, og han ville meget gerne købe Axels fine navn, eller rettere bytte navn med Axel, og han var villig til at erlægge 4000 kr. i bytte. De mange penge var fristende for kusken, men da professoren havde undersøgt sagen, måtte han meddele Axel, at det ikke kunne lade sig gøre, og så beholdt »Bette Axel« sit navn.

Af Axel og Ane Marie de Lassons fem sønner lever i dag (1995) Ejnar Charles Rosenkrantz de Lasson, fhv. kriminalbetjent, og Thomas Christian Rosenkrantz de Lasson, der i mange år hjalp forældrene med landbruget i Nørklit og senere var dræningsarbejder og reservepostbud i Frøstrup. Han og hustruen Mary f. Klausen har sønnerne Wentzel og Allan Rosenkrantz de Lasson, sidst-

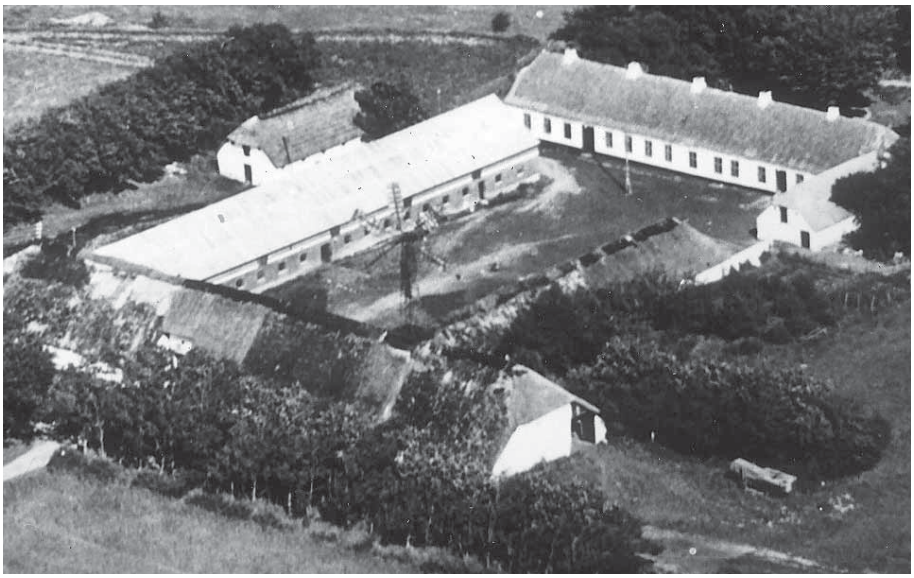

Selbjerggård 1941, daværende ejer Jacob Bach.

nævnte bor i Øsløs og er altså også forblevet på egnen, men Thomas de Lasson er den eneste af adelsslægten, der fortsat bor i det sogn, hvor Peder Rosenørn de Lasson slog sig ned i 1807, da han købte Selbjerggård. Slægten Rosenkrantz de Lassons adelspatent er nu deponeret i Rigsarkivet, og slægtens våbenskjold, broderet med korssting i originale farver, hænger hos Mary og Thomas de Lasson. Det er Mary, der er mester for det fine stykke håndarbejde, der pynter i stuen og minder dem og alle, der ser det, om slægtens rødder.

Fortællingen om denne adelsslægt og den skæbne, der blev deres i disse sogne, kan nok benævnes som en social nedtur for én bestemt slægt, men samtidig er den også fortællingen om en historisk udvikling, der især i det 19. århundrede gjorde adelen mere og mere betydningsløs. Privilegierne forsvandt med grundloven af 1849, så i sidste ende var det ikke så meget, familien gik glip af ved at blive en del af den jævne bondestand på Hannæs og i Hanherred.

Peder Rosenørn de Lasson solgte som nævnt Selbjerggård i 1826. De nye ejere var kammerråd Mads Christian Raun (død 1869) og dennes svigersøn Laur. Høyer, som i 1895 solgte den for 85.300 kr. til H.B.F. Nørregaard. På dette tidspunkt anføres, at gården står til 11 tdr. hartkorn. I 1908 blev gården solgt af Jacob Nørregaard til svogeren Claus Nielsen, der i 1916 overdrog Selbjerggård til N. K. Jensen, og året efter blev den tilskødet Jacob Bach. Han drev gården frem til 1945, da svigersønnen, Kristian Jeppesen, overtog den. Fra 1962 og til 1993 var det hans svigersøn, Ejvind Vinther, der havde Selbjerggård, og efter den tid har Georg Agesen haft skødet på gården.

I modsætning til Selbjerggård, der kun menes at have en alder af 200 år, kan Roelsgård på Bjerget føre sin historie ca. 500 år tilbage. Den er med den alder en af de ældste gårde i V. Hanherred og Thy. Det har været 500 år i opgang og nedgang, men Roelsgård blev altid bjærget af praktiske og realistiske mennesker, der levede lykkeligt trods giftermål på tværs af generationerne. Et forsøg på at

Folkestue på Selbjerggård 1910. Fra venstre: Chr. Jensen, Margrethe Bertelsen, Chr. Graversen, ukendt, Gerda Bagger.

frede denne gamle gård i årene efter 2. verdenskrig måtte opgives af Nationalmuseet. Gården var allerede da ombygget meget, senere er nybyggeri kommet til, bl.a. stuehus, der blev bygget i 1974 af nuværende ejer Kjeld Roelsgaard.

Gården ligger på den sydvestlige bakkeskrænt af bakkeøen Bjerget, ved foden af den bakke, der fra gammel tid hedder Roelsgård bakke. Da de nye amtsveje blev anlagt i amtmand Faye's tid (omkring 1800), satte han også sit tydelige fingeraftryk på vejføringen ved Bjerget. Faye var nordmand, og de gamle fortæller, at det var på grund af det, han lagde vejen op på de højeste steder, hvor der var udsigt. Før han lagde vejen op over Bjerget bakke, havde den gået i en bue syd og øst om Roelsgård. Da senere i 1870'erne den stejle Roelsgård bakke måtte skæres igennem for at gøre landevejen mere fremkommelig, blev der af fylden fra bakken lavet en »dæmning« ned til den lavere liggende del. Denne dæmning, sammen med senere beplantning af dens skråning og anlæg af haven mellem gården og landevejen, giver godt læ for vestenvinden, som ellers i tidligere tider suste uhindret gennem gården, der oprindelig er en gammel parallelgård med ret stor afstand mellem stuehus (råling) og lade og staldbygning.

Gården ligger på grænsen mellem Tømmerby og Lild sogne og er nævnt i 1458 som Roldsz-jordt og i 1483 som Rolszgaardt. Den var i mange år en adelig sædegård, der ejedes af slægten Griis. Den sidste af slægten var Anders Griis, der døde ca. 1650, stærkt forgældet. Gården kom derefter på andre hænder med hyppige skift, indtil den i 1717 bortforpagtedes under Kjølbygård til en Peder Pedersen fra Arup. Vilkår bl.a.: »at han ægter enken, Maren Thorsdatter, som bor på stedet«. Ni år efter rykkede en ny fæster ind, og han blev mødt med det samme krav.

Så gik der 13 år, fæsteren Povl Nielsen døde, og et nyt brev skulle udstedes. Og hvad så? Ville Maren på brudeskamlen igen for fjerde eller måske femte gang? Nej, hun havde tjent sin tid ud. Den nye fæster var hendes søstersøn Laurs

Roelsgård 1902, daværende ejer Jens Peter Roelsgaard med familie.

Jensen, og vilkår: bl.a. »give Maren Thorsdatter aftægt og beboelse i øverstestuen«. Det blev kun fem år, hun fik som aftægtskone, idet hun døde i 1746. Laurs Jensen døde allerede tre år efter. Først i 1755 blev der udstedt fæstebrev til sønnen Jens Laursen, men den unge Jens Laursen klarede sig ikke ret godt og måtte allerede i 1758 forlade gården på grund af en gæld på 36 rigsdaler. Det blev Mads Pedersen, som derefter blev fæster i Roelsgård.

Efter ham blev tidligere ladefoged på Vesløsgård, Niels Peter Pedersen, fæster i Roelsgård. Han døde i 1803 (60 år gammel) efterladende enken Maren Nielsdatter, 46 år, og tre sønner, hvoraf den ældste, Peder, var 17 år.

Nogle år senere kom sønnen i Vabesgård, Christen Møller, hjem fra kongens tjeneste med »en gal knæ« (han haltede lidt). Datteren i Vabesgård var på samme tid blevet enke i gården Græsbøll, en mager hedegård, der umuligt lod sig drive uden mand. De fik det da sådan »stelt an«, at Marens søn, Peder, giftede sig med Christens søster i Græsbøll og overtog den gård. Til gengæld skulle Christen fra Vabesgård gifte sig med den langt ældre enke i Roelsgård. På den måde kom der mand i begge gårde. Kan vi vide noget om, at det ikke blev lykkeligt efter den udregning? De efterladte blev reddet fra en kummerlig skæbne, og familierne holdt begge gårde i drift. Det vidner om, hvordan man i al skikkelighed og med sans for realiteterne forstod at indordne sig under de faktiske forhold. Netop dette prægede de selvhjulpne bønder på disse barske egne.

Det var i 1809. I de forløbne seks år siden mandens død havde Maren fået tilladelse til at blive ved gården, som hun drev ved hjælp af den voksne søn, Peder. Kort tid efter købte Christen Roelsgaard, som han nu kaldes, så Roelsgård og blev selvejer. Han sad på gården i 37 år - under statsbankerot og de vanskeligheder, den førte med sig. Christen måtte sælge af jorden, men han blev på sin gård. Hans brødre var Jacob Kvolsgaard i Kvolsgård og ejeren af Vabesgård. Som allerede nævnt var søsteren kone i Græsbøll.

I 1833 døde Chr. Roelsgaards kone, Maren Nielsdatter, 76 år, og to år efer giftede han sig med Peder Johansens enke, Ane Marie Jensdatter, fra Vesløs mark, der havde en mindre ejendom øst for Vesløs kirke. Hun medførte sin datter Rebekka og sin første mands broderdatter Maren Kirstine, hendes far var gårdmand Jens Mand i Arup. Med de tre kvinder kommer den slægt til Roelsgård, der siden har boet der.

Der var sammenhold i slægterne i de dage, men ikke lutter idyl. Christen Roelsgaard døde i 1846, og få dage efter udåndede steddatteren Rebekka - samme dags aften, som hun havde været i Thisted for at købe ind til stedfaderens begravelse. Den gode Rebekka var forfalden til brændevin. »Du lægger mig i min grav, Bekka«, skal Christen tit have sagt. Med mørke miner så man nu på egnen, hvor kort tid der skulle gå, inden Rebekka fulgte ham.

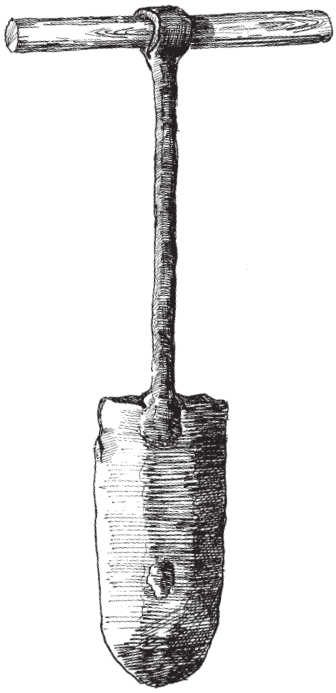

Plantespade.

Nu sad Ane Marie som enke i Roelsgård sammen med Maren Kirstine, som året efter blev gift med Jeppe Thomsen (morbroder til Johan Skjoldborg), han havde i flere år tjent på gården. Ægteskabet blev indgået i november 1847 og godt et år efter, i januar 1849, døde Christen Roelsgaards enke, Ane Marie, og inden udgangen af januar måned samme år overgik gården til Maren Kirstine (Stin) og Jeppe Thomsen. De var begge meget dygtige mennesker, der havde god fremgang i deres bedrift. Jeppe Roelsgaard udbyggede og forbedrede avlsbygninger og satte kvist på stuehuset. Allerede i 1846 fremgår det, at møllerskylden udgår af pantet, og det har nok været på dette tidspunkt, at vindmøllen, der lå syd og vest for gården, blev nedrevet. I 1849 blev pantet til enkekassen udbetalt.

Alt taler for, at Jeppe var en god og omsorgsfuld ægtemand. Han tog sin svigermor i huset, da hun som enke havde overdraget gården i Arup til sin ældste datter, Ane, og svigersøn, Jens Markussen. Svigermoderen, Mette Christensdatter, fik et godt hjem i Roelsgård til sin død i 1877. Hun var da 94 år gammel. Jeppe Roelsgaard døde ti år før hende, 56 år gl. De sidste år var han svagelig og døde af brystsyge. I ægteskabet var der tre børn. Den ældste datter døde, da hun var et par år. Den næstældste (begge hed Ane Marie) døde som tyveårig i 1871 om sommeren, og samme år, en af de sidste dage i december, døde sønnen Christen, 16 år. De to sidste ligesom faderen af brystsyge (tuberkulose).

Stin i Roelsgård styrede nu gården i mange år ved hjælp af en forkarl eller bestyrer. Hun var en velbegavet kvinde og en myndig leder af sin gård. En målbevidst kone, der i de unge år var kendt for sit lyse sind. Store sorger ramte hende, både ægtemand og alle tre børn døde. Da hendes datter døde i juli 1871, og sønnen skrantede, fik hun lov til af sin søster Maren og svoger Anders Christensen i Arup at få deres ældste datter på 13 år hos sig i skoleferien til trøst og opmuntring. Men da ferien var forbi, ville hun meget nødig give slip på hende, og efter egen fri vilje blev så søsterdatteren hos hende i datters sted. Stin's egen søn lå da for døden af tuberkulose. I dag synes vi, det er en vovelig sag at tage en 13-årig ind i et hjem, der er inficeret med tuberkulose. Men det gik godt. Der har ikke siden været tuberkuløse sygdomme i gården.

Den lille søsterdatter faldt godt til, hun ville gerne blive og blev adopteret af Stin. Plejedatteren hed Anine Kirstine Christensen, f. 15. maj 1858, kaldet Stin, som konen på gården også blev kaldt. Nu blev det til gamle Stin og lille Stin. Hun henlevede sin ungdomstid som eneste datter i Roelsgård, lærte at bestille noget, malkede og hjalp sin plejemor i huset. Derimod gik hun aldrig med i

Peder Møllers gård i Tømmerby 1910, søskendeparret Kathrine og Kresten Møller.

markarbejdet. Der blev holdt to voksne karle og en konfirmeret dreng foruden ekstra mandskab i høbjærgning og høst. Desuden var der en voksen pige. Der blev både kærnet smør, brygget, bagt og slagtet, hvilket altsammen påhvilede kvinderne i gården, foruden pasning af høns, ænder og gæs. Kalvene skulle have mælk, og grisene æde, men der var jo ikke så mange dengang. Livet gik sin rolige gang med flid og nøjsomhed. Da lille Stin var 19 år, var hun et år i V. Kjeldgård, hvor hun lærte mejeri og husholdning hos madam Kronborg.

Lille Stin blev i 1880 gift med Jens Peter Nielsen, der kom fra den yderste gård i Nørklit. Han og Stin tog gårdens navn som efternavn omkring århundredskiftet, og deres 8 børn blev alle døbt Roelsgaard, og det navn har slægten holdt ved siden.

Til gamle Stin i Roelsgård (moster og plejemor til lille Stin og svigermor til Jens Peter Roelsgaard) blev der bygget aftægtsbolig i forlængelse af stuehuset. Stin og Jens Peters børn husker hende som deres gamle bedstemor, mild og klog, der flittig sad ved rokken og af og til puslede om og vuggede den mindste. Hun var for dem forbindelsen til den gamle tid i Roelsgård, som blev hendes både i fremgang og sorg. Hendes mand, Jeppe, var en af sin tids dygtigste landmænd. Gamle Stin i Roelsgård døde i 1900, 84 år gammel.

I omtrent 50 år var Jens Peter Roelsgaard mand på gården. I den tid blev Roelsgård et centrum og samlingssted for den åndelige vækkelse i sognene. Stin og Jens Peter Roelsgaard tilsluttede sig Indre Mission og åbnede gæstfrit deres hjem for møder med kendte og toneangivende mænd indenfor bevægelsen som talere. Jens Peter Roelsgaards indsats, godt støttet af hans kone, og hjemmets åbenhed og hele atmosfære var i høj grad med til at præge det åndelige og kulturelle liv i sognene i disse år og årtier derefter.

Jens Peter Roelsgaard stod fast på sin åndelige overbevisning på sin særegne milde facon, selv om det vakte modstand og vel også til tider spot især i den første tid. Men det blev anderledes, og med årene nød han stor agtelse overalt. Da han og Stin i 1930 holdt guldbryllup, var de af egnens beboere indbudt til

samvær på gæstgivergården i Frøstrup, og en stor flok af mennesker fra begge sogne var mødt. Udefra kom bl.a. præster, som havde haft deres virke i sognene og derfra kendte Jens Peter Roelsgaard og hjemmet særdeles godt. Til stede var også provst Beck, og både han og den daværende sognepræst M. Odgaard talte ud fra de samme ord i bibelen til guldbrudeparret, hvilket ikke var aftalt på forhånd, men meget rammende: »Eders milde sind være kendt af alle mennesker«.

Stin og Jens Peter Roelsgaard nåede at fejre diamantbryllup med hinanden. Jens Peter døde i 1942 og Stin i 1943.

I 1929 havde en af sønnerne, Niels Roelsgaard, overtaget gården, og forældrene flyttede da ind i aftægtslejligheden. Gennem årene blev både stuehus og avlsbygninger forandret og forbedret, og bedriften tilpasset den ny tid samtidig med, at der blev værnet om det gamle. Grethe og Niels Roelsgaard boede i Roelsgård og drev den til 1972, da deres søn Kjeld tog over. Foruden ham er der fem døtre. Året efter hans overtagelse blev der bygget aftægtshus til Grethe og Niels på bakkeskråningen nord for gården, og i 1974 blev det gamle stuehus revet ned og et nyt bygget på samme sted, og dermed har Roelsgård stadig karakter af en parallelgård med god plads mellem stuehus og avlsbygninger. I 1977 blev der bygget ny stald.

Den gamle stenbro syd for stuehuset er bevaret, og med sine godt 300 år bag sig er den et synligt minde om de gamle dage og svundne slægter på stedet.

Niels Roelsgaard døde i 1984, og Grethe bor nu alene i aftægtshuset. Livet og slægten går videre i Roelsgård med Kjeld som indehaver. Godt hjulpet af sin kone, Gudrun, klarer han den daglige drift af gården. Tiden vil vise, om en af deres to sønner, Jeppe og Jakob, fortsætter linien, så manden i Roelsgård endnu en generation frem hedder Roelsgaard.

I afsnittet om Roelsgård nævnes gårdene Vabesgård, Kvolsgård og Græsbøllgård. De to sidstnævnte findes ikke mere.

Foruden Vabesgård er der en række navngivne gårde fra ældre tid, som stadig er beboet og drives som landbrug. Der var ingen gårde i sognene, der havde bøndergods, og de fleste landbrug - større eller mindre - var fæstere under Vesløsgård og Kjølbygård m. fl., så mange fæstebønder tilbage i tiden har måttet stå til rådighed med forskellige ydelser til de gårde og herremænd, de havde fæstebreve til. Et ikke altid lige behageligt afhængighedsforhold for en bonde at leve under. Af gårde kan nævnes Kolkjær, Djernæs, Rotbøl, Ræhrgård, Nørklitgård, Myrup, Holegård, Rødbro, Smærup, Thorhauge, Nr. Skadhauge, Trye, Overgård, Nedergård, Amstedbro, Højriislund, Bakkegården, Lundegård, Lundtoftegård, Fuglsang og Bundgård. Om sidstnævnte menes det med sikkerhed, at den altid har været selvejergård. De øvrige gårdes evt. fæsteforhold i kortere eller længere perioder, skal der ikke her gøres rede for.

Udover de navngivne gårde har der været en række større og mindre gårde og ejendomme og husmandssteder. En udstykning af Langvadgård i 1926 er den eneste større udstykning i sognene, hvori Hanherreders udstykningsforening deltog. Igennem tiderne har der selvfølgelig fundet en vis »jordfordeling« sted på det private plan ved handler mellem bønderne, ikke mange ejendomme eller gårde har haft samme jordtilliggende gennem 2-3 generationer.

Kolkjærgård hører til blandt de ældste gårde i sognene, den nævnes allerede i 1442 og hørte da under Børglum bispestol. Ved reformationen kom den sam-

men med klostergodset til kronen, der kort efter solgte gården til selveje. I 1962 overtog Jytte Jarl gården, og hun havde i mange år stutteri.

På gården Kolkjær var der forøvrigt, før andelsmejerierne dukkede op på egnen, indrettet mejeri i den ene ende af stuehuset, og det fungerede i nogle år tilfredsstillende.

Forsvundne gårde

En hel del ejendomme er ikke bare blevet nedlagt, men er helt fjernet fra jordens overflade, her tænkes især på små ejendomme i områderne ud til havet i hele Lild sogn. I området nord og vest for Glæde er således forsvundet ca. et halvt hundrede. Det var små og fattige hjem. Trange og ydmyge bygninger til forældre og de mange børn, der som regel hørte til der. Stald- og ladekapaciteten var meget beskeden, men husdyrenes tal var ikke stort. Evt. en ko, en gris (julegris), nogle får og lidt fjerkræ, og selv om der hørte nogle »tdr. sæde» til huset, var det stærkt begrænset med udbyttet af foder derpå. Indtægterne blev suppleret op med lidt fiskeri og daglejerarbejde, men der var langt at gå både til havet og gårdene. Løsningen på en del af disse ting viste sig i skikkelse af staten, idet Klitvæsenet opkøbte det meste af arealerne med beplantning for øje, og så rykkede beboerne derude i de yderste klitrækker længere ind i landet.

Plantningen af klitplantagerne opfyldte flere formål: Det gav arbejde til mange og dermed en hårdt tiltrængt indtægt i de små hjem, og efterhånden som de nøjsomme fyrretræer fik fodfæste og voksede stædigt op i det ujævne og vindhærgede terræn, hindrede de - eller formindskede i alt fald - sandflugten ind over det bagved liggende land, der igennem århundreder havde været hjemsøgt deraf, og hvor større arealer var lagt øde hen og gjort ubrugelige til dyrkning. Desuden blev klitplantagerne et effektivt bolværk mod havgusen, som ellers uhindret trak kilometervis ind over sognene. Helt op til 1930'erne og 40'erne kunne den lægge sin klamme hånd over Frøstrup på en ellers dejlig varm sommerdag. Iøvrigt havde havgusen nær drevet samtlige tyskere, der opholdt sig langs vestkysten i besættelsesårene 1940-45, fra vid og sans. De var, indtil naturfænomenet gik op for dem, overbevist om, at det var englænderne, der kom, og at det var giftgas, de havde lukket ud langs kysten. Klitplantagerne har ikke kun ændret klimaet og jordens bonitet til det bedre, men har også leveret og leverer stadig både brændsel i rummetermål og flis og kassetræ, og selv om arbejdet i skovene er mekaniseret meget, er der stadig brug for manuel arbejdskraft, om ikke til andet så til at betjene teknikken.

En af de førnævnte gårde, der er forsvundet fra landkortet, er Græsbøllgård; den lå et sted mellem Glæde (Myrupgård) og Kæret (Rotbølgård) inde bag klitlandet ud til kysten. Hvor langt tilbage i tiden, den har ligget der, vides ikke med sikkerhed (måske fra omkring 1600), men ifølge indskriften på den store naturmindesten, der efter 2. verdenskrig blev rejst på gårdens tomt ved prisværdig initiativ af gdr. Niels Svaneborg og hustru Emma Græsbøll Svaneborg, Vust, har gården ligger der fra »Arilds tid«, og det må da nok siges at være langt tilbage i

fortiden. Der står endvidere »til 1943«. Selve Græsbøllgård blev nedrevet i 1940'erne, og i det mindste blev egetømmeret anvendt ved en omtrent nøjagtig genopførelse af nyt stuehus i Frøstrup bag ved afdøde skræddermester Dyreby Jacobsens ejendom.

Den sidste gårdkone i Græsbøllgård, Maren Poulsdatter Græsbøll, døde i 1906. Hun havde da været enke i 24 år. Hun var respekteret for sin dygtighed, men samtidig kendt for at være hvas! Hendes ægtemand var »Gammel Hans« (Græsbøll), han havde træben, men trods sin invaliditet og megen sygdom, som det fremgår af ligversene skrevet om ham, var han handlekraftig og initiativrig, hvilke egenskaber gik i arv til sønnerne.

For god ordens skyld skal her tilføjes, at Peder Græsbølls farfar var den unge søn fra Roelsgård, Peder Nielsen (senere med Græsbøll føjet til navnet), der i 1809 som part i en praktisk ordning drog ind som mand i Græsbøllgård, da konen der var blevet enke og ikke kunne køre videre med gården uden en mands hjælp.

Græsbøll-slægten med rod i Græsbøllgård har vide forgreninger på hele Hannæs og længere ud i landet. Her bør nævnes, at afdøde Bent Græsbøll, sønnesøn af P. Græsbøll, har gjort en stor indsats for at samle og nedskrive slægtens og egnens historie, og han har i bøger på sin helt egen måde fortalt om folkelivet her i ældre tider.

Blandt de forsvundne gårde er Kvolsgård ved Bjerget. Den lå lige neden og vest for Bjerget bakke og syd for Teglværksvej. Dens historie går flere hundrede år tilbage i tiden. Af befolkningen er den altid blevet kaldt Kvolsgård, medens den i de forskellige optegnelser, som findes om den, også tit kaldes Kolsgård.

Så langt tilbage som i 1442 nævnes gården, som da ejedes af en provst Palle Sonezen, der var provst for Mors og Han Herred, og som havde arvet gården efter sine forældre. Det tyder på, at der ikke var så få, som havde part i gården foruden provst Palle. Bl. a. har Mariager kloster uden tvivl haft foden indenfor i Lild sogn, måske ved at provst Palle er gået i kloster der i sin alderdom.

At der har været uro og tvistigheder om gårdens tilliggender fremgår af, at bispen i Børglum m. fl. stadfæster en dom af Hannæs ting om en søsterlod i Kvolsgård i 1467. Præsten i Kærup, Niels Madsen, klagede over i 1546, at hans præstegård i Lild sogn forholdes ham, og ved den lejlighed er Jerigh (Erik) Lauridsen i Kvolsgård nævnt som tingsvidne.

I henved 100 år derefter oplyses der ikke noget om gården, men så følger flere retssager om beskyldninger og sladderhistorier i familien indbyrdes, der bor på Kvolsgård. Det drejede sig om, at datteren, Dorethe Gregersen, skulle have født et barn i dølgsmål der og ombragt det, og at broderen Anders, der var mand på gården, skulle have avlet et barn med sit søskendebarn, der tjente der.

De voldsomme beskyldninger, søster og bror retter mod hinanden, ender altså i retten. Senere drejede det sig om et slagsmål mellem en anden bror, Peder, og Jakob Griis til Roelsgård.

Den megen uro og ufred i den gamle gård på Bjerget kunne tyde på, at visse medlemmer i netop denne familie har været stridbare.

I 1688 var gården ejet af oberst Munck, som også havde andet jordegods i Lild sogn, og derefter i en lang årrække var Kvolsgård fæstegård under Vesløsgård.

Josva Kaspersens gård i Tømmerby - også en parallelgård. Nuværende Tømmerbyvej 39.

Den næstsidste ejer af Kvolsgård hed Christen Kvolsgaard og var gift med en datter fra gården Bisgård i Øsløs. I 1870'erne solgte han gården til Aksel Hole, som derefter udstykkede den. Gårdens stuehus, som lå lige sønden for vejen ned fra bakken (Teglværksvej), blev tillige med en del jord til et husmandsbrug solgt til Severin Mortensen, som lod tilbygge stald og lade. Gårdens øvrige bygninger lå lige norden for vejen og er ikke mere, men det meste af gårdens jord blev lagt til ejendommen lige nord for, som ejedes af P. Odgaard, der også var teglværksejer. De sidste, der boede i ejendommen, var Ellen og Otto Olsen. Bygningerne anvendes nu til ferie- og fritidshus.

Når den forsvundne gård Kvolsgårds historie skal fortælles, er der en person, som også skal nævnes, og som tog navnet Kvolsgaard som familienavn i 1904 fra den gård, hvor hans oldefar i sin tid boede. Det er seminarielærer C.M.C. Kvolsgaard, Ranum. Han er født 1854 på Bjerget, søn af husmand, karetmager og fisker Christen Christensen. Ved moderens død i 1856 kom han 2½ år gammel i pleje hos gårdejer Niels Christoffersen, Bjerget. Den læselystne og videbegærlige dreng blev holdt til bogen. Men grunden til, han skal nævnes her, er, at han også var forfatter og bl.a. har skrevet fine detaljerede beretninger på egnens dialekt om fiskerliv og landboliv i Vester Hanherred. De har stor historisk betydning og giver et godt indblik i egn, folk og vilkår. »De fik ingen medalje, ingen som helst anden udmærkelse - men her skal de dog have en hæderlig omtale«. Sådan slutter Kvolsgaard en sognebeskrivelse fra sit fødesogn Lild. Ordene er møntet på fiskerne - og de små jordbrugere. C.M.C. Kvolsgaard døde i 1918.

Lidt nord for »Djernæshus« lå indtil omkring århundredskiftet en gård, der hed Djernæsgård. Tuberkulosen havde hjemsøgt gården, og de fleste af familiemedlemmerne var syge. Johanne Lund Christensen (senere kone i Djernæshus og Ræhrgård) plejede dem, et ikke ufarligt stykke arbejde, men de syge måtte passes. Som et held i uheldet, kan man næsten sige, gik det sådan, at gården brænd-

Jens Kroghs gård i Tømmerby 1915 - nuværende Tømmerbyvej 25.

te en dag, og der fortælles, at den lokale læge havde erklæret, da han hørte derom, at det var det bedste, der kunne ske. Det var en effektiv måde at standse smitten, der tilsyneladende havde bemægtiget sig hele gården.

Gården blev aldrig bygget op igen, og stadig kan der vist findes rester af bygningerne. I mange år efter var der hvert forår massevis af påskeliljer, hvor der engang havde været have. Et livgivende symbol netop på det sted, hvor sygdom og død havde sat sine dystre spor.

Gården Trye i Frøstrup måtte i 1904 vige pladsen for Frøstrup kro. Udstykningen af den begyndte i 1880'erne og sluttede i 1904. Efter at banen blev anlagt i dette årstal, begyndte husene at skyde op på gårdens jorder. Nogle af materialerne fra bygningerne blev brugt i ejendommen vest for stationen (Svend Bertelsen) og til pakhuset. Gårdens navn lever stadig på stedet, idet plejehjemmet har overtaget det. Hvornår gården blev grundlagt, vides ikke nøjagtigt, men den er nævnt allerede i 1688 som »Trygge«.

Langvadgård

Den eneste regulære udstykning i sognene foregik i 1926. Da tilbød N. P. Salmonsen, Langvadgård (Langvadvej 75) sin gård til salg til udstykning sidst i februar 1926. Udbygningerne var brændt, og Han Herreds udstykningsforening skulle så overtage assurancesummen. Gårdens areal var 110 tdr. land, 3 tdr. og 2. skp. hartkorn. Arealet bestod af ca. 50 tdr. land mark, 3 tdr. land mose, 4 tdr.

Roelsgård før 1970.

land kultiveret eng og resten græs og hedearealer. Købesummen blev 55.000 kr., der betaltes ved overtagelse af kreditforeningslån: 32.000 kr., hypotekforeningslån: 10.000 kr. og 13.000 kr. kontant. I handelen medfulgte hestene og en del avlsredskaber. Andragende om godkendelse blev af udstykningsforeningen sendt til jordlovsudvalget 16. marts 1926, men fik ingen anbefaling med fra sognerådet, der nægtede en sådan.

Den 7. april var der endnu ingen besked kommet fra jordlovsudvalget. Endelig d. 14. april, efter at folketingsmand Otto Thorhauge havde været i Langvad for at se på jorden og havde skrevet til jordlovsudvalget om sagen, forelå en skrivelse om, at jordlovsudvalget ikke kunne anerkende købet, eller vel rettere den foreslåede plan til udstykning, bl.a. under henvisning til, at sognerådet havde nægtet anbefaling til udstykning. Ville udstykningsforeningen forfølge sagen videre, måtte der tages hensyn hertil samt indsendes en ny plan.

Den nye plan blev på tre huse à 19 tdr. land samt et hus à 22 tdr. land plus hovedparcel samt 5½ tdr. land, der tænktes afhændet som tillægsparcel til en anden ejendom.

Den 24. april solgtes så parcel nr. 4 til Johs. Isaksen, Klim, og parcel nr. 5 til Chr. Bagger Christensen, Tømmerby, og på hver parcel indbetaltes 1000 kr. kontant. De to sidste parceller nr. 2 og nr. 3, solgtes senere til henholdsvis brødrene Jens P. Jensen Mosgaard og Jens Chr. Jensen Mosgaard, Klim. Endvidere solgtes 5 tdr. og 2 skp. land yderligere til Chr. Bagger Christensen til en pris af 250 kr. pr. tdr. bygsd.

Først d. 7. august solgte udstykningsforeningen resten af ejendommen til et konsortium bestående af murer C. Pedersen, politibetjent Mains og arkitekt Jensen, Fjerritslev for 5.750 kr. Kort tid efter, at de havde overtaget ejendom-

men, nedbrændte stuehuset, uden at det nogensinde opklaredes, hvorledes ilden var opstået.

Ingen af de nye husmandssteder blev bygget helt færdige det første år, men i februar 1927 blev handel og udstykning meldt afsluttet, og fire nye husmandsbrug var etableret i en dejlig natur nær Tømmerby fjord, men ikke med den mest givtige jord. Et stort kultiveringsarbejde forestod, og starten havde nok sine besværligheder. De specielle trange vilkår for landbruget i 1930'erne gjorde sig også gældende i den nye koloni i Langvad, men gennem årene derefter blev hver enkelt af disse husmandsbrug rammen om et travlt familie- og bondeliv, hvor man hjalp hinanden med bedriften. I de sidste tredive år er udviklingen indenfor landbruget gået i modsat retning mod større enheder. Gennem en del år i 1960'erne og 1970'erne blev mange af husmandsbrugene solgt til ferieboliger eller, som tilfældet også var, til »by-landmænd«. Nu beboes mange af den type ejendomme af folk med andre erhverv, som så driver jorden som hobbylandbrug eller lejer den ud til fuldtidslandmænd.

Slåmaskine,
tegning af Henrik Bygholm.

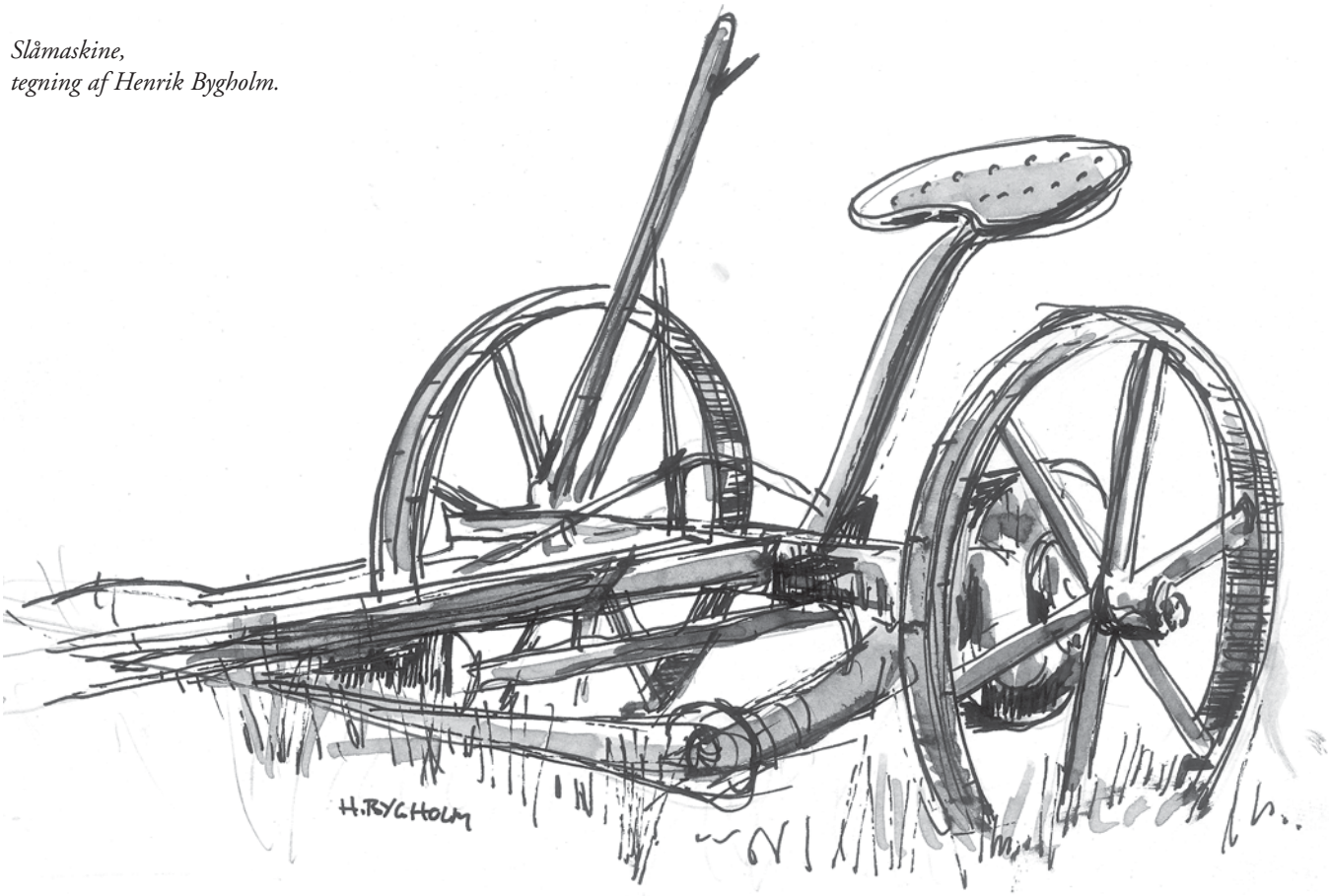

Kapitel 10

Møller og industri

Langt tilbage i tiden har mennesker forstået at drage nytte af den energi, der er i vind og vand. I Tømmerby sogn blev således vandet i Tømmerby å udnyttet tilfulde, idet der på det sidste stykke vej (ca. 1½-1 km) før udløbet i Tømmerby fjord var hele tre vandmøller placeret: Nørremølle, Mellemmølle og Søndermølle. Vandet blev stemmet op i åen, så faldet kunne udnyttes til at trække møllehjulet rundt, og de egestolper, som var banket ned i åen til at holde »stemmet«, kan stadig ses, når der er lavvande og klart vand. Når mølleren i »Narr'-mølle» samlede vand (»stemte op«), måtte de to andre møllere i »Mell'-mølle« og »Søndermølle« indstille, indtil »stemmet« var fuldt i »Nørremølle«. I Søndermølle var der foruden vandmølle også vindmølle, og den tog mølleren bl.a. i anvendelse, når der et stykke tid havde været kraftig sydvestlig blæst, idet vandet fra Tømmerby fjord derved pressedes op i åen, og for 100 år siden var der næsten ingen rørvækst ved fjordbredden, så der var fri bane, og når vandet syd for »stemmet« stod på højde med eller højere end vandet i åen, der kom nordfra, var det ikke muligt at benytte vandmøllen.

I Søndermølle løb åen gennem møllerens hus og videre ud i fjorden. Åen førte en masse sand med sig ude fra klitegnene, og det lagde sig i en stor sandbræmme ved fjorden og dannede fin badestrand for børnene fra Tømmerby, der også i de første årtier af 1900-tallet med velbehag tog en dukkert i kanalen. Ved slusen nord for Søndermølle dannede der sig en lille sø med fin sandbund, og især der var der en del børn fra Frøstup og Tømmerby, som nød badelivets glæder under Besættelsen, da det ikke var muligt at komme til havet og vanskeligt at blive transporteret til Limfjorden. Alt det med badelivet var en sidegevinst, for møllens funktion var at male korn, og de landmænd, som ikke havde egen mølle, havde ikke andre muligheder end at køre til mølle, når der skulle laves mel til mennesker og dyr. Og den gamle sentens »at den, der kommer først til mølle, får først malet«, gjaldt i høj grad ved vandmøllerne her, for der skulle være vand nok til at trække møllehjulet, og det var ikke altid, der var det. Mølleren var afhængig af både vind og vand. Foruden de tre vandmøller og vindmøllen ved Søndermølle, var der også mølle øst i Frøstrup og på Bjerget. Gårdene havde næsten alle sammen deres egen mølle, enten en såkaldt »vindrose«, der var rund som et hjul, eller en klapsejler, hvor »klapperne« på vingerne kunne stilles og drejes i forskellige vinkler efter vinden ved snore/wiretræk. Sådanne møller kunne løbe løbsk i stormvejr, ja, de kunne blive så varme, at der gik ild i dem. Møllerne på Bjerget og i Frøstrup havde sejl. Ofte gik mølle-hvervet i arv fra far til søn eller blev inden for visse familier, og håndværk som at være møllebygger og »at bilde kværne«, havde også tit sine udøvere indenfor de samme familier.

Mølleriet var tilbage i tiden et ret givende erhverv, og af samme grund var de større gårdmænd og præster interesserede i møllerne og ejede nogle af dem i perioder. De ansatte så en mand til at passe den, og i disse tilfælder gik bestillingen

Bjerget mølle.

ikke altid i arv fra far til søn. Efterhånden som gårdene selv fik møller og senere elektromotorer, blev mølleri-erhvervet en mindre givende forretning.

Hvor længe disse vind- og vandmøller har været i brug, vides ikke med sikkerhed, men af matrikelbogen fremgår det, at Mellemmølle i 1688 ejes af Kongelig Majestæt, og det vil nok kunne sammenlignes med staten i dag. Netop Mellemmølle fungerede til omkring 1900. På den tid ca. byttede daværende møller i Mellemmølle, Kristian Lassen, ejendom med Chr. Sørensen Dahl, der boede, hvor Frøstruplejren nu er placeret. Meget tyder på at Kristian Lassen var den sidste møller i Mellemmølle. Den lå, hvor Leif Rægaard nu bor (Tømmerbyvej 14).

Nørremølle blev nedlagt i sidste halvdel af 1800- tallet, formodes det. Møllen var placeret vest for Gustav Møllers gård »Mølkjærgård« (Søndergade 74), men den menes ikke at have været tilskødet gården. Gamle matrikelkort viser, at et mindre jordstykke vest for gården havde samme matr. nr. som et stykke jord længere vesterude, nærmere betegnet vest for kommunens rodzoneanlæg. Det kan muligvis have været møllens jordtilliggende. Hvem der var den sidste møller på stedet, foreligger der ingen oplysninger om. Det var den første af de tre vandmøller på stribe ved Tømmerby å, der indstillede driften.

Vindmøllen ved Søndermølle blev revet ned ca. 1935, men vandmøllen fortsatte med at male korn til 1955.

De møllerfolk, der har været længst ved en af sognets møller, er uden tvivl Stine og Søren Chr. Christensen i Søndermølle. Det blev henved 40 år, og da de i 1942 solgte møllen til Poula og Chr. Simonsen Jensen, byggede de sig et aftægtshus på et hjørne af deres jord nord for Langvadvej (nu nr. 20). Der var i mange

Søndermølle i Tømmerby.

år en storkerede på taget af Søndermølle, og en forårsdag, da reden lige var blevet taget i anvendelse af et romantisk storkepar, havde Stine vasket et par sorte hjemmestrikkede strømper og hængt dem til tørre udenfor på snoren. Da hun ville hente dem ind, var de forsvundet. Dem havde storken taget til sig og ladet dem indgå i redebyggeriet. Møllerfolkene afstod fra at tage kampen op med de langnæbbede tyveknægte på hustaget, og lod storkene beholde strømperne, og så gav Stine sig til at strikke et par nye.

De sidste møllerfolk i Søndermølle var Marie og Kr. Kloster, der i 1948 købte møllen og drev mølleri til vinteren 1955. Da møllen blev fjernet, blev åen ledet uden om huset. Et års tid efter, at Kristian og Marie var flyttet til Søndermølle, oplevede de et fænomen, som med mellemrum kunne forekomme. Fjorden »vendte« - det var usædvanlig varmt både om natten og dagen, og derved gik så mange ål op i åen, at møllehjulet gik fast i ål. Så det blev til en god sidegevinst for møllerfamilien den dag.

Som supplement til landbrug og mølleri drev Kr. Kloster i nogle år orneforretning, og det samme var tilfældet med den sidste møller i Frøstrup, Hans Andersen. I kortere perioder før sidstnævnte havde henholdsvis Osvald Sørensen og Chr. Simonsen Frøstrup mølle, og før dem igen hed mølleren igennem mange år Jens P. (Pejter) Pedersen. Frøstrup mølle blev revet ned omkring 1950, men møllerens hus ligger stadig, hvor den har ligget i mange år (Kirkevej 18).

Allerede i ca. 1935 blev Bjerget mølle fjernet (Møllevej 19), og den sidste møller der var sognefoged Jeppe Dalsgaard.

Omkring 1800 skete der i Mellemmølle noget meget mystisk, som satte sindene i oprør og gav overtroen god næring. Hen på vinteren begyndte det at fud-

sle og knage i alle husene, og denne uro steg omsider i en sådan grad, at et vagtmandskab af sognets mest behjertede mandskab tilsagdes at møde, indtil disse også blev betaget af forfærdelse, og til sidst stod møllen tom for mennesker. I denne tid herskede en usynlig hånd og en forbavsende kraft over alt, hvad der var i huset, og mange ville hellere kalde det ammestuehistorier end en virkelig tildragelse, hvis ikke det havde været for de troværdige vidnesbyrd af endnu levende mænd i forening med en agtet gejstlig, der havde bekræftet dette faktum. Sækkene blev af en usynlig hånd kastet imellem hverandre og ind ad døren, et stort bord, som flere stærke karle holdt på, blev med alt, hvad der var på det, kastet langt bort, alt løst blev kastet hulter til bulter og dansede omkring, der var et spektakel og en rumsteren uden mage, uden at nogen synlig kraft kunne opdages. Forfærdelsen bredte sig rundt omkring, og overtroen fik vind i sejlene. Var det »ham selv«? - (djævelen). Der søgtes råd hos klogere, belæste folk, og stedets præst mødte op i fuld ornat, men da han fik en overhaling af nogle tønder mel og blev klemt mellem de omvæltende sække, så gjorde han ikke flere forsøg. Så henvendte ejeren sig til præsten i Vust, dr. phil. Weise, der havde det ry, »at han kendte mere end sit fadervor«. Og han viste, at han forstod at opdage de skjulte fjedre, der drev værket, for efter at han et par gange havde besøgt stedet, hørte spektaklet op og viste sig aldrig siden.

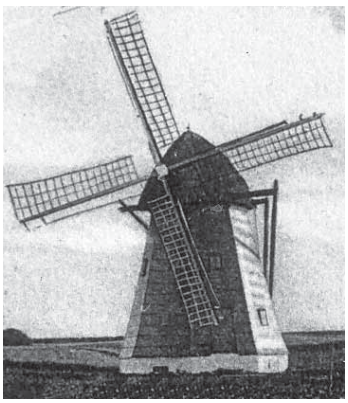

Vesløs mølle.

Men hvad var der sket? Præsten i Vust ville intet sige derom, men steg en hel del mere i folks agtelse efter dette. Da én gik ham på klingen og spurgte meget direkte, forklarede han, at han havde givet det løfte ikke at omtale sagen, så længe han levede. Efter hans død ville der findes en forseglet pakke til vedkommende, hvor sagen nøjagtig ville være forklaret. »Kun dette kan jeg sige Dem«, sagde præsten, »det var det groveste og skændigste bedrag, som jeg aldrig havde troet kunne opstå i et menneskes hoved«! Præsten døde i 1834, men ingen ved, hvem der fik den forseglede pakke med afsløringen af begivenheden. Hvorom alt er, så kom den dog frem og lyder som følger:

Weise opdagede ved sin personlige nærværelse og ved at udspionere andre om forholdene i møllen, at en karl, som i sin soldatertid havde lagt sig efter de såkaldte »taskenspillerkunster«, ved hjælp af snore, trisser, etc. på loftet og under gulvet, ofte til et bestemt klokkeslet om natten fik stole og borde, andre møbler og møllesække m.m. til at bevæge sig eller vælte, samtidig med at han ved hjælp af et instrument (rumlepotte el.lign.) forårsagede en højst ubehagelig lyd, altsammen for at gøre nogle gamle og overtroiske folk i møllen kede af at være der og derved selv »tilvinde« sig møllen ved at ville gifte sig med en pige, der var pårørende til de gamle. Da denne unge »heksemester« så sine meriter gennemskuede af Weise, og denne truede ham med justitsen, hvis han ikke holdt inde med sine udskejelser og bedrageriske færd, lovede han det, og præsten lovede ham igen sin tavshed. Jo - også dengang var et ord et ord, og en mand en mand, og hvor det er sådan, kan mange ting ordnes i mindelighed.

På det sydlige Hannæs har der sandsynligvis ikke været vandmøller i brug de sidste par hundrede år, men gennem mange år var der vindmølle ved Feggesund, og den indstillede driften i 1920'erne.

Allerede i 1823 fik den daværende ejer af Hjortholm mølle i den nordlige ende af Øsløs, sognepræst Andreas Christopher Türck, kongelig bevilling til at

Hjortholm mølle, Øsløs.

drive møllevirksomhed. Denne bevillings originale papirer findes i dag på Hjortholm. I dokumentet hedder det bl.a.:

»Vi Frederik VI gør vitterligt, at der efter allerunderdanigst ansøgning og indkommen erklæring, allernådigst foranlediget og tilladt, efter ordning af 16. august 1815, at sognepræsten for Øsløs, Vesløs, Arup menigheder, Andreas C. Türck må på Hjortholm mølle indrette og bruge en grynquern til små gryn, mod deraf efter 6 måneders forløb fra denne bevillings datum at regne, at svare til vor kasse i afgift 10 rigsbanksdaler sølv, som i rette tid erlægges.
Under vor hånd og segl.
Kjøbenhavn d. 31 maj 1823.
Frederik d. 6. Rex«.

Efter 1880 opførte ejeren af Hjortholm mølle (Højstrupvej 68), Niels Andreas Sørensen og gift med købmand Diges datter Elisabeth, et bageri i nærheden af gården og møllen.

Den hollandske vindmølle, der var blevet opført ved bageriet i Øsløs havde stået siden 1872, blev nedbrudt 1932-33 og da Jens Peter Andersen købte bageriet 1934, stod der kun en sokkel tilbage. Jens Peter Andersen var gift med Johanne Madsen f. Kammersgaard. 1934 eller 35 skrev hun følgende artikel om den gamle mølle ved Øsløs bageri (Thisted Socialdemokrat):

»Den gamle mølle.

I Øsløs på Hannæs har der engang stået en gammel mølle, en stolt pryd for byen, et smukt syn langvejs fra. Møllerens børn har sikkert haft minder, som

endnu sidder fast i deres bevidsthed. Således blev det af en ung mand fortalt mig forleden, at han som dreng var ude at tjene ikke ret langt fra Øsløs, men langt nok til, at længselen til tider drev ham op på en høj i nærheden af gården, hvor han tjente. Med hånden over øjnene så han hjem efter Øsløs til, og når han så, at møllen gik, vidste han, at hans fader og større brødre malede korn, og at hans moder havde travlt i bageriet, for de to ting, møllen og bageriet hørte sammen. Når han nu sådan havde stået og set på møllen, var det med forventning og glæde i sindet, thi han vidste, at når han spurgte sin husbond, om han måtte tage en tur hjem, fik han gerne lov. Så samlede han sit vasketøj sammen, og med den lille bylt under armen begav han sig på vej ad Øsløs til. Han gik og gik og syntes næsten aldrig vejen kunne få ende. »Havde jeg da bare en cykel«, tænkte drengen, »så kunne jeg snart smutte vejen hjem«. Nu var han ved Øsløs smukke kirke, og der, ja, der stod møllen, den han var så stolt af. Ja, engang når han blev en voksen mand ville han være møller i Øsløs. Men ak, sådan gik det nu ikke. Møllen og bageriet skiftede ejer, og det mere end en gang. Den sidste ejer var så hensynsløs at rive den gamle mølle ned. Hvor var det en stor skam. Han brændte, hvad der kunne brændes, og solgte jernet. Nu stod tilbage de nøgne mure, ja, ruiner. I den senere tid er ruinerne blevet fjernet, unge raske mænd har arbejdet hårdt, og har skilt stenene fra murbrokkerne og slået det hele i stykker, store møllesten er blevet læsset på lastbiler og kørt bort og dermed er den »gamle mølles« saga endt. *Hannæsbo.«*

Møllesten,
tegning Henrik Bygholm.

Den unge mand var søn af Christen Eriksen Christensen. Artiklen er sendt til os fra Jens Peter Andersens søn, Evald Kammersgård, der bor i Rødovre.

I mange år var der endvidere mølle i Vesløs, den indstillede driften ca. i 1955.

På et tidspunkt var så godt som alle møller i Danmark fjernet, men sidst i 1970'erne begyndte de at vende tilbage i nye skikkelser, enkeltvis eller i hele kolonier. Også på Hannæs er en del skudt op i landskabet til at producere strøm til private og elværkerne. Indtil videre har det været en god forretning at have anparter i disse møller. Netop på disse egne laver de megen strøm, det hjælper den friske vestenvind med, den der så uhæmmet stryger ind over landet fra havet.

Teglværker og kalkbrænderi

For mange husmænd vesten Bjerget og på Kæret var arbejdet på de to teglværker i Lild sogn et supplement til hjemmets indtægter. Hvornår de to teglværker startede produktionen af sten, ved man ikke nøjagtigt, men det har nok været omtrent samtidigt og muligvis i 1880'erne. Vilhelm Odgaard, Frøstrup, fortæller, at hans far, Peder Odgaard, overtog både teglværket og ejendommen umiddelbart nord for ved sit giftermål med Johanne i 1894. Det var Kvolsgård teglværk, og det havde navn efter gården, der lå lige syd for teglværket, og som blev udstykket i 1870'erne, og hvoraf kun stuehuset blev tilbage. Det meste af jorden fra Kvolsgård blev lagt til Peder Odgaards ejendom. Kun ca. 1 km derfra lå Kvolsbjerg teglværk ved Bulbjergvejen. Selvom de to teglværker lå så nær ved

Øsløs mølle og bageri.

hinanden, og man umiddelbart skulle tro, det var samme slags ler, de fremstillede sten af, da begge teglværker hentede det i bakkekæden i området, var det færdige produkt ikke ens. Kvolsbjerg teglværk gravede rødler ud af bakkerne i nord og fremstillede røde mursten, mens der på Kvolsgård teglværk blev hentet blåler ud af bakkerne lige øst for stedet, og når stenene blev brændt, blev de til gule mursten.

Kvolsbjerg teglværk var det største af de to med omkring en snes folk i arbejde, og der blev der produceret sten hele året. Teglværket var ejet af »fremmede» - vist nok fra Aalborg - og det var en bestyrer, der stod for den daglige drift. Det er forøvrigt bestyrerens bolig, der som det eneste af teglværket er tilbage, og som nu er fritidsbolig. På Kvolsbjerg skete brændingen af stenene i en ringovn, og det fungerede på den måde, at når et hold sten var færdigt, fyldtes nye i ovnen. Ovnen var oval og inddelt i rum. Imellem rummene var der sat en art brunt papir, og hvor mærkeligt det end lyder, modstod det varmen/ilden. Når en »rumfuld« sten var færdige, slog man hul i papiret, og så kunne næste »rumfuld« brændes - og så fremdeles.

Ovnen på Kvolsgård teglværk var en højovn, hvori både kalk og sten blev brændt i samme omgang. Altså teglværk og kalkbrænderi under et.

Kvolsgård teglværk fremstillede sten periodevis og kun i sommerhalvåret. Hvor langt det halvår blev, varierede fra år til år, afhængigt af, hvor hård og lang vinteren var. I de måneder, teglværket var i gang, var 5-6 personer beskæftiget foruden P. Odgaard selv og hans fem sønner, der helt fra drengeårene deltog i hele arbejdsprocessen. Leret blev hentet i bakkerne lige øst for teglværket.

Det blev gravet ud med skovle og læsset i en tipvogn og fragtet ned til ælteværket, som blev trukket af en petroleumsmotor. Blåleret blev blandet med sand,

hentet på ejendommens matr. nr. under et tyndt muldlag, og det rette blandingsforhold var vigtigt. Det var Chr. (Kræn) Rotbøll, der fyldte i ælteværket, og han havde absolut føling og håndelag for, at det blev gjort på rette måde hver gang. Den færdige blanding blev derefter presset igennem en snegl og ud gennem en form, for derefter at blive skåret fra i tre sten ad gangen og læsset på en trillebør, kørt ind i tørreladen og sat på hylder, hvor de skulle tørres. Det var som regel en af P. Odgaards drenge, der stod ved afskærerbordet, og det var altid Kristen Bruse, der kørte stenene på plads i tørreladen.

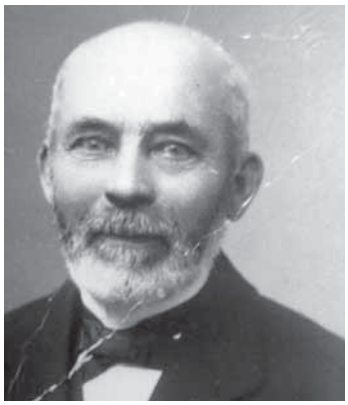

Peder Odgaard, ejer af Kvolsgård teglværk.

Der blev også lavet håndstrøgne sten på Kvolsgård teglværk, men det foregik på en hel anden måde. Så blev leret ältet i et rundt hul i jorden fyldt op med blåler, og ältningen foregik på den måde, at en hest blev drevet rundt af en af drengene, og den trak en hestegang rundt med et hjul. Når leret var ältet færdigt, kom det op på et bord, og ved det stod Kræn Møller og klaskede det i en form med de bare næver. I formen var der kun plads til tre sten, og når leret var fyldt i formen, blev det glattet med en rund stang og derefter lagt ud på den flade jord, og når stenene havde ligget der et par dage, skulle de skilles ad og rejses på højkant. Det med at ordne de håndstrøgne sten var et arbejde, Nora og Lars Røge tog sig af. Begge slags sten blev lavet det ene år og så brændt det næste år.

Stenene skulle lagres og være så tørre, at de ikke kunne fryse, og de måtte heller ikke udsættes for regnvejr før brændingen. I tørreladen blev de sat op - stablet/stakket - efter et bestemt system, så der var luft imellem dem under lagringen. Også i ovnen skulle de stables på en bestemt måde. Som nævnt blev der lavet »håndstrøgne« sten, men både dem og de andre »fabrikssten« var jo i realiteten »håndarbejde«, da alle led i arbejdsprocessen blev styret manuelt lige fra udgravningen af leret i bakken til udkørselen - på- og aflæsning - af de færdige sten. Al udkørsel af sten og kalk, hjemkørsel af limsten, kul og brænde blev besørget af P. Odgaard selv eller en søn og foregik med egne heste og vogne. Ved siden af teglværket skulle landbruget også passes, så der var nok at se til i sommerhalvåret. Til Kvolsbjerg teglværk hørte der ikke landbrug.

Når tipvognen var ledig, blev den gerne brugt som legetøj for omegnens små og store børn. Blåleret i bakkerne ved Kvolsgård teglværk var af en så fin og stenfri kvalitet, at pottemager Jensen i Østerild fik sine forsyninger der og brugte det til fremstilling af sine pottevarer - fade - skåle - kander m.m., som han iøvrigt kørte rundt med på hele Hannæs og solgte.

»Det var nok teglværk, vi drev« - fortæller Vilhelm Odgaard, »men vi brændte også kalk«! - og det havde sin helt egen arbejdsgang, som absolut var et slæb. Der gik meget arbejde forud, før P. Odgaard eller en af sønnerne med hestekøretøj kunne levere den færdigbrændte kalk til større byggerier eller i mindre portioner til kalkning og reparation af huse og gårde på hele Hannæs. Gjaldt det store portioner kalk, blev det leveret løst i vognen, mens de mindre portioner blev fragtet i sække. Leveringen skulle helst ske i tørvejr, da det ellers var særdeles ubehageligt for kusken. Den brændte kalk skulle læskes med vand, før den var anvendelig, men ikke så gerne med regnvand i vognen.

Kalken blev lavet af limsten, som blev hentet ved Bulbjerg eller i Thorup Kløv. Længe før Vilhelm Odgaard arbejdede med limsten, blev der savet sten ud af

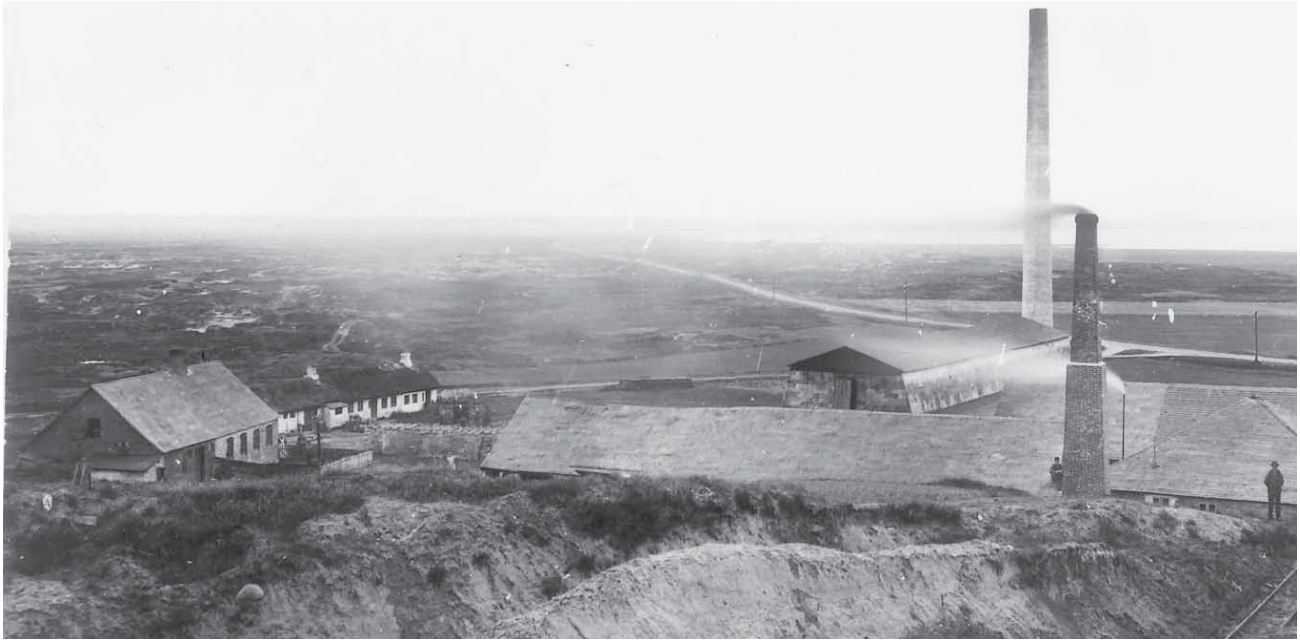

Kvolsbjerg teglværk.

Bulbjerg-knuden, og mange huse på egnen blev bygget af dette materiale. I alle de år, der blev brændt kalk på Kvolsgård teglværk, blev limstenen hentet på stranden ved Bulbjerg. Vind og vejr - frost og tø - bevirkede, at store stykker limsten brækkede af klinten og lå i uhåndterlige stykker i store dynger på stranden, og det var især om foråret og i forsommeren, at P. Odgaard og hans hjælpere var derude og sprænge limstenen i mindre stykker, så det var muligt at læsse den på en vogn i små portioner og køre den op bag den første klitrække, hvor den blev lagt til senere afhentning efter behov.

En stor part af den limsten, der blev brugt, blev hentet i Thorup Kløv, hvor man stadig på daværende tidspunkt savede limsten af store stykker, der med hammer og kiler blev hugget ud af bakken. Det var de stumper, der blev til overs ved udsavningen af sten, som med hestekøretøj blev kørt til Kvolsgård teglværk og brændt til kalk. Selvom det var en lang og sej transport fra Thorup Kløv til vesten Bjerget, var sprængningen af limsten ved Bulbjerg og opkørselen fra stranden absolut mere farligt og hårdt arbejde, og netop det at hente limflager, husker Vilhelm Odgaard som den værste del af arbejdet ved teglværket.

Ved sprængningen af de store stykker på stranden anvendtes der noget sprængstof, som hed »Erolit«. Det var et effektivt og farligt sprængstof med en lang lunte i enden af en tubelignende sprængladning, der skulle klistres fast på flagerne med et par håndfuld ler - medbragt hjemmefra, og så var det ellers om at komme i tilbørlig afstand af »fyrværkeriet«, når det gik af. Brugsanvisningen advarede på det strengeste mod at gå hen til en »fuser». At det ikke bare var en tom trussel, fik de tre mænd, der var i færd med arbejdet, at se en dag, da det var meget besværligt at få sprængladningen anbragt mellem limflagerne. De tog en temmelig lang stålstang og stak ned i sandet ved dyngen, og den holdt sprængladningen på plads, men da sprængningen var overstået, var stålstangen bøjet som en flitsbue.

Kvolsgård teglværk - tørreladen 1995. Foto: Bendt Jørgensen.

Dagen efter var de samme tre mænd: Anders O. Andersen (Ajs August), P. Odgaard og sønnen Vilhelm igen ved Bulbjerg for at sprænge limflager, men da udeblev sprængningen, efter at lunten var brændt af. Efter forgæves venten på braget et stykke tid mistede Ajs August tålmodigheden, og på trods af råb med advarsler fra de to andre løb han resolut hen og greb »krabaten« med de bare næver og bar den foran sig på maven ud i strandkanten og kylede den i havet! - Der skete intet - men hvad kunne der ikke have været sket. De havde jo dagen i forvejen tydeligt fået demonstreret, hvilke kræfter der var i »tuben«! Den episode glemmer Vilhelm Odgaard ikke uden videre.

Meget rationelt blev sten og kalk (limsten) brændt i samme ovn og på én gang. Kalken var forneden og stenene foroven i højovnen, og øverst var brændte sten klinet fast med ler for at holde på varmen og derved udnytte den helt. Under brændingen slog det øverste revner, og det var lidt en fornemmelsessag eller en synsvurdering at bestemme, hvornår de gule mursten var tilpas brændt. Det krævede en vis erfaring, og den havde P. Odgaard og den ældste søn Niels. Det var nødvendigt at lade stenene afkøle et par døgn, før de kunne tages ud af ovnen.

I mange år blev der fyret med tørv, men da ejendommens tørveskær var opbrugt, blev der anvendt kul. Under 1. verdenskrig 1914-18 gik teglværket helt i stå, fordi det var umuligt at få kul. Det kom på markedet igen, da krigen var forbi, men det var blevet temmeligt dyrt, og så gik de på teglværket over til delvist at fyre med brænde fra Østerild plantage. Det blev hentet hjem med egen befordring, som det også var sket med kullet, der ankom med banen til Frøstrup. Der var længere vej til plantagen, og der skulle meget brænde til, idet der skulle fyres både nat og dag i 4-5 døgn, før en ovnfuld kalk og sten kunne meldes færdig. Folkene måtte skiftes til at våge og fyre. Om natten blev der dog fyret med kul, da det var nemmere at holde varmegraderne med det end med brænde fra skoven. Men der var mindst aske ved at fyre med brænde, og fyrbøderen var renere. Ajs August tog ivrigt del i fyringen uanset tidspunktet af døgnet.

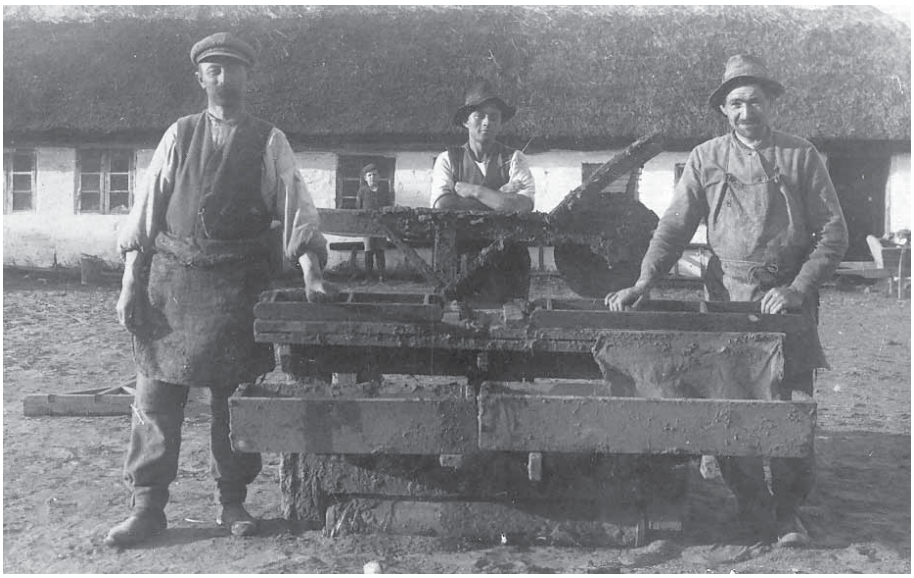

Kvolsbjerg teglværk - stenproduktion. Fra venstre Knud Møller, Villads Thorup og en læremester fra Aalborg.

Kalken og tildels også stenene var altid solgt i forvejen, hvorimod Kvolsbjerg teglværk som regel havde varer på lager. Alle medhjælperne ved teglværket var naboer, og Vilhelm Odgaard betegner dem alle som flinke, villige og dygtige folk og føjer til, at det bestemt ikke var nogen fed forretning at være arbejder på et teglværk den gang. Han mener at kunne huske, at daglønnen kun var 2 kr. Men det var nøjsomme folk, og derfor var det en kærkommen skilling i husmandshjemmene, hvor ikke mindst konerne sørgede for, at det kunne slå til.

De sidste sten blev lavet på Kvolsgård teglværk d. 22. september 1925. I dag er kun en del af tørreladen tilbage. Hvornår Kvolsbjerg teglværk indstillede produktionen, foreligger der ikke noget præcist om, men det er sandsynligt, det var omtrent samme tid. Mange huse på Hannæs - både i syd og nord - er bygget af sten fra de to teglværker.

Længe før man begyndte at brænde limstensflager til kalk, blev limstenen brugt som byggemateriale på egnen. Man savede limstenene ud af klinten ved Bulbjerg og byggede huse på egnen af dem. Den almindelige størrelse på disse sten var 6x12x4 tommer og helt frem til første halvdel af 1920'erne, blev der savet sten ud ved Klim. Også ved byggeriet af Lild kirke blev disse sten - omend større - anvendt til indvendig brug. Man hævdede, at limstensmure var lune, for de kunne både ånde og svede.

Tørveproduktion

En anden industri på egnen var fremstilling af tørv. Råmaterialet var at finde inden for sognets grænser i moser og klitområder, og i den træfattige egn var det helt naturligt at finde andet brændsel, hvor det var muligt. På Sydhannæs blev der kun gravet tørv enkelte steder f. eks. på jordlodder på Holmtange. Men kun til privat forbrug - aldrig til videresalg.

Om fremstilling af de forskellige typer af tørv har afdøde tømrer, Niels Mølbæk, fortalt fra sit barndomshjem i Glæde.

Det var i »pøtterne« (tørvepøtterne), tørvene skulle hentes. De »ældtede« tørv blev til ved, at en gammel dør el. lign. blev lagt i siden af en pøt. En rende til vand, som skulle tilføres til ældtningen, var forsynet med en flattørv, så der kunne lukkes op og lukkes i efter behov. Med en »træk-op-fiel« blev tørvemassen løsnet og lagt over på ældtepladsen, blandet op med vand fra pøtten, slået i stykker og jævnet med skovl af faderen og dernæst fyldt i »hywel'boer« - »bladderbo'er« - og kørt på land og vældtet i rammer af træ. Udjævningen i rammerne var moderens bestilling. Enten blev tørvene tørret færdig på stedet eller flyttet lidt og stakket, som regel i lange stakke, husker Niels Mølbæk.

Som leje for høslet ved nogle af Oddersbølls søer, skulle faderen med hjælp af familien ælte 25.000 tørv om året til Oddersbølls forbrug, i gårdens egne pøtter altså. Nogle af disse pøtter var så store, at en båd, lavet af Lars Vendelbo, blev brugt til at sejle ældtemassen hen i nærheden af nogenlunde jævne tørrepladser. Båden kom frem ved rebtræk, et reb der var »strent« tværs over søen, og som styrmanden trak læsset frem ved.

Jens Mølbæk leverede tørv til skolerne i kommunen gennem mange år - flere tusinde tørv endda - og vognene blev læsset aftenen før leveringen, og så kørte han næste morgen tidlig ved fire-tiden ca., og var tilbage til formiddagskaffe.

De »skårne« tørv var 1. kl. brændsel, og de blev skåret til hjemmets eget forbrug. Et stort arbejde gik forud med at fjerne et op til halvanden meter tykt lag flyvesand, før de sammenpressede lynglag m.m. dukkede frem. Laget var hårdt som kul omtrent og blev skåret fri og kastet på land i store flager, der så blev hugget i passende stykker. Denne sidste proces, husker Niels som en af de yngste i børneflokken, foregik i forbindelse med en helligdag, når de voksne sønner kom hjem. Alle startede så tidligt søndag morgen, og hen sidst på eftermiddagen var der lavet omkring 20.000 skårne tørv, og den beholdning var nok til hjemmets årsforbrug. Dertil kom så »flattørv« og lyngris til optænding i komfur og bilæggerovn.

Flattørv var gravet ud på høje steder, mens »hoven-tørv« var tykkere og skåret/stukket skråt ned. Sidstnævnte blev rejst to og to og brugt i bilæggerovnen. En speciel, krum spade blev brugt til at lave de to slags tørv. Når kedelen skulle i kog hurtigt på komfuret, blev drengene sat til at fyre med lyngrafter, og de skulle » spe we« jævnligt.

Den megen tørvegravning, der fandt sted først i 1900-tallet ude i Glæde og omegn (især under 1. verdenskrig) har nok en del af skylden for, at landbrugsjorden derude blev dårligere, end den var i forvejen. Grøfterne blev gravet dybere for at sænke vandstanden i tørvegravene, og derved blev agrene for tørre og udpinte, og engene omkring søer og pøtter blev ødelagt af tørvegravningen. Glæde å, som bliver til Tømmerby å, før den når Tømmerby fjord, blev sænket på et tidspunkt omkring århundredskiftet for at trække vandet ud af de mest våde områder. Egon Chr. Pedersen (Vendelbo) fortæller, at under 2. verdenskrig kom der gang i tørveproduktionen igen, og han var da med til at fremstille tørv i Kolkjær. Da pumpede man vandet væk fra tørvegravene om natten og brugte ældtemaskine med hestetræk til at blande tørvemassen.

Kapitel 11:

Vesløsgård

Enevold Nielsen Berregård.

Der har på Hannæs været flere større gårde, men der har kun været én herregård, Vesløsgård, i Vesløs sogn. Tæt på det sted, hvor herregården lå til begyndelsen af dette århundrede, findes et voldsted, Helledis, fra 1200-tallet, der viser, at Vesløsgård sandsynligvis stammer fra middelalderen. I de skriftlige kilder nævnes gården første gang i 1348, da en mand af Globslægten, Mogens Nielsen Glob de Westløsen, nævnes i et skifte på Thybo bygdeting. I de følgende hundrede år nævnes flere medlemmer af Globslægten Nikolaus eller Niels Glob de Westløsen 1386 og 1393 som tingsvidne på Hannæs ting, Jesse Glob 1401 og Nis Glob 1439. Det er tvivlsomt, om alle nævnte har ejet gården, men fra 1446 begynder oplysningerne at blive mere sikre.

På det tidspunkt hed Vesløsgårds ejer Mogens Pedersen Glob, men da gården ved hans død overgik til en datter, forsvandt Glob-navnet og blev afløst af navnet Krabbe, der tilhørte en gammel adelslægt. Denne slægt ejede gården i knapt et par hundrede år, hvorefter Palle Børgesen Rosenkrantz giftede sig med Ingeborg Krabbe til Vesløsgård. Gårdens økonomi blev meget forringet, mens han sad som ejer, og sønnen Børge Rosenkrantz var tvunget til efter faderens død at rette op på dennes dårlige økonomi, og derfor blev gårdens gods delt ud på flere hænder, sandsynligvis til de folk Palle Rosenkrantz skyldte penge. Det blev en velhavende og dygtig kvinde fra Thisted, Maren Nielsdatter, der i løbet af få år igen fik samlet Vesløsgård. Mellem hende og Enevold Berregaard, der overtog gården i 1702, var der to ejere.

Enevold Berregaard og Anne Søe

Enevold Nielsen Berregaard var født på Gjøl 1653, som søn af sognepræsten Niels Pedersen Bjerregaard og hustru Mette Sørensdatter. Slægten var meget velhavende, og det betød, at Enevold Nielsen Berregaard kunne studere, og som ung jurist kom han til Thisted, hvor han senere blev borgmester og justitsråd. 1679 blev han gift med den da 35-årige enke Anne Søe, der i sit første ægteskab havde været gift med Søren Jacobsen Lugge. Anne Søe stammede fra en gammel rådmandsslægt; hun blev opdraget hos bedsteforældrene, rådmand Poul Jacobsen og hustru Ingeborg Christensdatter. Efter 1679 begyndte ægteparret Berregaard/Søe at forøge deres i forvejen ret anseelige formue. De lånte store summer ud til nær- og fjerntboende herremænd, der var kommet i økonomiske vanskeligheder, men selvfølgelig forlangte de part i ejendommene, og en mængde jordegods gled efterhånden på denne måde over på deres hænder. Af de gårde, parret overtog, kan nævnes Ullerupgård, Kølbygård, Frøslevgård og altså Vesløsgård. Enevold Nielsen Berregaard, der 1681 blev borgmester i Thisted, og Anne Søe boede til stadighed på Kølbygård i Hunstrup sogn, men Anne Søe holdt så

Anne Søe.

meget af Vesløsgård, at hun ofte tog ophold der. De fleste af de navne, der nævnes i dette kapitel, er for længst gået i glemmebogen, men ikke Anne Søe. Hendes navn lever stadig, og der går mange særprægede og til tider også morsomme historier om hende. Her følger et par eksempler:

Et stykke jord, som fru Anne Søe fik lagt til Vesløsgård, det omtalte jord i skellet mellem Vesløsgård og Øsløs Store Bisgård, blev hendes på følgende måde:

Hun aflagde ed på, at hun stod på sin egen jord, da hun og rettens folk var kommet for at tage det omtvistede jordstykke i øjesyn. I en vis forstand havde hun ret, thi hun havde taget jord i sin egen have og hældt i sine sko/træsko, men jordstykket, hun sikrede sig på denne specielle måde, blev siden kaldt trædejorden, et navn der lever endnu.

Da fruen var blevet gammel, bad hun en aften sin karl om at spænde for, da hun ville køre en tur. Karlen indvendte, at det var så mørkt, at han ikke ville kunne finde vejen. Da kørte hun i mere end to timer over stok og sten, indtil hestene standsede ved en oplyst gård, som karlen aldrig havde set mage til. Der kørte de ind, fruen steg ud og gik ind i storstuen, som var oplyst. Imidlertid ventede karlen med vognen, og da det varede noget længe, listede han sig til vinduet og kiggede ind. Da så han hendes nåde sidde afklædt midt på gulvet; ved siden af hende brændte et bål, og en mand stod der også og redte hendes hår. Straks derefter fik karlen ordre til at køre hjem, men siden den tid var der ingen, der så noget til fruen, og karlen mente, at hun samme nat var ført til helvede. Rigtignok blev der af hendes slægtninge fortalt, at hun var kommet tilbage til gården, hvor hun straks efter var blevet syg og var død, men der var dem, som påstod, at der kun lå en visk halm i ligkisten ved hendes pragtfulde begravelse.

Udover at sådanne historier fortæller os, at hun var en omstridt person, fortæller de os også om den overtro og angst for de mørke kræfter, der har levet i befolkningen. 1949 kom romanen »Det lykkelige bryllup«, skrevet af Lars Alsted Christensen, der var født i Vesløs 1914 og som døde 1949, kun 35 år gammel. Han var kriminalbetjent, aktiv under Besættelsen og byrådsmedlem for partiet Venstre, og en begavelse ud over det sædvanlige. »Det lykkelige bryllup« foregår på og omkring Kølbygård på den tid, da Anne Søe og Enevold Berregaard boede der. Romanen, der selvfølgelig er en fiktiv historie, viser Anne Søe fra en mere menneskelig side, hvor hun tager de svages parti i forbindelse med en voldtægtssag.

At Anne Søe var godgørende, viser fundatsen for de af hende og Enevold Nielsen Berregaard oprettede legater, fundatsen omfatter:

1) 1000 rigsdaler til Hunstrup, Østerild og Hjardemål sognes fattige.
2) 1000 rigsdaler til Thisted kirke. Renten anvendes udelukkende til kirkens indre prydelse.
3) 200 rigsdaler til fattige i Thisted.
4) 200 rigsdaler til de fattige i Hunstrup og Østerild.
5) 200 rigsdaler som er henlagt til Berregaards og Anne Søes familiebegravelse i Thisted kirke.
6) Til Thisted kirke yderligere 40 sletdaler.

Desværre er beboerne på Hannæs ikke betænkt, hvad grunden så end kan være.

Vesløsgård ca. 1900.

1726 blev Enevold Nielsen Berregaard adlet, og Kølbygård blev stamhus for slægten. Vesløsgård blev lagt under stamhuset, og de næste mange år blev de to godser drevet som et. Berregaard døde 1731. Sammen havde parret sønnerne Kristian og Frederik Berregaard. Med sin første mand, Søren Jacobsen Lugge, havde Anne Søe to børn. En dreng og en pige. Søren Sørensen Lugge, der blev født efter faderens død, blev senere sognepræst i Holstebro. Datteren Ingeborg Lugge, var et godt parti. Den senere fra besættelsessagen i Thisted så kendte magister Oluf Bjørn, friede til hende og fik en kurv. Det blev allerede i samtiden hævdet, at han derfor igennem besættelsessagen søgte at ramme Anne Søe, dog uden større held. 1695 blev Ingeborg Lugge gift med adelsmanden Peder Reetz, men allerede året efter døde han. Fem år senere blev hun gift med Diderich Bräes til Kokkedal. Hun døde året efter i barselsseng. Anne Søe døde 1736 på Kølbygård, 92 år gammel.

Sønnen Kristian Berregaard blev den næste ejer af Vesløsgård. Han blev 1713 udnævnt til viceborgmester i København, en stilling han beholdt til 1729. Senere købte han herregården Borreby på Sjælland og blev 1734 udnævnt til amtmand over Antvorskov og Korsør amter. Han tog sin afsked som amtmand 1741 og som konferensråd 1750.

Hans søn Willum Berregaard, født 1717, fik som faderen en glimrende karriere og gik fra den ene embedsmandsstilling til den anden. Han blev 1739 justitsråd og blev faderens efterfølger som amtmand. Såvel Kristian som Willum Berregård har ikke haft meget med Vesløsgård at gøre. Både Kølbygård og Vesløsgård blev drevet ved hjælp af godsforvaltere. Willum Berregaard døde på Antvorskov slot 1769.

Endnu et generationsskifte fulgte da Frederik Berregaard, født 1750, efter faderens død blev ejer af Kølbygård og Vesløsgård. 357I 1772 var han ritmester ved dragonerne, men tog sin afsked, fordi han med forsæt blev beordret til at overvære sin fætter Enevold Brandts henrettelse sammen med Struensee. Senere blev han udnævnt til kammerherre. Han var gift med Sofie Schested, men hun døde sammen med parrets to små børn, en dreng og en pige, af børnekopper.

Han boede i modsætning til sine forældre en del på Kølbygård, men efter hustruens død flyttede han i en periode til Slagelse, hvor hans mor boede.

I 1789 blev han gift med sin svigerinde Jensine Wilhelmine Schested, men dette ægteskab blev senere opløst. Han lå ofte i strid med sognepræsten i Øsløs, Kaj Präem, særlig var det galt, da Øsløs sogn blev udskiftet. Det kom til mange heftige scener, og den stridbare præst hentydede bl.a. til, at hr. kammerherren mødte til hest med skytte, mens taksationsmændene og alle lodsejere pænt måtte traske bagefter til fods. Det var igen det omstridte jordstykke, skellet mellem Øsløs og Vesløs, »trædejorden«, der var åben strid om, men til sidst endte det dog i nogenlunde forståelse. 1804 solgte han såvel Vesløsgård som Kølbygård, og året efter døde han i København.

Berregaardslægten havde da ejet Vesløsgård i over 100 år. Vesløsgård blev solgt til en agent Christopher Quist, der dog hurtigt solgte den nu igen selvstændige herregård videre.

Jacob Nørgaard.

Nye folk

Den næste ejer blev Casper Peter Svinth, han var født i Skive 1762. I 1793 var han huslærer på Sebberkloster hos enkefru Marie Gleerup, og samme efterår blev parret gift. På denne måde blev Svinth en rig mand, og da ægteskabet ikke var særlig lykkeligt, blev det opløst 1797, og ved denne skilsmisse fik han 27.000 rigsdaler. Med denne formue, og hvad han ellers havde sikret sig hos den rige enke, blev han altså ejer af Vesløsgård. Også han lå i strid med sognepræsten, den berygtede pastor Türck. Ifølge overleveringerne gik stridighederne endog over til regulær håndgemæng. Hans daglige klædedragt var lang blå frakke, gule knæbukser, store ridestøvler og endelig en blank, sort voksdugshat. Casper Svinth var glad for kvinder. Han havde en »officiel« datter udenfor ægteskab, Elisabeth Sofie Magdalene Svinth, født 1814, der senere blev frue på Vesløsgård, og studerer man fæsteprotokollen for Vesløsgård, finder man bl.a. et fæstebrev udstedt til ungkarl Simon Jensen Gade af Højstrup, Tømmerby sogn, på hans fædrenegård. I punkt 6 står der:

»Ved at ægte Marie Møller, er han fritaget for at betale indfæstningen, som han tillige gives løfte herved, fra mig og arvinger, at vedblive så at leve i ægteskab, christeligen og kærligen til velbehag for Gud og mennesker, med velbemeldte Marie Møller til året 1825, skal han erholde gavebrev på denne fæstegård, dens inventarium og besætning og al dens rette tilliggende uden betaling, dog at han selv bærer gave-brevets bekostning. Til bekræftelse under love og segl. Vesløsgård d. 25 maj 1822. C. P. Svinth«.

Marie Møller var husholderske hos Svinth, og ved at undersøge folketællingen for Højstrup by, 1834, ser vi, at Simon Jensen og Marie Andersdatter Møller har en datter, Trine Marie Simonsdatter, på 12 år. Mon ikke den rigtige fader hed Svinth. Casper Peter Svinth døde den 17. marts 1835 og ligger begravet på Vesløs kirkegård. Det fortælles i folkemunde, at han ville have været begravet i voldstedet i Vesløsgårds have.

Hovedbygningen Vesløsgård 1910.

Det blev Peder Lassen Kjærulf, der blev den næste ejer af Vesløsgård. Han blev i 1835, kort før Svinths død, gift med dennes datter udenfor ægteskab. Elisabeth Svinth. Peder Lassen Kjærulf, født 1811, var eneste søn af kaptajn Sten Kjærulf til Aggersborggård og hustru Ane Catrine Lüttichau. Han blev kammerråd og tiendekommissær, og parret fik 3 sønner og 6 døtre. Peder Lassen Kjærulf døde pludselig under et ophold på Gl. Skivehus i 1854. Inden han døde, blev han involveret i slavekrigen. Det skete i 1848.

Det var den såkaldte jyske slavekrig, som eftertiden har moret sig meget over og vist heller ikke helt uden grund.

Umiddelbart før udbruddet af treårskrigen 1848, foregik der en række oprør i Slesvig og oprøret i Rendsborg kan godt kaldes forspillet til krigen. De såkaldte slaver var straffefanger, der sad i Rendsborg fæstning. Rygtet løb nu op igennem Jylland, at disse »slaver« af oprørerne var sluppet fri alle sammen på en gang og nu drog hærgende op igennem hovedlandet.

Den 31. marts 1848 fik amtmanden i Thisted, Rosenkrantz, fra Nykøbing Mors besked om, at Rendsborg slaver var sluppet ud, og rimeligvis snart kunne ventes. Senere på dagen kom der yderligere efterretninger, der styrkede troværdigheden af meddelelsen, budskabet var kort, men til gengæld ikke til at tage fejl af: »Fjenden er i Skive«.

Nu gik det stærkt. Amtmanden sendte bud til herredsfogederne og sognefogederne i området. Meddelelsen blev givet med ridende bud. Herredskontoret på Skerpinggård modtog amtmandens skrivelse den 31. marts tidligt på formiddagen. Der udsendtes stafetter til alle herredets sognefogeder og sogneforstanderskaber. På Hannæs ankom herredsfogedens stafet til herremanden på Vesløsgård, Peder Lassen Kjærulff, der straks begyndte at udfolde en betydelig virksomhed. Han udsendte stafetter til sognefogederne i Arup og Øsløs, samt til sognepræsten Christen Peter Jacobsen. Johan Skjoldborgs farbroder, Peter Skjoldborg, der dengang var 18 år, har fortalt følgende om slavekrigen til lærer Jacobsen, Øsløs:

»Henved aftenstid kom en rytter til gården og råbte: »Der er brudt nogle slaver ud, og I skal straks møde i Feggesund med forke og grebe, og hvad I kan få fat i for at forhindre dem i at komme over vandet«. Han gav ingen forklaring, men fór straks videre til næste gård. Min husbond, der var en ældre mand, sagde: »A æ fanden ta mæ for gammel te sådan noget, do mo astej, Peter«. Der kom 30-40 mand fra Vesløs til Amtoft strand, her var allerede en stor styrke fra Amtoft og Arup samlet, og Kjærulff tog nu kommandoen. Straks efter mødte pastor Jacobsen fra Øsløs til hest.

En del af mandskabet gjorde tjeneste som strandvagter, der fulgtes ad to og to, og da de ikke kunne enes om, hvem der skulle gå sammen, måtte de trække strå om det. Kysten skulle bevogtes fra et stykke vest for Feggesund kro til Gårdbæk mod øst, her skulle mandskabet fra Øsløs overtage. Min kammerat var ikke særlig modig, og da vi fik øje på nogle store sten, der lå i strandkanten og i mørket så noget mystiske ud, foreslog han, at vi skulle løbe tilbage til Amtoft og melde, at vi havde set noget mistænkeligt. Vi besluttede os imidlertid for at liste nærmere hen til den mistænkelige genstand,og vi opdagede da, hvad fjenden var. Uden for Amtoft lå en stor pram sejlklar. Den skulle, hvis slaverne i nattens mørke listede sig over vandet, føre kvinder og børn til den lille ø Feggerøn. Prammen var på et hængende hår nær blevet anvendt. Pludselig lød der nemlig et drønende skud i nærheden, og man var straks enige om, at nu var slaverne der. Kvinderne og børnene søgte jamrende og grædende ned mod stranden til prammen, mens mændene belavede sig på at dække retræten, men heldigvis skyldtes det opsigtsvækkende skud den skikkelige husmand Mikkel Badstue, der affyrede sin gamle jagtbøsse for at prøve, om den var i brugbar stand«.

I Øsløs blev forsvaret ordnet af sognefoged Mads Thorup, Store Bisgård, og pastor Jacobsen. Sognefogeden græd, da budskabet kom, men strammede sig op for ikke at bringe modløshed ind iblandt mandskabet. Præsten samlede sognets beboere i præstegården, hvor han fortalte om den frygtelige tidende om slaverne, men tillige holdt han en flammende tale og opfordrede alle til at vise mod og fædrelandskærlighed. Hovedstyrken holdtes samlet i byen, hvor smeden, Christen Nielsen, hele natten arbejdede på de såkaldte pigkæppe, det vil sige jernpigge, der var fastgjort til et træskaft. Det hele skulle minde om et gevær med påsat bajonet. Langs kysten gik dobbeltvagter, der blev inspiceret af ridende poster. En af de ivrigste til at patruljere var den gamle sømand Kristen Hoxer. Han levede som jæger og havde derfor også sin bøsse i orden. Det var i dagbrændingen, at han fik øje på en sejler øst for Holm Tange. Den lå lidt udenfor land. Da han mente, det var et slaveskib, råbte han af sine lungers fulde kraft, »Hvem der?« Intet svar påfulgte, og da et gentaget råb heller intet svar gav, var Kristen klar over, hvem det var, han havde for sig. Han tog geværet til kinden og fyrede af. Kuglen trængte ind i skibets forstavn, og nu blev der levende ombord. En mand stak hovedet op over rælingen og råbte. »Åh - det er mæ« - »hvem«, tordnede Kristen Hoxer. »Det er Peder Ibsen«. »Har du slaver ombord, Peder?«, gentog den pligtopfyldende vagt i en lidt mildere tone. »Nej, oh nej, a har kun træsko og lerpotter«, forsikrede Peder, og nu fik den forbløffede krejlerskipper endelig lov til at være i fred. Peder Bonnerup, der i mange år ejede »Brændingsgård«, sønder-i-by (Sønder Øsløsvej 26), var dengang hjemme hos sin fader, Mads Jensen Bonnerup, der havde gjort tjeneste i Napoleonskrigene 1807-14:

Chr. Nørgaard med familie ca. 1890.

»Det er noget vrøvl med de slaver«, sagde den gamle veteran, »hvordan skulle de komme her, når vore soldater samles ved grænsen. Jeg har ikke noget imod , at du går med Peder, men jeg vil ikke selv rende for nar«. Peder kom så med. På de højeste bakker var rejst bavner, der skulle tændes, når fjenden kom, bavnene bestod for det meste af tjæretønder, fyldt med lyng. Da Peder Bonnerup var for ung til at blive kystvagt, blev han sammen med en kammerat bavnvagt. Natten var lang, og der kom ingen fjender. Derimod meldte sulten sig, og de blev enige om at løbe hjem til gården for at spise lidt. Den grove pligtforsømmelse, at forlade posten, kom dem dog dyrt at stå. Da de vendte tilbage til bavnen for at indtage deres pladser igen, fik de nemlig øje på nogle skikkelser, der dukkede sig bag højen. De vendte derpå skyndsomst om og flygtede tilbage i den tro, at slaverne havde besat egnen. Næste dag gik tjenestedrengen op for at flytte de skrækkelige banditter, der ved dagens lys viste sig at være et par sorte får.

Såsnart man havde pigkæppe nok, begyndte øvelserne på Øsløs kirkegård. Disse øvelser i våbenbrug fortsatte længe efter, at man fik underretning om, at rygterne om slaverne var lutter opspind. Styrken var delt i to hold, det ene kommanderedes af husmand Jens Bock, det andet af husmand Thomas Kærgård. Rygtet om Rendsborg slaver bragte forstyrrelse og forvirring alle vegne, men det bragte ingenlunde modløshed og selvopgivelse, tværtimod, de fleste var enige om at sælge sig så dyrt som muligt. Man kan godt sige om »slavekrigen«, at den kom en nat og gik en nat, for allerede dagen efter, at de første foruroligende efterretninger var kommet, kom der nye, der sagde, at rygtet var langt overdrevet. Slaverne huserede kun mellem Silkeborg og Randers og snart hed det, at hele røverbanden var blevet hugget ned af dragonerne i Randers. Men snart kom sandheden frem, at det hele havde været opspind.

De Rendsborg slaver, der var vel 90 ialt, tog, uden at de selv vidste det, de gode jyder ved næsen, og alle, næsten alle, lod sig narre, fra amtmanden til daglejeren. Slavekrigen gik hurtigt i glemmebogen, for snart brød treårskrigen ud og folk fik andet at tænke på istedet. Idag kan vi måske undre os over, at folk kun-

ne lade sig narre på denne måde i hele Jylland. Men vi skal tage i betragtning, at der hverken var radio eller tv, aviserne var få, og de, der var, fortalte ikke meget. Folks viden om omverdenen var ikke stor, og man var autoritetstro.

Da slavekrigen og treårskrigen var overstået og efter Peder Lassen Kjærulfs pludselige død i 1854, forpagtede enken Elisabeth Kjærulf samme år Vesløsgård ud til den tidligere forvalter N. K. Gjørup, men blev boende på stedet. Både Kjærulf og hans hustru skal have været meget afholdt af egnens beboere. Som dreng havde forfatteren Johan Skjoldborg følgende oplevelse:

»Jeg gik også i by med skotøj til kunderne. Første gang, jeg skulle op til herregården Vesløsgård i så henseende, glemmer jeg aldrig. Jeg var vel en 5-6 år, og den gård stod for mig som helt kongelig med sit fornemme herskab. Jeg spurgte far, hvad for en dør jeg skulle gå ind ad, der var jo flere. Du skal gå ind ad den brede dør med trapper op til. Jeg bemærkede, om jeg ikke hellere skulle gå ind ad den lille dør henne i krogen, det plejede folk vist at gøre. Nej, sagde han, du har jo ikke noget at gøre i deres køkken. Jeg kravlede så op ad trapperne og kom ind i en forstue, der forekom mig så mægtig som storstuen i en bondegård. Jeg bankede med skælvende hånd på en af dørene. Spørgsmålet skulle jo løses og mit ærinde forrettes, selv om hjertet sad i min hals. Endelig viste der sig en fornem dame, der var klædt anderledes, end jeg var vant til at se, og hun talte et for mig fremmed sprog. Men hun var fin og smuk, smilede venligt til mig, og da jeg havde afleveret skoene, gav hun mig sjældne kager, der smagte himmelsk. Mit ærinde var forrettet, spørgsmålet løst«.

(Johan Skjoldborg: Min mindebog, barndommens dage, s. 55, 1934).

Året efter Svinths død blev en stor del af de resterende fæstegårde solgt til fæsterne, der herved blev selvejere. Allerede i Svinths tid var adskillige gårde solgt fra. I 1864 havde godset, ifølge en gammel kassebog, kun 5 fæstere tilbage, nemlig Jens Pedersens enke i Øsløs og Peder Chr. Jensen og Lucas Jensen Bussen i Vesløs. I Lild sogn Jens Chr. Lomborg og i Vust gården Sekkelund v/ Gregers Poulsen. Elisabeth Kjærulf solgte Vesløsgård 1871 og døde hos en datter i København i 1897.

Med den næste ejer, Jacob Nørgaard, født 1815, kom den slægt ind på Vesløsgård, som skulle blive den sidste. Jacob Nørgaard var søn af Chr. Kronborg Christensen, der ejede gården Vester Kjeldgård og hustru Elisabeth Birgitte Nørgaard.

Han blev i 1842 gift med Ane Catrine Christensdatter, og blev i 1840 købmand i Brovst og købte den gamle kongsgård Aggersborggård 1852. Senere forpagtede han herregården Aagaard og købte altså Vesløsgård 1870-71. Jacob Nørgaard, der døde 1893, solgte 1876 Vesløsgård videre til sin søn Chr. Jensen Nørgaard, født i Brovst 1846 og gift med Sine Vestergaard. Ved overtagelsen af den gamle herregård var den på 23 tdr. hartkorn. Chr. Jensen Nørgaard fik tre sønner: Jacob Kronborg, Søren Kristian og Karl Andreas alle med efternavnet Nørgaard, og selv om den gamle herregård i hartkorn var blevet stærkt reduceret, var der dog stadig et imponerende folkehold, fortæller folketællingen 1890. Udover Nørgaard-familien var der 14 personer, der havde bopæl på gården. Foruden seks tjenestekarle og en tjenestedreng var der en gartner til at tage sig af det derude og en mejerske og en mejeripige, der passede gårdens mejeri. En kokke-

pige, en stuepige og en bryggerspige tog sig af den daglige husførelse, og en huslærer underviste børnene på gården.

Blandt de huslærere, der opholdt sig på Vesløsgård i 1890'erne, bør nævnes den senere forfatter og lyriker Valdemar Rørdam, født i Dalby 1872. Han debuterede 1895 med digtsamlingen »Sol og sky«, og hvem ved, måske er den unge digter blevet inspireret af sit ophold på Hannæs. Valdemar Rørdam, der i 30'erne flirtede en del med nazismen, men som senere tog afstand fra den, døde 1946, efter at have udgivet et væld af bøger. Hans ankomst til Hannæs foregik, ifølge lokalhistorikeren Niels Sodborg, på følgende måde:

»En augustaften kom han med Aalborg-Thisteddamperen til Feggesund, hvor der skulle være en vogn og hente ham, men der var ingen. Han gik da ind på kroen med sin kuffert, og der sad sådan en flink og venlig mand fra Øsløs, som lovede at tage kufferten med i sin vogn, og sætte den ind på Vesløsgård. Og så fik Rørdam besked om, hvilken vej han skulle gå. Han begav sig på vej og nåede også ud på natten Vesløsgård og bankede på, og fruen kom og lukkede op. Rørdam spurgte lidt skarpt, hvorfor de ikke havde sendt en vogn efter ham, da de jo vidste, at han kom, men fruen svarede kort, at de havde kørt korn hjem hele dagen«.
(Niels Sodborg: Fra herregård til stationsby, Historisk årbog, 1942, s. 259).

Også en anden forfatter har haft oplevelser på den gamle herregård, men ganske vist på en anden måde. Johan Skjoldborg var som dreng og ung mand i Jacob Nørgaards ejertid ofte på daglejerarbejde. I sine erindringer fortæller han bl.a.:

»Det var ved den tid, at man begyndte at dyrke roer, og da de skulle luges og tyndes ud, gik jeg op til herregården og fik plads ved det stykke arbejde. Meget gav det vel ikke af sig, men jeg fik kosten, der var selskab og folkeliv, og jeg kunne ligge hjemme om natten. En lønningsdag købte jeg hos gartneren i haven en kurv fuld af bær, som jeg begyndte at sælge på vejen hjem«.

(Johan Skjoldborg: Min mindebog, s. 57-58).

Chr. Jensen Nørgaard var, ifølge lokalhistorikeren Niels Sodborg, ikke nogen velhavende mand. En dag sagde landposten til ham: »Ja, det er nu alligevel en god gård, den Vesløsgård«. »Joe«, sagde Nørgaard, »men det kniber nu alligevel med at få et sæt tøj til hver af drengene om året«.

Christen Jensen Nørgaard, der døde 1919, solgte gården 1907 til sønnen Carl Nørgaard, der allerede i flere år havde fungeret som forvalter. Året før var der foruden familien et folkehold på ialt 13 personer:

Marie Elisabeth Bundgård 17 år, husjomfru.
Marie Christensen 19 år, tjenestepige.
Margrethe Nielsen 20 år, tjenestepige.
Karen Marie Christensen 27 år, tjenestepige.
Kresten Larsen Jensen 17 år, tjenestekarl.
Jens Chr. Jensen 15 år, tjenestedreng.
Hans Peter Hansen 20 år, tjenestekarl.
Chresten Pedersen Jensen 44 år, røgter.
Oskar Georg Jensen 20 år, røgter.
Søren Chr. Pedersen 15 år, avlskarl.
Jens Chr. Jensen 22 år, avlskarl.

Ingvard Jakobsen 21 år, avlskarl.
Peder Chr. Eriksen 54 år, indsidder, tømrer.

Carl Nørgaard var født på Vesløsgård 1880. Han var, som nævnt, i en årrække forvalter på gården, men købte den altså af sine forældre. Allerede samme år begyndte han at sælge en del af jorden fra til husmandslodder i den allerede voksende stationsby, og 1910 blev hele Vesløsgård solgt til Hanherredernes udstykningsforening for 155.000 kroner. Carl Nørgaard, der døde 1947, blev således den sidste egentlige ejer af den gamle herregård, der havde præget hele Hannæs i 7-800 år.

Fæstevæsen

Vesløsgårds ejere var igennem flere hundrede år husbond eller herrer over en lang række fæstere spredt ud over Hanherred og Thy m.m.

Man regner med at fæstevæsenet i Danmark for alvor begyndte omkring midten af 1200-tallet. En række undersøgelser har vist, at omkring 1400 har kun ca. 10-15 % af bønderne været selvejere og omkring enevældens indførelse 1660 kun 6 %. Et fæste var oprindeligt et opsigeligt kontraktforhold fra begge sider, men senere blev der mange steder indført livsfæste. Et livsfæste kunne kun brydes, hvis visse betingelser ikke blev opfyldt.

Betingelserne var som regel gårdens vedligeholdelse, afgifter skulle betales i rette tid og ikke mindst, fæsteren skulle være husbond hørig og lydig. Hvis en eller flere af disse betingelser blev brudt, kunne fæsteren udsættes fra gården.

1719 kom der en forordning, der påbød, at fæstebreve, altså kontrakten mellem husbond og fæsteren, skulle udstedes på stemplet papir i to eksemplarer. Herefter begyndte de fleste godser at føre fæsteprotokoller, hvor kopier af brevene blev indskrevet. Fæsteprotokollen fra Vesløsgård er påbegyndt d. 24. april 1719, men indeholder dog endvidere breve, der går tilbage til 1691. Protokollen blev sidste gang forevist 1872 på amtskontoret i Thisted, og det sidste fæstebrev er indført d. 27. december 1850.

Et fæstebrev blev som regel inddelt på følgende måde:

1) Udsteder og modtager af fæstebrevet.
2) Fæstestedets beliggenhed (sogn, stednavn).
3) Jordtilliggende angivet i tdr. hartkorn.
4) Forrige fæster og dennes evt. slægtskab med den nye fæster.
5) Årsag til skiftet.
6) Angivelse af landgilde og hoveri.
7) Øvrige betingelser for fæstets livsvarighed.
8) Evt. lempelser for fæsteren i den første tid.

Hoveri blev først for alvor udbredt i 1700-tallet som en del af afgiften for fæstet og brug af jorden. Det bestod som regel af avlingshoveri, der var markarbejde herunder ofte hegnsarbejde, skovarbejde og tærskning. Desuden ægter, som var kørsel med varer og personer på hovedgårdens vegne. Småhoveri omfattede f.

Bundgård i Øsløs, tidligere fæstegård under Vesløsgård.

eks. bygningsvedligeholdelse, havearbejde og budtjeneste. Der blev på tværs af avlings- og småhoveri skelnet imellem pløje- spand- og gangdage. På pløjedage skulle man stille med en plov med forspand og mandskab, og på spanddage med en forspændt vogn, slæde eller harve. Når det drejede sig om gangdage, skulle der møde en duelig person med håndredskab.

De fæstere, der havde gård, mødte sjældent selv op til hoveri. De sendte i reglen egne tjenestefolk, børn, der bl.a. anvendtes ved kornrensning eller som køredrenge ved pløjning, eller husmænd og husmandskoner.

Ved at studere fæsteprotokollen for Vesløsgård har man ikke indtryk af, at godsets fæstebønder har haft det specielt hårdt, i hvert fald ikke hvis man sammenligner med godser i den øvrige del af landet. Vi har ingen beviser på grove afstraffelser, såsom træhesten og fangehullet og heller ikke beretninger om, at hoveribønderne har nedlagt arbejdet i protest. Meget af hoveriet blev efterhånden afløst helt eller delvist af en pengeydelse.

Først med indførelsen af fæsteprotokollen 1719, har vi et klart overblik over, hvor mange fæstere der var under Vesløsgård, men allerede i den omtalte jordebog fra 1651, er der nøje angivet navnene på fæsterne i de enkelte sogne.

På Hannæs var der 40 fæstegårde og 26 boel- og gadehuse. Vesløsgård havde altså i midten af 1600-tallet ialt 56 fæstegårde og 28 boel- og gadehuse.

Ved den allerede omtalte deling af Vesløsgård efter Palle Rosenkrantz' død 1651 er en del af fæstegårdene gået over på andre hænder. I 1788 var der følgende fæstegårde under godset (fordelt på sogne):

Arup: 12, Vesløs: 8, Øsløs: 21, Tømmerby: 8, herunder Højstrup: 4, Frøstrup: 2, Dalgård 1, Kjærup: 1, Altså ialt 49 fæstegårde på Hannæs. Boel- og gadehuse er ikke med i fortegnelsen, der stammer fra et hoverireglement, udstedt 1791. De gårde, der ligger udenfor Hannæs, er ikke med, da de ikke var forpligtede til at lave egentligt hoveri på Vesløsgårds jorder p.g.a. afstanden til hovedgården, derfor er eventuelle gårde i Lild Sogn heller ikke med. I Øsløs var der før 1650 en del selvejergårde, bl.a. Koldsgård, Bundgård og Søndergård,

men de kom i Enevold Berregaards tid ind under Vesløsgård. Han havde sandsynligvis taget dem i pant for udlånte penge. En kassebog fra Vesløsgård ført fra 1817 fortæller, at der i Vesløs er 9 fæstere, i Øsløs 19 og i Arup kun 2 fæstere. Som nævnt var der i 1864 kun 5 fæstere tilbage. Fæsteprotokollen befinder sig på landsarkivet i Viborg.

I mange tilfælde overtog en søn faderens fæste eller også en svigersøn. I andre tilfælde blev den nye fæster gift med den forrige fæsters enke, og i disse tilfælde kunne aldersforskellen være ret så betydelig. Ofte var disse giftermål en betingelse for at overtage fæstegården. Her er et par eksempler:

I 1728 fæstede Poul Nielsen gården Roelsgård i Lild sogn og måtte også ægte enken Maren Thorsdatter. Samme enke var med i fæstebetingelserne for den forrige fæster, Peder Pedersen, der overtog gården 1717, så den gamle Maren var sikkert godt oppe i årene. Da Poul Nielsen døde i 1741, måtte den næste fæster, Laurs Jensen, dog nøjes med at give Maren Thorsdatter aftægt. Hun døde 1746. I 1815 fæstede Peder Christensen et hus i Øsløs med tilliggende (Vejlevejen 41), på den betingelse at han ægtede Niels Bros enke Lene Markusdatter.

Hun var en ældre dame på 54 år, som den unge Peder Christensen skulle leve med i et »kristeligt og gudsfrygtigt levned«, som det så smukt hedder i fæstebrevet, udstedt af Svinth, der hermed fik enken forsørget. I mange tilfælde kunne betingelsen også være, at den forrige fæsters ugifte datter skulle ægtes.

Chr. Christensen Slett fæstede 1783 et boel i Vesløs på den betingelse, at han forsørgede sin gamle moder og ej giftede sig uden hendes samtykke. En meget almindelig betingelse var, at fæsteren forsørgede den forrige fæster, der jo ofte var forældre, eller forsørgede et andet svageligt familiemedlem.

Jens Hansen, der 1778 fæstede en gård i Arup, måtte endog love, at han intet ville foretage sig uden faderens samtykke og iøvrigt følge hans råd. Som nævnt var de fleste fæstemål på livstid, men man kunne miste fæstet, hvis man ikke betalte sine skatter og afgifter, misligeholdt gården m.m. Men der findes i fæsteprotokollen også et mere specielt tilfælde. Det drejede sig om Jens Sørensen, der i 1707 fæstede en bondegård i Højstrup, Tømmerby sogn. Han mistede 20 år efter fæstet, ikke kun på grund af misligeholdelse af gården, men også på grund af ond forligelse med sin hustru. Sagen om Jens Sørensen og hans hustru kan følges i Hanherredernes gejstlige justitsprotokol, der opbevares i Landsarkivet i Viborg. Her fortælles bl.a. at Jens Sørensen og hustru i mange år havde ført et forargeligt levned, og engang under et måltid spyttede han sin hustru i ansigtet, og da hun spurgte hvorfor, sagde han, at hun ikke var bedre værd. Et par tidligere tjenestefolk Chr. Knudsen, Tømmerby og Christen Pedersen, Højstrup, kunne fortælle, at han engang havde slået hende med en fork, og skrædder Chr. Laursen, Tømmerby, kunne huske, at Jens Sørensen havde revet hende i håret og brutalt smidt hende til jorden. Hele provstesagen endte med, at Jens Sørensen offentligt, i kirken, måtte give sin kone en undskyldning. Men også gården havde han behandlet skidt, for da Poul Pedersen i 1727 fæstede gården, fik han den på meget lempelige vilkår og gratis tømmer og byggematerialer til at genoprette gårdens standard. Poul Pedersens fæstebrev indledes på følgende måde:

»Enevold Berregaard, kgl. majestæts justitsråd kiendes og herved vitterliggør at jeg haver stedt og fæst som jeg herved steder og fæster til Poul Pedersen på

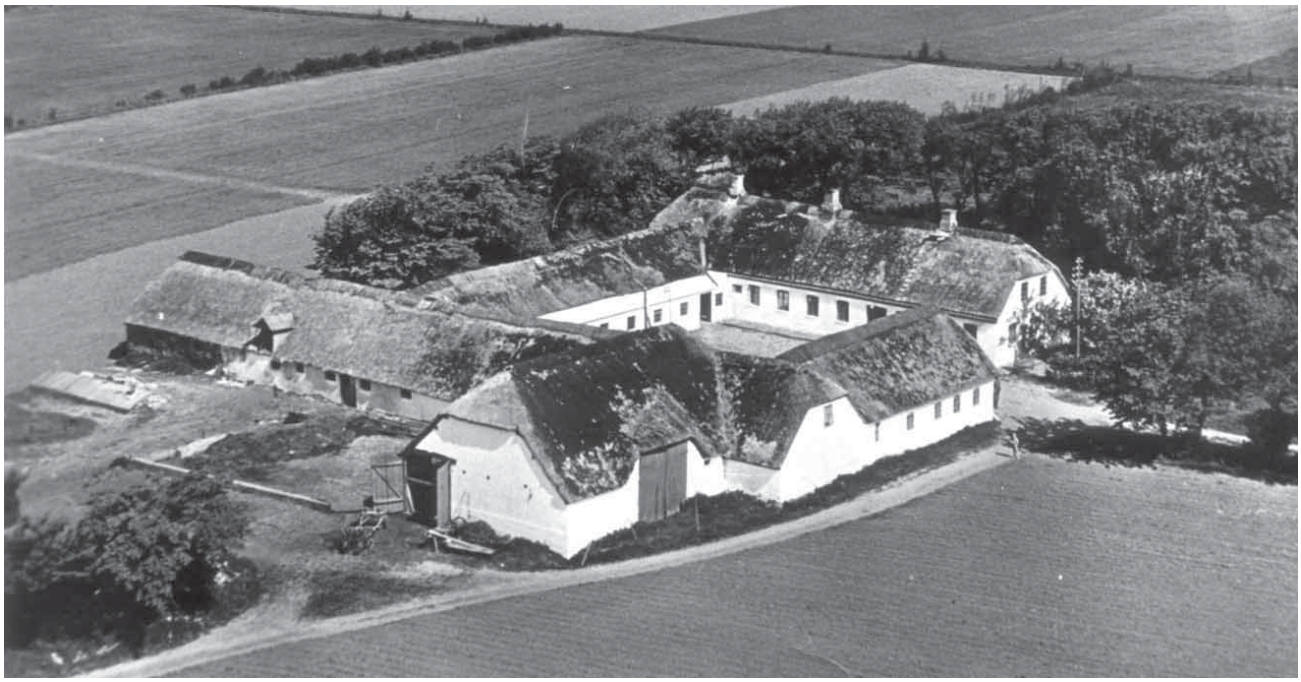

Hjortholm, Øsløs, tidligere fæstegård under Vesløsgård.

Hjordsholm, den min bondegård i Højstrup, som Jens Sørensen iboende og formedelst armod, ond forligelse med sin hustru og efterladenhed med gårdens rette brugsel ej længere kan beboe ...«.

Jens Sørensen og hustrus videre skæbne er ukendt.

Af andre betingelser, et fæstebrev kunne indeholde, var hoveriet, der som nævnt blev inddelt i avlingshoveri, ægter og småhoveri. Især den sidste kategori var ofte lidt særpræget. 1778 fæstede Jens Laursen, født i Øsløs, et hus i Skadhauge, Lild sogn. Foruden at ægte Lucas Jensens datter forpligtede fæsteren sig til en årlig gang-rejse til Aalborg, eller samme vejlængde. Det samme gjorde Peder Christensen Hove, da han 1784 fæstede et hus i Lund by. I perioden fra 1733 til 1788 måtte fæsterne og de danske bønderkarle leve under stavnsbåndet, der oprindelig blev indført efter pres fra godsejerne, fordi det var svært at skaffe arbejdskraft på landet og derfor også svært at skaffe fæstere til gårdene. Fra officielt hold blev indførelsen af bestemmelserne, der betød, at bønderkarle ikke kunne forlade det gods, hvor de var født fra det 14. til det 36. år, senere ændret til fra det 4. til det 40. år, begrundet med, at godsejeren skulle sørge for folk til landmilitsen.

Stavnsbåndet blev ophævet efter at menneskerettighedsideerne også slog igennem i det danske samfund. Efter ophævelsen af denne hårde bestemmelse blev hoveriet mere humant, og ved en placat (bestemmelse) af 24. juni 1791 tilskyndede regeringen godsejerne og deres fæstere til at fastsætte hoveriet igennem hoverireglementer. Som tidligere nævnt stammer Vesløsgårds hoverireglement netop fra 1791. Efterhånden som gårdene gik over til selveje, blev ejerskiftet på en gård eller hus ofte ledsaget af en aftægtskontrakt, hvor der blev opstillet nøje betingelser for, hvordan de tidligere ejere skulle behandles, hvilken bolig de skulle tilbydes o.s.v. Disse kontrakter er tydeligt et levn fra fæsteperioden.

Udstykningen

Allerede i 1800-tallet var der sket udstykninger fra større og mindre gårde, hvor der blev oprettet husmandsbrug især på hede og kærarealer, men egentlige udstykningsforeninger, der i større omfang købte jord op til oprettelse af husmandsbrug, hører dette århundrede til.

Den første blev oprettet i Randers 1904 og i flere amter, ofte i nær tilknytning til husmandsforeninger, der ligeledes i stort tal dukkede op i disse år. Efter lov af 6. april 1904 kunne anerkendte husmandsforeninger disponere over midler fra statslånefonden til udstykning af større ejendomme.

På den her skitserede baggrund blev Hanherredernes udstykningsforening stiftet den 28. oktober 1909. Med i den første bestyrelse var husmand Parmo Carl Christensen, Vesløs. Den 24. november samme år forelå meddelelsen om, at Vesløsgård kunne købes til udstykning. Ejeren Carl Nørgaard havde allerede solgt en del af jorden fra til husmandsbrug og andre bygninger i den fremvoksende stationsby. Det blev oplyst, at gården var på 376 tdr. land, gammelt mål (512 tdr. land), hvoraf 15 tdr. land var bortsolgt, men medfulgte i handelen.

Hele købesummen blev på 155.000 kroner, og handelen blev indgået den 10. januar 1910.

Der blev nedsat et administrationsudvalg, der bestod af Thomas Jensen, Højbjerggård, Vesløs, Jakob Bisgaard, Øsløs, Parmo Carl Christensen, Vesløs, Chr. Andreasen, Starkjær og Chr. Grishauge, Torslev. En del af besætningen blev solgt i løbet af foråret samme år. Den 1. april 1910 blev Martin Andersen antaget som bestyrer af gården. Selve udstykningen blev foretaget af landinspektør Nors Monrad, Aggersund, og gården blev delt som følger:

1 hovedparcel ca. 136 tdr. gammelt mål, 22 parceller til bebyggelse ialt ca. 204 tdr. land, 7 parceller til tillæg, ca. 25 tdr. land. Det resterende vandareal og voldstedet Helledis, der overgik til nationalmuseet, ialt 376 tdr. land. Det første salg fandt sted 21. marts 1910 og det sidste først sommeren 1912, så det var en lang vej. En af årsagerne til, at parcellerne var så svære at få solgt, var den lokale befolkning, der ofte frarådede eventuelle købere at slå sig ned på egnen.

Vesløsgårds udstykning

Nr./matr. nr:	navn:	nuv. adresse:	tdr. land:	pris:
Hovedparcel	P. Johansen	Mommervej 15	135 1/8	30.012,50
1) (1bm)	Knud M. Boel	Tømmerbyvej 163	5 7/8	4.000,00
2) (1br)	Holmstrøm	(nedbrudt)	8 1/8	4.175,00
3) (1bq)	Sadelmager Knudsen	Tømmerbyvej 181	1 1/2	1.350,00
4) (1bp)	Tømrer A. Gundersen	Tømmerbyvej 183	5 5/8	3.521,24
5) (1cæ)	Gråe Jacobsen	Tømmerbyvej 203	17 3/4	12.092,83
6)	Frimenigheden		1/2	500,00
7) (1ca)	Anders Jørgensen	Aalborgvej 199	8 7/8	6.000,0

Badstuegården i Øsløs, nuværende Højstrupvej 98, oprindelig fæstegård under Vesløsgård. Ca. 1900.

8) (1cf)	Niels Kiib Larsen	Aalborgvej 207	12 7/8	6.300,00
9) (1bf)	Søren Sørensen	Aaborgvej 211	3	1.100,00
10) (1bt)	Mathias Bech	Aalborgvej 212	20	13.708,45
11) (1 cn)	Peter Thorning		4 1/2	3.500,00
12) (1co)	Chr. Lynge	Gl. Feggesundvej 5	4 1/2	3.675,00
13) (1 cb)	Anders Chr. Pedersen	Gl. Feggesundvej 13	8 7/8	6.000,00
14) (1bu)	Kristine Ovesen	Gl. Feggesundvej 25	6 1/4	4.250,00
15) (1br)	Niels Chr. Nielsen	Gl. Feggesundvej 20	15	6.900,00
16) (1bx)	Martin Larsen	Gl. Feggesundvej 8	14 1/4	6.418,30
17) (1cl)	A. C. Pedersen	Helledis 1	18 1/4	11.322,50
18) (1cm)	Andreas Bislev	Helledis 6	24 3/4	12.700,00
19) (1cx)	N. C. Nielsen	Aalborgvej 187	1 3/4	1.450,00
20) (1cu)	C. P. Pedersen	Gl. Feggesundvej 9	1 5/8	1.200,00
21) (1bø)	Ole Hansen	Markedsvej 1	12 1/8	3.198,00
22) (1cg)	Ingvard Jakobsen	Markedsvej 15	11 5/8	3.750,00

Tillægsparcellerne blev solgt til eksisterende ejendomme eller tillagt udstykningerne.

Ved at undersøge skøde- og panteprotokoller for Vester Hanherred (1850 - 1940), fremgår det, at en del af de nye ejendomme, især de mindre, i de første år ofte skiftede ejere, og ved Hanherredernes udstykningsforenings 25 års jubilæum var der ifølge jubilæumsskriftet kun 6 tilbage af de oprindelige nybyggere, vi har dog fundet 7: Sadelmager Knudsen, Tømrer A. Gundersen, Gråe Jacobsen, Niels Kiib Larsen, Mathias Bech, Ingvard Jakobsen og Christian Lynge. Nogle enkelte havde solgt jord til naboerne, og der var bygget mange nye huse.

En af nybyggerne fra 1911, var som nævnt Mathias Bech. Hans søn Helmer Bech, overtog ejendommen, kaldet Lægården, 1941, og han skriver i sine upublicerede erindringer bl.a.:

»Min far var født i et fattigt hjem på Ålegårds mark øst for Fjerritslev 1872.

Han kom ud at tjene, da han var 7 år, og tjente så på forskellige gårde på egnen ... Far spillede nok også til bal i Thorup, for der traf han mor, og de blev gift d. 20. november 1901. De bosatte sig i Fjerritslev, og far var murer og musiker, og mor havde et slagteriudsalg ...

Karl, min broder var ca. 10 år, og jeg to et halvt år, far var 38 år og mor 36, da familien flyttede til Vesløs. Far havde købt en jordlod, udstykket fra Vesløsgård 1910. Nu skulle der jo bygges på jordloddet, og medens det foregik, fik vi lejet os ind på hovedgården. Det kan jeg ikke huske, bror Karl har fortalt mig, at der var rigeligt med rotter og mus i det gamle stuehus. Det var 28 tdr. bygsædeland, god jord, men det var næsten helt ukultiveret. Så det var et stort arbejde at få jorden renset for senegræs og pløjet og harvet med den tids små og dårlige redskaber (tænk om vi havde haft en stor traktor). Nå, men der blev da sået korn og roer, men det lykkedes ikke så godt i første omgang, det eneste, der kunne gro, var kålroer og havre ...

Jeg begriber ikke, hvordan de fik føden, jeg ved, at de ikke havde ret meget af det, der klinger i lommerne, men de lånte i kreditforeningen, og de havde jo også lidt med fra Fjerritslev, hvor de havde boet i 10 år. Der blev bygget stort stuehus, stald og lade ...

Da mor og far kom til Vesløs, var marken bar, der var ikke et træ langt omkring, der kunne give læ for vinden, så nær som træerne ved Vesløsgård og Bisgård i Øsløs og Aldershvile i gammel Vesløs, så det var en skaldet egn at bosætte sig på. Nå, tilbage til nybyggerne. Det var ikke alene kvikgræsset, der gjorde det vanskeligt at pløje jorden. Stenene generede jo også. Jeg husker en gammel stenhugger, Per Kusk, der med en stor hammer kløvede de store kampesten, og dem han ikke kunne kløve med hammer, skød han. Jeg så, hvordan han sad og borede hul i stenen med mejsel, som han så stoppede sprængsten i. Der blev en stor stendynge, som senere blev brugt til støbning af sokkel til tilbygning, stald og stuehus. Så kom vinteren 1911-12. Kornet skulle tærskes, det foregik på køreloen med den mest enkle tærskemaskine vel nogen havde set, nemlig plejlen. Det var en kævle af hårdt træ, som var bundet til et skaft også af hårdt træ, med en øle af svinelæder, der var det eneste, der kunne holde. Så blev kornnegene bredt ud på logulvet i et passende tykt lag og banket med plejlen, så længe at kærnene var skilt fra stråene. Efterhånden blev der en stor dynge korn, som avnerne skulle skilles fra, og det foregik med den ældste metode, nemlig kastemetoden. Jeg husker far åbnede ladeporten, så der kom en passende vind, så blev kornet kastet imod vinden, og de lette avner blæste fra, og de bedste tunge kærner faldt længst ude mod vinden, og de kunne bruges til sædekorn. Resten af kornet blev kørt til Hjortholm mølle (Øsløs sogn, Højstrupvej 68, en stor gammeldags vindmølle), hvor det blev malet til svinefoder. Mølleren lavede også gryn, rugsigtemel og hvedemel til husholdningen. Vi fik vel 50 kg af hver slags hjem i sække, som mor satte op på loftet ved skorstenen, hvor det stod tørt, men det var en stor portion, så det sidste kom til at smage lidt gammelt .....

Efter to-tre år, ca. 1913, kom der noget nyt til gavn for nybyggerfolkene, nemlig et damptærskeværk, som beboerne havde købt i fællesskab. Jeg husker tydeligt, hvor spændende det var, når den mægtige damplokomobil, der blev trukket af fire heste, kørte på plads, lige udenfor sovekammervinduet .....

Vesløs Stationsby 1950, udstykket fra Vesløsgård 1910-12.

Fyrbøderen, Jens Skrædder, fyrede op under dampkedelen, imens blev tærskemaskinen kørt på plads lige udenfor ladeporten, så var vi snart færdige til tærskningen, der blev sat en stor drivrem fra dampmaskinen hen på tærskemaskinen, og så lød fløjten fra dampmaskinen, og den hvæsede og spruttede sig igang. Så blev der slæbt kornneg fra loen ud til tærskeren.

En mand forkede negene op på maskinen, hvor to mænd sørgede for, at negene gled jævnt ind i maskinen. Ved forenden af maskinen kom kornet renset og rengjort ud i sække, som en mand bar på kornloftet. Ved bagenden kom halm og avner, avnen kom ud under et stort brædt, som halm kom ud ovenover, tre mand var forsynet med passende rebstykker til at fange halmen i og bære det ind i laden, hvor en mand tog imod det på et logulv. Vi drenge bar avnerne ind i hjemmelavede riskurve. Hele atmosfæren var en stor oplevelse for os drenge, ikke mindst når tærskeværket skulle til den næste ejendom. Folk kom jo med deres stærke heste, der blev tit pralet af dem, og der kom mange sjove bemærkninger fra de humørfyldte landmænd. De fik jo kosten, hvor de kom frem, så når de kom ind til bordet, så gik bølgerne højt. Det var ikke noget med stærke drikke, det var simpelthen humørfyldte mennesker, som jeg mindes med glæde.

Aktietærskeværket benyttede vi til 1917. Så købte far en højstellet hestegang, et stort tandhjul, og et lille tandhjul trak en stålaksel, der gik ind over standloftet til muren ved ladeloen, hvorpå der sad en stor træremskive til kilerem eller rebrem, som træk til tærskemaskinen, som far købte sammen med hestegangen. Nu var det tiden, hestene blev spændt for den lange stjært eller bom, som drejede hele maskineriet, og tærskningen kunne begynde, men der skulle jo en til at drive på hestene. Det var kedeligt at gå rundt og rundt der efter hestene, en eller to timer, men det var billig drivkraft. I efteråret 1922 skete det helt store, vi fik elektrisk lys og kraft. Så blev hestegang og tærsker byttet med en ny tærskemaskine og kværn, så vi var fri for at køre til mølle med kornet«.

1960 købte Helmer Bech mejetærsker.

Mange af nybyggerne hjalp hinanden i det daglige arbejde, og det var også nødvendigt, især i den første svære tid. Men en del bukkede under og kunne ikke klare det økonomiske. Adolf Gregersen, født i Øsløs 1899, overtog 1920 sammen med sin hustru Marie en af udstykningsejendommene (Markedsvej 1). Den havde i løbet af bare 9 år haft 5 andre ejere. Andre af nybyggerne tjente en ekstra skilling ved forskellige gøremål. Ingvard Jakobsen kørte mælk til mejeriet »Hannæs» og havde også kørsel med andre varer. På herregårdens jorder voksede stationsbyen op i disse år.

Vesløsgårds bygninger blev nedbrudt 1911-12. Forinden havde lærer Sodborg, Vesløs, lærer Jacobsen, Øsløs m.fl. planer om at etablere en fortsættelsesskole i bygningerne, men planen blev ikke til noget. Voldstedet Helledis blev fredet og var i de næste mange år rammen om mange spændende møder, gymnastikopvisninger m.m.

Garnvinder.

Kapitel 12

Kirker og præster

Pastor Klausen (1876-84).

Pastor Finnemann (1884-97).

I hele Hannæs-området vidner mange gravhøje om, at der har levet mennesker på egnen ikke kun i århundreder, men årtusinder. Der er ikke tvivl om, at mange flere gravhøje har ligget spredt ud over egnen, men de er lidt efter lidt »gået i et» med terrænet, enten det så skyldes århundreders vejrmæssige påvirkning - f. eks. sandflugt - eller bøndernes manglende ærbødighed for gravfreden og trang til at få også de kuperede jordtilliggender under plov. En fure mere ved gravhøjens fod for hver pløjning udjævnede en del. Det har uden tvivl været uvidenhed om højenes arkæologiske betydning frem for ligegyldighed, der har været afgørende for denne praksis.

Hvornår kristendommen kom til egnen og fortrængte hedenskaben eller rettere den nordiske gudetro med Thor og Odin på førstepladsen, foreligger der intet om nøjagtigt, men kirkerne i området står som stærke og overbevisende monumenter om, at fra det 12. århundrede havde kristendommen fortrængt mytologien som folkereligion, d.v.s. den slags skete selvfølgelig ikke fra den ene måned til den næste, eller fra et år til et andet. I meget lang tid stod disse to trosopfattelser overfor hinanden og blandedes i folks bevidsthed og levevis. Forskellige former og grader af overtro holdt sig forbavsende længe i live.

Egnen her menes ikke at være blevet kristnet fra syd af Ansgar, men formentlig fra vest af engelske munke. Skt. Thøger - Thylands skytshelgen og de søfarendes skytsengel - formodes at være den, der bragte kristendommen til Thy og omegn. Skt. Thøger var fra Thüringen i Tyskland og blev som ung munk sendt til England for at studere. Derfra kom han til Norge og blev præsteviet der. Efter at kong Olav den Hellige var blev dræbt ved Stiklestad, kom Skt. Thøger til Vestervig ca. år 1030. Der byggede han den første kirke, der var af træ. Han blev igangsætteren og inspiratoren for kristendommens udbredelse i det nordvestlige Jylland. Efter sin død blev han ophøjet til helgen.

Tømmerby kirke

Pastoratet på Nordhannæs omfatter sognene Tømmerby og Lild med en tredie kirke ved Lildstrand. Tømmerby er hovedsognet i pastoratet.

Af kirkerne på Hannæs er Tømmerby kirke den anseeligste og største. Dens ensomme placering på en fremspringende bakke med høje skrænter mod øst kan måske have den forklaring, at man har kunnet sejle til kirken fra øst og evt. syd. Placeret 2 km øst for Frøstrup by har den er fantastisk beliggenhed, højt over Vejlerne og med en enestående udsigt over dem og landet øst for dem. Uanset om man kommer kørende fra øst ad den nuværende hovedvej ved Bygholm, eller vælger den gamle A 11 fra Fjerritslev over Vust, fanger blikket uundgåeligt kir-

Tømmerby kirke 1910.

ken, der majestætisk hæver sig mod himlen. Kirken hører til blandt de allerældste. Den dateres til 1130-1150, idet dog tårn og våbenhus er noget yngre.

Kirken menes indviet til Skt. Bodulfus (en betydningsfuld, engelsk munk). Kirken er også kaldt Hellig Bodils kirke. Dronning Bodil var Erik Ejegods dronning, der på vej til Jerusalem døde uden for murene og blev begravet på Oliebjerget, fortælles der.

Det siges, at der før har været en runesten ved norddøren med følgende indskrift:

Jagh heite Viderich Viss
Fadur min boed paa Høuriis
Jagh gjort kyrchia for dig
Bed du got for mig.
Min fadur ligger i Olle-høu (Ålhøj)
Sielf vil jagh ligge i Wegel-høu.

Om det er Viderich Viis, der har bygget kirken eller ej, kan vi ikke vide, men da han ville ligge i en gravhøj i stedet for at begraves i kirken, er det måske ikke stenkirken, men en tidligere trækirke på stedet, han har bygget. De to nævnte høje ligger ikke langt fra kirken.

Viderich Viis kan eventuelt have givet navn til »Vesløsgård», idet stenen med den sjældne indskrift blev flyttet fra kirken af Niels Krabbe til Vesløsgård, da Tommerup var præst der. Senere lod hr. Anders Pedersen Morsing den flytte til Torstedlund, hvorfra den er forsvundet.

Meget tyder på, at kirken har været en fjerdingskirke, den første hovedkirke på Hannæs, og at den havde plads nær ved det Hannæs-ting, man søgte til med adskillige sager, så man slap for at skulle over den vanskelige og farligt passable vejle til tingstedet i Skerping i Hanherred.

Tømmerby kirke 1995.
Foto: Peter G. Mørk.

Tømmerby-Lild er antagelig det første pastorat i provstiet, hvor det blev påbudt at forkynde Guds rene ord ved den lutherske reformation. Pastoratet hørte under Vestervig kloster, og provst Svend i Vestervig fik 1532 kongebrev derom. Kirken var tækket med bly indtil 1799, da kirkeejeren fik kongens tilladelse til at aftage blyet mod at dække kirken med tegl.

Tømmerby kirke er blevet kaldt en ensomt beliggende landsbykatedral, og ikke uberettiget. Dens størrelse og enkle, men meget enestående udsmykning er bemærkelsesværdig. Kirken er den af herredets kirker, der er rigest prydet, og den rummer flere interessante og tildels gådefulde detaljer, så der er god grund til at kalde den et klenodie. Stenreliefferne på den romanske apsis af de to menneskehoveder er en af de sjældne detaljer, også flere dyrerelieffer samt relief af en jæger findes på den sydlige del af apsis. Af seværdigheder inde i kirken skal nævnes det fritstående granitalterbord hvilende på to ottekantede og to runde granitsøjler af sjældne typer. Midt i granitbordet er et firkantet hul til relikvier hugget ud. En efterligning af stenalteret er forøvrigt opstillet i kirken på Hjerl Hede. Dertil kommer et dobbeltkors i granit med en hånd afbilledet og med en indskrift: »Guds højre«. Dette motiv, af en hånd med en oblat mellem tommel- og pegefinger, er også indvævet i den uldne, råhvide messehagel specielt vævet til Tømmerby kirke af kunstneren Berit Hjelholt, Vust. I våbenhuset står endnu en granitsten, som minder påfaldende om et mandligt frugtbarhedssymbol, og den rækker måske helt tilbage til hedensk tid. Over døren i våbenhuset ind til selve kirkeskibet er indmuret et relief, forestillende en drage med vinger. På granitdøbefontens sokkel er udhugget bl.a. et billede af storken og ræven.

I det sydøstlige hjørne i koret sidder som nederste del i en af hvælvets vægbuer en såkaldt piscina - en granitsten hugget til med rille og fordybning. Den har haft sin plads i muren halvvejs inde og fungeret som afløb for rester af altervin og de hellige kars skyllevand, der ikke måtte spildes på jorden. I koret hænger et

Tømmerby kirke - apsis - 1995.

fotografi af det originale regnebræt, som har tilhørt kirken, men nu befinder sig på Nationalmuseet. Også en istandsat brudeskammel befinder sig i koret bag altertavlen. Den sidste omfattende restaurering fandt sted i 1976-77 og kostede ca. 900.000 kr. Kirken har 250-300 siddepladser og fik i 1990 et nyt, stort 18 stemmers orgel (Bruhn og Søn). Det er et usædvanlig vellykket instrument, også velegnet til koncerter, som også arrangeres. At Tømmerby kirke er en stor turistattraktion og besøges af rigtig mange fra ind-og udland hvert år, kan ikke undre. Iøvrigt havde hele landet mulighed for at følge en gudstjeneste fra kirken pinsedag 1994, idet fjernsynet denne dag transmitterede højmessen herfra.
Igennem mange år var det de skiftende andenlærere ved Tømmerby skole, der var organister ved Tømmerby kirke. Den tradition blev brudt, da Erna Smed fik plads ved orglet i en del år efterfulgt af Ragnhild Nielsen, der passede jobbet i 20 år. Efter hende sad Nora Jørgensen nogle år på orgelbænken, og hendes afløser blev den da 15-årige Conny Madsen (Laursen), der spillede i en årrække. Hun blev afløst af Jens Fredborg, der i nogle år også havde børnekor. Fra 1988 har Palle Jochumsen været kirkens organist. På nær Nora Jørgensen og lærer Andersen har organisterne fungeret ved de tre kirker i pastoratet.

Gennem omtrent 40 år var lærer H. Fromholt kirkesanger og efter ham lærer C. Brix. I en periode passede lærer S. Lynge, Bjerget, bestillingen og blev afløst af lærer K. Ingvardsen. Efter ham delte Andreas Strandridder og Ellen Gregersen opgaven, og siden 1982 har Ellen Gregersen været ene om den.

Niels Larsen virkede i en del år som graver ved Tømmerby kirke og blev afløst af Poul Førby, der havde pladsen i mange år. Efter ham fulgte Kristen Kold Jensen, og fra 1964 blev hvervet overtaget af Chr. Smærup Hove. 20 år senere overtog Jens Chr. Mørch graverstillingen, og siden 1994 har Palle Jensen været ansat i jobbet.

Lild og Lildstrand kirker

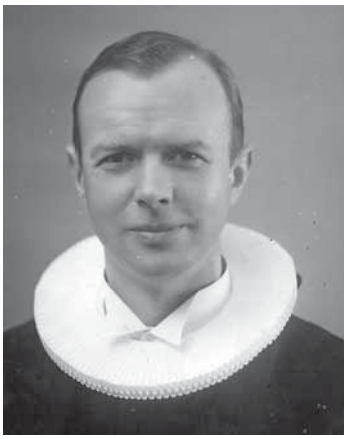

Pastor Hans Damgaard (1936-42).

Pastor Jens Peter Christensen (1943-46).

Ca. 2-3 km nord-nordvest for Tømmerby kirke ligger Lild kirke. Også den ligger ret frit og med en storslået udsigt ud over kirkegårdsdiget både mod øst over Lund fjord og til de dyrkede marker omkring gårdene i Lund og mod syd over Kirkedal til Frøstrup by. Kirken ligger beskedent og lavstammet og samtidig ret højt i landskabet. Den er fra det 14. århundrede og den yngste af herredets kirker, og den er opført af forskelligt materiale indhentet på egnen, såsom kampesten, mursten, flintesten og limsten fra Bulbjerg. Skib og kor i gotisk stil, medens sideskib mod nord og våbenhus mod syd er i sengotisk stil og fra 19. århundrede. Våbenhuset er ældst af de to tilbygninger. Kirkens døbefont er af granit og romansk, og udvendig på apsis i det tilmurede vindue er der et granitrelief, som før sad over syddøren i Tømmerby kirke.

Kirkens nuværende orgel er også overflyttet hertil i 1990 fra Tømmerby, da et nyt blev installeret der.

Inde på selve kirkegården i den nordlige side ligger en gravhøj, og både på Lild og Tømmerby kirkegårde er der en afdeling med gamle gravsten - et såkaldt labidarium, som et talende minde om at »slægt skal følge slægters gang«.

I 1960'erne blev kirkegårdene ved Tømmerby og Lild kirker reguleret og digerne sat om. De gamle kirkestalde blev fjernet, og kapeller og huse til graverne blev lavet ved begge kirker i 1970'erne.

Lærer S. Lynge passede hvervet som kirkesanger ved Lild kirke i alle de år, han virkede ved skolen og et stykke tid derefter. Senere fulgte i kortere perioder lærerne Erik Rishøj og Carlslund Madsen og efter dem lærer Thorleif Andersen. Han blev afløst af Børge Nielsen i 1989.

Siden århundredskiftet har Lild kirke kun haft tre gravere ansat, idet Kristian Frost i omkring 40 år havde bestillingen, indtil hans søn, Thorvald Frost, overtog den efter ham i 1938. Han var graver indtil 1980, da Britta Christensen afløste ham og sammen med sin mand, Søren Christensen, passer kirken og kirkegården.

Så sent som i 1950 blev kirken i Lildstrand indviet. Den er indrettet i et tidligere redningshus med tilbygget kor mod øst og et lille våbenhus mod syd. En fritstående klokkestabel, der også fungerer som sømærke, er placeret nord for kirken.

Den gamle redningsstation fra 1886 er grundstammen i den lille kirke ved havet. Da der i 1928 var kommet motorredningsbåd til fiskerlejet som afløser for robåden, blev der bygget nyt redningshus tættere på havstokken, og det gamle hus blev benyttet til oplagringssted, indtil det få år senere kom i privat eje.

Da kirken i sin tid skulle bygges, var der lokale ønsker om et lille spir på tagryggen, men det stemte ikke overens med arkitekt Jens Fogeds planer, og hans argumenter om, at det jo også kostede ekstra, var til at forstå for enhver. Foruden klokkestabelen er der et lille opretstående kors på taget, som ydre tegn på at bygningen er en kirke. Der er ingen kirkegård ved Lildstrand. Alle begravelser i annekssognet er henlagt til Lild kirkegård.

Tanken om at rejse en kirke ved Lildstrand havde fiskerlejets beboere haft en tid. Sognepræsten havde et par gange i måneden holdt møder i skolen, som knap

Postkort med Tømmerby og Lild kirker og pastor Hansen 1897-1912. Ca. 1910.

kunne rumme de mange deltagere, og ønsket om en kirke på stedet forstærkedes. I 1944 blev der nedsat et udvalg, der skulle undersøge mulighederne for at ombygge det gamle redningshus til formålet. Lærer Johs. Tinge, der var enelærer ved stedets skole, blev udvalgets formand, og de øvrige medlemmer var sognepræst J. P. Christensen, fisker Søren Sørensen, fiskemodtager Jens Thomsen og plantør Sand. Det blev til mange møder og mange overvejelser, inden kirken kunne indvies under stor festivitas palmesøndag d. 2. april 1950 med biskop Smith i spidsen.

I 1947 blev udvalget tildelt et beløb på 18.200 kr. over statens finanslov til brug for kirken, og beløbet blev velvilligt overført fra det ene år til det næste, alt mens man gennem husindsamling og basarer og ved støtte fra egen og andre kommuner søgte at skaffe den resterende sum. Det gamle redningshus blev købt af lærer Lynge for 3000 kr. i 1946, efter at biskop Smith og den kongelige bygningsinspektør havde været på stedet for at se på huset. Arkitekt Jens Foged, Thisted, havde nogle år før byggeriet beregnet udgifterne til 30.000 kr., men slutbeløbet blev helt nøjagtigt 40.079,49 kr. En ansøgning om ekstrabevilling fra staten blev afslået, og for at tilvejebringe de manglende 5.000 kr. blev der på søndagene før indvielsen holdt en indsamling til fordel for den nye kirke i samtlige kirker i Thisted amt. Resultatet deraf blev ca. 6.000 kr. Det blev en historisk dag, den største i Lildstrands historie, palmesøndag 1950 - skrev avisen - da fiskerlejet fik sin egen kirke som en aflægger af sognekirken i Lild, der ligger en mils vej fra havet. Det ombyggede redningshus føjer sig smukt ind i naturen og bebyggelsen på stedet, og kirkens enkle indre er fint afpasset efter det beskedne ydre. Det vellykkede resultat skyldes arkitekt Jens Fogeds klare fornemmelse af stedet og bygningens specielle funktion. Et halvt år senere stod at læse i Hannæs Avis, at kirkegangsprocenten i dette tidsrum ved kirken havde været 30 pct., og at godt 2.000 besøgende fra ind- og udland havde skrevet i kirkens gæstebog.

Fisker Johs. Damsgaard med et af sine kirkeskibe.

De første 20 år efter kirkens indvielse var Olga Kold og Marie Andersen kirketjenere, og fra 1970 havde Henrik Pedersen bestillingen. Han blev afløst af Eva Vendelbo i 1978.

Kirkeklokker og kirkeskibe

Kirkeklokken, der hænger i Lildstrand kirkes tjærede klokkestabel, blev hentet dertil fra Lild kirke, hvor den var sat til side, fordi den var revnet. Klokken blev repareret af en klokkestøber i Roslev på Salling, og at han kunne sit håndværk er bevisligt, da klokken har virket til alles tilfredshed siden. Den er fremstillet i 1764. Både den og klokkerne i Lild (1674) og i Tømmerby kirke (1487) har, siden de blev hængt op, ved manuel betjening ringet solen op ved daggry og ned ved aften alle søgnedage, kaldt til gudstjeneste på søn- og helligdage og ringet sammen til begravelse og bryllup og ved andre særlige lejligheder (krig og ildsvåde) levet med i og været en del af sognets liv. Klokkerne lyder stadig ved disse lejligheder.

I Tømmerby kirke er der installeret en ret primitiv maskine, der klarer at kime ved særlige lejligheder, f. eks. de store kirkelige højtidsdage - jul - påske - pinse, og ved bryllupper.

I alle tre kirker hænger der kirkeskibe bygget af Johannes Damsgaard (kaldet Godiksen) født omkring 1881 og død 1960. Han var fisker og bosat på Kæret, men havde vist ønsket at blive skibstømrer. Det blev til bygning af nogle pramme til eget brug, og ellers fik han afløb for sin lyst til skibsbygning gennem sine modeller. Det blev til ialt fem kirkeskibe: Lild - en 3-mastet bark »Ora et Labora«, ophængt i kirken 1908, som en gave fra Johs. Damsgaard. Ved Lildstrand

Lild kirke.
Foto: Tage Jensen

kirkes indvielse i 1950 forærede han en 2-mastet brig »Dag«. I forbindelse med ophængningen af skibet i Lild kirke fortælles der, at Johs. Damsgaard efter en farefuld færd i hårdt vejr ind over revlerne ved Lildstrand havde givet det løfte overfor sig selv og andre, at hvis mandskabet kom heldigt i land, skulle kirken få sit skib som tak. Og det løfte holdt han.

Det største skib hænger i Tømmerby kirke og er et 3-mastet fuldskib: »Arken«. Det er skænket kirken af manufakturhandler A. J. Østergaard, Frøstrup, og ophængt i 1938.

Foruden kirkerne på hans hjemegn kan også Vester Dølby og Hunstrup kirker glæde sig over Johs. Damsgaard evner som skibsbygger i miniformat. Skibene er indbegrebet af gode husflidsarbejder, præget af stor viden og sans for at få et smukt og helstøbt resultat.

De gamle kirker af granitkvadre på Hannæs, såvel som rundt om i landets øvrige sogne, er ikke bare imponerende bygningsværker fra en længst svunden tid, da opførelsen af dem kostede ufattelige menneskelige anstrengelser og håndværksmæssig snilde og indsigt, men de er også en række kulturperler, indviet i den treenige Guds navn og til hans ære. Igennem århundreder har de været skiftende slægters åndelige hjem, fristed og tilflugtssted, og kunne disse kvadre, sten og bjælker tale, havde de meget at fortælle om svundne tider, folk og skikke, ting som ville være både spændende, belærende og opbyggelige, men måske også det modsatte. Hver generation har haft sine oplevelser der og sat sit præg. Gennem de svundne århundreder har kirkerne stået der og taget imod slægt efter slægt som et fast holdepunkt i både glæde og sorg. De står der stadig og taler deres tavse, men klare sprog om, at med dem kom kristendommen til vort land, og udfra det kristne menneskesyn er vor kultur grundlagt med bl. a. skolevæsen, socialvæsen ja, endog skattevæsen til følge.

Lildstrand kirke 1995.
Foto: Bendt Jørgensen.

Kirkens ejere og præsterne

Tømmerby og Lild kirker har, siden de blev bygget, været ejet af mange forskellige ligefra flere konger, til Vestervig kloster - manden til Trudsholm, - præster (2 x Präem) til mere »almindelige», ret lokale folk, som gårdbesiddere og købmænd. Den sidste præst, kirkerne var tilskødet, var provst Ole Bagger Präem, sognepræst for Tømmerby - Lild. Det forlyder, at han konstant var i pengetrang, og det var ham, der fik kongens tilladelse til at fjerne blytaget på Tømmerby kirke mod at erstatte det med tegl og bygge en fløj til Lild kirke, og for det beløb, det kastede af sig, måtte han afstå kaldsretten til kongen. Om blyets videre skæbne fortælles der, at skibet, som skulle føre det bort, sank i Kattegat med hele lasten. I kirkens skøder er Lild kirke altid samtidig med Tømmerby kirke overdraget til de forskellige ejere, så når kun Tømmerby nævnes, gælder ejerforholdet også Lild. Den samme præst ejede også Selbjerggård og boede der en tid. Lige før kirken i 1913 overgik til selveje, ejedes den af Chr. Diges fallitbo og Just Eriksens arvinger.

I 1853 - samme år som de mere lokale Lars Christensen Fuglsang og Ole Larsen Møller blev ejere af Tømmerby kirke, var præsteembedet her opslået i »Fædrelandet«, og stillingsbeskrivelsen af det ledige gejstlige embedes beskaffenhed i Tømmerby-Lild giver detaljerede oplysninger om indtægter og udgifter - om tiendes omfang - om præstegårdens besætning og jordtilliggender og om skatter til amt og kommune samt udgifter til enkepension! Endvidere at præsten selv for største delen skulle købe ildebrændsel, som dog kunne fås i sognene. »Ingen bygningsgjæld«! tilføjes.

Før selvejet måtte der foruden tiende betales for ydelser i kirken. Ved barnedåb ofrede fadderne både til præst og degn, og ved bryllupper blev der også ofret, og desuden skulle der betales for præstens tale til brudefolkene. Det samme var tilfældet ved begravelser. Ligtalens længde var bestemt af honorarets størrelse, så det kunne hænde, at ligfølget ved en velstående mands eller kones begravelse ved vintertide risikerede at blive temmelig nedkølet i det uopvarmede kirkerum, når præsten var betalt for en lang prædiken.

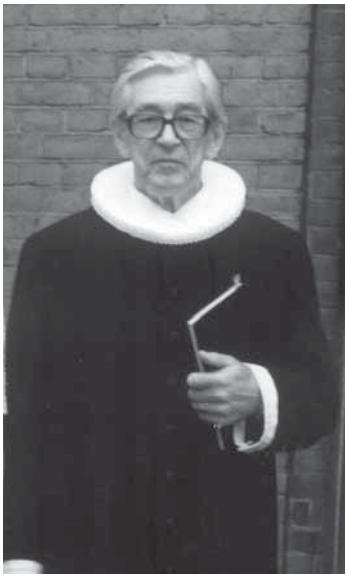

Pastor Herluf Sørensen (1947-65).

Gennem århundreder frem til lige efter 2. verdenskrig har præsterne i Tømmerby-Lild boet i præstegården lidt nord for Tømmerby kirke.

Så langt tilbage som i 1440'erne nævnes en hr. Palle Sonezen (Sunesen) som præst for både Mors og Han Herred. Hvordan han kunne passe sit udstrakte embede med de samfærdselsmuligheder, der var i datiden, kan nok undre, og mange husbesøg har sognebørnene nok ikke fået.

Efter ham nævnes fem præster ved navn, der har virket i sognene før reformationen. Siden har 31 præster haft deres gerning i Tømmerby-Lild, den nuværende provst Poul Farsinsen medregnet. I rækken af præster har tre andre også fungeret som provster, nemlig Peder Pedersen Clementin, der blev udnævnt til provst i 1713. I 1773 blev daværende sognepræst Ole Bagger T. Präem provst for Vester Han Herred. Hans søn Edvard Røring Präem fortsatte efter faderens død både som præst og provst, men havde kun sin gerning her i seks år, hvorefter han blev kaldet til embedet som sognepræst ved Sct. Hans kirke i Odense. Han var den første præst, der blev forflyttet fra embedet, og det har tilsyneladende dannet forbillede for samtlige efterfølgere på stedet indtil dato.

Man ved ikke meget om, hvordan præsterne gennem tiderne har levet og virket i deres kald som Ordets forkyndere, om de har sat spor gennem deres virke og været til velsignelse for deres menigheder, men visse oplysninger i glimt fortæller lidt om deres vilkår. Allerede omkring år 1600 klager Anders Pedersen (Morsing) over sandflugt i sognene og deraf manglende evne hos bønderne til at betale tiende. Der var ofte besværligheder og mæglinger om underhold af præsteenker, hvis da ikke den sidstankomne præst giftede sig med forgængerens enke. Ved Tømmerby kirke var også tingsted, og præsterne måtte tage sin del af opklaringsarbejdet og vidne forud for domsafsigelser i diverse stridigheder. Nogle af præsterne var hårde i deres tugt af menigheden, f. eks. siges det om Alexander N. Chrystalsin, at han især slog hårdt til overfor »besovede kvinder« og forlangte, de skulle gå med røde huer, så alle kunne kende dem. Offentligt skrifte i kirken blev tillige brugt! - men ikke altid med det ønskede udfald. Skrifte i menighedens påsyn, det gjaldt både faldne kvinder og mænd (forsyndelse mod 6. bud), gjorde uden tvivl mere fortræd end gavn. Det var nok mest kvinder, det gik ud over, og mangen en stakkels forført kvinde har, i fortvivlelse over at skulle »stå offentlig skrifte«, berøvet sig livet. Denne forordning blev ophævet 8. juni 1767.

Det er, som om de stærke brydninger mellem katolicismen og protestantismen ikke har været at mærke på disse egne. I det 16. og 17. århundrede var uinteresserethed og ligegyldighed for kirke og gudsdyrkelse fremherskende. På den tid var der en underlig dobbelthed i karakteren (mentaliteten) - på den ene side en dyb respekt for Guds Ord og på den anden side al den råhed og tøjlesløshed, der gør, at »både drukkenskab og løsagtighed ansås for ret tilladelige, så at vantro og ligegyldighed for Guds Ord bredte sig mere og mere i menigheden«. Af pastoratets visitatsbog fremgår det, at »selv en ærlig rus er Gud ret velbehagelig, thi mens man er i rus, har man fred for djævelen«!

- (Men hvorfor drikker Jeppe) ?

I Tømmerby kirkes tårnrum findes, foruden topstykket over gravminde fra 1771, nogle ligsten - epitafier i sten - over herværende præster og deres familier,

Præsteprocession ved Lildstrand kirkes indvielse 2. 4. 1950.

Pastor Johs. Sørensen (1965-76).

bl.a. over Alexander N. Chrystalsin og Peder P. Clementin. Desuden hænger der i kirkeskibet to epitafier over henholdsvis Henrik Jespersen og Ole Bagger Thomsen Präem og deres familie. Sidstnævnte er den gejstlige, som har haft sin præstegerning her i det længste åremål - nemlig 46 år. I det 18. århundrede, medens Henrik Jespersen var præst i sognene, var der noget pietistisk røre. Han var svigerfar til de pietistiske præster L. Fugl i Saltum og A. C. Langgaard i Klim, og selv var han stærkt optaget af pietismen og ivrig tilhænger af Herrnhutismen. Ved visitatsen i Tømmerby 1740 siger biskop Brorson om ham: »Han lærte evangelisk, levede eksemplarisk og havde god frugt i sin menighed«. Efterfølgeren Ole Präem sluttede sig til Brødremenigheden, og om ham og menighedens »tilstand« udtaler biskop Brorson, at »nogle her var vakt, men ungdommen var dårlig«.

De to præsters virke på egnen har sikkert været den historiske grundvold, der beredte vejen for det åndelige røre, der blussede op på Hannæs omkring 1880. Da »det åndelige liv« ikke lader sig måle i tørre tal, som f. eks. befolkningstallet, og tit lever delvist skjult under overfladen, er det vanskeligt at sige, hvornår og ved hvem den kirkelige/kristelige interesse vågnede igen.

Selvfølgelig har de skiftende slægtleds forpligtelser overfor »kirkebænkeembedet« ikke været lige højt prioriteret af alle, og det er almindelig kendt, at der fra gårdene ofte blev sendt en af tyendet til kirke som repræsentant for hjemmet. Men tyende var da også mennesker, der havde brug for at få et Guds Ord med på vejen, og som helhed udgjorde den åndelige dimension en naturlig del af tilværelsen. Kirkegang og altergang hørte med til livet. Man skulle melde sig til degnen, hvis man ønskede at komme til alters og så møde til skriftemålet før gudstjenesten om søndagen. I ærefrygt for den hellige handling lod mændene overtøjet ligge på bænken i højre side af kirken, hvor de sad, og kvinderne tog hovedtøjet af, før de fra deres plads i venstre side gik til alterbordet. En skik der holdt sig længe flere steder. For fuldstændighedens skyld skal nævnes, at skikken med, at menigheden rejste sig, når præsten gik på prædikestolen (for Ordet),

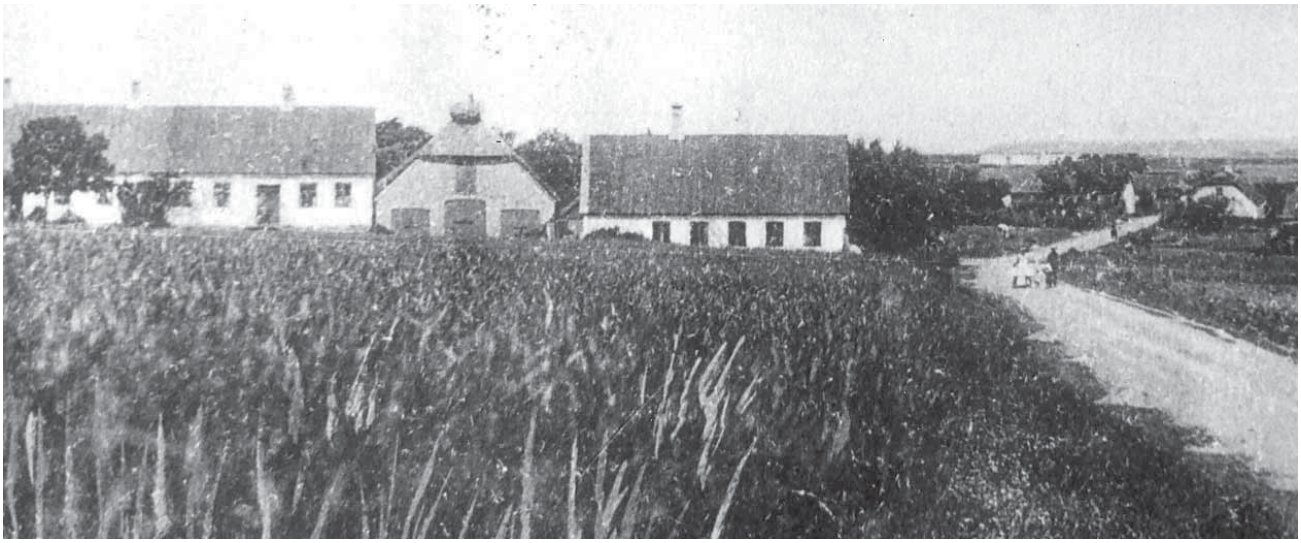

Præstegården i Kærup.

holdt sig i Tømmerby-Lild indtil sidst i 1970'erne, da provst Poul Farsinsen overrumplede menigheden med at gå på prædikestolen midt under sidste salme før prædiken, og derved afskaffede den tradition.

Øsløs kirke

På Sydhannæs er Øsløs hovedsognet, og Øsløs kirke, der er pastoratets største, stammer som de fleste af vore landsbykirker fra ca. 1200. Den er opført i romansk stil. Det gotiske tårn stammer fra ca. 1500. Skibet og koret er opført af granitkvadre på skråkantsokkel. Begge de oprindelige døre ses tilmurede og indgangen er nu i tårnet. I gangen hænger den tidligere altertavle, Kristus ved nadverbordet. Den er udført af maler Neve, Thisted. Den blev bekostet af kirkens daværende ejer, gårdmand i Øsløs Jens Christensen, og er fra 1846. Den nuværende altertavle er fra 1922, og det er maleren Troels Trier, der er mester for den.

Alterstagerne stammer fra 1616 og er skænket af Niels Svendsen, ejer af Øsløs Store Bisgård. Klokken er fra 1679 og blev støbt på Niels Stenstrups foranledning.

I den nordre side af koret har der under gulvet været en muret begravelse, som indeholdt 4 kister. Her var sandsynligvis de jordiske rester af provst Vogelius og hustru med to af deres børn, der døde som små. Fra denne begravelse stammer et blystøbt kistekrucifiks, der nu er ophængt i kirken. I kirken har der indtil ca. 1940 været ophængt mindeplader over tidligere ejere af Øsløs Store Bisgård.

Kirken var indtil 1674 ejet af kronen. Den 10. november 1699 blev den tilskødet kammerassessor Niels Leth. Senere har kirken haft forskellige ejere, både stedlige sognepræster (Vogelius og Kaj Præem) og gårdmænd. I 1860 blev kirken overtaget af 46 beboere i Øsløs sogn, idet de købte den af Palle Møller Jensen Rotbøll, gårdmand i Tømmerby. Initiativtagerne til købet var gårdmændene

Pastor William Thomsen (1883-1908).

Anders Christensen Søndergaard, Søndergård, Peder Chr. Madsen, Øsløs Store Bisgård, Ole Bertelsen, ejer af matr. nr. 22a (Højstrupvej 140) og købmand Thomas Christensen Dige. Kirken gik over til selveje d. 1. juli 1915.

Forud for det blev der i 1909 afholdt ekstraordinært syn over kirken, og ifølge protokollen fra Øsløs kirke, blev dens tilstand betegnet som god og solid. Kirkegården var ret godt vedligeholdt og trængte indenfor en længere årrække ikke til en udvidelse. Heller ikke kirken trængte til en udvidelse. Loftet ville i løbet af kort tid trænge til en større restaurering.

Protokollen er endvidere underskrevet af menighedsrådet, der bestod af:

Johannes Nielsen, sognepræst og formand, Jens Mathias Jensen, gårdmand i Øsløs, Markus Kortsen, husmand i Øsløs, Peter Olesen, gårdmand i Øsløs og Mariane Jensen, husmor i Øsløs. Kirkeskibet »Efata«, der blev hængt op den 4. maj 1909, blev skænket af gårdejer Peder Olesen og skræddermester I. C. Guldhammer, begge Øsløs. Bygmesteren er ukendt.

På kirkegården findes mindesten over flere af sognepræsterne bl.a. Erik Saabye Mejer, William Thomsen og Peder Hansen. Desuden findes flere Herrnhutgravsten fra 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet, bl.a. over sognepræsten Ole Bagger Præem. Forfatteren Johan Skjoldborgs forældre har deres gravsted her, og fra gården Bundgård findes et imponerende familiegravsted.

Øsløs kirke er restaureret flere gange. I 1945 blev den samlede restaurering opgjort til 19.148 kroner.

Bortset fra kirkemaler Madsen, Aalborg var det lokale håndværkere, der udførte arbejdet, bl.a. Kristian Gundersen, Vesløs og snedkerarbejdet blev udført af Aksel Bruun, Øsløs, murerarbejdet af Jens og Harry Larsen (Kold), Øsløs, malerarbejdet af Johannes Frimer, Øsløs.

Finansieringen skete bl.a. ved hjælp af et statstilskud på 6.000 kroner, stiftsmidlerne betalte 3.000 + varmeanlægget til ca. 4.300 kroner. Resten af pengene blev skaffet ved hjælp af lån samt indtægterne fra en basar. Til et nyt pibeorgel var der blandt sognets beboere i 1945 indsamlet 5.000 kroner. Det nye orgel kunne indvies december 1947, da provst Richter, Øland, prædikede for en stuvende fuld kirke.

I begyndelsen af 80'erne begyndte man en meget omfattende restaurering såvel udvendig som indvendig.

Også denne gang gjorde man i stor udstrækning brug af lokale håndværkere. Hele restaureringen beløb sig til 1.529.000 kroner.

Nationalmuseet har flere gange besøgt Øsløs kirke for at lave undersøgelser. 1916 fandt Poul Nørlund, der senere stod for udgravningen af vikingeborgen Trelleborg på Sjælland, rester af kalkmalerier fra 1400-tallet, men de var i så ringe stand, at de igen blev tildækket.

Langt oppe i dette århundrede var det som regel en eller flere af sognets skolelærere, der havde hvervet som kirkesanger. Det hørte gerne med til stillingen. Men senere fik andre hvervet. I Øsløs var det i mange år læreren fra Arup skole Kristian Sunesen, der havde bestillingen. Den nuværende kirkesanger er Solvejg Vinther, Øsløs, der bl.a. er blomsterhandler og bondekone. Organist fra 1926 til 69 var Ingeborg Jensen Klit fra Vesløs. Udover hvervet som organist underviste

Øsløs kirke. Foto: Bendt Jørgensen.

hun i orgel- og klaverspil og var husmor. Hendes afløser blev Anne Pilgaard, Vesløs, der er datter af den tidligere sognepræst i Øsløs-Vesløs-Arup, Peder Hansen. (Hun er gift med Lars Pilgaard, gårdejer og tidligere præstegårdsforpagter i Øsløs). Kirkens nuværende organist er Jens Fredborg, Frøstrup, der endvidere også virker i Vesløs og Arup.

Igennem de sidste hundrede år har der været følgende ringere og gravere ved Øsløs kirke: Erik Christensen Tømmermand, husmand og tømrer i Øsløs (Nedermark 1), Christian Vullum, husmand i Øsløs (Skippergade 20), Jens Peter Jensen, husmand i Øsløs (Skippergade 6 m.m.), 1949 blev han afløst af sin svigersøn, Thomas Olsen, Øsløs, der udover hvervet som ringer og graver, i mange år var reservepost og landarbejder. I forbindelse med sit 40 års jubilæum d. 2. december 1989 blev han interviewet til Thisted Dagblad:

»Jeg har bestemt ikke fortrudt, at jeg valgte at blive graver, fortæller han. I 1949 kunne man dog ikke leve af at passe kirke og kirkegård i Øsløs. Indtil omkring 1980 blev det regnet for et deltidsjob, og aflønningen var derefter - i starten 100 kroner pr. måned. For at kunne forsørge familien, der efterhånden talte syv børn, måtte Thomas Olsen tage arbejde forskellige steder. Desuden har han hjulpet med at kaste grave i Arup, Vesløs og Vesløs valgmenighed, og både han og hustruen Elna, der også hjalp til i kirken og på kirkegården, lugede hvert år roer, og det samme gjorde iøvrigt parrets børn. Et hårdt liv? Ja, men vi var unge og kunne holde til det, siger Thomas Olsen. Heldigvis er arbejdsvilkårene siden blevet bedre for gravere. Idag har han en fuldtidsstilling og ovenikøbet en assistent nogle af ugens dage. For nogle år siden blev der bygget et hus med opholdsrum og toilet på kirkegården«.

Thomas Olsen slutter af med denne bemærkning:

»Så længe helbredet er til det, vil jeg gerne blive ved med at arbejde, men det bliver jo nok ikke til 40 år mere«. Thomas Olsen gik på pension 1992, da han fyldte 70. Det blev bl.a. markeret med en gudstjeneste og fælles kaffebord i forsamlingshuset, med mange deltagere. Han blev afløst af Kjeld Laursen, Øsløs, der tidligere var assistent.

Herrnhutgravsten fra 1700-tallet.
Foto: Bendt Jørgensen.

Vesløs kirke

Vesløs kirke, der ligesom Øsløs stammer fra 1200-tallet, er den eneste på hele Hannæs uden tårn foruden den nyere Lildstrand kirke. Den er opført i granitkvadre på skråkantsokkel. Våbenhuset er opført i nyere tid. Af syddøren der, ifølge skriftlige kilder, endnu var bevaret 1870, er der kun spor af østkarmen. Dens overligger befandt sig på kirkegården og er nu indsat over våbenhusets yderdør.

Alterstagerne fra 1588 har henholdsvis Niels Krabbe til Vesløsgårds initialer og våbenskjold og hans første hustru Ingeborg Juels initialer indgraveret. Døbefadet er skænket af Vesløsgårds ejer i 1642, Palle Rosenkrantz. En anden af Vesløsgårds ejere, Zacharias von Kahlen, skænkede en altertavle til kirken i 1701. På fodfrisen står der: »1843 repareret af hr. propriotair Peder Lassen Kierulf til Weslesgård«. Altertavlen blev 1927 erstattet af en glasmosaik, og et kors i træ og bronze udført af billedhuggeren Johannes Kragh, Ordrup, blev istedet ophængt i kirken. I forbindelse med en omfattende restaurering af kirken i 1990, blev altertavlen, efter også at være restaureret, igen hængt op på sin gamle plads. Det omtalte kors blev da ophængt ved prædikestolen.

Klokken fra 1555, støbt af Rasmus Lauridsen, er skænket af Vesløsgårds daværende ejer Lucas Krabbe.

I en muret begravelse under koret stod Palle Rosenkrantz, hans hustru og deres 1-årige datters kister samt en fjerde, læderbetrukne og med snoede jernhåndtag. Ægteparret døde begge i 1651 og datteren i 1632. 1916 var der tre kister, alle af fyr. På den ene lå en kårde. 1918 blev gravkammeret sløjfet og kisterne nedsat på kirkegården. Kården og to kisteplader blev ophængt i kirken.

På kirkegården ligger flere af Vesløsgårds ejere begravet bl.a. Casper Peter Svinth, Elisabeth Sofie Magdalene Kjerulf f. Svinth og kammerråd, landvæsens- og tiendekommissær Peder Lassen Kjerulf.

Kirken var i flere hundrede år tæt knyttet til Vesløsgård og dens ejere, hvilket tydeligt fremgår af kirkens inventar m.m. Den overgik til selveje 1. januar 1910.

Folketingsmand J. A. Bachs gravsten, Vesløs kirkegård. Foto: Bendt Jørgensen.

Kirken er restaureret flere gange. 1910-11 blev der blandt sognets beboere indsamlet en del penge til kirkens forskønnelse. Thisted Amts Tidende skrev d. 30. april 1911 bl.a.:

»I vinter indkom der af frivillig vej fra sognebeboerne i Vesløs en del penge, som på forskellig måde skulle anvendes til Vesløs kirke og kirkegårdens forskønnelse, nu da kirken er blevet selvejende institution. Der blev straks af den indkomne sum anvendt noget til at anskaffe lysestager og lys til alle stolene, så der kunne afholdes aftengudstjeneste juleaften. Ved den senere afholdte generalforsamling valgtes en bestyrelse bestående af købmand Johannes Bach, Diderik Jensen og lærer Sodborg til at tage sig af sagen. Det er meningen, at en del af pengene skal anvendes til beplantning og regulering af kirkegården, og bestyrelsen har allerede ladet plante træer langs alle sider af kirkegårdsdiget og vil søge tilladelse til at begynde på at beplante en del af kirkegården. Særlig har man gjort sig bestræbelser for at få en mand til, for en rimelig pris, at holde gravene iorden, da mange hellere vil give en lille årlig sum for at få det gjort end selv udføre arbejdet. Vejmand Jens Peter Slot, Vesløs mark, har nu lovet at påtage sig dette arbejde for en rimelig sum årligt for hver grav, nemlig 75 øre for en enkeltgrav og 50 øre for hver, når der er flere. Dog ydes der ham en krone det første år, når graven er forsømt«.

1917 -18 gennemgik kirken en omfattende restaurering, både tagets og loftets bjælkeværk var blevet skrøbeligt og trængte til en hovedreparation. Menighedsrådet fik af kirkeministeriet tilladelse til at sælge det, der var tilbage af det gamle blytag, og da der under 1. verdenskrig var mangel på bly, indbragte salget 90 øre pr. kilo, ialt 8.079 kroner. Der blev opsat nye loftsbjælker, og tagværket blev fornyet og forsynet med tegltag både på kor og skib. Desuden blev der opsat et klokketårn med teglhængt saddeltag. En smuk, romansk gravsten med runeindskrift, der hidtil havde ligget på kirkegården, blev indmuret i våbenhusets ene sidevæg. Kirkens indgangsdør, som var noget snæver, blev udvidet, og af de få friske egebjælker fra kirkens loft blev der lavet to fløjdøre. De er på begge sider forsynet med smukt udskårne bibelske billeder, udført af Hedevig Nielsen, billedskærer og hustru til den daværende sognepræst, Johannes Nielsen.

Det store restaureringsarbejde i 1990 kostede ca. 1,3 mio. kroner. Arbejdet blev i stort omfang udført af lokale håndværkere. Desuden kunne man tage et nyt orgel i brug og Berit Øyen, Øsløs, havde lavet en ny messehagel. Indvielsen af det hele fandt sted i april måned 1990.

Blandt kirkesangerne kan nævnes lærerne Sodborg og Hansen, begge Vesløs, og Christian Sunesen, Arup. Den nuværende kirkesanger er Bente Pilgaard, Vesløs.

Ingeborg Jensen Klit virkede i over 25 år som organist, hun blev afløst af Anne Pilgaard, Vesløs, der efter ca. 10 år stoppede i 1979. Hun blev afløst af den da kun 16-årige Dorthe Thomsen, Amtoft. Kirkens nuværende organist er, som allerede nævnt, Jens Fredborg, Frøstrup.

Af kirkens gravere kan nævnes Mads Peter Madsen, husmand i Vesløs, der havde hvervet i en menneskealder. Den nuværende graver er landmand Vagn Munch, Vesløs.

I slutningen af forrige århundrede overtog Peder Chr. Boesen en gård i Gam-

Vesløs kirke. Foto: Bendt Jørgensen.

mel Vesløs (nuv. adresse Gl. Feggesundvej 49). Han var i mange år kirkeværge og ringer ved Vesløs kirke. Begge hverv, såvel som fødegården han beboede, blev senere overtaget af sønnen Ingvar Boesen, og han beboede og passede begge dele i en menneskealder. Idag er det Ingvar Boesens svigerdatter, Ester Boesen, der er ringer ved kirken. Dette hverv har altså været betroet samme slægt i tre generationer.

Ikke alle kirkegængere har gennem tiderne været helt tilfredse med forholdene. I 1901 skriver en »flittig kirkegænger» i et læserbrev i Thisted Amts Tidende d. 6. februar:

»Det er vist ikke helt hen i vejret, når somme vil påstå, at vi her i Vesløs bor norden for lov og ret, det har jeg i det mindste fået en følelse af i vinter. Vi har en kakkelovn i vor kirke, som det er kirkeejerens pligt at holde ved lige. Men den har hele vinteren været ubrugelig. Så vidt jeg ved, er det endvidere præstens pligt at melde den slags uorden til synskommissionen, som så skal tage sig af sagen, og hr. Pastor Thomsen har da også flere gange lovet, at nu skulle mangelen snart blive afhjulpet, men endnu går alt i den gamle skure. Enten er kirken fyldt med kulos, når man om søndagen møder til gudstjeneste, eller også har der slet ikke været fyret i kakkelovnen. Jeg tillader mig derfor at henstille til hr. pastor Thomsen, om det nu ikke snart kunne være på tide, at der blev taget fat på den«.

Sognepræsten William Thomsen svarer den »flittige kirkegænger» i et læserbrev d. 11. februar:

»Den flittige kirkegænger i Vesløs skal have tak, fordi han har draget sagen med Vesløs kirke offentligt frem, da jeg, som han også antyder, deler hans berettigede harme over den mildest talt mærkelige sendrægtighed, der her er udvist fra kirkeejerens side. Denne har nemlig hele skylden for den med god grund påståede forsømmelighed, der har været menigheden til stor ulempe i vinter og holdt mange fra at gå i kirke. Efter at sognerådet i sommer havde vedtaget at

Pastor Johs. Nielsen (1908-17).

påligne udgifterne ved kirkens opvarmning på beboerne, da et stort flertal af disse havde andraget derom, påhvilede det kirkens ejer at sørge for det øvrige, i henhold til loven. Jeg mindede da i et brev i begyndelsen af oktober ejeren om at få det i orden, så der kunne blive fyret til sædvanlig tid. Herpå svarede han mig ikke et ord, og jeg troede da, at han ville rette sig derefter, men tiden gik, og vi kom henimod december uden varme i kirken. Jeg skrev da til synet og spurgte, om jeg ikke havde ret i min opfattelse af, at indkøb af brændsel, opfyring af ovnen m.v. var kirkeejerens sag. Derpå svarede synet ja og i henvisning til dette, pålagde jeg påny ejeren straks at lade fyre. Men han undlod det alligevel. Jeg klagede da til synet, og dette pålagde ham da at lade fyre senest 1. juledag. Så bøjede han sig og lod fyre, men kakkelovnen var i uorden og osede meget slemt. Jeg bad da fyrbøderen lade være med at fyre, indtil den var iorden. Så hed det sig, at nu var den renset, men den osede lige galt. Jeg skrev da atter til ejeren og pålagde ham at få det i orden, men som tidligere tog han intet hensyn til min klage, og jeg måtte da atter klage til synet, der så meddelte mig, at det nu var blevet yderligere indskærpet ejeren, at få sagen iorden. Således står sagen nu, og det vil altså ses, at jeg er aldeles uden skyld i den anførte sag og synet ligeså. Jeg vil nu håbe, at ejeren snart får det iorden, uden at vi behøver at gå til ministeriet med klage derover, og kan sagens offentlige fremkomst hjælpe til dermed ville det meget glæde undertegnede.
Øsløs præstegård d. 9. februar 1901. *William Thomsen, sognepræst«.*

Ejeren af kirken var på dette tidspunkt Chr. Jensen Nørgaard, der også ejede Vesløsgård.

Arup kirke

Arup kirke, der ligesom de to øvrige i pastoratet er opført i 1200-tallet med skråkantsokkel, er den eneste på Sydhannæs, der er indviet til en helgen, nemlig til Sct. Morten. I en halv snes af korets kvadre er der stenhuggerfelter eller andre ristede figurer, bl.a. et fordybet hammerkors, en indristet fugl vist i profil med halen nedad og næbbet ved stenens overkant og en anden indristet, ret stor fugl med udbredte vinger og utydeligt hoved på en sokkelkvader.

Tårnet er oprindeligt opført i sengotik i begyndelsen af 1500-tallet, men er senere ombygget i 1920'erne under en restaurering. Stolestaderne er fra omkring 1625. Kirkens klokke stammer fra omkring 1300. I skrivende stund venter Arup på en ny klokke, da den gamle ikke længere kan anvendes på betryggende måde. Derfor bliver der kun ringet i begrænset omfang. I kirken hænger et epitafium fra 1862 over en af kirkens ejere, Ingvar Andersen og enken Margrethe f. Dalsgaard. Som det er tilfældet med de øvrige kirker på Hannæs, er også Arup kirke flere gange blevet grundigt restaureret. 1926-27 blev den underkastet en ret omfattende restaurering. Thisted Amts Tidende skrev d. 9. august 1927:

»Da tårnet længe har været skrøbeligt, har der ofte været tale om at få det nøjere undersøgt og istandsat, og da spærreværk og loft både over skibet og koret trængte til fornyelse, blev hele arbejdet nu i foråret overdraget entreprenør M.

Arup kirke. Foto: Bendt Jørgensen.

Djernæs, Vust st., for 9.000 kroner. Hr. Djernæs har tidligere med dygtighed og forståelse udført større kirkearbejder. Det var ikke meningen, at hele tårnet skulle ombygges, man mente at kunne nøjes med at skalmure de 2½ sider, men det viste sig, som afdækningen skred fremad, at murværket var langt ringere end tænkt, idet det på alle fire sider var gennemtrængt af dybe revner helt ind i murkærnen, så det var livsfarligt for arbejderne at arbejde ved murene. Alle fire mure måtte så falde og tårnet opmures fra grunden«.

Grunden til, at tårnet var i så dårlig stand, skyldes nok især det »jordskælv«, der den 3. april 1841 ramte Hannæs og i særdeleshed Arup/Amtoft området. Det slog revner i Arup kirketårn. Der var iøvrigt bryllup i kirken, da rystelserne var på sit højeste. Ungkarl Anders Ingvardsen og pigen Bodil Marie Jensdatter blev gift og stod lige foran alteret. Bryllupsgæsterne styrtede forfærdede ud af kirken, men brudeparret og præsten, pastor Obel, blev stående. I Arup kirkebog har pastor Obel tilføjet: »Vielsen forrettet i Arup kirke under jordskælv«.

Thisted Amts Tidende skrev videre om restaureringen d. 9. august 1927:

»I de snart hundrede år, som er gået siden begivenheden (jordskælvet) fandt sted, har fugt og frost øvet sin virkning i tårnets revner, som nu var både dybe og brede. I tårnets vestside gik revnen helt ned langs gennem tårnet, og i østsiden var tårnet næsten helt skilt fra forbindelsen med skibet. Det viste sig derfor umuligt at lade en del af tårnets murkærne blive stående og nøjes med at skalmure om denne.

Som en mærkelighed kan nævnes, at ved nedbrydningen kunne det ses, at tårnet engang har været kalket rødt, ligeledes har den indre korbue været rødkalket. Foruden tårnet er også ombygget en lille del af granitmuren. Både skib og kor får nyt loft og spærreværk, og blypladerne omsmeltes og lægges op igen. Hele arbejdet, der ledes af hr. Djernæs, menes at ville koste 17-18.000 kroner. Det giver jo arbejde til mange af egnens folk. Tømrerarbejdet udføres af tømrer Niels

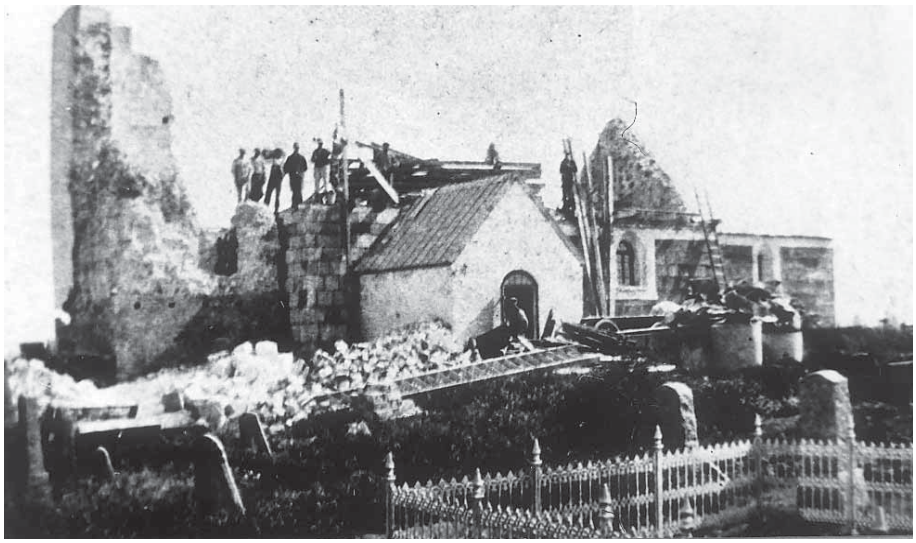

Restaurering af Arup kirke 1927-28.

Kær, Amtoft og murerarbejdet af murerne Jens Thomsen, Amtoft, og Lassen Andersen, Vesløs. Det ville være rimeligt, at der ydedes et statstilskud til et sådant arbejde, hvor hovedskaden for tårnets vedkommende da sikkert kan tilskrives den naturbegivenhed, som fandt sted d. 3. april 1841«.

Den 30. oktober 1927 stod kirken igen klar til brug. Det nye tårn manglede dog de smukke kamgavle, som det gamle havde haft. Ved genåbningen talte bl.a. provst Bech, Kollerup. Desuden talte og prædikede pastor Peder Hansen over dagens tekst. I 1943 blev der ved kirken opført et ligkapel, og i 1977 gennemgik kirken igen en omfattende restaurering. Den 4. december kunne biskop Henrik Christiansen, Aalborg, genåbne kirken, der da næsten havde været lukket et helt år. Alle udgifter ved denne restaurering beløb sig til ca. 400.000 kroner.

I 1984 fik Arup kirke et nyt orgel, og ti år senere blev der bygget et nyt ligkapel ved kirken.

På kirkegården ligger foregangsmanden, hannæsbonden Christen Jørgensen begravet, og 1964 blev der af en slægtning, læge Christian Roelsgaard, Vejle, opsat en mindeplade ved graven.

Kirken var indtil 1723 ejet af kronen, men dette år overgik ejerskabet til sognepræsten Michel Vogelius, der også ejede Øsløs kirke.

Senere blev den ejet af skudehandler Peder Clemmensen, Vester Thorup. Hans enke, Dorte Bast, solgte 1757 Arup kirke og Amtoftegård m.m. til Christen Christensen Klim fra Vester Thorup. Senere ejedes såvel Amtoftegård som kirken af Anders Ingvardsen, der var født i Thorup. Af andre ejere kan nævnes sønnen Ingvard Andersen. Arup kirke overgik til selveje d. 1. juli 1913.
Kirkesanger var i mange år lærer ved Arup skole, Christian Sunesen. Senere blev hvervet overtaget af Folmer Jensen, Amtoft. Nuværende sanger er Bente Pilgaard, Vesløs. Organist fra 1934 og helt frem til slutningen af 70'erne var Christian Sunesens hustru, Tine Sunesen. Hun blev afløst af Dorthe Thomsen fra Amtoft. Nuværende organist er Jens Fredborg, Frøstrup. Graver ved kirken var i en årrække Jens Pedersen Kallehave, Arup kær, der endvidere var opsyns-

mand ved Vejlerne, husmand og fisker. Af senere gravere kan nævnes Niels Christian Christensen (Vejmand) og Karl Yde, Arup. Nuværende graver er Otto Christensen. Ringer ved kirken var i mange år gårdejer Nikolaj Frandsen, Arup, der blev afløst af sin søn Niels Frandsen.
Ved kirkerne i området er der nu opført kapeller, indrettet velfærdslokaler til graveren, og de gamle kirkestalde er erstattet med parkeringspladser. Meget har ændret sig også på transportområdet. Aldrig har så mange - på så kort tid kunnet komme så langt - på så behagelig en måde - som nu.

På kirkebænkene sidder kvinder og mænd imellem hinanden, hvilket for relativt få år siden var utænkeligt. - Jo, vi må konkludere, at »tider skifter og sæder mildnes« - også i kirken - og på kirkebænkene - det sørger skumgummihynderne for nu!

Præsterne i Øsløs-Vesløs-Arup

Pastor Peder Hansen (1917-41).

Igennem flere hundrede år boede præsterne i pastoratet i Øsløs præstegård, der ligger nedenfor Øsløs kirkebakke. Allerede i 1460 nævnes Kjeld Sørensen i et dokument fra Næsbo ting, og en snes år senere nævnes tillige Sone Jensen og Peder Nielsen som præster på Hannæs, men hvem af de to, der var fra Øsløs, vides ikke.

Efter reformationen og til 1995 har 24 præster haft deres gerning i tre-sogns pastoratet, den nuværende sognepræst Lillian Kristensen medregnet. Dertil kommer et par kapellaner. To af sognepræsterne var tillige provster for Hanherred. Niels Sørensen Steenstrup blev udnævnt til provst i 1679. Af en præsteindberetning nogle år senere fremgår det, at der var anneksgårde i Vesløs og Arup, men på grund af dårlig avl i flere år havde præsten ikke fået de aftalte afgifter og landgilde fra anneksgårdene, og desuden nævner han en række indtægter, som præstegården havde haft, men som han havde mistet. Dertil kom, at præsten skulle give pension til en forgængers enke, og det var efter Niels Steenstrups mening langt over kaldets og indkomstens evne. Tilsidst klagede Niels Steenstrup - »og således har jeg holdt ud i 16 år«. Det var åbenbart ikke nemt at være præst på Hannæs dengang.

Hans efterfølger og svigersøn Michel Frantzen Vogelius blev udnævnt til provst i 1721, og han blev stamfader til den kendte Steenstrupslægt, som bl. a. tæller videnskabsmanden Japetus Steenstrup og historikeren, professor Johannes Steenstrup.

Endvidere skal nævnes Kaj Präem, der blev leder og fører for Herrnhutterne nord for Limfjorden fra omkring 1756. Han blev efterfulgt af sønnen Ole Bagger Präem, der også var tilhænger af pietismen. Men Kaj Präem var ikke kun åndeligt interesseret. Han beskæftigede sig i høj grad også med mere verdslige ting. I forbindelse med udskiftningen af Øsløs sogns jorder 1786, kom det til store stridigheder mellem pastor Präem, landvæsenskommissionen og Vesløsgårds ejer Frederik Berregaard. Kaj Präem truede med bål og brand, hvis ikke hans ideer blev fulgt, og han citerede flittigt de hellige skrifter, men til sidst nåede parterne frem til en forståelse. Den 8. august 1780 var biskop Studsgaard på

visitats i Øsløs og gav i den anledning i kirkebogen følgende erklæring: »På visitatsen i Øsløs, Vesløs, Arup, hørte jeg den ærværdige og trofaste præst Kaj Præem i en from og velorienteret tale. Og jeg fornam med glæde ungdommens kendskab i den frelsende lære«.

Både Kaj og Ole Præem skal have været meget kyndige i lægekunsten, og folk søgte til dem begge, ikke alene med bulne fingre, men også med mere alvorlige sygdomme.

En af Ole Præems sønner, Hans Jørgen Obel Præem, der studerede medicin, faldt som løjtnant ved angreb på Anholt 1811, 24 år gammel. Denne ø var besat af englænderne fra 1809-14.

Anders Christopher Türck var præst i sognene fra 1802, og ham går der flere historier om. Pastor Türck ejede flere ejendomme på Hannæs, bl.a. Hjortholm mølle og Bojers gård, begge Øsløs (nuv. Højstrupvej 68, Bojers gård blev nedbrudt 1917). Sidstnævnte gård solgte han til den senere så kendte skolelærer på Mors, Povl Hendrichsen, 1822. I sin selvbiografi, offentliggjort i Jysk historie og topografi, 4 rk, fortæller Hendrichsen om denne handel.

Han var på den tid forvalter på Glomstrup på Mors. På en rejse til Hanherred tog han ind i Øsløs præstegård, hvor han blev om natten. Da Hendrichsen tog fra Øsløs var han gårdejer. Pastor Türck havde i nattens løb lokket ham til at købe »Bojers gård«, som han roste i høje toner. Hendrichsen skulle give 1400 rigsdaler for gården. Handelen var afsluttet på den måde, at svarede gården ikke til forventningerne, så kunne Hendrichsen kræve pengene tilbage indenfor 4 år. Gården blev en skuffelse, men da aftalen var mundtlig, kunne handelen ikke gå tilbage. Povl Hendrichsen havde i sin selvbiografi ikke mange venlige ord til overs for hverken pastor Türck eller Øsløs. Det lykkedes ham at sælge gården 1828.

Pastor Türck fik kongelig bevilling til at drive møllevirksomhed i Hjortholm. Desuden drev han meget jagt og fiskeri og blev en velstående mand. Der gik rygter om hans hidsighed og utrolige kræfter, og en af disse historier lød: »Der var begravelse på Øsløs kirkegård, og pastor Türck skulle netop til at foretage jordpåkastelsen, da bytyren havde forvildet sig ind på kirkegården. Da følget fik øje på tyren, løb de væk til alle sider. Kun Türck og tyren var tilbage. De stod og stirrede hinanden dybt i øjnene og til sidst løb tyren sin vej, skræmt af pastorens vrede øjne. Herefter kunne begravelsen genoptages«. Det skal måske her tilføjes, at historien også kendes fra andre egne af landet, men alene det, at Türck er blevet sat i forbindelse med den, fortæller lidt om øsløspræstens personlighed og væremåde.

Præsten var enkemand og barnløs, og han oprettede et meget udførligt testamente, hvor en sum skulle henstå til hans og hustruens grave på Øsløs kirkegård. Den føromtalte gård, Hjortholm med mølle, og alt tilliggende med besætning, inventar og redskaber, samt 2 bæster, 10 får og mange andre gode ting, testamenteredes til Søren Christian Andersen, en søn af Kirsten Andersdatter Obel, der fra barndommen havde tjent præster og nu tjente ham i Hjortholm mølle, Øsløs. I folkemunde gik Søren Christian Andersen for at være en søn af Türck. I testamentet kræves det, at moderen administrerer gården, indtil drengen er fyldt 22 år.

Også Øsløs skolevæsen blev betænkt samt forskellige personer, f. eks. hans husjomfru i præstegården, såfremt hun forblev i sin plads til hans død. Desuden

Pastor Vilhelm Esmann med familie med Øsløs præstegård i baggrunden 1860.

skulle hun bestyre hans begravelse, »som skal være ganske simpel med skåret smørrebrød, brændevin, godt øl og hver to kopper kaffe«.

Sognepræst Bertel Langballe Obel var en af initiativtagerne til afholdelse af den første Bulbjerg-fest i 1840. I folkemunde gik han for at være en streng mand. Ved sin afsked skrev han følgende i kirkebogen for Øsløs:

»Igennem 155 år er jeg undertegnede den første præst, der er forflyttet fra Øsløs sognekald til et andet sognekald. Jeg bliver vel næppe den sidste, herfra befordres, medmindre menighederne vil vise de kommende præster mere viden om kærlighed, end de haver vist mig. Vel er menighederne fattige, men fattigst på alt, er de dog på kærlighed og velvilje til deres sjælesørger.
Øsløs d. 15. maj 1841. B. Obel«.

Med Christian Ehrenfried Lund begyndte de grundtvigske tanker hurtigt at få indpas i kirke og skole. På grund af sygdom fik han ret hurtigt Søren Anker-Møller som sin kapellan, og hans tilstedeværelse forstærkede de grundtvigske tanker på egnen.

Pastor Villiam M. S. Thomsen fortsatte i samme spor og oprettede hurtigt en friskole i præstegården - en forløber for Øsløs friskole. Han deltog ivrigt i samfundsdebatten og var stærkt politisk interesseret. Især fredssagen havde hans interesse. Hans kone, Caroline Thomsen, var aktiv i afholdsbevægelsen og i en årrække formand for Øsløs afholdsforening. Desuden gik hun meget aktivt ind i kampen for at sikre kvinderne valgret. Som noget usædvanligt røg hun pibe, men var tilsyneladende vellidt blandt lokalbefolkningen. Pastor Thomsen var i en periode formand for Øsløs husflidsforening og endvidere telefoncentralbestyrer.

Hans efterfølger, Johannes Nielsen, der også var uddannet som snedker, var husflidslærer og formand for foreningen. Han vakte opsigt ved at cykle rundt, når han besøgte sine sognebørn. Desuden var han blandt initiativtagerne til oprettelsen af Øsløs brugsforening og opførelsen af Øsløs forsamlingshus.

I 1917 blev Peder Hansen kaldet til præst i Øsløs-Vesløs-Arup. »Pastor Hansen var en stille og samvittighedsfuld præst, som gerne ville passe sit embede så godt og omhyggeligt som muligt. Hans flid var stor, jeg beundrede ham for, hvordan han næsten hver søndag kunne møde med to taler, en prædiken og en lødig skriftetale» - sådan skildrer pastor V. Tranberg ham. Pastor Hansen var meget belæst, og af hans fritidsinteresser kan nævnes sprogstudier og slægtsforskning. Endvidere var han stærkt optaget af havebrug. Peder Hansen havde megen humor. En mand fra Øsløs, der ofte kørte ham til gudstjeneste i Arup og Vesløs, var god til at parodiere folk, og pastor Hansen morede sig meget over bl.a. at høre sig selv parodieret på disse ture. Af Peder og Cecilie Hansens fire børn bosatte de tre sig på Hannæs.

Lærer Chr. Sunesen, Arup, mangeårig kirkesanger og menighedsrådsformand.

Den næste præst, Aksel Hansen, begyndte sin præstegerning i sognene under Besættelsen i 1941, og snart blev det en tradition, at Kirkeligt Samfund og Øsløs ungdomsforening holdt møder i præstegården om forskellige emner, og efter mødeforbudet i 1943 afholdt præsteparret »private« sammenkomster i præstegården og var dermed med til at sikre, at ungdommen på egnen fortsat kunne mødes.

Pastor Hansen blev den sidste præst, der boede i Øsløs præstegård, idet der i 1958 blev opført ny præstebolig i Vesløs, hvortil han flyttede alene, da hans hustru var død året før. Den nye præstebolig kostede ca. 140.000 kr. Avlsbygningerne og jorden i Øsløs blev fortsat forpagtet ud. I 1993 kom bygningerne i privat eje, og jorden blev solgt.

Siden har pastor Bernhard Bøgh Pedersen med familie boet i præsteboligen fra 1968 - 1989. Bøgh Pedersen var igennem mange år en flittig læserbrevsskribent. Brevene handlede mest om religiøse emner, og desuden skrev han flere religiøse bøger, som han bl.a. anvendte i sin konfirmandundervisning.

Pastor Bøgh Pedersen blev 1989 efterfulgt af den nuværende sognepræst Lillian Kristensen.

Kirkebøger og præsteberetninger

Det blev påbudt præsterne i 1646 at føre kirkebøger, men til at begynde med var der ikke faste regler for, hvorledes de skulle føres, eller hvilket format de skulle have. Det var overladt til præsterne selv, og derfor er de gamle kirkebøger helt naturligt meget forskellige både af indhold og størrelse, og med hvilken omhu de er blevet ført. Sådan også med kirkebøgerne i de fem Hannæs-sogne, men mange forskellige oplysninger om menneskers liv, deres færden og vilkår på Hannæs kan læses både på og imellem linierne i bøgerne, så langt de nu rækker tilbage.

I 1812 kom der endelig besked fra kongen om, at kirkebøgerne skulle føres på skematisk papir i bestemte rubrikker, og at de tillige skulle føres i to eksemplarer, et af sognepræsten og et tilsvarende af degnen (kirkebylæreren / kirkesangeren). Sådan er det stadigvæk.

De ældste kirkebøger for Øsløs-Vesløs-Arup er fra 1686-1800 og for Tømmerby-Lild's vedkommende fra 1646-1673.

En tragisk hændelse fandt sted i Kærup præstegård i 1667, medens Anders Pedersen Grindsted var sognepræst. Som nævnt lå Hannæs ting nær Tømmerby kirke, og navne som »Tingkrog» og »Galgebakken« i nærheden af kirken leder også tanken hen på dette ting. I Hannæs birks tingbog 1667 fortælles om den sørgelige hændelse, da præstefolkene i Kærup mistede begge deres to tjenestepiger på en meget dramatisk måde. En sørgelig og uhyggelig begivenhed, som sikkert har sat sindene i bevægelse på egnen.

Søren Anker-Møller.

Sognepræsten anfører på sin korte, knappe måde under »Døde i Tømmerby sogn« følgende: »1667 Maren Jensdaatter, min Pige, som drugnede udi min Kielde (brønd), hvis Lig stod udi aaben Grav indtil Dnican 3 tiam Trinitatis og da Jordet«. Og lige nedenunder står at læse: »Karen Berthelsdaatter, min anden Pige, som var skyldig i den andens Død, paagreben och fængslet strax, henrettet 22 juni«.

Nærmere herom berettes i tingbogen for Hannæs birk: Dommeren Jørgen Christensen fra Vust havde udnævnt otte domsmænd, der er nævnt ved navn, og de var samlet på tingstedet (ved Tømmerby kirke) lørdagen d. 22 juli 1667 (her er en afvigelse fra kirkebogens datering på 1 mdr.) for at fælde dom over mordersken Karen Berthelsdatter, barnefødt på Heden i Tømmerby. Flere vidner var tilskikket og vidnede »at de på Vorherres Himmelfartsdag næstforleden, efter at gudstjenesten var endet i kirken, da var de udi en kaalhave, som ligger norden for hr. Anders Pedersens raling i Kiørup, og var der vidne til at en død Quindemenneske ved navn Maren Jensdatter blev optagen af en kielde i samme have«.

Den pågrebne Karen Berthelsdatter bekendte, at hun og Maren havde haft tvistigheder før Vorherres Himmelfartsdag og på samme dag om morgenen ved solens opgang, da de var ved forskrevne kielde at hente vand, og da de havde båret to »saaefulde« vand ind og skulle hente den tredie, da dukked Maren sig ned til kielden for at opøse vand i »saaen«, og så stødte Karen hende mellem skuldrene og Maren styrtede hovedkuls i kielden og »blev død der samme tid«. Da det var gjort, undveg Karen.

»Hendes Bekjendelse hun ledig og løs tilstod og bekjendte«. Dommen lød på, at hun efter »Guds og verdslige Love« skulle straffes på hendes liv og miste hendes hoved for slig hendes morderske gerning«.

Og hun blev henrettet samme dag, vist nok lidt nordøst for Tømmerby kirke på en høj, som kaldes Galgebakken, og som forlængst er udjævnet, men hvor man før har fundet menneskeknogler.

Det har været en meget trist og sørgelig begivenhed for pigernes forældre og præstefolkene i Kærup præstegård, og den korte beretning på de gulnede blade i den lille, gamle kirkebog lader os ane, hvilken sorg og forfærdelse begivenheden har forvoldt.

I en præsteberetning fra 1625 fortæller sognepræst Hans Olufsen Sæby bl.a., at hans sogne ligger i en hård og slet egn uden græsgang og engbjerring, hvorfor hans kvægtiende af alle tre sogne kun kan blive 4 lam og lidt penge. Desuden betegner han sig selv som en gældbunden mand. Offeret udgør for Øsløs og Vesløs sogne på hver højtidsdag 4 sletdaler og undertiden noget mere, når velbyrdig mand Niels Krabbe til Vesløsgård mig noget forærer. Offeret af Arup går til medtjeneren Laurits Nielsøn (kapellan). Desuden klager han over, at han må huse mange rejsende frem og tilbage over Bygholm vejler. Præstegårdene var i mange

år forpligtede til at huse rejsende, hvis der ikke var et gæsteri eller kro i nærheden. 1638 indsendte han endnu en beretning. Denne gang om gårde og oldtidsminder. Her nævnes for første gang bl.a. bronzealderhøjene ved Skårup.

Der berettes i kirkebøgerne om omvandrende tiggerbørn, der gik fra dør til dør på egnen og som døde på vandringen og blev begravet i Lild, og om fattige mænd og koner uden tilholdssted, der ikke klarede strabadserne længere, da de nåede til Tømmerby sogn, og så fik deres grav på kirkegården der. Forbavsende mange både børn, unge og folk i deres bedste alder fra især Øsløs-Vesløs og Arup sogne har fundet druknedøden på Vejlerne ved f. eks. Glombak, Bygholm, »Hand-vejlen« og Vesløs vejle og Tømmerby fjord.

1702 d. 1. april druknede der en vandringsmand fra Thisted ved navn Anders Lauridsen. I den forbindelse skrev Michel Vogelius i Vesløs kirkebog: »Utinam non ebrius«, der oversat betyder, »Gud give, han ikke var fuld«.

Michel Vogelius lod 1706 Thomas Pedersen, boende i anneksgården i Nørre Arup, stævne for en provsteret i Vester Thorup kirke, angående Thomas Pedersens forargelige forhold ved skriftestolen i Arup kirke den 10. juli 1706, da han med skændsord stod op og gik bort fra skriftestolen og lige ud af kirken uden afløsning.

Michel Vogelius indkaldte flere vidner bl.a. Christen Pedersen i Sønder Arup, der vidnede, at Thomas Pedersen stod op, ligesom med vrede han fra skriftestolen og med højtidelig røst sagde, da han var nedenfor alteret: »Her er ingen rettergang«, og straks gik han hen til sin stol, og der tog han sin hat og gik så lige ud af kirken. Laurits Sørensen, smed i Nørre Arup, Maren Bertelsdatter og Niels Skammelsen i Amtoft bekræftede ligeledes det hændte.

Thomas Pedersen mødte ikke selv frem i retten. Han blev for det hændte dømt til at stå åbenbar skrifte i Arup kirke, det betød, at han skulle bekende sine synder i menighedens påhør. Denne straf var almindelig til 1736, da der kom nye bestemmelser. Foruden dette skulle den stakkels Thomas Pedersen, til udgifter ved sagen, betale 2 sletdaler.

To unge mænd fra Vesløsgård mistede livet ved drukning på samme dag. Et dødsfald i vinteren 1799 - d. 6. februar - i Vesløs fortæller om lidelse og hård kamp med døden: »Lars Jensen fra Vust på hjemrejse fra Thisted i en stærk gjemmentrængende kulde nåede ikke længere end til Vesløs, hvortil han kom om natten, og da han ikke nogensteds kunne komme ind, måtte han i den hårde kulde opgive sin ånd«. Han blev begravet d. 13. februar i sin alders 33. år.

I 1805 fra Øsløs kan læses: - »en fattig kone ankom til Holm mølle og fødte et pigebarn i møllerens lade, som ved hjemmedåben her i Øsløs d. 6.6. blev kaldt Maren«.

I 1845, d. 13. februar døde »Jens Vejmands« kollega ved navn Chresten Christensen Mellemmølle fra Langvad under sit arbejde - frosset ihjel på en skærvedynge.

Det fremgår også af kirkebøgerne, at selv nabopræster havde hver sit eget system, de skrev efter. I bøgerne for Øsløs-Vesløs-Arup er børn født uden for ægteskab ført mellem de ægtefødte, men i Tømmerby-Lild er de ført for sig selv. Det var ikke altid let at finde fædrene til de uægte børn, fremgår det af små præstelige bemærkninger.

Tilsyneladende har det med den »åbenbare skrifte« været praktiseret mere i

Gammel Vesløs. I forgrunden samlingshuset opført 1883 af Hannæs frimenighed.

Tømmerby-Lild end i Øsløs-Vesløs-Arup. Om det skyldes en hårdere linie hos præsterne i det nordlige Hannæs eller bedre sædelighed hos folket i den sydlige del, vides ikke.

Selvmord blev førhen betragtet som en forbrydelse, og helt op til omkring 1800 skulle amtets tilladelse søges, for at en selvmorder måtte få en kirkelig begravelse. Liget blev løftet ind på kirkegården over kirkediget og begravet i et hjørne, der var afsat dertil.

Ved trolovelse og vielse skulle forloverne underskrive en erklæring i kirkebogen om, at der var intet til hinder for ægteskabets indgåelse m.h.t. slægtskab eller andet. Det var jo sikkert begrænset, hvor meget man blandede sig med den ukendte verden uden for Hannæs.

Mange efternavne - slægtsnavne - går igen den dag i dag på egnen, og mange stednavne fra Hannæs enten blander sig med »sen - navne« eller indgår i stedet for dem.

Igennem tiderne har præsterne her omkring, som andre steder, haft stor magt i sognene og over sognebørnene i både liv og død, og især fattigfolk mærkede det på deres krop. Vilkårene for dem kunne skifte meget med de præster, der virkede i sognene. Det ændrede sig lidt efter lidt, og da kirkerne gik over til selveje omkring 1913, og efter at loven om menighedsråd på I. C. Chistensens foranledning blev ført ud i livet i 1903, kom demokratiet også ind i Folkekirken.

At kirkerne var et vigtigt samlingspunkt i sognene og en del af det folkelige liv, understreger de små tavler, der i nogle af kirkerne på Hannæs stadig hænger i våbenhuset med påskriften »Kirkestævne«. De refererer til dengang, da vigtige meddelelser og oplysninger til sognebørnene blev givet efter gudstjenesten af sognefogeden, enten i våbenhuset eller udenfor kirken. Så sent som i 1938 blev det praktiseret i Tømmerby kirke.

Siden efteråret 1943 har »Hannæs Avis« overtaget den funktion!

De kirkelige bevægelser

I 1700-tallet fik Herrnhutismen for alvor tag i en stor del af befolkningen på Hannæs, hvor det første jyske broderskab blev dannet i Øsløs i 1772, med sognepræsten Kaj Präem som åndelig leder. Hernhutismen var en pietistisk bevægelse, der dyrkede den personlige fromhed mere end kirketugten og loven og dens erkendelse, og menighedssamfundets betydning som samlingspunkt mere end præsten. I Vester Hanherred startede bevægelsen i Klim, hvor Anders Langgaard 1738 blev sognepræst i Thorup-Klim-Vust. Allerede 1740 begyndte bevægelsen at tage fart på egnen.

Fra omkring 1756 stod sognepræst Kaj Präem som leder og fører for Herrnhuterne nord for Limfjorden. I 1765 var der i Øsløs alene 50 mænd og kvinder, der sluttede sig til menigheden. I 1767 kom et herrnhutisk ægtepar, Erik og Marie Brau, der var udsendt som emissærer i Jylland, til gården Hindsels på Thyholm. Kaj Präem sendte bud efter dem, og da de kom til Øsløs, overlod han ledelsen af organisationen til Brau. 1772 oprettedes så det første jyske broderskab i Øsløs, og året efter blev der samme sted bygget forsamlingshus (nuv. adresse: Højstrupvej 143). Her samledes herrnhuterne fra omegnen og undertiden havde Kaj Präem op til 200 tilhørere. Det herrnhutiske foredrag drejede sig næsten altid om forsoning og især om lidelseshistorien og om Jesu blod og vunder. 1772 blev der også oprettet et broderskab i Christiansfeld i Sønderjylland og brødremenigheden her blev hurtigt hovedcentret for herrnhuternes arbejde i Jylland og på Fyn. Herrnhuterne var en forløber for de åndelige bevægelser, der for alvor fik tag i folk knap hundrede år senere.

Denne bevægelse kulminerede allerede før 1800, men så sent som omkring 1860, var der stadig beboere i Øsløs, der var erklærede herrnhuter. Johan Skjoldborg skildrer i sine erindringer, hvordan gårdmanden Nielsen Andersen fra sønder-i-by med hele sin familie hvert år tog til hovedsædet i Christiansfeld for at gå til alters:

»Niels Andersen var en gammel mildttalende og gudfrygtig mand. Der var gået en religiøs herrnhutsk bevægelse over Hannæs og dele af Hanherred. Ved dette røre var Niels Andersen og hans hus blevet vækket. Røret havde lagt sig og tabt sig, men Niels Andersen holdt fast ved brødremenigheden i Christiansfeld, dens hovedsæde i Norden. Hvert forår, når han havde tilsået sin mark, blev der brygget og bagt i gården, hvorefter man læssede en vogn til med brød, smør, øl og ost til dem selv og korn til hestene. Og så kørte Niels Andersen og hans hus med eget køretøj den lange vej til Christiansfeld for at gå til alters i brødremenigheden der. Jeg ved ikke, hvor lang tid det tog at køre ned gennem landet ad de trange veje fra Hannæs. Jeg tænker en 14 dages tid, de skulle jo nemlig holde rast nu og da, hestene skulle have muleposerne, og menneskene skulle have mad. Rimeligvis har de også holdt andagt under Guds frie himmel på vej til det hvide tempel i Christiansfeld for at tilbede Gud. Ved efterårstid, når høsten var i hus, foretog Niels Andersen den samme rejse for atter at gå til alters i brødremenighedens samfund«.
(Min mindebog, barndommens dage, side 114-16).

Andreas Ravn og hustru Maren, Øsløs.

I 1866 blev Christian Ehrenfried Lund kaldet til præst i Øsløs-Vesløs-Arup. Med ham kom de grundtvigianske tanker for alvor til egnen, og hurtigt fik han disse tanker indført i skolen og kirken. Men Lund, der var bror til den kontroversielle frimenighedspræst på Mors, Rasmus Lund, havde et dårligt helbred, og 1877 blev han tvunget til at holde kapellan. Ikke overraskende blev det en grundtvigianer, der fik pladsen, nemlig Søren Anker-Møller.

Da Søren Anker-Møller kendte Christian Lund fra Viborg, søgte han stillingen som hjælpepræst, og samme efterår kom han til Øsløs. Han var allerede da helt afklaret i sine kristelige og kirkelige anskuelser. Årene på Hannæs var præget af politisk røre ved siden af det åndelige, og den unge kapellan tog ofte del i den politiske debat. At Anker-Møller med en enkelt sætning kunne sige noget væsentligt, der blev husket, kom frem en dag, da han var hos frisøren i Øsløs, Johan Skjoldborgs far, Niels Skjoldborg, der endvidere var skomager. Anker-Møller havde talt om, at man ikke kunne elske på afstand, japanere, kinesere m.m. Kærligheden måtte begynde hjemmefra, og det var den gamle Skjoldborg ikke enig i. Det vidste Anker-Møller og sagde: »Ja, når man er gift, skal man begynde med at være god mod sin kone«. Det kunne Niels Skjoldborg ikke sige noget imod, men han gik senere ind til naboen, hvor han kom med følgende bemærkning: »A ku jo ha' skamferet ham«. Anker-Møller blev meget populær i sin tid som kapellan. På Mors var der allerede dannet en valgmenighed med Rasmus Lund som præst, og adskillige familier fra Hanherred, især fra Klim, løste sognebånd til ham. Imidlertid viste det sig, at valgmenigheden på Mors ikke havde den fulde frihed i kirkelige forhold. Det kom frem, da Rasmus Lund tog en lille syg pige til alters. Det var i strid med myndighedernes krav om forudgående belæring og konfirmation. Da Lund senere gjorde det samme med en dreng fra

Hjortdal, greb myndighederne ind, og Lund mistede sin stilling som valgmenighedspræst og dannede istedet en frimenighed. Lunds kirkelige handlinger havde herefter ikke borgerlig gyldighed. Han måtte ikke foretage en vielse, dåben skulle indføres i kirkebogen som hjemmedåb og blot antages som navngivning. Præsten måtte heller ikke foretage jordpåkastelse på sognets kirkegårde. Dog måtte han, hvis sognepræsten tillod det, læse fadervor og lade synge en salme.

Det var, som om troen havde overvintret i dvaletilstand hos enkelte familier på Hannæs. F. eks. på Nesagergård i Lild var der en kone, der sagde til børnene og de unge, når de skulle ud til gilder: »Når I synes, det er allerbedst, så gå stille udenfor og bed et fadervor«.

Til den slægt hørte Malin, gårdkone på Amstedbro i Lund (f. ca. 1815). Hun var Jens Peter Roelsgaards farmor og født på »Nesager«. Omkring 1850 var der ikke meget åndeligt liv i Tømmerby-Lild sogne, men da pastor F. J. Dall kom dertil, samlede han enkelte familier til fælles opbyggelse, som det hedder, og hans alvorlige forkyndelse medførte øget kirkegang, men den gik tilbage igen i de fire år, politikeren og sognepræst A. C. Riis-Lowson virkede her. Med hans afløser, den grundtvigske pastor K. J. Clausen, kom der uro i lejren. Han forkyndte, så det vakte røre, og mange søgte igen til kirke. Han blev ven med Søren Anker-Møller, kapellan hos den svagelige pastor C. E. Lund i Øsløs, og disse tre præster var meget optaget af og arbejdede på at føre de grundtvigske tanker ind i både kirke og skole på Hannæs, hvilket i høj grad viste sig at bære frugt. At forkyndelsen gjorde indtryk og vendte op og ned på indstilling og tankegang, og som en naturlig konsekvens heraf ændrede livsvaner hos mange af egnens folk, viser følgende, som nu afdøde søn af gårdejer Jens Chr. Ottesen i Lund, pastor Chr. Ottesen, Lomborg-Rom, fortæller om sin far: Jens Chr. Ottesen blev omvendt temmelig brat ved pastor Clausens levende forkyndelse, og han begyndte at snakke om kristendom med sine naboer. De blev meget forbavsede og forstod ikke, hvad der gik af ham. Han havde indtil da været »en fornuftig mand, der drak kaffepunch som de andre og gerne tog del i de mange gilder«. Det hørte helt op.

Det gik så vidt, at børnene blev betragtet med mistænksomhed i skolen, og der var en del modstand. Efterhånden var der en kreds af unge og ældre, der sluttede sig sammen og mødtes til sang og opbyggelse, og som en direkte følge deraf blev en friskole oprettet i Tømmerby sogn - først i Skadhauge senere i Tømmerby.

I Klim havde man store planer om at oprette en frimenighed i lighed med den på Mors, og som præst havde man udset sig Søren Anker-Møller. Et udvalg fra Klim, med friskolelærer Niels Gertsen i spidsen, opsøgte Anker-Møller, og det endte med, at Søren Anker-Møller accepterede med ordene: »Hvis I tør begynde, så tør jeg også«. Den 10. november 1883 kunne man indvie en nyopført frimenighedskirke i Klim. 1886 blev Søren Anker-Møller gift med Marie Lund, der var datter af Rasmus Lund, og parret flyttede ind i en nyopført præstebolig. De første år i Klim boede Anker-Møller i en stue hos friskolelærer Niels Gertsen.

Ikke længe efter at Søren Anker-Møller flyttede fra Hannæs, blev der i såvel

Tømmerby som Øsløs dannet en kreds i tilknytning til frimenigheden i Klim. I Vesløs opførte kredsen 1883 et samlingshus. En gang om måneden holdt Søren Anker-Møller skiftevis gudstjeneste i Vesløs samlingshus og i friskolen i Tømmerby. Her blev der afholdt såvel barnedåb som altergang. I Vesløs var gårdejer Jens Poulsen i mange år forsanger. Vesløs samlingshus blev endvidere benyttet til fester, møder m.m.

Sådan gik det i mange år, men efterhånden som menigheden voksede, opstod ønsket om at få egen frimenighedskirke på Hannæs.

Den 11. september 1910 indbød 5 mand til tegning af bidrag til en frimenighedskirke i Vesløs: »Undertegnede indbyder herved til tegning af bidrag til opførelse af en frimenighedskirke ved Vesløs st. Kirken, der agtes opført i 1911 eller snarest gørligt, antages at ville koste 5-6000 kroner, der tænkes hovedsagelig tilvejebragt ved frivillige bidrag. Tegnede bidrag indbetales med en femtedel hver 11.12. termin, første gang d.å., og forrentes fra denne dato med 5 pct. p.a. Kirkens opførelse, ejendomsforhold, bidragenes opkrævning og kirkens hele forhold ordnes af en af bidragyderne ved stemmeflerhed valgt styrelse eller udvalg, som også skal være berettiget til at optage lån på tegningslisterne, der i denne henseende anses som ensidige skylderklæringer.« Underskrevet af: N. C. Nielsen (Vesløs), Kristen Amtoft (Amtoft), S. Larsen, Andreas Breum (Øsløs) og Jens Koldsgaard (Øsløs).

Indbyggerne på Hannæs har tit været uenige om forskellige spørgsmål, men om frimenighedskirkens beliggenhed og dens øvrige forhold har der været stor enighed. Den kom med grund, der var købt fra Vesløsgårds udstykning, til at koste 6.500 kroner. Den 25. oktober 1911 stod kirken klar til indvielse.

Indvielsen blev overværet af ca. 300 gæster. I kirken talte Søren Anker-Møller, og prædiken blev holdt af frimenighedspræst Thorvald Balslev, Mors. Efter gudstjenesten var der sammenkomst på Vesløs afholdshotel, hvor der bl.a. blev talt af en af egnens fremtrædende grundtvigianere, gårdejer Andreas Ravn, Øsløs, sognepræsten i Øsløs-Vesløs-Arup, Johannes Nielsen, der var glad for indbydelsen, lærer Sodborg i Vesløs og af Søren Anker-Møller, der ikke havde troet, at det kunne have ladet sig gøre at rejse den. Derfor var der for ham en glans over denne dag.

Samlingshuset i Vesløs blev kort tid efter nedbrudt, idet menigheden var bange for, at det skulle blive brugt til ting, den ikke ønskede. 1914 blev der indrettet begravelsesplads ved kirken.

Søren Anker-Møller fortsatte som menighedens præst frem til 1925, da han af helbredsmæssige årsager blev efterfulgt af sin søn Gustav Anker-Møller. Af senere præster i frimenigheden kan nævnes Henning Larsen Thrane, Bent Lumholt, Jørgen G. Hansen og Johannes Dommerby. Den nuværende præst i menigheden er Aksel Heltoft. Søren Anker-Møller døde 1929, knap 80 år gammel. 1968 blev menighederne i Klim og på Hannæs til valgmenighed. Det betød bl.a., at menighedens præst måtte foretage vielser, og at modsætningen til folkekirken blev væsentlig mindre. Bl.a. kom menighedens præst under provstens tilsyn.

I 40 år virkede Anna Kragholm, Vesløs, som kirkens organist. I mange år medbragte hun selv sit harmonium, men senere fik menigheden eget orgel. Af sene-

re organister kan nævnes Grethe Christensen, Vesløs, og Christina Ingvardsen, Lund. Som sanger virkede i en årrække friskolelærer G. Lindstrøm, Klim. Han blev afløst af friskolelærerinden fra Øsløs Kristiane Bastholm. Af andre kirkesangere kan nævnes sognefoged Peder Kragholm, Vesløs (gift med Anna Kragholm), der begyndte 1924. Ved sin død 1964 blev han afløst af gårdejer Karl Jensen, Bjerget. Menigheden har idag ca. 100 medlemmer.

Den indgangs- og udgangsbøn, Søren Anker-Møller skrev til brug for frimenigheden i Klim og på Hannæs, anvendes stadig ved gudstjenesterne:

Så beder vi dig vor Gud og Fader, at du ved den gode Helligånd vil give os et åbent hjerte og øre for, hvad du vil dele med os i din enbårne Søns navn, at det må kendes af os, at du er selv til stede, og vi med hverandre må opbygges i menighedens fællesskab til dit navns ære. Amen.

Så takker vi dig vor Gud og Fader, og vi beder til dig, at dit ord må rodfæstes i vore hjerter, så vi på alle vore veje, i al vor gerning, må have lys og styrke, fred og glæde i Helligånden. Amen.

Også i de hjem, der tilsluttede sig frimenigheden, satte det præg på hverdagslivet, og mange steder var det en fast skik at synge salmer og sange morgen og aften, og tillige inden man gik til ro at bede fadervor og sige trosbekendelsen. En af dem, der tydeligt husker det fra sit barndomshjem i Langvad, er Andreas Strandridder. Hans bedstefar boede hos dem på sine gamle dage, og var der fremmede i hjemmet en aften, hændte det, at »ritualet« blev gennemført to gange, først i stuen hos forældrene og derefter inde hos den gamle bedstefar, der var blind og sengeliggende den sidste tid. Andreas mindes, at børnene ikke var så glade for, når de skulle synge »Gud giv os barnekår« - for den havde så mange vers. Forøvrigt kom bedstefaderen sin blindhed i forkøbet ved at sætte sig på en stol i yderdøren i solen og lære sig salmerne udenad, så han havde dem i hukommelsen, når han ikke kunne læse dem selv. Børnene i hjemmet lærte også mange forskellige sange af deres mor, hun sang dem for drengene, medens hun malkede.

Blandt de personer, der har haft stor betydning for det åndelige liv på Hannæs, bør nævnes Andreas Ravn og Thomas Thomsen (Bøns), begge Øsløs, der var egnens sidste lægprædikanter.

Andreas Ravn var født i Øsløs, 1854, som søn af gårdejer Jørgen Ravn, Han overtog forældrenes gård (nuv. Højstrupvej 131), 1882. Som ung var han på højskole og blev meget optaget af de grundtvigske tanker. Desuden var han en ivrig læserbrevsforfatter, til bl.a. Thisted Amts Tidende, hvor han skrev om andelsbevægelsen og diverse politiske emner. I daglig tale blev han kaldt Dres Ravn. Der går mange historier om ham. Han kunne bl.a. hjælpe mennesker i uro og anfægtelse. Der var vidner på, at Dres Ravn, midt under tærskearbejdet kunne lægge plejlen, idet han sagde et eller andet menneskes navn, som om han talte direkte til vedkommende, nu kommer jeg, nu kommer jeg, det bedste jeg kan. Så viste det sig altid, at man havde hårdt brug for Dres der, hvorfra han hørte sig kaldt. Udover sit religiøse virke skrev han lejlighedssange, var formand for husflidsforeningen og meddeler til Thistd Amts Tidende. Desuden var han ofte med til at planlægge de store grundlovsmøder på Højbjerg, der ofte samlede over 700 mennesker. Han var også meget aktiv i afholdsbevægelsen. 1918 solgte han gård-

Frimenighedskirken i Vesløs 1995 - opført 1911 af Hannæs frimenighed. Foto: Bendt Jørgensen.

en til sønnen Jørgen. Selv fortsatte han sin møde- og skriveaktivitet og brugte megen tid på at gå rundt på egnen for at drøfte religiøse emner med folk. Andreas Ravn døde 1925.

Thomas Thomsen (Bøns) var født i Bøns, Øsløs 1880, som søn af husmand Mads Chr. Thomsen. Thomas Bøns, som han altid blev kaldt, overtog senere et husmandssted i Bærkær, Øsløs. Han var den sidste grundtvigske lægprædikant. Han rejste som sine store forgængere ud omkring med gudelige hilsner og vidnesbyrd om det bedste, han vidste. De nærmeste forgængere havde han selv kendt. Bette Wolle fra Mors og Per Ørum. Thomas Bøns sagde altid om folk, der havde betydet noget for ham: »Ham eller hende kan a åller glæem«. Thomas Bøns var ofte væk fra hjemmet i flere dage, og mange steder er han blevet budt velkommen med et måltid mad og en divan eller seng, hvor han kunne overnatte, inden færden gik videre - ofte til fods. Thomas Bøns døde 1961 og ligger begravet på Vesløs fri/valgmenighedskirkegård. Han var ligesom Dres Ravn formand for Kirkeligt Samfund.

Som en anden udløber af de gudelige vækkelser på egnen fremstod Indre Mission, der på landsplan var blevet stiftet i Stenlille på Sjælland d. 13 september 1861 som omdannelse af en pietistisk lægmandsbevægelse til: »Kirkelig forening for den Indre Mission i Danmark« - som bolværk mod sekternes fremmarch.

Bevægelsen kom til Sydhannæs i 1890'erne, da to sønner af urmager og husmand, Johan Frederik Urmager, Øsløs mark, Kristian og Ludvig, som var malere i Holstebro, var blevet omvendt. På et besøg i hjemmet talte de om, hvad de havde oplevet, til bl.a. forældrene og postbudet Poul Nielsen. Senere samledes en kreds hos gårdejer Jens Mathias Jensen i Øsløs, hvor bl.a. Anders Hedegaard fra Gøttrup talte. Ca. 1900 begyndte Poul Nielsen og Johan Urmager at afholde søndagsskole, der var inspireret af en børnegudstjeneste, de begge havde over-

Jens Peter Roelsgård 1940 ved diamantbrylluppet.

været i Gøttrup. Til det første møde kom der 50 børn. I forbindelse med købmand Diges fallit, købte kredsen et stykke jord, hvor man agtede at bygge en mødesal. Men istedet blev der opført missionshus i Vesløs stationsby, der blev indviet 1916. Blandt kredsens formænd kan nævnes gårdejer Anton Søndergaard, Øsløs, snedker Lars J. Larsen, Vesløs, husmand Adolf Gregersen, Vesløs og gårdejer Poul Søndergaard, Øsløs. I mange år blev der om sommeren, på hele Hannæs, afholdt teltmøder med Peder Bonnerup, Kjelstrup, Thy, men født i Øsløs, som mødeleder. Missionshuset i Vesløs stoppede ca. 1970, og kredsen benytter idag missionshuset i Frøstrup.

I Tømmerby og Lild blev Indre Mission båret frem af Jens Peter Roelsgaard - født 1855 - død 1942 i »Roelsgård«.

Pastor Dalls alvorlige forkyndelse betød meget og gav vel også en fornyelse i gamle troende hjem. Jens Peter Roelsgaard gik i et helt år til konfirmationsforberedelse hos ham, og de to skrev breve til hinanden lige til Dalls død.

En søn af Jens P. Roelsgaard, læge Chr. Roelsgaard, fortæller om sin fars hjem, at det var et solidt og gudfrygtigt hjem at vokse op i. »Gå med Gud og hold ingen for nar«, sagde farmor til far, når han som ung skulle ud til gilder. Farmor døde i 1874, da far var 19 år gammel. Kort før hun døde, kaldte hun ham ind og bad ham synge »Aldrig er jeg uden våde«. Far kunne senere bevæget sige: »jeg forstod ikke mor dengang«.

Sønnen fortæller videre om, at han husker fra sine egne barne- og ungdomsår, at der blev sunget meget i barndomshjemmet. Salmer og sange fra Brorsons »Troens rare klenodie« - og »Peder Madsens sangbog«, og når børnene skulle rejse, sang hans far tit »Nu vi skilles fra hverandre« - et vers der vist stammer fra herrnhutertiden i Hanherred. Også andre sange fra den tid huskes.

Iøvrigt brugte Jens P. Roelsgaard mest sin salmebog, mener sønnen, og både faderen og moderen forsømte så godt som ingen søndagsgudstjeneste i Lild kirke, hvor de sad i øverste kirkestol, der fra gammel tid var »Roelsgaard«s stol.

Sønnen beretter videre, at forældrene blev gift i 1880, og to år senere ved en bestemt familiebegivenhed i Arup sogn, hvor de var med, sagde den unge kapellan i Øsløs til dem: »I er nok lysets børn«. Det var den senere frimenighedspræst i Klim, Søren Anker-Møller, som Jens P. Roelsgaard altid var på god talefod med, og som sønnen ved, engang senere udtalte til et grundtvigsk familiemedlem: »Jens Peter Roelsgaard tager jeg min hat af for«.

Som ung gårdmand kom Jens P. Roelsgaard i forbindelse med Indre Mission og en af de første missionærer, der kom til egnen, var Jens Kristensen fra Thisted, en tidligere gårdmand i Strandby på Himmerland, og han talte ofte ved møder i »Roelsgård«, der fra ca. 1882 var centrum for Indre Mission i Tømmerby -Lild. Den navnkundige Anders Stubkjær boede også flere gange på gården og holdt møder der. Engang Jens P. Roelsgaard kørte Stubkjær til Thisted efter et møde, kom han tilbage til hjemmet med et brev fra Stubkjær til sin kone, hvori der bl.a. stod: »Du skal have lige så mange tak for sidst, som der kan ligge i den bageste agerstol og i din mands lommer« - så han har sikkert befundet sig godt med at være der.

I begyndelsen af 1880'erne kom en lærer Lind fra Handbjerg ved Struer til »Roelsgård« og holdt børnegudstjeneste, og efter den tid var der søndagsskole i gården. Efter et par forgæves opfordringer fik Jens P. Roelsgaard den daværende sognepræst, pastor Finnemann, til at hjælpe sig dermed efter gudstjenesten i Lild om eftermiddagen, ligesom også de efterfølgende præster deltog i søndagsskolen. I 1894 blev den registreret i den landsdækkende sammenslutning »Danmarks folkekirkelige børnegudstjenester«, og derfor kunne søndagsskolen fejre sit 100 års jubilæum i oktober 1994 i Frøstrup missionshus, hvortil den blev flyttet, da dette hus på Jens P. Roelsgaards initiativ blev bygget. Det skete i 1909, og indvielsen fandt sted 10. januar 1910. På foranledning af Jens P. Roelsgaard var både den højkirkelige sognepræst, pastor Finnemann, og frimenighedspræst Søren Anker-Møller, Klim, til stede. Mellem disse to gejstlige var luften ikke alt for lun. Den kølige vind udgik fra pastor Finnemann, og det kom til et sammenstød mellem dem, da han nægtede Søren Anker-Møller adgang til at foretage en begravelse på Tømmerby kirkegård, så der måtte hentes muld fra kirkegården til jordpåkastelse i hjemmet.

Jens Peter Roelsgaard havde til samtlige præster i pastoratet gennem alle årene et åbent og venskabeligt forhold og var på god talefod med dem alle, og efter omtalte episode sagde han til Finnemann: »Det synes jeg ikke, De skulle have gjort«. - Daværende biskop Lind skal have sagt til pastor Finnemann, at det var korrekt, som præsten havde optrådt.

Jens Peter Roelsgaard var en fredselskende natur, præget af dyb fromhed. Hans åndelige ståsted havde tydeligvis forbindelse til de gamle gudelige vækkelser. Han deltog f. eks. altid i de grundtvigske efterårsmøder i forsamlingshuset, og for ham som for de gamle grundtvigianere var trosbekendelsen med forsagelsen en hovedhjørnesten. Åbenhed og udsyn var karakteristisk for Jens Peter Roelsgaard.

Fra 1897-1912 hed præsten her W. P. Hansen, og i hans præstetid var der en del både grundtvigsk og indremissionsk røre. De to efterfølgende præster C. B. Jepsen og M. Odgaard arbejdede klart på Indre Missions linie. Kirkegang og altergang voksede i de år, og der var mindre vækkelser. Den linie i Indre Missions-arbejdet, der blev lagt af Jens Peter Roelsgaard, er stort set senere blevet fulgt. I 1952 blev missionshuset udvidet, og i 1992 blev der indlagt fjernvarme der, og i den forbindelse blev huset renoveret.

Oxford-bevægelsen skabte en del røre i 1930'erne og bragte også nogen fornyelse, men skabte en del splid. Bevægelsen kom til landet fra England hvor den var grundlagt af en professor ved Oxford universitet. Det var en højkirkelig bevægelse i den anglikanske kirke fra 1833, og den søgte et kompromis mellem de reformatoriske bevægelser og den katolske kirke. Bevægelsen bredte sig også til Danmark og skabte i visse kredse en åndelig fornyelse. Der blev lagt stor vægt på det helt personlige gudsforhold og at bekende sine fejltrin ikke kun for Gud men i hele menighedens påhør.

I 1922 blev K.F.U.M. og K. oprettet, og i 1960'erne de grønne spejdere (K.F.U.M. og K.). De fik deres eget hus i 1969, idet en nedrivningsbarak fra Hanstholm blev flyttet til byen og ved frivillig arbejdskraft bygget om til et funktionelt hus for drenge- og pigespejdere.

Mange drenge og piger fra hele Hannæs har, siden troppen blev oprettet (for drenge først i 60'erne og nogle år senere også for pigerne), haft gode spejderoplevelser, både i det daglige spejderarbejde og på lejre og weekender. Der har også altid været deltagere herfra med på de store landslejre med mange tusinde deltagere.

Fru apoteker Marschall, der var provstedatter fra Alminde, gjorde en stor indsats for det grundtvigske arbejde i sognene, godt støttet af sin mand. I 1906 blev der på hendes initiativ stiftet en lokal afdeling af Kirkeligt Samfund, der fik god tilslutning og virkede i mange år med jævnlige møder, f. eks. blev der holdt fastemøder hver uge i fastetiden.

Det engagerede ægtepar var i høj grad medvirkende til, at forsamlingshuset blev bygget i 1908. Ved indvielsesfesten talte provst Hilden Petersen, Hillerslev, og pastor Clausen fra Ollerup, hvis far havde været præst i Tømmerby-Lild. Endvidere blev der talt af daværende sognepræst W. P. Hansen.

Som talere i forsamlingshuset gennem årene derefter var både præster, provster, biskopper, højskoleforstandere, lærere og skuespillere indbudt, med mange tilhørere fra både Folkekirken og frimenigheden, fortæller fru Marschall selv i en avisartikel 1954. Bl. a. var den kendte og højt skattede pastor Søren Anker-Møller fra Klim en ofte benyttet taler. Hun fortæller også, at allerede i foråret 1905 var hun med til at iscenesætte en lille komedie »Fastelavnsgildet« med lokale amatører, og det vakte stormende lykke, så der i de følgende år blev spillet større eller mindre komedier til stor glæde for folk og med det gode formål at anskaffe et orgel til Tømmerby kirke, som i lighed med andre landsbykirker var uden musik, og det lykkedes også.

Under første verdenskrig blev der ligeledes på fru Marschalls initiativ oprettet en afdeling af De danske Ungdomsforeninger, og der blev holdt møde for de unge hver 14. dag med god tilslutning. Fru Marschall var foreningens formand og fortæller om disse afteners program, at det vekslede med foredrag, oplæsning, kaffepause og lidt folkedans. Til slut et andagtsstykke og en aftensang. I en årrække var fru Marschall desuden medlem af Tømmerby menighedsråd.

Da familien i 1926 forlod egnen og flyttede til Hornsyld, svandt det grundtvigske arbejde i forsamlingshuset ind. I årene efter familien Marschalls fraflytning var der en »Kirkelig Samfund«s kreds, som var ledet af bl.a. skomager Christensen, sognefoged Poul Krogsgaard og landpost Martin Andersen. Også lærer H. Fromholt Hansen, Kærup skole, øvede en god indsats. De fleste grundtvigske familier i sognene slutter sig nu til valgmenigheden i Klim med valgmenighedskirken i Vesløs som samlingspunkt. I 1968 blev frimenigheden på Hannæs sammen med Klim frimenighed omdannet til valgmenighed. D.v.s. at den står under biskoppen og har rammer og beføjelser som Folkekirken og har dermed ikke så frie hænder som Frimenigheden. Valgmenigheden vælger selv sin præst på den måde, at bestyrelsen afgør valget, men ansøgeren prøveprædiker i menighedens egen kirke, og alle har de mulighed for at høre vedkommende og give sin mening tilkende. Mødeaftener med sang, litteratur og foredrag på programmet holdes rundt om i hjemmene, og menighedens medlemmer tager også del i arrangementerne i Klim.

Thomas »Bøns« Thomsen med familie, Øsløs, foran ejendommen Bærkær 1.

Krucifikset - ved vejen

Pastor Damgaard, der kom til Tømmerby-Lild sogne i 1936 og forøvrigt ved sin indsættelse var landets yngste præst, begyndte uorganiseret ungdomsarbejde i forsamlingshuset og også i missionshuset. Inden han rejste fra egnen i 1942 afslørede han ved en lille højtidlighed d. 7. okt. et krucifiks vest for Frøstrup på hjørnet, hvor vejen fra Frøstrup til Glæde krydser Gl. Aalborgvej. Krucifikset blev skænket af en anonym dame via et legat, formidlet af apoteker Knud Wøldike Schmidt, der selv skænkede pladsen, det står på. Det stod støt og solidt på sit fundament indtil 1981, da det brækkede under en storm. Tømrer Niels Mølbæk, Frøstrup, fornyede korsets lodrette stolpe, og 8. marts 1982 blev krucifikset rejst påny ved vejkrydset.

Placeringen af krucifikset i umiddelbar nærhed af vejskiltet, der viser til Glæde, har gennem årene givet anledning til kommentarer lokalt og i mange af landets aviser. Set udfra kristendommens opstandelsestro kan placeringen være en understregning af evangeliet. Ældre folk på egnen husker stadig, at man via Glædevej kunne komme til både Betlehem og Himmerig - lokale stednavne for nogle husklynger langt ude i klitten. Der findes ingen af de små ejendomme derude mere. Disse lokaliteter var efter almindelig menneskelig målestok ikke noget jordisk paradis, men alligevel er mange generationer født og opvokset på disse steder, og selvom det var under meget fattige og trange kår, var det dog deres hjem og dermed centrum i deres liv. Selvopholdelsesdriften måtte blive skærpet der. Det drejede sig om at overleve.

Frøstrup missionshus.

I sidste halvdel af besættelsesårene var pastor J. P. Christensen præst i sognene, og i disse år og årene umiddelbart efter var der stor tilslutning til gudstjenester og møder i forsamlings- og missionshuset. Det er, som om udefrakommende fælles trusler øger trangen til fællesskab om det, man i bund og grund er fælles om. Det var medens J. P. Christensen var præst her, at der blev nedsat et udvalg til at forberede rejsningen af en kirke ved Lildstrand, og det var hans efterfølger i embedet, pastor Herluf Sørensen, der var med til at virkeliggøre tanken. Pastor Christensen med familie var de sidste præstefolk, der boede i den gamle præstegård i Kærup. I januar 1947 flyttede præsteparret Herluf Sørensen ved deres ankomst til Tømmerby-Lild ind i den nedlagte Kærup skole, og denne bygning har siden været sognets præstebolig. Fra 1965-1976 således for pastor Johs. Sørensen med familie, og i sommeren 1976 rykkede pastor Poul Farsinsen og hans familie ind i boligen. Den er gennem årene blevet restaureret med om- og tilbygninger til følge. Sidst med en ny konfirmandstue i 1994. Her afholder menighedsrådet og sognepræsten bl. a. også sogneaftener.

Der blev i en del år omkring 1960 i sognene arrangeret højskoleaftener i vinterhalvåret. På initiativ af ungdomsnævnet blev alle foreninger i Tømmerby-Lild indbudt, og det resulterede i et samarbejde mellem en række lokale foreninger. Møderne blev holdt skiftevis i Frøstrup og Lild forsamlingshuse. Men alt har sin tid, og det gjaldt også disse arrangementer. Selvom de samlede mange mennesker i nogle år, svandt interessen lidt efter lidt, og bortset fra enkeltstående fæl-

Krucifikset ved Glædevej, rejst 1942.

les arrangementer i årene derefter, har der ikke været lignende tiltag af folkelig / kristelig art i pastoratet. Muligvis bærer fjernsynet en del af skylden herfor.

Mange interessante og spændende oplysninger kan hentes i forskellige bøger, der beskriver det kirkelige og folkelige liv og røre på egnen. Her tænkes især på tiden fra grundlovens indførelse ca. 1850 og 100-125 år frem. Det fremgår tydeligt, at skiftende præster af forskellig indstilling og format sammen med vågne og djærve lægfolk har præget det kirkelige liv i generation efter generation. Ligeledes at krige og kriser, med- og modgangstider har indvirket derpå.

Efter besættelsestidens knappe og utrygge år blev alle kræfter tilsyneladende sat ind på materiel fremgang, og efter 1950 har en revolutionerende udvikling på det materielle plan især fundet sted. Velfærdsstaten blev en realitet med 1968-ungdomsoprøret til følge. Velstand er ikke altid velfærd. Der skal som bekendt en bred ryg til at bære gode dage. Ikke alt nyt er godt - og alt gammelt dårligt, men tiden står aldrig stille, og der er meget at glædes over i udviklingen gennem de sidste 50 år. Også det kirkelige og folkelige liv har været påvirket af den udvikling, og på det område er det tydeligt, at det kan skilles i et før - og et efter 2. verdenskrig. Tidens strømninger og folkets interesse og behov ændrer sig stadig på godt og ondt. Hvert slægtled får sine udfordringer og må selv forholde sig til dem. I hundredåret efter de store vækkelser, som satte dybe spor også på Hannæs, må vi som vækkelsens tip-tip-oldebørn konstatere, at tiden er en anden, og samtidig med respekt og ærefrygt se tilbage på både de stærke mænd og kvinder og deres indsats før os, men sandelig også på de mange »stille i landet«, rundt i hjemmene især, der ved deres tro og trofasthed mod fællesskabet var grundstammen i det kirkelige liv på Hannæs. Billedligt talt står vi »på skuldrene« af dem - både åndeligt og materielt - og netop ved at kende vore rødder kan vi få inspiration til at se fremad.

I et demokrati med tanke- tros- og talefrihed er det stadig det enkelte menneskes ret og pligt at have et personligt ansvar, en personlig holdning og en personlig tro, og udfra det medvirke til et godt og frugtbart fællesskab.

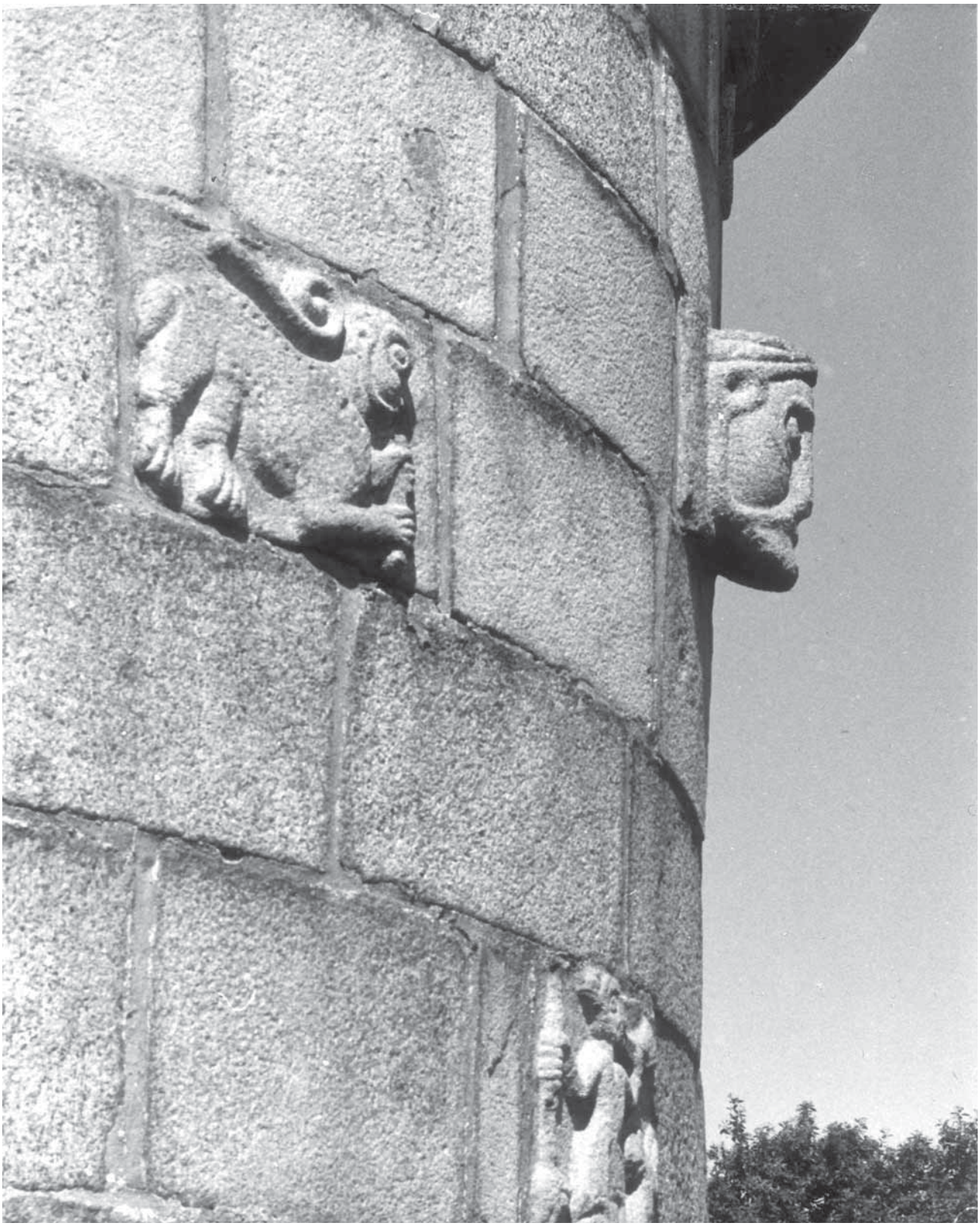

Kapitel 13

Johan Skjoldborg

Der er født - og har levet - mange interessante mennesker på Hannæs, men den mest kendte og berømte er uden tvivl forfatteren og agitatoren Johan Skjoldborg. Johan Martinus Nielsen Skjoldborg var født i Skippergade i Øsløs d. 27. april 1861 som yngste søn af skomager og husmand Niels Chr. Hansen Skjoldborg og hustru Sidsel Kjerstine Thomasdatter. I hjemmet på faderens værksted kom der mange mennesker, ikke bare for at få lavet sko og støvler, men også for at få en snak med skomageren, der efter datidens målestok var en særdeles oplyst mand. Udover oplevelserne på værkstedet, kom den lille Johan i kontakt med mange mennesker, når han udførte sine småjobs, bl. a. arbejdede han i Søndergård i Øsløs, på herregården Vesløsgård, løb med telegrammer for købmand Dige, plantede græs ved Bygholm Vejler og var hyrdedreng samme sted. Sidstnævnte job var dog en noget ensom affære, hvor han kun havde køerne at tale med.

I skolen, der lå lige ved siden af hjemmet, viste han sig snart at være en af de flittigste og mest interesserede elever. I »det bette kammer«, hvor lærer Himmelstrup havde en række bøger stående, stiftede han for første gang bekendtskab med litteraturen og danmarkshistorien. Det var også i skolen, at han første gang stiftede bekendtskab med de Grundtvig-Koldske skoletanker i skikkelse af andenlæreren Jacob Nissen Schmidt, der stammede fra Haderslev, og som senere blev lærer på Mors.

Da Skjoldborg som 14-årig skulle til at finde sig en livsstilling, puttede faderen 3 sedler ned i en strømpe, hvorpå der stod maler, bager og købmand. Johan trak købmanden, og han kom i lære i Nibe, hvor faderen havde bekendte. Denne læreplads ødelagde imidlertid hans fødder og ben. Faderen hentede ham hjem på en krejlerskude, og med krykker under armene fik han plads som hjælpelærer til en løn af ca. 75 øre om dagen på egen kost. Da han befandt sig godt i dette »embede«, opstod ønsket om at blive rigtig lærer. Dette var imidlertid umuligt af økonomiske grunde.

Dette problem blev løst af faderen, der lod ham tegne en livsforsikring, og med den i hånden som garanti gik han rundt hos de mere velhavende gårdmænd på egnen og tegnede aktier i sin egen fremtid, og fik på denne måde økonomisk mulighed for at læse ved seminariet i Ranum fra 1878 til 1881. Her havde han foruden eksamenslæsningen rige oplevelser ved at læse litteratur og ved det gode kammeratskab, der var de studerende imellem. I sin seminarietid havde han iøvrigt nær sat livet til, da han under en snestorm ville gå hjem til Øsløs for at holde jul. Han var i følgeskab med to kammerater fra Vesløs og Mors. De arbejdede sig med stort besvær over Vejlen. Men vejret blev værre og værre i den mørke aften. Til sidst sank de udmattede ned i sneen. Der kunne de let være frosset ihjel. Det var et stort held, at morsingboen var tyndt klædt på, han måtte nemlig hele tiden op og spanke rundt for at holde varmen. Pludselig fik han øje på et lys i snetykningen. Han fik hurtigt vækket de to andre og fik dem op, og nu

Johan Skjoldborg 1902.

gik det frem imod lyset. Det viste sig at komme fra ingeniørboligen ved Bygholm vejler, hos William Stevens. Her blev de tre lidt forkomne seminarister vel modtaget og fik lov til at overnatte, og næste dag kunne de fortsætte og nåede trods alt hjem til jul.

Efter endt lærereksamen, resultatet var ikke imponerende, fik han plads som hjælpelærer i Kollerup ved Fjerritslev. Her traf han lærerinden Dorethea Nielsen, som Skjoldborg i sine erindringer karakteriserer som en betydelig personlighed, der fik stor betydning for hans åndelige udvikling. De blev gift 1883. Han var da 22 og hun var 48 år, hvilket fik den gamle skomager til at sige: »Det må være den skinbarlige kærlighed der gør det«. Men iflg. Skjoldborg blev det på alle måder et lykkeligt ægteskab. De oplevede mange muntre ting, også når de gik til frimenighedskirken i Klim. En mand ville en dag tage en fjer bort, der sad fast i hans ledsagers frakkekrave. »Ti endelig stille med det«, sagde manden, »Skjoldborg laver bare en historie om det«.

I sin undervisning var han meget utraditionel efter datidens normer. Det normale var remser og udenadslæren efter nogle som regel gamle lærebøger, men Skjoldborg tog fat på at fortælle uden brug af bøger, og det foruroligede tit forældrene og ikke mindst skolekommisionen, men efter en samtale med læreren var de som regel beroligede. Til eksamen, hvor det hændte, at selve biskoppen kom på besøg, klarede børnene sig godt, og de var ofte mere frie end skolebørn ellers var. Prygl fik eleverne aldrig, men en gammel elev har fortalt, at han har set Skjoldborg vred engang, og det var, da de store drenge havde drillet Dorethea, der ofte stod for undervisningen, når Skjoldborg havde andre ting på tapetet.

Mens Skjoldborg var lærer i Kollerup, begyndte han at skrive, idet han fik publiceret en fortælling, »Et endeligt«, i Folkets almanak 1886. Desuden skrev han halvvidenskabelige afhandlinger til historiske tidsskrifter, blandt andet om krejlernes tilværelse i Øsløs.

1889 blev Johan Skjoldborg ansat som enelærer ved Koldmose skole i Tranum sogn.

Der boede der mange mærkelige og særprægede mennesker. Skjoldborg besøgte dem og fik stof til fortællingerne i hans første bog »I skyggen«, der udkom 1893. Det var skildringer af stille og fattige eksistenser. Bogen vakte ikke den store opsigt, det var først med debutromanen »En stridsmand« fra 1896, om husmanden Søren Brander og hans kamp for tilværelsen, det store gennembrud kom. Denne roman blev vigtig i agitationen for oprettelsen af husmandsforeninger. Den første egentlige husmandsforening blev iøvrigt dannet i Vust, Klim og Thorup samme år, som romanen udkom, og de følgende år begyndte Skjoldborg en omfattende foredragsvirksomhed over hele regionen, hvor han på hesteryg tog rundt og agiterede for oprettelsen af husmandsforeninger, og agitationen hjalp, for i løbet af de næste få år havde de fleste sogne eller kommuner fået en husmandsforening.

I 1898 kom romanen »Kragehuset«, der ligeledes agiterede for husmandssagen og de nye tider med andelsbevægelse, åndelig vækkelse m.m.

I 1900 havde Skjoldborg den store sorg at miste sin hustru, der havde været en god vejleder og støtte for ham i 17 år. Efter Doretheas død fortsatte Skjoldborg som lærer i Koldmose i endnu to år. Men 1902 blev han fuldtidsforfatter

Johan Skjoldborgs fødehjem. Skippergade 6, Øsløs, til højre Øsløs søndre skole.

og foredragsholder. I en periode blev han røgter på en herregård for at samle stof og indtryk til sin næste roman »Gyldholm«, der udkom 1902, og som skildrer herregårdshusmandens triste og hårde tilværelse. Med en til tider uhyggelig realisme skildrer Skjoldborg bl.a., hvordan hovedpersonen, Per Holts, børn indebrænder, fordi forældrene på grund af arbejde ikke havde tid til at se efter dem. Episoden bygger på en virkelig hændelse. Denne åbner Per Holts øjne og får ham til at forlade herregården for at skabe en ny tilværelse. Inden han rejser, har han forsøgt at få de andre med i en strejke, dog uden held. Romanen opfordrer arbejderne til at gå over til socialismen og organisere sig i tyendeforbund. I fortsættelsen, »Per Holt«, fra 1912, er Per med i kollektiv udstykning af en gammel herregård. I 1902 gifter Skjoldborg sig igen. Denne gang med sangerinden Louise Abendt, født i København 1873. 1904 kommer romanen »Bjærregården«, hvor konflikten mellem generationerne, og konflikten mellem den velbjærgede gårdmandsklasse og de fattige husmænd og daglejere skildres på overbevisende måde.

1908 købte Skjoldborg halvøen Dynæs ved Silkeborg, hvor han kunne afprøve sine ideer om husmandsbrugets rette drift. Mens Skjoldborg ejede Dynæs, var der næsten altid gæster i huset bl.a. forfatterkollegerne Martin Andersen Nexø, Jeppe Aakjær og Johannes Buchholtz. Desuden skete det tit, at op til flere landevejsriddere tog ophold i kortere eller længere tid. Det var også i denne periode, de velbesøgte Dynæsmøder blev afholdt. Med op til 20.000 deltagere var de den tids største folkemøder. Blandt talerne var radikale og socialdemokratiske politikere og forfatterkollegerne og vennerne Jeppe Aakjær og Martin Andersen Nexø. 1911-12 var Skjoldborg og hustru, inviteret af danske foreninger, på foredragsturne i USA, hvor han fik lejlighed til at tale for en del af de udvandrere, han ofte selv skildrede i sine fortællinger.

Men de mange besøg af vennerne m.m. og udbruddet af 1. verdenskrig, der gjorde det umuligt for ham at få udbetalt honorar for de værker, der var oversat i udlandet, knækkede Skjoldborg økonomisk, og 1915 måtte Dynæs på tvangsauktion.

Hjemlængsel

Problemerne med økonomien m.m. fik Skjoldborg til at søge tilbage til sin fødeegn, som han dog aldrig havde sluppet helt. Forældrene var forlængst døde. Moderen, der i sine sidste år var lam og stum, døde 1892. Niels Chr. Hansen Skjoldborg, der i sine sidste leveår havde husholder, døde 1899. De ligger begravet på Øsløs kirkegård. På graven rejste Johan Skjoldborg og hans to brødre, Thomas, der var skomager og brevsamler i Øsløs, og Hans Chr., der i sine unge dage var sømand og som blev lods i Løgstør, en stor mindesten. På bagsiden af den er indgraveret en strofe fra et digt af Johan Skjoldborg: »Ak mor, hvad er vel sønnens sange? Kun blomster på din grav. Men kærligheden i mit hjerte, den blomstrer aldrig af«.

1914 kom romanen »Spillemandens hjemkomst«, hvor hovedpersonen er en ung spillemand fra Øsløs, der drager ud i den store verden, men vender tilbage til Hannæsland og Øsløs for at dø:

»Så kom endelig den dag, da han vandrede ind i Hannæsland, hans barndomsegn. Allerede da han gik ned ad Bjerget bakke, mærkede han, at jorden var anderledes at træde på, det var ikke som at gå på en almindelig vej. Her havde han som barn første gang set den kgl. gule diligence køre op ad bakken, og den stærkt gule og purpurrøde farve havde funklet ham i møde som et bud fra en større og festligere verden, end han hidtil havde kendt. Og da den rødklædte kusk så tog hornet for munden og blæste i sommeraftenen, så det gjaldede over engen og kæret, følte han sig hentaget som i et eventyr.

Så kom Tømmerby, den langstrakte by ved vejen nord i Hannæs. Han kendte de lave gårde og de lange, smalle huse, der stod som stilfærdige bekendte på hver side af vejen og hilste ham ved hans hjemkomst. Da han i heden sønden for byen nåede til »Tingstedet« en samling lyngklædte tuer med bautasten, den tusindårige gravplads, satte han sig lidt i vejgrøften og forestillede sig de gamle vikinger lande her på samme sted, her ved denne vig af Tømmerby fjord, hvor de havde jordfæstet deres døde. Og han tænkte sig deres lange åreskuder i en række herfra ud mod Mombjerg knude og syd på ind i den store Limfjord. Der havde været drift og dragning i de karle fra den tid. De små bølger går ikke mere i Tømmerby fjord, som en moderne tid har udtørret, nu stryger vinden over det bølgende græs der, men lige skønt blomstrer her endnu den jyske lyng, og lige kraftig står Langvadbjerge i vest på den anden side fjorden ...

Den hjemvendte spillemand gik hen over Skårup høje, ud til Strandkær, ud til drengenes tumleplads ...

Han går langs fjordstranden hen til Kåglænding. Her sætter den hjemvendte spillemand sig i sandet og lytter til bølgernes rullen over de blanke, sneglegroede sten. Hans øjne følger den fint bøjede strandlinie. Således har denne strand ligget fra den tid, den dukkede op af vandene. Her bliver han siddende og lytter til bølgeslaget. Det går ud og ind i hans drømme og tanker som intet andet i verden, det stigende og faldende brus, det er naturens, det er livets toner, der strømmer gennem tilværelsen. Her er det, hans væsen hænger sammen med, her er

Peter Olesen og hustru Anine i døren til stuehuset. Højstrupvej 140, Øsløs, der blev kaldt »Hyldgård« i romanen »Nye mænd« 1917 af Johan Skjoldborg.

hans hjemstavn, her er hans lykke, her er han selv. Her på den hjemlige strand bliver hans sjæl rolig«.
(»Spillemandens hjemkomst«, Hus og hjem udgave 1959, s. 53-54).

1915 udsendte Skjoldborg sin eneste digtsamling »Dynæs digte«, hvor længselen efter hjemstavnen også træder tydeligt frem, og samme år søgte han sammen med sin hustru til Øsløs for at skrive og lave studier til sin næste roman »Nye mænd«, der udkom 1917. Forinden havde han undervist på højskolerne St. Restrup og Kærhave ved Ringsted.

Da Johan Skjoldborg og fru Louise kom til Øsløs, var det slet ikke så let at få et sted at bo. Han henvendte sig et sted, hvor man gemte hans hjemstavnssang fra 1902 »A howe godt mi bette ti«, men der var intet at leje. Han prøvede så at leje et lille hus, hvor der havde boet et par enlige piger, men ejeren sagde spøgende til ham, at det kunne ikke nytte, for hans hustru kunne ikke gå ind ad den meget snævre spisekammerdør. Men endelig lykkedes det parret at leje en aftægtsstue hos gårdmand Chr. Tølbøll Jespersen sønder-i-by (nuværende adresse, Amtoftvej 8). I denne stue blev store dele af »Nye mænd« udtænkt og skrevet. Han gik lange ture til Snedkerbjerg, Lyngbjerg og den elskede Limfjord og alt det, han på fremragende vis skildrer i »Nye mænd«.

Denne roman rummer mange af hans bedste tanker. Fra tid til anden fik han hjælp af nabogården Koldsgårds ejer, Jens Koldsgaard. Han gav Skjoldborg mange oplysninger; det kunne ske, at digteren havde glemt hvilket særligt navn, man på Hannæs havde til hver enkelt fugl og vel også fagudtryk.

»Nye mænd« er, bortset fra at handlingen udspiller sig i hans hjemby, en videreførelse af hans forsøg på at tegne modsætningerne mellem den ældre og den unge generation. Den ældre slægts fastlåste klassebevidsthed og ungdommens moderne livssyn med stor respekt for poesi og den nye tids digtere. Bogen er endvidere en stærk kritik af andelsbonden, en kritik han hermed fortsætter fra Bjerregården, og en kritik af bondens optagethed af bestyrelsesposter og højere positioner, men den er samtidig i naturbeskrivelserne en hyldest til hans hjem-

egn. Gården »Hyldgård« har Skjoldborg skabt udfra sin barndoms nabogård (nuværende adresse: Højstrupvej 140), der i 1915 ejedes af Skjoldborgs gamle skolekammerat Peter Olesen. Denne gård har iøvrigt været i samme slægts eje i over 200 år. Idag (1995) ejes den af Peter Olesens nevø Lars Olesen, der har haft den siden 1932.

»Nye mænd« blev en meget solgt bog, der kom i oplag efter oplag. I det hele taget var Johan Skjoldborg fra 1910 og til sin død en af landets mest læste forfattere.

Men den klasse, han havde haft mest betydning for, var dog husmændene og landarbejderne. I taknemlighed over, hvad han havde gjort for dem, skænkede de ham en æresbolig i Løgstør, hvor han kunne se »hjem« til sit elskede Hannæs.

Hæder og ære

Pengene blev skaffet via en landsindsamling, startet i husmændenes blad »Husmandshjemmet», på initiativ af bl.a. N. C. Nielsen, der var en af pionererne indenfor husmandsbevægelsen, og 1918 kunne familien Skjoldborg, de havde en plejedatter, flytte ind. I de næste mange år fortsatte Johan Skjoldborg med at skrive og med sin foredragsvirksomhed.

Udover en lang række noveller publiceret i diverse blade og tidsskrifter og romanerne »Jens Jacobs sønner« (1920), »Præsten i Løgum« (1921-22) og »Lene« (1928), samt novellesamlingerne »Skyer og solglimt« (1923), »Malm og gry« (1927) og »Dybe strømme« (1931), skrev Skjoldborg en lang række kronikker, navnlig i Politiken og Socialdemokraten, om relevante samfundsspørgsmål. Desuden var han flere gange i statsradiofonien i forskellige sammenhænge.

I 1931, da han fyldte 70 år, blev dagen markeret på behørig vis. Selve dagen blev fejret på Frederiksberg. Der var nedsat en prominent festkomite, og Socialdemokraten og Politiken støttede arrangementet praktisk og økonomisk. Blandt festkomiteens medlemmer var at finde forfattervenner som Johannes Buchholtz, Richardt Gandrup, Henrik Pontoppidan og Martin Andersen Nexø, og fremtrædende politikere som statsminister Stauning og undervisningsminister Borgbjerg. Festen begyndte på »Josty« med middag, hvor Martin Andersen Nexø holdt festtalen, og hvor de øvrige talere var Sofus Michaelis fra forfatterforeningen, Johannes Buchholtz, der talte for fru Louise, og den radikale husmandsforkæmper, folketingsmand Niels Frederiksen. Skuespilleren Henrik Malberg karakteriserede Skjoldborg som dramatiker.

Kl. 21.30 begyndte en folkefest i Frederiksberg have med fakkeltog af studenter, arbejdere og kunstnere. Der var sang og underholdning - og det regnede. Statsminister Stauning holdt tale på ladet af en vogn. Han sagde bl.a.:

»De blev landproletariatets skildrer, man følte, at De havde tilknytning til den sorte muld, de bølgende agre, men man følte også, at De elskede menneskene højere end jorden. De viste os billeder af småkårsfolks liv, af fattigdom og social uret, men De viste os også kampen for bedre kår, og De lod bestandig proletariatet skue frem til en tid, hvor mennesket har sejret«.
(her fra Knud Sørensen: Op over den lave jord, 1990, s. 238-39).

Johan Skjoldborg i æresboligen i Løgstør 1925.

Det var først og fremmest arbejdere, der her hyldede en af deres digtere. Husmændenes hyldest kom nogle dage senere. Festen blev holdt i Århus. Det var De samvirkende husmandsforeninger, der stod som arrangør. Hovedtalen blev holdt af formanden, Jens Holdgaard. Samme dag blev der afsløret en buste af Skjoldborg. Den var udført af billedhuggeren Carla M. Christiansen og blev i 1934 opstillet i Mølleparken ved Århus Kommunes hovedbiliotek; også i Thisted, Løgstør og på Hannæs blev Skjoldborgs 70 års dag markeret.

1934 og 35 udgav Skjoldborg to bind med erindringer. I 1. bind, der beskriver hans barndom og opvækst i Øsløs, er der mange fine skildringer af især forældrene, men også mange af de mennesker, unge og gamle, der kom i skomagerhuset, skildres med humor og varme. 2. bind er en skildring af hans seminarietid og de erfaringer, han gjorde livet igennem. Han startede på et 3. bind, men helbredet gik ned ad bakke. I slutningen af 1935 blev han indlagt på Aalborg Sygehus med en alvorlig sukkersyge. Her døde han efter et fald den 22. februar 1936. Dele af de upublicerede erindringer er offentliggjort af Jens Rolighed i bogen: »Jyske digtere og deres hjemstavn«, Kbh. 1960.

Efter Skjoldborgs død var aviserne selvfølgelig fyldt med lovord om den gamle, store digter, men man er stort set enige om at nedvurdere de socialrealistiske romaner »Bjerregården«, »Gyldholm« og »Per Holt«, og fremhæver idyllikeren og den folkelige fortæller, altså den mere bløde hjemstavnsforfatter.

Også i den lokale presse, Thisted Amts Tidende, blev Skjoldborg mindet. Lokalhistorikeren og læreren Niels Sodborg, Vesløs, skriver i sine mindeord bl.a.: (22. februar 1936).

»Jeg skal her ikke komme nærmere ind på hans digtning, men vil dog gerne

Indvielsen af Skjoldborgmuseet 27. 4. 1961.

pege på, at gennem hans digtning toner tit en ægte hjemstavnsfølelse. Dette er f. eks. tilfældet i de sidste stemningsbevægede kapitler i bogen »Spillemandens hjemkomst«, hvori Skjoldborg gribende og stærkt personligt skildrer spillemanden Jens Tonsgaards hjemkomst, da han står på kirkebakken i Øsløs og dybt grebet går ind i sin barndomsby. Det er noget af det smukkeste, Skjoldborg har skrevet. Men heller ikke hans medfølelse med fattigmands kår skal glemmes, ej heller det venlige sind, som lyser ud fra hans mindebøgers blade. Det var altid en stor glæde for Skjoldborg, at han fra sit smukke hjem på bakken ovre i Løgstør kunne se sin barndomsby, Øsløs, særlig en smuk sommerdag, når sollyset glimtede ud over den blå fjord. Nu er han død, men aldrig vil det glemmes, hvad Skjoldborg har givet vort folk.«

Bisættelseshøjtideligheden blev afholdt i Aalborg den 28. februar, men på grund af en voldsom snestorm dagen i forvejen var der mange, der ikke nåede frem.

Hovedtalerne var tidligere statsminister C. Th. Zahle, formand for husmændene Jens Holdgaard og Skjoldborgs gode ven, forfatteren Richardt Gandrup. Først den 4. marts blev vejret så godt, at den egentlige begravelse i Løgstør kunne afvikles. Her blev der talt af forfatteren K. K. Nikolajsen, samt af husmand og forfatter Anders Kristensen, der i sin tid havde tjent hos Skjoldborg på »Dynæs«.

Louise Skjoldborg døde 1942 og plejedatteren året efter.

I de følgende år blev der arbejdet på at indrette huset i Løgstør til museum, men på grund af uenighed om prisen gik disse planer i vasken. Huset kom i privat eje, men endnu idag diskuteres fortsat muligheden for at indrette et Skjoldborgmuseum i huset på bakken.

I husmandskredse havde Skjoldborg fortsat en stor plads, og da digterens 90 års dag nærmede sig, blev der afholdt en række møder over hele Hanherred, hvor det blev besluttet at rejse en mindesten over Skjoldborg i hans fødeby Øsløs. Den 23. juni 1951 blev mindestenen afsløret i overværelse af ca. 250 mennesker.

Socialminister Julius Bomholt holder indvielsestale ved Skjoldborgmuseet.

Den fik sin plads overfor Øsløs købmandshandel midt i Øsløs by. Grunden var skænket af Øsløs-Vesløs-Arup kommune og stenen af Hanherredernes husmandskreds. Hovedtalen blev holdt af formanden for De jyske husmandsforeninger Andreas Søndergård, Outrup på Mors.

I sin tale takkede han husmandsforeningerne i Hanherred, som havde medvirket til at mindestenen kunne rejses, og fandt at det var meget naturligt at rejse den i Øsløs. Han fortsatte:

»Jeg så Johan Skjoldborg sidste gang, da han gæstede Mors for at se den store udstykning af herregården Blidstrup. Skjoldborg så dengang træt og udslidt ud, men han frydede sig over fra herregårdens trappe at se ud over 27 nye husmandshjem. Sin kærlighed til denne sag har han beskrevet i verslinierne, som står på denne sten:

»Vi vil rejse nye huse, nye hjem fra strand til strand,
med de hundredtusind haver smykket skal det stå vort land«.

(Her fra Thisted Amts Tidende, den 25 juni 1951).

Efter hovedtalerne havde flere ordet bl. a. formanden for Hanherredernes husmandskreds Johan Lindstrøm, Fjerritslev, sekretær Thomas Kristensen, Århus, og sidste taler var J. C. Jacobsen, lærer i Øsløs gennem en menneskealder, der gav et rids af Skjoldborgs liv og forfatterskab. Højtideligheden sluttede med at forsamlingen sang Skjoldborgs indledningsdigt til romanen »En stridsmand«, »Du husmand som ørker den stridige jord«.

Barndomshjemmet

Barndomshjemmet i Skippergade i Øsløs havde efter faderens død i 1899 haft flere ejere, og da den blev sat til salg af den daværende ejer, Jens Peter Jensen, der var forhenværende kirkegraver i Øsløs, besluttede det daværende sogneråd at

Johan Skjoldborgs forældres grav på Øsløs kirkegård.
Foto: Bendt Jørgensen.

erhverve huset for at indrette det til museum. Huset blev købt for 9.000 kr. bl.a. med støtte fra tipsmidlerne, private bidragydere og de lokale pengeinstitutter. Man var indstillet på, at indvielsen skulle finde sted på Skjoldborgs 100-årsdag den 27. april 1961, og nu fulgte et hektisk arbejde med at skaffe effekter til museet, der skulle indrettes på baggrund af Skjoldborgs beskrivelser i sine erindringer. Desuden skulle huset indeholde en mindestue for Skjoldborg og hans forfatterskab. Blandt de effekter, der blev indsamlet, skal her nævnes et sæt skomagerværktøj, skænket af skræddermester Chr. Christensen, Fjerritslev. Det havde tilhørt hans svigerfar, der var skomager i Fjerritslev. Desuden blev der bl. a. skænket en sofa, der havde tilhørt Skjoldborg, mens han var lærer i Koldmose. Efter en ihærdig indsats stod museet klar til indvielse efter planen.

Indvielsen blev overværet af over 300 mennesker, bl. a. af to nevøer til forfatteren, sønner af Skjoldborgs bror, Hans Chr. Skjoldborg, overkontrollør Johan Skjoldborg, København og fhv. skibsfører Aage Skjoldborg, Nørresundby.

Indvielsestalen blev holdt foran barndomshjemmet af socialminister Julius Bomholt, han sagde bl.a.:

»I hjemmet mødte han jævne menneskers fortællekunst, en vågen politisk interesse og den danske folkesang. Det var denne arv, han forædlede. Hannæsmålet bevarede han til sin død. Fra den første bog til den sidste var det landskabet her, der gav baggrund til hans skildringer. Fjorden, der krummer sig ind i landet mellem Gårdbækhave og Holmtange, med Skårup høje og Lyngbjergknude i nord og de vældige vejler i øst og vest«. Han sluttede med at referere til spillemandens hjemkomst: »Da spillemanden stod på Øsløs kirkebakke, gik det op for ham: Her levede jo alt det, der skulle indgå i hans spil, og med ét stod det som om ordene blev større end ellers. »Her stod så hans vugge, og her skal hans trone rejses. Nu er det gamle hjem bevaret, og vi kan svare spillemanden. Her er dit rige, her skal dit minde leve«.
(Thisted Amts Tidende d. 28. april 1961).

Efter indvielsestalen var der fest i Øsløs forsamlingshus. Her blev der talt af folketingsmand Kristian Damsgaard, der trak hovedlinierne i forfatterskabet op, nevøen Johan Skjoldborg takkede for, at farbroderen blev mindet på denne måde. En tidligere tjenestekarl hos Skjoldborg, forfatteren Anders Kristensen, fremdrog minder om forfatteren som arbejdsgiver. I den lange række af talere kan endvidere nævnes landets første kvindelige statshusmand Marie Langeland, der fortalte, at hun ikke kunne tale om Skjoldborg uden at tude, men citerede istedet digtet »Vor mor«, Jens Rolighed, Klim, Chr. Mejlgaard, amtsskolekonsulent fra Mors, der karakteriserede Skjoldborg som lærer, og formanden for Hanherredernes husmandskreds, Søren Chr. Jensen, der takkede for huset. Sidste taler var sognerådsformand Karl Sørensen, Vesløs, der redegjorde for anskaffelsen af huset og arbejdet med at gøre det til museum. 1967, efter etableringen af hovedvejen over Bygholm, blev mindestenen flyttet fra sin plads midt i Øsløs by til græsplænen ved huset, der vender ud mod hovedvejen.

Huset var i de første år godt besøgt, men blev så en smule glemt i en årrække. Men i begyndelsen af 80'erne, foretog Thisted museum, der efter kommunalreformen 1970 fik opsyn med huset, en nyopstilling af udstillingen under ledelse af museumsinspektør Hanne Mathiesen, og 1984 udgav Sparekassen Thy i samarbejde med lokalhistorisk forening for Sydhannæs og Thisted museum en

Skjoldborgs barndomshjem med mindestenen, rejst 1951 af Hanherredernes husmandskreds. Foto: Bendt Jørgensen.

lille bog, der foruden et genoptryk af en række af Skjoldborgs sange, endvidere fortalte om Skjoldborgs barndom og forfatterskab, »Johan Skjoldborg, hannæsbo, stridsmand og digter«. Bogen er til dato er solgt i over 1000 eksemplarer.

Ved præsentationen af bogen i Øsløs forsamlingshus, hvor der var mødt 150 mennesker, læste tidligere førstelærer i Øsløs, Magnus Vistesen, Mogenstrup, et par af Skjoldborgs noveller. Hanne Mathiesen fortalte om bogen og træk fra Skjoldborgs liv.

I 1993-94 har der igen været nyopstilling af udstillingen, og huset har fået nyt stråtag. Efter en fjernsynsudsendelse i 1991-92 om Johan Skjoldborg i TV-Midt-Vest, har museet igen fået en del besøgende.

Et par Skjoldborghistorier

Da Johan Skjoldborg igennem hele livet var i kontakt med et utal af mennesker, kan det ikke undgås, at der opstår historier og anekdoter om ham. Her skal blot gengives et par stykker.

»En mand i toget havde skævet til Skjoldborgs digterhat og spurgt:
»Med forlov og spørge er det ikke Aakjær?«
»Nej, nej det er Skjoldborg.«
»Skjoldborg? Nåh, så er det jo Dem, der har skrevet Jens Vejmand?«
»Nej, nej, det er skam Aakjær.«
»Nåh, Aakjær, det er jo ham, der er så slem til at drikke.«
»Nej, nej det er mæ.«

Fra Koldmose:

»Der sad her en præst, som Skjoldborg ikke kunne forliges med, og Skjoldborg gik derfor til Søren Anker-Møller i Klim frimenighed.

Men det kunne ikke gå i de dage. Der blev klaget til provst Leth i Aggersborg og senere til biskop Schousboe i Aalborg, der var en gemytlig type:

Biskop Schousboe: »Se min gode mand, De må sandelig ikke gå til denne hersens frimenighedspræst i Klim. Der er jo da præster nok nede i Hanherred. Når De bare vil gå til alters hos dem, så er det godt. De må selvfølgelig selv vælge.«

Skjoldborg: »Ja, Deres højærværdighed vil vel ikke forlange, at jeg skal gå til alters til min egen sognepræst, som vi har det med hinanden?«

Biskoppen: »Nej, det skal De ikke, Skjoldborg.«

Skjoldborg: »Præsten i Kollerup (der havde et dårligt ry og var meget fanatisk i sin forkyndelse) vil Deres velærværdighed vel heller ikke, jeg skal nøjes med«.

Biskoppen: »Nej, det skal De ikke Skjoldborg.«

Skjoldborg: »Præsten i Brovst (der både i teori og praksis var modstander af afholdssagen, som Skjoldborg dengang tilsluttede sig, men senere forlod) vil Deres velærværdighed da heller ikke, jeg skal gå til.«

Biskoppen: »Nej, ham skal De ikke gå til alters til, det vil jeg ikke forlange.«

Skjoldborg: »Præsten i ...« (pause)

Biskoppen: »Nå, nå, kære Skjoldborg - ja i Guds navn, tag så ned til ham i Klim da, men se at gøre det så stille som muligt.«

Udover sit forfatterskab udførte Skjoldborg et stort stykke arbejde for at få landets oldtidsminder fredet, især bronzealderhøjene, også dem på Hannæs, der i den periode i stor stil blev ødelagt og plyndret af skattegravere og gravrøvere. Om denne side af Johan Skjoldborgs virke kan bl.a. læses i Antikvariske studier nr.6: Sv. Thorsen: Imod en levende personlighed, kan ingen højgraver stå sig. Desuden samlede Johan Skjoldborg oplysninger og historier ind til folkemindesamleren Evald Tang Kristensen.

Mange har i årenes løb skrevet om Skjoldborgs liv og forfatterskab, her skal blot nævnes følgende bøger:

K. K. Nicolaisen: Johan Skjoldborg (1919), August F. Schmidt: Johan Skjoldborg (1938), Jens Rolighed: Jyske digtere og deres hjemstavn (1960), Stig O. Carlsen: Skjoldborg, husmand og fortæller (1986), Hanne Mathiesen m. fl.: Johan Skjoldborg, hannæsbo, stridsmand og digter (1984) og Knud Sørensen: Op over den lave jord (1990). Desuden er der kortere og længere artikler og omtaler i diverse leksika og litteraturhistorier.

Kulturhistorisk leksikon:

Hannæs: Gårde, foreninger, forsamlingshuse, kirker, lokaliteter, personer, skoler m.m.

Aldershvile:
Gård i Vesløs sogn (Vesløs Vejlevej 1):
Var oprindelig en fæstegård under Vesløsgård. 1843 blev gården købt af enke efter godsejer Steen Kjerulff til Aggersborggård, Anekathrine Kjerulff, hvis søn Peder Lassen Kjerulff, var ejer af Vesløsgård. 1924 blev gården købt af Hanherredernes udstykningsforening og delt i en hovedparcel og fem udstykningsejendomme, der alle ligger på nuværende Frimervej (1, 2, 4, 6, 8).
Fæstere/ejere:
1) Marcus Odgaard. Har gården i fæste før 1765.
2) Niels Marcussen. Søn af forrige. Fæster gården 1765. Køber gården af Vesløsgårds ejer Frederik Berregård før 1801.
3) Marcus Nielsen. Søn af forrige. Køber gården d. 6/8 1801.
4) Lars Badstue. Svigersøn af forrige. Køber gården d. 4/6 1835.
5) Ane Kathrine Kjerulff. Køber gården d. 2/3 1843.*
6) Peder Lassen Kjerulff. Søn af forrige. Arver gården d. 9/12 1845.*
7) Elisabeth Sofie Svinth Kjerulff. Enke efter forrige d. 16/11 1854.*
8) Nikoline Gjørup. Enke efter forpagter Niels Chr. Gjørup. Køber d. 5/7 1874.
9) Jens Peter Andersen. Køber d. 5/7 1888.
10) Marinus P.Larsen. Køber d.15/12 1922.
11) Han herredernes udstykningsforening. Køber 1924.
12) Sigurd Krogh. Køber hovedparcellen og tager jorden med fra sin tidligere ejendom 9a.
13) Lars Pilgaard. Køber gården d. 4/4 1945.
14) Per Pilgaard. Søn af forrige. Ejer gården 1995.
Gårdens hovedbygning stammer fra 1843, og er altså opført af fru Kjerulff.

*) Gården var da forpagtet af Niels Chr.Gjørup, der tidligere var godsforvalter på Vesløsgård.

Amtoft:
Havneby i Arup sogn, der opstod ved en udstykning af gården Amtoftegård ca. 1800. 1899 blev der opført en anløbsbro ved Amtoft, der ca. 1950 blev udvidet med en læmole. I årene fra 1900-ca. 1985 var der en del fiskeri i Amtoft, i perioder helt op til 15 både, der levede af det. Nu (1995) er der ingen der lever fuldtids af fiskeri. 1959 blev der opført en fiskemelsfabrik,der har haft op til 12 mand i beskæftigelse. Den producerede fiskemel og fiskeolie. Af forskellige årsager blev fabrikken lukket 1979-80. I Amtoft by har der været mange småhandlende, bl.a. bageri, opført omk. 1895, lukket ca. 1920, flere købmænd m.m. Der har endvidere været cafeteria, spiserestaurant (Amfora), brødudsalg, kiosk og cykelhandler, men de er nu alle lukket. Idag har byen købmand & fiskehandel, møbelhandler, servicestation med autoværksted og surferskole. 1980 blev der indviet en ny lystbådehavn og i 70'erne blev der opført en lang række sommerhuse. I byen har der været mange håndværkere, såsom smed, tømrere og murere, men de er alle forsvundet.

Amtoftegård:
Nuv. adresse: Gl. Feggesundvej 118.
Stor gård i Arup sogn, der i flere hundrede år hørte under kronen. Før 1400 fik Niels Esgesen den som belønning for belejringen af Aalborghus, men 1408 måtte Niels Esgesens søstersønner Jakob og Palle erkende at den hørte under kronen, og da fik dronning Margrethe d. I. skøde på gården sammen med andet gods på Hannæs. Kronen fattedes penge og fra 1494 blev Amtoftegård pantsat i en lang årrække. Rækken af panthavere ser således ud:
1) Ridder Anders Friis fra 1494.
2) Anders Skeel 1502.
3) Niels Stygge (Stygge Krumpens onkel) /Hack Ulfstand.
4) Hans Skeel.
5) Iver Skeel, søn af forrige, havde gården i pant til sin død 1540.
6) Niels Skeel, broder til forrige. 1540.
7) Karen Krabbe. Enke efter forrige. 1561.
8) Ingeborg Skeel, datter af forrige. 1586-1604.
9) Jørgen Navl, løjtnant (1634-64).
Ejere:
1) Rudolf Von Gersdorff (1716-29).
2) Karen Solgaard, enke efter forrige (1729-42).
3) Christian Christensen Klim, skudehandler (1742-81).
4) Anders Ingvardsen (1781-1824). Skudehandler, Klim.

Han udstykkede gården i årene fra 1800 til ca. 1815 og på denne måde opstod Amtoft by. Hovedparcellen fik matr. nr. 1a og har været beboet af følgende ejere:
5) Inger Christensdatter, enke efter forrige.
6) Lars Christan Andersen, søn af forrige. Køber 4/8 1824.
7) Anne Marie Pedersen, enke efter forrige.
8) Erik Christian Jensen. Gift med forrige. 29/7 1869.
9) Ingvar Larsen, søn af Lars Christian Andersen. Køber 23/2 1892.
10) Christian Mortensen. Køber 10/9 1904.
11) Alfred Mortensen. Køber 5/10 1948.

Den første udstykning af Amtoftegård skete langt tidligere end 1780. Det var ejendommen, matr.nr. 3a, Amtoft by (Gl.Feggesundvej 94, fra 1941 Gl. Feggesundvej 77), der også har navnet Amtoftegård.
Denne gård har været i samme slægts eje siden 1670.
Ejere:
1) Skammel Pedersen (ca. 1670).
2) Christen Skammelsen, søn af forrige, (ca. 1710).
3) Christen Skammelsen Amtoft, søn af forrige (ca.1739).
4) Erik Christensen Amtoft, søn af forrige (selvejer 1790).
5) Lars Chr.Eriksen. Søn af forrige (1801).
6) Erik Larsen. Søn af forrige (18/5 1867).
7) Lars Chr. Eriksen. Søn af forrige (12/12 1899).
8) Niels Chr. Amtoft Larsen. Søn af forrige. (24/10 1933).

Han opfører nye bygninger på den nuværende adresse 1941.
9) Egon Larsen. Søn af forrige. Ejer gården 1995.

Denne ejendom har altså i ubrudt linie siden 1670 været ejet af samme slægt, hvilket må siges at være enestående.

Andersen, Jens Andreas:
Var født i Højstrup, Tømmerby sogn 1855. Gift med Ane Søndergaard Andersen. Jens Andreas Andersen startede som selvstændig maler og snedker som 18 årig i Højstrup, Tømmerby sogn. 1886 flyttede han til Øsløs, hvor han drev maler- og snedkerforretning samt savskæreri fra ejendommen Sdr. Øsløsvej 1. Jens Andreas Andersen havde mange tillidshverv. Han sad i årene 1892-94 i sognerådet for Øsløs-Vesløs-Arup kommune, valgt af Venstre.

Han var endvidere formand for de to store foreninger Øsløs skyttekreds og Øsløs afholdsforening og vurderingsmand i forsikringsselskabet »Thisted Amt«. Endvidere var

han initiativtager til de store folkemøder på Højbjerg, der blev afholdt i en lang årrække fra slutningen af forrige århundrede. Disse skytte -og afholdsfester kunne samle op til 6-700 mennesker. Jens Andreas Andersen døde efter en kørselsulykke 1926.

Anker-Møller, Søren:
Kapellan, frimenighedspræst.

Søren Anker-Møller var født i Harboøre 1859. Han kom til Øsløs som kapellan 1877, og var her til 1883 hvor der kom en ny sognepræst. En stor del af menigheden i de tre sogne ønskede Søren Anker-Møller som sognepræst, men istedet blev han frimenighedspræst for frimenighederne i Klim og på Hannæs 1883. Han blev 1886 gift med Marie Lund. Han virkede som frimenighedspræst helt frem til 1924, hvor han blev afløst af sønnen Gustav Anker-Møller. Søren Anker-Møller, der også interesserede sig for politik og sociale forhold, døde 1929.

Arup afholdsforening:
Afholdsforeningen i Arup er dannet 1886. Arup sogn var det første sted på Hannæs, hvor man indbød til et afholdsmøde. Det skete i Arup skole. En af initiativtagerne til oprettelsen var smed Peder Knudsen, der på mange måder var en aktiv mand. Afholdsforeningen i Arup udviklede sig efterhånden til den største på Hannæs, og det var også den sidste, der blev opløst. Det sidste bestyrelsesmøde blev afholdt 1955. På et tidspunkt havde foreningen over 150 medlemmer.
Formænd:
1) Peder Knudsen (1886-1910).
2) Søren Jakobsen (1910-12).
3) Lambert Lambertsen (1912-14 og 20).
4) Kristen Amtoft (1914-16, 19, 27, 29)
5) Ole Svenningsen Bak (1916-18, 31-35).
6) Christian Oddershede (1918).
7) Kristian Vad (1921).
8) Kristen Bak (1922-23 og 24).
9) Joseph Christensen (1923, 30, 36-55).
10) Martin Gasberg (1928).

Arup forsamlingshus:
Opført 1906 på initiativ af en lang række beboere i sognet. I de næste 65 år var det rammen om mange foreningsfester- og møder. Foreningerne Arup afholdsforening, Arup-Vesløs ungdomsforening, Arup husmandsforening m.m. var de flittigste brugere, men det blev også brugt til familiefester m.m.

I 60'erne begyndte det at gå kraftigt ned med antallet af udlejninger, og forsamlingshusets aktionærer besluttede, at nedlægge det, og 1971 blev det solgt til gårdejer Niels Frandsen, der bl.a.har brugt det til kornmagasin.
Formænd:
Huset har haft over tyve formænd. Her skal blot nævnes Niels Kjeldtoft (1906-10), Jens Flyvholm (1913-14), Søren Jakobsen (1914-16, 1918-19), Thomas Skovsted (1929-33, 1935-39) og Folmer Jensen (1957-71).

Arup friskole:
Blev startet 1885 af en lille kreds af tidligere højskoleelever, der ikke ønskede at få børnene undervist i kommuneskolen. De første år havde skolen til huse i Niels Kjeldtofts gård (Arupvej 39), men 1895 blev der nær ved Amtoft by opført en rigtig skolebygning (Gl.Feggesundvej 142). Denne skole fungerede til 1962, hvor der blev opført en ny skolebygning. Denne brændte1970, men blev genopført. Skolen lukkede 1993 på grund af svigtende elevtal. Samme år blev den overtaget af en lang række af sognets beboere efter en indsamling og omdannet til beboerhus, der benyttes flittigt til fester og foreningsaktiviteter.
Lærere:
1) Karoline Kjeldtoft (1885-88).
2) Theodora Jensen (1888-95).
3) Marie Naldahl (1895-1900).
4) Marianne Jensen (1900-1910).
5) Marie Kaspersen (1910-1914).
6) Johannes Vestergaard (?-1923).
7) Elna Kristensen (1924-26).
8) Ella Deding (1926-29).
9) Anna Nymark (1929-51).
10) Bodil Thomsen (1951-54).
11) Herluf Nedergaard (1954-59).
12) Ejvind Munk (1959-62).
13) Erik Larsen (1961-62).
14) Karl Johannes Bønnelykke (1962-69)*
15) Aage Jensen (1969-70).*
16) Tyge Heilsby (1970-ca. 77)*
17) Hanne Kromann (til 1980)*
18) Aage Husum (1980-85)*
19) Jørgen Andreasen (1985-93)*
*) skoleledere.

Arup kirke:
Er opført i 1200-tallet med skråkantsokkel i romansk stil. Den er indviet til Sct. Morten. I en halv snes af korets kvadre er der stenhuggerfelter eller andre ristede figurer, bl.a. et fordybet hammerkors, en indristet fugl vist i profil med halen nedad og næbbet ved stenens overkant og en anden indristet, ret stor fugl med udbredte vinger og utydeligt hoved på en sokkelkvader. Tårnet er oprindelig opført i sengotik i begyndelsen af 1500-tallet, men er senere ombygget under en restaurering 1927-28.

Inventar: Alterbordet og fonten er fra ca. 1200. Altertavlen er af Lutheransk fløjtype fra ca. 1580-90. I midterskabet er malet nadveren, på fløjens forsider Moses og Kristus. I flere opslagsværker bl.a. Danmarks kirker, betegnes disse billeder som stive og ubehjælpsomme. Prædikestolen stammer fra 1593 og er bl.a. prydet af naivt skårne evangelisttegn med reliefskårne evangelistnavne. Noget yngre er den kvadratiske himmel, hvis underside fordeles af lister med skriftskårne tandsnit. Kirkens klokke stammer fra omkring 1300. I kirken hænger et epitafium fra 1862 over en af kirkens ejere Ingvar Andersen og enken Margrethe f. Dalsgaard. Kirkens nuværende orgel blev indviet 1984. Arup kirke er restaureret flere gange senest i 1977. Et nyt ligkapel blev opført 1994.

På kirkegården findes Hannæsbonden Christen Jørgensens grav. Mindepladen blev opsat af Christen Jørgensens oldebarn læge Christian Roelsgaard i 1964. Kirken har i mange år været ejet af Amtoftegårds ejere. Den gik over til selveje d. 1. juli 1913.

Arup skole:
Allerede 1746 omtales der i en præsteindberetning en skolebygning i Arup, der blev bestyret af skoleholderen Peder Morsing. Af andre skoleholdere i sognet nævnes Anders Momtoft (1750), Niels Pedersen (degn) (1755), Jacob Wust (1759), Peder Kjærgaard (1763).
Lærere ved Arup skole 1814-1960):
1) Mads Christian Isacksen (før 1834).
2) Niels Christian Christensen (før 1845-66).
3) Peder Wad (1866-1902). (Hjælpelærer P. Vadskjær).
4) Lars Jensen Kjeldstrup (1902-1913).
5) Sundtoft (1913-15).
6) Leegaard (1915-33).
7) Christian Sunesen (1933-60).
Arup skole blev nedlagt af Øsløs-Vesløs-Arup kommune 1960. Bygningerne, der er fra 1909, blev senere indrettet til stolefabrik. Den gamle skole brændte 1908.

Arup sogn:
Er det mindste sogn på Hannæs og består af havnebyen Amtoft, og lokaliteterne Nørre-Arup, Sønder Arup og Feggesund, med færgested.
Befolkningstal: 1801: 208 -1850: 333-1901: 476- 1930: 487 1955: 454 1995: ca. 300.

Gårde og huse:

år:	gårde:	huse:
1859:	26	29
1875:	27	37
1895:	27	51
1905:	27	66
1921:	107 gårde og huse.	

Søren Thomsens gård på Bjerget, nuværende Møllevej 9.

I Arup sogn ligger Arup kirke, Arup sogns beboerhus (tidl. friskole), Arup forsamlingshus og Arup skole, der begge er nedlagt.

I sognet har der tidligere været bageri, cementstøberi, stolefabrik, fiskemelsfabrik og flere håndværkere.

Navnene Arup og Amtoft stammer fra vikingetiden og betyder udflyttergårde.

Arup betyder sandsynligvis Aris udflyttergård.

Arup-Vesløs ungdomsforening:
Foreningen blev stiftet af en flok unge mennesker fra Vesløs og Arup, der alle havde været elever på Ry og Askov højskoler, den 25. februar 1916. En af initiativtagerne var foreningens første formand Harald Kjeldtoft, der også blev den første formand for Thy og Hannæs hovedkreds. I starten holdt man møderne i Arup friskole, men var der fremmede foredragsholdere på programmet blev arrangementet holdt i forsamlingshuset. Foreningen havde foruden møder, også dilettant, gymnastik m.m. som de faste aktiviteter. I 50'erne og 60'erne oplevede foreningen en markant nedgang i tilslutningen til sine aktiviteter, men i begyndelsen af 80'erne, kom der igen, bl.a. på initiativ af friskolens leder Aage Husum, gang i aktiviteterne. Foreningen eksisterer stadig og har bl.a. præmiewhist, folkedans og dilettant på programmet. De fleste aktiviteter foregår i Arup sogns beboerhus.
Formænd:
Den første formand var Harald Kjeldtoft. Af senere formænd kan nævnes Asger Kjeldtoft, Frode Kjeldtoft, Peder P. Toft, Ingvar Bach, Magnus Kortsen, Alfred Mortensen, Søren Klim, Folmer Jensen og Aage Husum.

Af de mange foredragsholdere der har gæstet foreningen kan nævnes lærerne Niels Sodborg, Vesløs og Jacobsen, Øsløs, samt sognepræsterne Damgård, Tømmerby og Aksel Hansen, Øsløs. I en lang årrække afholdt foreningen ringridning på stranden ved Amtoft. Dilettanten blev/bliver ledet af Folmer Jensen.

Bach, Jens A:
Gårdejer, folketingsmand, sognefoged. Vesløs sogn.

Jens Andersen Bach var født i Vesløs 1823. Deltog i 1. slesvigske krig. Medlem af sogneforstanderskabet 1856-58 og 1862-73. Medlem af amtsrådet 1865-71. Sognefoged i Vesløs 1863-86. Medlem af folketinget, valgt i Bjerget kro kredsen, fra 12/10 1866 til 9/4 1895. Bach startede som højremand, blev venstremand og døde som radikal d. 25/2 1907. Han ligger begravet på Vesløs kirkegård, hvor egnens venstreforeninger 1907 rejste en mindesten.

Bakkegården:
Slægtsgård, Arup sogn (Bakkegårdsvej 4). Bakkegården var oprindelig fæstegård under Vesløsgård og nævnes før 1695. Fra 1818 til 1995 har den været i samme slægts eje.
Fæstere og ejere:
1) Jens Gregersen. Fæster gården før 1695.
2) Niels Sørensen. Fæster gården d.9/10 1695.
3) Laurs Christensen.
4) Niels Christensen. Fæster gården d. 26/10 1752.
5) Lars Madsen. Fæster gården d. 9/10 1794.
6) Lucas Christensen Bundgaard. Køber gården på tvangsauktion d. 22/1 1818.
7) Inger Marie Olesdatter. Enke efter forrige.
8) Ole Chr.Lukassen. Søn af forrige. Køber gården d. 24/2 1838.
9) Svenning Olesen Bak. Søn af forrige. Køber d. 17/1 1885.
10) Ole Svenningsen Bak. Søn af forrige. Køber 25/10 1910.
11) Svenning Kirkegaard Olesen Bak. Søn af forrige. Køber d. 18/5 1951.
12) Thomas Bak. Søn af forrige. Ejer gården 1995.

Beboer-og sogneforeninger:
Håndværker- og borgerforeningerne opstod i begyndelsen af dette århundrede. Først med kommunalreformen 1970, hvor storkommunerne afløste sognekommunerne, begyndte beboer -og sogneforeningerne at dukke op, som et nødvendigt talerør for de små samfund overfor amterne og kommunerne. På Hannæs findes der tre beboerforeninger og en sogneforening, der alle er stiftet efter 1970. På Sydhannæs har Øsløs sogneforening, Arup beboerforening og Vesløs håndværker- og borgerforening nedsat et samarbejdsudvalg, Fællesgruppe Sydhannæs, der holder møde et par gange om året. På Nordhannæs har man et lignende projekt der kaldes "Liv i det lokale".

Arup sogns beboerforening er dannet 1977. Foreningen har blandt andet sikret at den nedlagte Arup friskole 1992 blev omdannet til beboerhus. Af foreningens formænd kan nævnes Folmer Jensen og Leo Søndermølle.

Lild sogns beboerforening har længe været på vågeblus men er i skrivende stund igen begyndt at røre på sig.

Lildstrand beboerforening er hvert år sammen med forsamlingshuset med til at arrangere strandfesten der samler mange mennesker. Af foreningens formænd kan nævnes Karsten Kollerup og Tage Nielsen.

Øsløs sogneforening er dannet 1977 og har blandt andet været initiativtager til oprettelsen af parkanlægget "Præstens have", badebroen ved Søndergård strand og etableringen af andelsboliger i Øsløs. Formand har i hele foreningens levetid været Ejlif Bruun.

Arup s bf, Frøstrup h &b f ,Lildstrand bf, Vesløs h & bf og Øsløs sf har siden 1992 sammen udgivet en turistbrochure for hele området der financieres ved hjælp af annoncer. Foreningerne på Sydhannæs har siden 1993 arrangeret Hannæsløbet med start fra Hannæshallen.

Berthelsen, Christian Peter:
Postbud og foreningsmand. Øsløs sogn. Christian Peter Berthelsen var født i Tømmerby d. 25/6 1849. I over 30 år var han postbud under Bjerget postdistrikt. Gift 1. gang med Marianne Christensdatter og 2. gang med Maren Skjoldborg, datter af spillemand Peter Skjoldborg. Peter Chr. Berthelsen supplerede sin beskedne indtægt med at lave små ting i blik, som han så solgte.

Han havde mange tillidshverv. I mange år var han formand for Venstrevælgerforeningen i Øsløs og desuden var han formand for Øsløs afholdsforening.

Chr. Peter Berthelsen boede i mange år i et lille hus i Øsløs by (Søndre Øsløsvej 10). Han døde 1926.

Bjerget:
By i Lild sogn. For 100 år siden var Bjerget den vigtigste by på Hannæs, med kro, købmandsgård, postekspedition, telegrafstation m.m. Desuden var det valgsted for Thisted Amts 1. valgkreds. Der blev hvert år afholdt dyrskuer, arrangeret af Hanherrednes landboforening. 1904 etableredes Thisted-Fjerritslevbanen og i løbet af ganske kort tid havde Frøstrup overtaget Bjergets vigtige funktioner. Kroen, postekspeditonen og valgstedet flyttede dertil og efterhånden mistede byen de fleste af sine forretninger. 1977 startede efterskolen, der trods alt giver lidt liv i byen. I dag har byen endvidere en permanent maleriudstilling og en genbrugsbutik med tilhørende museum.

Bjerget Efterskole:
Efterskolen på Bjerget, der bygger på det kristne livssyn, blev indrettet i den tidligere centralskole på Bjerget 1977. Forstanderpar alle årene har været Kirsten og Carl Erik Vase. Skolens første formand var Verner Gregersen, Langvad.

Bjerget kro kredsen:
Fra 1849 til 1905 var Bjerget kro den 1. valgkreds i Thisted Amt. 1905 skiftede kredsen navn til Frøstrupkredsen og afstemningsstedet flyttede til Frøstrup kro.
Folketingsmænd:
1) sognepræst Niels Gottlob, Tømmerby (1849-51).
2) Husmand, sognefoged Hans Peter Badstue, Øsløs (1851-52).
3) Lærer P. C. Myrup, Tømmerby (1852-56).
4) Proprietær Poul Knudsen, Ulstrup, Hundborg (1856-58).
5) Gårdejer S. P. Lybye, Hem, Salling (1858-61).
6) Proprietær J. N. F. Hasselbalch, Frederiksberg (1861-64 og 66).
7) Premierløjtnant Allan Dahl, Slesvig (1864-66).
8) Gårdejer J. A. Bach, Vesløs (1866-95).
9) Gårdejer J. P. Nørhave, Vust (1895-1918).
Fra 1918 kom Hannæs under Thistedkredsen.

Bjerget Mølle:
Møllen på Bjerget kan føres tilbage til før 1787. Den var i funktion til 1935.
Kendte møllere:
1) Jens Michelsen. Er møller og husmand på Bjerget ved folketællingerne 1787 og 1801.
2) Lambert Christian Pedersen. Møller og husmand på Bjerget 1834.
3) Henrik Nikolaj Stilling. Møller og husmand på Bjerget 1845. Fra 1852 til 66 var han endvidere opsynsmand ved redningsstationen i Lildstrand.
4) Jeppe Dalsgaard, sognefoged i Lild sogn, var den sidste møller på Bjerget.

Bruun, Knud:
Fisker. Foreningsmand. Øsløs sogn.

Knud Bruun var født i Harboøre 1854, men kom som fisker til Hannæs. Gift med Mariane f. Ravn. Parret boede først i et lille hus på Øsløs strand, men 1892 ombyttede han den med en større (Vejlevejen 39). Knud Bruun havde mange tillidshverv. Han var formand for Øsløs friskolekreds, blandt initiativtagerne til oprettelsen af Hannæs frimenighed, Øsløs brugsforening og Øsløs forsamlingshus samt Hannæs fiskeriforening. I en årrække fra 1900 til 1906 sad han i sognerådet, valgt af Venstre. I en lang årrække fra ca.1900, lejede han en del af fiskeriet på Vejlerne, der dengang gav gode penge. Knud Bruun døde 1946.

Bulbjerg:
I Lild sogn, ud mod Vesterhavet ligger Bulbjerg, med den 40 meter høje, stejle Bulbjerg Klint, der består af limsten fra den yngre kridttid. Der er mange fugle der holder til på stedet. Indtil 1978, lå der i ca. 100 m's afstand fra klinten, ude i havet, den ejendommelige strandpille Skarreklit, der hævede sig 15 m over havet, og ligesom Bulbjerg bestod af limsten med flintebånd. Men den 18. september 1978 styrtede den i havet under en kraftig storm, og Hannæs var en stor turistattraktion mindre. Alligevel valfarter turister i tusindvis stadig til Bulbjerg hver sommer for at opleve den skønne natur og resterne af Skarreklit, der af de lokale nu kaldes "Skardyng´" eller "Skarklat". Under den tyske besættelse 1940-45 opførte tyskerne et fæstningsværk med bunkers og kanonstillinger ved Bulbjerg, som der idag stadig kan ses rester af. Ved Bulbjerg findes en boplads fra yngre stenalder og en fra bronzealderen, der samlet kaldes Troldsting. I forrige århundrede var der bl.a. en runddysse, men stenene derfra blev anvendt til udhuse i sognets gårde.

Bulbjerg badehotel:
Badehotellet ved Bulbjerg, Lild sogn, blev opført 1907 og udvidet og forandret flere gange bl.a. i 1913 hvor maleren Gustav Johan Fenger, gift med forfatterinden Thit Jensen, udsmykkede en hel sal. Der var mange prominente gæster på hotellet i årene fra 1910-30. Hotellet blev lukket af tyskerne under besættelsen og bortsprængt af besættelsesmagten 1943. Der har flere gange siden været planer om at bygge et nyt badehotel ved Bulbjerg, men de er aldrig blevet realiseret.

Bundgård:
Slægtsgård, Tømmerby sogn (Højstrupvej 11). Den har været i samme slægts eje fra ca. 1720. Den var oprindelig fæstegård under Lundbæk.
Fæstere/ejere:
1) Christen Thomsen har gården i fæste 1688.
2) Niels Nielsen Bundgaard har gården i fæste til 1744.
3) Christen Nielsen Bundgaard, søn af forrige, overtager fæstet 1744.
4) Lucas Sunesen, svigersøn af forrige, overtager fæstet 1773.
5) Christen Pedersen, gift med forriges enke, Johanne Christensdatter, gift 2. gang med Ane Bertelsdatter, overtager fæstet 1778.
6) Christen Larsen Bejstrup, gift med forriges enke, Ane Bertelsdatter. Køber gården 1818.
7) Ane Bertelsdatter, Enke efter forrige, 1843
8) Erik Christian Sørensen, senere Bundgaard, svigersøn af forrige. Køber gården d. 20/1 1844.

9) Laurits Chr. Nielsen Bundgaard. Søn af forrige. Køber gården d. 26/2 1887.
10) Peder Lauritsen Bundgaard. Søn af forrige. Køber gården 12/5 1928.
11) Erik Bundgård. Søn af forrige. Køber gården 1960. Ejer fortsat gården 1995.
Under krigen 1864 blev gården benyttet til indkvartering af danske soldater.

Bundgård:
Slægtsgård, Øsløs sogn (Amtoftvej 1). Gården nævnes første gang i forbindelse med et grandestævne på Øsløs Kirkegård, 1620. Den var i mange år fæstegård under Vesløsgård.
Fæstere og ejere:
1) Poul Christensen i Bundgaard, nævnes 1620 som ejer af Bundgård.
2) Christen Andersen. Nævnes som ejer 1638 og 1652.
3) Christian Andersen. Nævnes 1652.
4) Peder Nielsen. Nævnes som fæster ved matriklen 1688.
5) Gregers Pedersen. Fæster gården før 1702.
6) Christen Gregersen. Søn af forrige. Fæster den halve gård 1716.
7) Peder Nielsen Dalgaard. Fæster gården før 1735.
8) Gregers Laursen. Fæster 1736.
9) Peder Gregersen.Søn af forrige. Fæster den halve gård 1775, hele gården 1788.
10) Peder Jensen Bundgaard. Gift med forriges enke Dorthe Andersdatter. Fæster gården 1791.
11) Peder Pedersen Bundgaard. Søn af forrige. Køber gården af Vesløsgårds ejer Elisabeth Kjerulff 1855.
12) Peder Pedersen Bundgaard. Søn af forrige. Køber gården 1866.
13) Niels Peter Bundgaard. Søn af forrige. Køber gården 1897.
14) Peder Bundgaard. Søn af forrige. Køber gården 1943 af sin moder Kirstine Bundgaard.
15) Anne Marie Nielsen. Køber gården 1988. Jorden var da frasolgt.

Som det ses var gården i samme slægts eje i over 200 år. Rundt omkring på hele Hannæs bor der mange efterkommere af Bundgårds fæstere og ejere. Ejendomsmægler Svend Bundgaard, Amtoft, der er barnebarn af Niels Peter Bundgaard, er i besiddelse af gamle fæstebreve og et hoverireglement fra 1791. Fæstebrevene er udstedt af Frederik Berregaard, der ejede Vesløsgård frem til 1805. Efter Peder Bundgaards død blev gården solgt til Anne Marie Nielsen, der ikke tilhører slægten. Den kendte sanger og skuespiller Poul Bundgaard tilhører slægten.

Christensen, Jul:
Landmand, foreningsmand. Øsløs sogn.

Jul Christensen var født 1930 og kom som spæd til Øsløs sammen med sine forældre Anæus og Mary Christensen. Tidligt begyndte han at arbejde hos forældrene. Senere overtog han sit barndomshjem (Bygholmvej 47).

Tidligt blev han involveret i foreningsarbejde. Han var gymnast og amatørskuespiller i Øsløs ungdomsforening. Senere var han i adskillige år i flere omgange formand for samme forening. 1986 blev han udnævnt til æresmedlem.

Han var endvidere formand for husmandsforeningen, formand for Hannæs og Nordthy hovedkreds indenfor De danske gymnastik -og ungdomsforeninger, formand for Bulbjerghjemmet, formand for menighedsrådet i Øsløs, i bestyrelsen for Øsløs forsamlingshus m.m. For en del år siden solgte han sit landbrug og flyttede til Øsløs (Søndre Øsløsvej 10). Jul Christensen døde 1995.

Christensen Laurits:
Gårdejer, foreningsmand, sognerådsformand, Lild sogn.

Laurits Christensen ejede i over 40 år sin fødegård »Lundtoftegård«. Igennem årene havde han mange tillidshverv. I en lang årrække sad han i sognerådet, heraf en del år som formand. Han var medlem af menighedsrådet, repræsentantskabet for Thisted-Fjerritslev Jernbane fra 1904, vurderingsmand for ejendomsskyld, dommer ved dyrskuer m.m. Han døde 1921.

Christensen, Laurits:
Husmand, sognerådsformand, Vesløs sogn.

Laurits Christensen var født i Fjerritslev d. 19/5 1862. 1876 kom han i bagerlære hos Niels P. Jensen på Bjerget herefter ophold på Østermarie højskole, Bornholm. Gift med Kirstine f. Jensen. Arbejdede senere ved Holm bageri i Øsløs. 1893 flyttede parret til Amtoft, hvor de købte en landejendom og drev bageri fra ejendommen. Senere flyttede de til Vesløs. Laurits Christensen havde mange tillidshverv. Fra 1907 medlem af sognerådet og fra 1911-36 sognerådsformand. 1916-28 medlem af amtsrådet. Sognefoged i Vesløs fra 1924-38 m.m. Laurits Christensen døde 1941. Han var valgt for partiet Venstre.

Dige, Thomas Christensen:
Storkøbmand, sognefoged m.m. Øsløs sogn. Thomas Christensen Dige var født i Vigsø 1824. 1849 købte han en gård i Øsløs på tvangsauktion (Højstrupvej 120) og omdannede den i løbet af få år til en stor og driftig avls- og købmandsgård med stort folkehold. Sideløbende hermed opkøbte han endvidere andre ejendomme på Hannæs og andre steder. 1876 etablerede han firmaet "Dige & Søn" i Feggesund, med kro, bageri, købmandshandel, mølleri og færgerettigheder. Han opførte et stort pakhus ved Søndergård strand og havde to skibe, der sejlede med varer til og fra Norge. Han startede Øsløs Mølle og bageri (Højstrupvej 101) m.m. Han opnåede flere tillidshverv. I årene fra 1866 til 1909 var han sognefoged i Øsløs. Han blev udnævnt til kammerråd og blev ridder af Dannebrog. I sine sidste år måtte han se hele sit livsværk smuldre ved en fallit. Foretagendet blev da ledet af sønnen Christen Dige. Thomas Christensen Dige, der endvidere var medejer af bl.a. Øsløs og Tømmerby kirker, døde 1912.

Dyrskuer:
Hanherredernes Landboforening begyndte at afholde dyrskuer ved Bjerget kro i slutningen af 1860'erne. Da Thisted-Fjerritslevbanen kom i 1904, flyttede man dyrskuerne til Vesløs og Frøstrup, således at der hvert andet år var dyrskue hvert sted. Disse dyrskuer stoppede lige efter 2. verdenskrig, og det hele blev herefter afviklet i Fjerritslev.

Feggesund Mølle:
Feggesund mølle har i flere perioder været tæt forbundet med færgestedet.

1876 blev møllen og færgegården købt af storkøbmand Thomas Christensen Dige fra Øsløs, der oprettede firmaet "Dige & Søn" med kro, bageri, købmandsbutik, mølleri og færgerettigheder. 1909 gik firmaet fallit og bygningerne og møllen blev solgt videre. Møllen blev nedbrudt ca. 1920.
Ejere:
1) Peder Thomsen. Ejer møllen 1787.
2) Christen Jørgensen. Ejer møllen 1801.
3) Thomas Christensen Rødbroe. Køber møllen 1832*
4) Thomas Vils. Køber ejendommen1839.*
5) Jens Peter Kirk. Køber møllen 1847*.
6) Niels Jensen Gade. Overtager1852*.
7) Jesper Larsen. Køber 1861*.
8) Palle Chr.Jørgensen. Køber 1876*.
9) Thomas Christensen Dige. Køber ejendommen 1876 og starter "Dige & Søn"*.
10) Jacob Hagensen. Overtager ejendommen 1910.
11) Johan Hansen. Køber møllen og forretningen 30/11 1910.
12) Jacob Tiedemann. Køber d. 14/12 1915.
13) Christian Frandsen. Køber d. 15/3 1916.

Idag er der opført en helt ny bygning på stedet.
*) Ejede endvidere færgeriet.

Frøstrup forsamlingshus, opført 1908.

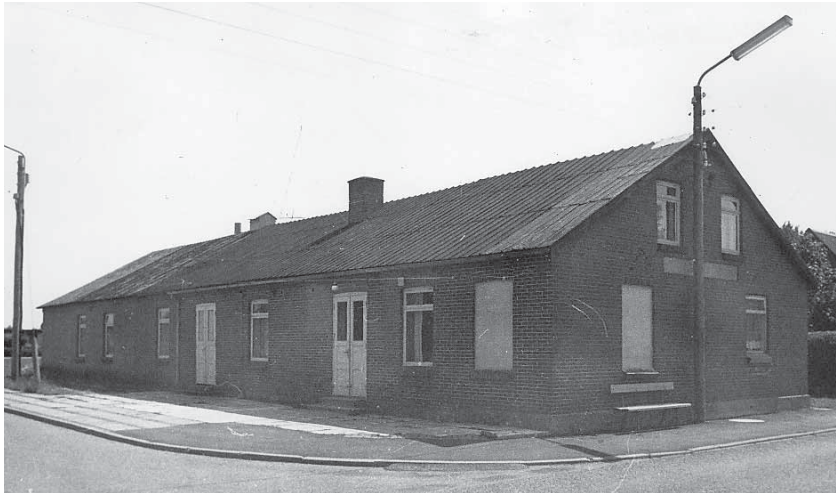

Forfatterhuset:
Ejendom ved Bulbjerg, der ejes af dansk forfatterforening. Huset blev købt 1934 og har igennem årene været brugt af adskillige forfattere, der gerne ville have ro og inspiration til at skrive. Af de forfattere, der har opholdt sig der, kan nævnes Soya og Thit Jensen.

Fromholt, Henrik:
Lærer, Kærup skole, Tømmerby sogn. Henrik Fromholt var født 1878 på Nyborgegnen og blev lærer fra seminariet i Silkeborg 1901. 1905 blev han ansat som lærer ved Kærup skole. Her havde han flere tillidshverv. Han var kirkesanger, medlem af menighedsrådet, i bestyrelsen for brugsforeningen og kommunal revisor. Henrik Fromholt tog sin afsked 1944 og flyttede med sin hustru til Thisted. Han døde 1970.

Frøstrup Apotek:
Blev oprettet som filialapotek af Fjerritslev Apotek 1904, der da ejedes af apoteker Lassen. 1917 købte den daværende filialbetyrer Aksel Marschall apoteket og opførte den nuværende apoteksbygning. Frøstrup Apotek var selvstændig til 1970, hvor den igen blev filialapotek under Fjerritslev. Det første apotek lå i nuværende Søndergade 23. Den nuværende bygning ligger på Storkevej 20.
Ejere/apotekere:
1) Apoteker Lassen, Fjerritslev opretter en filial af Fjerritslev Apotek 1904.
2) Aksel Marschall. Filialbestyrer 1904-17. Ejer apoteket i Frøstrup fra 1917 til 1926.
3) Vilhelm Thornøe (1927-39).
4) I. H. G. Schmeltz (1940-53).
5) J. N. Jessen (1953-62).
6) K. R. Sand Lauritsen (1962-70).
Af de filialbestyrere der har været siden 1970 kan nævnes Aksel Ansø og Torben Andersen.

Frøstrup brugsforening:
Brugsforeningen i Frøstrup blev stiftet efter et møde i Frøstrup forsamlingshus den 28. september 1920 og den 3. november afholdtes den stiftende generalforsamling samme sted. Den første bestyrelse bestod af: Poul Krogsgård (formand), Frøstrup, Marinus Sørensen, Fuglsang, Josva Kaspersen, J. F. Pedersen, mejeribestyrer Josva Jensen, alle Tømmerby. Sidstnævnte blev valgt til forretningsfører og kasserer. Foreningen købte købmand Nørgaards butik for 29.500. Frøstrup brugsforening der er ombygget flere gange, bl.a. i 1957, er idag en stor og moderne forretning. Foreningen har kun haft tre uddelere. Den nuværende er Bent Jensen. 1965 blev foreningen indmeldt i FDB.
Uddelere:
1) Lars Stentoft (1920-47).
2) Jørgen Salling (1947- 81).
3) Bent Jensen (1981-).
Formænd:
1) Poul Krogsgaard (1920-34).
2) J. F. Pedersen, baneformand (1934-40).
3) Kristian Bertelsen (1940-41).
4) B.Møller (1941-45).
5) Jens Nielsen (1945-53).
6) Anders Krogsgaard (1953-59).
7) Kristian Smed (1959-60).
8) Børge Jensen (1960-66 og 1968-?).
9) Niels Boesen (1966-68).
Brugsforeningens nuværende formand er Jens Olesen.

Frøstrup forsamlingshus:
Frøstrup forsamlingshus blev opført 1908, primært på grund af utilfredshed med forholdene på afholdshotellet. Blandt initiativtagerne var apotekerparret Marschall. I de næste 70 år var forsamlingshuset rammen om en lang række møder, baller m.m. arrangeret af byens og omegnens foreninger. I 70'ernes begyndelse var der planer om at sælge huset på grund af for ringe udlejning, men dette blev forhindret og der var pånyfremgang. Men alt dette blev brat stoppet, da huset brændte ned til grunden d. 12. februar 1978. Man opgav at opføre et nyt hus på stedet. Frøstrup forsamlingshus blev 1980 erstattet af Tømmerby-Lild forsamlingshus, der blev opført udenfor byen tæt ved Tømmerby-Lild skole. Frøstrup forsamlingshus blev ombygget flere gange bl.a. i 1939 ved en større restaurering.
Formænd:
1) Apoteker Marschall.
2) Manufakturhandler Østergaard.
3) Tømrer Gregersen.
4) Landpost Otto Skadhauge.
5) Gårdejer Christian Møller.
6) Gårdejer Jens Jørgen Nielsen.
7) Postbud Martin Andersen.
8) Peder Gasberg.
9) Jens Krogsgaard.
10) Gårdejer Gustav Kaspersen
11) Aage Mikkelsen
12) Peder Bak.
13) Gårdejer Ejvind Vinther.
14) Henrik Torp.

Frøstrup fællesmejeri:
Mejeribrug på Hannæs før 1896:
1886 blev beboerne i Øsløs-Tømmerby og Lild enige om at etablere et fællesmejeri, og man opførte et hus i Frøstrup, til formålet. Man antog en ung mand H. P. Hansen, der var uddannet som mejerist og forpagter af mejeriet på Selbjerggård. Mejeriet fungerede i 5 år, men da kontrakten med mejeristen skulle fornyes, valgte han at opsige samarbejdet. Istedet forpagtede han igen

Selbjerggårds mejeri og maskinerne fra fællesmejeriet blev flyttet dertil. Beboerne i Øsløs etablerede istedet et mejeri i Søndergård. Beboerne i Vesløs og Arup leverede deres mælk hos gårdmand Peder Larsen i Amtoft. 1896 gik beboerne sammen om at danne et andelsmejeri, »Kaphøj«, i Tømmerby. Fællesmejeriets bygninger blev købt af Niels Godiksen i Lund og Jens Mortensen i Frøstrup og senere anvendt til bl.a. uldspinderi.

Frøstrup håndværker og borgerforening:
Frøstrup håndværker- og borgerforening blev dannet 1909 på initiativ af bl.a. apoteker Aksel Marschall og manufakturhandler Østergaard. I de første mange år havde foreningen store planer for byen og 1921 købte man et hedeareal til et anlæg for byens borgere med gange, plæner og mødeplads. Den blev indviet med flaghejsning m.m. Foreningen arrangerede mange fester med henblik på at skaffe midler til byens udvikling og forskønnelse. Igennem årene har de skiftende bestyrelser for foreningen gjort en stor indsats for byens vækst og liv og med flotte resultater. Allerede 1912 blev der drøftet mulighederne for at få gadebelysning, men disse planer blev først realiseret 1931. I 1921 arrangerede foreningen en udstilling på kroen, hvori deltog egnens håndværkere og handlende. Formålet var bl.a. at skaffe midler til gadelys.
Formænd:
Foreningen har igennem årene haft en lang række formænd. Den første var Snedker Christensen. Af andre formænd kan nævnes bager Christensen, murer Andreas Christensen, købmand Møller, postmester Madsen, tømrer Gregersen, Aksel Marschall, sadelmager Jensen, ølhandler Jensen, skrædder Dyreby Jacobsen, kroejer Gunnar Oddershede og murer Kurt Jensen.

Frøstrup idrætsforening:
Allerede i 1906 havde Frøstrup gymnastikforening fodbold på programmet, men først med dannelsen af Frøstrup idrætsforening i 1912, kom der en egentlig fodboldklub. Udover fodbold havde foreningen endvidere håndbold, amatørteater m.m. på programmet. Initiativtageren til dannelsen af idrætsforeningen var Ole Græsbøll, men først fra 1928 begyndte man at føre protokol over aktiviteterne, generalforsamlingerne m.m. I mange år spillede man fodbold på mange forskellige mere eller mindre hensigtsmæssige pladser, men 1938 indrettede man en bane, der blev planeret efter bedste evne. Alligevel kunne den fremvise en hældning på 2 meter. I 1952 kunne man så endelig indvi en "rigtig" fodboldbane centralt liggende i byen. Over 400 mennesker overværede indvielsen. Senere byggedes der eget klubhus ved banen. Tidligere husede kroen foreningens mange pokaler, trofæer m.m.

I 1981 blev foreningens håndboldafdeling lagt sammen med håndboldafdelingen i Hannæs idrætsforening til Viking HK, der spiller sine kampe i Hannæshallen. I 1983 blev så begge foreninger slået sammen til Frøstrup-Hannæs idrætsforening der kun har fodbold på programmet. Kampene bliver skiftevis spillet i Frøstrup og Vesløs. Før sammenlægningen var lokalopgørene mellem de to klubber store publikumstræffere.
Formænd:
Foreningen begyndte som sagt først at føre protokol fra 1928, men det ligger helt fast at den første formand var Ole Græsbøll, Frøstrup. Af andre formænd kan nævnes Martin Bagger, Lærer Brix, Svend Bertelsen, Jens Chr. Mørch og Carl Georg Dige.

Frøstruplejren:
Lejr, hvis formål var at eksperimentere med alternative livsformer, etableret af foreningen "Det ny samfund", 1970. Over 10.000 hippier gæstede lejren i juli-september 1970. På festival'en optrådte flere, senere kendte danske beat- og rockgrupper bl.a. Gasolin, Gnags og Alrune Rod. Den 31/8 besatte en flok aktivister, der boede i lejren, Hjardemål kirke, og det forværrede forholdet, der ikke var så godt i forvejen, imellem de lokale beboere og lejrens deltagere. Selve sommerlejren sluttede dog i nogenlunde stilhed. Efteråret 1970 dukkede der mere permanente bygninger, der stred imod by- og landzoneloven, op på grunden.I de næste år afholdtes der også sommerlejre, dog i væsentlig mindre omfang end i 1970. Disse lejre blev afholdt uden de nødvendige tilladelser. Den permanente beboelse fortsatte. 1979 erklærede landsretten lejrens ca. 45 bygninger for ulovlige. Beboerne blev idømt dagbøder, indtil bygningerne var fjernet. I løbet af de kommende 10 år løb bødernes samlede sum op i 600.000 kroner, og lejren var truet gentagne gange af en tvangsauktion. Den 15. februar 1989 smækkede Hanstholm kommune kassen i for socialhjælpen til lejrens beboere, som kommunen mente, var klienteksport fra andre kommuner. Socialministeriet oprettede nødbistandskontor på Frøstrup kro, indtil kommunen efter halvandet måned indstillede sin betalings-boykot. Den 20. februar 1989 sagde Viborg Amt nej til en lovliggørelse af lejren ved at give en zonetilladelse. Beboerne ankede afgørelsen til miljøankenævnet. Den 31. august samme år nægtede miljøankenævnet at give dispensation fra by- og landzoneloven. 1990 nedsatte regeringen en arbejdsgruppe med Lone Dybkjær (R.V) som formand der arbejdede med 4 modeller for lejren:
1) Jævn den med jorden 2) Lad den fortsætte som hidtil 3) Giv den status af forsorgsinstitution 4) Omdan den til "reguleret boplads" efter reglerne i campinglovgivningen. Den 2. juni 1995 vedtog folketinget en særlov på samme måde som med Christiania. Staten overtog ansvaret for lejren. Særloven krævede hegn om lejren,at der blev bygget træk-og sliptoiletter, og at bygningerne ikke måtte overstige 35 kvadratmeter eller have et støbt fundament, som gav dem præg af helårsbeboelse. I anledning af 25 året for lejrens oprettelse blev der sommeren 1995 holdt "Åbent hus". Frøstruplejren er skildret på film "Skæve dage i Thy" (1971), i bøger og tidsskrifter og i flere tv-udsendelser, bl.a. Provinsafdelingens "Frøstruplejren 1992", af Mogens Rasmussen, der skabte en del debat og debatprogrammet ."Højlunds Forsamlingshus" på TV-2, har også diskuteret lejren i en direkte usendelse fra Tømmerby-Lild forsamlingshus hvor repræsentanter fra lejren og den lokale befolkning deltog. Flere fremtrædende politikere har i årenes løb gæstet lejren bl.a. Kristen Poulsgård (Fr.P) og den daværende miljøminister Per Stig Møller (Kons.).

Frøstrup Mølle:
Hørte oprindelig under Vesløsgård og lå på Dalsgårds grund. En senere mølle lå oprindelig ved Koldkjærgård og blev flyttet til Frøstrup 1882.
Fæstere/ejere:
1) Niels Christensen har møllen og stedet i fæste før 1741.
2) Søren Nielsen. Søn af forrige. Fæster møllen d. 6/5 1741.
3) Christian Nielsen. Broder til forrige. Fæster d. 4/6 1743.
4) Søren Christensen Møller. Søn af forige. Fæster d. 15/5 1787.
5) Jens Christian Jensen. Ejer møllen ved folketællingen 1834.

---

1) Christian Jensen Olesen. Ejer møllen før 1931.
2) Søren Chr. Olesen. Søn af forrige. Køber d. 16/5 1931.
3) Lars Chr. Sørensen. Køber d. 16/3 1935.
4) Jens Peter Pedersen. Køber d. 15/7 1935.
5) Hans Andersen.
6) A. Nielsen. Ejer ejendommen 1995.

Fuglsang:
Gård. Tømmerby sogn (Tømmerbyvej 25).

Fuglsang var oprindelig fæstegård under Vesløsgård, men blev selvejergård efter 1800.
Fæstere/ejere:
1) Lucas Christensen. Fæster gården før 1700.
2) Maren Hansdatter. Enke efter forrige.
3) Lars Christensen Kvolsgaard. Gift med forrige. Fæster gården d. 24/9 1715.
4) Just Christensen. Broder til forrige.
5) Hans Mogensen. Fæster gården d. 10/5 1756.
6) Mogens Hansen. Søn af forrige. Fæster 12/9 1795.
7) Hans Mogensen. Søn af forrige. Ejer gården før 1834.
8) Mikkel Christensen. Ejer gården før 1858.
9) Christen Mikkelsen. Køber gården d. 27/2 1858.
10) Jens Krogh Nielsen. Køber gården d. 15/7 1893.
11) Petra Krogh Nielsen. Enke efter forrige. 22/11 1929.
12) Jens Badstue Fuglsang. Køber d. 30/4 1930.
13) Jacob Jensen. Køber gården d. 29/11 1930.
14) Jens Fuglsang.Søn af forrige. Køber gården 1960 og ejer den stadig 1995.

Gade:
Dyrlæge. Vesløs sogn.

Gade var født i Maabjerg ved Holstebro 1887 og blev dyrlæge 1919. Gift med Petra Gade. 1920 åbnede han praksis i Vesløs og denne havde han til sin død. Endvidere virkede han bl.a. som dyrlæge ved svineslagteriet i Thisted. I sin fritd dyrkede Gade bl.a. frugter. Gade døde 1958 og blev afløst af dyrlæge Berthelsen.

Glæde skole:
Lild sogn. 1849 blev der opført en skole i Glæde, men der er stor usikkerhed om beliggenheden. 1883 blev der opført en ny skole og 1900, da Glæde skole fik egen lærer, blev der opført beboelse. Glæde skoledistrikt var stort rent geografisk og talte mange husstande. Omkring århundredeskiftet var der en del uro og utilfredshed omkring skolen, og der blev startet en privatskole i ejendommen Bjålumvej 31, med Maren Kirstine Juul som lærer. Det hele endte med at der kun var en elev tilbage i den officielle skole. Problemet blev løst ved at Maren Kirstine Juul blev lærer ved kommuneskolen og alle eleverne flyttede med. Sidst i 30'erne truede kommunen med at lukke skolen, men efter mange protester fra beboerne fik den lov til at fortsætte, dog kun til 1946, hvor lukningen var en realitet. Eleverne fortsatte i Kæret skole.

Lærere:
1) Indtil 1900 fælles lærer med Kjæret skole (s.d).
2) Lærer Bauer (ca. 1900-1908).
3) Maren Kirstine Kristensen Juul (1908-13).
4) Mange vikarer (1913-30). Blandt de faste lærere kan nævnes Johan Gotlieb Larsen.
5) Ejnar Theodor Larsen.
6) A. A. A. Kristensen.
7) Vilhelm Christensen (1925-30).
8) Niels Christian Nielsen (1930-39).
9) Lærer Helleberg (1939- ca. 1941).
10) Poul Chr. Thomsen (1941- 44).
11) Peter G. Gregersen (1944 -46).
Glæde skole er idag i privat eje.

Gregersen, Ingvar:
Husmand. Kommunalpolitiker. Foreningsmand. Øsløs sogn.

Ingvar Gregersen var født i Øsløs 1897. Gift med Marie Gregersen. Parret overtog en ejendom i Øsløs kær. Igennem årene havde han mange tillidshverv. I 13 år var han medlem af sognerådet, formand for husmandsforeningen, i bestyrelsen for Øsløs brugsforening, Hanherredernes udstykningsforening, kasserer i Lokalforeningen og medlem af menighedsrådet. Ingvar Gregersen modtog landboforeningens sølvfad for landbrugsflid. I mange år var han endvidere i bestyrelsen for Øsløs husflidsforening. Ingvar Gregersen døde 1979.

Gregersen Verner:
Gårdejer, sognerådsformand, borgmester, Langvad, Tømmerby sogn.

Verner Gregersen var født i Vesløs 1929, som søn af husmand Adolf Gregersen og hustru Marie. Gift med Ellen Gregersen. Efter skoletiden kom han ud og tjene og havde et ophold på højskolen i Nørre Nissum. 1958 overtog han en gård i Langvad. 1962 kom han i sognerådet for Tømmerby-Lild kommune og fra 1966-70 var han sognerådsformand. 1970 kom han i kommunalbestyrelsen for Hanstholm kommune og efter en pause fra 1974-78 indtrådte han igen i bestyrelsen. 1986 blev han borgmester i Hanstholm kommune, en post han bevarede til sin død. Udover det kommunalpolitiske arbejde, har Verner Gregersen også haft en lang række andre tillidshverv. Han var den sidste sognefoged i Tømmerby, han var formand for Bjerget efterskole og vurderingsinspektør for Jyllands kreditforening (NYKREDIT). Verner Gregersen døde 1990.

Græsbøll, Bent:
Lærer, forfatter, lokalhistoriker.

Bent Græsbøll var født 1933 i Frøstrup. Efter at have virket som lærer og speciallærer i en årrække, begyndte han fra 1976 at være skribent på deltid. 1990 blev han det på heltid. Bent Græsbøll, der hele sit liv følte sig stærkt knyttet til sin fødeegn, har skrevet tre bøger "Folkeminder fra Bulbjergegnen", "En saga blot" og "Historiske krummer", hvoraf især de to første handler om Hannæs. Bent Græsbøll var endvidere en flittig foredragsholder. Han døde 1994.

Græsbøll, Peder:
Købmand, sognerådsformand m.m. Tømmerby-Lild.

Peder Græsbøll blev født i "Græsbøllgård", Lild sogn 1857, som søn af Hans Pedersen Græsbøll og Maren Poulsdatter Græsbøll. P. Græsbøll kom på faderens opfordring på justitsråd Møllers handelsinstitut i Aalborg 1871-72, efter læretiden hos købmand Poulsen, Bjerget. Peder Græsbøll startede herefter en købmandsgård på sin fødegård, men kort tid efter flyttede han sine foretagender til Bjerget, hvor der foruden købmandsgården endvidere var en modebutik, som hans døtre passede. Ved etableringen af Thisted-Fjerritslevbanen, 1904, flyttede Peder Græsbøll sine aktiviteter til Frøstrup. På grund af sygdom måtte han afhænde forretningerne til sønnerne Hans og Ole 1918. Foruden sine foretagender der efterhånden også omfattede en boghandel havde han endvidere tid til at sidde i sognerådet for Tømmerby-Lild kommune, heraf en del år som formand. Peder Græsbøll var ved sin død en meget anerkendt og respekteret mand. Han døde den 2/5 1926. Eftertiden har kaldt ham Frøstrup bys grundlægger.

Græsbøll, Poul Chr:
Fisker og redningsmand, Lildstrand. Poul Chr. Græsbøll var født i "Græsbøllgård" i Lild sogn, den 8/10 1859. Tidligt begyndte han at fiske og 1883 byggede han det første hus ved Lildstrand, "Strandgården", og grundlagde dermed fiskerlejet. Han var gift med Petra Bolette Christensen. Som 24 årig blev han udnævnt som strandfoged, og ansat som bådsmand ved byens redningsstation. Senere, 1892,blev han opsynsmand. Græsbøll var med til at redde ialt 217 skibbrudne, hvilket er et meget højt tal. For sin enestående indsats blev han dekoreret med Dannebrogsordenen og medaljen for druknedes redning. Poul Chr. Græsbøll døde 1949.

Hannæs:
Navnet Hannæs stammer fra tiden før Vejlernes udtørring, hvor området var en halvø, et næs, og da det var et næs, der gik ud fra

Vognmand og ølhandler P. Silkeborgs lastbil, Frøstrup. Den blev anvendt til såvel grise- som persontransport.

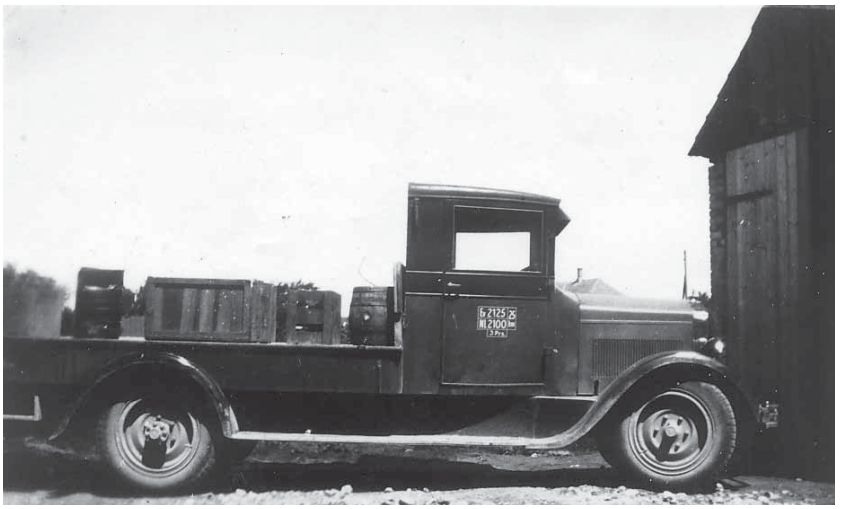

Hanherred, var det naturligt at kalde det Hannæs. Området består af sognene Øsløs-Vesløs-Arup-Tømmerby og Lild, med byerne Øsløs, Vesløs, Amtoft, Frøstrup, Bjerget og Lildstrand. Indtil 1970 hørte området under Thisted Amt og udgjorde sognekommunerne Øsløs-Vesløs-Arup og Tømmerby-Lild, men efter 1970 kom området under Viborg Amt og Øsløs-Vesløs-Arup under Thisted kommune, mens Tømmerby-Lild kom under Hanstholm kommune. Idag bor der ca. 3.000 mennesker på Hannæs. Området har været befolket siden stenalderen.

»Hannæs«:
Andelsmejeri, Vesløs sogn. 1896 enedes beboerne på Hannæs om at bygge et andelsmejeri i Tømmerby under navnet »Kaphøj«. Men 1911 blev beboerne på Sydhannæs enige om at bygge deres eget mejeri i Vesløs. På grund af Vesløsgårds udstykning voksede mængden af leverandører voldsomt. Grunden til mejeriet blev købt af gårdmand Jens Peter Andersen, Aldershvile for 1000 kr. pr. tdr. land. Bygningen blev opført af murermester Andreas Christensen, Frøstrup. Mejeriet voksede støt i de første mange år, men der opstod også kriser indimellem, bl.a. ved Andelsbankens fallit 1925. Mejeriet fortsatte til 1969, hvor det lukkede, primært på grund af uenighed om indførelse af tankvogne. Forinden havde man forsøgt en fusionering med »Kaphøj« i Frøstrup, men uden held. De fleste af leverandørerne fra »Hannæs« gik til »Kaphøj« efter den endelige lukning d. 1. oktober 1969. Bygningerne blev solgt til tømrermester Knud Lynge, der i dag bruger dem til værksted, lagerrum og beboelse (Eriksen & Lynge).
Formænd:
1) Jens Povlsen, Vesløs (1911).
2) Peder Agesen, Øsløs (1911-13).
3) Jens Koldsgaard, Øsløs (1913-39).
4) Eluf Jensen, Øsløs (1939-40).
5) Kærgård Græsbøll, Øsløs (1940-49).
6) Nikolaj Frandsen, Arup (1949-59).
7) Tage Frandsen, Øsløs (1959-67).
8) Lambert Winther, Øsløs (1967-68).
9) Poul Søndergaard, Øsløs (1968-71).
Mejeribestyrere:
1) Niels Kragholm (1911-48).
2) Christian Gadegaard Sørensen (1948-69).

Lærer Jacobsen, Øsløs, var mejeriets revisor i over 25 år.

Det første år blev der til mejeriet leveret 1,8 mio. kg mælk. Det sidste år 4,3 mio. kg. Mejeriet er flere gange blevet præmieret for smør af god kvalitet.

Hannæs Avis:
Ugeavis udgivet af Fjerritslev Avis, der gratis husstandsomdeles på hele Hannæs. Det første nummer udkom i december måned 1943. I avisen fortælles der om stort og småt på Hannæs, krydret med historier og artikler fra det øvrige land. Avisen financieres ved annoncer. Den udsendes hver torsdag.

Hannæs frimenighed:
Hannæs frimenghed blev stiftet som en kreds under Klim i 1883. Samme år blev der opført en samlingsbygning i Vesløs. Endvidere blev der afholdt gudstjenester og møder i Tømmerby friskole. 1911 opførte frimenigheden sin egen kirke i Vesløs stationsby. 1968 blev frimenigheden omdannet til valgmenighed. 1995 havde menigheden ca. 100 medlemmer.
Præster:
1) Søren Anker-Møller (1883-1924).
2) Gustav Anker-Møller (1925-1956).
3) Henning Larsen Thrane (1957-64).
4) Bent Lumholt (1964-70).
5) Jørgen G. Hansen (1970-74).
6) Johannes Dommerby.
7) Aksel Heltoft.

Hannæs Hallen:
I slutningen af 60'erne og begyndelsen af 70'erne så det ud til at der skulle være en idrætshal i Frøstrup. Der blev holdt møder, fester m.m. for at skaffe midler til den nye hal,men 1971-72 vendte bøtten og istedet blev idrætshallen opført i Vesløs under navnet Hannæs Hallen. Den blev indviet i august måned 1973. Siden har hallen været benyttet til sportskampe, folkemøder, baller, messer m.m. arrangeret af egnens foreninger.

I slutningen af 80'erne blev der opført et mødelokale, beregnet på bl.a. socialt samvær efter idrætsarrangementerne, generalforsamlinger, mindre familiefester m.m. En del af midlerne til hallen blev skaffet ved en husstandsindsamling der indbragte ca. 250.000 kroner. Hannæs Hallen er en selvejende institution.
Formænd:
1) Dyrlæge Berthelsen, Vesløs (1973-74).
2) Henning Sørensen, uddeler, Vesløs (1974-75).
3) Gunnar Boesen, pantefoged, Vesløs (1975-77).
4) Sejr Stig Nielsen, lærer, Vesløs (1977-83).
5) Egon Persson, faglærer, Vesløs.
6) Jørgen Andreasen, friskoleleder, Arup.
m.fl.
Halbestyrere:
1) Villy Byrdal (1973-92).
2) Jan Thomsen (1992-).

Hannæs idrætsforening:
Allerede 1910 omtales der en fodboldklub i Øsløs, og der har endvidere været boldklub-

ber i Vesløs og Amtoft. Men 1938 blev fodboldspillerne på Sydhannes samlet i Hannæs idrætsforening. Indtil 1944 holdt foreningen til på forskellige tilfældige pladser, men dette år købte kommunen en grund til foreningen i Vesløs hvor der blev anlagt en god bane. Foreningen fik klubhus 1960. I slutningen af 70´erne blev der anlagt en ny sportsplads ved Hannæs Hallen.

1981 blev foreningens håndboldafdeling lagt sammen med Frøstrup if's til Viking HK. 1983 blev foreningerne lagt sammen til Frøstrup/Hannæs if. Udover fodbold og håndbold har foreningen endvidere flere gange haft gymnastik og amatørteater på programmet.

Formænd:

Foreningens første formand var Peter H. Jensen. Blandt foreningens øvrige formænd kan nævnes Herold Jørgensen, Henry Larsen (Kold), Holger Grå Jakobsen, Arne Sørensen, Mogens Frandsen og Jens Jørgen Henriksen.

Hannæs- eller Næsbo ting:

Hanherrederne udgjorde i middelalderen et herred, der bl.a. nævnes i kong Valdemars (Sejr) jordebog fra 1231. Men da en del af Vesterhanherred var adskilt fra det øvrige område af Vejlerne, blev der på Hannæs oprettet et såkaldt mage- eller birketing, af bekvemmelighedshensyn. Dette ting blev oprettet ca. 1400 og havde sin plads umiddelbart nord for Tømmerby kirke, og dækkede foruden sognene på Hannæs desuden Vust, Thorup og Klim. Omkring 1550 blev tingstedet nedlagt og lagt under det øvrige Hanherred, men det protesterede beboerne så meget imod at Næsbo ting blev genoprettet allerede 1558, ved åbent brev af 4. juli, hvor genoprettelsen bl.a. begrundes med at beboerne skulle over en ond Vejle. Næsbo ting blev nedlagt 1687 og lagt under det øvrige Vesterhanherred, for 1687 blev Hanherrederne nemlig delt i en østlig og en vestlig del.

Herredsfogeder:

1) Roør Madsen, nævnes 1439 i en sag om gamle Nis Glob til Vesløsgård.
2) Per Nielsen, Langvad, Tømmerby sogn, nævnes 1460 og igen 1470. Han har formodentlig kun været afløser.
3) Therkil Pedersen (1465-70).
4) Marthen Marthensen (1473).
5) Morten Pedersen Due (1479-85).
6) Per Thomsen (1503).
7) Nis Lauritsen, Vust. Nævnes i en sag 1537, vedrørende efterspillet fra borgerkrigen Grevens fejde.
8) Christen Lauritsen, Vust, sandsynligvis bror til forrige. Nævnes i en sag om græsning på Tømmerby og Lild kirkegårde 1547.
9) Poul Christensen, Vust, nævnes 1596.
10) Christen Christensen Galskyt, Skadhave, Tømmerby sogn (1621-31). 1631 dømte han i en sag mod Jacob Griis til Roelsgård, Lild sogn.
11) Jens Andersen, Vester-Thorup (1651-53).
12) Jørgen Christensen, Vust (1656-57).

Kopier af tingbøger fra Hannæs-Næsbo ting findes på Lokalhistorisk arkiv for Thisted kommune, Thisted. Herredskontoret for Vesterhanherred lå i mange år på Skerpinggård, hvor der også var arrest. 1908 blev herredskontoret flyttet til Fjerritslev.

Helledis:

Voldsted fra middelalderen 11-1200. Vesløs sogn. Voldstedet har formodentlig været en del af herregården Vesløsgård, der nævnes første gang 1348 i en skriftelig kilde. Navnet bærer minder fra hedenske dage Helle kan have tilknytning til det gamle nordiske navn Helga, men snarere har det tilknytning til den nordiske mytologis benævnelse Hel, som man ved var betegnelse for dødsriget og dødsrigets herskerinde. Hel var ifølge mytologien Lokes datter.

I forbindelse med udstykningen af Vesløsgård, 1910-12, blev Helledis fredet. I mange år blev det gamle voldsted brugt til folkelige møder, arrangeret af bl.a. ungdosmforeningerne, borgerforeningen og de politiske vælgerforeninger. Blandt de talere der har gæstet stedet kan nævnes Johan Skjoldborg, Jeppe Aakjær og flere fremtrædende politikere. Fra slutningen af 40'erne og frem til slutningen af 80'erne forfaldt stedet, men ved en indsats fra bl.a. Viborg Amt og Thisted Museum blev Helledis restaureret og besøges igen af turister og andre historisk interesserede.

Hestbech, Mads:

Dyrlæge. Tømmerby-Lild.

Mads Stausgård Hestbech var født d. 5/11 1850 i Lemvig hvor faderen var købmand. 1886 tog han dyrlægeeksamen fra Landbohøjskolen. Få dage senere kom han til Tømmerby, hvor han slog sig ned som den første dyrlæge på Hannæs. Sygebesøgene blev klaret med hestevogn. Mads Hestbech havde flere tillidshverv bl.a. reviderede han i mange år Tømmerby-Lild kommunes regnskaber. Han holdt op med at praktisere 1928 og døde 1936.

Hjortholm mølle:

Gård og mølle. Øsløs sogn (Højstrupvej 68). Gården og møllen var oprindelig under Vesløsgård og nævnes før 1700. Fra 1826 og frem til idag har gården været i samme slægts eje. Mølleriet, hvis ejer, Pastor Türck, fik kongelig bevilling til at drive mølleri d. 31/5 1823, ophørte efter 1930, og den hollandske vindmølle forsvandt 1936. Efter 1880 etablerede gårdens daværende ejer Niels Andreas Sørensen(Dres Holm), et bageri i tilknytning til gården (Holm bageri). Dette bageri var i drift til ca. 1910. Den blev drevet ved forpagter (Højstrupvej 70).

Fæstere/ejere:

1) Søren Holm. Har gård og mølle i fæste før 1699.
2) Jens Christensen. Overtager fæstet efter Søren Holms enke d. 4/5 1699.
3) Povl Pedersen. Fæster d. 7/10 1704.
4) Jens Christensen Bojer. Fæster d. 10/10 1727.
5) Niels Pedersen Holm. Fæster d. 28/9 1769.
6) Jens Nielsen Holm. Søn af forrige. Fæster gården efter 1801.
7) Mikkel Bøg. Ejer gården indtil 1813.
8) Andreas Christopher Türck, sognepræst. Køber d. 23/6 1813.
9) Søren Christian Andersen. Arver gården af forrige 1826.
10) Niels Andreas Sørensen (Dres Holm). Søn af forrige. Køber d. 14/9 1877.
11) Søren Christian Sørensen. Søn af forrige. Køber d. 30/5 1910.
12) Peder Vinther. Svigersøn af forrige. Køber d. 21/12 1935.
13) Hans Holm Vinther. Søn af forrige. Køber ca. 1970.

En del af gården ligger i Tømmerby sogn.

Jacobsen, J.C:

Lærer, lokalhistoriker, foreningsmand. Øsløs sogn.

Jacob Christian Jacobsen var født i Launbjerg ved Langå 1876. Gift med Kristine f. Andersen. Lærer fra Silkeborg Seminarium 1899. Dragon i Randers. 2. lærer ved Tømmerby skole 1902-03. Enelærer ved Øsløs nordre skole 1903-46 og herefter vikar ved samme skole til efter 1950. Jacobsen havde mange tillidshverv. Han var formand for Øsløs ungdomsforening, Øsløs husmandsforening, Øsløs forsamlingshus og i bestyrelsen for Thisted museum, historisk samfund for Thisted Amt m.m. Desuden var han revisor i bl.a. Andelsmejeriet "Hannæs" og forretningsfører i Øsløs brugsforening.

Jacobsen var en flittig foredragsholder over hele Hanherred og Thy og han skrev mange artiklerne til Historisk Årbog for Thisted Amt. Bl.a. om slavekrigen (1912) Krigen 1864 (1914) og om herregårdene Aagaard (1930-32) og Kjølbygård (1917). Jacob Christian Jacobsen, der levede sine sidste år i Vesløs, døde 1954. Han var ridder af Dan-

nebrog. 1920 var han to gange folketingskandidat for det Radikale Venstre i Thistedkredsen, dog uden at blive valgt.

Jensen, Anton:
Fisker. Kommunalpolitiker. Foreningsmand. Lild sogn.

Anton Jensen var født i Lild 1896 og begyndte at fiske fra Lildstrand som 16-årig og dette erhverv havde han hele sit liv. Gift med Andrea Jensen. 1948 flyttede parret til Lildstrand. Anton Jensen, kaldet Nør, havde mange tillidshverv. Han var formand for Lildstrand fiskeriforening, bjærgelauget og bestyrelsesmedlem i fiskernes hovedorganisation. I to perioder sad han i sognerådet og han var regnskabsfører i Lild sogns brugsforening i ca. 30 år. Anton Jensen døde 1979.

Jensen, Jacob:
Gårdejer og sognerådsformand. Tømmerby sogn.

Jacob Jensen var født 1897 i Tømmerby som søn af Jens Chr. Jensen, "Overgård". Gift med Elna f. Fuglsang. Som ung tjente han ved landbruget og senere overtog han en gård i Tømmerby. Jacob Jensen havde mange tillidshverv. Han blev valgt ind i sognerådet 1950, og fra 1954-62 var han sognerådsformand. Endvidere var han i en periode formand for andelsmejeriet »Kaphøj« og i menighedsrådet. 1960 afstod han gården til en søn og købte en mindre ejendom i Tømmerby. Jacob Jensen døde 1969.

Jørgensen, Christen :
Gårdejer, foregangsmand. Arup sogn.
Christen Jørgensen var født i Nørre Arup 1803. 1825 overtog han sin svigerfar Anders Christensens gård i Sønder Arup (Arupvej 45). Hurtigt gik han igang med at afprøve nye dyrkningsmetoder og han var den første på egnen, der brugte svingplov. Flere gange ansøgte han myndighederne om tilskud til sine eksperimenter, med større og mindre held. Desuden forsøgte han flere gange at få koncession på at inddæmme og udtørre Arup Vejler, dog uden større held. Han anlagde en anløbsbro ved Feggesund færgeri og var i det hele taget en foregangsmand på mange områder. Som noget helt usædvanligt for en almindelig bonde skrev han i det meste af sit voksne liv dagbog. Denne, der bl.a. findes i kopi på Lokalhistorisk arkiv for Thisted kommune, giver et godt indblik i en bondes hverdag for 150 år siden. Christen Jørgensen døde 1881 og ligger begravet på Arup kirkegård. Han er bl.a. skildret af Niels Sodborg i Historisk årbog for Thisted Amt 1925 i artiklen "Hannæsbonden Christen Jørgensen".

Jørgensen, Johannes:
Dyrlæge. Tømmerby-Lild.

Johannes Jørgensen var født i Troldhede. I 1947 tog han dyrlægeksamen, og arbejdede herefter på Lolland-Falster. 1951 overtog han sin praksis i Tømmerby. Han var i en årrække formand for sundhedskommisionen i Tømmerby-Lild og reservedyrlæge ved eksportmarkedet i Ålborg. Johannes Jørgensen døde 1981, kun 58 år gammel.

»Kaphøj«:
Andelsmejeri, Tømmerby sogn. Kaphøj var oprindelig andelsmejeri for hele Hannæs. Det var beboerne i de fem sogne der startede mejeriet d. 1. november 1896.1911 opførte beboerne i Øsløs-Vesløs-Arup deres eget mejeri »Hannæs« i Vesløs. 1927 blev der opført en ny mere moderne mejeribygning i Frøstrup stationsby, og det gamle mejeri blev omdannet til privatbolig. Omkring 1968-69 var der igen planer om at »Kaphøj« skulle være mejeri for hele Hannæs og bestyrelserne for de to mejerier drøftede længe muligheden af en sammenlægning. Men planerne blev forkastet. 1969 lukkede »Hannæs« og mange af dets leverandører flyttede til »Kaphøj«. Næsten samtidigt indførtes der kørsel med tankvogne. Men kravet om større effektivitet og store enheder voksede. Derfor måtte »Kaphøj« lukke. Det skete 1983. Idag anvendes bygningerne til tandlægeklinik og El-forretning.
Formænd:
Mejeriet »Kaphøj« havde igennem årene over 30 formænd. Her skal blot nævnes nogle stykker:
1) Christian Mortensen, Tømmerby. Mejeriets første formand.
2) Jens Peter Roelsgaard, Bjerget.
3) Jens Chr. Overgaard, Tømmerby
4) J. P. Pilgaard, Tømmerby.
5) Niels Kjeldtoft, Arup.
6) Jens Lynge, Vesløs.
7) P .A. Petersen, Tømmerby.
8) Jacob Nesager, Tømmerby.
9) Poul Krogsgaard, Frøstrup.
10) Anton Mortensen, Tømmerby.
11) Christian Kaspersen, Tømmerby.
12) Mogens Mølbæk, Kærup.
13) Anders Krogsgaard, Frøstrup.
14) Kristian Vigsø, Højstrup.
15) Jens Chr. Barup, Højstrup.
16) Ove Munch Larsen, Tømmerby.
Mejeribestyrere:
1) Jens Kragholm (1896-1910).
2) Josva Jensen (1910-48).
3) Harald Nielsen (1948-62).
4) Anders Juhl Hansen (1962-68).
5) Erik Christensen (1968-83).

Kaspersen, Christian:
Gårdejer og sognerådsformand, Tømmerby sogn.

Christian Kaspersen var født i Nedergård, Tømmerby sogn 1889 og kom ud at tjene allerede som dreng. I 3 år tjente han i Løgstør. Gift 1915 med Kristine Kaspersen. Samme år overtog han sit fødehjem og 1918 købte han det meste af en naboejendom. Han havde i årenes løb mange tillidshverv. Han var formand for Hanherredernes plantningsforening og i mange år førte han lodsejernes sager mod Vejleejerne og ved Lodsejerlaugets dannelse 1946, blev han denne forenings første formand, en plads han havde i mange år. I 24 år sad Christian Kaspersen i sognerådet for Tømmerby-Lild kommune, valgt af Venstre. Fra 1935-54 var han formand. Christian Kaspersen solgte i 1952 gården (Tømmerbyvej 53), til sin søn Gustav Kaspersen, der senere gik ind i kommunalpolitik. Christian Kaspersen døde 1960.

Kirsten Kjærs Museum:
Museet (Langvadvej 64) åbnede den 15. maj 1981 på privat initiativ i naboejendommen til Kirsten Kjærs »sommerresidens«. Museet indeholder en permanent samling af malerindens værker. Der var oprindelig ca. 180 malerier og 100 tegninger, som Kirsten Kjær overlod til »Kirsten Kjærs fond«. Samlingen er siden vokset takket være gaver fra privatpersoner. Derudover byder museet på særudstillinger og klassiske koncerter med danske og udenlandske kunstnere. Museet ledes af englænderen John Andersen og hannæsboen Harald Fuglsang, der er i slægt med malerinden.

Kjeldtoft Niels:
Gårdejer, foreningsmand, sognerådsformand, Arup sogn.

Niels Kjeldtoft var født i Arup d. 21/4 1856. I over 60 år ejede han sin fødegård i Arup (Arupvej 39). Gift med Karoline Kjeldtoft, f. på Manø, d. 16/11 1862. Igennem årene beklædte Niels Kjeldtoft en lang række tillidshverv. I en årrække sad han i sognerådet for Øsløs-Vesløs-Arup, heraf 3 år som formand.Han var medlem af menighedsrådet. Senere blev han aktiv i frimenigheden på Hannæs. Han var formand for skolekommisionen, han ledede valghandlingerne på Bjerget, han har været formand for andelsmejeriet »Kaphøj« i Tømmerby, formand for Arup forsamlingshus, formand for hesteforsikringen, m.m. Niels Kjeldtoft døde 1948. Flere af Niels Kjeldtofts efterkommere har siden præget foreningslivet i sognet.

Søndergade i Frøstrup. Til venstre A/M »Kaphøj«, opført i 1927.

Kjær, Kirsten:
Maler.

Kirsten Kjær var født i Vester Thorup d. 14/11 1893. Hun begyndte at male som 32 årig og blev især kendt som portrætmaler. Bl.a. har hun malet filmdivaen Asta Nielsen. 1943 dannedes foreningen »Kirsten Kjærs venner«, der havde til formål at støtte og fremme hendes arbejde. Kirsten Kjær, der blev ved med at male til kort før sin død, levede sine sidste år på alderdomshjemmet "Trye" i Frøstrup.Hun døde d. 8/5 1985. 1981 åbnede Kirsten Kjærs museum i Langvad der indeholder en lang række af hendes malerier. Det meste af sit liv levede hun i København.

Kjæret skole:
Lild sogn. Den første skole i Kjæret ved man ikke meget om, men 1851 blev der opført en ny skolebygning. Læreren ved Kjæret skole forestod endvidere undervisningen for børnene i Glæde, der undervistes hveranden dag i henholdsvis Kjæret og Glæde. 1876 blev der opført en ny skole i Kjæret og 1926 blev der på samme sted opført en ny skolebygning, der står endnu under navnet Bulbjerghjemmet. Skolen blev nedlagt 1960 og eleverne flyttet til Bjerget centralskole.
Lærere:
1) Jens Jensen Skadhauge. Skoleholder i Kjæret og Glæde indtil ca. 1834.*
2) Peder Pedersen. Skoleholder samme sted til 1837 og fra 1842 til 47.#
3) Jens Hoxer Pedersen. Skoleholder samme sted (1867-82).
4) Niels Peter Nielsen (1883-1920).
5) Kristian Larsen (1921-25).
6) C. N. Andersen (1925-42).
7) Malta Emil Ficher (1942-48).
8) Forskellige vikarer (1948-52).
9) H. C. H. Falksøe (1952-57).
10) Børge Poulsen. Lærer ved skolens lukning 1960.
*) Var måske skoleholder ved Kjæret og Glæde skole helt frem til 1867.
#) Var måske kun vikar for Jens Jensen Skadhauge.

Skolen blev købt af den sidste lærer Børge Poulsen og han skabte lejrskolen og kursusstedet Bulbjerghjemmet, der idag er en selvejende institution.

Koldkjærgård:
Gård. Lild sogn (Klitvejen 140).
Koldkjærgård nævnes allerede 1442. Den hørte da under Børglum bispesæde. I forrige århundrede blev der drevet mejeri fra gården, der også havde mølleri. Møllen blev flyttet til Frøstrup 1882. Efter 1960 blev der indrettet stutteri for pony'er og lette rideheste. Der hører endvidere en del skov med til gården.
Kendte ejere:
1) Lars Christian Nielsen. Køber gården 1815.
2) Casper Josva Preetzmann Larsen. Søn af forrige. Køber 1838.
3) Jens Svendsen Koldborg Preetzmann Larsen Koldkjær. Søn af forrige. Overtog gården 1874.
4) Else Koldkjær. Enke efter forrige. Overtog gården 1898.
5) Christian Jacobsen Mortensen. Svigersøn af forrige. Overtog gården 1907.
6) Anton Mortensen. Bror til forrige. Overtog gården 1928.
7) Christian Bisgård. Ejede gården til 1962.
8) Jytte Jarl. Køber gården 1962.
9) Jette Jarl. Datter af forrige. Ejer gården 1995.

Koldsgård:
Gård, Øsløs sogn (Amtoftvej 12). Nævnes som selvejergård allerede 1561,senere kom gården under Vesløsgård. I begyndelsen af dette århundrede opkøbte den daværende ejer, Jens Koldsgaard, en del jord fra andre gårde. I mange år blev gården bestyret af Svend Aage Christensen, der var født i Øsløs. I slutningen af 80'erne blev gården købt af gårdejer Gunnar Mikkelsen (Amtoftvej 2). Bygningerne ejes idag (1995) af bådebygger Peter Madsbøl.
Fæstere/ejere:
1) Niels Kold. Nævnes som ejer af gården 1561.
2) Poul Thomsen. Ejer gården 1604 og 1606.

3) Jørgen Kristensen. Ejer 1607 og 1613.
4) Christian Pedersen. Ejer gården før 1700. Bliver senere fæstebonde under Vesløsgård, da Enevold Nielsen Berregaard køber Koldsgård ca. 1700.
5) Niels Nielsen. Fæster gården d. 3/5 1701.
6) Anders Andersen. Fæster d. 12/3 1727.
7) Søren Andersen. Søn af forrige. Fæster d. 14/5 1787.
8) Elias Jacobsen. Fæster d. 24/4 1809.
9) Ane Marie Jensdatter. Enke af forrige. Køber gården 1855.
10) Jens Chr. Jensen Koldsgaard. Gift med forrige 1855.
11) Anders Pedersen Breum. Gift med forriges enke Dorthe Pedersdatter. Han overtager gården 1884.
12) Jens Peter Jensen Koldsgård. Søn af (10). Overtager gården d. 9/4 1894.
13) Niels Jensen Koldsgaard. Søn af forrige. Køber d. 24/12 1931.
14) Jenny Koldsgaard. Enke efter forrige, 1955.
15) Gunner Mikkelsen, ejer af Lille Bisgård (Amtoftvej 2). Køber gården 1987.
16) Peter Madsbøll. Køber gårdens bygninger 1991.

I gården er der indrettet en butik, hvor der sælges garn, gaveartikler m.m.

Kortegaard, Christian:
Lærer, sognerådsformand, foreningsmand, Øsløs sogn.

Christian Kortegård var født i Thy d. 17/2 1851. Gift med Mariane Kortegaard. Lærer fra Ranum Seminarium 1871. Andenlærer i Øsløs 1874-76. Enelærer ved Øsløs søndre skole 1880-1919. Kortegaard havde mange tillidshverv. Formand for Øsløs-Vesløs-Arup sygekasse 1882-1919. Medlem af sognerådet. Formand for rådet i en lang årrække. Formand for Øsløs brugsforening, Øsløs forsamlingshus m.m. Christian Kortegaard døde hos en datter i Nørresundby 1922.

Krabbe, Gregers:
Rigsråd og vicekonge i Norge. Født på Vesløsgård d. 12. Januar 1594, som søn af Niels Kjeldsen Krabbe og 2. hustru Vibeke Ulfstand. Gift 1. gang med Helvig Rud, 2. gang med Dorte Daa. I sin ungdom fik Gregers Krabbe en omhyggelig uddannelse i bl.a. Aalborg og Viborg, samt i Tyskland, Frankrig og Italien. Lensmand til bl.a. Riberhus 1639, hvor han bl.a. blev involveret i den berømte hekseproces mod Maren Spliid. Chr. IV. benyttede ham tit som udsending. 1640 optaget i rigsrådet (regeringen). De højeste tinder nåede han 1651, da Frederik d. III. gjorde ham til vicekonge i Norge. Han døde på Akershus i Norge d. 20. december 1655.

Krogsgaard, Anders:
Gårdejer, kommunalpolitiker, foreningsmand, Tømmerby sogn.

Anders Krogsgaard var født i Tømmerby sogn 1910, som søn af gårdejer og sognefoged Poul Krogsgaard. Gift med Agnes f. Andersen. Han kom ud og tjene som 12-årig. Senere fik han ophold på Ry højskole. 1934 blev han bestyrer for sin mor i sit fødehjem. 1936 købte parret en gård på Grisbjerg ved Frøstrup.

1987 flyttede parret til Frøstrup by. Anders Krogsgaard har igennem årene haft en lang række tillidshverv. I tre perioder sad han i sognerådet for Tømmerby-Lild kommune, han har siddet i Thisted Amtsråd hvor han repræsenterede partiet Retsforbundet. I næsten 30 år var han formand for Lodsejerlauget omkring Vejlerne, hvor han førte en lang række sager med stor anerkendelse. Desuden har han været formand for andelsmejeriet »Kaphøj« og i bestyrelsen for en lang række andre foreninger. Anders Krogsgård døde 1991.

Krogsgaard, Poul:
gårdejer, sognefoged og kommunalpolitiker, Tømmerby sogn.

Poul Krogsgaard var født i Frøstrup 1875 og ejede en udstykning fra sin fødegård. Han havde mange tillidshverv. Sognefoged fra ca.1920, i sognerådet i 8 år, formand for Frøstrup brugsforening, medlem af Thisted-Fjerritslev jernbanes repræsentantskab m.m. Poul Krogsgaard døde 1934.

Kyndi, Karl:
Fiskeeksportør, kommunalpolitiker m.m. Arup sogn.

Karl Kyndi var født i Amtoft d. 19/3 1893 som søn af fisker Bertel Kyndi.

Gift med Kirstine Kyndi. Som ung arbejdede han ved landbruget og ved fiskeri. Ophold på Snoghøj fiskerihøjskole hvor han i en halv snes år fungerede som vinterlærer. 1928 blev han fiskeeksportør i Amtoft. Denne forretning havde han i en menneskealder. Han havde mange tillidshverv i årene 1926-30 og 1943-50 var han medlem af sognerådet, valgt for Socialdemokratiet. Han var endvidere kommunekasserer i en lang årrække frem til 1962. I 12 år herefter var han bestyrer i Han Herreders Sparekasse. Han var endvidere formand for Hannæs Fiskeriforening. Karl Kyndi døde 1978.

Kvolsgård:
Gård i Lild sogn. Den nu forsvundne gård Kvoldsgård eller Koldsgård, nævnes så langt tilbage i tiden som 1442 , hvor den ejes af provst Palle Sonesen, der ejede meget jordegods på Hannæs. Kvolsgård var i en periode fæstegård under Vesløsgård. Gården blev udstykket og nedbrudt i 1870'erne.
Kendte fæstere og ejere:
1) Palle Sonesen. Ejer gården 1442, i part med andre.
2) Erik Lauridsen. Ejer gården 1537.
3) Erik Banner; ejer af Kokkedal. Får skøde på gården af Jørgen Lykke, på Mariager Klosters vegne.
4) Anders Gregersen. Beboer gården 1621.
5) Peder Gregersen. Beboer gården 1631.
6) Lars Andersen, fæstebonde under Aagaard gods. Har gården i fæste 1662. Han beboer også gården 1688, da gården ejes af oberst Munck til Brænninggård, der ejede mere jordegods i Lild sogn. Lars Andersen bor stadig i gården 1703.
7) Lars Jensen, fæstebonde under Vesløsgård. 1724.
8) Christen Madsen. Nævnes 1778 som fæster.
9) Laurs Michelsen. Fæster gården d. 8/3 1785.
10) Christen Kvolsgaard. Han solgte gården i 1870'erne.
11) Aksel Hole. Køber gården i 1870'erne og udstykker den.

Kvolsgaard, C. M. C:
Seminarielærer, forfatter og sprogmand. Lild sogn.

C. M. C. Kvolsgaard var født på Bjerget, Lild sogn d. 27/3 1854 som søn af husmand, karetmager og fisker Christen Christensen, navnet Kvolsgaard tog han 1904. Hans oldefar ejede nemlig gården af samme navn. Moderen døde allerede 1856 og Kvolsgaard kom i pleje hos gårdejer Niels Christoffersen, Bjerget. Han blev lærer fra Ranum Seminarium 1874. Herefter var han lærer flere steder og 1890 blev han dansklærer ved Ranum Seminarium. Kvolsgaard bevarede hele livet igennem en stor beundring for sin hjemegn og han skrev et par bøger »Fiskerliv« (1886) og »Landboliv« (1888), der begge skildrer livet i Lild sogn. Bøgerne er skrevet på Hannæsmål. Desuden skrev han flere artikler til diverse tidsskrifter m.m. C. M. C. Kvolsgaard, der var gift med Maren Christiansen, døde d. 1/5 1918.

Kærup skole:
Tømmerby sogn. Skolen blev opført 1902. Skolen blev lukket 1946, da Tømmerby centralskole blev bygget. Idag fungerer skolen som præstebolig.
Lærere:
1) Jens Peter Poulsen (1902-04).
2) Christian Roelsgaard (1904-05)
3) Henrik Fromholt (1905-44).

Skolens distrikt var hele Kærup til Vabesgård bæk, hele Kærup Holme og Kærup Mark til Selbjergvej og den nordlige del af Frøstrup, nærmere betegnet dem, der boede øst og nord for amtsvejen gennem byen.

Lild forsamlingshus:
1918 købte tre mænd på Bjerget smed H.Badstue, uddeler P. Fuglsang og husmand P. Smærup et hus og det blev samme år omdannet til Lild forsamlingshus. Midlerne var kommet ind ved en indsamling blandt sognets beboere. Allerede 1921 var der økonomiske vanskeligheder, men de blev klaret. Huset var ramme om en lang række møder i de næste mange år. Der blev spillet dilettant og holdt basarer og pakkefester. Lild forsamlingshus lukkede december 1967. Husets første formand var uddeler Fuglsang. Huset fungerede i en årrække som husflidsskole.

Lild husmandsforening:
Lild husmandsforening blev stiftet d. 18/3 1910. Den første bestyrelse bestod af: Lars Røge (formand), Ludvig Mortensen, Otte Ottesen, Jens Didriksen og Marinus Sørensen. Foreningen startede med 10 medlemmer. 1912 var medlemstallet allerede steget til 43. Kontingentet var i starten 1 krone årligt. Foreningen afholdt møder, kurser og udflugter. Desuden blev der afholdt prøvevalg i forbindelse med kommunevalgene sammen med Venstre. Sammen med bl.a. Tømmerby husmandsforening blev der ofte afholdt markvandringer.

Den 11/11 1966 blev Lild husmandsforening sammenlagt med Tømmerby, og fik navnet Tømmerby-Lild husmandsforening. 1981 blev alle husmandsforeninger foreninger på Hannæs sammenlagt i Hannæs husmandsforening.
Formænd:
Lild husmandsforening havde i sin levetid ikke mindre end 24 formænd. Her skal blot nævnes nogle få stykker:
1) Knudsen Andreas Nielsen.
2) Niels Christensen.
3) Thorvald Frost.
4) Johannes Fuglsang.
5) Johannes Konge.
6) Arne Christensen.

Lild kirke:
Kirken i Lild er bortset fra Lildstrand Kirke den yngste på Hannæs. Den stammer fra ca. 1350 og er opført i sengotisk stil. 1355 kaldes den lillæ kyrky (lille kirke). 1840 fik kirken en tilbygning mod nord. Den er bygget af rå marksten og munkesten. Hele kirkerummet har været udsmykket med sengotiske kalkmalerier, men ved en undersøgelse 1939 var de i for ringe stand til at restaurere.
Inventar: Alterbordet er af nyere brædder. Af det oprindelige alterbord er bevaret en skråkantet plade. På alterbordet et trækrucifiks fra ca. 1942 udført af Axel Poulsen. Kalken er fra 1697 med nyere bæger. Fonten er af granit og stammer fra middelalderen. Prædikestolen er fra slutningen af 1500-tallet. Kirkens to klokker stammer fra 1674, støbt af Arent Kleiman i Lybæk, og 1920 af Smithske støberier i Aalborg til Haderslev vor frue kirke. Den førstnævnte klokke hænger idag ved Lildstrand kirke. Kirkeskibet »Ora«, er udført af Johannes Damsgaard og ophængt 1908.
Ejere:
Kirken, der altid har været annekskirke til Tømmerby, har altid haft de samme ejere som denne og overgik til selveje 2. april 1913.

Lild klitplantage:
Plantagen i Lild blev oprettet 1932 og var på 1600 hektar. Idag er den på 2100 hektar. Plantør i over en menneskealder var M. B. Hansen. Plantagen er en blanding af løv- og nåletræer. Den første plantør hed Sand.

Lild/Bjerget skole:
Den første skolebygning vi kender på Lild/Bjerget er sandsynligvis opført 1876 (Kærupvej 21). Tidligere blev der undervist fra en skole der lå imellem Bjerget og Kjæret. 1908 blev Lild skole opført og den fungerede til 1959, da den nye centralskole på Bjerget blev opført.
Lærere:
1) Anders Møller. Ansættes som skoleholder i Lild 1809.
2) Poul Christensen (ca. 1830-68).
3) Chr. Grønlund (1868-1908).
4) Theodor Rosholm.
5) Valdemar Bangsgaard.
6) Aage Ægidius.
4, 5 og 6 virkede som lærere i årene 1908-24.
7) Søren Lynge (1924-59).
Skoleledere: (Lild/Bjerget centralskole):
1) Erik Rishøj. (1960-63).
2) Carlslund Madsen (1963-64).
3) Thorleif Andersen. (1964-75).

Efter skolens lukning, 1975, kom eleverne til Tømmerby-Lild skole. Bygningerne huser i dag Bjerget efterskole.

Lild sogn:
Sognet var tidligere det vigtigste på Hannæs, idet Bjerget, der tidligere var hovedby, lå i sognet. Her blev der holdt dyrskuer og der var valgsted, men efter etableringen af Thisted-Fjerritslev jernbane, 1904, mistede Bjerget sin betydning og det begyndte at gå tilbage for sognet.
Befolkning:
1801: 476- 1850: 691- 1901: 896- 1930: 698- 1955: 629- 1995: 351.

I sognet ligger Bjerget og lokaliteterne Lund, Glædeby eller Glæde, Kæret, Bulbjerg og fiskerlejet Lildstrand. I Bjerget og i Lildstrand var der tidligere en del forretningsliv og en del håndværkere, men det er nu næsten forsvundet. I Lildstrand er der fortsat forsamlinglingshus (opf. 1947), kiosk og et stort sommerhusområde. Desuden bliver der drevet fiskeri fra stranden med ca. 12 både. I Bjerget er der indrettet et museum om 2. verdenskrig, i forbindelse med en antikvitetsforretning, der er indrettet i den tidligere brugsforening, der blev oprettet 1904. Endvidere er der permanent maleriudstilling med arbejder udført af Inger og Poul Bahnsen, Bjerget.

År:	Gårde:	Huse:
1859:	38	86
1875:	36	102
1895:	33	147
1905:	32	155

1921: 229 gårde og huse.

Lild sogns brugsforening:
Brugsforeningen på Bjerget blev dannet 1904, altså samme år som fraflytningen til Frøstrup begyndte. Brugsforeningen fik butik i den bygning der tidligere havde huset købmand Græsbølls købmandsgård. De første mange år var præget af fremgang og butikken blev udvidet og moderniseret flere gange. Men i slutningen af 60'erne begyndte omsætningen at falde og 1971 tog bestyrelsen konsekvensen og lukkede. Senere var der i en årrække igen købmandsforretning i bygningen, der nu fungerer som genbrugsbutik og museum.
Uddelere:
1) Martin Christiansen (1904-05).
2) Christian Poulsen (1905-06).
3) Carl Lunddahl (1906-07).
4) Søren P. Pedersen (1907-10).
5) P. Fuglsang (1910-18).
6) J. M. Christensen (1918-24).
7) Emil Christensen (1924-49).
8) Jens Kragholm.
9) Svend Kappel.
10) Jens Henrik Jensen.
11) Poul Erik Jensen.
12) Svend Aage Jensen.
13) Boe Christensen.
Formænd:
1) P. Odgård.
2) Jens Peter Roelsgaard.
3) Christen Badstue Larsen.
4) Otte Ottesen (1932-51).
5) Karl Koldsgård (1951-61).
6) Arnold Christensen.

Frøstrup gymnastikforening i anlæget 1947.

7) Peder Ottesen.
8) Vilhelm Odgaard.
9) Kristian Steffensen.
10) Viggo Larsen.

Lildstrand:
Fiskerleje, Lild sogn. Allerede 1852 blev der opført en redningsstation ved Lildstrand, men selve byen blev grundlagt 1883 af fisker Poul Græsbøll, der opførte det første beboelseshus, "Strandgården". I de næste år voksede fiskerlejet støt og 1901 boede der 11 familier i byen. Fiskerflåden voksede og 1901 kom den første motorbåd T 75 "Alpha" til stranden. Den ejedes af Otto Smærup (1866-1941). Det første ishus kom 1886 og 1916 og 18 opførtes nye pakhuse. Fiskerbådene voksede i størrelse og 1952 fik Lildstrand sit første spilhus med motordrevet spil. Tidligere skete ophalingen ved håndkraft. 1886 blev der opført et nyt redningshus og samme år fik stationen også en ny redningsbåd. Den første motorredningsbåd blev anskaffet 1928 (MB 3). Der blev bygget nyt redningshus helt ude ved stranden øst for ophalingspladsen.

Toldstedet, der fra 1897 havde til huse i Kæret, blev 1921 flyttet til Lildstrand, hvor Frederik Henneberg blev ansat som toldassistent. I tiden efter besættelsen var der konstant 12 både, der fiskede fra stranden. I 1967, iøvrigt samme år som Hanstholm havn blev indviet, toppede fiskeriet med 17 både og indbyggertallet var oppe på 180 indbyggere. Ralskrabningen i 1960'erne, var en af årsagerne til at der blev skåret meget kraftigt i kysten ved landingspladsen, og derfor forlod mange fiskere Lildstrand og 1970 var der kun 4 både tilbage. En kraftig storm i oktober 1970 tog redningshuset, størstedelen af fiskehuset og et redskabshus og forstranden var væk. Dermed var det slut med fiskeriet. De sidste 4 både flyttede til Hanstholm. Ralskrabningen stoppede 1970 efter kraftige protester fra beboerne. Efter en række vanskelige år i 70'erne og i begyndelsen af 80'erne,startede en række unge mennesker igen på kystfiskeriet og i jubilæumsåret 1983 fiskede 9 både fra stranden.

1995 er der over 12 både. I 1933 blev der opført en bygning, »Sandnæshus«, der skulle have været anvendt til hotel, men blev før krigen opkøbt af Københavns kommunelærerforening som feriekoloni for københavnske skolebørn. 1972 blev »Sandnæshus« ombygget til hotel og de følgende år udvidet og moderniseret. Der blev afholdt bal og diskotek i en årrække. I skrivende stund er »Sandnæshus« ombygget til ferielejligheder. Lildstrand bliver hver sommer besøgt af mange turister der lejer sig ind i de mange sommerhuse i området. Der har tidligere været købmand i byen (A. K. Nielsen), men den er nu lukket. 1950 fik byen sin egen kirke, der blev indrettet i et tidligere redningshus.

1947opførte beboerne et forsamlingshus, der stadig fungerer i bedste velgående. Hvert år afholdes der strandfest, arrangeret af beboerforeningen og forsamlingshuset.

Lildstrand kirke:
Kirken i Lildstrand, der er anneks til Lild kirke, blev indrettet i et tidligere redningshus, opført 1886. Den blev indviet 1950 på initiativ af en række af fiskerlejets beboere. 1944 blev der nedsat et udvalg, med lærer Johannes Thinge som formand. Med i udvalget var bl.a.sognepræsten J. P. Christensen.

Midlerne til kirkens indretning kom bl.a. frem ved indsamling i alle amtets kirker. Kirkeklokken havde tidligere været ophængt i Lild kirke. Kirkeskibet er fremstillet af Johannes Damsgaard, kaldet Godiksen. Kirkeskibets navn er »Dag«. Der er ingen kirkegård ved kirken. Klokken er ophængt i en klokkestabel.

Lildstrand redningsstation:
Redningstationen ved Lildstrand blev etableret 1852, men allerede 1851 ankom der et raketapperat fra England. 1854 blev stationen udvidet til bådstation, og der ankom en redningsbåd fra København. 1886 opførtes et bådhus og samme år kom der en ny redningsbåd. Et ældre hus indrettedes som stald for transporthestene. 1908 fik stationen en ny båd og 1928 anskaffedes den første motorredningsbåd. I perioden fra 1859-1924 blev der fra stationen reddet ialt 281 skibbrudne ved ialt 37 aktioner. Den 13. november 1894 blev 6 af Lildstrands egne både reddet ved en dramatisk aktion. Stationen i Lildstrand havde bistation ved Madsbøll, der blev nedlagt 1912.
Opsynsmænd:
1) Møller H. N. Stilling (1852-66).
2) Toldassistent Chr. E. Hansen (1866-70).
3) Fisker Anders Ottesen (1870-92).
4) Fisker Poul Græsbøll (1892-1929).
5) Toldassistent Frederik Henneberg (1929-?)

1972 blev redningsstationen omdannet til raketstation og den 30. september 1975 blev stationen helt nedlagt. Den sidste opsynsmand og stationsleder var Kristian Strøm Guldhammer, der allerede var tilknyttet stationen 1941. Af stationens bådformænd kan nævnes Lars Berthelsen (1862-92), Otte Andersen (1892-1920), Martin Guldhammer (Udnævnt 1941) og den sidste Jens Edmund Guldhammer.

Lildstrand skole:
Lild sogn. Skolen startede oprindelig som en privatskole, 1924, på grund af de lange afstande til Kjæret. Den første lærer var Lærer Tinge. 1927 blev skolen officiel Kommuneskole. Skolen blev nedlagt 1960 og børnene kom til centralskolen på Bjerget.
Lærere:
1) Lærer Tinge (1924-51).
2) Lærer Hviid (1951-ca. 1955).
Skolen havde derefter en del vikarer. Den sidste lærer ved skolen var Frk. Poulsen.

Lille Bisgård:
Gård. Øsløs sogn (Amtoftvej 2). Gården der nævnes allerede før 1600, har sikkert oprindelig hørt under Store Bisgård (Øsløs kirkevej 6). 1685 skænkede kongen Christian d. V. Lille Bisgård og en anden gård i Øsløs sogn, til Øsløs præsteembede. I flere præsteindberetninger ca. 1700-50, betegnes gården som øde. Lille Bisgård har været i samme slægts eje i henved 200 år.
Fæstere og ejere:
1) Niels Chirstensen. Har gården i fæste før 1600. Han var fæstebonde under kronen og døde 1607.
2) Christian Pedersen og Jens Eskildsen. Har gården i fæste sammen til 1633.
3) Christian Christensen. Har gården i fæste fra 1633.
4) Jens Christensen. Søn af forrige. Har gården i fæste fra 1680.
5) Niels Christensen (Krag). Ejer gården før 1765.
6) Sune Hansen. Ejer gården efter 1801.
7) Christian Suhnesen. Søn af forrige. Ejer gården før 1834.
8) Lars Christian Christensen, kaldet Sunesen. Søn af forrige. Overtager gården d. 23/12 1862.
9) Johannes Mikkelsen. Svigersøn af forrige. Køber gården d. 21/10 1896.
10) Aksel Mikkelsen. Søn af forrige. Overtog gården 1932.
11) Gunnar Mikkelsen. Søn af forrige. Ejer gården 1995.
Gunnar Mikkelsen købte i slutningen af 80'erne den gamle gård Koldsgård og lagde jorden under Lille Bisgård.

Lægerne i Tømmerby:
Lægehuset i Tømmerby blev etableret 1878, på initiativ af kommunerne i Øsløs-Vesløs-Arup og Tømmerby-Lild. Før 1878 skulle man helt til Kettrup hvis man skulle til læge eller på apoteket. Lægehuset er moderniseret flere gange. Ole Middelboe opførte et nyt lægehus i nærheden af lægeboligen.
Læger:
1) Henrik Christian Warming. Født i Ærøskøbing (1878-80).
2) Niels Mortensen Schmidt Bjerrum (1881-90).
3) Søren Sørensen, født i Hobro (1890-1900).
4) Jens Madsen Bernhardt Schilder. Født i Rødby (1900-1919).
5) Kresten Saabye. Født i Karby på Mors (1919-52).
6) Ole Middelboe (1952-81).
7) Hans Jørgen Brørup. Kompagnon fra 1975. Han overtog praksis 1981.
8) Poul Mejlby Gjerding. Kompagnon fra 1981.
Langt de fleste beboere på Hannæs benytter sig af lægerne i Tømmerby. Andre benytter lægehuset i Østerild.

Marschall Aksel:
Apoteker, lokalhistoriker, foreningsmand. Tømmerby sogn.
Aksel Marschall var født i sydjylland ca. 1870, hvor hans fader var skovridder. Som udlært farmaceut fik han arbejde i bl.a. Tyskland, før han 1904 blev bestyrer af den filial af Fjerritslev Apotek, som apoteker Lassen havde oprettet i Frøstrup. 1917 købte han selv Frøstrup Apotek, som han passede sammen med sin hustru.Apoteker Marschall og frue fik hurtigt sat gang i foreningslivet i den voksende stationsby. Håndværker- og borgerforeningen, gymnastikforeningen og opførelsen af byens forsamlingshus, er blot nogen af de ting ægteparret Marschall var involveret i. Aksel Marschall var endvidere formand for Tømmerby-Lild sygekasse og den hensygnende husmandsforening, som han atter fik sat liv i. Desuden købte og beplantede han et større hedeareal ved Langvadbjerge (100 tdr.land), der senere inspirerede andre til at gøre det samme. Han var endvidere meddeler til diverse blade og aviser. Marschall interesserede sig meget for egnens historie og skrev da også et par afhandlinger til Historisk Årbog for Thisted Amt, Limfjordshandel (1910) og Tømmerby kirke (1912). 1926 overtog han apoteket i Hornsyld, men han bevarede stadig gode kontakter til Hannæs. Aksel Marschall døde 1950 i Virum.

Mellemmølle:
Gård og mølle. Tømmerby sogn (Tømmerbyvej 14).
Mellemmølle var oprindelig en fæstegård med mølle under Vesløsgård. Møller iet stoppede før 1920. Senere har der bl.a. været autoværksted i bygningen. Et sagn fortæller at der på Mellemmølle engang har været spøgelser.
Fæstere/ejere:
1) Christian Thomasen. Fæster gården og møllen før 1689.
2) Niels Jensen. Fæster møllen d. 26/7 1689.
3) Lars Jensen. Fæster d. 19/6 1731.
4) Graves Sørensen. Fæster 20/4 1746.
5) Niels Christensen Møller. Fæster d. 4/1 1766.
6) Jens Madsen Møller. Ejer gården og møllen efter 1801.
7) Lars Smed Jacobsen. Køber d. 3/7 1838.
8) Kirsten Nielsdatter. Enke efter forrige. 29/10 1844.
9) Svend Jakobsen. Gift med forrige d. 26/8 1848.
10) Peder Brix Jensen. Køber d. 2/7 1873.
11) Palle Christian Jørgensen. Køber d. 27/4 1882.
12) Peder Ræhgaard Olesen. Køber d. 1671 1885.
13) Anders Peter Sørensen. Køber d. 5/8 1893.
14) Thomas Christian Bonnerup. Køber d. 18/1 1896.
15) Christian Jacobsen. Køber d. 22/6 1918.
16) Julius Peter Christian Jensen. Køber d. 28/6 1919.
17) Christian Dahl.
18) Søren Dahl.
19) Anne Dahl. Søster til forrige.
20) Leif Rægård. Ejer ejendommen 1995.

Mortensen, Anton:
Gårdejer, sognerådsformand. Lild sogn.
Anton Mortensen var født i Frøstrup 1878. Han var gift med en datter af købmand Peder Græsbøll. Parret ejede flere gårde, indtil de 1928 købte Koldkjærgård i Glæde. Igennem årene havde Anton Mortensen flere tillidshverv. Han var formand for andelsmejeriet »Kaphøj«, medlem af menighedsrådet, i bestyrelsen for Tømmerby-Lild sparekasse. I en lang årrække var han medlem af sognerådet i Tømmerby-Lild, som han i årene 1925-34 var formand for. 1944 solgte han Koldkjærgård og han blev istedet handelsmand. Anton Mortensen døde 1961.

Mortensen, Christian:
Gårdejer. Sognerådsformand. Tømmerby-Lild.

Christian Mortensen var født i Thorup Holme, men som voksen bosatte han sig på Hannæs, hvor han i en lang årrække fra 1907 ejede »Koldkjærgård« i Lild sogn. Efter sin første hustrus død 1927, flyttede Christian Mortensen til Vesløs, hvor han blev gift med Elna f. Nielsen. Christian Mortensen havde mange tillidshverv. I mange år var han formand for Tømmerby -Lild sparekasse og i 8 år var han formand for sognerådet i Tømmerby-Lild. Da han flyttede til Vesløs passede han filialen af Tømmerby-Lild sparekasse. Christian Mortensen døde 1955, 79 år gammel.

Nolde, Emil:
Dansk/ tysk maler, født 1867 med det mere almindelige efternavn Hansen. Emil Nolde regnes for et af de førende navne indenfor den tyske ekspressionisme. Tog 1901 ophold i Lildstrand, hvor han lejede sig ind i et værelse på »Strandgården« hos Poul Græsbøll. Samme år rejste han til København. Under sit ophold på Hannæs malede han adskillige billeder, og flere af dem er blevet ret så kendte. Blandt titlerne kan nævnes »Fiskere« og »Pige i køkken«, som Poul Græsbølls datter Hanne, senere gift Thomsen, har stået model til. Emil Nolde, hvis værker bl.a. kan ses på Seebüllmuseet syd for Tønder, døde 1956.

Nørremølle:
Sted og mølle, Tømmerby sogn (Søndergade 74).

Nørremølle har været i samme slægts eje i flere generationer. Der har været mølleri langt op i vort århundrede.
Ejere:
1) Christian Pedersen Møller. Ejer møllen og stedet før 1827.
2) Peder Jensen Thousig. Køber møllen og stedet d. 26/9 1827.
3) Else Kathrine Jensdatter. Enke efter forrige. d. 20/8 1858.
4) Christen Pedersen. Søn af forrige. Køber d. 8/8 1859.
5) Maren Kirstine Jensen. Enke efter forrige. 26/1 1893.
6) Peder Christensen Møller. Søn af forrige. Køber d. 6/1 1894.
7) Kristen Møller. Søn af forrige. Sognefoged m.m. Køber d. 29/12 1923.
8) Gustav Møller. Ejer ejendommen 1995.

Ottesen Otte:
Gårdejer og foreningsmand, Lild sogn.

Otte Ottesen var født i Lund 1880. Gift 1. gang med Emma Ottesen, død 1918, Gift 2. gang med Margrethe Ottesen, død 1959. Udover at passe sin fødegård som han overtog efter sine forældre, var han involveret i mange foreningers bestyrelser. Han var i bestyrelsen for husmandsforeningen, brugsforeningen, venstrevælgerforeningen, andelsmejeriet »Kaphøj«, medlem af sognerådet i Tømmerby-Lild og Lild afholdsforening. Otte Ottesen solgte 1955 gården til sønnen Peder Ottesen, der ligesom faderen er involveret i meget foreningsarbejde. Otte Ottesen døde 1972.

Pedersen, Laurits:
Husmand, kommunalpolitiker og foreningsmand. Vesløs sogn.

Laurits Pedersen var født i Tømmerby 1872, som søn af lærer Peder Pedersen. Han blev oprindelig udlært som tømrer i Fjerritslev og rejste derefter til Hurup i Thy, hvor han fandt sin hustru Karen Pedersen.Efter at have drevet tømrerforretning i Manstrup i 14 år og landbrug i Holmsø i 8 år, kom parret til Vesløs, hvor de drev en landejendom i en årrække. Laurits Pedersen har haft en lang række tillidshverv. Han sad i sognerådet fra 1929-37, formand for Vesløs husmandsforening, formand og forretningsfører i Vesløs brugsforening, formand for Hanherredernes husmandskreds, i bestyrelsen for Hanherredernes udstykningsforening og medlem af menighedsrådet. Laurits Pedersen skænkede grunden til alderdomshjemmet i Vesløs. Han døde 1951.

Politiske foreninger:
Fra 1849 til 1905 var der valgkreds ved Bjerget Kro, der var den 1.valgkreds i Thisted Amt. I den forbindelse opstod der flere politiske klubbber (Højre) og kredsforeninger (Venstre). Nogle egentlige politiske foreninger på Hannæs, dukker først op omkring 1908-10, med dannelsen af Venstrevælgerforeninger i alle 5 sogne. Venstre var i begge kommuner det totalt dominerende parti i sognerådene indtil kommunalreformen kom 1970. 1973 blev de tre foreninger på Hannæs sammenlagt til Sydhannæs Venstrevælgerforening. Omtrent samtidigt skete det samme med de to foreninger på Nordhannæs. Venstrevælgerforeningen på Sydhannæs har været repræsenteret i kommunalbestyrelsen for Thisted kommune to gange. Fra 1970 til 74 af Peter Vinther fra Øsløs og fra 1986 til 90 af Tage Sørensen fra Vesløs. I amtsrådet har partiet været repræsenteret af Laurits Christensen og Karl Sørensen, begge Vesløs.

På Nordhannæs opstillede man i højere grad borgerlister, dog i mange tilfælde med erklærede venstremænd som kandidater. Venstre har i kommunalbestyrelsen for Hanstholm kommune bl.a. været repræsenteret ved borgmester Verner Gregersen, Jens Chr. Mørch og Harald Fuglsang. I amtsrådet for Viborg Amt sad i en lang årrække gårdejer Charles Klitgård, Bjerget. Venstre har som det eneste parti også haft ungdomsorganisationer på Hannæs. I en periode i 20'erne og 30'erne var der VU-afdelinger både i Tømmerby-Lild og i Øsløs-Vesløs-Arup, men de blev senere slået sammen til VU Hannæs. Ungdomsorganisationen forsvandt før 1970.

I 1918 blev der dannet en Socialdemokratisk forening for Tømmerby-Lild og året efter skete der det samme i Øsløs-Vesløs-Arup. Socialdemokratiet i Tømmerby-Lild har haft repræsentanter i sognerådet ved alle valg efter dannelsen. Efter kommunalreformen 1970 har partiet været pænt repræsenteret i Hanstholm kommune. Her kan bl.a. nævnes Rigmor Wiener, Svend Berthelsen, Klaus Mølbæk og den nuværende viceborgmester Karsten Kollerup fra Lildstrand.

Socialdemokraterne i Øsløs-Vesløs-Arup har været repræsenteret i sognerådene ved alle valgene siden dannelsen af partiforeningen. Blandt de der har siddet længst kan nævnes Karl Kyndi, Amtoft, William Møller, Vesløs, stationsforstander Harry Kragh, Vesløs og arbejdsmand Albert Sunesen, Øsløs. Efter kommunalreformen har partiet været repræsenteret i Thisted kommune ved Albert Sunesen (1970-85), Øsløs, der sad i sognerådet for Øsløs-Vesløs-Arup fra 1950-70. Han blev 1986 afløst i byrådet af sin datter socialrådgiver Signe Sunesen, Øsløs, der sidder i det nuværende byråd (1995). Endvidere er hun formand for socialudvalget. William Møller repræsenterede partiet i amtsrådet i 20'erne og 30'erne. De øvrige partier har kun haft lokale partiforeninger i kortere perioder. En undtagelse er dog den konservative vælgerforening i Tømmerby-Lild der eksisterede i en del år. De konservative var i flere perioder repræsenteret ved Karl Skadhauge i kommunalbestyrelsen i Hanstholm. Retsforbundet var repræsenteret i Thisted Amtsråd ved Anders Krogsgård. På Sydhannæs var de radikale repræsenteret i sognerådet ved tømrer Lars Brandi (1921-25). Fremskridtspartiet var i en kort periode fra 1990 repræsenteret i byrådet ved Georg Langkjer, Øsløs.

Præem, Edvard Røring:
Sognepræst, gårdejer. Tømmerby-Lild.

Var født i Kærup præstegård som søn af sognepræst i Tømmerby-Lild, Ole Bagger Thomsen Præem. 1799 blev han sin faders efterfølger i embedet og straks efter udnævnt til provst i Vester Hanherred. Han ejede endvidere hovedgården Selbjerggård i Tømmer-

Hannæs idrætsforening, 1. holdet 1944.

by sogn, samt en række andre ejendomme i området. 1805 blev han kaldet til sognepræst ved Sct.Hans kirke i Odense. Selbjerggård solgte han 1807. Edvard Røring Präem døde d. 29/7 1818.

Präem, Kaj:
Sognepræst, kirkeejer m.m. Øsløs sogn.
Kaj Präem var født i Hjardemål, 1724, som søn af sognepræst Thomas Kajsen Präem. I sin studietid i København blev han optaget af pietismen. 1746 tog han embedseksamen og samme år lærer ved Vajsenhuset i København. 1753 blev han kaldet til sognepræst i Øsløs-Vesløs-Arup. Her blev han gift med Dorthea Cathrine Obel. Omkring 1756 blev han leder for Herrnhuterne nord for Limfjorden. I begyndelsen af 1770'erne nåede den herrnhutiske bevægelse sit højdepunkt og i 1772 oprettedes det første broderskab i Jylland og året efter blev der opført en samlingsbygning i Øsløs lige ved siden af præstegården. Ved møderne var der ofte 200 tilhørere, der hørte på Kaj Präems taler. Udover sin gerning som sognepræst og religiøs leder, var han ejer af Øsløs kirke og sammen med sønnen Ole Präem, virkede han som læge eller klog mand. Kaj Präem, der 1783 overlod embedet til sin søn Ole Prâem, døde i København 1791.

Roelsgård:
Gård, Lild sogn (Gl. Aalborgvej 46). Gården nævnes allerede så langt tilbage som i 1458 og 1460. Den var i mange år ejet af adelsslægten Griis. Senere kom den under Vesløsgård som fæstegård.
Fæstere og ejere:
1) Anders Griis. Nævnes som ejer af Roelsgård 1538.
2) Palle og Vogn Griis. Sønner af forrige.
3) Vogn Vognsen Griis.
4) Anders Griis. Broder til forrige. Dør ca.1650. Han var stærkt forgældet.
5) Jens Vognsen Munk. Slægtning til forrige.
6) Anders Poulsen, fra Klim. Køber gården 1662.
7) Ole Pedersen og J. Ladegaard. Ejer gården 1685, men beboes stadig af Anders Poulsen.
8) Enevold Nielsen Berregaard, ejer af Vesløsgård. Køber den før 1700.
9) Peder Pedersen. Fæster Roelsgård med tilliggende vejrmølle d. 15/7 1717. Han var født i Arup.
10) Povl Nielsen, født i Løgstør. Fæster gården d. 10/11 1728.
11) Laurs Jensen. Fæster d. 2/6 1741.
12) Jens Laursen. Søn af forrige. Fæster gården d. 16/6 1755.
13) Mads Pedersen. Fæster d. 20/5 1758.
14) Niels Pedersen, f. i Østerild, tidligere ladefoged på Vesløsgård. Fæster gården d. 12/1 1787.
15) Christen Christensen. Fæster gården 1809. Gifter sig med forriges enke Maren Nielsdatter, der har beboet gården alene siden 1803. Han køber gården med vindmølle d. 27/6 1810. Herefter kalder ejeren sig Christen Roelsgaard.
16) Ane Marie Roelsgaard. Enke efter forrige. 1846.
17) Jeppe Thomsen. Svigersøn til forrige. Køber d. 27/1 1849.
18) Maren Kirstine Roelsgaard, kaldet Stin, enke efter forrige.
19) Jens Peter Roelsgaard, gift med forriges plejedatter Anine Kirstine Christensen. Beboer gården fra 1880, og overtager den 13/3 1900, da gamle Stine eller Stin dør.
20) Niels Roelsgaard. Søn af forrige. Køber gården 1929.
21) Kjeld Roelsgaard. Søn af forrige. Overtager Roelsgård 1972 og ombygger den kraftigt. Ejer fortsat ejendommen 1995.

Jens Peter Roelsgaards søn, læge Christen Roelsgaard, har i en artikel i Historisk Årbog for Thisted Amt »Roelsgård og dens beboere«, 1950, skildret gården og dens ejere.

Roelsgaard, Peter Jens:
gårdejer, foreningsmand m.m., Bjerget, Lild sogn.

Jens Peter Roelsgaard var født i Nørklit 1856. Som ung blev han bestyrer af Roelsgård og 1900 blev han ejer af samme gård. Gift med Anine Kirstine Christensen. Udover at passe sin gård var Jens Peter Roelsgaard meget aktiv indenfor indre mission. Han var formand, søndagsskolelærer m.m. Indre missions møder foregik i de første mange år i Roelsgård. Udover dette arbejde beklædte han andre tillidsposter. Han var i bestyrelsen for Tømmerby-Lild sparekasse, Lild brugsforening og i menighedsrådet for Lild sogn fra 1903 til 1935. Desuden var han forligsmand i tyendesager. Jens Peter Roelsgaard døde 1942.

Rolighed, Jens:
Friskolelærer. Forfatter. Lokalhistoriker.
Jens Rolighed var født i Vroue ved Skive 1893. Han var uddannet som lærer på Elbæk lærerskole og Askov højskole. Gift med Margrethe Rolighed. 1919-22 lærer ved Tøm-

merby friskole. 1922-58 lærer ved Klim friskole. Tidligt begyndte han at skrive om Hanherred og Hannæslands historie i aviser, Historisk årbog m.m. Særlig skildrede han livet omkring Bulbjerg og Klim. Han har skrevet en lang række bøger bl.a. »Bulbjergbogen« og »Bogen om Hanherred«. I disse bøger er der bl.a. fyldige afsnit om digteren Johan Skjoldborg, som han var en stor beundrer af. Jens Rolighed, der endvidere var en flittig anvendt foredragsholder, døde 1974.

Schou, Mikael:
Kunstmaler. Feggesund.

Mikael Schou var født i Paris 1912, som søn af kunstmaleren Karl Schou. Opvokset i et kunstnermiljø begyndte han tidligt at male. Frem til 1948 udstillede han sammen med sin far. 1969 blev han gift med Ragna Schou og parret bosatte sig i Feggesund, hvor Michael Schou havde en meget produktiv periode. Han døde 1986.

Selbjerggård:
Gård, Tømmerby sogn (Kærupvej 105). Selbjerggård, der i mange år har været den største gård i sognet, er oprettet i slutningen af 1700-tallet. I en årrække blev der drevet mejeri fra Selbjerggård.
Ejere:
1) Edvard Røring Præem. Sognepræst i Tømmerby-Lild. Opretter gården i slutningen af 1700-tallet.
2) Peder Rosenørn De Lasson. Køber gården 1807.
3) Niels Christoffer Møller. Køber gården 1826.
4) Mads Chr. Raun, kammerråd. Køber gården d. 8/7 1830.
5) Laurits Højer. Svigersøn af forrige. Køber d. 23/7 1858.
6) Hans Nørgård. Køber d. 2/5 1896.
7) Jacob Nørgård. Køber d. 24/3 1906.
8) Claus Christian Nielsen. Køber d. 16/7 1909.
9) Jacob P.Bach. Køber d. 29/9 1917.
10) Kristian Jeppesen. Svigersøn af forrige. Køber 1945.
11) Ejvind Vinther. Svigersøn af forrige. Køber gården 1962.
12) Georg Agesen, Vesløs. Køber gården 1993.
Adelsslægten Rosenørn De Lasson har stadig efterkommere på Hannæs.

»Silkeborg«:
Gård. Tømmerby sogn (Tømmerbyvej 79).

Silkeborg var oprindelig fæstegård under Vesløsgård, men blev selvejergård ca. 1800. En del af Silkeborg blev udstykket ca. 1916.
Fæstere/ejere:
1) Niels Pedersen. Fæster gården før 1740.
2) Christian Christensen. Svigersøn af forrige. Fæster gården d. 4/9 1740.
3) Søren Poulsen. Fæster gården d. 19/4 1758.
4) Jens Sørensen. Søn af forrige. Fæster d. 11/5 1787.
5) Jens Christensen Rødbroe. Ejer gården før 1849.
6) Peder Jensen Bedsted. Køber gården d. 1/9 1849
7) Dorthe Nielsdatter. Enke efter forrige 1889.
8) Thomas Christian Pedersen.
9) Peder Bedsted Thomsen Silkeborg og Dorthea Thomsen Silkeborg. Børn af forrige. Arver gården 15/11 1913.
10) A. H. Høj, J. C. Jensen. Køber gården d. 17/6 1916 og udstykker den.
Gården var herefter i mange år ejet af Niels Sørensen Madsen. En af de seneste ejere er arkitekt Niels Christoffersen.

Skjoldborg, Johan:
Forfatter og agitator. Født i Skippergade, Øsløs d. 27/4 1861, som søn af husmand og skomager Niels Hansen Skjoldborg og hustru Sidsel Marie Thomasdatter. Gift 1. gang med Dorothea f. i Nørre Kirkeby d. 19/8 1835, død 1900. Gift 2. gang med Louise Abenth, f. 11/1 1873 på Frederiksberg d. 1942. Johan Skjoldborg kom 14 år gammel i handelslære i Nibe (1875-77). På Ranum Seminarium 1878. Forinden i en periode hjælpelærer i Øsløs. Vikar flere steder 1881-89, bl.a. i Kollerup. Lærer i Koldmose 1889-1902. Derefter forfatter på fuld tid. Debuterede i 1893 med novellesamlingen »I Skyggen«. Fik sit gennembrud 1896 med husmandsromanen »En stridsmand«, og i årene herefter rejste han rundt og agiterede for husmandssagen. Af senere romaner kan nævnes Kragehuset (1898), Gyldholm (1902), Per Holt, Gyldholm (2) (1912) og Nye mænd (1917), der foregår i hjembyen Øsløs. Flere af hans fortællinger foregår på Hannæs bl.a. Per Hywers sommerdag, der regnes for en af Skjoldborgs bedste. Ejede ejendommen Dynæs 1908-15, hvor der bl.a. afholdtes Dynæsmøder med mange tusinde deltagere. 1918 skænkede de danske husmænd ham en æresbolig i Løgstør, hvor han boede til sin død. Johan Skjoldborg var i mange år en af landets mest læste forfattere. 1934-35 udgav han sine erindringer Min mindebog 1-2. I det første bind, Barndommens dage, fortæller han levende om sin spændende opvækst i Øsløs og sine oplevelser på Hannæs.

1960 købte Øsløs-Vesløs-Arup kommune hans barndomshjem (Skippergade 6), og 1961 blev det indviet til museum. Der er i årenes løb udgivet mange bøger om Skjoldborg og hans forfatterskab. Han døde 1936 og ligger begravet på Løgstør kirkegård. Mindesten rejst af de samvirkende husmandsforeninger i Øsløs 1951. Senere blev stenen flyttet til hans barndomshjem.

Skovsted, Jens:
Gårdejer. Sognerådsformand. Foreningsmand.

Jens Skovsted var født på Hundsbjerggård i Lund 1909. Gift med Martha f. Holm. 1945 overtog han sin fødegård. Jens Skovsted havde gennem hele sit liv mange tillidshverv. I sine unge dage var han formand for Frøstrup gymnastikforening og Lild gymnastik-og ungdomsforening. I 12 år var han medlem af sognerådet i Tømmerby-Lild. Han var formand fra 1962-66. Han var formand for mejeriet »Kaphøj« og Hannæs valgmenighed. Under besættelsen var han aktiv i modstandsbevægelsen, hvor han blandt andet passede pejlestationen i tårnet ved Tømmerby kirke. Jens Skovsted døde 1987.

Skyttekredsene/foreningerne:
1861 blev centralkomiteen for oprettelsen af skytteforeninger dannet. 1880 begyndte venstrefolk, i lyset af Estrups diktaturagtige styre, at overtage ledelsen af skytteforeningerne. Dette lykkedes i stor udstrækning på landet. Fra midten af 1880'erne begyndte gymnastikken at spille en større rolle i kredsene. På Hannæs opstod kredsene efter 1880. Den første blev oprettet i Feggesund 1881. Fælles for alle foreningerne på Hannæs var, at de stort set forsvandt før 1930 for så at blomstre op i en kort periode under og efter den 2. verdenskrig. Der har været følgende foreninger på Hannæs:
Arup:
Foreningen blev dannet 1907 som Arup gymnastikforening. Foreningen havde både gymnastik og skydning på programmet. Foreningen blev opløst igen allerede 1910. Den er formentlig opstået i forbindelse med opførelsen af Arup forsamlingshus 1906.
Feggesund:
Dannet 1881. Foreningen forsvandt igen før århundredskiftet. Eneste kendte formand er lærer P. Vadskjær.
Frøstrup/Tømmerby:
Foreningen blev dannet 1902 som Tømmerby skyttekreds og har formentlig erstattet kredsen i Lild. 1911 skiftede foreningen navn til Frøstrup skytteforening. Den blev opløst ca.1930. Som formænd kan nævnes Poul Krogsgård, Jeppe Dalsgård, Jens Silkeborg, Manufakturhandler Østergård, K.

Myrup og murermester Andreas Christensen, Frøstrup.
Lild:
Foreningen i Lild blev dannet ca. 1882. Foreningen blev opløst 1902, men dukkede op igen efter den 2. verdenskrig, hvor der en kort periode var hele to skytteforeninger. Eneste kendte formænd er Martinus Ottesen og Mikael Thorhauge.
Vesløs:
Foreningen der hed Vesløs gymnastikforening var dannet 1904 og havde såvel skydning som gymnastik på programmet. Gymnastikleder var lærer J. C. Jacobsen, Øsløs. Foreningen blev opløst allerede 1909 på grund af manglende tilslutning. Eneste kendte formand er lærer Niels Sodborg.
Øsløs:
Foreningen blev dannet 1882 og var den største og mest levedygtige af skytteforeningerne på Hannæs. Foreningen lå stille fra ca. 1930 til ca. 1940 hvor den havde en kort opblomstring. Foreningen ophørte ca. 1952. Fra 1909 havde foreningen foruden skydning endvidere gymnastik på programmet. Foreningen eller kredsen havde skydemur ved Øsløs strand. Den forsvandt i midten af 60'erne. Den første kendte formand var malermester J. A. Andersen. Af andre formænd kan nævnes Niels Sodborg, fisker Anders Bundgård, der var formand i en lang årrække, vognmand Niels Christensen (Olsen) og tømrer Frands Vinther. Gymnastikleder var J.C.Jacobsen.

Foreningerne på Hannæs deltog ofte i Thisted Amts skytteforenings stævner i Klim.

Skårup høje:
Oldtidsminder, Øsløs sogn (Højbjergvej).

Skårup høje består af to højgrupper på henholdsvis 6 og 9 høje, der alle stammer fra den ældre bronzealder (1800-1000 f kr.). Den største høj er Baunehøj der har en diameter på 28 m og er 5 meter høj. Højene blev fredet i slutningen af forrige århundrede på initiativ af Johan Skjoldborg, der rejste rundt i hele landet og på Nationalmuseets vegne fik gennemført mere end 500 frivillige fredninger af fortidsminder.

Sodborg, Niels:
Lærer, lokalhistoriker, foreningsmand. Øsløs-Vesløs sogn.

Niels Sodborg var født i Skyum, Thy, d. 21/6 1869. Gift med Ane f.Nielsen. Lærer fra Gedved Frilærerseminarium 1890. 1892-1903 enelærer ved Øsløs nordre skole. Enelærer, fra 1919 førstelærer, ved Vesløs skole, 1903-1938. Niels Sodborg havde en lang række tillidshverv. Formand for Øsløs Husflidsforening, formand for menighedsrådet i Vesløs, formand for Vesløs sognebogsamling (stiftet 1912), formand for Venstrevælgerforeningen i Vesløs sogn, formand for Sønderjysk forening for Hannæs, i bestyrelsen for Thisted museum, Historisk samfund for Thisted Amt, æresmedlem af samme, 1943. Desuden i bestyrelsen for en lang række lokale foreninger. Revisor i bl.a. Vesløs husmandsforening og koforsikringen. Niels Sodborg var en meget brugt foredragsholder i hele Thy og Hanherred. Forfatter til en lang række artikler og afhandlinger i Historisk Årbog for Thisted Amt, bl.a. om Vesløsgård (1911), Præsterne i Øsløs-Vesløs-Arup (1915-16), Præsterne i Tømmerby-Lild (1939-40) m.m. Niels Sodborg var ridder af Dannebrog. Han døde 1943.

Stevens, William:
Ingeniør. Inspektør. Bygholm Vejler.
William Stevens var født i London 1842 som søn af en ingeniør. I sin ungdom arbejdede han ved store jernbaneprojekter i bl.a. Spanien. Gift med Mary Stevens. 1868 kom han til Bygholm, hvor han blev ingeniør ved anlæggelsen af Bygholmdæmningen, der blev ødelagt ved en stormflod 4/1 1874. Fra 1876 ledende ingeniør ved inddæmningsarbejderne ved Bygholm og Vesløs-Arup vejler. William Stevens, der blev en anerkendt mand på Hannæs, ledede arbejderne ved Bygholm til sin død 1912.

Store Bisgård:
Gård, Øsløs sogn (Øsløs kirkevej 6).

Store Bisgård nævnes første gang før 1470. Da tilhørte den biskoppen i Viborg, hvilket er ret usædvanligt, idet Øsløs-Vesløs-Arup jo hørte under Børglum, senere Ålborg stift. Muligvis har gården oprindelig hørt under en adelig hovedgård, eventuelt Vesløsgård og givet som gave til bispedømmet i Viborg. Det var ikke usædvanligt i perioden før reformationen. Til Store Bisgård hørte endvidere en række fæstegårde i Øsløs og Tømmerby. I 1600-tallet hørte Bisgård i en kortere periode under Vesløsgård. I en lang årrække i dette århundrede havde Store Bisgård en stor frugtplantage, hvor der ofte var ansat over 20 mand. Denne plantage stoppede før 1960. Gårdens have har tit været benyttet til møder, friluftsteater m.m. Lille Bisgård er sandsynligvis udstykket fra Store Bisgård. Fæstegodset blev frasolgt i begyndelsen af forrige århundrede. Flere af ejendommene på nuværende Nedermark er tidligere fæstegods fra gården.
Fæstere og ejere:
1) Jess Sonns. Nævnes 1470 som ejer af gården.
2) Niels Svendssøn. Ejer gården 1616. Dette år skænkede han to lysestager til Øsløs kirke.
3) Niels Krabbe, ejer af Vesløsgård. Fik gården ved mageskifte med kronen 1621.
4) Bent Nielsen. Har gården i fæste 1650 (nævnes i Viborg landstings skøde og panteprotokoller).
5) Niels Nielsen Bonde. Har gården i fæste 1652 (nævnes i en jordebog for Vesløsgård).
6) Niels Lange. Ejer gården 1684. Dør 1697.
7) Anton Günther Didricksen Munderlou. Ejer gården til 1713.
8) Johanne Nielsdatter Holst. Enke efter forrige. Sælger gården 1724.
9) Johannes Munderlou. Søn af forrige. Ejer gården i en årrække.
10) Jørgen Mygind og Johan Ludvig Lübecker. Får 1765 rentekammerets tilladelse til at sælge gården.
11) Poul Andersen. Ejer gården efter 1765.
12) Anders Poulsen Bisgaard. Søn af forrige. Ejer gården før 1787.
13) Niels Christensen Bisgaard. Ejer gården 1801.
14) Jens Klitgaard. Svigersøn af forrige. Ejer gården 1822.
15) Christian Jacobsen. Ejer gården 1834.
16) Mads Peter Thorup. Køber gården ca. 1840.
17) Peter Christian Madsen. Søn af forrige. Overtager gården 12/7 1857.
18) Jacob Madsen (Bisgaard). Søn af forrige. Overtager gården den 19/12 1894.
19) Peder Bisgaard. Søn af forrige. Grundlægger frugtplantagen og køber gården 1935.
20) Christian Oddershede. Køber 1947. I en periode var Johannes Pedersen medejer af gården.
21) Ove Henriksen. Køber gården 1966 og driver stadig gården 1995.

Flere medlemmer af slægten Bisgaard lever stadig på Hannæs.

Sønder Arup elektricitetsværk:
Elektricitetsværket i Sønder Arup blev etableret af en række initiativrige gårdmænd så tidligt som 1912. Installationerne må imidlertid have været for ringe for i løbet af få år brændte flere af gårdene, der fik strøm fra værket. Bl.a. derfor måtte værket opgives før 1920. De fleste ejendomme på Hannæs fik elektricitet efter 1930.

Søndergård:
Gård. Øsløs sogn (Amtoftvej 14). Søndergård i Øsløs nævnes første gang i 1568. Den var igennem mange år den største gård i Øsløs sogn og var i selveje til omkring 1700, da den kommer i Vesløsgårds eje. I slutningen af 1800-tallet var der mejeridrift på gården. 1916-17 bliver gården udstykket

Vejlerne: Inspektørboligen og møllen ved Bygholm 1901.

i 7 husmandslodder, nuværende Søndergårdsmark 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18. I 1924 bliver der udstykket endnu en ejendom, Frimervej 10. Søndergårds smukke have var i mange år rammen om en lang række politiske møder, fester m.m. Johan Skjoldborg lader sin novelle "Den sidste" fra 1909 foregå på Søndergård. Idag udlejes en del af gårdens bygninger til ferielejligheder.
Fæstere/ejere:
1) Jesper Nielsen Basse. Nævnes som ejer 1568 og 1613.
2) Poul Jensen Holst. Ejer gården ca. 1625.
3) Niels Poulsen Holst. Søn af forrige. Han sælger gården til Vesløsgårds ejer før 1700.
4) Poul Nielsen Holst. Søn af forrige. Fæster gården d. 1/7 1693.
5) Anne Marie Obel. Enke efter forrige.
6) Christen Christensen, tidligere ladefoged på Vesløsgård. Fæster gården d. 2/9 1738. Gift med Kirsten Sørensdatter.
7) Anders Jensen. Gift med forriges enke. Overtager fæstet d. 8/10 1744.
8) Kirsten Sørensdatter, enke efter forrige. Afgiver det halve fæste til Jens Nielsen d. 8/10 1765.
9) Jens Nielsen. Overtager hele fæstet efter Kirsten Sørensdatters død, d. 12/5 1778. Køber senere gården af Vesløsgårds ejer Frederik Berregaard.
10) Gregers Thomasen. Svigersøn af forrige. Ejer gården efter 1801.
11) Anders Christian Gregersen Søndergaard. Svigersøn af forrige. Overtager gården ca. 1830.
12) Jeppe Andersen Gregersen. Søn af forrige. Køber gården d. 6/4 1862.
13) Kirsten Sørensdatter Søndergaard. Enke efter forrige d. 9/4 1875.
14) Anders Christian Andersen Søndergaard. Søn af forrige. Overtager gården d. 20/7 1893.
15) Anders Bojer. Køber gården på tvangsauktion d. 14/1 1911.
16) A.C.Borresen, E. J. Overgaard og M. Jørgensen. Køber gården d. 13/10 1916 og udstykker dele af gården i 7 husmandslodder.
17) Poul Holst Kjeldsen. Køber gården d. 17/4 1920.
18) Thomas Karl Thorhauge. Køber gården d. 17/4 1920.
19) Hartvig Græsbøll, læge i Nors. Køber gården d. 21/6 1933 og forpagter gården ud.
Forpagtere:
a) Kærgaard Græsbøll (1933-61).
b) Lambert Winther (1961-84).
c) Iver Nielsen (1984-88).
20) Hans Lund, gårdejer, Vesløshuse. Køber gården af forriges arvinger 1988.

Søndergaard, Christian:
Gårdejer. Sognerådsformand. Vesløs sogn.

Christian Søndergaard var født i Vesløs. I mange år fungerede han som hestehandler. Han havde mange tillidshverv. Han var i perioden 1882-88 i sognerådet heraf flere år som formand. Christian Søndergård døde 1906.

Søndermølle:
Gård og mølle. Tømmerby sogn (Langvadvej 23).

1664 hørte gården og møllen under Aalborghus, men ved matriklen 1688 hørte den under Lundbæk. Møllen holdt op med at fungere før 1960. Idag fungerer ejendommen som feriebolig. Jorden er solgt fra.
Fæstere/ejere:
1) Christen Lucassen. Fæster gården og møllen ca. 1651.
2) Christen Mortensen. Svigersøn af forrige. Fæster ca. 1684.
3) Jacob Christensen Møller. Søn af forrige. Fæster møllen 1726.
4) Christen Christensen. Fæster møllen og gården 1757.
5) Christen Mikkelsen. Har gården og møllen i fæste 1787.
6) Edvard Røring Præem. Ejer møllen og gården 1794.
7) Christian Christensen. Søn af (4). Har fæstet 1801.
8) Christen Bertelsen. Ejer møllen og gården fra 1810.
9) Ole Christian Larsen. Ejer møllen fra 1828.
10) Peder Christian Magnussen. Køber gård og mølle 3/8 1835.
11) Jacob Larsen. Overtager ejendommen før 1876.
12) Jens Sørensen. Køber møllen før 1890.
13) Søren Chr. Christensen. Køber 1906.
14) Christian Simonsen Jensen. Køber ca.1940.
15) Kristian Kloster. Køber gården og møllen ca. 1950.
16) Harald Fugsang. Køber ejendommen i 1970'erne.
17) Ole Henrik Gerner Andersen. Ejer huset 1993.

Sørensen, Karl:
Landmand og sognerådsformand, Vesløs sogn.

Karl Sørensen var født i Øsløs 1901, som søn af gårdejer og sognefoged Niels Sørensen. Han kom på Ry højskole og havde pladser på Falster og Fyn. Da han vendte tilbage til sin fødeegn, 1928, overtog han et husmandssted i Vesløs (Tømmerbyvej 173). Gift med Agnes f. Pedersen. Karl Sørensen havde igennem årene flere tillidshverv. Han kom i sognerådet 1937 og 1938 blev han formand, en post han beholdt helt frem til 1964. Han sad i amtsrådet fra 1947-50 og 1954-66, var med i bestyrelsen for Thisted-Fjerritslevbanen, skyldrådsformand m.m. Karl Sørensen døde 1975. Han var valgt af partiet Venstre.

Telefoncentraler:
Der har været følgende telefoncentraler på Hannæs:
Amtoft:
Oprettet 1. oktober 1934. Startede med 17 abonnenter og sluttede med 74 ved nedlæggelsen 3. maj 1972.
Bestyrere:
1) Martin Gasberg (1934-48).
2) Anna Gasberg. Enke efter forrige (1948-59).
3) Agda Jensen (1959-72). Datter af forrige.
Bjerget:
Statstelefonstation i 1893. Centralen blev nedlagt 1. juli 1957. Da havde den 48 abonenter.
Bestyrere:
1) Ane Elvine Pedersen (1904-43).
2) Kirstine Christensen. Datter af forrige (1943-57).
Feggesund Nord:
Statstelefonstation i 1893. Overtaget af jydsk telefon 1. januar 1923 med 14 abonnenter. Ved nedlæggelsen 1. oktober 1934 var der 10 abonnenter.

Bestyrer fra 1922 var Martin Gasberg, der overtog centralen i Amtoft.
Frøstrup:
Blev etableret i forbindelse med Thisted-Fjerritslevbanens anlæggelse 1904. Centralen blev automatiseret d. 21 marts 1972.
Bestyrere:
1) Fru stationsmester Madsen (1910-24).
2) Karen Cecilie Madsen. Datter af forrige (1924-1960).
3) Rudolf Christensen (1960-72).
Lildstrand:
Ved Lildstrand var der central før århundredeskiftet af hensyn til redningsvæsenet. Centralen blev nedlagt 1949. Den havde da 9 abonnenter.
Bestyrere:
1) Poul Chr. Græsbøll (til 1949).
2) Martha Thomsen. Datter af forrige (1949).
Tømmerby:
Oprettet 1893. Overtaget af Jydsk Telefon 1. januar 1923 med 8 abonenter. Nedlagt 1. juli 1928. Da var der 9 abonnenter.
Bestyrere:
1) Ane Bagger, lærerenke.
2) Christian Oluf Jensen.
Vesløs:
Statstelefonstation oprettet ved Thisted-Fjerritslevbanens anlæggelse. 1923 under Jydsk Telefon med 23 abonnenter. Centralen blev automatiseret d. 3. maj 1972. Idag (1995) har centralen over 600 abonnenter.
Bestyrere:
1) Stationsforstander Andersen.
2) Jens Bjerg Berthelsen (1919-1941).
3) Kirstine Berthelsen (1941-53).
4) Gerda Andersen. Datter af forrige (1953-72).
Vesløs kirkeby (Gl.Vesløs):
Statstelefon oprettet 1896. Overtaget af Jydsk Telefon 1923. Centralen blev nedlagt 1934 og havde da 10 abonnenter.
Eneste kendte bestyrer var Birgitte Marie Christensen.
Øsløs:
Statstelefonstation 1893. Overtaget 1923 af Jydsk Telefon. Centralen blev nedlagt 1. januar 1941. Da havde centralen 17 abonnenter.
Bestyrere:
1) William Thomsen, sognepræst (1893-1908).
2) Karoline Christensen (Line Thoudahl) (1908-1940).

Thomsen, William M.S:
Sognepræst. Øsløs-Vesløs-Arup.

William Thomsen var født i Nibe 1849. Gift med Caroline Thomsen. 1874 blev han kandidat og senere lærer ved Hindholm og Ebeltoft højskoler. 1878 blev kapellan hos pastor Dahl i Sejerslev på Mors og blev her påvirket meget af de grundtvigske tanker. 1883 blev han sognepræst i Øsløs-Vesløs-Arup, hvor der i en del år havde været en del tilhængere af de grundtvigske tanker. Pastor Thomsen oprettede da også egnens første friskole i Øsløs præstegård, allerede samme år han ankom til Øsløs. Pastor Thomsen var en stor tilhænger af fredssagen og han var flittig benyttet taler på fredsmøder over hele landet. Af andre tillidshverv kan nævnes at han var formand for Øsløs husflidsforening, formand for Hannæs fiskeriforening, formand for Hannæs fredsforening, tilrettelægger af dansk fredsforenings årsmøde der blev afholdt i Øsløs præstegård 1903, med bl.a. Frederik Drejer som taler. Desuden var han telefoncentralbestyrer. Caroline Thomsen var i en årrække formand for Øsløs afholdsforening og en flittig fortaler for kvindernes valgret. William Thomsen tog sin afssked 1908 og døde i Øsløs præstegård 1909.

Tømmerby afholdsforening:
Tømmerby afholdsforening blev stiftet 1884, og var dermed den første på Hannæs. Den havde som de andre afholdsforeninger sin storhedsperiode lige før og lige efter århundredeskiftet. En af initiativtagerne til foreningen var smed Niels Christensen, Frøstrup, der var foreningens formand i en lang årrække. Afholdsforeningen stoppede sit virke i midten af 30'erne. Afholdsarbejdet fortsatte i Hannæs afholdskreds. Tømmerby-Lilds købmænd fik først spiritusbevilling 1963.

Tømmerby friskole:
Friskolen i Tømmerby blev opført på initiativ fra tre mænd i sognet, der var blevet grebet af de grundtvigske tanker Peder Chr. Kaspersen, Peder Møller, begge Tømmerby og Andreas Poulsen, Frøstrup. Skolen begyndte d. 8. april 1881 i Peder Søndermølles hus i Frøstrup. 1883 blev der bygget et skolehus med lidt landbrug til. Der blev der holdt skole tre gange om ugen. De øvrige tre dage hos Peder Chr. Kaspersen i Tømmerby. 1891 blev der opført en friskole på Peder Møllers mark, på lejet jord, og her lå Tømmerby friskole til den endelige lukning 1943, da skolen var nede på 7 elever. Lærernes lønninger var i starten yderst beskedne.
Lærere:
1) Peder Mouridsen (1881-86).
2) Lærer Højbjerg (1886-88).
3) Lærer Kristiansen.
4) Anna Mouritsen.
5) Marie Hansen.
6) Karen Støyberg.
7) Karoline Jakobsen. Senere lærerinde ved Øsløs friskole.
8) Frederik Krog.
9) Lærer Nielsen.
10) Aage Lidemark.
11) Jens Rolighed. Senere Klim friskole.
12) Agnes Thomsen (1926-41).
13) Maja Mortensen (1941-43).
Senere har der bla. været møbelsnedkeri i bygningen.

Tømmerby husmandsforening:
Tømmerby husmandsforening blev stiftet 1909. I nogle år gik det ikke så godt for foreningen, men så valgte man apoteker Aksel Marschall som formand og foreningen kom på fode igen. Tømmerby husmandsforening afholdt mange møder på kroen og i forsam-

lingshuset. Hver vinter blev der afholdt kurser i regnskab, planteavl m.m. 1966 blev foreningen sammenlagt med Lild husmandsforening til Tømmerby-Lild humandsforening. 1981 blev denne forening sammenlagt med de øvrige husmandsforeninger i Hannæs husmandsforening.
Formænd:
Foreningen har haft en lang række formænd. Her skal blot nævnes:
1) P. Mikkelsen, Højstrup.
2) Aksel Marschall, Frøstrup.
3) Bertel Møller Bertelsen.
4) Otto Smærup, Frøstrup. Formand i mange år.
5) Håkon Christensen.
6) Jens Hansen, Frøstrup.
7) Kristian Sekkelund, Kærup.

Tømmerby kirke:
Kirken i Tømmerby er den største på Hannæs (39 m). Den stammer fra midten af 1100-tallet og er den første kirke i området. Kirkens apsis, kor og skib er bygget i romansk stil. Våbenhuset og tårnet er opført ca. 1500 i sengotisk stil. På kirkens apsis er der to stærkt fremtrædende mandshoveder »Aristokraten« og »Plebejeren«. På sydsiden af apsis er der flere figurer, en hjort der forfølger en hund, en hornblæsende jæger med hund, en løve med et menneskelignende hoved m.m.
Inventar:
Alteret og døbefonten er udført i granit. Altertavlen er fra 1600-10, med fire søjler og korsfæstelsesmaleri i storfeltet og våben for Peter Marsvin og Regitze Sophie Holgersdatter. Kalken er fra 1698 af Hans Clausen. Alterstagerne er fra ca. 1590. Prædikestolen er fra ca. 1600. I kirken er der flere interessante gravminder, bl.a. en gravsten fra 1700, gravgitter fra ca. 1721 og korsformet romansk gravsten af granit med fremstilling af Guds hånd. Epitafier over sognepræsterne Peder Pedersen Clementin (1708-21) og Henrik Nielsen Jespersen (1721-53). Kirkens klokke er fra 1487. Kirken er indviet til Erik Ejegods dronning Bodil, der døde under en rejse til det hellige land. Kirkeskibet »Arken« udført af Johannes Damsgaard, er ophængt 1938, og skænket af manufakturhandler A. J. Østergaard, Frøstrup.
Ejere:
Kirken var i flere hundrede år ejet af kronen og af Vestervig kloster. Ejere i nyere tid:
1) Thomas Præem. Sognepræst i Hjardemål og provst. Ejer kirken 1750-64. Han fik kirken tilskødet af Peder Marsvin.
2) Ole Bagger Præem. Sognepræst i Tømmerby 1753-99 og søn af forrige. Ejer kirken til 1799.
3) Edvard Røring Præem. Sognepræst i Tømmerby 1799-1805. Ejer kirken til 1819.
4) Peder Rottbøll, ejer af Aalegård ved Fjerritslev (1819-1827).
5) Brinch-Seidelin, amtsforvalter, Hjørring (1827-53).
6) Lars Christensen Fuglsang og Ole Larsen Møller (1853-60).
7) Chr. Jacobsen Koldsgård (1860-1897) halvpart sammen med Lars Chr. Fuglsang.
8) Christen Dige købmand i Øsløs (1897-1909) halvpart.
9) Købmændene Dige og Just Eriksen. Ejer kirken sammen fra 1904-09.
Kirken gik over til selveje 2. april 1913.
Opførelsen af Tømmerby kirke indgår i handlingen i Bent Hallers roman »Det Romanske hus« fra 1990.

Tømmerby-Lild gymnastikforening:
Tømmerby-Lild gymnastikforening er dannet 1960, ved en sammenlægning af Frøstrup gymnastikforening, dannet 1906, og Lild gymnastik- og ungdomsforening, dannet 1945. Frøstrup gymnastikforening blev dannet på initiativ af fru apoteker Marschall. I starten dyrkede man gymnastik på afholdskroen, men 1908 opførtes forsamlingshuset, der var velegnet til gymnastik. Senere kom der endvidere amatørteater, folkedans m.m. på programmet. Lild ungdoms- og gymnastikforening blev stiftet den 24/5 1945. Den første bestyrelse bestod af plantør Kristian Ulrik Sand, Arne Christensen, Ellen Mikkelsen, Anna Christensen og Christian Christensen. Det første karlehold blev ledet af Jens Skovsted, der tidligere var formand og leder i Frøstrup gymnastikforening. Den 17/11 1961 blev den stiftende generalforsamling afholdt i Tømmerby-Lild gymnastikforening. Den første betyrelse bestod af Erik Krogsgaard (form), Johannes Konge, Else Mølbæk, Else Møller, Ove Fugsang og Poul Bundgaard. 1981 fejrede man 75 års dagen for stiftelsen af Frøstrup gymnastikforening med udstilling, reception og fest i det nyopførte Tømmerby-Lild forsamlingshus. I de senere år har Tømmerby-Lild gymnastikforening arbejdet tæt sammen med Øsløs ungdomsforening om bl.a. den årlige gymnastikopvisning i Hannæshallen. Desuden samarbejder man om flere af gymnastikholdene. En sammenlægning har dog aldrig været på tale.
Formænd:
Frøstrup gymnastikforening har haft mange formænd. Her skal blot nævnes fru Marschall, Jens Neesager, Jens Skovsted og Bent Boesen. I Lild har bl.a. plantør Sand, Arne Christensen, Jens Skovsted, Laurits Christensen og Peder Ottesen været formænd. Af formændene for Tømmerby-Lild gymnastikforening skal her nævnes Bent Bundgaard, Jørgen Nielsen, Evald Thomsen, Niels Jørgen Nielsen, Frank Koldsgaard og Anne Grethe Sørensen.

Tømmerby-Lild pastorat:
Gennem flere hundrede år boede præsterne i Kærup præstegård, der ligger lidt nord for Tømmerby kirke, men fra 1947 har præsterne boet i den nedlagte Kærup skole. Til pastoratet hører endvidere Lildstrand, der 1950 fik egen kirke.
Præsterne i Tømmerby-Lild pastorat:
1) Jesper Lauridsen (nævnes 1453).
2) Mikkel Juel (nævnes 1460).
3) Per Jensen (nævnes 1465, 1470 og 71).
4) Sone Jensen og Peder Nielsen (præster på Hannæs 1479).
5) Niels Madsen ell.Mouridsen (ca.1537-71).
6) Kjeld Nielsen (1571-91).
7) Selgen Christensen (Aalborg) (1591-94).
8) Anders Pedersen Morsing (1594-1636).
9) Peder Christensen Grindsted (1636-65).
10) Anders Pedersen Grindsted (1665-73).¤
11) Urban Pedersen Bruun (1673-1695).
12) Aleksander Nielsen Chrystalsin (1695-1705).
13) Jacob Urbansen Bruun (1705-08). *
14) Peder Pedersen Clementin (1708-21).#
15) Henrik Nielsen Jespersen (1721-53).
16) Ole Bagger Thomsen Præem (1753-99)#.
17) Edvard Røring Præem (1799-1805).#¤
18) Knud Lund (1805-17).
19) Immanuel Nyboe (1817-22).
20) Christian Friis (1822-37).
21) Frederik Chr. von Haven (1837-42).
22) Niels Gottlob (1842-54).
23) Christian Ludvig Biilmann (1854-61).
24) Frederik Julius Dall (1861-72).
25) A. C. Riis Lowson (1872-76).
26) K. J. Klausen (1876-84).
27) L. H. Finnemann (1884-97).
28) W. P. Hansen (1897-1912).
29) C. B. Jepsen (1913-25).
30) M. Odgaard (1925-36).
31) H. A. P. Damgaard (1936-42).
32) J. P. A. Christensen (1943-46).
33) Herluf Sørensen (1946-65).
34) Johannes Sørensen (1965-76).
35) Poul Farsinsen (1976-).#
*) Søn af (11).
¤) Søn af forrige.
#) Provst i Vester Hanherred.

Tømmerby skole:
I 1742 blev der oprettet en skole mellem de tre byer Tømmerby, Højstrup og Langvad. Fra 1814 blev der holdt skole i det gamle

Vesløsgård 1837, maleri af Rasmus Kruuse. (Det kgl. bibliotek).

degneboel. 1850 blev der opført en ny skole og 1892 blev der bygget en 2. lærerskole. Begge skoler fungerede til den nye centralskole, nuværende Tømmerby-Lild skole, blev opført 1946.

Sognedegne:

1) Christen Jensen Hugger (sognedegn i Tømmerby fra 1609).
2) Petrus Andreæ (1627).
3) Christen Christensen Hjermius (1630-50).
4) Ole Christensen Kollerup (ansat som sognedegn 1653).
5) Jens Andersen Sæby (1672-78).
6) Hans Rasmussen Svane (1713-35).
7) Søren Olufsen Leth (1735-60).
8) Jens Mundelstrup Langballe (1760-87).
9) Møldrup (1799-1809).

Efter Møldrups død blev Christian Uttrup From ansat som skoleholder i Tømmerby. Han blev 1814 den første folkeskolelærer i Tømmerby.

Lærere:

1) Christian Uttrup From (1814-49).
2) Peder Christensen Myrup (1849-58).
3) Peder Pedersen (1858-78).
4) Lars K. J. Bagger (1878-1907).
5) C. Tranberg Christensen (1907-42).
6) Lærer Brix (1942-46, førstelærer og skoleleder fra 1946-61).
7) Schamburg Møller (1961-65)*
8) K.Chr.Ingvardsen (1965-69)*
9) Jørgen Rasmussen (1969-88)*

Nuværende skoleleinspektør er Berno Jakobsen, der tidligere var skoleder ved Øsløs skole og Øsløs friskole.

*) skoleleder/inspektør.

Den første andenlærer var J .C. Jacobsen (1902-03), der derefter blev lærer ved Øsløs nordre skole. Af andre 2. lærere kan nævnes Charles Sloth, der kom til Tømmerby midt under besættelsen.

Tømmerby sogn:

Er det største sogn på Hannæs og udgjorde sammen med Lild sogn indtil 1970, Tømmerby-Lild kommune.

Befolkningstal: 1801: 540- 1850: 711- 1901: 854- 1930: 961- 1955: 1169- 1995: 1149.

I sognet ligger byen Frøstrup og lokaliteterne Tømmerby, Tømmerby Hede, Tømmerby Kær, Tømmerby Mark, Kærup Holme, Lynge, Højstrup, Frøstrup Hede og Langvad. Før 1904, hvor Thisted-Fjerritslev–banen blev etableret, var landsbyen Tømmerby den eneste større samlede bebyggelse, men efter 1904 opstod stationsbyen Frøstrup, der snart udviklede sig til den største by på Hannæs med et alsidigt forretningsliv og mange håndværksvirksomheder. 1904 opførtes Frøstrup kro, der igennem mange år var rammen om et sprudlende foreningsliv. 1908 opførtes forsamlingshuset, der stoppede efter en brand 1978. Andelsmejeriet "Kaphøj" blev opført i Tømmerby 1896, men blev 1927 flyttet til Frøstrup by. Mejeriet indstillede driften i 1983. Missionhuset opførtes 1909 og fungerer stadig i bedste velgående. Frøstrup er fortsat en aktiv handelsby med adskillige specialforretninger. Brugsforeningen blev stiftet 1920 og er udvidet flere gange. De lokale pengeinstitutter Sparekassen Thy og Egnsbank Han Herred har filialer i byen og kroen har mange fester. Alderdomshjemmet »Trye«, kaldet asylet, afløste 1919 den tidligere fattiggård. Den er udvidet og ombygget flere gange, bl.a. i 1958 og 81. Apoteket, der er etableret i 1904, fungerer i dag som filial af Fjerritslev.

I slutningen af 60'erne blev der udstykket et område til industri i udkanten af Frøstrup by og en række virksomheder etablerede sig der. Nogle af disse er forsvundet og andre kommet til. De største virksomheder i dag er Dolle, der producerer trapper, maskinfabrikken Hydrema og Jysk Autonyt, der var et af de første virksomheder, der etablerede sig i området.

Frøstrup fik i slutningen af 80'erne fjernvarme. Lægehuset i Tømmerby blev etableret i 1880'erne, som resultat af et samarbejde mellem de to kommuner på Hannæs. På Lynge ligger Vejlernes naturmuseum i forbindelse med feltstationen. Der er der en permanent udstilling om Vejlernes udtørring og fugle- og dyreliv. I Langvad ligger Kirsten Kjærs museum, der udover at rumme en permanent udstilling af malerindens værker, fra tid til anden arrangerer udstillinger og klassiske koncerter i sommerhalvåret.

År:	Gårde:	Huse:
1859:	48	103
1875:	52	108
1905:	50	166
1921:	229 gårde og huse.	

Tømmerby-Lild spare-og lånekasse:

Blev stiftet ved et møde på Bjerget kro d. 21/2 1873. Sparekassens første formand var gårdejer Thomas P. Christensen, Lund, og

den første bogholder blev gæstgiver Rotbøll, der havde denne stilling i godt 23 år. Sparekassen havde egne lokaler på Bjerget og 1898 var regnskabets balancesum på 175.000 kroner og der var 557 sparere. 1905 flyttede sparekassen til Frøstrup. Senere fik den filial i Vesløs. Af de senere formænd kan nævnes købmand Peder Græsbøll, Bjerget senere Frøstrup og gårdejer Christian Mortensen, Koldkjær. Ved 50 års jubilæet i 1923 bestod sparekassens bestyrelse af Christan Mortensen (formand), Niels Nielsen, Langvad, P. A. Rødbro, Lynge, købmand P. Græsbøll, Frøstrup, graver Niels Larsen, Kjærup, snedker Didriksen, Bjerget, Søren Thomsen, Bjerget, Emil Jacobsen, Lund. Bogholderen ved 50 års jubilæet var Niels Nielsen, der afløste gæstgiver Rottbøll. 1952 overtog Sparekassen Thy den lille sparekasse, der ellers havde klaret sig glimrende lige til det sidste men tiderne og kravene havde ændret sig. Hvert år udbetales der stadig legater fra Tømmerby-Lild sparekasse til uddannelsessøgende.

Tømmerby-Lild sygekasse:
Ved et møde i Kærup præstegård afholdt på initiativ af pastor Klausen, d. 20/6 1880 blev Tømmerby-Lild sygekasse, der var den første i Thisted Amt, stiftet. Den første bestyrelse bestod af gårdmand Peter Jensen, Højstrup, træskohandler Jensen, Tømmerby, gårdmand Isak Jensen, Tømmerby, forpagter Søren Kortegård, Kærup, gårdmand Jens Ottesen, Lund, husmand Christen Lund, Skadhauge og lærer J. H. Pedersen, Kæret . Tømmerby-Lild sygekasse havde et nært samarbejde med sygekassen i Øsløs-Vesløs-Arup og med den lokale sygeplejeforening, der blev stiftet 1914.

Tømmerby-Lild sygekasse blev nedlagt 1970.

Formænd:
1) Pastor Klausen (1880-84).
2) Jens Peter Roelsgaard, gårdmand, Bjerget (1884-85).
3) Pastor Finnemann, Kærup (1885-93).
4) Købmand Jensen, Frøstrup (1893-94).
5) Niels Larsen, husmand, Kærup (1894-98).
6) Niels Nielsen (1898-1900) og (1902-11).
7) Lærer Bagger, Tømmerby (1900-02).
8) Aksel Marschall, apoteker, Frøstrup (1911-19).
9) Anton Jensen, husmand, Frøstrup (1919-ca. 1930).

Herefter var Niels Rohde, Kæret, formand i en lang årrække.

Revisor var i en lang årrække Lærer Grønlund, Lild.

Vejlerne:
Område på begge sider af halvøen Hannæs, der består af Bygholm, Vesløs og Arup Vejler. Før 1868 var området lavvandede vige, der var en del af Limfjorden. Disse fjordarme var rige på fugle og fisk. Vejlerne blev inddæmmet og udtørret i perioden 1866 til 86. Bygholm Vejler med Lund fjord og Selbjergvejle blev inddæmmet fra 1868 til 70, men en stor stormflod d. 4. januar 1874 ødelagde hoveddæmningen ved Bygholm og det hidtidige arbejde var ødelagt. 1876 genoptog man arbejdet under ledelse af den engelske ingeniør William Stevens. Først 1909 var arbejdet med Bygholm Vejle slut. I årene 1880-82 gik man igang med Arup og Vesløs Vejler herunder Tømmerby Fjord.

Dæmningen ved Arup stod færdig 1882. 1890 opførtes der ved Tømmerby Fjord to store kreaturstalde med plads til 300 kreaturer. De engelske ejere måtte omkring århundredeskiftet erkende at det økonomiske udbytte af området var for ringe. De lokale beboere forsøgte i samme periode at overtage området, men uden held. Den engelske ingeniør William Stevens der havde ledet arbejdet fra starten i 1868 døde 1912, og de engelske ejere solgte området til et dansk konsortium samme år. Dette konsortium, der lagde vægt på jagt, fiskeri og naturpleje stoppede helt pumpningerne under den første verdenskrig (1914-18), og staldene ved Tømmerby Fjord blev opgivet. Vejleejerne kom derfor i konflikt med lodsejerne i området, og indtil idag har der været ført en lang række sager i forskellige instanser. Lodsejerne dannede 1946 et lodsejerlaug, der endnu er særdeles aktiv. Vejlernes daglige drift består af rørhøst, landbrug, græsning af kreaturer, naturpleje og fiskeri. 1958 lavede ejerne en frivillig fredning af området og 1960 blev det videnskabeligt reservat under tilsyn fra staten. 1978 blev der oprettet en feltstation, der i de første år havde til huse mange steder. Idag ligger den på Lynge. Ved stationen er der et lille museum, der fortæller lidt om udtørringen og områdets enestående fugleliv. 1977 blev Vejlerne til internationalt fuglebeskyttelsesområde under Ramsarkonventionen. Inspektørboligen på Bygholm, der blev opført i 1870erne blev nedbrudt 1987 for at give plads til en ny driftslederbolig. Vejlerne blev den 1/1 1993 overtaget af Aage V. Jensens fonde, der har naturbeskyttelse som sit fornemste formål.

Ejere og koncessionshavere:
1) Købmand M. Bjørn, Løgstør får koncession på området 1861.
2) John Ghorney. Får koncessionen 1863. 1866 starter udtørringsarbejderne under ledelse af ingeniørfirmaet »English & Hanssen«, København. Arbejdet stopper af økonomiske årsager få måneder senere.
3) John Trewhella. Engelsk jernbaneingeniør. Får koncessionen og ejendomsretten 1868. Med i ledelsen er den engelske ingeniør William Stevens.
4) Brødrene Livingstone-Learmonth. Overtager ejendomsretten og koncessionen 1876, efter at en stormflod 1874 ødelagde hoveddæmningen ved Bygholm. Over 400 mand sættes til at genopføre dæmningen m.m.
5) Thorvald Isager, godsejer, Kokkedal, Jens Rasmussen, entrepenør og Georg Bendtsen, købmand og grosserer, begge Aalborg. Køber Vejlerne.

Områdets samlede areal udgjorde 5521 ha. Købesummen var 211.500 kr.
6) Aage V. Jensens fonde overtager området den 1/1 1993. 1995 blev der opført flere fugletårne og observationsposter i randområderne.

Inspektører:
1) William Stevens (1868-1912).
2) D´arcy Stevens (1912-13).
3) Rasmus Welling-Nielsen (1914-53).
4) Johan Sørensen (1953-57).
5) Christian Sørensen (1958-87).
6) Mogens Andersen (1987-).

Fiskeinspektører:
1) Christen Jørgensen (1915-63).
2) Herold Jørgensen (1963-64).
3) Albert Borg (1964-73).

Herefter blev fiskeriet forpagtet ud. Nuværende forpagtere er Jens Aage Christoffersen og Kaj Poulsen, begge Amtoft. (1995).

Jagt og fiskeribetjent var i mange år Thorvald Jacobsen, Vesløs. Møllepasser var i en menneskealder Christen Jensen kaldet Bruse. Den store mølle ved Bygholm, der blev flyttet fra Vust 1876, er Vejlernes vartegn. Den er flere gange restaureret, senest i 1993.

Vesløsgård:
Herregård, Vesløs sogn. Vesløsgård nævnes første gang i 1348 i en skriftelig kilde, men har eksisteret siden middelalderen, hvad et voldanlæg (Helledis) (s.d), i umiddelbar nærhed af det sted hvor herregården lå, viser os.

I 1600-tallet blev gården kraftig reduceret, idet den blev delt ud på flere hænder efter en tvangsauktion. Fra 1700-tallets begyndelse kom gården i Enevold Nielsen Berregårds eje og blev lagt ind under stamhuset Kjølbygård i Hunstrup sogn. 1910 blev Vesløsgård solgt til Hanherredernes udstykningsforening, og 1910-12 blev jorden solgt i en hovedparcel (Mommergård), 22 parceller og 7 tillægsparceller. Gårdens bygninger blev nedbrudt og den eneste herregård på Hannæs var for-

svundet. Det meste af gårdens fæstegods, der var spredt over hele Hannæs, Vesterhanherred og Thy, blev solgt til selveje i perioden 1801 til 1860, hvor der kun var tre gårde tilbage.
Ejere:
1) Mogens Nielsen Glob de Westløsen (nævnes 1348).
2) Niels Glob (nævnes 1386 og 93).
3) Jesse Glob (1401).
4) Nis Glob (1439).
5) Mogens Pedersen Glob (1446).
6) Morten Krabbe, svigersøn af forrige (ca.1446-1483).
7) Mikkel Krabbe (1483-før 1541).
8) Lukas Mikkelsen Krabbe, søn af forrige (før 1541-ca. 1580).
9) Niels Kjeldsen Krabbe, brodersøn af forrige (ca. 1580-1626).
10) Palle Børgesen Rosenkrantz (1626-51).
11) Børge Rosenkrantz, søn af forrige (1651).

Herefter blev Vesløsgård delt ud på flere hænder. Palle Rosenkrantz døde fra en kæmpegæld og hans kreditorer fik dele af gården i pant. En af de mange panthavere var Erik Juel, fader til søheltene Niels og Jens Juel. Flere af gårdens dele blev 1663 solgt til Maren Nielsdatter der overtog gården 1663.
12) Maren Nielsdatter (1663-ca. 1680).
13) Laurits Kock (ca.1680-ca. 1690).
14) Zacharias Von Kahlen (ca. 1690-1702).
15) Enevold Nielsen Berregaard/Ane Søe (1702-31).
16) Kristian Berregaard, søn af forrige (1731-50).
17) Willum Berregaard, søn af forrige (1750-69).
18) Frederik Berregaard, søn af forrige (1769-1804).
19) Christopher Quist, agent (1804-05).
20) Casper Peter Svinth (1805-35).
21) Peder Lassen Kjerulff, svigersøn af forrige (1835-54).
22) Elisabeth M. S. Svinth Kjerulff, enke efter forrige (1854-71)
23) Jacob Nørgaard, ejer af Aggersborggård (1871-76).
24) Christian Jensen Nørgaard, søn af forrige (1876-1907).
25) Carl Nørgaard, søn af forrige (1907-10).
26) Hanherredernes udstykningsforening. Udstykkede herregården 1910-12. Hele Vesløs stationsby ligger på den gamle herregårds jorder.

Vesløs brugsforening:
Den 18/7 1918 blev der afholdt et møde på Vesløs afholdskro, med henblik på at få dannet en brugsforening i byen. Mødet mundede ud i at der blev nedsat et foreløbigt udvalg bestående af Peder Frandsen (formand), Martin Andersen, Kristian Gasberg, lærer Niels Sodborg, Mathias Bech, N. Grå Jacobsen og stationsforstander A. H. Andersen, alle Vesløs. Der blev indkaldt til stiftende generalforsamling på Vesløs afholdskro d. 2/8 1918. Her vedtog man at købe N. C. Nielsens købmandsbutik. I de følgende år voksede brugsforeningen støt og roligt, men først i forbindelse med en vejudvidelse i Vesløs 1952-54 skete den første udvidelse af butikken, der blev opført på et nyt sted. Senere blev der ombygget i 1961, 72, 83 og 95. 1971 havde Vesløs brugsforening for første gang over en million kroner i årlig omsætning.
Uddelere:
1) P. L. Fuglsang, uddeler,Bjerget (1918-22).
2) Jens Chr. Svenningsen, uddeler Nørager (1922-24).
3) Jens Frostholm, uddeler, Øsløs (1924-26).
4) Johannes Larsen, kommis, Vebbestrup (1926-32).
5) Jens Møller, uddeler, Tolstrup (1932-64).
6) Henning Sørensen, kommis, Hunstrup (1964-).
Formænd:
1) Peder Frandsen, tømrer og husmand, formand for udvalget (1918).
2) Mathias Bech, sognefoged og husmand (1918-22).
3) Laurits Pedersen, husmand (1922-35).
4) Christian P. Christensen, husmand (1935-44).
5) Anders Kr. Andersen (Jacobsen) husmand (1944-50).
6) Georg Mikkelsen, husmand (1950-52).
7) Lars Pilgård, gårdejer (1952-56).
8) Erik Amtoft Larsen, gårdejer (1956-69).
9) Frode Amtoft Bedsted, gårdejer, Amtoft (1969-71).
10) Ejvind Bliksted, husmand (1971-77).
11) Vagn Munch, husmand (1977-).

Alle formændene er, hvor ikke andet er nævnt, fra Vesløs.

Vesløs husmandsforening:
Vesløs husmandsforening blev stiftet 1908. Igennem årene afholdt foreningen en lang række møder, især på Vesløs kro, om forskellige emner indenfor landbrug. Konsulent Niels Svaneborg, Vust, var en af de mest benyttede talere. Desuden afviklede foreningen kurser i regnskab, planteavl m.m. Hvert år præmieredes de bedste husmænd . Foreningen har endvidere haft bl.a. dilettant på programmet. Arup husmandsforening, der blev stiftet 1918, blev i løbet af få år indlemmet i Vesløs husmandsforening. 1981 blev Vesløs husmandsforening sammen med de øvrige husmandsforeninger samlet i Hannæs husmandsforening.
Formænd:
1) Søren Poulsen, Vesløs.
2) Gartner Thomsen, Vesløs.
3) Anders Jørgensen, Vesløs.
4) Laurids Pedersen, Vesløs.
5) Søren Frandsen, Vesløs mark. Han var formand i over 25 år.
6) Ejvind Bliksted, Vesløs.

Lærer Niels Sodborg var æresmedlem i en lang årrække.

Vesløs håndværker- og borgerforening:
Vesløs håndværker- og borgerforening blev dannet i 1913 med det formål at virke for stationsbyens vækst og forskønnelse. Den første bestyrelse bestod af Gartner Thomsen (formand), snedkermester Larsen, sadelmager Knudsen, karetmager Søndergaard og stationsmester Andersen. Foreningens første større arrangement var en erhvervsudstilling på Vesløs kro i november måned 1916, hvor en lang række af egnens handlende fik lejlighed til at vise »flaget«. I forbindelse med udstillingen blev der udsendt en avis, »Hannæs-Posten«, hvor udstillerne annoncerede og hvor der blev skrevet om tidens politiske begivenheder,bl.a. kvindernes valgret og den teknologiske udvikling (elektricitet). Bladets redaktør var Niels Sodborg, der gik under pseudonymet Lyv La´s. Håndværker- og borgerforeningen har igennem årene arbejdet en del på at få mere industri til byen og i det hele taget forbedre byens situation. Igennem de sidste 10-15 år har foreningen arbejdet tæt sammen med Øsløs sogneforening og Arup sogns beboerforening. Desuden har foreningen i samarbejde med egnens øvrige foreninger bl.a. arrangeret byfester, messer og baller i Hannæs Hallen.
Formænd:
Foreningens første formand var gartner Thomsen. Endvidere kan nævnes stationsmester Andersen, der var formand i en lang årrække, bager Thomas Vestergaard, købmand Viggo Kanstrup, mejerist Harry Larsen, Ernst Breum og den nuværende formand Knud Jørgen Kristoffersen.

Vesløs kirke:
Kirken i Vesløs er fra 1200-tallet og opført af granitkvadre. Som den eneste kirke på Hannæs har den ingen tårn. Den er annekskirke til Øsløs. Våbenhuset opført i nyere tid.
Inventar:
Alterbordet og døbefonten, udført i granit, stammer fra 1200-tallet, alterstagerne fra 1588 er skænket af Vesløsgårds ejer Niels Krabbe samt flere sognemænd. Stagerne er skænket i anledning af Niels Krabbes hustru Ingeborg Juels død. Døbefadet fra 1642, er skænket af Vesløsgårds daværende ejer Palle

Rosenkrantz. Dåbsfadet er fra 1850. Prædikestolen stammer fra ca. 1500. Altertavlen blev 1701 skænket af Vesløsgårds ejer Zacharias Von Kahlen. 1927 blev altertavlen erstattet af en glasmosaik og et kors i træ, udført af billedhuggeren Johannes Kragh. I forbindelse med en restaurering 1990, blev altertavlen igen ophængt på sin oprindelige plads. Trækorset blev ophængt ved prædikestolen. Klokken fra 1555, er skænket af Vesløsgårds daværende ejer Lucas Krabbe. I en muret begravelse stod Palle Rosenkrantz'og hans hustrus begge døde 1651, og deres 1-årige datter Ingeborg, der døde 1632, kister, samt en fjerde, læderbetrukne og med snoede jernhåndtag. 1918 blev gravkammeret sløjfet og kisterne nedsat på kirkegården. To kisteplader og en kårde blev ophængt i kirken.

På kirkegården ligger flere af Vesløsgårds ejere begravet. Bl.a. Casper Peter Svinth (1762-1835) og Peder Lassen Kjerulff (1811-54). På kirkegården en mindesten, opsat 1907, over folketingsmand Jens Andersen Bach (1823-1907) skænket af Frøstrupkredsens venstre.

Ejere:

Vesløs kirke har igennem flere hundrede år været tæt tilknyttet til Vesløsgård, men tilhørte indtil 1721 dog kronen, hvor den blev tilskødet Vesløsgårds ejer, Enevold Nielsen Berregård. Kirken overgik til selveje 1. januar 1910.

Vesløs Mølle:

Vesløs Mølle (Gl. Feggesundvej 67) blev oprettet før 1870, men efter 1850, og er således den yngste af møllerne på Hannæs. Allerede før 1955 blev driften opgivet. Den første mølle var en traditionel hollandsk vindmølle, men i 30'erne blev møllen moderniseret.

Ejere:

1) Svenning Mortensen. Ejer møllen ved folketællingen 1870.
2) Andreas Christen Pedersen. Ejer møllen 1906.
3) Christian Jensen.
4) Hans Christian Dige Mortensen. Ejer møllen før 1924.
5) Jens Carl Christiansen. Køber møllen d. 30/12 1924.
6) Peter Stüker. Køber møllen d. 22/1 1928.
7) Edvard Poulsen. Køber møllen d. 20/12 1946.
8) Anna Sofie Poulsen. Enke efter forrige 1962.
9) Jens Ole Christensen.Ejer huset før 1984.

Vesløs forsamlingshus:

Forsamlingshuset i Vesløs, der var det første på Hannæs, blev opført af Hannæs frimenighed 1883. Den blev primært brugt af frimenigheden til gudstjenester, møder m.m.,men senere blev den dog også anvendt af bl.a. afholdsbevægelsen. 1911 fik frimenigheden sin egen kirke i Vesløs stationsby. Samme år besluttede menigheden at nedbryde bygningen, idet man var bange for, at den skulle blive brugt til aktiviteter, som menigheden ikke kunne acceptere. Stenene blev anvendt ved opførelsen af en ejendom på Vesløs mark. Huset lå øst for nuværende Pilgårdsvej 9.

Vesløs Skole:

Allerede før 1700 havde Vesløs sogn et skolehus, skænket af Vesløsgårds ejer Zacharias Von Kahlen. Indberetninger fra præster og biskoppen nævner følgende skoleholdere. Peder Kjærgaard (1750), Niels Schytte (1759), Jørgen Pallesen (1763). Det gamle skolehus blev benyttet helt frem til 1850, hvor der blev opført en ny skole. 1914 fik Vesløs igen en ny skole, der blev stærkt udvidet 1919. Samme år blev der iøvrigt ansat en lærerinde. 1958 blev skolen til centralskole med realeksamen og 9 års skolegang. Senere er skolen moderniseret og udvidet flere gange. Vesløs skole henter sine overbygningselever fra Øsløs-Vesløs-Arup, Tømmerby-Lild og Hunstrup-Østerild.

Lærere:

1) Ubbe Madsen (1815-34).
2) Johannes Holm (1834-50).
3) Lærer Jørgensen (1850-57).
4) Lars Kristian Kristensen (1857-1903).
5) Niels Sodborg (1903-38). (Førstelærer fra 1919).
6) Lærer Sloth (1938-46).
7) Jens Abildskov Hansen (Førstelærer 1947-58, skoleleder 1958-68, skoleinspektør 1968-78).
8) Henning Christensen (1978-) (Skoleinspektør).

Fra 1921 til 1964 var Jenny Jensen ansat som lærerinde ved skolen.

Vesløs sogn:

Vesløs sogn var i flere hundrede år totalt domineret af herregården Vesløsgård (s.d), men 1904 etableredes Thisted-Fjerritslevbanen og 1910 udstykkedes Vesløsgård. På den gamle herregårds jorder opstod Vesløs stationsby og sognet udviklede sig eksplosivt.

Befolkningstal: 1801: 167- 1850: 300- 1901: 380- 1930: 644- 1955: 715- 1995: ca.600.

Foruden Vesløs stationsby er der følgende lokaliteter i sognet: Vesløs kirkeby (Gammel Vesløs), Vesløs Mark, Vesløshuse, Vesløs Vejler og Højbjerg.

Før etableringen af jernbanen og udstykningen af Vesløsgård, var kun den sydlige del af sognet beboet.

År	Gårde:	Huse:
1859:	21	26
1875:	21	41
1895:	20	50
1905:	22	57

1921: 129 gårde og huse.

Før etableringen af Thisted-Fjerritslevbanen 1904, var der kun en købmandsgård, der 1868 fik kgl. bevilling til at sælge brændevin, og en mindre købmand, men efter 1904 opstod der i sognet en lang række specialforretninger og håndværkere. 1918 startede Vesløs brugsforening i en tidligere købmandsbutik. 1911 opførte Hannæs frimenighed en kirke i stationsbyen og samme år startede andelsmejeriet »Hannæs«. 1916 opførtes Vesløs missionshus. Fra 1883 havde Vesløs et forsamlingshus, opført af frimenigheden, men det blev nedbrudt 1911. 1952 opførte Øsløs-Vesløs-Arup kommune et alderdomshjem »Stenhøj« i stationsbyen, der også husede et bibliotek og kommunens administration. 1991 blev alderdomshjemmet ombygget til lejligheder og omdøbt til Ældrecenter »Stenhøj«. 1969 stoppede Thisted-Fjerritslevbanen og andelsmejeriet lukkede. I de følgende år lukkede mange af de små specialforretninger og i dag er der kun tre dagligvarebutikker, deriblandt brugsen, tilbage.

Desuden er der stadig, tømrer, murer og smed. Vesløs kro, der blev opført 1904, har været lukket i perioder i 80'erne og 90'erne, men åbnede igen 1995. Den er i skrivende stund igen lukket på grund af en brand. 1973 opførtes Hannæs Hallen, hvor der foregår mange aktiviteter. I byen er der desuden filialer af de lokale pengeinstitutter Sparekassen Thy og Egnsbank Han Herred. Byens største turistattraktion er storkene, der hvert år bor i reden overfor Otto Christensens købmandsbutik.

Vikingegravpladsen »Højstrupmark«:

Oldtidsminde, Tømmerby sogn (Tømmerbyvej).

Gravpladsen stammer fra ca. 800-1050 og består af 37 små høje, der enten er aflange eller runde og knap 80 rejste sten. Stedet blev undersøgt af Nationalmuseet i 1880 og fredet 1881. De døde er enten blevet brændt eller gravsat ubrændt i en kiste. En kvinde fra 900-tallet er gravsat i en vogn. Der har været flere skibssætninger. Af disse er kun en enkelt næsten intakt. Den har en længde på 30 meter og er altså et rigtigt langskib. Mange af de oprindelige sten på pladsen er gravet op og brugt som fundmenter på gårdene eller er slået til skærver. 1937 blev mange af de væltede sten igen sat på højkant. I den anledning blev der rejst en mindesten med følgende indskrift:

»Ved år 1000 rejste vikinger her sten for deres døde. År 1937 genrejstes de faldne stene«. Resterne af en lignende gravplads fra samme periode er fundet på Øsløs mark og undersøgt i 1880'erne. Fundene fra gravpladserne, der iøvrigt var beskedne, befinder sig på Thisted museum.

Vinther, Peter:
Gårdejer og sognerådsformand, Øsløs sogn.

Peter Vinther var født i Øsløs, som søn af husmand Christian Vinther d. 21/9 1907. Gift med Inger f. Holm Sørensen. Overtog Hjortholm i Øsløs (Højstrupvej 68) 1936, der var hustruens fødehjem. Han havde mange tillidshverv. I en lang årrække var han formand for menighedsrådet. I flere perioder var han medlem af sognerådet og formand 1966-70. Fra 1970 til 74 var han medlem af kommunalbestyrelsen for Thisted kommune. Han var endvidere medlem af ligningskommisionen og skolekommisionen. Peter Vinther døde 1982. Han var valgt for partiet Venstre.

Øsløs afholdsforening:
Blev stiftet 1885. Afholdsforeningerne begyndte for alvor at dukke op i Danmark fra 1879. Landsorganisationen Danmarks afholdsforening havde i 1907 over 70.000 medlemmer. Afholdsforeningerne havde total afholdenhed og spiritusforbud som de primære formål. Øsløs afholdsforening, der i mange år var den største på Hannæs, afholdt mange møder med afholdsagitorer som talere. Hvert år i en lang årrække afholdt foreningen store folkemøder på Højbjerg sammen med skytteforeningen, der samlede op til 6-700 mennesker. Blandt talerne til disse møder var blandt andet folketingsmanden Jens A. Bach og redaktør Aaberg, Thisted Amts Tidende. Foreningen havde sin storhedsperiode fra 1880'erne til 1920. Øsløs afholdsforening stoppede ca. 1930.
Formænd:
Blandt foreningens formænd kan nævnes Fru Thomsen, gift med sognepræsten William Thomsen (1883-1908), maler Jens Andreas Andersen, husmand Morten Jensen, lærer Jacobsen, postbud Jens Chr. Berthelsen og fisker Anders Bundgaard. Foreningen havde i sin storhedstid over 150 medlemmer.

Øsløs brugsforening:
Blev oprettet 1912 i et pakhus, der tidligere tilhørte den konkursramte købmand Christen Dige. Blandt initiativtagerne var fisker og husmand Knud Nielsen Bruun, pastor Johannes Nielsen og gårdejer Niels Peter Bundgård. Pakhuset blev brugt til 1929 hvor der blev opført en ny bygning med pakhus (Højstrupvej 118). 1921 blev der installeret elektricitet. Øsløs brugsforening lukkede den 1. juli 1971 kort før 60 års jubilæet. Bygningerne blev solgt til beboelse. 1983 åbnede Klim Sparekasse en filial i den tidligere butik.
Uddelere:
1) Niels Thorhauge.
2) Thomas Jakobsen (indtil 1918).
3) Peder Kristian Sørensen (1918-22).
4) Jens Frostholm (1922-24).
5) Berg Lisbye.
6) Nielsen.
7) Johannes Pedersen (1938-51).
8) Dahl Engelbrechtsen (1951-64).
9) Bent Bach (1964-71).
Formænd:
1) Christian Kortegaard, lærer.
2) Jens Koldsgård, gårdejer i Øsløs.
3) Jens Chr. Jensen Breum, gårdejer (1918-47).
4) Aksel Mikkelsen (1947-48).
5) Aksel Bruun. Tømrermester.
6) Johannes Bruun. Gårdejer.
7) Ejlif Bruun. Gårdejer.

Lærer J. C. Jacobsen var revisor i en lang årrække. Husmand Ingvard Gregersen var regnskabsfører i en lang årrække. Lokalforeningen, der var tæt tilknyttet til brugsforeningen, blev ca. 1970 lagt ind under DLG.

Øsløs forsamlingshus:
Forsamlingshuset i Øsløs (Skippergade 1), er opført 1909 på en grund, skænket af lærer Christian Kortegaard, Øsløs. Midlerne til husets opførelse blev sikret ved indsamling blandt egnens beboere. Der kunne tegnes aktier på 1 og 5 kroner.Blandt de største bidragsydere var gårdejer Peder Olesen (Højstrupvej 140) og Thomas Christensen Dige. Indvielsesfesten blev afholdt den 28/10 1909 og hovedtalere var lærer Sodborg, Vesløs og frimenighedspræst Søren Anker-Møller, Klim. Endvidere blev der talt af bl.a. gårdejer Andreas Ravn, Øsløs (Højstrupvej 131). Huset har siden været rammen om en lang række møder, baller, gymnastik, dilettant m.m. afholdt af sognets mange foreninger. Under besættelsen blev der afholdt mange nationale møder. 1944 blev der opført en tilbygning til forsamlingshuset, der var blevet for lille. I 60'erne oplevede huset en krise, men ved hjælp af en aktiv bestyrelse kom huset på fode igen. Idag (1995) er det udlejet adskillige gange om året til familiefester, møder m.m. Hver uge afholder huset selv bankospil og et par gange om året afholdes der fest for husets aktionærer. Huset er moderniseret flere gange.
Formænd:
1) Christian Kortegaard. Formand for Byggeudvalget.
2) Lærer J. C. Jacobsen.
3) Gårdejer Peder Agesen.
4) Gårdejer Jens Koldsgård.
5) Husmand Villiam Kjær.
6) Gårdejer og sognefoged Niels Sørensen.
7) Gårdejer Peder Bisgaard.
8) Karl Bruun.
9) Gårdejer Aksel Mikkelsen.
10) Gårdejer Christian Bødker Nielsen.
11) Husmand Kristian Knudsen (1952-60).
12) Gårdejer Anders Christensen (1960-62).
13) Gårdejer Arne Sørensen (1962-67).
14) Husmand Peter Sørensen (1967-72).
15) Forpagter Lambert Vinther (1972-73).
16) Gartner Vilhelm Sørensen (1973-75).
17) Husmand Jens Christensen (1975-76).
18) Chauffør Søren Pedersen (1976-78).
19) Chauffør Gunnar Larsen (1978-80).
20) Speicialarbejder Arne Jensen.
21) Smed Ole Pedersen.
22) Pedel Ejlif Bruun.
23) Pædagogmedhjælper Tove Jørgensen.

Øsløs friskole(1):
Øsløs friskolekreds blev startet af en flok gamle højskoleelever. 1882 startede undervisningen i Øsløs præstegård med sognepræsten William Thomsen som lærer. 1892 blev der opført en rigtig skolebygning i Øsløs by (Højstrupvej 111). Skolen fortsatte til 1958, hvor den til 1963 fungerede som en del af folkeskolen. Den fungerer idag som privatbolig. Undervisningen i husflidsforeningen foregik i mange år i friskolen,ligesom der blev holdt mange møder.
Lærere:
1) Julius Jensen (1892-94).
2) Ane Steensgaard (1894-98).
3) Trine Støvring (1898-efter 1912).
4) Kristiane Bastholm (efter 1912-23).
5) Karoline Jakobsen (1923-50).
6) Ellen Madsen (1950-60).

Øsløs friskole(2):
Dannet 1983 i protest mod Thisted kommunes beslutning om at sammenlægge Øsløs skole med Vesløs skole. Forældrekredsen ønskede at Øsløs fortsat skulle have en selvstændig skole, dog i samarbejde med Vesløs. I starten havde skolen til huse i en lejet villa på Højstrupvej 79, men januar 1985 købte friskolen ejendommen Højstrupvej 97, der senere er blevet suppleret med flere pavilioner. Skolen har idag ca. 60 elever.
Skoleledere:
1) Berno Jacobsen, tidligere leder af Øsløs skole (1983-88).
2) Kurt Thinggård (1988-92).
3) Preben Birkbak (1992-95).
4) Vibeke Schølhammer (1995-).

Øsløs husflidsskole, opført 1935.

Øsløs husflidsforening:
Foreningen blev dannet 1892 og underviste bl.a. unge mennesker i træsløjd og håndarbejde. Der blev i de første år undervist i Øsløs friskole (1) (s.d).Senere blev der bl.a. undervist i Øsløs forsamlingshus (s.d). 1935 opførte foreningen en husflidsskole (Højstrupvej 135), der fungerede med svingende deltager tal til 1965. Året efter blev huset solgt til beboelse. Foreningen stoppede 1965. Eleverne kom fra hele Hannæs. Der blev også dannet husflidsforeninger i de andre sogne, men Øsløs var den største og mest levedygtige.
Formænd:
Foreningen har haft ikke mindre end 18 formænd. Af disse kan nævnes: Julius Jensen, lærer ved friskolen (1892-94), Knud Nielsen Bruun (s.d) (1900-01), Andreas Ravn (s.d) (1907-08), Frands Vinther (1934-39) og (1949-58). Foreningens sidste formand var gårdejer Ove Hansen.
Lærere:
1) Julius Jensen (1892-94).
2) Lars Chr. Pedersen Thoudahl (1894-1921).
3) Kresten Boesen (1921-24).
4) Aksel Bruun (1928-31 og 1934-35).
5) Johannes Frimer (1930-55).
6) Alfred Christensen (1937-50).
7) Holger Bruun.
8) Karoline Jakobsen, lærerinde ved Øsløs friskole, underviste i håndarbejde i en lang årrække.

Hvert år afholdt foreningen udstilling med foredrag og fest i Øsløs forsamlingshus.

Øsløs husmandsforening:
Blev stiftet 1908. Foreningen afholdt en række møder i forsamlingshuset i Øsløs. Senere kom der også dilettant på programmet. Øsløs husmandsforening har igennem årene afholdt kurser i regnskab, planteavl m.m. Mange af disse kurser blev ledet af konsulent Niels Svaneborg, Vust. Hvert år uddelte foreningen præmier til de brug der havde den bedste avl indenfor forskellige kategorier. Foreningen blev 1981 slået sammen med de øvrige foreninger på Hannæs i Hannæs husmandsforening.
Formænd:
Foreningen har igennem årene haft en lang række formænd, blandt disse kan nævnes: Peder Vinther, Holger Bruun, lærer Jacobsen, Villiam Kjær, Ingvar Gregersen, Jul Christensen og Niels Christensen.

Øsløs kirke:
Kirken i Øsløs er hovedkirke i Øsløs-Vesløs-Arup pastorat og opført i granitkvadre i romansk stil i begyndelsen af 1200-tallet. Tårnet i sengotisk stil er opført ca. 1500.
Inventar: Alterbordet og døbefonten er udført i granit og er fra ca. 1200. På alterbordet to stager fra 1616, skænket af Store Bisgårds daværende ejer Niels Svendssøn. Prædikestolen i renæssance stammer fra ca.1600. Den blev 1707 restaureret på foranledning af kirkens daværende ejer Michel Wogelius, sognepræst i Øsløs-Vesløs-Arup 1696-1731, og hustru Magdalene Steenstrup. To figurer fra en sengotisk skabstavle, ca.1500, er ophængt i kirken, en stående Gud fader med kongekrone, ca. 115 cm høj, støttende den lidende Kristus, og en kronet helgeninde, Sct. Barbera med kalk. Altertavlen forestillende Jesus 12 år i templet er udført af maleren Troels Trier 1922 og ophængt i kirken 1923. Den tidligere altertavle, Kristus ved nadverbordet, udført af maler Neve, Thisted 1846, og skænket af kirkens daværende ejer, gårdmand i Øsløs Jens Christensen, er ophængt i tårnrummet. Klokken er støbt 1679 på foranledning af sognepræsten Niels Steenstrup (1674-96). I kirken har der været flere kalkmalerier fra 1400-tallet, men de er nu overmalet. Kirkeskibet »Efata«, der blev ophængt i kirken den 4. maj 1909 er skænket af skræddermester I. C. Guldhammer og gårdejer Peder Olesen. Bygmesteren er ukendt.

På kirkegården er der flere herrnhuttgravsten fra 17 og 1800-tallet, bl.a. over sognepræsten Ole Bagger Præem (1783-1802). Flere præster ligger begravet på kirkegården, bl.a. Erik Saabye Mejer, William Thomsen og Peder Hansen. Forfatteren Johan Skjoldborgs forældre Niels Hansen Skjoldborg (død 1899) og Sidsel Marie Thomasdatter (død 1893), ligger begravet på kirkegården. Johan Skjoldborg og hans to brødre har rejst en anseelig mindesten over forældrene. Bagpå stenen er der indhugget et vers skrevet af Johan Skjoldborg.
Ejere:
1) Niels Leth, kammerassessor, får tilskødet kirken af kongen 1699.
2) Michel Wogelius. Sognepræst (1696-1731). Ejer kirken ca.1700.
3) Kaj Præem. Sognepræst (1753-83). Ejer kirken fra 1753.
4) Thomas Præem. Snedker og søn af forrige. Ejer kirken fra 1788.

5) Anders Poulsen Bisgaard. Ejer af Store Bisgård. Køber kirken 1794.
6) Peter Bløde, gift med forriges enke. Ejer kirken fra ca. 1800.
7) Svend Andersen, svigersøn af Anders Poulsen Bisgaard.
8) Christen Pedersen, gårdmand i Øsløs. Ejer kirken fra 1825.
9) Jens Christensen. Søn af forrige. Overtager kirken d. 23/12 1846.
10) Efter 1846 overtages kirken af 46 beboere i Øsløs sogn. Initiativtagere til købet var gårdmændene Anders Christensen Søndergaard, Peder Chr. Madsen og Ole Bertelsen, samt købmand og gårdejer Thomas Christensen Dige.

Kirken gik over til selveje d. 1. juli 1915.

Øsløs Mølle og Bageri:
Øsløs Mølle og bageri (Højstrupvej 101), blev etableret af storkøbmand Thomas Christensen Dige 1872. Han ejede den til 1910, men forpagtede ejendommen ud. Jorden blev købt af gårdmand Christen Jensen, der solgte hele gården til købmand Dige. Bageriets bygninger stammer formodentlig fra denne gård, der havde matr. nr. 12a, Øsløs by.

Møllen blev nedbrudt før den 1. maj 1933. Bageriet lukkede 1967. Herefter var der brødudsalg i en kort årrække.
Forpagtere af mølle og bageri (1872-1910).
1) Aksel Jacobsen (1872-74).
2) Lars Djærnis (1874-77).
3) Lars Chr. Olesen (1877-84).
4) P. A. Bundgaard (1884-92).
5) Chresten Ibsen Bundgaard (1893-1907).
6) Martin Jensen Thorhauge (1907-10).
Ejere:
1) Peder Dige. Køber bageriet og møllen d. 11/6 1910.
2) Anton Sørensen. Køber d.11/3 1912.
3) Martin Thorhauge. køber 1913.
4) Lars Chr. Eriksen. Køber d. 24/4 1915.
5) Christian Eriksen Christensen. Køber d. 8/9 1916. Havde tidligere haft bageriet og møllen i forpagtning i en årrække.
6) Laurits Vandborg. Køber d. 8/2 1928.
7) Salomon Peter Jensen. Køber d. 23/10 1931. Han nedbryder møllen.
8) Jens Peter Andersen. Køber 17/2 1934.
9) Ferdinand Vinther. Køber 1944.
10) Arnold Christensen. Køber 1947.
11) Aksel Basse Andersen. Køber 1950.
12) Thomas Vestergaard, ejer af Vesløs bageri. Køber 1967 og lukker bageriet. Istedet indretter han brødudsalg, der lukker efter få år.

I dag bruges bageriet til almindelig beboelse.

Øsløs nordre skole:
Øsløs sogn. Fra 1814 til 1879 var der kun en skole i sognet. Men på grund af en voldsom vækst i børnetallet blev der 1879 oprettet et nordre skoledistrikt og Øsløs nordre skole blev opført samme år i Øsløs hede og kær. 1935 blev der opført en ny nordre skole i Øsløs by (Højstrupvej 90) og den gamle bygning blev nedbrudt.

Skolen blev nedlagt 1963 i forbindelse med opførelsen af Øsløs centralskole.
Lærere:
1) Niels Peter Nielsen (1879-83).
2) S.Rokkjær (1883-84).
3) Christian Jacobsen (1884-87).
4) Carl Christensen (1887-92).
5) Niels Sodborg (1892-1903).
6) Jacob Christian Jacobsen (1903-46), herefter vikar i flere perioder til efter 1950.
7) Kaj Jensen (ca. 1953-55. Tidligere vikar). Herefter flere vikarer.
8) Magnus Vistesen (1958-63). Fra 1960-71 skoleleder ved Øsløs skole. Skolen ejes idag af tidligere lærer ved Øsløs og Vesløs skole Niels Peter Stensvig.

Øsløs skole:
Øsløs centralskole (Højstrupvej 110), blev oprettet 1963. Den afløste nordre, søndre og Øsløs friskole. Den nye skole havde ved starten omkring 90 elever. 1983 blev Øsløs skole filialskole under Vesløs, og det rejste en lang række protester fra forældrekredsen og førte til dannelsen af Øsløs friskole (2) (s.d). Øsløs skole har været meget benyttet af bl.a. Øsløs ungdomsforening (s.d), til gymnastik, amatørteater, folkedans m.m. I den tidligere skolelederbolig, blev der i midten af firserne indrettet børnehave, kaldet »Mariehønen«. Senere blev det tidligere formningslokale indrettet til skolefritidsordningen »Spiloppen«. 1988 kunne skolen fejre sit 25 års jubilæum. Det blev bl.a. fejret med en stor fest i Hannæs hallen, hvor en lang række af skolens gamle elever deltog.
Skoleledere:
1) Magnus Vistesen, tidligere lærer ved Øsløs nordre skole (1963-71).
2) Jens Chr. Møgelmose (1971-75).
3) Poul Bacmann (1975-79).
4) Berno Jakobsen (1979-83).
5) Henning Christensen (1983-). Skoleinspektør ved Vesløs skole fra 1978.
Øsløs skole bruges stadig flittigt af de lokale foreninger bl.a. til badminton, amatørteater m.m.

Øsløs sogn:
Hovedsognet i Øsløs-Vesløs-Arup pastorat. Efter etableringen af Thisted-Fjerritslevbanen 1904, overtog Vesløs stationsby rollen som vigtigste handelsby i Øsløs-Vesløs-Arup kommune. I sognet ligger byerne, Øsløs og Skårup, samt lokaliteterne Torsbjerg, Bøns, Øsløs Mark, Søndergårds Mark og Bygholm Vejler.
Befolkningstal: 1801: 384- 1850: 576- 1901: 718- 1930: 677- 1955: 560- 1995. ca. 500.

Hovederhvervet var i flere hundrede år landbrug. Desuden har der fra Øsløs strand været drevet en del fiskeri. Fra slutningen af 1700, levede en del af sognets beboere som krejlere, det vil sige sejlende handelsmænd, der handlede med beboerne i de små Limfjordsbyer og hentede varerne i købstæderne Aalborg, Nibe m.m. Omkring 1900 var der ikke flere krejlere tilbage. I årene fra 1868 og frem til århundredeskiftet steg befolkningstallet voldsomt, mest på grund af udtørringsarbejderne på Bygholm og Vesløs Vejler.

År:	gårde:	Huse:
1859:	38	79
1875:	34	115
1895:	28	125
1905:	27	131
1921:	149 gårde og huse.	

I sognet har der været et blomstrende handels- og foreningsliv. Der har været købmandsgård (T. C. Dige), der gik fallit 1909, med efterfølgende retssager og konkurser til følge, flere små købmænd, to bagerier, en lang række håndværksvirksomheder, Vejlerne m.m. Idag har Øsløs by en dagligvarebutik, en blomsterhandel, Bygholm camping (startet 1966) med bodega, restaurant, butik, hotel m.m. Øsløs smedeforretning, Øsløs maskinfabrik med 20 ansatte, skole, friskole og forsamlingshus (opført 1909). Der er ca. 10 gårde tilbage, der bliver drevet. Øsløs brugsforening, der blev startet 1912 stoppede 1971. Her har Øsløs sparekasse (filial af Klim) en afdeling. Der er desuden gartneri og i den gamle gård »Koldsgård« er der indrettet en garn og gavebutik. I Øsløs ligger forfatteren Johan Skjoldborgs fødehjem, hvor der 1961 blev indrettet museum og mindestue (Skippergade 6). På Bygholm og Vesløs Vejler er der idag ansat ca. 10 personer der er beskæftiget ved opsyn, høst af tækkerør m.m.

Øsløs søndre skole:
Øsløs sogn. Øsløs søndre skole startede som den første folkeskole i sognet 1814 og havde da til huse i huset Højstrupvej 143, der oprindelig var opført som forsamlingshus benyttet af Hernnhutmenigheden i Øsløs. 1859 kom der en ny skolebygning i Skippergade, nedbrudt ca.1962. Her blev der holdt skole til 1923, hvor der blev opført en ny skole på Søndre Øsløsvej 12. Den blev ende-

lig nedlagt 1963, da der blev opført en ny centralskole i Øsløs.

Før 1814 var der flere skoleholdere og degne i sognet.

Degne:
1) Jens Jensen (1690-99).
2) Jacob Jensen (1699-1734).
3) Peter Andreas Tholdorph (1734-52).
4) Johannes Pahl (1752-57).
5) Johan Friedrich Jahn (1757-1805).
6) Thomas Langballe (1805-09).*
7) Andreas Christopher Heidicke (1809-14). Blev den første skolelærer i Øsløs.
*) Virkede som kirkesanger i Øsløs til 1834.

Skoleholdere:
1) Niels Hansen (1750).
2) Niels Madsen (1755).
3) Jens Sørensen (1759).
4) Niels Schaarup (1763).
5) Søren Olesen (1801).

Lærere efter 1814:
1) Andreas Christopher Heidicke (1814-33).
2) Christen Christensen (1833-35).
3) Otto Himmelstrup (1835-40 & 1843-78).
4) Peder Nielsen Rottbøl Roelsgaard (1878-80).
5) Christian Kortegaard (1880-1919).
6) Simon Thomas Vestergaard (1919-1963).

Øsløs søndre skole blev købt af lærer, senere høre- og talepædagog Niels Johansen. Som hjælpelærer virkede i en periode den senere forfatter og lærer Johan Skjoldborg. I 1869 blev der oprettet et andenlærerembede. Den første i embedet var Jacob Nissen Schmidt, der senere blev lærer på Mors. Den senere enelærer ved skolen, Christian Kortegaard var andenlærer fra 1874-76.
Embedet blev nedlagt 1877.

Øsløs ungdomsforening:
Allerede 1909 eksisterede der en ungdomsforening i Øsløs, der fortrinsvis havde foredrag på programmet. Formand for denne forening var pastor Johannes Nielsen. Denne forening stoppede igen efter få år og først 1926 blev der dannet en ny ungdomsforening, der så til gengæld eksisterer den dag i dag i bedste velgående. Foreningen blev stiftet den 18. februar 1926. Den første bestyrelse bestod af Lærer Vestergård (formand), lærer J. C. Jacobsen, friskolelærerinde Karoline Jacobsen (kasserer), Inger Bruun og Johannes Thorhauge. I den første tid havde denne forening også mest foredrag på programmet, men i løbet af få år kom der også gymnastik, dilettant og folkedans med. Gymnastikken og dilettanten har været permanente indslag i foreningens snart 70 årige historie. De fleste af foreningens aktiviteter foregik i forsamlingshuset eller ved friluftsarrangementer på Helledis i Vesløs. Under besættelsen (1940-45), arrangerede foreningen, ofte i samarbejde med kirkeligt samfund og Pastor Aksel Hansen gudstjenester med efterfølgende møde og kaffebord i forsamlingshuset. Emnet for disse arrangementer var ofte Norden og nationale emner. Under mødeforbudet i 1943 blev der afholdt »private« møder i Øsløs præstegård. I 50'erne og 60 'erne gik det tilbage for foreningslivet som helhed, men alligevel fornyede man sig med afholdelse af aftenskole, højskoleaftener m.m. I 60'erne foregik flere og flere af aktiviteterne i den nye Øsløs skole. Dog blev foreningens baller afholdt i forsamlingshuset. 1975 arrangeredes den første Bygholm-march, med start fra Bygholm Camping med 500 deltagere og i de næste 10 år blev denne march afholdt med stor succes. Det største deltagertal var i 1977 og 79 hvor over 700 marcherede enten 10-15 eller 30 kilometer. Det sidste år kom deltagertallet under 200. Idag har foreningen fortsat gymnastik, dilettant, ungdomsklub, volleyball m.m. på programmet. Der arbejdes en del sammen med Tømmerby-Lild gymnastikforening. I en årrække udsendte foreningen bladet »Kontakt« (4 numre årligt), der blev husstandsomdelt på hele Sydhannæs. Sammen med de øvrige foreninger på Hannæs blev der senere udsendt bladet »Hannæs-kontakten«.

Formænd:
Øsløs ungdomsforening har haft over 30 formænd. Her skal blot nævnes nogle af dem.
1) Thomas Vestergaard (1926-27, 30-32, 33-37).
2) Johannes Thorhauge (1927-30).
3) Karl Bruun (1944-45, 46).
4) Niels Chr. Pedersen (1948-50).
5) Ejlif Bruun (1950-51).
6) Jens Koldsgaard (1951-53).
7) Jul Christensen (1956-64, 79-80, 88-90).
8) Andreas Sunesen (1966-70, 71-72).
9) Ole Mortensen (1975-79).
10) Jens Chr. Møgelmose (1973-75).
11) Birgitte Fihl (1980-81).
12) Ingvard Jakobsen (1981-82, 1987-88)
Nuværende formand er Kjell Laursen.

Øsløs-Vesløs-Arup pastorat:
Præsterne i pastoratet boede igennem flere hundrede år i Øsløs præstegård (Højstrupvej 137), men 1958 blev der opført en præstebolig i Vesløs på Kragholmvej 8. Præstegårdens bygninger er idag i privat eje. Den var i mange år forpagtet ud. I dette århundrede har der bl.a. været følgende forpagtere: Jens Pedersen, kaldet Snedker, Lars Pilgård, Harald Poulsen, Kaj Odgaard, Kristian Ørgaard Pedersen, Hans Vinther, Knud Holm og Finn Pedersen. I 1840'erne ombyggede den daværende sognepræst Christian Jacobsen, hele gården og anlagde den smukke præstegårdshave. En del af denne have fungerer i dag som park, oprettet af Øsløs sogneforening, hvor der afholdes møder, fester m.m. og hvor byens børn kan lege og more sig. Præstegårdsjorden er fortsat forpagtet ud.

Præster i Øsløs-Vesløs-Arup:
1) Kjeld Sørensen (Nævnes som præst i Øsløs 1460).
2) Sone Jensen og Peder Nielsen (Nævnes som præster på Hannæs 1481).
3) Anders Christensen Harboe (ca. 1500-60).
4) Peder Jensen Thim ell. Thym (1568-1602).
5) Anders Mouridsen (1602-03).
6) Hans OLufsen (1603-45).
7) Oluf Hansen Øsløs (1645-53).*
8) Peder Kjeldsen Nors (1653-73).
9) Gert Mathias Wienecken (1673-74).
10) Niels Sørensen Steenstrup (1674-96).#
11) Michel Frantsen Vogelius (1696-1731).#
12)Ole Jørgensen Obel (1731-53).
13) Kaj Präem (1753-83).
14) Ole Bagger Präem (1783-1802)*
15) Andreas Christopher Türck (1802-26).
16) Hans Erik Saabye Mejer (1826-33).
17) Bertel Langballe Obel (1833-41).
18) Christian Peter Jakobsen (1841-53).
19) Magnus Vilhelm Esmann (1853-66).
20) Christian Ehrenfried Lund (1866-83).
$) Kapellan hos Lund var fra 1877-83 Søren Anker-Møller, der senere blev frimenighedspræst i Klim.
21) Wiliam Martin Svejstrup Thomsen (1883-1908).
22) Johannes Nielsen (1908-17).
23) Peder Hansen (1917-41).
$) Kapellan hos Peder Hansen 1940-41, var pastor Seerup.
24) Aksel Hansen (1941-68).
25) Bernhard Bøgh Pedersen (1969-89).
26) Lillian Kristensen (1989-).
#) Provst i Vester Hanherred.
*) Søn af forrige præst.

Øsløs-Vesløs-Arup sygekasse:
Sygekassen i Øsløs-Vesløs-Arup blev stiftet ved et møde på Vesløs skole, d. 1/12 1882. Den første bestyrelse bestod af Lærer Christian Kortegaard, Øsløs, smed Peder Knudsen, Arup, husmand Christian Jacobsen, Øsløs og fisker Lars Kyndi, Arup. En af initiativtagerne var kapellanen i Øsløs, Søren Anker-Møller, der senere blev frimenighedspræst i Klim. 1913 blev der på initiativ af mengihedsrådet og sygekassen endvidere dannet en sygeplejeforening. Sygekassen blev nedlagt 1970.

Formænd:
1) Christian Kortegaard, lærer, Øsløs (1882-1916).
2) Søren Kyndi, fisker, Amtoft (1916-1940).
3) Ingvard Sørensen, købmand, Vesløs (1940- ?).
4) Marinus Christensen, fisker, Amtoft.
5) Mejerist Harry Larsen.

Østergaard, A. J:
Manufakturhandler. Foreningsmand. Frøstrup.

A. J. Østergaard var født i Vendsyssel 1883 og kom til Frøstrup ca. 1910, hvor han startede sin manufakturforretning med tilhørende skrædderi. Han opnåede igennem årene en lang række tillidshverv. Han var formand for Frøstrup forsamlingshus,i bestyrelsen for Håndværker- og borgerforeningen og idrætsforeningen. Desuden var han en årrække i sognerådet. Han var en af initiativtagerne til oprettelsen af anlægget i Frøstrup, der blev grundlagt ca. 1930.

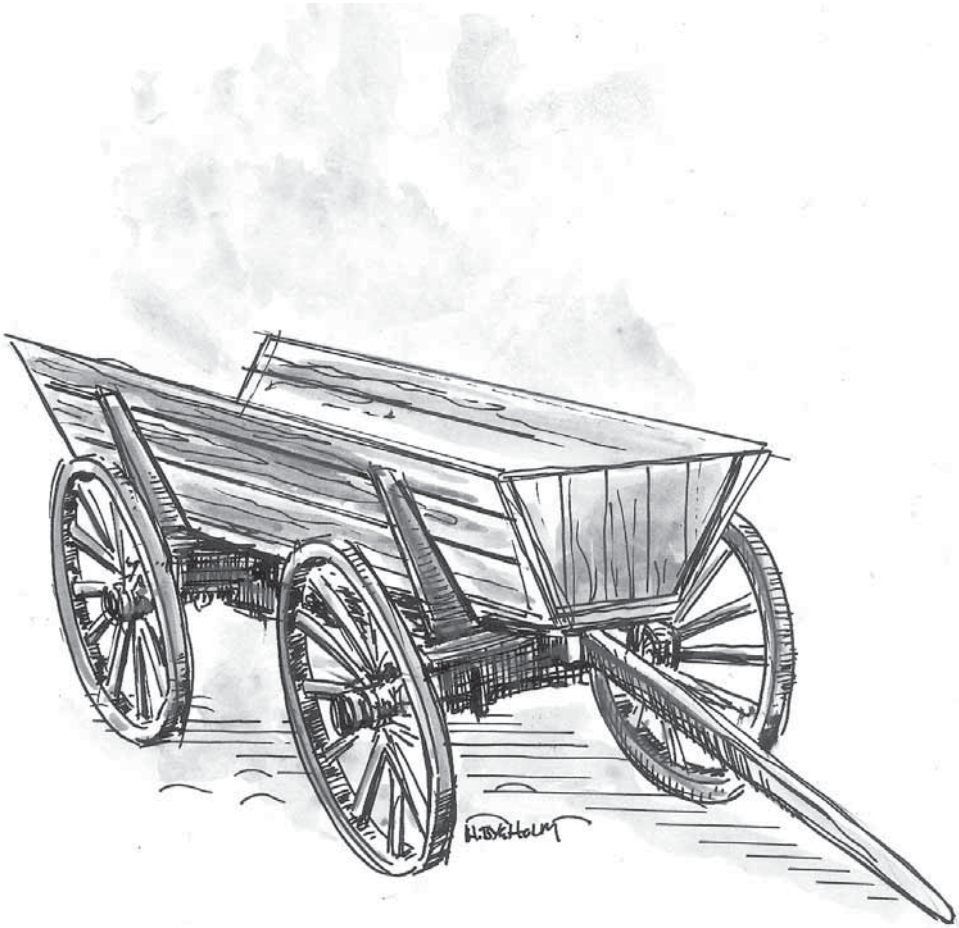

Litteratur om Hannæs:

Bech Henrik Jens m.fl: Fortidsminder i Thy.
Museet for Thy og Vester Hanherred 1994.
55 sider, ill.

Carlsen Stig & Piper Steen: Skjoldborg:
Husmand og fortæller.
Hovedland 1986.
184 sider, ill.

Christiansen Arthur: Sommer i Vejlerne.
J. Fr. Clausens forlag 1938.
120 sider,ill.

Danielsen, Edvard: Hanherredernes Udstykningsforenings historie.
Thisted Amts Tidende 1934.
84 sider, ill.

Græsbøll Bent:
Folkeminder fra Bulbjergegnen.
Lokalhistorisk forskning Nordjylland 1976.
107 sider, ill.
Historiske krummer.
Brogede blade af Nordjyllands dagbog.
Lokalhistorisk forskning Nordjylland 1978.
274 sider, ill.
En saga blot.
Skarreklit egn natur og folk.
Lokalhistorisk forskning 1982.
122 sider, ill.

Jakobsen Ingvard & Svend Sørensen:
Vejlerne.
Folk og natur i fortid og nutid.
Lok.forening for Sydhannæs & Frøstrup & omegn. 1993.
Med støtte fra Aage V. Jensens fonde.
240 sider, ill.

Jensen Ragn Leif: Vejlerne.
Westermann's forlag 1951.
128 sider, ill.

Kjær Jette: Oldtidsminder i Thy.
Sparekassen Thy & Museet for Thy og Hanherred, 1979.
56 sider, ill.

Martensen-Larsen Florian:
Hav, fjord og handel.
En studie i handelsveje i Nordjylland i tiden indtil 1850.
Poul Kristensens forlag 1986.
166 sider, ill.

Mathiesen Hanne m.fl: Johan Skjoldborg.
Hannæsbo, stridsmand og digter.
Sparekassen Thy 1984.
77 sider, ill.
Lildstrand 1883 - 1983.
Thisted Museum 1983.
40 sider, ill.

Rolighed Bent (red): En fri menighed.
Klim valgmenighed 1883-1983.
Klim valgmenighed 1983.
125 sider, ill.

Rolighed Jens: Bolbjergbogen.
Bulbjerghjemmet 1966,
104 sider, ill.
Bogen om Hanherred.
Fjerritslev Avis 1970.
149 sider, ill.
Folkeskikke i Hanherred.
Fjerritslev Avis 1973.
80 sider, ill.

Sekkelund Kaj:
Søfart, handel og bondeøkonomi.
Thisted 1814-50.
Knakken 1993.
153 sider, ill.

Skjoldborg Johan: Nye mænd.
Gyldendal 1917. Flere oplag.
196 sider.

Min mindebog I.
Barndommens dage.
Gyldendal 1934.
148 sider.

Svalgaard A. C.: Thisted-Fjerritslev Banen, 50 års jubilæumssskrift.
T.F.J. 1954.
30 sider, ill.

Sørensen Knud: Op over den lave jord.
En bog om Johan Skjoldborg og hans tid.
Samleren 1990.
263 sider, ill.

Sørensen Svend m.fl: Hannæs.
Et ekskursionsmateriale.
Thisted Museum, 1980.
40 sider, ill.
Prins Danmark.
Marktryk 1978.
117 sider. ill.

Historisk årbog for Thisted Amt:
Historisk årbog, der udgives af Historisk samfund for Thisted Amt, udkom første gang 1906. Med undtagelse af 1907 er der hvert år siden udsendt en årbog med artikler fra Thy, Hanherred, Mors og Hannæs.

Aaberg M: Fru Anne Søe.
1910, s. 109-118.

Balle Torsten: Gamle Veje i Thy.
1951, s. 227-233.
Anne Søe og hendes slægt.
1962, s. 49-67.
Hannæsbonden Christen Jørgensens dagbog.
1971, s. 138-142.

Bang O:
Da færgen sank i Feggeund for 75 år siden.
1919, s. 71-72.

Bruun Tonni: Thisted-Fjerritslevbanen.
1994, s. 57-64.

Christensen Petresch C:
Visitatsindberetninger fra Vester Hanherred.
1920, s. 114-129 (Hannæs, s. 125-29).

Christensen Harald: C. M. C. Kvolsgård.
1966, s. 243-70.

Christensen Rønn P:
Fra Vester Hanherred (Hannæs).
1936, s. 241-259.
Mette Nilesdatter hos Hr. Anders Pedersen Morsing.
Præst i Tømmerby.
1938, s. 16-19.
Landgilde i Thy og Hanherred i 14, 15 og 1600-tallet.
1945, s. 219-240.

Christensen Severin: De gamle degne i Øsløs-Vesløs-Arup-Tømmerby og Lild.
1914, s. 21-29.

Colding P .Ole: Apoteker på Mors og i Thy.
1980, s. 84-98.

Dall Villy: Thylands røst.
1993, s. 125-132.

Damsgård Jens:
Herrnhutismen i Vester Hanherred.
1906, s. 6-27.
Gamle skikke i Vester Hanherred.
1909, s. 49-62.

Frederiksen Møller G:
Drukneulykken i Feggesund 1844.
1988, s. 67-75.

Gandrup Richardt: Johan Skjoldborg som jeg husker ham.
1961, s. 323-336.

Griishauge Andreas:
Hanherredernes udstykningsforening.
1977, s. 14-16.

Griishauge Peter: Landsbystyret i Vester Hanherred i 1600-tallet.
182, s. 64-68.

Hald P. L:
Fortidsminder i Thy og Hanherred.
1906, s. 28-35.
Fra slavekrigens dage.
1912, s. 90-105.
Bulbjergfesterne.
1926, s. 204-208.

Heilskov Christian: Personalhistoriske indskrifter fra Vester Hanherred.
1923, s. 454-475 (Hannæs, s. 467-75).
Herredsfogeder i Thy og Vester Hanherred.
1947, s. 13-16.
Hvamstrøm Julius: Amtoftegård.
Fra gård til by.
1958, s. 347-354.

Jacobsen Anton: Spøgeri i Mellemmølle.
1921, s. 251-254.

Jacobsen J.C: Et rundskue.
1908, s. 79-83.
Fra Slavekrigens dage.
1911, s. 112-123.
Thisted Amt 1864.
1914, s. 308-319.
En veteran fra 64.
1927, s. 308-319.
Jakobsen Ingvard:
Andelsmejeriet »Hannæs«.
1990, s. 56-68.
»Søndergård« i Øsløs.
Dens fæstere, ejere og udstykning 1568-1991.
1991, s. 51-68.
Diges købmandshandel i Øsløs.
1992, s. 129-138.

Niels Sodborg.
Lærer og lokalhistoriker på Hannæs.
1993, s. 9-20.

Jakobsen Ingvard & Svend Sørensen:
Vejlernes græsrødder.
1993, s. 37-40.

Jensen Elle F:
Herrnhutismen i Vester Hanherred og Thy.
1945, s. 176-187.

Johansen Niels:
Tre episoder fra Poul Post's liv.
1981, s. 23-34.

Kjær Nielsen Johannes: Historien om en bindesten.
1987, s. 94-104.
Snedkeren og bindestenen.
1989, s. 7-16.

Kvolsgård C. M. C: Landboliv på Hannæs.
1968, s. 61-79.

Kyndi Karl:
Barndomserindringer fra Amtoft.
1980, s. 7-24.

Lindstrøm Thomas:
Vester Hanherreds møller år 1900.
1952, s. 359-366.

Lønborg Esben:
Kommunalreformen i Thisted Amt.
1989, s. 78-85.

Marschall Aksel: Lidt om skudefarten i gamle dage i Thy og Vester Hanh.
1910, s. 85-108.
Tømmerby kirke.
1912,s.37-52.

Mathiesen Hanne:
Om Johan Skjoldborg og Øsløs.
1982, s. 71-80.

Mortensen Tom: Andagtsbogen fra Øsløs.
1983,s.104-105.

Olesen Riis H. A: Kendte politikere fra gamle dage (bl.a. J. A. Bach, Vesløs).
1959, s. 118-129.

Overgård Ole Frands:
En andagtsbog fra Øsløs.
1982, s. 42-57.
Roelsgaard Chr: Ligtale over Anders Christensen, Sønder Arup.
1949, s. 345-349.
Roelsgård og dens beboere.
1950, s. 3-14.

Rolighed Bent: For Danmarks frihed.
1978, s. 117-121.
Rolighed Jens: Hvad de gamle har fortalt om Johan Skjoldborg.
1942, s. 160-184.
Minder fra Bulbjergegnen.
1944, s. 151-156.
Om Hanherreds friskoler.
1958, s. 389-399.
Om Klim frimenighed og dens præster.
1961, s. 393-403.
Fra Bolbjerg og omegn.
1965, s. 48-60.

Schmidt F.August: Fra den gamle landsby.
1938, s. 34-48.
Johan Skjoldborgs slægt.
1939, s. 183-196.
Skjoldborgiana.
1941, s.125-128.

Sodborg Niels: Johannes Holm.
1906, s. 36-41.
En gravplads fra den yngre jernalder.
1908, s. 37-42.
Bygholm og Vesløs Vejler.
1909, s. 63-84.
Fattigpleje for 100 år siden.
1910, s. 27-36.
Vesløsgård.
1911, s. 5-51.
Grandebrev for Øsløs sogn.
1912, s. 68-79.
Udskiftningen af Øsløs sogns jorder i 1786.
1913, s. 3-32.
Præsterne i Øsløs-Vesløs-Arup siden reformationen.
1915, s. 3-33 og 1916 ,s. 44-97.
Lidt om fattigpleje i Øsløs-Vesløs-Arup for 100 år siden.
1919, s. 81-88.
Anders Møller i Tousig.
1920, s. 174-180.
Krejlerliv på Limfjorden.
1920, s. 165-173.
Hannæsbonden Christen Jørgensen.
1925, s. 35-63.
Småstykker.
1925, s. 103-104.
Lidt om Bygholm Vejle.
1926, s. 179-195.
Fra Hannæsland i gamle dage.
1928, s. 397-409.
For Vester Hanherreds provsteret.
1930, s. 14-19.
Landsbyspillemænd på Hannæs.
1932, s. 307-319.
Et gammelt hus i Amtoft.
1933, s. 412-413.

Amatørteater i Øsløs ungdomsforening 1954. Morten Korch's »De røde heste«:
Bagest fra venstre Aage Vigsø, Lily Ravn, Jens Højbak, Ellen Madsen, Lisbeth Pedersen, Eilif Bruun, Grethe Højbak, Christian Andersen, Leo Christiansen, Anders Christensen og Erling Kloster. Forrest fru Christiansen (sufflør, gift med Leo Christiansen) og Johannes Frimer, der både var sminkør og instruktør.

Hvad den gamle fæsteprotokol fortæller.
1934, s. 165-180.
Landsbyspillemænd på Hannæs og i Hanherred.
1934, s. 488-496.
De gamle kirkebøger for Hannæs, Vester Hanherred.
1935, s. 85-96.
Præsterne i Tømmerby-Lild i den ældre tid.
1939, s. 240-252, 1940, s. 362-373.
Et begravelsesgilde i gamle dage.
1940, s. 390-392.
En afskediget skolelærers kår for ca.100 år siden.
1941, s. 118-123.
Jordskælvet d. 3/4 1841.
1941, s. 125-128.
Fra Hannæsland i gamle dage.
1942, s. 79-90.
Den forsvundne gård Kvolsgård ved Bjerget.
1943, s. 377-383.
Fra Hannæsland i gamle dage.
1944, s. 91-96.
Hvad de gamle fortalte (efterladte papirer).
1951, s. 260-264

Sunesen Per:
En hædersmand (Håndværker på Hannæs.)
1981, s. 9-15.

Svalgaard A.C: Fra de gamle sognearkiver.
Fattigforsørgelse i Tømmerby-Lild.
1928, s. 320-328.
Et marked der ønskedes flyttet.
1930, s. 27-28.
Sørensen A:
Vesløsgårds bøndergods og inventarium.
1946, s. 388-399.
Ryttergodset i Thy og Hanherred.
1948, s. 194-204.
Lidt om Feggesund færgested.
1949, s. 311-344.
Sørensen Juul H: Slægten Steenstrup i Thy.
1945, s. 202-218.

Til udarbejdelsen af denne bog er de fleste af ovennævnte bøger og artikler
anvendt. Derudover har vi anvendt Thisted Amts Tidende/Thisted Dagblad, Fjerritslev Avis/Hannæs Avis, Thisted Amts Avis og Thisted Socialdemokrat. Folketællinger, Skøde- og panteprotokoller, Vesløsgårds fæsteprotokol, nedskrevne erindringer, gamle båndoptagelser fra Peder Ottesen, Lund og Henrik Houby, Vesløs samt egne undersøgelser m.m.

ISBN: 87-985647-0-6